

Kalligram

Kosztolányi Dezső Összes Művei
Béla, a buta
A rossz orvos

Kosztolányi Dezső Összes Művei
Kritikai kiadás

Sorozatszerkesztő:
Dobos István
Szegedy-Maszák Mihály
Veres András

A sorozat
az MTA-ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport
és az MTA Irodalomtudományi Intézet OTKA pályázata
együttműködésében készül.

Kosztolányi Dezső

Béla, a buta

A rossz orvos

Kisregények és
elbeszélések

Kalligram Könyvkiadó
Pozsony, 2015

A kötetet szerkesztette:
Bartók István és Sárközi Éva

A szöveget sajtó alá rendezte,
a kísérő tanulmányokat és a jegyzeteket írta:
Bartók Flóra, Bartók István, Józan Ildikó és Sárközi Éva

A kötetet lektorálta:
Tverdota György és Veres András

A kötet az OTKA 101441 számú pályázata
és az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet
támogatásával készült.

© Bartók Flóra, 2015

© Bartók István, 2015

© Józan Ildikó, 2015

© Sárközi Éva, 2015

ISBN ISBN 978-615-5603-22-8

BÉLA, A BUTA

Ezüstbot¹

Elek a zsiszbasztó és tompa délutánon elaludt,² ültő helyében. Mire fölébredt, már este volt, –³ haldokló violafénnyel⁴ – senki se ült az elsőosztályú fülkében.⁵ A vonat alacsony falak közt rikkantott és ugrált, egy közeledő állomás előtt, annak a városnak az aljában,
5 melynél át kellett szállnia, hogy a legközelebbi gyorsral hazautazzon.

Kábultan nyitotta föl szemét, mint az ébredő utasok, kik első pillanatban megriadnak attól a gondolattól, hogy álmaikban más irányban vágattak és nem támogatták akaratukkal a vonatot, mely azalatt⁶
10 lelkiismeretesen röpítette őket szilárd céljuk felé. Arca dagadt volt az egészségtelen álmotól, orra – a forró gőzfűtéstől – vérbő, a torka száraz. Összeszedte holmiját,⁷ egy disznóbőr bőröndöt,⁸ egy kézitáskát, egy gyapjútakarót, magára kapta⁹ a télikabátot is. Akkor vette észre, hogy a füle hálójában egy bot van. Valószínűleg ott felejtette¹⁰
15 valaki. Kezébe fogta, aztán az idegen holmi iránt érzett megvetéssel visszadobta a hálóba.

¹ [PHNN 1925] Lefelé

² [PHNN 1925] elaludt

³ [PHNN 1925] [nincs gondolatjel]

⁴ [PN 1918] violafénnyel

⁵ [PHNN 1925] [sajtóhiba:] fülében.

⁶ [PHNN 1925] ezalatt

⁷ [Fr 1918] [=] [KK 1921] a holmiját

⁸ [Fr 1918] [sajtóhiba:] bőröndöt

⁹ [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] magárákapta

¹⁰ [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] otffelejtette

A fülkében egyedül a bot fogantyúja árasztott fényt.¹¹ Körötte a homály – pár milliméternyire – szürkésen derengett. Újra leemelte és nézte. Közönséges bot volt, melyet százan és százan viselnek, a
20 fája fekete, alul sáros és kopott, a kupakja elferdült, látszott, hogy a tulajdonosa sokáig használta és szerette. Ki is tekintett a folyosóra, hogy nincs-e ott az illető. De a folyosón lélek sincs, a többi fülkében se, egyedül szállt le s mindenestre magával vitte a botot, hogy átadja a vonatvezetőnek vagy az állomásfőnöknek, annak,¹² akinek
25 a talált tárgyakat szokás átadni.

Egyelőre megvacsorázott az étteremben. Társaság híján se únta magát, mert a másik széken,¹³ vele szemben ült, a télikabátja mellett, a bot, mint egy idegen úr, aki nyájas és a¹⁴ feje ezüstös. Egyes mozdulatai okvetlenül a botnak szóltak. Félrebillentette a¹⁵ fejét, mosolyogva és kicsinylően bámulta. Soha életében sem¹⁶ viselt¹⁷ botot.
30 Fizetni akart, a pincér azonban nem jött. Erre a bottal zörgette meg a padlót. A pincér ezt azonnal meghallotta. Künn a pályaudvaron, a fagyos, vidám éjszakában vívómozdulatokat tett és egyik utitársának egész vasúti térképet rajzolt a földre. A kalauztól pedig könnyedén
35 megkérdezte:

- Ez a budapesti gyors? – és rámutatott egy kocsira,¹⁸ a botjával.
- Méltóztassék¹⁹ – felelte a kalauz, aki tisztelgett, mint az országgyűlési képviselőnek szokás.

Most végképen²⁰ elhatározta, hogy a botot megtartja magának. Vidéki rokonainál, akiknél a karácsonyi ünnepeket töltötte, harmincöt
40

¹¹ [Fr 1918] [sajtóhiba:] fényt.

¹² [Fr 1918] annak

¹³ [Fr 1918] [=] [PHNN 1925] széken

¹⁴ [PHNN 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁵ [PHNN 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁶ [Fr 1918] nem

¹⁷ [KK 1921] hordott

¹⁸ [Fr 1918] [=] [PHNN 1925] kocsira

¹⁹ [KK 1921] [=] [PHNN 1925] Méltóztassék,

²⁰ [PN 1918] [=] [Fr 1918] végképpen [PHNN 1925] végkép

- koronát²¹ vesztett, huszonegyesen. A bot épen²² harmincöt²³ koronát érhet.²⁴ Annyit mindenesetre, de semmiesetre se többet. Végre ő is vesztett²⁵ egyet-mást: egy ezüstórát, az érettségi után, aztán tavaly a kávéházban ellopták a télikabátját. Otthagytá a fogason és valaki megtalálta.²⁶ De találni és lopni két dolog. Mindenütt olvasható a fölírás: „talált tárgyak” és nem:²⁷ „lopott tárgyak”. Homályosan emlékezett egy közmondásra: „talált holmi istenajándéka”.²⁸ Ha nem magyar közmondás, akkor albán, vagy ilyesmi. Valahol okvetlenül olvasta.²⁹
- Sokkal³⁰ jobban izgatta ennél az,³¹ hogy a botot a sok csomagtól – akármiként nyújtogatta a nyakát – nem láthatta. Szeretett volna fölállni és³² kihalászni a hálóból, de a zsúfolt kocsiiban lehetetlenség volt. Pedig ilyesmi oly könnyen elvesznek. Ezért minden leszálló utast gyanakodva mért végig, nem viszi-e el a botot, az ő botját.
- Jóval éjfél után érkezett meg,³³ hordár, kocsí nem akadt, magának kellett vinni a podgyászait,³⁴ gyalog. Böröndje nem volt, de a bottal együtt lépekedni³⁵ fölöttébb körülményesnek tetszett. Meg is botlott benne és³⁶ többször leejtette a földre. Másnap világos téli reggel volt, éles színekkel.³⁷ A Duna jégtablálkkal habzott, mint a jegeskává, a

²¹ [PHNN 1925] [ez a két szó hiányzik]

²² [PN 1918] [=] [KK 1929] éppen [PHNN 1925] épp

²³ [PHNN 1925] annyi

²⁴ [Fr 1918] [ez a mondat hiányzik]

²⁵ [PHNN 1925] elhagyott

²⁶ [PHNN 1925] [ez a mondat hiányzik]

²⁷ [PHNN 1925] nem

²⁸ [Fr 1918] isten ajándéka”.

²⁹ [Fr 1918] [sajtóhiba:] olzasta.

³⁰ [PN 1918] [=] [Fr 1918] [=] [KK 1921] [nincs új bekezdés]

³¹ [Fr 1918] is,

³² [PHNN 1925] [e helyett a két szó helyett:] fölállni,

³³ [PHNN 1925] meg;

³⁴ [Fr 1918] [=] [PHNN 1925] poggyászait

³⁵ [KK 1921] lépegetni

³⁶ [PHNN 1925] [e helyett a két szó helyett:] benne,

³⁷ [Fr 1918] [sajtóhiba:] színekkel.

60 hegyeken cukorsüvegek,³⁸ hóból, még a szemétdombok is olyanok,
mint a cukrászsütemények, melyek fehér tejszínhabbal,³⁹ vagy bar-
na mokkakrémmel vannak töltve. Csak most lehetett látni, hogy
milyen csinos a bot. Ezüst nyele tündöklött a verőfényben. Hosszú
sétára indult vele, végigment a korzón,⁴⁰ bátran tekintett a lányok⁴¹
után, úgy érezte, hogy világfias és⁴² könnyed. Este egy zenés kávé-
házban⁴³ színes likőröket ivott Zsiráf Paulával, a híres moziszínész-
nővel. A botot a ruhatárban helyezte el s – először életében – hús-
65 fillért⁴⁴ fizetett érte. Kétségtelen, gondolta, hogy bizonyos kiadással
jár, mint a kutyák, nők⁴⁵ és gyerekek, de megéri.

Csak harmadnapra vette észre, hogy kézitáskája nincs sehol. Sá-
70 padtan állt még a szoba közepén. Bizonyos, hogy a vonaton ellopták,
pedig gyöngyfókabórból volt, istenem, háromszáz koronát⁴⁶ fizetett
érte. Helyette a botot hozta haza. Följelentést tett az ismeretlen tolvaj
ellen s azzal vigasztalta magát, hogy a bot is megér körülbelül három-
száz koronát,⁴⁷ mert nagyon nemes hajlású. Néha attól félt, hogy még
75 többet megér. Lehet, hogy becses műdarab, vagy valami régiség is.

Amint⁴⁸ így tépelődött, megjelentek előtte az⁴⁹ útitársai, kiket –
azt hitte – egészen elfelejtett már, egy vörösbajszos⁵⁰ földbirtokos,
mellette egy főispán, egy őrnagy, egy pap, egy hallgatag úr, ki oly
halk és kenetes, mint egy kínai. Vajjon kié lehetett a bot? Ő a főis-
80 pánra gyanakodott. Nyugtalanul ment az utcán. Mindenki a botra

³⁸ [Fr 1918] cukorsüvegek

³⁹ [Fr 1918] tejszínhabbal

⁴⁰ [Fr 1918] korzón

⁴¹ [KK 1929] leányok

⁴² [PHNN 1925] [e helyett a két szó helyett:] világfias,

⁴³ [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] zenéskávéházban

⁴⁴ [PHNN 1925] [ez a két szó hiányzik]

⁴⁵ [Fr 1918] nők,

⁴⁶ [PHNN 1925] [e helyett a két szó helyett:] egy vagyont

⁴⁷ [PHNN 1925] [e helyett a három szó helyett:] ennyit,

⁴⁸ [PN 1918] [=] [Fr 1918] [=] [KK 1921] [nincs új bekezdés]

⁴⁹ [PHNN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁵⁰ [Fr 1918] vörös bajszos

nézett, kétértelmű, gúnyos mosollyal.⁵¹ Erre az ezüst fogantyút⁵² a télikabátja szárába⁵³ rejtette. A följelentés óta általában⁵⁴ izgatott volt. Majdnem minden nap hajnalban vetődött haza. Botját valamelyik sarokba dobta, egy szekrény mellé. Megtörtént, hogy reggel az ágya
 85 mellett találta. Azt kellett hinnie,⁵⁵ hogy a bot változtatja helyét, mint az alvajáró,⁵⁶ éjszaka egyedül sétál a szobában.

Aludni se igen tudott. Egyszer azt álmodta, hogy rongyosan és⁵⁷ sápadtan járkál házról-házra és koldul, száraz kezében egy koldusbot-tal, melyben fölsimerte az ezüstbotot. Verejtékes homlokkal ébredt.
 90 Kezébe vette a botot.⁵⁸ Fogantyúja lapján sokáig bámult egy jelet, melyet nyilván ravasz tulajdonosa vésett rá, hogy minden körülmé-nyek között ráismerjen. A karcolás mély, nem lehet lekaparni. Hiába feszítette késsel, a burok se⁵⁹ jött le. Elek új borítékot akart rátétni. De az ezüstműves azt mondta, hogy a⁶⁰ fája nem éri meg, a⁶¹ borítéka
 95 pedig egyszerű bádog. Mit lehet vele tenni? El kell dobni a szemétre.

Így igazán könnyű szívvel válhatott meg a bottól. Bement egy ke-reskedésbe, vett valamit, a botot pedig egyszerűen egy⁶² szék mellett hagyta. Végtelenül megkönnyebbülten sietett hazafelé. Már a sarkon lehetett, mikor valaki utána szaladt.⁶³

100 – Kérem,⁶⁴ – lihegte a boltifíú⁶⁵ – ott tetszett felejtani.
 Elek félreugrott, gyanakodva.

⁵¹ [PN 1918] mosolylyal.

⁵² [KK 1921] [=] [PHNN 1925] [e helyett a két szó helyett:] ezüsfogantyút

⁵³ [KK 1921] zsebébe

⁵⁴ [Fr 1918] [sajtóhiba:] áltatában

⁵⁵ [Fr 1918] hinnie

⁵⁶ [Fr 1918] alvajáró

⁵⁷ [PHNN 1925] [e helyett a két szó helyett:] rongyosan,

⁵⁸ [PHNN 1925] [e helyett a két szó helyett:] az ezüstbotot.

⁵⁹ [PHNN 1925] nem

⁶⁰ [PHNN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁶¹ [PHNN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁶² [PHNN 1925] a

⁶³ [PHNN 1925] [e helyett a két szó helyett:] utánaszaladt.

⁶⁴ [PN 1918] [=] [Fr 1918] [=] [KK 1921] Kérem

⁶⁵ [PHNN 1925] bolti fiú,

- Nem az öné? – kérdezte a gyerek és ráemelte vérszegény arcát.
 - Hogyne⁶⁶ – mondta.
 - Tessék⁶⁷ – kínálta újra a kifutó,⁶⁸ de nem adta oda. Most már
- 105 maga is azt hitte, hogy másé.

Elek olvasni igyekezett az arcából, tud-e valamit, könyörögve nézett rá, aztán kezébe nyomott öt koronát⁶⁹ és elfogadta a botot. Az utca, melybe befordult,⁷⁰ sötét volt. Híg, hideg sár borította az aszfaltot, tintafekete eső csöpögött a tintafekete égből, ráhullott az arcára, az

110 ingmellére, mindent befeketített. Megragadta a botját.⁷¹ De úgy érezte, hogy a bot fogja a kezét, görcsösen, mint egy idegen ember keze.⁷²

Az vezette őt⁷³ lépésről-lépésre, erőszakosan és keményen.

Mindig⁷⁴ tovább és tovább.⁷⁵

⁶⁶ [PHNN 1925] Hogyne,

⁶⁷ [PHNN 1925] Tessék,

⁶⁸ [PHNN 1925] bolti fiú

⁶⁹ [PHNN 1925] [e helyett a két szó helyett:] egy bankjegyet

⁷⁰ [Fr 1918] befordult

⁷¹ [Fr 1918] [sajtóhiba:] botjat.

⁷² [PHNN 1925] [e helyett a két szó helyett:] ember.

⁷³ [Fr 1918] őt,

⁷⁴ [PN 1918] [=] [Fr 1918] [=] [KK 1921] [nincs új bekezdés]

⁷⁵ [PHNN 1925] tovább. Lefelé.

A jó bíró

Judás János huszonkilenc éves¹ korában – egy sötét februári dél-
előtton – mondta ki első ítéletét. Hat hónapi fogházra ítélte egy ti-
zenkilenc éves lányt,² kit sikkasztással vádoltak. A tárgyalóterem
fülledt és poros volt, régi kendők és cipők szaga kóválygott a leve-
gőben. Maga is örült, amikor kilépett az utcára,³ és orrába-szájába⁴
5 betódult a jeges levegő. Akkor vette észre, hogy a feje kissé fáj. A téli
égbolt úgy simult rá, mint egyetlen, nagy hidegborogatás.

Sietett haza ebédelni.

– Mennyit kapott? – kérdezte az anyja.

10 – Fél évet⁵ – szólt a bíró közönyösen.

Az anyja olyan mozdulatot tett, mintha sokalná.

– Előrelátható⁶ volt – magyarázta⁷ mosolyogva. – Főképen⁸ az esett
latba, hogy a vádlott nem tanúsított beismerést. Makacsul tagadott.

– Szegény.

15 – Szegény? – és⁹ a vállát vont. – A szegény ember is élhet tiszt-
tességesen.

– Kétszázötven koronából?¹⁰

¹ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] huszonkilencéves

² [ÉÚ 1920] [e helyett a három szó helyett:] tizenkilencéves leányt,

³ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] utcára

⁴ [ÉÚ 1920] orrába, szájába

⁵ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] Félévet

⁶ [ÉÚ 1920] Előre látható

⁷ [ÉÚ 1920] szólt a bíró,

⁸ [PN 1918] Főképpen

⁹ [ÉÚ 1920] mondta a bíró és

¹⁰ [ÉÚ 1920] koronából.

– Az mindegy,¹¹ – vágott közbe¹² kissé hangosabban, mint akarta, hogy ne is gondolkozzon, csak a szavát hallja – mindnyájunknak
20 vannak kötelezettségeink. Különben mi lenne a társadalommal.

A bíró délután szundikálni szokott,¹³ a keskeny zöld díványon,¹⁴ egy órácskát. Ma nem volt álmos, de lefeküdt, minthogy élete módján soha semmit se változtatott. Mindig egyidőben¹⁵ kelt és feküdt, mindig egyformán öltözködött. Készen vett, bélelt fehér nyakkendőt
25 viselt, melybe egy piros félholdas melltűt tűzött. Az arca igénytelen. Szeme olyan színű, mint a kocsonya. Kopaszodó fejéről hosszú fekete cérnaszálak módjára lógtak a vékony hajsálak. Így – kopaszon is – alapjában csak egy jó fiúnak látszott, kit az élet majdnem érintetlenül hagyott. Nyugodtan élt, világnézete egyszerű volt. Minden-
30 képen szerette a rendet és a szabályosságot. Tudta, hogy vannak jó és rossz emberek, de mind a kettő¹⁶ külön csoportban foglal helyet és olyan nagy köztük a különbség, mint a pillék és a pondrók közt.

Ami¹⁷ azt a leányt illeti, kétségtelen, hogy a rosszak közé tartozik, nem az egészen rosszak, de a középrosszak közé, kiket meg kell büntetni. Csak legalább ne tagadott volna. Akárhogy is van, nem tudott
35 elaludni. Az óráját nézte, hogy futja be körét a kismutató. Sohase¹⁸ hitte, hogy ilyen lassan mulik az idő. Március... május... június... számolgatta az ujján. Mire kiszabadul a lány,¹⁹ augusztus lesz, a kertjük tele lombbal és virággal.

40 Az első hetekben egyre izgatottabb lett, de az izgalma később sem múlt el. Egyelőre éjjel-nappal dolgozott, beleásta magát az aktákba. Valahányszor belépett a törvényszék küszöbén, elfogta az a határtalan

¹¹ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] mindegy

¹² [ÉÚ 1920] közbe,

¹³ [ÉÚ 1920] szokott

¹⁴ [ÉÚ 1920] díványon

¹⁵ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] egy időben

¹⁶ [ÉÚ 1920] mindakettő

¹⁷ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [nincs új bekezdés]

¹⁸ [PN 1918] Soha se

¹⁹ [ÉÚ 1920] [e helyett a három szó helyett:] kijön a leány,

bizonytalanság, amit első ízben²⁰ érzett. Hogy nyugtassa idegeit, estefelé hosszú sétákra indult, túl a városon, hol épülő kaszárnnyak sötétlenek és bozontos kutyák kószálnak, ijedt szemmel. Itt bevallotta magának,
 45 hogy kicsit megzavarodott. Mindig tudta, hogy mi a jó és mi a rossz, de most már nem tudta. Tulajdonképen²¹ az izgatta, hogy mindig szemébe kellett nézni a vádlottaknak, akiknek oly egyszerű a szemük. Próbálta elfordítani a fejét, de a bűnösök ismét a szemébe néztek, mi-
 50 nél szigorúbban tekintett rájuk, annál szelidebben. Különösen annak a lánynak²² volt valami kimondhatatlan egyszerű szeme. Azokkal²³ az esetekkel, melyeket valaha könyvben tanult, egymásután találkozott. Akadtak kis ügyek, a lélek oly²⁴ betegségei, melyek nyomtalanul gyógyultak, a büntetés mindössze abból állott, hogy megfeddette a
 55 vádlottakat, azután elbocsátotta őket. A kihágás egy jogi szépséghiba, szinte kozmetikai beavatkozásra eltűnik. Voltak azonban súlyosabb bűnösök. Itt már alaposabb gyógykezelésre volt szükség, egy vagy két évi börtönre, mert ennyi idő alatt gyógyul a lélek betegsége. Aztán jöttek a többiek is, az²⁵ igazi nyavalyások, balkörmű és sötét fickók,
 60 busa homlokkal és elfajzott koponyával, a bűn sápadt hektikásai, majd a hevenyfertőző betegek, a gyujtogatók, mintegy a tüdőgyulladás forró lázában, rablók²⁶ és betörők, mint a hagymázosok, a gyilkosok, ezek a pestisese, kiken már nem lehet segíteni, végül a visszaesők, a gyógyíthatatlanok, a förtelmesek, örökké kiújuló tályogokkal, rohadt karokkal és elszenesedett lábbal, emberi voltukból kiforgatva, szinte fölismerhetetlenül. Mennyire sajnálta mindegyiküket. A bűnüknek mindig megtalálta a magyarázatát. Sokszor félt tőlük, az az érzése volt, hogy a lélek kórházában jár, egy fertőző pavillonban, ahol ezer

²⁰ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] első ízben

²¹ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] Tulajdonképpen

²² [ÉÚ 1920] leánynak

²³ [ÉÚ 1920] új bekezdés

²⁴ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] [sajtóhiba:] léleknyi

²⁵ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] is. Az

²⁶ [ÉÚ 1920] [e helyett a négy szó helyett:] tüdőgyulladás forró lázában. Rablók

és ezer halál leskelődik, mindenkre, órá²⁷ is. Tudta,²⁸ hogy az orvosok köpenyt húznak, keztyűt és álarcot öltenek, mikor ragályos beteg mellé lépnek, nehogy ő rájuk is átterjedjen a betegség. Itt²⁹ azonban nincsen ilyen védekező intézkedés. Abban a polgári ruhában ül, mint otthon. Kezén, mellyel³⁰ fekélyekben turkál, nincs gummikeztyű. Ennek a kéznek pedig bele kell nyúlnia az életekbe és egy pillanatban³¹ –³² bármennyire fáj annak, aki sújt és annak, akire sújt³³ –³⁴ keményen le kell csapnia. A nagy-nagy feladattól visszatörpant. Úgy érezte, hogy a keze csak egy ember keze, puha és gyenge.

Nyár derekán meghalt az édesanyja, ő pedig egyedül, egész egyedül maradt a földön. Új kétszobás lakást bérelt a város egy félreeső utcájában.³⁵ Este ténfergett a süket és vak szobákban, ruhástul dőlt³⁶ le az ágyra és bámulta a mennyezetet. Zsibbadt gerince fájt. Azon tépelődött, miért is vétkeznek annyit az emberek?³⁷ Örömköket keresnek szegények, nincsen örömük. Az ő élete is olyan sivár, elmúlt fölötté az idő és nem történt vele semmi. Amint nyitott szemmel bámult a sötétségbe, visszaemlékezett³⁸ egy fiatal cigányfiúra, aki³⁹ megölte a kedvesét, karcsú és gyönyörű volt, mint valami nemes vad.

Idegességében⁴⁰ rágyujtott egy cigarettára.

²⁷ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] ő rá

²⁸ [ÉÚ 1920] Hallotta,

²⁹ [ÉÚ 1920] Izgatta a veszedelem. Itt

³⁰ [PN 1918] amelylyel

³¹ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] pillanatban,

³² [ÉÚ 1920] [nincs gondolatjel]

³³ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] sújt,

³⁴ [ÉÚ 1920] [nincs gondolatjel]

³⁵ [ÉÚ 1920] utcaútcájában.

³⁶ [ÉÚ 1920] dőlt

³⁷ [ÉÚ 1920] [e helyett a mondat helyett:] Arról gondolkozott, hogy miért is vétkeznek annyit az emberek?

³⁸ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] sötétségbe, elképzelte, hogy valami bűnt követ el. Emlékezett

³⁹ [ÉÚ 1920] ki

⁴⁰ [PN 1918] [nincs új bekezdés:] Hamarosan belátta, hogy ő sohasem tudna se gyilkolni, se más bűnt elkövetni. Idegességében [ÉÚ 1920] [nincs új bekezdés:]

Eddig⁴¹ nem is⁴² dohányzott. A dohány ízlett a szájának, a tor-
kának, az üres gyomrának, egészen megtöltötte, úgy⁴³ hogy nem is
90 vacsorázott. A⁴⁴ testében villanyos izgalom bizsergett. Nem tudta,
hogy miért jó a keserű és a méreg, mért édes és gyógyító az, ami fáj.
Másnap reggel azonban már az ágyban rágyújtott egy cigaretára.

Akkoriban nehéz⁴⁵ és igen bonyolult pört tanulmányozott, mely⁴⁶
minden testi és szellemi erejét igénybe vette. Ette egymásután a ciga-
95 rettakat, orrán, száján engedte ki a füstöt, munka után pedig fölne-
zett a kaszinóba, ahol szívesen megivott egy félliter bort és kártyázni kez-
dett. Egyszer elvesztett százhusz koronát, de másnap visszanyerte.
Aztán elvesztett kétszáz koronát és még százötven korona adósságot
csinált. Azok a nyugtalanságok, melyek eddig gyötörték, lassanként
100 elmúltak. Minden⁴⁷ este fölment a kaszinóba, a kártyaasztal⁴⁸ mellett
üldögélt, nézte a lapok járását és másnap zavartalanul⁴⁹ dolgozott.

Így élt évekig. A haja közben kihullott, azok a hosszú, fekete cérna-
szálak, melyek fejét borították, a fésűjében és a keféjében maradtak,
az arca pedig sápadtabb⁵⁰ lett. Egy év mulva nyakkendőit⁵¹ is meg-
105 változtatta, a bélelt fehér bepiszkolódott,⁵² helyette egy kék babos⁵³
selymekendőt vásárolt, melyet csokorra kötött. Ez egyik helyi szí-
nészről látta. Éjfélután minden vendéglő és kávéház becsukott, csak a
vasúti állomás mellett a kis bohémtanya maradt nyitva, melyet főképp

Hamarosan belátta, hogy ő sohase tudna se gyilkolni, se más bűnt elkövetni.
Végtelenül sajnálta azokat, akik vétkeznek. Idegességében

⁴¹ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [nincs új bekezdés]

⁴² [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] nem igen

⁴³ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] úgy,

⁴⁴ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] vacsorázott, a

⁴⁵ [ÉÚ 1920] egy nehéz

⁴⁶ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] amely

⁴⁷ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] elmúltak és minden

⁴⁸ [ÉÚ 1920] zöld kártyaasztal

⁴⁹ [ÉÚ 1920] már korán zavartalanul

⁵⁰ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] még sápadtabb

⁵¹ [ÉÚ 1920] a nyakkendőit

⁵² [ÉÚ 1920] nyakkendő bepiszkolódott,

⁵³ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] fehérbabos

színészek látogattak. Ide járt⁵⁴ el, a színész-asztalhoz.⁵⁵ Úgy találta,
 110 hogy ezek a⁵⁶ jó emberek⁵⁷ a könnyelműségük ellenére is tisztessé-
 gesek és erkölcsösek. Beszélni itt nem igen szokott, minthogy az
 ital szótlanná és szigorúvá tette. Lengyel pálinkát⁵⁸ ivott,⁵⁹ és a szája
 széléről⁶⁰ szomorúan lógott egy virzsínia. Idegenül,⁶¹ kissé zavar-
 tan ült közöttük, mint aki véletlenül eltévedt, de azért nem érezte
 115 magát rosszul. Egyik pincér sokáig színésznek nézte és „művész”⁶²
 úrnak szólította.

A bíró sohasem⁶³ vesztette el méltóságát. Azokat, kik ebben a cifra
 társaságban közel akartak hozzá férközni, távol tudta magától tar-
 tani, s mindig egyedül ballagott haza. Azt is csak nagysokára tud-
 120 ták meg a városban,⁶⁴ hogy nem él egyedül.⁶⁵ Egy nővel lakott,⁶⁶ ki
 valaha a cirkuszban játszott. Reggelenként látták, hogy az ablakán⁶⁷
 kihajolt egy sárgahajú lány,⁶⁸ piros ruhában. Eleinte csak félénken,
 de aztán egész nap az ablakban könyökölt, cigarettázott és nevetgélt
 az arra sétálókra.

125 Látogatókat nem fogadott a bíró,⁶⁹ napját jórészt a hivatalában
 töltötte, csak hajnal felé vetődött haza. Ilyenkor hosszú, hosszú

⁵⁴ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] Idejárt

⁵⁵ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] színész asztalhoz

⁵⁶ [ÉÚ 1920] [ez a szó hiányzik]

⁵⁷ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] emberek,

⁵⁸ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] pálinkákat

⁵⁹ [ÉÚ 1920] ivott

⁶⁰ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] szájaszéléről

⁶¹ [ÉÚ 1920] Idegenül

⁶² [ÉÚ 1920] művész

⁶³ [ÉÚ 1920] sohasé

⁶⁴ [ÉÚ 1920] [e helyett a tagmondat helyett:] Nagyon titkolódzó, [sajtóhiba: tit-
kolódzó] csak nagysokára tudták meg a városban,

⁶⁵ [ÉÚ 1920] egyedül. Akik esténként elmentek a lakása előtt, észrevették, hogy
a redőnyök mögül halványrózsaszín fény szűrődik.

⁶⁶ [ÉÚ 1920] lakott együtt,

⁶⁷ [ÉÚ 1920] ablakon

⁶⁸ [ÉÚ 1920] leány,

⁶⁹ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] fogadott,

beszédekét mondott magában, melyekben igazolt mindenkit, aki vétkezett és vádat emelt azok ellen, akik nyugodtan emésztenek.⁷⁰ Egy-egy tilalomfa előtt megállt a parkban, mosolyogva csóválta a fejét.
 130 „A gyepre lépni tilos.” Dehogyan is tilos, szabadságot és boldogságot az embereknek, labdateret a gyermekeknek, hogy napfényben cikkázzanak,⁷¹ a gyep nem az öreg polgárok szemének való, az élet azért van, hogy használjuk. Bandukolt⁷² a parkon át, a sunyi, hajnali holdfényben⁷³ s a behorpadt kemény kalapjával olyan volt, mint
 135 valami polgári démon. Az⁷⁴ orgonabokorról⁷⁵ letört két nagy ágat, ellopta. Magába szívtá⁷⁶ az eleven illatot. Ittas könnyeiben⁷⁷ végtelen szeretet olvadozott⁷⁸ mindenki iránt, aki gyöngé és szenved, kitárta a⁷⁹ karjait, hogy a szívére ölelje testvéreit. Részeg száján csillogott⁸⁰ a nikotinos sárga nyál.

140 Lábujjhegyen lopódzott be, nehogy fölkelte az alvó nőt. A szoba levegője elviselhetetlenül forró és tikkadt volt⁸¹ a sok olcsó illatszertől.⁸² Egy selyempincsi szaladt elébe, a nő ölebe. Meggyújtotta a hálósoba rózsaszínű villanyát. Arca fakó volt, a szája halvány. Amint ült ebben a rózsaszínű fényben, mely egy rendetlen szobát⁸³ világított meg, a piros hálókabátjában és a piros otthoni sipkájában⁸⁴ egy elkárhozott léleknek rémlett, aki valamit gyötrődve keres és nem

⁷⁰ [ÉÚ 1920] alszanak.

⁷¹ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] cikkázzanak,

⁷² [ÉÚ 1920] Akkor azonban eszébe jutott az ellenérv is. Mert az igazságnak két arca van. Az ember sohase szeretheti egészen. Ment, ment

⁷³ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] holdfényben,

⁷⁴ [PN 1918] Egy

⁷⁵ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] Egy orgonabokor előtt megállt,

⁷⁶ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] Magábaszívtá

⁷⁷ [PN 1918] könnyeiben

⁷⁸ [ÉÚ 1920] olvadozott,

⁷⁹ [ÉÚ 1920] [ez a szó hiányzik]

⁸⁰ [ÉÚ 1920] pedig szomorúan csillogott

⁸¹ [ÉÚ 1920] volt,

⁸² [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] parfümtől.

⁸³ [ÉÚ 1920] és sötét szobát

⁸⁴ [PN 1918] sipkájában,

talál⁸⁵ sehol. Az igazság ebben a szobában se volt. Sehol sincs az egész földön. De valahogy úgy érezte, hogy most közelebb van hozzá, így szegényen és boldogtalanul, minden nélkül, most már ítélkezhet azok fölött, kik hozzá hasonló szerencsétlenek és érdek nélkül védheti⁸⁶ a gazdagok, hatalmasok⁸⁷ társadalmát, a polgári otthonokat, melyekben egészséges, erős gyermekek játszanak és szelid hitvesek alszanak.

Minden reggel hét órakor csörömpölt a keltő⁸⁸ órája. Felugrott⁸⁹ az ágyból és a zuhany alá állott. Lemosta magáról az éjszakát⁹⁰ s mire kiért az utcára, a reggeli napfényben már más volt, a homloka józan, a szeme tiszta. Sietett azokhoz, akik gyarlók,⁹¹ mint ő, hogy igazságot tegyen, beteg orvos ment-ment⁹² a pácienseihez. Évek óta mindig elsőnek érkezett a törvényszékre. Míg rákerült a sor, cigarettázott a folyosókon és meg-megállt egy fordulónál, az igazság istennőjének szobra előtt, aki bekötött szemmel magasodott föl, kezében a karddal és mérleggel. Itt mindig hosszan tétovázott. Arra gondolt, hogy az igazság istennője égi volta ellenére sem mert szemébe nézni a bűnösöknek, félt azoknak a tekintetétől, akiket elítélt⁹³ s az embereket tagadta meg, hogy igazságos legyen. Ő azonban ember. Állott, állott előtte, mutatta neki kopasz fejét, sovány arcát, síró szemét, kitérdelt nadrágját, lyukas cipőjét, elkótyavetyélt boldogságát, az egész életét, hogy elfogadja, legalább ő, áldozatnak.

De az istennő, aki sohase⁹⁴ látott meg embert, nem látta meg őt sem.

⁸⁵ [PN 1918] találja

⁸⁶ [sajtóhiba:] védhetik [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [sajtóhiba:] védhetik

⁸⁷ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] gazdagok és hatalmasok

⁸⁸ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [sajtóhiba:] kerti

⁸⁹ [ÉÚ 1920] Sietve felugrott

⁹⁰ [ÉÚ 1920] éjszakát,

⁹¹ [ÉÚ 1920] bűnösök és gyarlók,

⁹² [ÉÚ 1920] ment

⁹³ [ÉÚ 1920] elítélt,

⁹⁴ [PN 1918] soha se

Fogfájás¹

I.

Vacsorázik a násznép. A kis udvarban az uborka, a bors, a vanília² illata érzik. Patkó-alakú³ hosszú-hosszú asztalnál ülnek a vendégek, sátor alatt, százhuszan.

- 5 Az első pohárköszöntőt az országgyűlési képviselő mondja. Utána az éneklőkanonok⁴ emelkedik szólásra, ki lila övvel a hasán,⁵ kezében pezsgőspohárral,⁶ az élet igazi mélységéről, a szenvedésről beszél. Menyasszony és vőlegény annyira figyelnek⁷ a szavára, hogy leteszik a kést, villát.

- 10 Ekkor fájdul meg a vőlegény foga.

- Tudja is, hogy melyik. Baloldalt van egy zápfoga, mely – különösen időváltozáskor – rakoncátlankodni szokott és már többször gondolt rá, hogy tömetni⁸ kellene. A fájdalom mégis váratlanul jön,⁹ – meglepetésszerűen, mint egy roham – úgy¹⁰ hogy belesápad. Le-
15 hajtja a fejét. Nyelvét próbálja a fogán¹¹ tartani, de mindhiába, se lát, se hall. A kanonok még mindig a legszebb körmondatokat mondja.

¹ [PH 1925] Az első éjszaka. [BMN 1925] Az első éjszaka

² [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] vanília

³ [BMN 1925] patkó-alakú,

⁴ [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] a kanonok

⁵ [KK 1929] [ez a tagmondat hiányzik]

⁶ [KK 1929] a pezsgőspohárral,

⁷ [KK 1929] ügyelnek

⁸ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] javíttatni

⁹ [ÉÚ 1919] jön

¹⁰ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] [=] [PH 1925] [=] [BMN 1925] úgy,

¹¹ [KK 1929] fogára

20 Feléje mosolyog és ő is¹² igyekszik visszamosolyogni rá. Bámulja a vendégeket, kiket egyszerre nem ismer meg, a cifra asztalt, a tortákat¹³ a piros és sárga borok közt, a ponyvát,¹⁴ fönn a friss lombokat és a nemzetiszínű¹⁵ zászlócskákat.¹⁶

II.

Vacsora után kiszalad a sátorból az ecetfák közé. Szeretne felbőgni a csillagos nyári égre. Annyira szenved.

Mire visszatér, az arca krétafehér, a homloka verejtékes.

25 Elhatározza, hogy úri hidegséggel uralkodik magán. Leül a menyasszonya mellé. Egy szót se szól.

Aztán mégis megmondja, hogy nem bírja tovább.

III.

30 Mennek a leányszobába, hova nem hallatszik a cigánymuzsika és a lakodalmas¹⁷ lárma.

Itt minden csupa pillangó és csipke, csupa ibrik és selyemfestés, csupa illat, aranyceruza, táncrend, csiricsaré, az asztal döcög, az ágy keskeny, a dívány szűk, a szék kicsiny. Aki megmozdul ebben a babaszobában, az biztosan összetör valamit.

35 A bútorok a vidéki költészet örületét lehelik.

Egy bronz házinyúl gyomrában keltőóra ketyeg, a kefék hátán tükrök, az éjjeli szekrényen két síró angyal.

Mind a ketten¹⁸ leülnek,¹⁹ zavartan.

¹² [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

¹³ [PH 1925] tortákat,

¹⁴ [PH 1925] [sajtóhiba:] ponyvák,

¹⁵ [PH 1925] nemzetiszín

¹⁶ [BMN 1925] [ez a mondat hiányzik]

¹⁷ [KK 1929] lakodalmi

¹⁸ [PN 1917] [e helyett a három szó helyett:] Mindaketten

¹⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] leülnek

IV.

- 40 Tulajdonképen²⁰ alig ismerik még²¹ egymást.
Télen találkoztak először, egy bálon, a farsangot áttáncolták, né-
hányszor együtt mentek társaságba, a leány párszor éjjelizenét,
többször virágot kapott, jegyajándéku pedig egy²² gyémánt-
gyűrűt.²³
- 45 Tetszett neki²⁴ a vőlegénye csíkos selyemgallérvédője²⁵ meg az
aranyórája, melyet csuklóján viselt, karkötővel.
Ő maga pedig szép volt, mint egy bábu. Mellei viaszsárgák és fü-
lei – két rubin láng – lobognak a türelmetlen ábrándoktól.²⁶

V.

- 50 Most szembenéznek egymással. Először maradnak magukra az es-
küvő után és mindjárt szenvedniök kell.
Künn gomolyog a tánc. A vőlegény összehajtott, friss zsebkendőt
tart – könnyedén – az arcához. Másképen²⁷ képzeltek²⁸ mind a ketten.
Hiszen ők szívesen szenvednének. Főkép lelki okok miatt, mint
55 a regényekben. Kéz a kézben, elhagyott tájon, szomorúfüzek alatt.
Ere azonban nem voltak elkészülve.
– Fáj? – kérdezi²⁹ a menyasszony.
A vőlegény nem felel, csak a szemét emeli az égre, ezzel jelezve,
hogy fájdalomla lefestésére minden emberi szó gyenge.
60 – Annyira?

²⁰ [PH 1925] [=] [BMN 1925] Tulajdonkép

²¹ [KK 1929] [sajtóhiba:] meg

²² [PH 1925] [=] [BMN 1925] a

²³ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] gyémánt-gyűrűt. [KK 1921] gyémánt gyűrűt.

²⁴ [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] Neki tetszett

²⁵ [PN 1917] selyemgallérvédője, [ÉÚ 1919] selyem gallérvédője, [KK 1921]
selyem-gallérvédője,

²⁶ [KK 1921] [ez a mondat hiányzik] [KK 1929] [e helyett a mondat helyett:]
A fülei – két rubin láng – lobognak a türelmetlen ábrándoktól.

²⁷ [KK 1929] Másképpen

²⁸ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] képzeltek,

²⁹ [KK 1929] kérdezte

Legyint³⁰ a két kezével, hogy ne is beszéljenek róla.

– Nem múlik?

Egész testével tiltakozik.

Egy korty rumot vesz a fogára. Az se segít. Csak az arc-húsát
65 marja véresre.³¹ Mindenekelőtt szeretne kinyújtózkodni az aranyos-
bársony³² babaszéken, de az lehetetlen. Behozzák a másik szobából
a bőrfotel, melyben délutánoként az apósa szokott szundikálni.
Abba süpped³³ bele, lihegve a fájdalomtól.³⁴ Leveszik az asztalterítőt
is, melyre aratólányok, búzavirágok, pipacsok vannak hímezve, a
70 csupasz asztalra ráteszik a rumot és poharat. Fejét a bőrfotel tám-
láján nyugtatja, bandzsít³⁵ a lámpára, zsibong a³⁶ bal arca, lüktet és
viszket a gyulladt ínye. Néha³⁷ pár pillanatra mintha alábbhagyna.³⁸
Ez azonban csak a fájdalom kacérkodása, kihívás a játékra, készülő-
dés újabb támadásra, mert az alattomos szünetek³⁹ után teljes erővel
75 zendül fel a fájás, cifrán és kacskaringósan tekergőzik, éles, mint a
fütt, hegyes, mint a sikoly.

VI.

A menyasszony izgatottan fut ki a szobából. Háziruhát kap magára,
könyökig felgyűrközik s a hosszú, sötét folyosó végén sokáig csor-
80 gatja a vízcsapot. Hideg vizet visz be, két nádszéket állít a bőrfotel
elő, ezekre helyezi a mosdótálat és a kékmázás⁴⁰ kancsót. A vőle-
gény öblögeti a fogát. Eleinte a szája elé tartja a kezét, később már
nem is tartja oda.

³⁰ [ÉÚ] Legyint,

³¹ [PH 1925] rémesre.

³² [ÉÚ 1919] aranyos bársony

³³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] süppedt

³⁴ [BMN 1925] [ezzel a mondattal véget ér az V. rész]

³⁵ [ÉÚ 1919] bandsit

³⁶ [ÉÚ 1919] [ez a szó hiányzik]

³⁷ [PN 1917] Néha,

³⁸ [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] alább hagyna.

³⁹ [PH 1925] szünet

⁴⁰ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] kék, mázas

- Vízbe márt egy fél törülközőt, azzal köti át a fejét. Semmit se ér.
- 85 A fájdalom⁴¹ nem teketóriázik többé. Trillázni kezd a fogában, szaporán és tömören, mint a villamoscsengő,⁴² mikor két drótja összeér,⁴³ sajog a beteg ideg, csörömpöl a villamos fájdalom,⁴⁴ állandóan.
- Nincs többé maradása. Összekuporodik és talpra szökken, le-föl jár a szobában, mogorván, mindig a fal mellett. A menyasszony követi.
- 90 Kezét⁴⁵ hitvesi jóssággal⁴⁶ kezére teszi. Ezt a vőlegény kikéri magának, így nem tud szenvedni, tovább megy és – tébolyult házi zsarnok – folytatja sétáját, egyedül, a fájdalmával.

VII.

- Erre a menyasszony sértődötten ül le a díványra, szárítja könnyeit, az első könnyeit. De a vőlegény is sír. Potyognak a könnyei⁴⁷
- 95 a fájdalomtól. Félnégy⁴⁸ felé eszébe⁴⁹ jut, meg kellene próbálni a meleget, sőt melegített⁵¹ a konyhában, ahol már a hajnali fánkot sütik a vendégeknek.
- Tűt, cérnát, ollót hoz a menyasszony. Varrja a lámpa alatt a kis
- 100 zsákocskát, melybe a meleg sőt teszik. Elharapja a cérnát, öltöget, mint az asszonyok, akik pólyát varrnak.

⁴¹ [sajtóhiba:] fájdalom

⁴² [BMN 1925] villamos csengő,

⁴³ [ÉÚ 1919] összeér,

⁴⁴ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] fájdalom

⁴⁵ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] Kezét,

⁴⁶ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] jóssággal,

⁴⁷ [ÉÚ 1919] könnyei

⁴⁸ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] Fél négy

⁴⁹ [ÉÚ 1919] szoba

⁵⁰ [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁵¹ [sajtóhiba:] melegített [PN 1917] jól melegített [ÉÚ 1919] [e helyett a két szó helyett:] jól melegített sőt [PH 1925] [sajtóhiba:] melegített

VIII.

A leányszoba üvegajtaja egész éjjel egyenletesen világít le az udvarra, csöndes, rózsaszínű fénnel. Gyakran fel-felnéznek a mulatók.
 105 Az anyák bámulják a puha ködben mozgó árnyékalakokat⁵² és a
 fiatalságukat idézik, mely örökre elmúlt, a boldogságra gondolnak
 meghatottan és öreg szemük héja nedves. A két násznagy kövéren
 és zömöken⁵³ ül,⁵⁴ egymással szemben. Nehéz ivók, kemény ma-
 gyarok, elázottan hallgatnak. Mellettük 1849-ről beszélnek, arról,
 110 hogy áruló-e Görgey,⁵⁵ vagy sem. Aztán az ajtóra mosolyognak
 mindnyájan, hogy fiatalság⁵⁶ bolondság.

IX.

Öt órakor a leányszobában is dereng. Hamuszínű fény surran az
 öreg családi bőrfotelre, mely csodálkozva és szégyenkezve áll it-
 115 ten, a mosdótálra, a bádoggancsóra és a vizes törülközőre,⁵⁷ mely a
 szoba közepén hever. Vászongyok az asztalon, a feldöntött fog-
 csöppek mellett egy gyűszű. Annyira megváltozott a szoba, hogy rá
 se ismernek reggel, de minden rendetlenség ellenére is úgy találják,
 hogy így kényelmesebb.
 120 Mikor a nap a júliusi lombok közt felbukkan,⁵⁸ már indulnak a
 fogorvoshoz⁵⁹ fogat huzatni. Kilépnek a vad verőfénybe. A meny-
 asszony arca kék. A vőlegény arca zöld. Balszeme⁶⁰ bedagadt, oly
 pirinyó, mint egy sündisznóé. Meg se csókolták egymást, de házastársak,
 125 kis sózsákok is, melynek hasznos és gyógyító hatását felismerték,⁶¹

⁵² [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] árnyék-alakokat [BMN 1925] árnyalakokat

⁵³ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] zömökön

⁵⁴ [ÉÚ 1919] [=] [PH 1925] [=] [BMN 1925] ül

⁵⁵ [BMN 1925] Görgey

⁵⁶ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] fiatalság,

⁵⁷ [KK 1921] vízestörülközőre,

⁵⁸ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] [=] [BMN 1925] fölbukkan,

⁵⁹ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] fogorvoshoz,

⁶⁰ [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] Bal szeme

⁶¹ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [KK 1921] fölismerték,

ez kíséri első útjukra, mint valami, mely⁶² a szenvedések éjszakáján született. Nincsenek többé egyedül. Egy vidéki⁶³ bérkocsi várakozik rájuk,⁶⁴ két⁶⁵ beteg gebével. Arra szállanak fel,⁶⁶ rang szerint.

X.

- 130 Előbb a férfi, aki szenved, összetörve és elhasználtan, a kenyér-kereső, az úr.

Utána az asszony, a cseléd.⁶⁷

⁶² [ÉÚ 1919] mi

⁶³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [PN 1917] Vidéki

⁶⁴ [BMN 1925] reájuk,

⁶⁵ [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] rájuk. Két

⁶⁶ [PN 1917] [=] [KK 1921] föl,

⁶⁷ [KK 1929] [e helyett a mondat helyett:] Utána az asszony.

F. F. rejtélyes gyógyulása¹

Úgy történt, hogy F. F., aki főfelügyelő volt egy állami vállalatnál,² az utcán sétálva, egyszerre különös, elviselhetetlen, orrfacsaró bűzt érzett.

Gyanakodva tekintett körül és³ ügyelni kezdett, mint a hivatalában szokta. Homlokát összeráncolta, erei kidagadtak, fakó, halotti szemét felgyújtotta a figyelem, mint ha⁴ a villanykörtébe hirtelenül erős áramot kapcsolnak. Semmi gyanusat nem talált maga körül. Az aszfalt söpört és⁵ locsolt, mellette a házak tiszták, csatornák nincsenek a közelében. Csóválta a⁶ fejét, aztán kettőzve a lépéseit,⁷ tovább ment.

10 Pár méterrel odább megállott s akkor újra érezte a szagot. Megfordult, mintegy nézve a levegőben az utat, melyen láthatatlanul⁸ utanasompolygott. Ájulatos illat⁹ volt, a feloszlás gyászos aromája, édeskés és nehéz, kéjes és visszataszító, leírhatatlanul átható, olyan, mint a tubarózsa szaga, mely a napfényben rothadó avas konc páráival¹⁰ elegyül. Öntudatlan mozdulatot tett, hogy elhessegesse. Vannak szagok, melyek annyira ellenségeink, mint a szemnek a villanyfény,¹¹ a fülnek a mennydörgés, az orr megborzad és visszatántorodik tőlük.

¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] Igen rejtélyes história

² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [a mondat első fele helyett:] Úgy történt, hogy a főfelügyelő

³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] körül,

⁴ [PN 1917] [=] [PH 1925] [e helyett a két szó helyett:] mintha

⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] söpört,

⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] lépéseit

⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] a szag láthatatlanul

⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] Ájulás-illat

¹⁰ [KÚ 1919] [sajtóhiba:] páráivl

¹¹ [PN 1917] [=] [KÚ 1919] villamfény, [PH 1925] [=] [BMN 1925] magnéziumfény,

Valami épülő ház mellett haladt el. Itt orrát a méz éles szaga szúrta, mely oly erős volt, hogy egyenesen az agyvelejébe¹² nyilalt, mint
 20 egy hosszú, hegyes tű, mellette korhadó faállványok, nyirkos pincék. Hosszan tétovázott, hogy valamiként ezen a helyen födözze föl¹³ a rejtélyes szag forrását. Mert még most is érezte.

Ment egy-két lépést, sietni kezdett, hirtelen megállt, előretekingett, hátratekingett, de minden megfeszített erőlködése ellenére sem¹⁴ tudta
 25 eldönteni, hogy mi okozhatja azt a bűzt, mely az egész légkört megmérgezte, a csillagokig. Mosolyogva sétáltak az emberek, könnyű őszi felöltőkben, férfiak és nők, akik semmit se¹⁵ vettek észre. A napfény aranymártása leöntötte a buja és¹⁶ lihegő fővárost.¹⁷ Minden házból és¹⁸ kapualjból más és más szag áradt ki, ellenmondó illatok és bűzök
 30 feleseltek egymással, mint a bérházakban a zongorajátékok, melyekből senki se hallja ki az igazi dallamot. Gőzölgött, párolgott, füstölt az élet ebben a langyos alkonyatban, a virágágyak és szemétdödrök, a cukrászdák és pálinkásboltok, a gyógyszertárak és a¹⁹ kórházak az ég felé lehelték tömjénüket, hódolva valamely ismeretlen istennek,
 35 aki az életet teremtette s a szép és ocsmány színeket, hangokat és szagokat egyformán megérti. F. F.²⁰ főfelügyelő a szagok e²¹ macskazenéjében szórakozottan bandukolt haza, kis csomagban, amint szokta, vitte a vacsoráját, az ég felé fordította az arcát és nem gondolt arra, ami az imént megzavarta. Otthon, agglegény-lakásában jóízűen
 40 evett, közben is rendkívül fontos ügyiratokon járt az esze, melyeket holnap föltétlenül el kell intéznie.

¹² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] agya velejébe

¹³ [KÚ 1919] fel

¹⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] se

¹⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] sem

¹⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] buja,

¹⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] várost.

¹⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] házból,

¹⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

²⁰ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [a monogram helyett:] A

²¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

Reggel, mikor elindult hazulról, az utcán megrohanta a tegnapi
 szag. Kétségbeesetten,²² megsemmisülten²³ állt meg kapuja²⁴ előtt.
 Pont az a szag volt. Alig ébredt a város, emberek úgyszólván sehol, az
 45 ablakok csukva, a levegő is hűvös, tiszta, igazán érthetetlen, honnan
 került ide. Bár többnyire gyalog szokott elsétálni²⁵ a hivatalába, föl-
 kapaszkodott egy²⁶ villamosra, hogy megrövidítse az útját. Itt mintha
 nem érezte volna, aztán megint érezte. Kedvetlenül érkezett meg,
 de később megfledkezett²⁷ mindenről, a szolgát leszidta, a titkárral
 50 gorombáskodott, nagyon kedvesen telt el az idő²⁸ délig. Csak haza-
 menet jutott eszébe²⁹ megint. Újra érezte, egyre erősebben érezte.

Alig tudott ebédelni, búskomoran ült az asztalnál, a kenyereket
 elmorzsálta és a húsokkal bekente a tányérokat. Elhatározta, hogy
 rendszeresen megvizsgálja az esetet, csak az járhat eredménnyel.³⁰
 55 Sokszor mosta a kezét és öblögette a száját. Egy hét múlva megál-
 lapította, hogy a szag nem állandóan gyötri, de látszóan szeszélyes
 rohamokban, reggel is, délben is, este is,³¹ inkább a szabad levegőn,
 mint zárt helyen. Illatszerekkel próbálkozott és a jázmin, a mák, az
 orgona csak csömörletesebbé tette a levegőt. Elúnva mindent, tom-
 60 pán nézett maga elé, társaságokba³² nem járt, otthon gubbasztott
 órák hosszat, arra gondolva, hogy valaha igazgató akart lenni, erről
 azonban le kell mondania és be kell látnia, hogy beteg, talán halálo-
 san, gyógyíthatatlanul beteg. Még csak negyvenhat éves volt. Barátai

²² [PH 1925] [=] [BMN 1925] Kétségbeesetten

²³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

²⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] a kapuja

²⁵ [BMN 1925] sétálni

²⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] a

²⁷ [KÚ 1919] [sajtóhiba:] megfledkezett

²⁸ [PN 1917] [=] [KÚ 1919] idő,

²⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] eszébe,

³⁰ [PN 1917] eredménnyel.

³¹ [KÚ 1919] [ez a tagmondat hiányzik] [BMN 1925] [sajtóhiba:] este is.

³² [KÚ 1919] [e helyett a két szó helyett:] elé. Társaságokba

65 azt mondják, hogy ez a „legszebb férfikor”,³³ de tizennyolc éves³⁴ korában nem mondták, hogy még fiatal, harminc éves korában sem, hogy még nem öreg, amit a „legszebb férfikor”-nak³⁵ neveznek az emberek, az tulajdonképpen³⁶ a „legcsúnyább férfikor”.³⁷ Belenyugodott, hogy³⁸ így van,³⁹ az, ami elől futott, az a szörnyűség,⁴⁰ ő belőle árad. Végre vannak emberek, akik csúnyák és förtelmesek, akik bőrfarkasokat hordanak az arcukon,⁴¹ vagy akik kukorékolva beszélnek, akadhatnak szerencsétlenek, akik⁴² az orroknak utálatosak. Ebben a sötét gondolatban megvizsgáztalódott.

Egyik orvos sovány étrendet ajánlott – tea, tej, tojás, kétszersült – és fürdőt, *calium hypermangan*-nal.⁴³ Naponta háromszor megfürdött
75 a lila fürdőben, minden hatás nélkül. Ekkor egy híres fiatal tanárhoz ment el,⁴⁴ aki egy hősszerelmes mosolygó fölényével fogadta, királyi előkelőséggel hallgatta meg a⁴⁵ panaszát, levetkőztette, kopogtatta a máját és a lépét s végül kijelentette, hogy semmi baja, azaz, az a baja, hogy képzelődik. Betegsége mindenesetre érdekes. Meg is mondta a
80 nevét: *hysteria olfactoria*.⁴⁶ Az orrüreg felső részében vannak a szaglópálcikák, azok az idegvégkészülékek, melyek az orrba – a belehelés léghezama által – jutott légnemű testeket szag alakjában érzékelik és előfordul, bár igen ritkán, hogy ezek az idegek hibásan működnek, akárcsak az a szem, mely víziókat lát, vagy az a fül, mely hallucinál.

³³ [PN 1917] [=] [KÚ 1919] „legszebb férfikor”,

³⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] tizennyolcéves

³⁵ [PN 1917] [=] [KÚ 1919] „legszebb férfikor”-nak

³⁶ [PN 1917] [=] [KÚ 1919] [=] [BMN 1925] tulajdonképpen

³⁷ [PN 1917] [=] [KÚ 1919] „legcsúnyább férfikor”.

³⁸ [BMN 1925] ha

³⁹ [KÚ 1919] van

⁴⁰ [KÚ 1919] szörnyűség

⁴¹ [KÚ 1919] arcukon

⁴² [KÚ 1919] a kik

⁴³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] *calium hypermangan*-nal

⁴⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] ment,

⁴⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁴⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] *hysterie olfactoria*.

85 Ilyen F. F. főfelügyelő beteges szag-érzékenysége⁴⁷ is, melyről a tanár, mint sajátos esetről, hosszabb megfigyelés után értekezést ír egy bécsi orvosi lapba. „Őn⁴⁸ – mondotta, minthogy a professzor igen szellemes ember volt – a szag Macbethje, aki az orrával kísérteteket szagol.” Ez a magyarázat kissé megnyugtatta. Mikor azonban
90 eltávozott, már a lépcsőn érezte az ismert szagot. Futni kezdett, a szag pedig rohant utána, amilyen gyorsan szaladt, úgy szaladt az is, a sarkában volt és eztán⁴⁹ rátámadt, kegyetlenül. Orra cimpái lázasan szimatoltak,⁵⁰ figyelt az orra, ágaskodott és előremeredt. Azok a szemek, melyek véres árnyékot látnak, azok a fülek, amelyek túlvilági
95 hangokat hallanak, nem figyelhetnek jobban. Kétségbeesésében azt kívánta, bárcsak vakulna és siketülne meg az egész⁵¹ emberiség orra. De csakugyan érzéki csalódásról van-e szó? Befogta az orrát és nem érezte, kinyitotta és újra érezte. Rázta a fejét, izgett-mozgott, néha magában beszélt. Idegessége kétségtelenül növekedett, de általános
100 állapotában javulás mutatkozott, mert az a megállapítás, hogy csak idegbeteg, fölrázta közönyéből, meg is fogadta, hogy alaposan ki-gyógyíttatja magát és egy ideggyógyászhoz fordult.

A kezelés szépen haladt. Maga a beteg is elismerte. Fialat, fölvilágosult orvos volt az ideggyógyász, aki sutba vetve a mult hagyományait,
105 a testekkel való meddő foglalkozást, főképp⁵² a lélek boncolására alapította gyógymódját, abból kiindulva, hogy a beteg életkörülményeinek és multjának részletes ismerete nélkül az ideggyógyászat merő kuruzslás. F. F.⁵³ az orvos kérdezősködéseire sokat beszélt, nyílt és titkos szenvedélyeiről, mindenekelőtt pedig a gyermekkoráról. Apja
110 becsületes asztalosmester volt, ő pedig gyermekkorában szeretett a műhelyben tartózkodni, a gyalupad és az enyveslábasok⁵⁴ körül, me-

⁴⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] szagérzékenysége

⁴⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] „Őn,

⁴⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] azután

⁵⁰ [PN 1917] [sajtóhiba:] simatoltak,

⁵¹ [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁵² [PN 1917] [=] [KÚ 1919] főképp [PH 1925] [=] [BMN 1925] főleg

⁵³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [a monogram helyett:] A főfelügyelő

⁵⁴ [BMN 1925] enyveslábasok

lyeknek átható szagára ma is szívesen emlékezett vissza. Nyilvánvaló, hogy képzelgése nem egyéb, mint homályos és gyötrelmes vágy az örökre eltűnt gyermekkor után, az ifjúság után, melyet különösen
 115 akkor sírunk vissza, mikor a férfikorból az öregkorba jutunk. Ezt, bármily fájdalmas is, tudomásul kell venni. Körülbelül ide jutottak⁵⁵ a lélekboncolás során, mikor F. F.⁵⁶ egy napon a hivatal előtt találkozott a vezérigazgatóval. Az igazgató elhúzódott tőle és félénken, rosszul palástolt zavarral kereste a zsebkendőjét. Most, egy pillanat
 120 alatt, megértette a helyzetet, erre a mozdulatra emlékezett, sokszor, nagyon sokszor látta, mások is így tesznek vele, az utcán, a villamosokban befogják az orrukat, bizonyos, hogy mások is érzik. Ő is érezte, még mindig, istenem, de mennyire érezte.

Hanyatthomlok⁵⁷ futott az őszi esőben, egy orvosi táblát keresett, már fönn is volt az emeleten. Az orvos, akihez kalapostól⁵⁸ és felöltöstől⁵⁹ rontott be, kövér, kopasz bácsi, rossz orvos, de a legjobb
 125 gyermek, férj és apa,⁶⁰ aki kis családjának már kétemeletes⁶¹ házat építtetett és abban sántikált, hogy a harmadikat is felépítse.⁶² Lihegve panaszkodta el, hogy mi járatban van. Az orvos bólintott, ő is érezte a szagot. Aztán vizsgálni kezdte, szokása szerint úgy, hogy a betegről
 130 le se vetette a felöltőt, mert nála a gyorsaság volt a fontos.

Keze⁶³ ösztönös mozdulattal – évtizedes orvosi gyakorlattal – a páciens zsebén pihent meg, innen pedig – a felöltő zsebéből – kihúzott egy ezüst papirosba csinosan becsomagolt francia sajtot, melynek
 135 érett leve már szét is folyt a zsebben.

⁵⁵ [PH 1925] [e helyett a két szó helyett:] idejutottak

⁵⁶ [PH 1925] [a monogram helyett:] a főfelügyelő

⁵⁷ [PH 1925] Hanyatt-homlok

⁵⁸ [PH 1925] kalapostul

⁵⁹ [PH 1925] felöltöstül

⁶⁰ [KÚ 1919] apa.

⁶¹ [PN 1917] [=] [PH 1925] [=] [BMN 1925] két emeletes

⁶² [KÚ 1919] [az utolsó két tagmondat hiányzik]

⁶³ [PH 1925] [=] [KÚ 1919] [nincs új bekezdés]

Diadalmasan⁶⁴ lobogtatta meg⁶⁵ ezt a leletet, mint híres sebészek műtéteknél a kór-okozó daganatot és azt a fölöttébb becses tanácsot adta a betegnek, hogy máskor ne hordjon a zsebében oly⁶⁶ sokáig sajtot.

- 140 F. F.⁶⁷ főfelügyelő az orvosi tanácsért ötven koronát nyújtott át, melyet az orvos eleinte vonakodott elfogadni, de aztán engedett neki. Mindenesetre,⁶⁸ gondolta, egy téglát a harmadik emeletes házhoz.⁶⁹

⁶⁴ [KÚ 1919] [nincs új bekezdés]

⁶⁵ [KÚ 1919] [ez a szó hiányzik]

⁶⁶ [PH 1925] olyan

⁶⁷ [PH 1925] [a monogram helyett:] A

⁶⁸ [PN 1917] [nincs új bekezdés]

⁶⁹ [KÚ 1919] [az utolsó két bekezdés hiányzik]

Legenda¹

Vékony² Pál IV. B) oszt. tan. bement a fürdőszobába, mind a két szemét összeszorította, a³ száját kicsit elfintorította, mint⁴ aki keserűvizet akar nyelni és⁵ belelőtt a⁶ jobb halántékába.

A golyó nyílegyenesen rohant az⁷ agyvelejébe. Halványan, véresen
5 esett a fürdőkád mellé. Levelet nem hagyott hátra. Csak később vet-
ték észre, mikor levetkőztették, hogy a kabátja szélére gombostűvel
egy cédulát tűzött, arra mindössze ezt írta: „Nem érdemes élni”.⁸

Halála híre másnap terjedt el az iskolában. A diákok nem igen
szerették őt. Hallgatag, alacsony, alamuszi fiú volt, aki⁹ az osztály
10 közepén ült, se elől, se hátul, a pad szélén, a mellette lévő fal ho-
mályában és¹⁰ elveszve a zsibongó, meleg sötétségben,¹¹ állandóan
szentjánoskenyeret majsolt. Ezért még a¹² könyvei is szentjánoske-
nyér-szagúak voltak. Akadtak¹³ olyanok, kik hamarjában nem tudták,

¹ [PH 1925] [=] [F 1932] Vékony Pál élete és halála [8 fejezetre osztva közli a szöveget]

² [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés:] I. [új bekezdés:] Vékony

³ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

⁴ [PH 1925] [=] [F 1932] – mint

⁵ [PH 1925] [=] [F 1932] – s

⁶ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

⁷ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

⁸ [F 1932] „N e m é r d e m e s é l n i”.

⁹ [PH 1925] [=] [F 1932] ki

¹⁰ [PH 1925] [=] [F 1932] s

¹¹ [PN 1917] [=] [ÉŰ 1919] [=] [PH 1925] [=] [F 1932] sötétségben

¹² [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

¹³ [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés]

kiről van tulajdonképen¹⁴ szó. Milyen is volt? Sápadt és szeplős, az¹⁵
 15 orra tömpe, a¹⁶ szeme savószínű. Mikor vigyorgott,¹⁷ –¹⁸ és majd-
 nem mindig vigyorgott¹⁹ –²⁰ az²¹ arca összegyűrődött, bőrgyűrűk
 keletkeztek rajta, melyek egy rongyos erszényhez tették hasonlóvá,
 míg a²² szája nevetés helyett csak sziszegett, hangtalanul. Senkit se
 szeretett és²³ senkit se gyűlölt. Vállát szokta vonni, ez volt minden
 20 véleménynyilvánítása. A tanárok is a vállukat vonták, úgy engedték
 át minden évben a felsőbb osztályba.²⁴

Most zavartan néztek össze iskolatársai. Keresték egymás között
 a barátját, aki²⁵ valamit tudna róla, de senki sem volt barátja. Ön-
 gyilkossága okát nem ismerték.²⁶ Aznap, mikor főbelötte magát,
 25 még elment az iskolába rendesen, ebédelt, nem sokat, és nem keve-
 set, beszélt is, nem sokat és nem keveset, minden nagyon váratla-
 nul történt.²⁷ Délután²⁸ a diákok kissé elszontyolodtak. Még mindig
 üres volt a helye, ez döbbsentette meg őket. Valami következetességet
 éreztek abban, hogy nem jött el, a halál keménységét, végtelenségét,
 30 szigorúságát érezték, kezdetét valaminek, aminek nem lesz soha vége

¹⁴ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] tulajdonképpen [PH 1925] tulajdonkép [F 1932] tulajdonképpen

¹⁵ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

¹⁶ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

¹⁷ [PH 1925] [=] [ÉÚ 1919] [=] [F 1932] vigyorgott

¹⁸ [PH 1925] [=] [F 1932] [nincs gondolatjel]

¹⁹ [PH 1925] [=] [F 1932] vigyorgott,

²⁰ [PH 1925] [=] [F 1932] [nincs gondolatjel]

²¹ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

²² [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

²³ [PH 1925] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] szeretett,

²⁴ [PH 1925] [=] [F 1932] [az utolsó két szó idézőjelek között szerepel]

²⁵ [PH 1925] [=] [F 1932] ki

²⁶ [PH 1925] [=] [F 1932] ösmerték.

²⁷ [PH 1925] [=] [F 1932] [e helyett mondat helyett:] Aznap, mikor főbelötte magát, még elment az iskolába, rendesen ebédelt, nem sokat, nem keveset. Minden nagyon váratlanul történt.

²⁸ [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés]

s szívükben²⁹ iránta félénk részvét, tisztelet, irigység gerjedezett,³⁰ mintha kitüntették volna. Mert akit senki se vett komolyan, azt most a halál komolyan vette.

– Szegény,³¹ – mondogatták – ki gondolta volna, tegnap még it-
35 ten ült, ezen a helyen.

– Derék fiú volt³² – jegyezte meg a latin tanár,³³ azon tépelődve, vajjon melyik is lehetett s akkor látta, hogy téved, mert az, akire gondolt, éppen³⁴ abban a pillanatban szaladt át a folyosón.

– Vékony³⁵ Pál,³⁶ – biztatgatta magát – határozottan emlékszem
40 rá. Nagyon szorgalmas tanuló volt.

Hófellegek³⁷ közt ébredt a délutáni hold,³⁸ – sárgán az éjszakai dorbézolástól – és nézte a diákokat, kik előadás után kisebb csoportokban mentek halottat nézni, a fagyos, tiszta levegőben.

Első pillanatban nem ismerték föl. Kicsi és³⁹ sovány volt, sokkal
45 kisebb és⁴⁰ soványabb, mint életében. Halántéka fekete tapasszal volt beragasztva. Arcán valami titok lebegett, lábai összezsugorodtak, egész teste belefért volna egy nagyobb dobozba. A ruhája⁴¹ a régi, a haja, ez a vékony, vörös, fénytelen haj most is úgy simul a koponyájára, mint sok-sok élettelen cérnaszál. Nézték⁴² távolról, éhes szem-
50 mel. Közelebb léptek és⁴³ eszükbe jutott, hogy akkor is így hallgatott,

²⁹ [sajtóhiba:] szívünkben

³⁰ [F 1932] gerjedzett,

³¹ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [ÉÚ 1924] Szegény

³² [ÉÚ 1924] volt,

³³ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1924] [e helyett a két szó helyett:] latin-tanár, [ÉÚ 1919] [e helyett a két szó helyett:] latintanár,

³⁴ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [ÉÚ 1924] éppen [PH 1925] [=] [F 1932] ép

³⁵ [ÉÚ 1919] [nincs gondolatjel] [nincs új bekezdés]

³⁶ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [ÉÚ 1924] Pál

³⁷ [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés:] II. [új bekezdés:] Hófellegek

³⁸ [PH 1925] [=] [F 1932] hold

³⁹ [PH 1925] [=] [F 1932] volt,

⁴⁰ [PH 1925] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] kisebb,

⁴¹ [PH 1925] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] Ruhája

⁴² [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés]

⁴³ [PH 1925] [=] [F 1932] s

- mikor felszólították felelni⁴⁴ s egy szót se szólt, a⁴⁵ fejét a⁴⁶ mellére nyomta, alázatosan, mint egy vértanú, vagy makacsul, mint egy forradalmár. De⁴⁷ minél tovább bámulták, annál érthetlenebb volt ez a földdarab.⁴⁸ Különösen a⁴⁹ komolysága és a⁵⁰ jósága. A nevetgélő
- 55 diák illedelmesen, összetett kézzel feküdt, a halál finom soványságától átszellemült. Úgy⁵¹ látszott, hogy jól beletalálta magát új hivatásába, kényelmesen elnyújtózott és⁵² ügyet se vetett rájuk.
- Ez⁵³ Pál,⁵⁴ – szoltak, minthogy sohase volt becéző neve – Pál.
- Csak volt – mondta egyikük, aki sokat olvasott.
- 60 Megint kicsit eltávolodtak a ravaltól, mely emeletnyi magasnak látszott és⁵⁵ zavarukban a cipőjük orrát nézték. Ezt sohase hitték volna felőle. Ajkait egy végső elhatározás különös dacában összeharapta, a⁵⁶ fogai közt még most is annyi akarat volt, hogy harapófogóval se lehetett volna szétfeszíteni. Szívük megdobbant, milyen
- 65 szilárd és szigorú. A német tanár,⁵⁷ akitől⁵⁸ rettegett az egész osztály, nem ilyen szigorú. „Nem⁵⁹ érdemes élni.” Vajjon hogy értette ezt? Különfélekép⁶⁰ magyarázták. Némelyek azt mondták, hogy az iskola elől menekült a halálba, mások tudták, hogy szívesen tanult, csak

⁴⁴ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

⁴⁵ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

⁴⁶ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

⁴⁷ [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés]

⁴⁸ [ÉÚ 1924] [e helyett a tagmondat helyett:] annál érthetlenebb volt.

⁴⁹ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

⁵⁰ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

⁵¹ [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés]

⁵² [PH 1925] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] elnyújtózkodott,

⁵³ [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés:] III. [új bekezdés:] Ez

⁵⁴ [ÉÚ 1919] Pál

⁵⁵ [PH 1925] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] látszott,

⁵⁶ [F 1932] [ez a szó hiányzik]

⁵⁷ [ÉÚ 1924] [e helyett a két szó helyett:] német-tanár,

⁵⁸ [PH 1925] [=] [F 1932] kitől

⁵⁹ [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés]

⁶⁰ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] Különféleképp

- csendes,⁶¹ szerény fiú volt.⁶² Mély, nagyon mély értelme van annak,
 70 amit tett és annak is, amit írt.
 – Erős ember volt,⁶³ – szoltak⁶⁴ – egyéniség.
 – Cigaretta⁶⁵ – mondta egyik ismétlő – egyszer szivarozott is.
 – Régóta készült erre. Láttatok, hogy nézett tegnap,⁶⁶ – és a kis-
 diák⁶⁷ levette kalapját, összemorcolta a szemét – így nézett – és mu-
 75 tatta, hogy nézett.
 Kigyuladtak⁶⁸ az ablakok, a diákszobák tintás asztalán szomorúan⁶⁹
 bóbiskolt a gyertya. A fiúk háromszögek, tuscsészék,⁷⁰ szótárak közt
 tanulni próbáltak, de sehogyse⁷¹ ment. Egyik nagy falás kenyeret nyelt
 le, a⁷² torkába csorgó könnyeivel együtt, a másik füttyülni kezdett,
 80 de szájában elhidegült a hang. Akkor valaki sírva fakadt, az asztal-
 ra ütött és⁷³ kiment, nem is mertek többé mozdulni, ültek egymás
 mellett, lesték az ajtót, nem nyílik-e ki.
 Másnap reggel összegyűjtötték a koszorúra való összeget,⁷⁴ díszes⁷⁵
 koszorút vettek, fekete selyemszalaggal, melyre aranybetűkkel édes
 85 szókat írtak a felejthetetlen eltávozottnak.⁷⁶ Maga a hittanár⁷⁷ te-
 mette, ezüsttel szegett fekete köpenyben. A nép, a feketeség, a szem-

⁶¹ [PH 1925] [=] [F 1932] „csendes,

⁶² [PH 1925] [=] [F 1932] volt”.

⁶³ [ÉÚ 1919] volt

⁶⁴ [ÉÚ 1924] szoltak,

⁶⁵ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [ÉÚ 1924] Cigaretta⁶⁵

⁶⁶ [ÉÚ 1919] [=] [ÉÚ 1924] tegnap

⁶⁷ [PH 1925] [=] [F 1932] kis diák

⁶⁸ [ÉÚ 1919] Kigyuladtak [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés:] IV. [új bekez-
 dés:] Kigyuladtak

⁶⁹ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

⁷⁰ [PH 1925] [=] [F 1932] tuscsészék,

⁷¹ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [ÉÚ 1924] sehogy se

⁷² [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

⁷³ [PH 1925] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] ütött,

⁷⁴ [PH 1925] [=] [F 1932] összeget.

⁷⁵ [PH 1925] [=] [F 1932] Díszes

⁷⁶ [PH 1925] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] „felejthetetlen
 eltávozottnak”.

⁷⁷ [ÉÚ 1924] hittan-tanár

fedő még mindig hihetetlennek tetszett. Különösen az, hogy a pap
 miatta öltözött ilyen díszbe, mintegy a szolgájaként, az, aki egyszer
 meg akarta buktatni. *Circumdederunt me...*⁷⁸ énekelték s mindenki
 90 sírt, az öregebb tanárok is. A diákok már értették a latin szöveget:
 „Körülvettek engem a halál sóhajtsái és a pokol nyögései...”⁷⁹ Mindez
 rávonatkozik, aki⁸⁰ nemrég múlt tizenhárom éves, őt vették körül a
 halál sóhajtsái és⁸¹ a pokol nyögései, aki⁸² benn a cifra falárában
 a halottak megdöbbenő⁸³ nyugalmaival várakozik. Minden halott,
 95 még ha gyermek is, olyan, mint egy felnőtt.
 Januárban⁸⁴ a kis sírt belepte a hó, februárban korcsolyáztak, már-
 ciusban hangversenyt tartott az iskola, áprilisban feleltek, májusban
 a városerdőben majális volt, júniusban diákbál⁸⁵ és⁸⁶ bizonyítvány-
 kiosztás. A szünet alatt a víz egy-kettő lemosta a diákok arcáról az
 100 év gondjait, mindnyájan lesültek és⁸⁷ meghíztak. Szeptember elején az
 iskola előtt könyveket árulnak, melyeket előbb gondosan kigummiz-
 nak, hogy nagyobb legyen az értékük. Itt adták el a kis halott könyveit
 is, melyeket egyik osztálytársának ajándékozott az anyja. „Vékony
 Pál”⁸⁸ olvasták a kezeírását s bámulták, milyen szépek a betűi. Meg
 105 lehetett állapítani, hogy mindnyájuké⁸⁹ között legszebb az ő írása.

⁷⁸ [ÉÚ 1919] Circumdederunt me... [F 1932] Circumdederunt me...

⁷⁹ [ÉÚ 1919] „Körülvettek engem a halál sóhajtsái és a pokol nyögései...”
 [F 1932] „Körülvettek engem a halál sóhajtsái és a pokol
 nyögései...”

⁸⁰ [PH 1925] [=] [F 1932] ki

⁸¹ [PH 1925] s

⁸² [PH 1925] [=] [F 1932] ki

⁸³ [PH 1925] [=] [F 1932] döbbenő

⁸⁴ [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés:] V. [új bekezdés:] Januárban

⁸⁵ [PH 1925] [=] [F 1932] diákbál,

⁸⁶ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

⁸⁷ [PH 1925] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] lesültek,

⁸⁸ [PH 1925] „Vékony Pál” [F 1932] „V é k o n y P á l”

⁸⁹ [PH 1925] [=] [F 1932] mindnyájuk

Messze,⁹⁰ a városon kívül állt a ház, melyben valaha lakott, sárga, földbesüppedt házikó.⁹¹ Nyílt csatornában folyik itt a szennyes⁹² zöld víz, a rothadás rózsaszínű páráival és⁹³ a szappanlé ezüstjével.⁹⁴ Korhatag fahidakon kellett átmenni a gyepes gyalogösvényre,
 110 gyermekláncfüvek és⁹⁵ pásztortáskák között. Egyenként⁹⁶ vagy csoportosan gyakran sétáltak erre a diákok, betekintettek az ablakon, mély sóhajjal. Egy sovány, idegen varrónő varrt ott, mások laktak már benne, csak a palánkos kertből⁹⁷ hajlottak ki a régi napraforgók.

Egy napon valaki forgópisztolyt hozott az iskolába. Akkora volt,
 115 mint egy nagyobbacska tollkés. Állítólag ezzel ölte meg magát. Kézről-kézre adták, belenéztek a szűk, fekete csőbe és⁹⁸ hideg lúdbőrözött végig a gerincükön.

A⁹⁹ kisdiákokból komoly és¹⁰⁰ fölényes nagydiákok váltak. Nem-sokára eldőlt az is, ki kövéredik és¹⁰¹ kopaszodik majd meg, már¹⁰²
 120 látni lehetett a honatyák, a szereplő ügyvédek, a mellbajos hivatalnokok körvonalaait. Egyikük, aki az önképzőkörbe verseket írt, titokban visszavásárolta a halott könyveit, selyempapírosba kötötte és¹⁰³ esténként¹⁰⁴ borzongó élvezettel nézegette. Fölfedezte, hogy a történelmi könyvében a magyar királyok halálozási évszámát mindig aláhúzta,
 125 amiből azt következtette, hogy évekig járt közöttük¹⁰⁵ az önkén-

⁹⁰ [ÉÚ 1924] Messze

⁹¹ [ÉÚ 1919] kunyhó.

⁹² [PH 1925] szennyes,

⁹³ [PH 1925] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] páráival,

⁹⁴ [ÉÚ 1919] ezüstjével...

⁹⁵ [PH 1925] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] gyermekláncfüvek,

⁹⁶ [ÉÚ 1919] [=] [ÉÚ 1924] [=] [PH 1925] Egyenként [F 1932] Egyenként,

⁹⁷ [ÉÚ 1919] kertről

⁹⁸ [PH 1925] [=] [F 1932] s

⁹⁹ [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés:] VI. [új bekezdés:] A

¹⁰⁰ [PH 1925] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] komoly,

¹⁰¹ [PH 1925] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] kövéredik, ki

¹⁰² [F 1932] [sajtóhiba:] még

¹⁰³ [PH 1925] [=] [F 1932] s

¹⁰⁴ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [ÉÚ 1924] esténként

¹⁰⁵ [PH 1925] [=] [F 1932] közöttük,

tes halál gondolatával. Más is fölfedezett. Vékony Pál hagyatékába történetesen elkeverődött egy angol könyv is, valami homályos és értéktelen teológiai munka,¹⁰⁶ melyet valaki valamikor náluk felejt-
hetett. Csodájára járt mindenki. Híre futott, hogy angolul is tudott,
130 folyékonyan beszélt angolul. A tanárok egyszer-másszor példaképül is állították azok elé, kik¹⁰⁷ a nyelvekben nem tanúsítottak kellő¹⁰⁸ előmenetelt.

Különben nem volt szükséges emlegetni, állandóan gondoltak rá. Mikor elkorhadt a fakereszt, melyet a temetéskor vertek be a földbe,
135 csinos kömléket állítottak neki. Érettségi után pedig még egyszer megkoszorúzták a sírt, csak azután utaztak föl,¹⁰⁹ az egyetemre.

Budapesten¹¹⁰ eleinte nem érzik jól magukat a vidéki „golyák”. Rendesen elfoglalnak egy egész diákkaszárnyát, melybe beleviszik az iskola és¹¹¹ a vidék szellemét. Esténként¹¹² egymás szobájában
140 gyűlnek össze.

– Emlékeztek rá? – kérdezte az orvosnövendék, aki¹¹³ aznap boncolt először és¹¹⁴ bölcseledő kedvében volt. – Hogy múlik az idő. Maholnap már öt éve.

– A testvérünk volt, – tette hozzá valaki, akit¹¹⁵ nem lehetett lát-
145 ni a sötétben¹¹⁶ – a legjobb barátunk – senki se szeretett bennünket úgy, soha.

¹⁰⁶ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a tagmondat hiányzik]

¹⁰⁷ [F 1932] akik

¹⁰⁸ [PN 1917] [sajtóhiba:] kell

¹⁰⁹ [ÉÚ 1919] [=] [PH 1925] [=] [F 1932] föl

¹¹⁰ [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés:] VII. [új bekezdés:] Budapesten

¹¹¹ [PH 1925] s

¹¹² [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [ÉÚ 1924] Esténként

¹¹³ [PH 1925] [=] [F 1932] ki

¹¹⁴ [PH 1925] [=] [F 1932] s

¹¹⁵ [PH 1925] [=] [F 1932] kit

¹¹⁶ [sajtóhiba:] sötétben [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [ÉÚ 1924] sötétben,

Ebben mindnyájan megegyeztek, a jogászok, a¹¹⁷ bölcsészek, az¹¹⁸ orvosnövendékek, a¹¹⁹ műegyetemi hallgatók mind meghatottan ismerték¹²⁰ el, hogy sohase¹²¹ csatlakoztak benne, akiből nem lett se
 150 ügyvéd, se tanár, se orvos, se mérnök, csak tizenhároméves¹²² kis halott maradt, mindörökké.

– Én már nem emlékszem rá¹²³ – szólalt meg valaki. – Milyen is volt a haja?

– Olyan szőkés,¹²⁴ – és köhögött a beszélő – egészen szőke,¹²⁵ – és
 155 várt – aranyszőke.

– Nagy volt?

– Magas, úgy tudom, mindnyájunknál magasabb. Senki se nagyobb nála,¹²⁶ – és körültekintett, hogy szemügyre vegye a többieket – senki sem – mondotta határozottan.

160 Téli¹²⁷ este, mikor az udvarra nyíló diákszoba ablakain a zuzmára csillogása szűrődött be, lámpagyújtás előtt,¹²⁸ sokáig beszéltek róla.

– Hallottátok hegedülni?

Figyelem, csodálkozás, csönd.

– Mert gyönyörűen hegedült. Én¹²⁹ hallottam egyszer, mikor az
 165 ablakuk előtt mentem el. Igazán művészien játszott,¹³⁰ – mondta

¹¹⁷ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

¹¹⁸ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

¹¹⁹ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

¹²⁰ [PH 1925] [=] [F 1932] ösmerték

¹²¹ [PH 1925] [=] [F 1932] sohasem

¹²² [PH 1925] [=] [F 1932] tizenhárom éves

¹²³ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] rá,

¹²⁴ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] szőkés

¹²⁵ [ÉÚ 1919] [=] [ÉÚ 1924] szőke

¹²⁶ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] nála

¹²⁷ [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés:] VIII. [új bekezdés:] Téli

¹²⁸ [ÉÚ 1919] előtt

¹²⁹ [ÉÚ 1919] [új bekezdés]

¹³⁰ [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [ÉÚ 1924] játszott

a jogász, aki¹³¹ leendő zsiros pörökről ábrándozott¹³² –¹³³ mély és igazi érzéssel.

Énekeltek, füttyörészttek, gyufákat pattogtattak a sötét szobában. Aztán¹³⁴ meggyújtották a lámpát, előkeresték a csészéket és míg for-
170 ralták a teát, a borszeszláng kék lobogásában megjelent az ő sovány, szomorú képe. Körötte¹³⁵ vékony fénykarika rémlett. Ez¹³⁶ pedig napról-napra élesebb és határozottabb lett.

¹³¹ [PH 1925] ki

¹³² [PN 1917] [=] [ÉÚ 1919] [=] [PH 1925] [=] [F 1932] ábrándozott,

¹³³ [PH 1925] [=] [F 1932] [nincs gondolatjel]

¹³⁴ [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés:] Azután

¹³⁵ [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés]

¹³⁶ [PH 1925] [=] [F 1932] [új bekezdés]

Üvegszem¹

I.

Míg ült a szobában,² három³ sötétség borult rá: a szoba homálya, melynek zsaluit éjjel-nappal⁴ csukva tartották, a fekete pápaszem és a⁵ balszemének éjszakája, mely egyre mélyült.

5 Az ivóvizet a pohárban tintának látta, a lepedő pedig, melyre⁶ esténként lefeküdt, fekete volt, mint a ravatalposztó.

Aztán⁷ szükségesnek mutatkozott a beteg szemének eltávolítása,⁸ – életmentő műtét, mondták – hogy legalább az ép szemét megmentsék⁹ s¹⁰ elvitték a kórházba, hol egy reggel megoperálták.

10 Nemsokára fölkelt¹¹ az ágyból.

Üvegszemet kapott, mely meglepően hasonlított a másikhöz.¹² A kötőhártya halványpiros, alig látható hajszálerecskéivel, a szivárványhártya is, csak középtűt a szembogár volt ijedelmes, a mozdulatlansága és a¹³ közönye miatt, mintegy a végtelenség, az élet

¹ [PN 1918] [=] [OVA 1919] [=] [ÉÚ 1923] Üveg-szem [AF 1923] Az üvegszemű ember

² [AF 1923] [ez a tagmondat hiányzik]

³ [AF 1923] Három

⁴ [AF 1923] [ez a szó hiányzik]

⁵ [AF 1923] [ez a szó hiányzik]

⁶ [AF 1923] amelyre

⁷ [AF 1923] [nincs új bekezdés]

⁸ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1923] [=] [AF 1923] eltávolítása

⁹ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1923] megmentsék,

¹⁰ [AF 1923] és

¹¹ [PN 1918] [=] [OVA 1919] [=] [ÉÚ 1923] [=] [AF 1923] felkelt

¹² [AF 1923] [e helyett a tagmondat helyett:] mely a másikhöz meglepően hasonlított.

¹³ [ÉÚ 1923] [=] [AF 1923] [ez a szó hiányzik]

- 15 megcsufolásának rémlett, valami ismeretlen messzeségbe bámult,
mint egy őrült szeme.

II.

Mindez oly gyorsan következett el, hogy ideje sem volt végiggon-
dolni, mi történt.

- 20 Lehajtott fővel – szelid kétségbeeséssel –¹⁴ ült a kertjében. Har-
mincnégyéves volt, gazdag és annak előtte¹⁵ nagyon boldog. Alakja
nyulánk és érdekes, a haja, mintha tussal festették volna, a szája egy
ragadozó bátor szája.

- János nézte a kertben a¹⁶ rothadó¹⁷ színeket, a piros, sárga, lila
25 hullafoltokat, melyek a természet elfoszló testét tarkázták¹⁸ és a szept-
ember méla rakétáit, melyek hangtalanul emelkedtek a mozdulatlan
levegőbe s ott valami halvány rózsaszín ködöt szítálnak.¹⁹ Jó volt
visszatérni, lassan-lassan.²⁰ A sötét szobában ujjai már megtanultak
láttni²¹ a szeme helyett s a lelke is el volt készülve mindenre, mindig
30 mélyebben²² nyomult befelé a csöndbe és a semmibe²³ s időre volt
szüksége, hogy hazaérkezzen.²⁴ Kicsit fáradt volt az utazástól.²⁵ Újra
meg kellett ismerkednie minden tárggyal s a nevéen kellett köszön-
teni azokat a dolgokat, melyeket el akart felejteni.

- Aztán²⁶ hirtelen meglátta a világot, mint akinek leveszik szemé-
35 ről a köteléket.

¹⁴ [AF 1923] [ez a közbevetés hiányzik]

¹⁵ [OVA 1919] [e helyett a két szó helyett:] annakelőtte

¹⁶ [OVA 1919] [=] [AF 1923] [ez a szó hiányzik]

¹⁷ [AF 1923] rohanó

¹⁸ [AF 1923] tarkázták.

¹⁹ [AF 1923] [ez a két tagmondat hiányzik]

²⁰ [AF 1923] [ez a mondat hiányzik]

²¹ [PN 1918] [=] [OVA 1919] [=] [AF 1923] látni,

²² [PN 1918] [=] [OVA 1919] [=] [ÉÚ 1923] [=] [AF 1923] mélyebben és mélyebben

²³ [AF 1923] semmibe.

²⁴ [AF 1923] [ez a két tagmondat hiányzik]

²⁵ [AF 1923] [ez a mondat hiányzik]

²⁶ [AF 1923] [nincs új bekezdés]

III.

A világ a régi volt: utak, folyók, hegyek, városok, színek, szagok, láрма és csönd.

A felesége karján jött ki és amint kiértek a rózsafákkal szegélyezett
40 útra, ráesett első tekintete.

Sötét ruhát viselt, – mintha a függönyös szoba feketeségét magával hozná –²⁷ az²⁸ arca kissé sápadt volt a virrasztástól, a szeme beesett, de mindez csak érdekessé²⁹ tette. Teréz, mondta az egyszerű és szegényes³⁰ nevét és vérébe visszatért az öröm, mely lassan már
45 megfagyott a halál közeledtére s felolvadt az első csókban, melyet annyi idők után látott is.

Csodálkozva szemlélte őt,³¹ ízről-ízre. Sohase³² találta ilyen szépnek. Nézte a kezét, mely élőlénynek látszott, a száját,³³ – egy okos rózsza – mely csöndes és jóságos dolgokat beszélt, szinte feleslegesen,
50 mert magában is eleget mondott. Haja ragyogott az őszi napban,³⁴ éretten és³⁵ sárgán, mint a méz, vastag³⁶ fonataiban pedig más, olajos sárgasággal imbolyogtak a teknősbéka-hajtűk, melyeket átmelegített a délutáni tűz. Áldott szőkeség, melybe³⁷ el lehet tévedni,³⁸ mindörökre. Álltak egymás mellett a fekete és szőke ember, kik szeret-
55 ték egymást, kiáltottak egymás után és aki látja őket, elmosolyodik, felcacag³⁹ ezen a boldog találkozáson, annyira egymásnak⁴⁰ valók.

²⁷ [AF 1923] [ez a két tagmondat hiányzik]

²⁸ [AF 1923] Az

²⁹ [PN 1918] [=] [OVA 1919] [=] [ÉÚ 1923] [=] [AF 1923] érdekesebbé

³⁰ [AF 1923] becsületes

³¹ [OVA 1919] őt

³² [PN 1918] Soha se

³³ [PN 1918] [=] [OVA 1919] [=] [ÉÚ 1923] [=] [AF 1923] száját

³⁴ [AF 1923] napban

³⁵ [AF 1923] [e helyett a két szó helyett:] éretten,

³⁶ [AF 1923] drága vastag

³⁷ [AF 1923] amelybe

³⁸ [ÉÚ 1923] [=] [AF 1923] tévedni

³⁹ [AF 1923] [e helyett a két szó helyett:] elmosolyodik és felcacag

⁴⁰ [AF 1923] egymáshoz

Egy éve voltak házások, akkor szakadt rájuk a hosszú-hosszú⁴¹ bibliai sötétség. Teréz –szegény lány⁴² volt – ebben a kastélyban úgy nyugodott, mint a kincs,⁴³ János pedig szerette a szegénységét, örült, hogy mindent ő adhat neki, szüksége volt erre az érzésre. Máskép,
60 mondta néha, nem is tudná szeretni.

Most visszaemlékeztek mindenre. Felmondták a⁴⁴ szerelmüket, mint a leckét. Emlékszel erre és arra? A szerelmesek gyakran vizsgáztatják egymást. A multat, a⁴⁵ régi tananyagot nem engedik feledni,
65 hogy annak alapján újat tanulhassanak és áttérhessenek a jelenre s a jövőre. Mind a ketten ujjongtak, hogy folytathatják.

János kislány-kora óta ismerte. Most azonban egyszerre lehúnyta a szemét, elkápráztatta,⁴⁶ mint a villámfény,⁴⁷ kutatni kezdett emlékeiben, de ehhez az archoz nem talált semmi hasonlót, egészen új,
70 érthetetlen és ismeretlen szépség állott előtte.

Sokáig csukva tartotta a szemét.

IV.

Másnap délelőtt kikocsiztak⁴⁸ a városon kívül, a fák alá, hol nem járt senki sem. Hónapokig – míg a sötét szobában⁴⁹ voltak együtt –⁵⁰ mindent kibeszéltek és nem maradt mondanivalójuk,⁵¹ nyugodtan és egyetértően hallgathattak s beleolvadtak a táj és az ég nyugalma.⁵²

⁴¹ [AF 1923] hosszú

⁴² [ÉÚ 1923] [=] [AF 1923] leány

⁴³ [AF 1923] kincs.

⁴⁴ [AF 1923] [ez a szó hiányzik]

⁴⁵ [AF 1923] [e helyett a négy szó helyett:] egymást s a múlt

⁴⁶ [AF 1923] elkápráztatta

⁴⁷ [OVA 1919] villámfény,

⁴⁸ [AF 1923] kikocsikáztak

⁴⁹ [PN 1918] [=] [OVA 1919] [=] [ÉÚ 1923] [e helyett a két szó helyett:] sötétszobában

⁵⁰ [AF 1923] [e helyett a közbevetés helyett:] – a sötétszobában –

⁵¹ [AF 1923] mondanivalójuk.

⁵² [AF 1923] [ez a tagmondat hiányzik]

A férfi izgatottan ült mellette a kocsin, mint egy udvarló. Szomjas szemével itta minden mozdulatát. Rájött, hogy sok mindent nem
80 figyelt meg rajta, az arcát se egészen, szája körül a fanyar vonást se, mely olyan, mint az orgona keserű-édes illata. Azt kellett hinnie, hogy a vakságra készülőben elfelejtette, nem akarta, hogy fájdalmas legyen az elválás. Ha megvakul, akkor bizonyosan nem is emlékszik rá.⁵³ Teréz pedig akkor⁵⁴ mellette volt, de testetlenül, mint a lélek és a
85 jóság s⁵⁵ ő bús gondolataival lassan távolodott tőle. A búcsúzó és a haldoklók nem szeretik a szépséget, terhükre vannak az élők, nekik dolguk van, melyet csak maguk tudnak⁵⁶ elintézni, el kell menniök, meg kell halniok. Jánosnak pedig meg kellett vakulnia⁵⁷ a fél szemére.

Később már élesen érezte⁵⁸ – és ettől megdöbbsent – hogy azelőtt
90 nem látta igazán. Nemcsak a betegsége alatt, de sohase.⁵⁹ Csak szerte és nem vette észre, mint önmagát. Képzelnéni kezdett, hogy afféle érzéki csalódás ez.⁶⁰ A két szemével nem tudta meglátni, csak most egyikkel⁶¹ látja. Talán, gondolta, a vakság hátterén tetszik csak olyan ragyogónak. És csak hozzá kell szokni napról-napra, meg kell
95 barátkozni vele. Délután ledőlt a díványra,⁶² alétan az örömtől és a nyugtalanságtól. Innen nézte⁶³ – titokban –⁶⁴ amint öltözködött a velencei tükör előtt. Kristályfésűvel bontogatta haját, mely zuhatagosan ömölt a⁶⁵ vállára és remekbe készült teste lágyan hullámozott. Milyen tökéletes és pompás. Nem értette, hogy viselhette oly nyugodtan és

⁵³ [AF 1923] [ez a mondat hiányzik]

⁵⁴ [PN 1918] [=] [OVA 1919] [=] [ÉÚ 1923] [=] [AF 1923] akkor is

⁵⁵ [PN 1918] [=] [OVA 1919] [=] [AF 1923] és

⁵⁶ [AF 1923] tudják

⁵⁷ [AF 1923] vakulnia,

⁵⁸ [ÉÚ 1923] érezte,

⁵⁹ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1923] soha se.

⁶⁰ [AF 1923] [ez a négy mondat hiányzik]

⁶¹ [OVA 1919] [=] [AF 1923] az egyikkel

⁶² [OVA 1919] dívánra,

⁶³ [AF 1923] nézte,

⁶⁴ [AF 1923] [ez a közbevetés hiányzik]

⁶⁵ [AF 1923] [ez a szó hiányzik]

- 100 természetesen ezt a boldogságot, mely most majdnem kétségbeejti.
Ordítani szeretett volna és lehúnyta a szemét, egy percig megvakította
magát. Fájt ez a túlság, melyet szinte fel se lehet érni ésszel, olyan
gazdag és nagyszerű, olyan pazar és lenyűgöző. Aztán kissé oldalt
fordult, hogy még jobban szemlélhesse.⁶⁶
- 105 Úgy nézte tovább, ijedt szemmel, az ép szemével és a másikkal,
a merevvel és kancsallal, az üvegszemmel, mellyel⁶⁷ talán még job-
ban látta.

V.⁶⁸

- Teréz megérezte testén ezt a hideg üvegtekintetet.
- 110 Lefésülte haját, mint az árvalányok és tanítónők szokták, hogy ne
sértse azt, aki nézi. Odament hozzá és megcsókolta őt sokkal alá-
zatosabban és hosszabban, mint azelőtt.
- Jánosnak úgy fájt ez a csók, hogy majdnem sírva fakadt és elfordí-
totta arcát. Sokat hevert a díványon,⁶⁹ egyedül, ébrenlét és álom közt.
- 115 Éjjel nem tudott aludni, azt hitte a műtét izgalma miatt és álomport
vett be, de a gyógyszer csak elkábította és napközben szundított el,
felöltözve a díványon,⁷⁰ pár pillanatra. Gyakran fájt a feje. Ilyenkor
egyedül gubbasztott, bámulta a levegőt és gyötrődött a szépségétől,
mely földre verte, mint a pestis. Ha nem lenne ilyen szép, gondolta
- 120 sokszor, akkor is szeretném és szövögette az álomképeket, milyen
nagyon, mennyivel jobban, mennyivel nyugodtabban és tisztábban
tudná szeretni akkor.

VI.⁷¹

- Magányos sétáin eszébe jutott, mit tenne, ha a felesége megcsálná.
- 125 Erre eddig sohasem gondolt.

⁶⁶ [AF 1923] [ez a két mondat hiányzik]

⁶⁷ [PN 1918] melylyel

⁶⁸ [AF 1923] [ez a fejezet hiányzik]

⁶⁹ [OVA 1919] dívánon,

⁷⁰ [OVA 1919] dívánon,

⁷¹ [AF 1923] V.

A nők kegyetlenek, mint a természet és a rútságot,⁷² akármennyire is akarják, nem tudják megbocsátani, mert a földnek, a víznek egészséges erkölcsé lakozik bennük.

Multkor az utcán utánuk nézett két nő.

130 Vajjon kit néznek, őt-e,⁷³ a félszemű szegény nyomorultat, vagy a feleségét?

VII.⁷⁴

Teréz egy este izgatottan mesélte, hogy hazajövet – kezében egy csomaggal –⁷⁵ lebukott a villamosról, a kalauz előbb indította el a
135 kocsit és ő majdnem a kerekek alá került.

Jánost ez nagyon – érthetetlenül –⁷⁶ felizgatta. Bár semmi baj se történt, hónapok multán is reszkette emlegette és féltetni kezdte a feleségét,⁷⁷ mindentől, nem engedte egyedül, mindig ő segítette le a kocsiról. Ha megsántul, istenem, ha nyomorult lesz, ő is, irtózatossal
140 elgondolni. A villamos baleset álmában is állandóan⁷⁸ visszatért. Egy idő óta csupa szerencsétlenség és halál volt az álma. A gyorsforraló lángja belekapott a felesége ruháiba⁷⁹ és a bal arca megégett. Máskor azt álmodta, hogy a nő megbetegedett, hagymáza⁸⁰ volt és kihullt a haja. Nézte cserepes száját, a láz piros pöttyeit, melyek elrútították,
145 aztán odarogyott az ágyára és eszeveszetten csókolta a csúf arcát és boldog volt, mint régen.

Mindezt annyira elevenen álmodta, hogy fel kellett kelnie, átment a felesége hálószobájába és csak akkor nyugodott meg, mikor látta, hogy nyugodtan és csendesen alszik.

⁷² [PN 1918] [=] [ÉÚ 1923] [=] [AF 1923] rútságot

⁷³ [AF 1923] őt-e

⁷⁴ [AF 1923] VI.

⁷⁵ [AF 1923] [ez a közvetítés hiányzik]

⁷⁶ [AF 1923] [ez a közvetítés hiányzik]

⁷⁷ [AF 1923] feleségét

⁷⁸ [AF 1923] [ez a szó hiányzik]

⁷⁹ [AF 1923] ruhájába

⁸⁰ [PN 1918] [=] [OVA 1919] [=] [AF 1923] tifusza

VIII.⁸¹

150

Valamit várt. Világosan maga sem tudta, hogy mit. Néha azt remélte,⁸² hogy csoda⁸³ történik és mindent egyszerre rendbehoz, minden a régi lesz. Ez a csoda azonban nem következett⁸⁴ be.

János napról-napra sötétebb és komorabb lett. Az orvosok a tengerpart mellé küldték utókúrára, egy szanatóriumba.

155

Elutazása előtt való napon a csomagolás közben felvérezte a kezét, megégette pecsétviaszkkal és a pohár,⁸⁵ melyből inni akart, kiesett a kezéből. Már sehol sem⁸⁶ találta a helyét, alig várta a reggelt, hogy útrakeljen.

160

Éjfél⁸⁷ után hirtelenül felöltözködött és szinte⁸⁸ futva lement az utcára.

IX.⁸⁹

Künn hullongott a hó. A jeges égbolt – óriási hidegborogatás –⁹⁰ rásimult lüktető fejére. Gyalog botorkált a sötét utcákon, órákig. Felnézett egy mulatóba, hol sohasem járt és senki sem ismerte. A pirosernyős lámpák alatt nők ültek, egy pár órára kikészített szépségükkel és úgy néztek rá szembogarukkal, melyet az atropin mérge tágított ki, mint a tébolyultak. Pezsgőt ittak, melybe a lovagjaik hámozott barackot és⁹¹ körtét mártogattak villán. János a füledt levegőt nem bírta, szédült a feje és pár perc múlva innen is eltávozott.

165

170

⁸¹ [AF 1923] VII.

⁸² [AF 1923] [e helyett a tagmondat helyett:] Nem azt remélte-e,

⁸³ [OVA 1919] [=] [AF 1923] egy csoda

⁸⁴ [sajtóhiba:] következett

⁸⁵ [AF 1923] pohár

⁸⁶ [PN 1918] [=] [OVA 1919] [=] [AF 1923] [e helyett a két szó helyett:] seholsem

⁸⁷ [AF 1923] [nincs új bekezdés]

⁸⁸ [AF 1923] aztán

⁸⁹ [AF 1923] VIII.

⁹⁰ [AF 1923] [ez a közbevetés hiányzik]

⁹¹ [AF 1923] s

Inkább bandukolt az utcákon, magába süppedve a nyomorék szemével, melyet erre az estére fekete szemkötővel takart el.⁹² Azon
 175 gondolkozott, hogy mennyien boldogtalanok és hogy mások vágyát
 sohasem lehet megérteni. Emlékezett, egyszer egy ünnepi napon az
 asztalnál milyen sok csúnya embert látott egymás mellett, hervadt
 asszonyokat és nehezen ziháló, puffadt férfiakat, mellettük a⁹³ gyer-
 mekeiket, kik nevetségesen hasonlítottak rájuk,⁹⁴ mert nemcsak a
 szépek akarják egymást, hanem a csúnyák is, ők is gondoskodnak
 180 arról, hogy a lapos orrok, a vizes szemek, a beteg csontok tovább
 mozogjanak ezen a boldogtalan földön. Ők is megtalálják egymást.⁹⁵
 A csúnyság azt mondja a csúnyságnak: imádlak. A bűn ezt kiáltja
 az árulásnak: vigasztalódjunk. Ostobaság, mormogta magában, nincs
 is bűn és árulás, az emberek nem azért boldogok, mert jók, de azért
 185 jók, mert boldogok és aki boldogtalan, annak mindent szabad.⁹⁶

A békét akarják mindannyian, a nyugalmat, az egyensúlyt és meg-
 találják egymásban. Ki tudja, hogy mi kelt szerelmet. Az átkozotta-
 kat talán egy halványan panaszkodó hang ejti mámorba, mely egy
 nyomott és alacsony polgári szobát idéz, az asztalon az olajlámpával
 190 és mellette egy leendő anyát⁹⁷ vagy egy vérszegény félkezttyús kezecs-
 ke, a hideg ujjával, vagy egy letaposott cipősarok mártíromsága. Ez
 annyira titokzatos, mint maga az élet és a halál. Ő is csak a békét
 akarná, semmi egyebet.⁹⁸

Már hazafelé járt.
 195 Sáros, piszkos,⁹⁹ rongyos egyfogatú döcögött el mellette és a gáz-
 láng fényében lassított. Egy kis¹⁰⁰ nő ült benne ázott kalapban, csa-
 takos szoknyában, nyomorult pincevirág, aki mosolyogni próbált a

⁹² [AF 1923] [ez a mondat hiányzik]

⁹³ [AF 1923] [ez a szó hiányzik]

⁹⁴ [AF 1923] reájuk,

⁹⁵ [AF 1923] [e helyett a mondat helyett:] Megtalálják egymást ők is.

⁹⁶ [AF 1923] [ez a mondat hiányzik]

⁹⁷ [AF 1923] anyát,

⁹⁸ [AF 1923] [ez a két mondat hiányzik]

⁹⁹ [AF 1923] piszkos

¹⁰⁰ [AF 1923] [ez a szó hiányzik]

vértelen szájával. Sohase látott ilyen közönséges, vásott, megalázott és kéjes arcot. A nyakán – a gázláng fényében észrevette – egy harapás halványpiros forradása¹⁰¹ látszott.

János hátramaradt, hogy a kocsi haladjon el, de messziről lassan követte. A nő intett feléje. Akkor minden vér a fejébe nyargalt. Nyugodtan és¹⁰² majdnem boldogan, nagyon biztosan beszállt a kocsiba.

A kocsi egy sötét házhoz hajtott. Itt leszálltak. A rosszul világított kapualjból még három lépcsőt kellett lemenni,¹⁰³ egy pincészerű kis szobába, melyből¹⁰⁴ élmelygő parfüm¹⁰⁵ érzett.

X.¹⁰⁶

János ment, ment a lépcsőkön¹⁰⁷ lefelé.

¹⁰¹ [PN 1918] [=] [OVA 1919] [=] [ÉÚ 1923] forradás

¹⁰² [AF 1923] s

¹⁰³ [ÉÚ 1923] [=] [AF 1923] lemenni

¹⁰⁴ [AF 1923] amelyből

¹⁰⁵ [PN 1918] [=] [OVA 1919] [=] [ÉÚ 1923] parfüm

¹⁰⁶ [AF 1923] IX.

¹⁰⁷ [AF 1923] lépcsőn

Béla, a buta¹

*Regényvázlat húsz pillanatképben*²

I.

Béla a nyakáig érő bokrok közt sétál a szigeten.

A keze, a nadrágja,³ a szemüvege vert aranynak rémlik a nyár fényében.

- 5 Nézi a kék eget, a színes kavicsokat, hallgatja a madarak lármáját, magába szívja a gyepágy illatát, de ez a boldog zsibongás alig hat rá és a napfény is kissé elhomályosul, – valami halvány és szürke köddé szűrődik – mire lelkébe ér.

- 10 Ha ősszel, kopár fák között megy és novemberi eső paskolja, bizonyára akkor is ilyen.⁴ Se vígabb, se szomorúbb.

II.

Tompán járkál, kezében egy könyvvel.

- A fejében⁵ mint a kukacok és giliszták mozognak a különböző paragrafusok, a titok tiltott felfedezéséről, a magánlaksértésről, a csalárd és vétkes bukásról. Azután börtön és államfogház, fegyház, mindig fegyház, tíz, húsz évi – ki tudja hány évi – fegyház.

Ügyvédi vizsgára készül.

Látszik rajta a virrasztás, amint egyik fától a másikig megy a magolók fáradt sietésével és a⁶ szemét az arramenőkre⁷ emeli.

¹ [KK 1929] *Béla, a Buta*

² [PN 1918] [az alcím:] *Regényvázlat, husz pillanatképben* [KK 1929] [az alcím hiányzik]

³ [KK 1929] nadrágja

⁴ [PN 1918] [sajtóhiba:] ilyen, [KK 1929] [sajtóhiba:] ilyen

⁵ [PN 1918] fejében,

⁶ [PN 1918] [ez a szó hiányzik]

⁷ [PN 1918] arra menőkre

20 Estefelé becsapja a könyvet, lehorgasztja a fejét, hazafelé indul.

III.

Otthon,⁸ az udvari szobájában hideg szivarbűz fogadja és újra könyvek,⁹ –¹⁰ perrendtartások és törvénycikk-kivonatok¹¹ – melyek alá vannak húzva piros, kék, zöld ceruzákkal és litografált jegyzetek,
25 melyeket sokszor elolvasott, de most nem is sejti, mi van bennük.

IV.

Menyasszonya családjánál lakik.¹²

Forma szerint¹³ albéletben, egy kiadó, hónapos szobában, de valójában¹⁴ mint vendég, a vőnek kijáró minden rokoni előnnyel.

30 Ezt az életrevaló indítványt a leendő apósa tette, aki – öreg, nyugalmazott állami hivatalnok¹⁵ – tudja,¹⁶ milyen nehéz az élet és a fiatalnáknak mennyit kell törődnie, ezért azon van, hogy veje minden idejét a tanulmányának szentelhesse és vizsga után azonnal egybekeljenek a „fiatalok”.

35 Béla nem mondott ellent.

Általában külön véleményt sohase tud nyilvánítani. Áll¹⁷ vagy ül, megy vagy szalad, nevet¹⁸ vagy szomorkodik, mint a többiek, magától azonban nem határoz el semmit. Szereti a nyugalmat és a zavartalanságot. Csak azt köti ki, hogy a lakásbért és a kosztpénzt
40 később visszatéríti.

⁸ [KK 1929] Otthon

⁹ [KK 1929] könyvek

¹⁰ [KK 1929] [nincs gondolatjel]

¹¹ [KK 1929] törvénycikk kivonatok,

¹² [KK 1929] [sajtóhiba:] lakik

¹³ [PN 1918] [e helyett a két szó helyett:] Formaszerint

¹⁴ [PN 1918] valójában,

¹⁵ [PN 1918] hivatalnok,

¹⁶ [PN 1918] tudja

¹⁷ [PN 1918] Áll,

¹⁸ [PN 1918] nevet,

Az apa, aki sokat mulat az ügyvédek agyafurtságán, hahotázva válaszol:

– Telik arra bőven a zsíros pörköltiségekből... te huncut... te... te... fiskális... – és a hátára egy barackot nyom.

V.

45

Így valami különös álmovilágba csöppen, melyet maga se tud megmagyarázni, de nem is túlságosan akarja.

Egy földél alatt lakik –¹⁹ együtt és mégis külön – a menyasszonyával, akit nagyon szeret.

50

Irma kedves és egyszerű lány, túl az első ifjúságon, huszonhét éves, – öttel fiatalabb a vőlegényénél – komoly és okos. Fekete, dús haját szelíden hátrafésüli, mint a feleségek szokták.

Sokat tervezget a jövődjéről,²⁰ mikor majd a vizsga után irodát nyit az ura és külön mennek lakni.

55

Béla ekkor mosolyog, aztán elkomolyodik. Ül a zongoraszobában, a jegyese kezét a kezében tartja és eszébe jut, mennyi mindent nem tud még.

– Szép álmok,²¹ – mondja idegesen – szinte hinni se merem – és megy tanulni.

60

A család pedig lábujjhegyen jár:

– Béla tanul,²² – sottognak – csitt, Béla tanul.

VI.

A vizsga napján reggel hatkor, a szokottnál két órával korábban, ébred a ház.

65

Bár palástolják, mindnyájan kissé izgatottak. Béla alig aludt valamit, egész éjjel olvasott az ágyban, még a reggelinél is átfut vagy tízszer egy-egy jelentéktelen jegyzetet, mely apró betűvel van szedve a tankönyvben. Arca halálosan sápadt. Hihetetlennek tetszik az a

¹⁹ [KK 1929] [nincs gondolatjel]

²⁰ [sajtóhiba:] jövődjéről.

²¹ [PN 1918] álmok

²² [PN 1918] tanul

70 közelség, hogy délre már „kész ember” és hogy az életben általában minden pár perc alatt dől el.

Az apa, aki hosszú,²³ fehér bajszával egy tengerészhez hasonlít, kedélyeskedik:

– Vadásznak és szigorlónak babonából sem kívánok szerencsét.

De az anya mégis int:

75 – Sok szerencsét, Béla.

Irma elkíséri a kúriáig,²⁴ ott pedig ezt mondja:

– Gondoljon rám.

Utána bemegy egy templomba, imádkozni érte.

VII.

80 Otthon sütnek-főznek, az ünnepi ebédre, mely egyúttal lakodalmas ebéd is. Vanília- és borsillat²⁵ csavarog a levegőben. Az apa nézegeti a menetrendet, hogy holnapután melyik vonattal utaznak el a fiatalok, mert már minden készen áll, másnapra tervezik az esküvőt és a csomagjaik is össze vannak pakkolva.

85 Béla kettő után érkezik.

Jön, se gyorsan, se lassan, ahogy szokott, közönyös, egyforma arccal az udvari folyosón, melyre ablakaik néznek, kifogástalan világosbarna ruhájában és új szalmakalapjában.

90 – Széna-e, vagy szalma? – kérdezi az apa, aki szereti tréfára fordítani a komolyat.

– Hogy méltóztatol érteni?

– Azt kérdezem, hogy mi történt?²⁶

– Megbuktam.

– Se baj – veti oda az öreg úr egy pillanatnyi általános csönd után

95 – mással is megesett már.

– Egyél,²⁷ Béla – unszolja az anya.

²³ [PN 1918] hosszú

²⁴ [PN 1918] szigorlati terem ajtajáig, [KK 1929] Kúriáig,

²⁵ [PN 1918] bors-illat

²⁶ [PN 1918] [sajtóhiba:] történt

²⁷ [PN 1918] – Egyél

Az ünnepi ebéd pompás, talán kicsit sok is, a bor beszédessé teszi őket. Béla részleteket mesél a vizsgáról, de mint szavaiból kiderül, egyáltalában nincs meglepetve a történeteken. Ezt várta. Először senkinek se sikerülhet.

VIII.

Délután a szobájába megy, hogy a sok virrasztást kipihenje. Nem tud elaludni. Leül egy székre, az ablak mellé, szembe a tűzfallal, mely előtt két ecetfa álldogál. Ájult szomorúságot érez.

Ha egyedül van, majdnem mindig elszomorodik. Maga se tudja, miért. Ilyenkor²⁸ tompa és határozatlan sajtó ébred a mellében és a fejében. Összeráncolja szűk homlokát és orráról leveszi a szemüveget, mely mély árkat ás a húsába, csunyán fintorog, a kezével pedig valami lemondó és alázatos mozdulatot tesz, hogy úgylát minden hiába. Aki az emberek között maga a nyájasság és szeretetreméltóság, így majdnem ijedelmesnek és kegyetlennek rémlik.

Gyermekkora óta sejtí, hogy valami baja van, de – úgy vélte – csak *átmeneti*²⁹ jellegű.

Nem egyszer azt képzelte, mindennek az oka az, hogy elfelejtett valamit. De mit? Mikor megdörzsölte a homlokát, látta, hogy téved. Az egész idegesség, gondolta később, kissé lassabban ver a vére, mint a többinek és orvoshoz fordult, abban a reményben, csak egy erős gyógyszer, valami izgató kellene, hogy rendbe jöjjön. Évek multán beletörődött, hogy mindennek úgy kell lennie, amint van, megszokta az egészséget és irigylte a biztos, siető, fölényes embereket, kik fogatokon vágtatnak, vagy gyalog loholnak az aszfalton, szemükben egy határozott cél lángjával és türelmetlenségével. Megvetően mondogatta, hogy ezek gonosz emberek. De belül bámulatot érzett irántuk és megvetést önmaga iránt, ki sohase lehet ilyen s arcára ráült a saját erejének és határainak ismeretéből származó őszinte szerénység.

²⁸ [KK 1929] Ilyenkor,

²⁹ [KK 1929] átmeneti

IX.

Életében eztán is kevés változás esik.

Rendszeresen készül a vizsgára, egy egész éve van, örül, hogy nem igen³⁰ kell sietnie. Találkozik a régi könyvekkel, melyeket már el-
130 felejtett és a kötőszókkal, melyek mindig először ragadnak meg em-
lékezetében és az egyetlen rendszert alkotják a tudása anyagában,
úgy, hogy utánuk folytatni is tudja a szöveget. Ámbár... ennél fog-
va... ennek következtében... Mennyi, mennyi kötőszó.

Már reggel ötkor csörömpöl a keltő-óra és még hajnalban is vi-
135 lágos a tejüveges ajtaja. Hogy több ideje maradjon a tanulásra, csak
a közös ebéden jelenik meg, a reggelijét és vacsoráját behozatja a
szobába. Este hétkor karonfogva sétálni megy a jegyesével, akire
gyengéden tekint vastag szemüvege alól, vagy magasra emeli a fejét
és előrenéz, mereven.

140 Társaságba nem igen jár.

Az emberek vidámsága izgatja, majdnem beteggé teszi. Mikor vic-
ceket mesélnek, oda se figyel. Nem mintha attól tartana, hogy nem
érti meg, de únja a változást és szórakozottan-búsán inkább máson
járatja fáradt elméjét,³¹ inkább nézi azokat, akik³² előadják és azo-
145 kat, kik egy pillanatban – talán összebeszéltek? – elnevetik magukat

Ha bemutatják valakinek, nem tud vele beszélni, mert oly mély-
ségesen foglalkoztatja az, amit lát, mint a gyereket.

Így járt azzal a kollégájával is, kivel egyszer az egyetem csarno-
kában ismerkedett meg.

150 Egy nagykereskedő fia volt, kedves és vidám léhűtő, kinek az apja
már életében kiadta pár százezer korona vagyonát.

Béla annyira eltelt ettől a gondolattól, hogy csak makogott-hebe-
gett, minden pillanatban az arcába szeretett volna ordítani, vagy a
fülébe szerette volna súgni, hogy „gazdag fiú... jaj”³³ de gazdag fiú...”
155 és minthogy küzdött e csábító és beteges merénylet ellen, a kérdéseire

³⁰ [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

³¹ [PN 1918] [sajtóhiba:] elméjét.

³² [PN 1918] kik

³³ [KK 1929] jaj,

csupa finomságból nem felelt, önérzetesen felemelte a fejét, amit a nagykereskedő fia azzal viszonzott, hogy egyszerűen otthagya.

X.

Ezért nem is vágyakozik³⁴ sehová. Otthon a szobájában üldögél és
 160 tüzetesen még egyszer átveszi az anyagot, melyet kívülről,³⁵ szó-
 ról-szóra fúj. Már bízik magában. Csak nyár felé borul el kissé. Újra
 a nagy-nagy bizonytalanság bántja, a tavalyi szorítás a melle és a feje
 körül. Növeli ezt az, hogy délutánonként verkli szól a szomszédból
 és a szíve majd elhasad,³⁶ mikor egy közönséges nóta az utcák fül-
 165 ledt akácillatával az ablakába csapódik. Nyomogatja-szorítgatja³⁷
 a fejét és sóhajtozik.

Irma céltudatosan csak kevés időt tölt vele. Este ölelkezve járkál-
 nak a sötét folyosón. Béla panaszkodik arról, hogy mennyire fél.

– Olyan nehéz a jog? – kérdezi a lány.³⁸

170 – Kimondhatatlanul,³⁹ – feleli – kimondhatatlanul nehéz – és az
 égre emeli a szemét.

– Ha én megtanulhatnám helyetted.

Irma tud is már rég egyetmást⁴⁰ a kereskedelmi jogból és a magán-
 jogból, mert esténként a család olvasgatni szokta a jogi könyveket.

175 – Nem értem, mi van ezen olyan nehéz,⁴¹ – mondogatja az apa –
 hiszen világos, csak át kell kicsit gondolni.

– Ugyan, apa,⁴² – védi az anya a vejét – ha kívülről kellene tud-
 nod, te is csak belezavarodnál.

³⁴ [KK 1929] vágyakozott

³⁵ [PN 1918] kívülről

³⁶ [PN 1918] kihasad,

³⁷ [KK 1929] [e helyett a szó helyett:] Nyomogatja, szorítgatja

³⁸ [KK 1929] leány.

³⁹ [PN 1918] – Kimondhatatlanul

⁴⁰ [PN 1918] [sajtóhiba:] egyemást

⁴¹ [PN 1918] nehéz

⁴² [PN 1918] [e helyett a két szó helyett:] Ugyan apa

XI.

180 A második vizsgára nyugodtabban megy. Kávét iszik és tojást eszik reggelire, hogy jobb legyen a hangja. Még az utolsó percben is mosolyog.

Mosolyog akkor is, mikor hazajön.

– Egy évre – szól derüsen.

185 – Micsoda?

– Amint mondtam.

– De ez lehetetlen.

– Pedig úgy van – teszi hozzá természetesen – megint egy teljes évre.

XII.

190

Ez az ebéd jeges és szomorú.

Csörömpölnek a tányérok és az evőszerek, senki se beszél, mint mikor a szomszéd szobában halott fekszik. Irma most is mellette ül, közel hozzá, egy leendő feleség tüntető rokonszenvével, aki vállalja az ura szegényét is és rakja tányérjára a jó falatokat. Az apa néha nagyokat sóhajt, eltolja maga elől az ételt, az anya fel-felkel, átmegy a másik szobába, hogy felszárítsa könnyeit.

XIII.

Béla ebéd után hirtelen eltűnik. Ekkor kezdődik a nagy jelenet.

200 Az apa hátratett kezekkel járkál le-föl, minden öt percben mond valamit, félig meddig önmagának, elharapva a szavakat.

– Érthetetlen,⁴³ – bosszankodik – miért nem megy az ilyen ember más pályára, ahol nem kell annyit tanulni, ha olyan nehéz a felfogása.

Az anya:

205 – Hiszen olyan szorgalmas, reggel ötkor kel és már kávéházba se jár, mint a többi jogász.

– Azok mégis átmennek.

⁴³ [PN 1918] – Érthetetlen

– A protekció,⁴⁴ – kiált az asszony – az a baj, hogy nincs protekciója – de maga se hisz benne.

210 – Szegény,⁴⁵ – mondja Irma maga elé és egyszerre sírva fakad, hangosan – olyan jó ember, maga a jóság. Ő nem tehet róla. Hagyjátok szegényt.

XIV.

Lassankint enyhül a hangulat. Kibeszélik a bosszúságukat, a zápor
215 után józanul meghányják-vetik a teendőket.

Egyelőre azt tanácsolják neki, hogy ne is nézzen a könyvek felé, sétálni küldik, pihenni, üdülni.

Járkál a külvárosokban egyedül és egy csodáról ábrándozik, mely valahogy megmenti.

220 Az egyetemi tanárokat személy szerint alig ismeri. Eddigi vizsgáit úgy rakta le, hogy vidéken tanult, a szegény rokonainál és fel-feljött szigorlatozni. De a napfény is elsötétült, ha a professzorokra gondolt. Csak ők ne volnának, akkor minden rendben lenne. De vannak, ott ülnek az asztalok mellett és vizsgáztatnak, unott hangon teszik fel a kérdéseket és a bajuszukat pödrik kéjelegve, míg a szegény je-
225 löltek gyötrődnek a paragrafusok kacskaringóin. Nem tudja miért, úgy képzeli, hogy ezek a tanárok állandóan vizsgáztatnak, akárhogy erőlteti fantáziáját, nem képes elgondolni, hogy például reggeliznek is, vagy a kávéházban is ülnek és az utcán is sétálnak. Néha azt hiszi,
230 hogy nagyon gazdagok, máskor meg azt, hogy földhözragadt, sötét, rosszindulatú fráterek, „kik értik a módját” és „annyit hall az ember ilyesmit”, akár tíz-húsz koronával is megvesztegethetők.

De hogy lehet megvesztegetni őket? Ezen sokat tépelődik. Elmultak azok az idők, mikor egy-egy hordó bort, egy malacot is elfogadtak
235 a tanárok vagy egy borítékban szende mosollyal lehetett átnyújtani a „vizsgadíj”-at. Haladni kell a korrall és különböző badar módokon törni a fejét, melyekkel esetleg javára hangolhatná a professzorokat. Egyik ilyen mód az lenne, hogy nagyobb összeget – két-háromszáz

⁴⁴ [PN 1918] – A protekció

⁴⁵ [PN 1918] – Szegény

koronát – küldene el egy „bizonyos” címre. A feladó nem nevezné
240 meg magát, csak ennyi állna az utalványon: „Egy tisztelője”. Nem,
ezt írná oda: „Egy őszinte, alázatos tisztelője”. Vagy ezt: „Egy szegény
ügyvédjelölt...” Igaz, hogy ebből nem tudna semmit a professzor, de
a vizsgán oly különös hangsúlyval ejtené ki⁴⁶ „méltóságos uram...”,
245 hogy a tanár ráismerne és bizonyos tekintetben annyira fenyegetően,
hogy a hálátlanság önvádjától visszatörpanva azonnal átengedné.

XV.

A család úgy határoz, hogy mégis csak tanulnia kell, de a magán-
tanulás semmiesetre se tartható fenn és két tanítót vesznek melléje,
egy szigorlót és egy kész ügyvédet, kik úgy jelennek meg itt, mint az
250 orvosprofesszorok egy nagyon súlyos betegnél és úgy is beszélnek
a hozzátartozókkal, kíméletesen, vigasztaló modorban.

Váltig kezeskednek, hogy most igazán nem lesz semmi baj.

Béla azonban a harmadik vizsgán is elbukott.

– Megbukott,⁴⁷ – kiáltják⁴⁸ hangosan és rémülten, könnyek nél-
255 kül – megint megbukott – mint mikor valaki meghal.

A házmester⁴⁹ bemegy a feleségéhez és ő is újságolja:

– Képzeld csak, megint megbukott.

XVI.

Irma már gyakran nélküle megy ki a városba és hoz neki egy-két
260 cukrászsüteményt, vagy valami kisebb ajándékot. Még mindig sze-
reti.

Körülbelül úgy, mint egy nyomorékot, kinek valamije hiányzik.
Olykor, mikor nem veszi észre, nézi a szürke és semmitmondó sze-
mét, melyben köd imbolyog, érthetetlen,⁵⁰ rejtélyes és keresi, vajjon
265 mi lehet mögötte?

⁴⁶ [KK 1929] ki:

⁴⁷ [PN 1918] Megbukott

⁴⁸ [PN 1918] kiabálják

⁴⁹ [PN 1918] [sajtóhiba:] házester

⁵⁰ [PN 1918] érthetetlen és

Többé nem tervezget, kisírt szemekkel ül az asztalhoz és egyre többször jut eszébe, hogy ipariskolai oklevele van.

Este, a lányszobájában kikönyököl a holdfénybe. Ebben a hervadt fényben még szép a hervadt arca, mely a napfényben már régen nem az.

Egy szomorú, fiatal özvegynek látszik.

XVII.

A történetek után Béla felajánlotta, hogy azonnal elhagyja a házat és visszaadja a jeggyűrűt, de marasztalták és ott⁵¹ maradt⁵² határozatlan tervekkel.

Többször készül elmenni, mikor erre semmi különösebb oka sincs. Állandóan csomagol, az ingeit és a ruháját átrakja az egyetlen bőröndjébe, aztán visszarakja, hosszú leveleket ír, aztán eltépi őket.

Bizonyos időközökben tanulni is kezd, a régi buzgalommal. Vannak tervei, de nem igen figyelnek a szavára, mindent ráhagynak.

Szeretik és kímélik, minthogy a ház körül hasznos munkákat talál. Szögeket ver a falba, képeket akaszt fel, utalványokat ad a postára. Ha kell valami sürgősen, nem szégyelli magát, az üzletbe is lemegy és maga hoz fel egy ásványvizes üveget, vagy egy zacskó darát.

A látogatóknak így mutatják be:

– Béla – és nem mondanak többet, azt sejtetik,⁵³ hogy valami távoli rokon.

Marcsa, a tenyeres-talpas falusi parasztlány⁵⁴ takarítja a szobáját, akivel reggelenként elbeszélget a porról, a szemétről, a svábbogarakról, az egerekről, a peronoszpóráról és a zsizsikről. Minden héten levelet fogalmaz neki, melyet a szobalány⁵⁵ a bakaszeretőjéhez intéz. Marcsa nagyon bízik benne, szereti a társaságát, s ő is érdeklődik a sorsa iránt.

– Hej, Marcsa, – mondogatja – ilyen az élet, Marcsa.

⁵¹ [KK 1929] ő ott

⁵² [PN 1918] maradt,

⁵³ [PN 1918] sejtik, [KK 1929] sejtetik,

⁵⁴ [KK 1929] parasztleány

⁵⁵ [KK 1929] szobaleány

XVIII.

- 295 Sokszor az ebédlő közepén áll és nem törődik a többiekkel, akik jelen vannak.

Egy képet néz, melyet már az unalomig ismer, egy erdei tájat, két szelíd őzikével.

XIX.

- 300 Mértékadó, tapintatos, udvarias. Kedves kifejezése: „kérem szere-
tettel...” és „hogyan szolgál a drága egészsége?...”

Szemében egy eltévedt gyermek tájékozatlansága.

Sohasem⁵⁶ indul fel semmin. Ha a zsufolt villamosokon lökdösik,
mosolyog. Ha elszakad a cipőzsinórja, nevet.

- 305 Ebéd után órákig piszkálja a fogát egy fogpiszkálóval.

Orrára rászáll egy-egy légy. De ő nem kergeti el, nézi.

XX.

- Ilyenkor érzi, hogy örökre itt maradt ebben a langyos és elragadó⁵⁷
jólétben, melyet nem ért, mint az egész életet és székéről alig tud
310 felkelni.

⁵⁶ [PN 1918] Soha sem

⁵⁷ [PN 1918] ragadó

Hűség¹

Az ékszerész huszonhárom éves korában nősült meg, akkor, mikor kinyitotta az üzletét egy belvárosi utcában.²

Gyönyörű boltja³ maga is ékszere volt az utcának.⁴ Úgy tündökölt a napsugárban, villanyfényben, mint az ördög kirakata, mely az élet
5 minden incselkedésével csábította az arramenőket, a mágnásasz-
szonyokat és a cselédeket, az arákat és a dámákat, a matronákat és
a fruskákat, kik büvölten nézték az üvegpolcon álló és az apró tükrökben visszaverődő kincseket.⁵ Az ékszerész kitűnő⁶ üzletember
volt. Halk és biztos, tapintatos és rábeszélő. Tudta, hogy mindenki,
10 aki az üzletébe lép, valami enyhe önvádat érez s mindenekelőtt ezt
kell elnémítania.⁷ Ezért egy idő múltán⁸ bizonyos ékesszólásra tett
szert. A nők félig-meddig bűntársuknak tekintették ennek a fényűző
és pazar mesterségnek az úzójét, ő pedig valami kedves és úri tolvaj-
nyelven⁹ beszélt velük, nagyon bizalmasan – majdnem tegezte őket

¹ [ÉÚ 1925] A dal

² [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Henrik, az ékszerész, huszonhárom éves korában nősült, mikor kinyitotta üzletét.

³ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] Boltja

⁴ [ÉÚ 1925] uccának.

⁵ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Úgy tündökölt a napsugárban, villanyfényben, mint az ördög kirakata, mely az élet minden incselkedésével csábította az arra menő nőket, kik büvölten nézték az üvegpolcon álló tükrökben visszaverődő kincseket.

⁶ [ÉÚ 1925] jó

⁷ [ÉÚ 1925] [e helyett a tagmondat helyett:] önvádat érez a költekezése miatt s először azt kell elnémítania.

⁸ [ÉÚ 1925] [ez a három szó hiányzik]

⁹ [sajtóhiba:] tolvajnyelven

- 15 – és¹⁰ nem egyszer – mikor gyűrűt próbált – megérintette a kezüket is.¹¹ Előtte nem volt titok, akár csak¹² a nőorvos előtt.

Üzletének sorsa két év alatt eldőlt. Kiderült, hogy valóságos aranybánya és sokszoros kamattal hozza vissza a befektetett tőkét. Ő maga annyira szorgalmas volt, hogy nyaralni se ment el, a feleségét egyedül
20 küldte a tenger mellé, négy hétre.¹³

Egy júniusi estén korán zárt, még világos volt, a zöldbe ment vacsorázni, aztán betekintett a *Nyári Mulató*-ba, hol a fák között villanykörték lógtak és a színpadon nők táncoltak.¹⁴ Egy márványasztalka mellé ült, a sötét fák alá. Itt megismerkedett egy szőke artistanővel,
25 akinek¹⁵ valami norvég neve volt, a¹⁶ szemöldökét korommal feketítette és¹⁷ halvány arcát kék rizsporral¹⁸ hintette be.¹⁹ Nézte a²⁰ fülében, a²¹ nyakán a hamis gyémántokat, a szakértő megvetésével és²² szája körül egy nagyon durva és²³ szemtelen vonást, mely felizgatta

¹⁰ [sajtóhiba:] én [PN 1918] [sajtóhiba:] én

¹¹ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] A nők félig-meddig büntársuknak tekintették e fényűző mesterség üzőjét, ő pedig kedves, tolvajnyelven beszélt velük bizalmasan, majdnem tegezte őket és nem egyszer – mikor gyűrűt próbált – megérintette kezüket is.

¹² [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹³ [ÉÚ 1925] [e helyett a bekezdés helyett:] Minden idejét lefoglalta az üzlet, házassága harmadik évében már nyaralni sem ment, feleségét egyedül küldte a tenger mellé, négy hétre.

¹⁴ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Egy júniusi estén korán zárt, még világos volt, a zöldben vacsorázott, aztán betekintett a *Nyári Mulatóba*, hol a fák között villanykörték lógtak, a színpadon nők táncoltak.

¹⁵ [ÉÚ 1925] kinek

¹⁶ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁷ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] feketítette,

¹⁸ [PN 1918] púderral

¹⁹ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] hintette.

²⁰ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] Henrik nézte

²¹ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

²² [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] megvetésével,

²³ [ÉÚ 1925] [e helyett a három szó helyett:] durva,

és²⁴ részeggé tette. Három év óta,²⁵ mióta házas,²⁶ először ült szem-
 30 től-szembe²⁷ idegen nővel. Azon az estén megcsalta a²⁸ feleségét.

Másnap sürgönyt menesztett hozzá, melyben valami ürüggyel
 hazahívta. Vádat, vagy lelkiismeretfurdalást nem érzett.²⁹ Nagyon
 hamar³⁰ rájött arra, hogy aggodalma is túlzott volt, a félelmét,³¹ a
 fürkésző bizalmatlanságát, mely mintegy előre védekezik a leleplezés
 35 botrányától, az asszony gyengédségnek hitte és³² ez annyira megha-
 totta az ékszerészt, hogy újra³³ megcsókolta őt, a szájalom termé-
 szetes melegével. Csak akkor mosolyodott el, mikor egyedül maradt
 a győző fölényével, gyorsan és boldogan szaladt az utcán és³⁴ máris
 elhatározta, hogy a viszonyt folytatja. Még azon a héten találkoztak
 40 újra,³⁵ aztán a másik héten már kétszer, aztán majdnem naponta.

Ilyen együttlétek után fáradtan ment haza és a felesége a fáradt-
 ságát nyugalomnak látta.³⁶

Tompán beszélgettek:³⁷

- Mi újság?
- 45 – Semmi.
- Voltál az üzletben?
- Voltam.
- Vacsorázhatunk?

²⁴ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] felizgatta,

²⁵ [ÉÚ 1925] óta

²⁶ [ÉÚ 1925] [ez a tagmondat hiányzik]

²⁷ [ÉÚ 1925] szemtől-szemben

²⁸ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

²⁹ [ÉÚ 1925] [ez a mondat hiányzik]

³⁰ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] Hamar

³¹ [ÉÚ 1925] [e helyett a négy szó helyett:] túlzott, félelmét,

³² [ÉÚ 1925] s

³³ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

³⁴ [ÉÚ 1925] [e helyett a nyolc szó helyett:] maradt, a győző fölényével boldogan szaladt az uccán,

³⁵ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] újra találkozott az artistanővel,

³⁶ [ÉÚ 1925] [ez a mondat hiányzik]

³⁷ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Ily együttlétek után tompán beszélgettek:

– Hogyne.³⁸

- 50 Az asszony otthon élt, szelíden és csöndesen,³⁹ a hat nagy szobában, mely magas és nagyon⁴⁰ világos volt, sok-sok tükörrel,⁴¹ fekete és⁴² ezüstveretes bútorokkal. Többnyire egy⁴³ hintaszéken szokott ülni, nyakán valami meleg gyapjúsállal,⁴⁴ lábán egy sárgacsíkos barna pléddel, fázékonyan.⁴⁵ Megfogta az ura kezét.⁴⁶ Így fejezte ki szeretetét, minthogy nem igen szokott beszélni.⁴⁷ Hacsak tehette, inkább bólintott vagy mosolygott, ezzel a tartózkodásával pedig mindenütt tiszteletet biztosított magának, bár nem tudták, hogy a szótlansága öntudatos-e, vagy egyszerűen csak a gazdagságban felnőtt lányok vérszegény fanyarsága.⁴⁸ Ellenben igen sokat zongorázott.⁴⁹ Már kora
- 60 reggel leült a szalonba és fejét kissé oldaltbillentve⁵⁰ olvasta a hangjegyeket. Biztosan, folyékonyan és⁵¹ ízléssel játszott, némi kis⁵² egyéni szeszéllyel. Azok a darabok, melyeket szeretett, majdnem mind acélosak és⁵³ frissek voltak, kemény hangnemben, de mégis kimondhatatlanul bánatosak, minthogy nem a boldog kis művészek ömlengése
- 65 szólt belőlük, de⁵⁴ a nagyok igazi szenvedése.⁵⁵ Az ékszerész, aki későn

³⁸ [PN 1918] [sajtóhiba:] Hogyne [ÉÚ 1925] Azt hiszem.

³⁹ [ÉÚ 1925] [ez a tagmondat hiányzik]

⁴⁰ [ÉÚ 1925] [e helyett a három szó helyett:] magas,

⁴¹ [ÉÚ 1925] [ez a tagmondat hiányzik]

⁴² [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] fekete,

⁴³ [ÉÚ 1925] a

⁴⁴ [ÉÚ 1925] [e helyett a három szó helyett:] sállal,

⁴⁵ [ÉÚ 1925] [e helyett a tagmondat helyett:] lábán barnacsíkos pléddel.

⁴⁶ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Fázékonyan megfogta ura kezét.

⁴⁷ [ÉÚ 1925] [ez a mondat hiányzik]

⁴⁸ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Bólintott, mosolygott. Nem lehetett tudni, hogy szótlansága öntudatos-e, vagy csak a gazdagságban nevelkedett lányok vérszegény fanyarsága.

⁴⁹ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Sokat zongorázott.

⁵⁰ [ÉÚ 1925] [e helyett az öt szó helyett:] szalonba, fejét oldalt billentve

⁵¹ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁵² [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁵³ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] acélosak,

⁵⁴ [ÉÚ 1925] hanem

⁵⁵ [ÉÚ 1925] ömlengése.

feküdt le, ezekre a hangokra ébredt és – nem tudta miért – valami hajnali frissességet érzett.⁵⁶ Nem értett a zenéhez, csak ritkán és szó-
rakovozottan hallgatta, de azt sejtette, hogy ezek a darabok a tökélyt
jelentik, olyan csiszoltak és pontosak, mint egy óramű.⁵⁷

- 70 Ősszel az artistanő elutazott. Jött helyette⁵⁸ másik, egy bronzhajú
német lány.⁵⁹ Most már rendszeresen és zavartalanul csalta a⁶⁰ fe-
leségét. Néha két nővel egyszerre.⁶¹ Éhes szenvedéllyel gyűjtötte⁶² a
színes női szemeket, a közönségeseket és a⁶³ ritkákat, a kék zafírt és
turmalint, a zöld smaragdot és berillt, a sárga topázt és jácintkövet,
75 a fekete, a⁶⁴ szürke, a⁶⁵ barna, a⁶⁶ vörnyeges szemeket. Ha néha⁶⁷
elgondolkozott ezen, kövér⁶⁸ önbizalom töltötte⁶⁹ meg a mellét és
torkát,⁷⁰ tudta, hogy erre joga is⁷¹ van, minthogy képes titkot tartani
és⁷² csak akkor lenne becstelen, ha valahogyan elárulná.⁷³

⁵⁶ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] [új bekezdésben:] Henrik ki későn fe-
küdt le, reggelente ezekre a hangokra ébredt, melyek hajnali frissességet árasz-
tottak körötte.

⁵⁷ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Nem értett a zenéhez, de azt sejtet-
te, hogy ezek a darabok a tökélyt jelentik, olyan csiszoltak, értékesek, mintegy
drágakövek.

⁵⁸ [ÉÚ 1925] helyébe

⁵⁹ [ÉÚ 1925] leány.

⁶⁰ [ÉÚ 1925] [e helyett az öt szó helyett:] rendszeresen csalta

⁶¹ [ÉÚ 1925] egyszerre,

⁶² [ÉÚ 1925] [e helyett a három szó helyett:] gyűjtötte

⁶³ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁶⁴ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁶⁵ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁶⁶ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁶⁷ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁶⁸ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁶⁹ [ÉÚ 1925] töltötte,

⁷⁰ [ÉÚ 1925] [ez az öt szó hiányzik]

⁷¹ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁷² [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] tartani,

⁷³ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] elárulná titkát.

Egyszer az⁷⁴ üzletéből sürgősen⁷⁵ hazahívták. Felesége a díványon
 80 hevert, egész hosszában, az arcára kék árnyék borult és teste ránga-
 tózott, mintha erős, nagyon erős villanyáram rázná.⁷⁶ Az orvosok
 megállapították, hogy szervi szívbaja van. Egyelőre a hegyek közé
 küldték. Hogy visszatért, az állapota javult, kicsit meg is hízott.⁷⁷ Fel-
 tétlen csöndben kellett azonban⁷⁸ maradnia, csak az⁷⁹ ebédhez volt
 85 szabad felkelnie, mikor a bútorok széleiben fogódzva ment⁸⁰ az asz-
 talig, lassan, nyakán a sállal. Arról a halálos szorongásról is gyakran
 panaszkodott még, mely azelőtt bántotta.⁸¹ Ájulatos bizonytalanságot
 érzett, mintha mozgó vizen hanyódná⁸² és minden elmosódó köd-
 képpé válna.⁸³ Egy reggel a balmellét⁸⁴ fájdtotta, a fájdalom egész
 90 a balkarjáig lüktetett.⁸⁵ Este a roham ismétlődött. Az ékszerész már
 ismerte ezeket a rohamokat, melyek vad görcsrel támadtak rá és fá-
 sultan várta a lefolyásukat.⁸⁶ Tenni semmit se lehetett.⁸⁷ Gépiesen
 a⁸⁸ szívére helyezte a jegestömlőt, aztán belelógatta karját a szoba
 döbbsébe⁸⁹ csöndjébe, melyben a cselédek lábujjhegyen járkáltak.

⁷⁴ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁷⁵ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁷⁶ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Felesége a kereveten hevert, arcára ár-
 nyék borult, teste vonaglott, mintha erős villanyáram rázná.

⁷⁷ [ÉÚ 1925] [e helyett a két mondat helyett:] Egyelőre fürdőre küldték, hazajött,
 állapota javult, kicsit meg is hízott.

⁷⁸ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁷⁹ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁸⁰ [ÉÚ 1925] botorkált

⁸¹ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Halálos szorongásról panaszkodott.

⁸² [PN 1918] hanyódnék

⁸³ [PN 1918] válnék. [ÉÚ 1925] [ez a mondat hiányzik]

⁸⁴ [PN 1918] bal mellét

⁸⁵ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] [új bekezdésben:] Egy reggel rohama
 volt.

⁸⁶ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Az ékszerész ismerte ezeket, fásultan
 várta lefolyásukat.

⁸⁷ [ÉÚ 1925] [ez a mondat hiányzik]

⁸⁸ [ÉÚ 1925] az asszony

⁸⁹ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

95 Kinyitott egy ablakot. Mire visszajött és feléje hajolt,⁹⁰ az asszony nem⁹¹ lélegzett. Szívének egy mindennél erősebb villamos lökése pillanat alatt megölte, mint a villám.

A halál nagyon⁹² váratlanul jött. Bután és készületlenül állott az ékszerész a halottas ágynál, hiába figyelmeztették előre az orvosok,
 100 nem hitte, hogy elvesztheti a feleségét.⁹³ Ostoba és gyalázatos véletlen, gondolta, hogy ilyen hamar meghalt.⁹⁴ Úgy halt meg, hogy nem tudott semmit. Ez a tudat az⁹⁵ első pillanatban megnyugtatta. Mert utóbb, a⁹⁶ betegsége alatt már nagyon⁹⁷ félt, hogy valamit mégis megsejt⁹⁸ a halál előtt lévő betegek látnoki éberségével. Voltak azonban
 105 percek, különösen a temetés után, mikor azt kívánta, bár tudott volna valamit,⁹⁹ vagy csak egy kicsit élt volna még, hogy elmondja neki, a fülébe ordítsa,¹⁰⁰ hogy csalta, mindig csalta, még a betegsége előtt is, a¹⁰¹ halála előtt egy nappal is megcsalta. A¹⁰² legutolsó pillanatban is odakiálthatta volna. Hiszen a haldoklóknak oly éles a hallásuk,
 110 azt veszti el utoljára, már hideg a testük és még mindig hallanak. Egy lehelet is megremegetti a dobhártyáját és nem távozott volna el így a semmiségbe.¹⁰³ Különben lehet, hogy tudott is egyet-mást.¹⁰⁴

⁹⁰ [ÉÚ 1925] [e helyett a három szó helyett:] visszajött,

⁹¹ [ÉÚ 1925] már nem

⁹² [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁹³ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Henrik készületlenül állott a halottas ágynál, nem hitte, hogy elveszítheti feleségét.

⁹⁴ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Milyen hamar meghalt.

⁹⁵ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁹⁶ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁹⁷ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

⁹⁸ [ÉÚ 1925] sejt,

⁹⁹ [ÉÚ 1925] valamit a felesége,

¹⁰⁰ [ÉÚ 1925] [ez a tagmondat hiányzik]

¹⁰¹ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁰² [ÉÚ 1925] Ezt a

¹⁰³ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Akkor nem távozott volna el így a semmiségbe.

¹⁰⁴ [ÉÚ 1925] [ez a mondat hiányzik]

Arra¹⁰⁵ gondolt, hogy a halottak néha hátrahagynak naplókat, melyekben ijesztő¹⁰⁶ vallomások vannak és izgatottan¹⁰⁷ keresni kezdett a¹⁰⁸ holmijában.¹⁰⁹ Semmit se¹¹⁰ talált. Nézte a varródobozát is,¹¹¹ a szekrények ajtait, melyekre a nyakkendőit jegyezte fel,¹¹² abban a reményben, hogy valahol rámered egy jel, túvel bekarcolva,¹¹³ ilyen-féle: „gazember... aljas... rongy...” De sehol semmi. Megdőbbentő, hogy a halottak milyen közönyösek, nem bánják, hogy¹¹⁴ mi történik velük egy rövid életen, hallgatnak egy örökkévalóságig. Ez annyira fájt, hogy dühöngve sírni kezdett.

Aztán úgy találta, hogy a halottak nem is olyan szerények, mint képzelte, sőt nagyon is szerénytelenek.¹¹⁵ Elmennek innen,¹¹⁶ látszólagos közönnyel, de az a csönd, melyet¹¹⁷ hátrahagynak, nem a hangok megszűnése, hanem eleven és¹¹⁸ mozgalmas valami, olyan,¹¹⁹ mint az a csönd, mely a revolverdörrenést követi és¹²⁰ drámákkal van tele. Mindenütt az ő nyomait találta. Némely tárgyat bizonyos célzattal hagyott itt, hogy valamire figyelmeztesse. De mire? A plédjét, melybe fázósan burkolódzott, lépten-nyomon látta,¹²¹ a díványon¹²² és az¹²³

¹⁰⁵ [ÉÚ 1925] [új bekezdésben:] Henrik arra

¹⁰⁶ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁰⁷ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁰⁸ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁰⁹ [ÉÚ 1925] tárgyai között.

¹¹⁰ [ÉÚ 1925] sem

¹¹¹ [ÉÚ 1925] [e helyett a három szó helyett:] varródobozát,

¹¹² [ÉÚ 1925] [ez a tagmondat hiányzik]

¹¹³ [ÉÚ 1925] karcolva,

¹¹⁴ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹¹⁵ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Aztán úgy látta, hogy a halottak nem is olyan szerények.

¹¹⁶ [ÉÚ 1925] innen

¹¹⁷ [PN 1918] amit

¹¹⁸ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] eleven,

¹¹⁹ [ÉÚ 1925] olyan

¹²⁰ [ÉÚ 1925] [e helyett a három szó helyett:] dörrenést követi,

¹²¹ [ÉÚ 1925] ott látta

¹²² [ÉÚ 1925] kereveten

¹²³ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

- 130 ágyon s mikor eltette a ¹²⁴ szeme elől, másnap eléje került. Illatszert
sohase ¹²⁵ használt. Az egész ház mégis tele volt vele. ¹²⁶ Ha az éksze-
részt a hálószobába ment, élénken és fájoan érezte a jegestömlő gum-
miszagát. ¹²⁷ Egy hónap múlva egyik cseléd megtalálta a kisollóját,
melyről azt hitték, hogy végkép elkallódott. Éjszaka pedig az ékszerész
135 gyakran álmodott a feleségéről. ¹²⁸ Rendesen ¹²⁹ úgy történt ez, hogy
közel hajolt ¹³⁰ hozzá, a szemébe nézett, a pupillája nőni ¹³¹ kezdett,
aztán rábandzsított és ettől úgy megijedt, hogy kiabálni akart, attól
fél, hogy most ő maga is megőrül. ¹³² Heves szívdobogással ¹³³ ébredt.
Ekkor azzal csillapította magát, hogy erősen rágondolt. Nagyon sze-
140 lídnek és nyugtatónak látta, egy jószágos szolgálóleány, egy alázatos
cseléd volt. ¹³⁴ Mindig sötét ruhákban járt. Mellén egy ¹³⁵ ametiszkő.
Az egyetlen ékszer, melyet viselt, szerény ¹³⁶ hús ¹³⁷ lila kő, beteg ¹³⁸
szívbjajos nemes kő, ¹³⁹ mely úgy illett sápadt arcához.

¹²⁴ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹²⁵ [ÉÚ 1925] a boldogult sohase

¹²⁶ [ÉÚ 1925] illatával.

¹²⁷ [ÉÚ 1925] gummi szagát.

¹²⁸ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] [új bekezdésben:] Éjszaka Henrik gyak-
ran álmodott feleségéről.

¹²⁹ [PN 1918] Azt álmodta, hogy még él és örült. Rendesen

¹³⁰ [PN 1918] [e helyett a két szó helyett:] egész közelhajolt

¹³¹ [PN 1918] egyszerre nőni

¹³² [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Rendesen közel hajolt hozzá, szembo-
gara nőni kezdett, aztán rábandzsított s ettől Henrik úgy megijedt, hogy kia-
bálni akart, attól fél, hogy most ő maga is megőrül.

¹³³ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] Szívdobogással

¹³⁴ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Szelídnek, nyugtatónak látta, egy jó-
szágos szolgálólány, alázatos cseléd volt.

¹³⁵ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹³⁶ [PN 1918] szerény,

¹³⁷ [PN 1918] hús,

¹³⁸ [PN 1918] beteg,

¹³⁹ [PN 1918] nemeskő, [ÉÚ 1925] [e helyett a két tagmondat helyett:] hús lilakő,
beteg, szívbjajos nemeskő,

Minden halálesetnél¹⁴⁰ valami kellemes csalódást érzünk, hogy a¹⁴¹
 145 fájdalmunk nem is olyan¹⁴² nagy, mint képzeltük, a kín őrjöngése után
 újra felfedezzük az életet és¹⁴³ észrevevesszük, hogy süt a nap és ízlik
 egy-egy étel. Ő neki¹⁴⁴ is volt ilyen korszaka. Érezte,¹⁴⁵ hogy¹⁴⁶ szabá-
 don élhet újra. Akkor azonban¹⁴⁷ megdöbbsent a¹⁴⁸ szabadságától. Na-
 gyon nagy volt ez a szabadság, nem tudott vele mit csinálni,¹⁴⁹ pedig
 150 alig múlt el harminc éves.¹⁵⁰ A nők, a sok-sok nő, akivel együtt élt,
 elmaradoztak mellőle, lekerültek a vidékre, kis kabarécillagoknak,
 vagy a külföldre telivér bestiáknak.¹⁵¹ Egyik egyszer telefonozott, de
 ő letagadta magát.¹⁵² Hosszú idő után a kis szőke fitos is bement az
 ékszerboltba,¹⁵³ óvatosan, mint vevő. Még mindig viselte az arany
 155 karcsattot, melyet valaha ajándékba kapott tőle. Úgy csillogott a kar-
 ján, hogy sértette az ékszerész¹⁵⁴ szemét. Gyengéden levette róla és
 azt ajánlotta, hogy kicseréli mással, erre szüksége van, de a kis szőke
 megértette, önértetesen letette az asztalra¹⁵⁵ és kiment.¹⁵⁶

140 [ÉÚ 1925] halálesetből

141 [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

142 [ÉÚ 1925] oly

143 [ÉÚ 1925] [e helyett a négy szó helyett:] fölfedezzük az életet,

144 [ÉÚ 1925] Ő neki

145 [ÉÚ 1925] Azt hitte,

146 [PN 1918] hogy szabad és

147 [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

148 [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

149 [ÉÚ 1925] csinálni.

150 [PN 1918] [e helyett a két szó helyett:] harmincéves. [ÉÚ 1925] [ez a tagmon-
dat hiányzik]

151 [ÉÚ 1925] [ez a mondat hiányzik]

152 [ÉÚ 1925] [ez a mondat hiányzik]

153 [ÉÚ 1925] [e helyett a tagmondat helyett:] [új bekezdésben:] Hosszú idő után
a szőke artistanő bement az ékszerboltba,

154 [ÉÚ 1925] [ez a két szó hiányzik]

155 [PN 1918] [e helyett a két szó helyett:] a pultra

156 [ÉÚ 1925] [ez a mondat hiányzik]

- Csak a bronzhajú német lány nem jelentkezett, számításból¹⁵⁷ az
 160 volt a legravaszabb. Mégis találkoztak, az utcán. Az ékszerész tovább
 akart menni, de megállította:¹⁵⁸
 – Mást szeret? – kérdezte megvetően.¹⁵⁹
 – Mást szeretek – mondta az ékszerész és úgy érezte, nem is¹⁶⁰
 hazudik.
- 165 Mikor letelt a gyászév, úgy élt,¹⁶¹ mint eddig,¹⁶² sohase¹⁶³ látták
 senkivel. Azt beszélték, hogy valami titkos szeretője van, de hogy
 kicsoda lehet ez, senki sem tudta, az ékszerész állandóan otthon élt,
 egyedül.¹⁶⁴ A nyugalom jót tett idegeinek.¹⁶⁵ Olvasott vagy heveré-
 szett, aztán átment a szalonba, melyben mindig pár fokkal hidegebb
 170 volt a levegő, minthogy északnak feküdt és sohasem lehetett egészen
 átfűteni.¹⁶⁶ Felesége itt szokott ülni, sállal a¹⁶⁷ nyakán, a zongora mel-
 lett. Erős kámforszag terjengett, még évekkel ezelőtt tették a kámfort
 a zongorába, hogy a molyok ne rongálják meg a zongorakalapácsok-
 kat,¹⁶⁸ azóta se lehetett kiszellőztetni. Ez az illat – valami józan és
 175 különös tömjén – templomias jelleget adott a szalonnak.¹⁶⁹ Feketén és
 némán nyújtózkodott a zongora.¹⁷⁰ Az ékszerész hozzászokott özvegyi
 életéhez, lassankint az¹⁷¹ emlékei is halványultak, de valahányszor

¹⁵⁷ [PN 1918] taktikából,

¹⁵⁸ [ÉÚ 1925] [ez a bekezdés hiányzik]

¹⁵⁹ [ÉÚ 1925] a leány.

¹⁶⁰ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁶¹ [ÉÚ 1925] élt

¹⁶² [ÉÚ 1925] addig,

¹⁶³ [ÉÚ 1925] sohasem

¹⁶⁴ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Azt beszélték, szeretője van, de hogy kicsoda, azt senki sem tudta.

¹⁶⁵ [ÉÚ 1925] [ez a mondat hiányzik]

¹⁶⁶ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Otthon olvasott vagy heverészett, aztán átment a szalonba, melyben mindig pár fokkal hidegebb volt a levegő, minthogy északnak feküdt.

¹⁶⁷ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁶⁸ [ÉÚ 1925] zongora kalapácsokat,

¹⁶⁹ [ÉÚ 1925] [e helyett a tagmondat helyett:] lengett a szalonban.

¹⁷⁰ [ÉÚ 1925] [ez a mondat hiányzik]

¹⁷¹ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] lassanként

itt járt, elfogta a kényelmetlen szorongás,¹⁷² emlékezett¹⁷³ egy dal-
 ra, mely azelőtt gyakran felébresztette álmából, egy régi dalra, me-
 lyet a felesége játszott. Ez a dal rövid volt, alig kezdődött,¹⁷⁴ máris
 180 befejeződött. Fél percig¹⁷⁵ se tartott. Pár akkord az egész és olyan
 tiszta és szép, olyan szelíd és jó.¹⁷⁶ Napjában többször játszotta a¹⁷⁷
 felesége. Ha egy kicsit bánkódott, bement a szalonba, egyet sóhajtott
 és¹⁷⁸ ezzel vigasztalódott.

185 Évekig¹⁷⁹ kereste ezt a dalt, mint a feleségének koporsója kulcsát.
 – Te,¹⁸⁰ – mondta egyszer egyik barátjának, aki éppen a zongorája¹⁸¹
 mellett ült – játszd el nekem¹⁸² az ő dalát.

Keresgéltek a¹⁸³ hangjegyei között. Most látták,¹⁸⁴ hogy az asszony-
 nak nagyon kevés kótája volt, alig pár füzet. A barátja végigjátszotta
 190 mind.¹⁸⁵ Nem volt közöttük.

– Magyar dal?
 – Nem tudom.
 – Klasszikus?
 – Azt se tudom.
 195 – Füttyöld el.¹⁸⁶

¹⁷² [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] szorongás.

¹⁷³ [ÉÚ 1925] Emlékezett

¹⁷⁴ [PN 1918] kezdődött el,

¹⁷⁵ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] Félpercig

¹⁷⁶ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Pár akkord az egész.

¹⁷⁷ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁷⁸ [ÉÚ 1925] [e helyett a három szó helyett:] elzongorázta,

¹⁷⁹ [ÉÚ 1925] Henrik úgy

¹⁸⁰ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1925] – Te

¹⁸¹ [ÉÚ 1925] [e helyett a négy szó helyett:] ki ép azon zongora

¹⁸² [ÉÚ 1925] nekem

¹⁸³ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁸⁴ [ÉÚ 1925] látták csak,

¹⁸⁵ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] Barátja végig játszotta mind.

¹⁸⁶ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] – Hogy is szólt?

Az ékszerész¹⁸⁷ fűtyülni kezdett, de a szája megbicsaklott, nem tudta elfűtyülni, pedig belül most is hallotta¹⁸⁸ az egyszerűség és hűség dalát, melyet a felesége játszott és itt hagyta neki, emlékül.

– Az is lehet, – mondta a zongorázó, míg ujjaival végigfutott a billentyűkön – hogy maga találta ki.¹⁸⁹

– Lehet – szólt az ékszerész és a¹⁹⁰ kezét odanyomta forró¹⁹¹ halántékához, melyet az évek fehér¹⁹² dérrel hűtöttek.

Maga körül pedig érezte a halált és az életet, a jóságot, mely végtelen.¹⁹³

¹⁸⁷ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] Henrik dúdolta, majd

¹⁸⁸ [ÉÚ 1925] [e helyett a három szó helyett:] hallotta, jól hallotta,

¹⁸⁹ [ÉÚ 1925] [e helyett a mondat helyett:] – Az is lehet, – mondta a barátja, míg ujjai végigfutottak a billentyűkön, – hogy maga szerezte.

¹⁹⁰ [ÉÚ 1925] [e helyett a két szó helyett:] s

¹⁹¹ [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁹² [ÉÚ 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁹³ [ÉÚ 1925] végtelen. –

Szemetes¹

Valamikor² kemény és önérzetes ember volt, aki a hústól és büszkeségtől dagadt.³

Műhelyében⁴ sivalkodott a fűrész, mint a kismalac és a⁵ gyalupadjáról, akár⁶ a táviratszalagok, hosszú, fehér forgácsok gombolyodtak.⁷

⁵ Januárban, mikor maga az égbolt is beteg,⁸ – csupa fekete nyálka és szürke hurut⁹ – öt éves,¹⁰ egyetlen kisfia hirtelen lázat kapott, mellét apró piros pöttyök lepték el és meg sem érkezett az orvos a szomszédos faluból, pár óra múlva meghalt.¹¹

¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] A föld alatt

² [PN 1918] [=] [KÚ 1919] [=] [KK 1921] Valamikor középtűt választotta el csigás, fekete haját,

³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a mondat helyett:] Valamikor kemény, önérzetes ember volt.

⁴ [KK 1921] [nincs új bekezdés]

⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] s

⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] mint

⁷ [KK 1929] gomolyodtak.

⁸ [PN 1918] [=] [KÚ 1919] beteg

⁹ [KK 1921] hurut,

¹⁰ [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] öt éves

¹¹ [PH 1925] [=] [KK 1929] [e helyett a bekezdés helyett:] Januárban öt éves, egyetlen kisfia lázat kapott, mellét apró piros pöttyök lepték el s mire orvos érkezett hozzá a szomszédos faluból, már meg is halt. [BMN 1925] [=] [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] Januárban öt éves, egyetlen kisfia lázat kapott, mellét apró piros pöttyök lepték el s mire orvos érkezett hozzá a szomszédos faluból, már meg is halt.

- Ez¹² a csapás doronggal verte fejbe. Elnémította és megsüketítette.¹³
- 10 Hónapok¹⁴ multán is mély-mély csodálkozás fogta el, valahányszor felébredt,¹⁵ hogy mindez megtörténhetett¹⁶ és a föld oly keveset változott.¹⁷ Ürességet érzett a fejében és a szívében,¹⁸ maga körül, mintha elvettek volna előle valamit, ami eddig védte¹⁹ és az egész vad világ a²⁰ mellére borulna.²¹ Azóta egyetlen zavaros álom az élete.²² Sokat
- 15 aludt, egészségtelen, hosszú álommal, nappal is. Dolgozni nem tudott. Vonogatta a vállát és ásított. Majd álmatlanság gyötörte. Izgatottan járt-kelt, cél nélkül csatangolt, lesóványodott és megöregedett, pedig csak akkor mult el huszonkilenc éves.²³
- Egy nyári reggelen – idegen városka határán²⁴ – a temető mellett lévő²⁵ mezőn találták, amint az erős napfényben aludt.²⁶ Puha kalapját,
- 20

¹² [KK 1921] [nincs új bekezdés]

¹³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a két mondat hiányzik]

¹⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] Az apát hónapok

¹⁵ [RO 1927] felébredt,

¹⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [KK 1929] ily hirtelenül és fel se foghatóan megtörténhetett. [RO 1927] ily hirtelenül és föl [sajtóhiba: föl] se foghatóan megtörténhetett.

¹⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a tagmondat hiányzik]

¹⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett tagmondat helyett:] Ürességet érzett fejében, szívében,

¹⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] védelmezte.

²⁰ [KÚ 1919] [ez a szó hiányzik]

²¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a tagmondat hiányzik]

²² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a mondat hiányzik]

²³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a három mondat helyett:] Vállát vonogatta, ásított, lesóványodott, megöregedett, pedig csak akkor mult huszonkilenc éves.

²⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a közbevetés helyett:] a másik megyében, egy városka határában

²⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] a temető mellett, a mezőn találták amint a napfényben aludt.

²⁶ [BMN 1925] [=] [RO 1927] kalapját

hogy²⁷ ne érje a forróság,²⁸ a²⁹ szemére húzta,³⁰ kék³¹ kabátot, sárga nadrágot és³² fűzős cipőt viselt,³³ mely után valami mesterlegénynek gondolták. Messziről jöhetett, minthogy cipője lisztfehér³⁴ volt az országút finom³⁵ porától.

- 25 Augusztus végén a szomszédos falukból és³⁶ tanyákról ideözönlöttek³⁷ a búcsúsok, lányok és³⁸ asszonyok, kik fekete selyemruhában³⁹ csoszognak a porban, melyet a nyár utolsó fénye aranyoz s a templomi zászlók alatt, réztrombiták hangjainál szenténekeket⁴⁰ énekelnek. Egy szentes⁴¹ öregasszony,⁴² aki a megyebeli⁴³ faluból jött, megismerte:
- 30 – Pétör⁴⁴ – mondta.

Ő azonban nem mozdult. Egy fához támaszkodott és szemére húzta kalapját.⁴⁵

²⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] – hogy

²⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [KK 1929] forróság - [RO 1927] forróság, -

²⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

³⁰ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] húzta.

³¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] Kék

³² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] nadrágot,

³³ [PN 1918] viselt

³⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] fehér

³⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

³⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] falukból,

³⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] odaözönlöttek

³⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] lányok, [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] leányok,

³⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] ruhában

⁴⁰ [RO 1927] szent éneket [sajtóhiba: eneket]

⁴¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

⁴² [RO 1927] öregasszony

⁴³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] megyéjebeli

⁴⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] Péter

⁴⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a mondat hiányzik]

– Kis Pétör,⁴⁶ – kiáltott még egyszer a fogatlan öregasszony⁴⁷ – hát nem ömersz?

35 – Nem ismerem⁴⁸ magát⁴⁹ – szólt csendesen és⁵⁰ elfordult tőle.

Az öregasszony tovább botorkált a porban, arra gondolt, hogy talán megháborodott szegénynek az elméje és három miatyánkot mondott a lelke üdvösségeért.⁵¹ Péter itt sem találta a helyét. Ide-oda lézengett, beszegődött és elmaradt, dolgozni kezdett és abbahagyta.⁵²

40 Néha⁵³ épülő házak állványai alatt lehetett látni,⁵⁴ amint cigarettázott. Máskor⁵⁵ könnyű házimunkákat vállalt,⁵⁶ melyeket bármikor abbahagyhatott,⁵⁷ felásta⁵⁸ a kerteket, piszkafákat hegyezett és⁵⁹ madárjlesztőket állított fel, miért⁶⁰ ebédet és⁶¹ vacsorát kapott. Szüret táján hordókat szállított zörgő⁶² parasztszekéren. De sehol sem volt

⁴⁶ [PN 1918] [=] [KK 1921] Pétör [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [KK 1929] Péter, [KÚ 1919] [=] [RO 1927] Péter

⁴⁷ [RO 1927] öregasszony,

⁴⁸ [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] ismerem

⁴⁹ [RO 1927] [sajtóhiba:] megát

⁵⁰ [KÚ 1919] [sajtóhiba:] [ez a szó hiányzik] [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] s

⁵¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a mondat helyett:] Az öregasszony arra gondolt, hogy megháborodott szegény s három miatyánkot mondott a lelke üdvösségeért. [RO 1927] [sajtóhiba: üdvösségeért.]

⁵² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a két mondat hiányzik]

⁵³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [új bekezdésben:] Pétert

⁵⁴ [KÚ 1919] látni

⁵⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] Olyan

⁵⁶ [PH 1925] vállalt;

⁵⁷ [KÚ 1919] abbahagyott, [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] abbahagyhatott.

⁵⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] Fölásta

⁵⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] hegyezett,

⁶⁰ [BMN 1925] amiért [RO 1927] a miért

⁶¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] ebédet,

⁶² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

- 45 maradása. Bántotta⁶³ a fény és⁶⁴ a láрма,⁶⁵ különösen a gyermekek, kik vadul és⁶⁶ szemtelenül ordítottak. Ilyenkor elfordította a fejét, komoran tovább ment, beült egy kocsmába. Akkor aztán hetekig lógatta a fejét egy vörös abrosz mellett.⁶⁷ Csöndes korhely volt, ki nem sok vizet zavart.⁶⁸ De⁶⁹ egyszer hajnal felé⁷⁰ több pálinkát ivott a szokottnál⁷¹ és számláját nem tudta kifizetni.⁷² A kocsmáros,⁷³ ki maga is részeg volt, össze-vissza verte, galléron ragadta és⁷⁴ legurította a kocsmá⁷⁵ lépcsőjéről⁷⁶ a hóba.⁷⁷

Feltápáskodott,⁷⁸ letörölte magáról a havat⁷⁹ és a⁸⁰ sarat, eloldalgott,⁸¹ szó nélkül.⁸² Égett mind a két arca. Úgy emlékezett, hogy

⁶³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [új bekezdés]

⁶⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] is,

⁶⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] láрма is,

⁶⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] vadul,

⁶⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [KK 1929] [e helyett a mondat helyett:] Akkor aztán hetekig lógatta fejét egy vörös-abroszos asztal mellett. [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Akkor aztán hetekig lógatta fejét egy vörös abroszos asztal mellett.

⁶⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [KK 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] ki senkinek sem ártott. [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] senkinek sem ártott.

⁶⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [új bekezdés]

⁷⁰ [PN 1918] [=] [KÚ 1919] [=] [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] hajnal felé

⁷¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] szokottnál,

⁷² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] nem tudott fizetni.

⁷³ [KÚ 1919] kocsmáros [RO 1927] kocsmáros,

⁷⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] ragadta,

⁷⁵ [RO 1927] kocsmá

⁷⁶ [PN 1918] [=] [KÚ 1919] lépcsőjéről,

⁷⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [KK 1929] hóba, a sárba. [RO 1927] hóba a sárba.

⁷⁸ [RO 1927] Föltápáskodott,

⁷⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] havat,

⁸⁰ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a két szó hiányzik]

⁸¹ [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] eloldalgott

⁸² [KK 1929] [sajtóhiba:] nélkül

55 arcul is ütötték. Nem törődött vele, minthogy már semmire sem⁸³
 becsülte magát. Nyelte a keserűséget és a szégyent. Voltak pillanatok,
 mikor világosan látta a helyzetét és majdnem elégedetten gondolt
 arra, hogy semmit se veszíthet, olyan mélyre esett, hogy tovább nem
 sülyedhet.⁸⁴ Reggel⁸⁵ kiállt a piacra, hol facér napszámosok álldogál-
 60 tak, munkára várva. Valaki azt kérdezte, nem vinne-e el egy kocsi
 szemetet. Miért ne? Legyintett a kezével, hogy nem bánja.

Öreg,⁸⁶ tapasztalt⁸⁷ szemetesektől hallotta, hogy legjobb egy⁸⁸ erős
 virzsiniára gyujtani, akkor kibírja az ember. Erre se volt szükség. Áll-
 ta ő enélkül is. Később,⁸⁹ már gyakrabban szállított szemetet
 65 és⁹⁰ naponta többször fordult a⁹¹ kocsijával, maga is csodálkozott,
 hogy⁹² milyen hamar beletörődött új mesteriségébe. Annyi bizonyos,
 hogy mindjárt⁹³ érdekelte és vonzotta.⁹⁴ Nézte⁹⁵ a⁹⁶ kezét, melyet
 elborított a ragadós szutyok.⁹⁷ Sokáig⁹⁸ le se mosta. Este pedig ké-
 jelegve gondolt arra,⁹⁹ hogy milyen ronda munkát folytat, többször

⁸³ [RO 1927] se

⁸⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a két mondat hiányzik]

⁸⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [új bekezdés]

⁸⁶ [KÚ 1919] [=] [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] Öreg

⁸⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

⁸⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

⁸⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] Amikor

⁹⁰ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] s

⁹¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

⁹² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

⁹³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [KK 1929] mindgyárt [RO 1927] mingyárt

⁹⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a három szó helyett:] érdekelte.

⁹⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] Élvezettel nézegette

⁹⁶ [BMN 1925] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

⁹⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] szutyok,

⁹⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

⁹⁹ [KK 1929] arra

70 egymásután¹⁰⁰ hangosan kimondta a foglalkozása durva és parasztos nevét, amin nagyon nevetett.¹⁰¹

Aztán¹⁰² néha valami halvány reménység is izgatta,¹⁰³ hogy a föld alatt¹⁰⁴ a sok haszontalan lim-lom között¹⁰⁵ véletlenül valami kincset talál, egy¹⁰⁶ mindennél nagyobb kincset, mely egyszerre nagyon
75 gazdaggá, hatalmassá, boldoggá teszi és folytathatja¹⁰⁷ régi¹⁰⁸ életét. Hiszen annyi minden van a föld alatt. Szenvedélyesen ásott-ásott, mindig mélyebbre.¹⁰⁹ De nem talált semmit. Csak port és¹¹⁰ szalmát, rozsdás lábasokat, cserepeket és¹¹¹ üvegdarabokat, összegubancolt haját és¹¹² rohad¹¹³ cipőket, olyan holmikat, melyeknek már az
80 értelmét se tudta.¹¹⁴ Hogy a gödör fenekéhez közeledett, elfogta a

¹⁰⁰ [KÚ 1919] [sajtóhiba:] egymásután

¹⁰¹ [PH 1925] [=] [KK 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] többször egymásután hangosan kimondta foglalkozása durva nevét, s ezen jól nevetett. [BMN 1925] [e helyett a tagmondat helyett:] többször egymásután hangosan kimondta a foglalkozása durva nevét, s ezen jól nevetett. [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] többször egymásután hangosan kimondta foglalkozása nevét s ezen jól nevetett.

¹⁰² [KÚ 1919] [nincs új bekezdés]

¹⁰³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] Azt remélte,

¹⁰⁴ [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] alatt, [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] földalatt,

¹⁰⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] között,

¹⁰⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

¹⁰⁷ [KK 1921] folytatja [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] s megint élheti

¹⁰⁸ [KÚ 1919] a régi

¹⁰⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a mondat hiányzik]

¹¹⁰ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] port,

¹¹¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] cserepet,

¹¹² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a három szó helyett:] gubancos haját,

¹¹³ [KK 1921] rohadat

¹¹⁴ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] melyekről azt sem sejtette, hogy mik lehetnek valaha.

szívdobogás.¹¹⁵ Türelmetlenül, kíváncsian és lázasan lapátolt, várt valamire,¹¹⁶ maga se tudta, mire.¹¹⁷ Egyszer a¹¹⁸ lapátja egy kemény tárgyba ütközött. Valami ládát talált.¹¹⁹ Kinyitotta a fedelét,¹²⁰ de¹²¹ belül üres volt. A¹²² gödör fenekén¹²³ rendszeren pihenőt tartott. Leült a földre, melyet előbb lesöpört éles¹²⁴ nyirfaseprőjével és aszerint¹²⁵ hogy tél volt vagy nyár, melegedett,¹²⁶ vagy hűsölt, mert a szemé-
 gödör¹²⁷ olyan¹²⁸ mint a parasztsuba,¹²⁹ télen meleg, nyáron hideg. Zöld¹³⁰ legyek cikáztak a homályban. Messze fölötté lármázott az élet. Egyedül volt¹³¹ a föld alatt. Péterke, gondolta egyszer, ő is ilyen¹³²
 90 mélyen lehet és az ő kis szája, az ő fekete,¹³³ kedves szeme és¹³⁴ áldott két keze is szemét már. A mosolya¹³⁵ is szemét.

¹¹⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a mondat hiányzik]

¹¹⁶ [KÚ 1919] valamire.

¹¹⁷ [KÚ 1919] [ez a tagmondat hiányzik] [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a mondat hiányzik]

¹¹⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

¹¹⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a mondat helyett:] Valami ládára bukkant.

¹²⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] fedelét,

¹²¹ [KÚ 1919] [ez a szó hiányzik]

¹²² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [új bekezdés]

¹²³ [KK 1929] fenekén,

¹²⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

¹²⁵ [KK 1921] [=] [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] aszerint,

¹²⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] melegedett

¹²⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] gödör

¹²⁸ [PN 1918] [=] [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] olyan,

¹²⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] parasztsuba:

¹³⁰ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [új bekezdés]

¹³¹ [PN 1918] [=] [KÚ 1919] volt,

¹³² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

¹³³ [KÚ 1919] fekete

¹³⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] szeme,

¹³⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] Mosolya

Olykor¹³⁶ találkozott falujabeli¹³⁷ asszonyokkal, de ezek már nem ismerték¹³⁸ fel.¹³⁹ Nagyon megváltozott.¹⁴⁰ Haja hozzákopott a szemét színéhez, a szeme pedig,¹⁴¹ talán a sok fürkésző kutatástól, összezsugorodott, mint a földalatti állatoké.¹⁴² Arca¹⁴³ elhízott, vastag, húsos és¹⁴⁴ négyszögletes lett, az élettapasztalat állati kegyetlenségével¹⁴⁵ és bölcs közönyével.¹⁴⁶ Körmei megrepedeztek és elcsempültek.¹⁴⁷ Kettő¹⁴⁸ a balkezén meg is vakult. Az az izgága türelmetlenség, mely miatt annyit szenvedett, nem bántotta többé.¹⁴⁹ Nyugodtan dolgozott és nyugodtan aludt.¹⁵⁰ Kapott valami szürkebarna¹⁵¹ ruhát is, mely védte¹⁵² a hideg és¹⁵³ eső ellen és¹⁵⁴ úgy elbujhatott benne, hogy senki

¹³⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [KK 1929] Nagy-ünnepeken [RO 1927] Nagy ünnepeken

¹³⁷ [RO 1927] [=] [KK 1929] a falujabeli

¹³⁸ [BMN 1925] [=] [RO 1927] ösmerték

¹³⁹ [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] föl.

¹⁴⁰ [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a mondat hiányzik]

¹⁴¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] szeme,

¹⁴² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] állatoké,

¹⁴³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] arca

¹⁴⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] húsos,

¹⁴⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] kegyetlenségétől.

¹⁴⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a három szó hiányzik]

¹⁴⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a három szó helyett:] megrepedeztek, elcsempültek,

¹⁴⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] kettő

¹⁴⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a mondat helyett:] Élt-éldégelt.

¹⁵⁰ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a mondat helyett:] Dolgozott, aludt.

¹⁵¹ [KK 1921] szürke-barna [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] szürke

¹⁵² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] oltalmazta

¹⁵³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] meg az

¹⁵⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] ellen,

se vette észre. Ha csöngetett a kapukon, kezében egy¹⁵⁵ vasvillával, beengedték. Senki se¹⁵⁶ kérdezett tőle semmit, sohase néztek rá. Tudták, hogy ez a szemetes. Időközben¹⁵⁷ mellékfoglalkozása is akadt.

105 Űri házakhoz hívták, agyonlőni a veszett kutyákat és a beteg macskákat.¹⁵⁸ Egérfogókat árult és¹⁵⁹ patkánymérget, melyet egy¹⁶⁰ bádogdobozban tartott, sok ronggyal körülbugyolálva a szemeteskocsi¹⁶¹ mélyén. Bunkósbottokkal, horgokkal és¹⁶² kötelekkel leereszkedett a moslékos¹⁶³ csatornába,¹⁶⁴ ahol¹⁶⁵ órákig piszmogott, gyufákat és

110 gyertyákat gyújtott¹⁶⁶ a lucskos sötétben.¹⁶⁷

A gyerekek, kik ősidőktől fogva reménytelenül szeretik a piszkot, titkos irigységgel meredtek rá és élvezték munkáját.¹⁶⁸ Ők mindent látványosságnak tekintenek.¹⁶⁹ Meg vannak például győződve, hogy az életek, melyek itt lepereregnek, önként vállalt szerepek és azok,

¹⁵⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] a

¹⁵⁶ [PN 1918] [=] [KK 1921] [=] [KÚ 1919] Senkise

¹⁵⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [új bekezdés]

¹⁵⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [KK 1929] [e helyett a mondat helyett:] Űriházakhoz hívták, agyonlőni veszett kutyákat, beteg macskákat. [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Űriházakhoz hívták agyonlőni veszett kutyákat, beteg macskákat.

¹⁵⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] árult,

¹⁶⁰ [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

¹⁶¹ [KÚ 1919] szemetes kocsi

¹⁶² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] horgokkal,

¹⁶³ [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

¹⁶⁴ [RO 1927] csatornába,

¹⁶⁵ [PH 1925] [=] [KK 1929] hol [RO 1927] itt

¹⁶⁶ [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a négy szó helyett:] gyufákat, gyertyát gyújtva

¹⁶⁷ [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] Bunkósbottokkal, horgokkal, kötelekkel órákig piszmogott, gyufákat, gyertyát gyújtva a lucskos sötétben.

¹⁶⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] élvezték munkáját.

¹⁶⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a mondat hiányzik]

- 115 kik sánták, csúnyák¹⁷⁰ és¹⁷¹ puffadtak,¹⁷² valaha gyerekkorukban
csakugyan sánták, csúnyák¹⁷³ és¹⁷⁴ puffadtak akartak lenni és ma is
azért ilyenek, mert ez nekik nagyon tetszik és megfelel. Így nézték
a szemetest is.¹⁷⁵ Különös, vén szemetes lett belőle, a foglalkozása
minden fortélyával, ijesztő tapasztalatával.¹⁷⁶ Orra körül volt egy
120 harapás. Azt beszélték, hogy patkány marta meg és¹⁷⁷ a szemetes
pókhálójával kezelte.¹⁷⁸ Katonásan ment az utcán,¹⁷⁹ a¹⁸⁰ vállára ve-
tett rozsdás flintával, övén egy szelencével és¹⁸¹ egy kézilámpával.¹⁸²
Később¹⁸³ érmeke is lehetett látni a mellén,¹⁸⁴ két ócska medáliát,
melyet cukorspárgára akasztott. Az egyik valamilyen dalárda¹⁸⁵ jel-
125 vénye volt, a másikat pedig,¹⁸⁶ egy régi tallért,¹⁸⁷ a szemétgödörben

¹⁷⁰ [KK 1921] csúnyák,

¹⁷¹ [KÚ 1919] [=] [KK 1921] vagy

¹⁷² [KÚ 1919] puffadtak

¹⁷³ [KÚ 1919] [=] [KK 1921] csúnyák,

¹⁷⁴ [KÚ 1919] [=] [KK 1921] vagy

¹⁷⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a két mondat hiányzik]

¹⁷⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a mondat helyett:] Bámulták őt, mert különös vén szemetes lett belőle, fortélyos és furcsa.

¹⁷⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] s

¹⁷⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] kezeli.

¹⁷⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] uccán,

¹⁸⁰ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

¹⁸¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] meg

¹⁸² [KÚ 1919] kézilámpával, [RO 1927] [sajtóhiba:] kézikámpával.

¹⁸³ [KÚ 1919] [ez a szó hiányzik]

¹⁸⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] Később érmeke láttak mellén,

¹⁸⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] daloskör

¹⁸⁶ [BMN 1925] [=] [RO 1927] pedig

¹⁸⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [KK 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] – egy régi tallért – [RO 1927] [sajtóhiba:] – egy régi lelte, –

találta. Minthogy egy hosszú élet működéséért¹⁸⁸ senki se¹⁸⁹ tüntet-
te¹⁹⁰ ki, ő tüntette ki önmagát.

- Szemetes bácsi!¹⁹¹ – kiabáltak¹⁹² rá a gyerekek¹⁹³ – honnan jön?
- Lakodalomból¹⁹⁴ – felelt rá tréfásan és kacsintott a¹⁹⁵ hibás¹⁹⁶

130 balszemével.

- Mi volt vacsorára?
- Féreg, bogár, giliszta. Egy se piszkos, mind tiszta.
- Mit talált a gödörben?
- Kincset, kincset. Atilla¹⁹⁷ király kincset.

135 Ha dolgozott, akkor¹⁹⁸ odaálltak a gyerekek – mosdatott, fésült
úrfiak – és lekiabáltak¹⁹⁹ hozzá a gödörbe, melyből a²⁰⁰ feje sem
látszott ki. Egymásután hányta ki lapátjával a ragadós²⁰¹ szemetet,
melyet a gyerekek nagy mulatságára lekváros csuszának²⁰² nevezett.
Visongott,²⁰³ sikongott²⁰⁴ a gyerekkolónia²⁰⁵ és izgatta az öreget.²⁰⁶

¹⁸⁸ [KÚ 1919] [=] [KK 1921] [=] [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929]
működéséért

¹⁸⁹ [PN 1918] [=] [KÚ 1919] [=] [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] senkise

¹⁹⁰ [KÚ 1919] [sajtóhiba:] tüntett

¹⁹¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] bácsi

¹⁹² [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] kiabáltak

¹⁹³ [KK 1921] gyerekek! [PH 1925] [=] [RO 1927] gyerekek,

¹⁹⁴ [KÚ 1919] [=] [KK 1921] – Lakodalomból, –

¹⁹⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a négy szó
helyett:] s kacsintott

¹⁹⁶ [KK 1921] hibás,

¹⁹⁷ [KK 1921] [=] [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] Attila [BMN 1925] Attila

¹⁹⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

¹⁹⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] leszóltak

²⁰⁰ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

²⁰¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

²⁰² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó he-
lyett:] „lekváros csuszának”

²⁰³ [PN 1918] [=] [KÚ 1919] [ez a szó hiányzik]

²⁰⁴ [PN 1918] [=] [KÚ 1919] Visongott-sikongott

²⁰⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [KK 1929] gyerek-sereg, [RO 1927] gyereksereg,

²⁰⁶ [PN 1918] öreget: [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929]
[e helyett a tagmondat helyett:] ingerkedett vele.

- 140 – Szemetes bácsi.²⁰⁷
 – No mi az, aranyvirágom?²⁰⁸
 – Mik szaladgálnak a lába körül?²⁰⁹
 – Galambocskák.
 – Azok cincognak úgy?
 145 – Nem cincognak azok, hanem turbékolnak.
 – Hát nem fél a férgektől?
 – Isten állatkái azok is, csak úgy,²¹⁰ mint ti.
 Az öreg gyönyörűen²¹¹ tudott füttyülni. Vékony, éles füttyeit úgy
 eregette-teregette, mint a pántlikákat, melyeket összebogozott és ki-
 oldott, csokorra kötött és cifrázott, aztán újra szétbontotta az egészet,
 150 hogy a hallgatónak elállt a szeme-szája.²¹² Azt mondogatta, hogy
 ezektől²¹³ elcsendesülnek a patkányok és – csicsijja-babájja²¹⁴ – el-
 alszanak a férgek is.
 Tavasszal, mikor az orgonák és²¹⁵ galagonyák kihajtanak és²¹⁶ da-
 155 gadni kezd a föld,²¹⁷ mint valami áldott tészta,²¹⁸ a szemét is kivirág-
 zik. Azt lehet mondani, hogy hízik a szemét. Csupa élet és mozgás,

²⁰⁷ [KK 1921] bácsi!

²⁰⁸ [PN 1918] [=] [KÚ 1919] [=] [KK 1921] [=] [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] aranyvirágom.

²⁰⁹ [KÚ 1919] [sajtóhiba:] körül.

²¹⁰ [KK 1921] úgy

²¹¹ [KÚ 1919] [sajtóhiba:] gyönyörűen

²¹² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a mondat helyett:] Vékony, éles füttyeit úgy eregette-teregette, mint a pántlikákat, melyeket összebogozott, kioldott, csokorra kötött.

²¹³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] ettől

²¹⁴ [PN 1918] – csicsijja-babajja - [KÚ 1919] – csicsijja-babajja – [KK 1921] – csicsijja-babajja – [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] – csicsijja-babajja – [BMN 1925] [ez a közbevetés hiányzik]

²¹⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] orgonák,

²¹⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] kihajtanak,

²¹⁷ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] föld tészta,

²¹⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a tagmondat hiányzik]

csupa szín és fény.²¹⁹ A gödrök, melyek végtelen²²⁰ mélyükbe fogadták az ősz és tél minden hulladékát, most²²¹ majdnem kiöntenek²²² mint a megáradt folyók és²²³ feltetszik²²⁴ rajtuk a rothadás szivárványa. Kövér, füledt illatok lengenek, melyek elfacsarják az orrot,²²⁵ a²²⁶ salétrom szaga, mint valami hegyes kutató-tű,²²⁷ szinte az agyvelőbe turkál.²²⁸ Péter²²⁹ bácsi óráig motoz a gödörben és érzi²³⁰ a tavaszt,²³¹ vigyorgó utálattal és²³² eszelős kárörömmel látja²³³ a tenyészet és enyészet minden förtelmét. Az ezerlábúak, a vízszínű és²³⁴ áttetsző férgek, a²³⁵ kis fekete szemébtogarok, melyek kemények és szívósak, mintha acélból készültek volna, a halál katalinkái szeliden leülnek a kezére és végigsurrannak a²³⁶ kabátja hajtókáján.²³⁷ Nem hessegeti el

²¹⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a mondat hiányzik]

²²⁰ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

²²¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

²²² [KÚ 1919] [=] [KK 1921] [=] [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] kiöntenek,

²²³ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] folyók,

²²⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] föltetszik

²²⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] orrot.

²²⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] A

²²⁷ [KÚ 1919] kutató tű

²²⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] vājkal.

²²⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] új bekezdés]

²³⁰ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a három szó helyett:] gödörben, köszönti

²³¹ [KÚ 1919] tavaszt

²³² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] utálattal,

²³³ [PN 1918] [=] [KK 1921] látja,

²³⁴ [KÚ 1919] [e helyett a két szó helyett:] vízszínű, [PH 1925] [=] [BMN 1925] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett az öt szó helyett:] Ezerlábúak, vízszínű,

²³⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

²³⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett az öt szó helyett:] keze fejére települnek, végigsurrannak

²³⁷ [KK 1929] [sajtóhiba:] hajtókáján

őket. Letelepszik²³⁸ a gödör fenekére és²³⁹ egy hajtásra felhörpíti²⁴⁰
 a²⁴¹ pálinkás butykosát, melytől mind a két szeme szögletén kicsor-
 ran²⁴² a könny és²⁴³ végigfolyik mind a két arcán.²⁴⁴ Fejében lassan
 dongani kezd a részegség. Még²⁴⁵ mindig azt hiszi, hogy nem hiába
 kotorja körmével a földet,²⁴⁶ egyszer rátalál arra, amit keres. Most²⁴⁷
 is lel egy kilyukadt gyereklabdát. Óvatosan²⁴⁸ letörli a²⁴⁹ kabátja szé-
 lével, a világért sem²⁵⁰ vetné ki a földre, a többi szemét közé. Az²⁵¹
 ölébe teszi, simogatja és²⁵² nézi.²⁵³
 Egy öt éves²⁵⁴ gyerek áll²⁵⁵ a gödör szélén, bámulja az öreg szemé-
 test, aki ül-ül,²⁵⁶ semmit se csinál.²⁵⁷
 – Szemetes bácsi,²⁵⁸ – kérdezi csodálkozva²⁵⁹ – jó ott lenni?

²³⁸ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] Leguggol

²³⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] fenekére,

²⁴⁰ [KÚ 1919] [=] [KK 1921] [=] [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] felhörpinti

²⁴¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

²⁴² [KÚ 1919] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] kicsorran

²⁴³ [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] s

²⁴⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] orcáján.

²⁴⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [KK 1929] új bekezdés]

²⁴⁶ [KK 1929] [sajtóhiba:] földet.

²⁴⁷ [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] új bekezdés]

²⁴⁸ [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] új bekezdés]

²⁴⁹ [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

²⁵⁰ [RO 1927] se

²⁵¹ [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] új bekezdés]

²⁵² [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] simogatja,

²⁵³ [BMN 1925] [a bekezdés utolsó három mondata hiányzik]

²⁵⁴ [KÚ 1919] [=] [KK 1921] öt éves

²⁵⁵ [KK 1921] ül

²⁵⁶ [PH 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két tagmondat helyett:] az öreg szemetesre mered, ki csak ül-ül,

²⁵⁷ [BMN 1925] [ez a bekezdés hiányzik]

²⁵⁸ [PN 1918] [=] [KÚ 1919] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] bácsi

²⁵⁹ [KK 1921] [=] [RO 1927] csodálkozva,

- Jó, fiam,²⁶⁰ – mondja a szemetes és csemmegve²⁶¹ issza a²⁶² köny-
 180 nyeit a pálinkával együtt²⁶³ – nagyon jó. Te nem is tudod, hogy²⁶⁴
 milyen jó. De ha majd²⁶⁵ nagy leszel, egyszer talán²⁶⁶ te is megtudod.
 A kis gyereket²⁶⁷ – egészséges, pogány kölyök²⁶⁸ – megvilágítja
 a tavasz rózsaszín fáklája. Néz a fekete gödörbe, a fekete emberre,
 kinek fekete a szája is. Nem érti, hogy mit beszél,²⁶⁹ de²⁷⁰ ösztönösen
 185 megborzong. Tudja,²⁷¹ hogy valami feketét mond.²⁷²

²⁶⁰ [PN 1918] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] fiam

²⁶¹ [PN 1918] [=] [KÚ 1919] [=] [KK 1921] [=] [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] csemmegve

²⁶² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

²⁶³ [KK 1921] [=] [RO 1927] együtt,

²⁶⁴ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

²⁶⁵ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] majd ha

²⁶⁶ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] talán,

²⁶⁷ [PN 1918] [=] [KÚ 1919] [=] [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] kis gyereket, [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] kisgyereket

²⁶⁸ [KK 1921] kölyök,

²⁶⁹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] beszél.

²⁷⁰ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] De

²⁷¹ [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] Érzi,

²⁷² [PH 1925] [=] [BMN 1925] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] mond...

Apa¹

Jánoska, aki hat éves² koráig³ makkegészséges volt, egy júniusi délután hirtelen hányni kezdett.

Halványan,⁴ nyöszörögve feküdt a dívány szélén, bágyadt fejcskéjét a párnára ejtve.⁵

5 Az apa éppen⁶ hivatalba⁷ indult. Kezében a kilincs, fején a⁸ szalmakalap.⁹

– Bemégysz?¹⁰ – kérdezte az asszony.

– Nem tudom.

– Maradj itthon, apa. A gyerek nagyon forró¹¹ – tette hozzá németül, hogy ne értse a fiúcska és még egyszer¹² megtapintotta homlokát.¹³

– Akkor talán írok a főnöknek.

– Írd kérlek,¹⁴ hogy orvosért szaladtál.

¹ [PH 1924] [=] [KK 1929] Jánoska [Ü 1935] Jánoska betegsége

² [KK 1921] [=] [RO 1927] [=] [Ü 1935] [e helyett a két szó helyett:] hatéves

³ [ÉÜ 1920] [sajtóhiba:] korig

⁴ [ÉÜ 1920] [=] [Ü 1935] Halványan

⁵ [KK 1929] [sajtóhiba:] ejtje.

⁶ [PN 1918] [=] [ÉÜ 1920] [=] [KK 1921] [=] [Ü 1935] éppen [PH 1924] ép [RO 1927] [=] [KK 1929] épp

⁷ [KK 1921] [=] [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] a hivatalba

⁸ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

⁹ [PN 1918] [=] [ÉÜ 1920] [=] [KK 1921] keménykalap.

¹⁰ [ÉÜ 1920] – Be mécs?

¹¹ [Ü 1935] forró,

¹² [ÉÜ 1920] [=] [Ü 1935] [e helyett a két szó helyett:] még egyszer

¹³ [Ü 1935] a homlokát.

¹⁴ [ÉÜ 1920] [e helyett a két szó helyett:] Írd,

Az apa megírta a levelet, kis gondolkodás¹⁵ után, mert utóbb jelenete¹⁶ volt a kései bejárások miatt,¹⁷ udvariasan¹⁸ jelentette, hogy a¹⁹ fiú²⁰ súlyos²¹ beteg. Aztán elküldte a levelet a hivatalba,²² hol az akták reménytelen szaga terjengett.

Viharra készülő nyári délután volt, tintafekete²³ felhőkkel.

A²⁴ szoba egyszerre sötét²⁵ lett, a színek elfakultak, tompa sárgaság borult mindenre, mintha az égbolt üvegharangja alól egyszerre kiszivattyúzták volna az utolsó korty levegőt is és²⁶ a következő pillanatban mindenki megfulladna.

Villanyt gyűjtottak.

Kalapáló szívvel járkáltak²⁷ le-föl²⁸ s szinte vakon meredtek a hőmérőre, melynek higanyoszlopa magasan a pirosvonal²⁹ felett, alig valamivel a negyven fok alatt³⁰ csillogott.

Másnap reggel kiderült, hogy Jánoska kilenc darab zöld és nyers³¹ körtét evett meg.³² Azzal³³ rontotta el a³⁴ gyomrát.³⁵

¹⁵ [Ű 1935] [e helyett a két szó helyett:] egy kis gondolkodás

¹⁶ [Ű 1935] a főnökkel jelenete

¹⁷ [ÉÚ 1920] [=] [Ű 1935] miatt.

¹⁸ [PN 1918] [=] [KK 1921] nagyon udvariasan és nagyon alázatosan [ÉÚ 1920] Nagyon udvariasan és nagyon alázatosan [Ű 1935] Udvariasan

¹⁹ [ÉÚ 1920] [ez a szó hiányzik]

²⁰ [ÉÚ 1920] [=] [KK 1929] fia

²¹ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [=] [KK 1921] súlyos, nagyon súlyos

²² [Ű 1935] [e helyett a tagmondat helyett:] A levelet elküldte a hivatalba,

²³ [Ű 1935] tisztafekete

²⁴ [PH 1924] [=] [RO 1927] [nincs új bekezdés]

²⁵ [Ű 1935] [e helyett a két szó helyett:] egyre sötétebb

²⁶ [Ű 1935] s

²⁷ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [=] [KK 1921] és süketen csengő füllel járkáltak

²⁸ [ÉÚ 1920] le föl

²⁹ [Ű 1935] piros vonal

³⁰ [ÉÚ 1920] alatt,

³¹ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a két szó hiányzik]

³² [KK 1921] meg,

³³ [ÉÚ 1920] Attól [KK 1921] azzal

³⁴ [PH 1924] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

³⁵ [ÉÚ 1920] [sajtóhiba:] dolgát.

Félnyolc felé az apa egyik hivatalnoktársa jött hozzájuk – édeskés
30 és savanykás ember – szalonkabátban és³⁶ némi fontoskodó jóindulattal, ki³⁷ nem is csinált titkot abból, hogy féligmeddig³⁸ hivatalos küldetésben jár. A cukros citromfröccs egyenesen a gyerekekhez³⁹ vezettette magát és⁴⁰ megfogta a kezét, hogy elég forró-e.

Annak⁴¹ találta.

35 A főnök kéme, gondolta az apa és az⁴² anya egyszerre s⁴³ úgy érezték mind a ketten, hogy a beteg most nem is elég forró.

Másnap azonban a főnök egy üveg konyakot küldött a névjegyével,⁴⁴ melyen ez állt:⁴⁵

„Jobbulást⁴⁶ a kis betegnek. Ön pedig maradjon otthon,⁴⁷ amíg
40 meg nem gyógyul a fiúcska. Mint apa, nagyon⁴⁸ megértem az⁴⁹ aggodalmát.”⁵⁰

A „szép levél”⁵¹ amint otthon nevezték,⁵² rendkívüli⁵³ hatást gyakorolt. Meglepődve nézegette az apa.

³⁶ [Ü 1935] [ez a két szó hiányzik]

³⁷ [KK 1921] mint aki [Ü 1935] [e helyett a két szó helyett:] jóindulattal s

³⁸ [PN 1918] [e helyett a két szó helyett:] hogy – féligmeddig [sajtóhiba: hogy-féligmeddig] [ÉÚ 1920] félig meddig [KK 1921] [=] [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] félig-meddig

³⁹ [KK 1929] gyermekhez

⁴⁰ [Ü 1935] s

⁴¹ [ÉÚ 1920] [nincs új bekezdés]

⁴² [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

⁴³ [KK 1921] és

⁴⁴ [Ü 1935] névjegyével.

⁴⁵ [Ü 1935] [e helyett a tagmondat helyett:] Erre ezt írta:

⁴⁶ [ÉÚ 1920] Jobbulást

⁴⁷ [KK 1921] otthon

⁴⁸ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] [sajtóhiba:] apa, nagyon

⁴⁹ [RO 1927] [=] [Ü 1935] [ez a szó hiányzik]

⁵⁰ [ÉÚ 1920] aggodalmát.

⁵¹ [Ü 1935] [e helyett a tagmondat helyett:] „A szép levél”,

⁵² [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] – amint otthon nevezték, –

⁵³ [RO 1927] [sajtóhiba:] rendkívül

Gonosz és sunyi ember volt a főnök, aki mindenkire,⁵⁴ még ön-
 45 magára is gyanakodott. Folyton szaglászott,⁵⁵ vastag véreb-orrával,⁵⁶
 ide-oda⁵⁷ nézett,⁵⁸ kidagadó szemeivel,⁵⁹ melyek a gyanútól majd-
 nem bandsítottak.⁶⁰ Ha becsapta⁶¹ maga mögött a párnás ajtót, al-
 kalmazottai azt képzelték, hogy a kulcslyukon át kémlelődik⁶² vagy
 hasravágódik, fülét⁶³ a padlóhoz tapasztva.

50 Különösen őt nem szenvedhette.

Hátul⁶⁴ egy sötét szobában⁶⁵ dolgoztatta,⁶⁶ reggeltől estig, kezét
 sohasé⁶⁷ fogott vele, alig viszonzta a⁶⁸ köszönését. Utazott rá.⁶⁹

Most az apa mindenesetre élvezte a szabadságot.⁷⁰ Ténfergett⁷¹ a
 beteg fiú⁷² körül, tétlenül. Ebéd és vacsora után olykor hörpintge-
 55 tett a konyakból, melyet az orvos megtiltott a gyermekének.⁷³ Ide-
 je maradt a szemlélődésre is. Észrevette, hogy harmadik emeleti⁷⁴

⁵⁴ [Ü 1935] mindenre,

⁵⁵ [RO 1927] [=] [Ü 1935] szaglászott

⁵⁶ [ÉÚ 1920] véreb orrával,

⁵⁷ [Ü 1935] folyton ide-oda

⁵⁸ [ÉÚ 1920] [=] [KK 1921] nézett [Ü 1935] sandítgatott,

⁵⁹ [ÉÚ 1920] szemével, [Ü 1935] [ez a tagmondat hiányzik]

⁶⁰ [ÉÚ 1920] [=] [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] bandsítottak. [Ü 1935]
 [e helyett a tagmondat helyett:] szeme a gyanútól majdnem bandsított.

⁶¹ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] Becsapta

⁶² [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] kémlelődik,

⁶³ [RO 1927] [sajtóhiba:] fülé-

⁶⁴ [KK 1921] [nincs új bekezdés] [Ü 1935] Hátul,

⁶⁵ [ÉÚ 1920] kis szobában

⁶⁶ [KK 1929] [=] [Ü 1935] dolgoztatta

⁶⁷ [PN 1918] soha se [ÉÚ 1920] sohasem

⁶⁸ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [Ü 1935] [ez a szó hiányzik]

⁶⁹ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a mondat helyett:] „Utazott
 rá.” [Ü 1935] reá.

⁷⁰ [KK 1929] szabadságát.

⁷¹ [ÉÚ 1920] Járt-kelt

⁷² [KK 1929] fia [Ü 1935] kisfiú

⁷³ [Ü 1935] gyermeknek.

⁷⁴ [PN 1918] [sajtóhiba:] emeleten

udvari lakása nem is ellenszenves.⁷⁵ A gyermekszoba, melyet eddig csak délben, ebédidőn⁷⁶ látott, minthogy mindig a hivatalban ült, ünnepnapokon pedig aludt, reggel kilenc óra tájt keleti napfényt
60 kap, az ő kishobájá⁷⁷ pedig délután háromkor egészen hangulatos.⁷⁸

A szegény emberek ilyenkor jönnek rá, hogy nem az⁷⁹ övék az életük. Elmúlik és észre sem vehetik.⁸⁰

Fia egy hét múlva felkelt⁸¹ az ágyból.

Sétált⁸² vele az utcán, egyszer elvezette a régiségtárba is, megmu-
65 tatta neki a véres, löporos,⁸³ fekete⁸⁴ zászlókat.

Csak a harmadik hét multán ment be a hivatalba.

Egy⁸⁵ kis halk, alig sajtó önvádat érzett, mikor belépett.⁸⁶

Attól⁸⁷ tartott, hogy talán önkényesen nyújtotta⁸⁸ a szabadságát.

De⁸⁹ a szolgálta nagyon nyájasan fogadta. Kinyitotta előtte az ajtót
70 és⁹⁰ amit sohasem⁹¹ tett,⁹² elvette tőle a kalapját.⁹³

⁷⁵ [KK 1921] [e helyett a mondat helyett:] Észrevette, hogy udvari lakása a harmadik emeleten nem is ellenszenves.

⁷⁶ [Ü 1935] ebéd időn

⁷⁷ [ÉÚ 1920] [=] [KK 1929] kis szobája

⁷⁸ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [=] [KK 1921] különös és hangulatos.

⁷⁹ [Ü 1935] [ez a szó hiányzik]

⁸⁰ [RO 1927] [ez a bekezdés hiányzik]

⁸¹ [RO 1927] [=] [Ü 1935] fölkel

⁸² [KK 1921] [nincs új bekezdés]

⁸³ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] véres löporos

⁸⁴ [Ü 1935] [ez a szó hiányzik]

⁸⁵ [KK 1921] [nincs új bekezdés]

⁸⁶ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [=] [KK 1921] belépett az ajtón.

⁸⁷ [KK 1921] [nincs új bekezdés]

⁸⁸ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [=] [KK 1921] nyújtotta el

⁸⁹ [KK 1921] [nincs új bekezdés]

⁹⁰ [KK 1921] és, [Ü 1935] s

⁹¹ [PN 1918] [=] [KK 1921] soha sem

⁹² [RO 1927] [sajtóhiba:] tett.

⁹³ [Ü 1935] kalapját is.

Körülte⁹⁴ villanyos érdeklődés sercegett. Körülállták az íróasztalát, bizonyos néma ovációval⁹⁵ és⁹⁶ a vállára vertek,⁹⁷ részvét⁹⁸ tükröződött a kartársak szemében,⁹⁹ látszott,¹⁰⁰ hogy ők már mindenre el voltak készülve.¹⁰¹

75 A főnök is kijött hozzá és¹⁰² megkínálta arany-cigarettatárcájából.¹⁰³

– No, rendben vagyunk? – kérdezte,¹⁰⁴ hahotázva. – Tudtam, hogy nem lesz baj... mindjárt¹⁰⁵ tudtam... Hát¹⁰⁶ bizony, a gyerek nagy gond... Van egy orosz közmondás: akinek van gyereke, az örüljön
80 s akinek nincs, az is örüljön...¹⁰⁷ – és kezet fogott¹⁰⁸ vele.

Az apa zavartan hallgatta ezeket a magvas igazságokat, egy elhárító,¹⁰⁹ szerény mozdulattal, mintha azt mondaná, hogy ami¹¹⁰ a gyermeke betegségét illeti, az nem egészen az ő érdeme.

Aztán¹¹¹ leült dolgozni.¹¹²

⁹⁴ [RO 1927] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] Körülötte

⁹⁵ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] ujjongással

⁹⁶ [ÉÜ 1920] [ez a szó hiányzik]

⁹⁷ [Ü 1935] veregettek.

⁹⁸ [Ü 1935] Részvét

⁹⁹ [Ü 1935] szemében.

¹⁰⁰ [Ü 1935] Látszott,

¹⁰¹ [PH 1924] [=] [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] hogy ők már „mindenre el voltak készülve”.

¹⁰² [Ü 1935] s

¹⁰³ [PH 1924] aranycigarettatárcájából. [ÉÜ 1920] [=] [KK 1921] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] arany cigarettatárcájából.

¹⁰⁴ [KK 1929] kérdezte

¹⁰⁵ [ÉÜ 1920] Mindjárt [RO 1927] mingyárt

¹⁰⁶ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] hát

¹⁰⁷ [Ü 1935] [a kettőspont utáni tagmondatok helyett:] „akinek gyereke van, az örüljön, akinek nincs, az is örüljön...”

¹⁰⁸ [Ü 1935] [e helyett a két szó helyett:] kezetfogott

¹⁰⁹ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] elhárító

¹¹⁰ [ÉÜ 1920] a mi

¹¹¹ [KK 1921] [nincs új bekezdés]

¹¹² [KK 1929] [e helyett a mondat helyett:] Aztán leült, dolgozott.

- 85 Munkája¹¹³ nem igen akadt.
Távolléte¹¹⁴ alatt az aktakötegek¹¹⁵ lekerültek íróasztaláról,¹¹⁶ más
helyekre vándoroltak. Kavargatta a¹¹⁷ kávéját, cigarettákat sodort,
zsebkésével levágta körmeit és¹¹⁸ minthogy néhány írását hamar
lerázta a¹¹⁹ nyakáról, vette a kalapját és¹²⁰ már tizenegykor ellépett.
- 90 Az is megtörtént, hogy reggel későbbben érkezett, kilenc felé. A fő-
nök idegesítő csengője¹²¹ úgy lármázott,¹²² mint régen,¹²³ ő pedig
izgatottan¹²⁴ szédült be a szobájába. De csak¹²⁵ ennyit kérdezett tőle:
– Hogy van a gyerek?
– Köszönöm¹²⁶ – kezdte el, de nem¹²⁷ engedte¹²⁸ szóhoz.
- 95 – Majd magához tér,¹²⁹ – vigasztalta¹³⁰ – sok napfény... hallgas-
son rám, sok napfény...
Ő hallgatott rá, egyetlen szót se¹³¹ szólt. Elsőül vette ki szabad-
ságát.¹³² A kartársai,¹³³ ismerve a¹³⁴ helyzetét,¹³⁵ ezt természetesnek

¹¹³ [KK 1921] [nincs új bekezdés]

¹¹⁴ [KK 1921] [nincs új bekezdés]

¹¹⁵ [Ü 1935] aktakötegek

¹¹⁶ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] az íróasztaláról,

¹¹⁷ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

¹¹⁸ [Ü 1935] s

¹¹⁹ [ÉÚ 1920] [=] [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

¹²⁰ [Ü 1935] s

¹²¹ [Ü 1935] csöngője

¹²² [KK 1929] [sajtóhiba:] lármázott. [Ü 1935] berregett,

¹²³ [Ü 1935] régen.

¹²⁴ [Ü 1935] [e helyett a három szó helyett:] Izgatottan

¹²⁵ [Ü 1935] a főnök csak

¹²⁶ [PH 1924] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] – Köszönöm,

¹²⁷ [RO 1927] [e helyett a négy szó helyett:] kezdte, de a főnök nem

¹²⁸ [RO 1927] [sajtóhiba:] engeote

¹²⁹ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [=] [RO 1927] tér – [KK 1921] tér!

¹³⁰ [KK 1921] [=] [RO 1927] [=] [Ü 1935] vigasztalta,

¹³¹ [ÉÚ 1920] sem

¹³² [PH 1924] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] a szabadságát.

¹³³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Kartársai,

¹³⁴ [RO 1927] [=] [Ü 1935] [ez a szó hiányzik]

¹³⁵ [RO 1927] [sajtóhiba:] helyzetét,

találták és¹³⁶ azon se¹³⁷ akadtak fel,¹³⁸ hogy erre a célra előleget¹³⁹
 100 kapott, rendkívüli¹⁴⁰ kedvező fizetési feltételek mellett, úgy hogy¹⁴¹
 csak akkor kezdik a levonását, mikor¹⁴² a gyerek teljesen¹⁴³ rendbe
 jön. Jánoska¹⁴⁴ betegségének körvonalai most végkép¹⁴⁵ a bizonyta-
 lanba és végtelenbe¹⁴⁶ vesztek. Maga az apa se¹⁴⁷ tudta, hányadán áll
 vele. Beszéd közben nem egyszer felkiáltott,¹⁴⁸ hisz¹⁴⁹ ekkor még¹⁵⁰
 105 feküdt szegény fiam, bocsássanak meg,¹⁵¹ uraim, ezért¹⁵² nem in-
 tézhettem el,¹⁵³ legyenek belátással. Az emberek belátással voltak.
 Annyira, hogy helyel-közzel még a vasúti jegypénztárnál és a do-
 hánytőzsdében¹⁵⁴ is előre engedték.¹⁵⁵
 – Szegény,¹⁵⁶ – mondta a főnöke szánakozva¹⁵⁷ – nem igen beszél...
 110 de¹⁵⁸ sok baja van... a családja... – és legyintett a kezével, lemondóan.

¹³⁶ [Ü 1935] s

¹³⁷ [ÉÜ 1920] sem

¹³⁸ [Ü 1935] fönn,

¹³⁹ [PN 1918] [=] [ÉÜ 1920] [=] [KK 1921] nagy előleget

¹⁴⁰ [PH 1924] [=] [RO 1927] rendkívül

¹⁴¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] úgyhogy

¹⁴² [Ü 1935] amikor

¹⁴³ [Ü 1935] majd teljesen

¹⁴⁴ [Ü 1935] új bekezdés]

¹⁴⁵ [KK 1921] [=] [Ü 1935] végképp

¹⁴⁶ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] a végte-
 lenbe [Ü 1935] a végtelenbe

¹⁴⁷ [ÉÜ 1920] [=] [PH 1924] [=] [KK 1929] sem

¹⁴⁸ [KK 1921] felkiáltott: [Ü 1935] fölkiáltott,

¹⁴⁹ [KK 1921] Hisz

¹⁵⁰ [ÉÜ 1920] [ez a szó hiányzik]

¹⁵¹ [KK 1921] [=] [Ü 1935] meg

¹⁵² [RO 1927] azért

¹⁵³ [Ü 1935] el:

¹⁵⁴ [PH 1924] dohánytőzsdébe [RO 1927] [sajtóhiba:] dohánydőzsdébe

¹⁵⁵ [ÉÜ 1920] előreengedték.

¹⁵⁶ [ÉÜ 1920] [=] [RO 1927] Szegény

¹⁵⁷ [KK 1921] [=] [PH 1924] [=] [RO 1927] szánakozva,

¹⁵⁸ [Ü 1935] [ez a szó hiányzik]

Mikor az öreg¹⁵⁹ titkárja meghalt, csupa szánalomból,¹⁶⁰ maga mellé vette,¹⁶¹ az igazgatói irodába.

Meg-megállt¹⁶² az íróasztala mögött, a vállára tette a¹⁶³ kezét, súlyos jóindulattal:

115 – Egyet mondok¹⁶⁴ magának, barátom... napfény...¹⁶⁵ sok napfény,¹⁶⁶ – és köpcös mutatóujját húsos szájára tapasztotta, mintha valami nagyon becses titkot árulna el – én próbáltam... tudom... sok napfény kell a gyerekeknek – és¹⁶⁷ a hallgatóban majdnem kétségbeesést keltett, hogy ilyen borvirágos és lila¹⁶⁸ lesz annak az arca, aki
120 napfényben nevelkedik¹⁶⁹ és általában¹⁷⁰ az egész élet arra jó, hogy ilyen hiábavaló¹⁷¹ emberek bujjanak ki a földből¹⁷² –¹⁷³ napfény... mindig és mindig napfény...¹⁷⁴

A¹⁷⁵ másik ezt mondta:

–¹⁷⁶ Reggelenként¹⁷⁷ egy pohár hidegvíz,¹⁷⁸ egy kanál mézzel el-
125 keverve.

¹⁵⁹ [Ű 1935] [e helyett a három szó helyett:] Amikor a főnök

¹⁶⁰ [ÉÚ 1920] [=] [Ű 1935] szánalomból

¹⁶¹ [ÉÚ 1920] [=] [Ű 1935] vette

¹⁶² [KK 1921] [nincs új bekezdés]

¹⁶³ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

¹⁶⁴ [PH 1924] [=] [KK 1929] mondok,

¹⁶⁵ [ÉÚ 1920] Napfény

¹⁶⁶ [PN 1918] [=] [KK 1921] [=] [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] napfény

¹⁶⁷ [Ű 1935] s ekkor

¹⁶⁸ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] borvirágos-lila

¹⁶⁹ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] nevelkedik –

¹⁷⁰ [ÉÚ 1920] hogy általában

¹⁷¹ [ÉÚ 1920] hiába való

¹⁷² [ÉÚ 1920] földből,

¹⁷³ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [a „nevelkedik” szó utáni rész idáig hiányzik]

¹⁷⁴ [ÉÚ 1920] napfény.

¹⁷⁵ [ÉÚ 1920] [nincs új bekezdés]

¹⁷⁶ [ÉÚ 1920] [nincs gondolatjel]

¹⁷⁷ [Ű 1935] Reggelenként

¹⁷⁸ [ÉÚ 1920] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] hideg víz,

A harmadik:

– Csak aludtej.¹⁷⁹

A negyedik:

– Főzelék, mindig –¹⁸⁰ főzelék.¹⁸¹

130 Az ötödik:

– Homok, homok, homok.

Az apa szórakozottan hallgatta ezeket a jótanácsokat.¹⁸²

Néha a villamoson,¹⁸³ mintegy köszönés helyett kiáltottak¹⁸⁴ feléje:¹⁸⁵ napfény, mézes víz,¹⁸⁶ aludtej,¹⁸⁷ főzelék,¹⁸⁸ homok.

135 Hamarjában nem tudta, hogy homokkal etesse-e gyermekét és főzelékben,¹⁸⁹ vagy aludtejben¹⁹⁰ fürdesse-e meg. A napfény összekeverődött a mézes vízzel,¹⁹¹ az¹⁹² aludtejjel¹⁹³ és a¹⁹⁴ főzelékkel.

Legjobban¹⁹⁵ szerette volna megmondani, hogy végre már hagyják békében,¹⁹⁶ de a rokonszenv oly élénk volt, hogy torkán akadt a szó.

¹⁷⁹ [ÉÚ 1920] [=] [KK 1921] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] aludtej.

¹⁸⁰ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [=] [KK 1921] [=] [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [nincs gondolatjel]

¹⁸¹ [Ü 1935] [e helyett a két szó helyett:] mindig csak főzelék.

¹⁸² [RO 1927] jó tanácsokat

¹⁸³ [Ü 1935] villamoson

¹⁸⁴ [ÉÚ 1920] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] kiáltották [Ü 1935] ezt kiáltották

¹⁸⁵ [PN 1918] [=] [KK 1921] feléje,

¹⁸⁶ [PH 1924] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] mézesvíz,

¹⁸⁷ [ÉÚ 1920] [=] [KK 1921] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] aludtej,

¹⁸⁸ [KK 1929] homok!

¹⁸⁹ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] főzelékben

¹⁹⁰ [KK 1921] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] aludtejben

¹⁹¹ [ÉÚ 1920] kenyérrel.

¹⁹² [ÉÚ 1920] Az

¹⁹³ [ÉÚ 1920] [=] [KK 1921] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] aludtejjel

¹⁹⁴ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

¹⁹⁵ [KK 1921] [nincs új bekezdés]

¹⁹⁶ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] hogy végre hagyják már békében,

140 A fia¹⁹⁷ különben¹⁹⁸ vasgyúrónak mutatkozott. Már nyugodtan megevett kilenc körtét is. Semmi baja se¹⁹⁹ lett.²⁰⁰

Ellenben²⁰¹ az orvosi tanácsok mégis használtak.²⁰² Az²⁰³ apának, aki az utóbbi időben határozottan gömbölyödni kezdett.

Igaz, hogy a gyermekétől nem is sajnálta a jót. Gyakran vitt haza
145 számocát, tejfölt, csokoládét. Inkább²⁰⁴ a saját szájától vonja el a falatot,²⁰⁵ gondolta érzékenyen, de²⁰⁶ a kicsiért megtesz²⁰⁷ mindent.²⁰⁸

Délben a cukrászdában összecsomagoltatta a csokoládés fánkokat és krémeslepényeket,²⁰⁹ melyeket annyira szeretett, hogy az²¹⁰ élete legsötétebb pillanataiban is hit ébredt benne, ha rájuk gondolt. Mind²¹¹
150 a kisfiúnak²¹² vitte, de nehogy elrontsa a gyomrát, rendszerint csak egyet adott át. A többit ő²¹³ ette meg.

Nagyon megható apa volt. Csupa puhaság és olvatag²¹⁴ jóság. Valahányszor a tükörbe tekintett, könnybelábadó szemmel látta meg alakját. Azt gondolta magában, hogy íme²¹⁵ a²¹⁶ gyermekem atyja.²¹⁷

¹⁹⁷ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] Jánoska

¹⁹⁸ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

¹⁹⁹ [ÉÚ 1920] sem

²⁰⁰ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a mondat hiányzik]

²⁰¹ [KK 1921] [nincs új bekezdés]

²⁰² [Ü 1935] használtak

²⁰³ [Ü 1935] az

²⁰⁴ [PH 1924] [=] [RO 1927] „Inkább

²⁰⁵ [PH 1924] [=] [RO 1927] falatot”,

²⁰⁶ [PH 1924] [=] [RO 1927] „de

²⁰⁷ [KK 1921] meg tesz

²⁰⁸ [PH 1924] [=] [RO 1927] mindent”.

²⁰⁹ [RO 1927] krémes lepényeket,

²¹⁰ [Ü 1935] [ez a szó hiányzik]

²¹¹ [Ü 1935] Ezeket

²¹² [ÉÚ 1920] kisfiának

²¹³ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] ő maga

²¹⁴ [Ü 1935] olvadó

²¹⁵ [Ü 1935] íme,

²¹⁶ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] „a

²¹⁷ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] atyja”.

- 155 Lassankint,²¹⁸ öntudatlanul,²¹⁹ harmadik személyben kezdett beszélni
 önmagáról, mint a kisbabák. Ha lefeküdt, azt mondogatta²²⁰ egész²²¹
 halkan,²²² most²²³ gyermekem²²⁴ édes, jóságos, munkás atyja²²⁵ jól
 megérdemelt nyugalomra hajtja fáradt fejét.²²⁶ Édes jó apa eszik,
 hogy erősödjön²²⁷ és tovább folytathassa áldásos működését. Apa²²⁸
 160 bort iszik, apa szivarra gyújt, apa kissé izzad.²²⁹

Az élet gyorsan mult. Néha álomnak, zavaros látománynak²³⁰ rém-
 lik, ami van,²³¹ azzal szemben, ami váratlanul és érthetetlenül eltűnt.
 Ilyenkor az ember úgy megrémül a valóság szilárd tárgyaitól, mint
 a jövőndőmondó és²³² az álom baljós jeleitől, a tűztől és a²³³ kopor-
 165 sótól. Jánoskának még tegnap fehér kötött²³⁴ harisnyái voltak és ma
 fűzős bakkancsok²³⁵ állnak a küszöbe előtt, gimnáziumba jár. Nem
 kísértetjárás ez?²³⁶

Évente az apja születésnapján egy-egy köszöntőt mondott. Eleinte
 együgyű gyermekversekben, aztán érzelmes prózában. Minden²³⁷

²¹⁸ [ÉÚ 1920] Lassanként,

²¹⁹ [Ü 1935] [e helyett a két szó helyett:] Lassanként öntudatlanul

²²⁰ [PH 1924] [=] [KK 1929] mondotta [RO 1927] mondta

²²¹ [Ü 1935] egészen

²²² [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] halkan:

²²³ [PH 1924] [=] [RO 1927] „most [KK 1929] „Most

²²⁴ [PN 1918] [sajtóhiba:] gyermekem

²²⁵ [PN 1918] [sajtóhiba:] atya [ÉÚ 1920] [=] [KK 1921] atyja,

²²⁶ [PH 1924] [=] [RO 1927] fejét”.

²²⁷ [RO 1927] [=] [Ü 1935] erősödjék

²²⁸ [PH 1924] [=] [RO 1927] „Apa

²²⁹ [PH 1924] [=] [RO 1927] izzad”.

²³⁰ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [=] [KK 1921] [e helyett a három szó helyett:] egy
 álomnak, egy zavaros vízióknak

²³¹ [KK 1921] van: [Ü 1935] van

²³² [Ü 1935] [ez a három szó hiányzik]

²³³ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [ez a szó hiányzik]

²³⁴ [PN 1918] [=] [ÉÚ 1920] [=] [KK 1921] horgolt

²³⁵ [PH 1924] [=] [RO 1927] bakkancsok

²³⁶ [ÉÚ 1920] [sajtóhiba:] ez.

²³⁷ [Ü 1935] „Minden

- 170 emberi szó gyenge²³⁸ arra, hogy kifejezze az apai szív legendás jóságát és meghálálja önfeláldozását.²³⁹ Az apa fáradtan hallgatta, helyeselte az apai szív legendás jóságát és hogy az emberi szó gyenge²⁴⁰ a kifejezésére,²⁴¹ fejében pedig összegabalyodtak²⁴² a mult²⁴³ és jelen²⁴⁴ számai, felbonthatatlan,²⁴⁵ titokzatos gombolyaggá.²⁴⁶
- 175 Nehezen kelt fel²⁴⁷ a székről. A búbanatban²⁴⁸ és gondban²⁴⁹ elhízott.²⁵⁰ Hájpárnák²⁵¹ rakódtak le a²⁵² hasára és a²⁵³ hátára, zsíros púpok²⁵⁴ nőttek ki belőle és²⁵⁵ zihálva²⁵⁶ lélegzett.²⁵⁷ Többé nem is hasonlított önmagára. Önző, ragadozó szörny volt.²⁵⁸ Egy²⁵⁹ apához hasonlított.²⁶⁰

²³⁸ [Ü 1935] gyöngé

²³⁹ [Ü 1935] önfeláldozását.”

²⁴⁰ [Ü 1935] gyöngé

²⁴¹ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] kifejezésre,

²⁴² [Ü 1935] [ez a szó hiányzik]

²⁴³ [PN 1918] [=] [ÉÜ 1920] [=] [KK 1921] múltnak

²⁴⁴ [PN 1918] [=] [ÉÜ 1920] [=] [KK 1921] a jelennek [Ü 1935] a jelen

²⁴⁵ [ÉÜ 1920] egy felbonthatatlan, [Ü 1935] fölbonthatatlan,

²⁴⁶ [Ü 1935] gomolyaggá gabalyodtak.

²⁴⁷ [RO 1927] [=] [Ü 1935] föl

²⁴⁸ [Ü 1935] bűnbánatban

²⁴⁹ [PN 1918] [=] [ÉÜ 1920] [=] [KK 1921] a gondban

²⁵⁰ [Ü 1935] elhízott

²⁵¹ [Ü 1935] hájpárnák

²⁵² [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] [ez a szó hiányzik]

²⁵³ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] [ez a szó hiányzik]

²⁵⁴ [ÉÜ 1920] kúpok

²⁵⁵ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] belőle,

²⁵⁶ [ÉÜ 1920] nehezen

²⁵⁷ [RO 1927] lélekzett.

²⁵⁸ [ÉÜ 1920] volt,

²⁵⁹ [ÉÜ 1920] egy

²⁶⁰ [KK 1929] [ez a mondat hiányzik]

- 180 Évek mulva is gyakran a²⁶¹ fülébe súgták még,²⁶² napfény, mézes víz, aludttej, főzelék, homok.²⁶³ Nem igen felelt senkinek. Egymás-
után²⁶⁴ haltak meg mellette az emberek,²⁶⁵ nem²⁶⁶ törődött velük. A vén ember²⁶⁷ közönyével tekintette a²⁶⁸ halált.
- Huszonöt éves²⁶⁹ szolgálati idejét a vállalat megünnepelte. Ezer
185 koronát²⁷⁰ adtak át borítékban és a főnök,²⁷¹ akinek²⁷² közben egé-
szen ellágyult az agya,²⁷³ a díszlakoma pezsgőjétől felmelegedve²⁷⁴
szorongatta a kezét:
- Igaz,²⁷⁵ – kérdezte és emlékezni próbált²⁷⁶ – hogy van a gyerek?
Magának²⁷⁷ volt egy kis fia.²⁷⁸ Emlékszem,²⁷⁹ sápadt²⁸⁰ és beteges fi-
190 úcska volt. Remélem,²⁸¹ jobban van már.²⁸²

²⁶¹ [Ü 1935] [ez a szó hiányzik]

²⁶² [KK 1929] még;

²⁶³ [KK 1929] homok!

²⁶⁴ [Ü 1935] Egymás után

²⁶⁵ [Ü 1935] emberek.

²⁶⁶ [Ü 1935] Nem

²⁶⁷ [RO 1927] [=] [Ü 1935] [e helyett a két szó helyett:] vénember

²⁶⁸ [ÉÚ 1920] [e helyett a két szó helyett:] tekintette már az életet és

²⁶⁹ [KK 1921] [=] [Ü 1935] [e helyett a két szó helyett:] Huszonöt éves

²⁷⁰ [Ü 1935] [e helyett a két szó helyett:] Kétszázötven pengőt

²⁷¹ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] Pénzt kapott és a főnök,

²⁷² [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] kinek

²⁷³ [ÉÚ 1920] [ez a tagmondat hiányzik]

²⁷⁴ [Ü 1935] fölmelegedve

²⁷⁵ [PN 1918] [=] [KK 1921] [=] [RO 1927] Igaz

²⁷⁶ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [Ü 1935] próbált,

²⁷⁷ [ÉÚ 1920] – magának

²⁷⁸ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] kisfia. Jánoska, igen a Jánoska.

²⁷⁹ [ÉÚ 1920] Emlékszem.

²⁸⁰ [ÉÚ 1920] Sápadt

²⁸¹ [ÉÚ 1920] [=] [KK 1921] [=] [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] Remélem

²⁸² [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] már?

– Köszönöm²⁸³ – felelte az apa,²⁸⁴ kitérően.

Azt nem mondta meg, hogy a fia²⁸⁵ gépészmérnök egy gyárban, körszakála van és²⁸⁶ multkor a gőzfürdő mérlegén,²⁸⁷ lepedő nélkül,²⁸⁸ hetvenkilenc kilót nyomott.

²⁸³ [PH 1924] [=] [KK 1929] [=] [Ü 1935] Köszönöm,

²⁸⁴ [ÉÜ 1920] [=] [RO 1927] [=] [Ü 1935] apa

²⁸⁵ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] Jánoska

²⁸⁶ [PH 1924] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] s

²⁸⁷ [ÉÜ 1920] [=] [RO 1927] [=] [KK 1929] mérlegén

²⁸⁸ [ÉÜ 1920] nélkül [PH 1924] [=] [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] – lepedő nélkül, – [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] – lepedő nélkül –

A ROSSZ ORVOS

A rossz orvos

kis regény¹

I.

A pap, aki Vilmát és Istvánt eskette, ezt mondta:

– Szeressétek egymást – és² kitárta karját.

Lába elé,³ az oltár lépcsőjére,⁴ sötétvörös fényt szitált az ablakból
5 behulló alkonyat, úgy hogy⁵ pillanatig mintha görögtüzből állott
volna a sovány, nyolcvanéves⁶ aggastyán.

Már csak a lélek élt ebben a rozoga testben. Fogatlan szája, mint
behorpadt sirdomb s a szeme – kiégett, megszenesedett kráter – fe-
ketén ragyogott.

10 De hangja hatalmas volt.

– Szeressétek egymást – ismételte egyre erősebben és⁷ minthogy
nem kedvelte a cifraságot, hangja színezésével lelkesítette át azokat
az évszázados latin formákat, melyeket változtatás nélkül vett át az
egyházatyáktól és prédikátoroktól.

15 – A szeretet az élet – kiáltotta⁸ – a szeretet az igazság, és⁹ a szeretet
az út – mondta még egyszer,¹⁰ olyan egyszerűen, hogy az örömszülők
könnyezni kezdtek.

¹ [Ny 1920] [a cím és az alcím helyett:] A rossz orvos (Elbeszélés) [RO 1927]
[az alcím helyett:] Regény

² [RO 1927] s

³ [Ny 1920] elé

⁴ [Ny 1920] [=] [RO 1927] lépcsőjére

⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] úgyhogy

⁶ [Ny 1920] nyolcvan éves

⁷ [RO 1927] s

⁸ [RO 1927] kiáltotta,

⁹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

¹⁰ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

Pár perc alatt már vége is volt¹¹ a szertartásnak s¹² a násznép indult
kifelé,¹³ a Templom-téren várakozó kocsikhoz, hogy a leányos-ház-
20 hoz,¹⁴ a „Szent Anna” gyógyszerár elé hajtasson.

Vőlegény és¹⁵ menyasszony felszállt¹⁶ kocsijába. Nem érték rá gon-
dolkozni,¹⁷ se azon¹⁸ ami történt, se azon, amit hallottak.

II.

István harmincnégy éves volt, mikor megházasodott. Halántékán
25 – alig láthatóan – dér ezüstlött, de feje még fekete volt, dereka egye-
nes és sudár, szeme friss.

Hosszú fiatalság volt háta mögött,¹⁹ mint valami nyári ünnepély,
táncosnőkkel, kalandokkal, zenével. Már évekkel ezelőtt feltette,²⁰
hogy megházasodik. Egy éjszaka határozta el, mikor a kávéházban
30 egyedül ült egy kis asztalkánál és²¹ érezte, hogy kikopott a régi vi-
lágból, barátai únták őt, ő is barátjait.²² Egyetlen megoldásnak lát-
szott a házasság.

Úgy történt, hogy egyszer vidékre utazott, rokonait látogatni s
egy nyári bálát végigtáncolt Vilmával. Ekkor úgy szerepelt ott, mint
35 a „budapesti miniszteri titkár”. Kecsegeorrú lakkcipőt viselt és²³
frakkmellényt, melynek hajtókája fehér atlással volt beszegve. Ez
nagyon tetszett a leálynak, aki benne az idegenből érkezett lovagot
és regényhőst bámulta. A varázslat később se szűnt meg. Mikor a

¹¹ [RO 1927] lett

¹² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] szertartásnak,

¹³ [RO 1927] kifelé

¹⁴ [RO 1927] leányos házhoz,

¹⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Vőlegény,

¹⁶ [RO 1927] fölszállt

¹⁷ [RO 1927] gondolkozni

¹⁸ [RO 1927] azon,

¹⁹ [Ny 1920] [e helyett a két szó helyett:] hátamögött,

²⁰ [RO 1927] föltette,

²¹ [RO 1927] s

²² [RO 1927] barátait.

²³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] viselt,

titkár másnap tánctól²⁴ sápadtan meglátogatta őt otthon, a leány
 40 „érdekes”-nek tartotta. István aztán²⁵ többször lerándult hozzá, szom-
 batonként, hogy hivatalából²⁶ szabadult, leutazott az esti gyorssal²⁷
 s a vasárnapot a család körében töltötte. Alig egy hónapi ismeretség
 után megkérte a leányt.

Vilma a gyógyszerészlányok közt legfiatalabbik²⁸ volt: az utolsó
 45 Kövér-lány²⁹ már másfél éve férjhez ment és³⁰ ő azóta reménytele-
 nül bálozott. Senki sem mutatkozott a látóhatáron.³¹ Akadtak kedves
 „fiatal emberek”,³² akik mulattak vele, de „komoly” udvarlók nem.
 Ezért csúnya, nyílt kétségbeeséssel tekintett maga elé, szégyent és³³
 megaláztatást érzett,³⁴ pedig alig mult husz éves.³⁵ Tudta, hogy rajta
 50 van³⁶ a sor. Ez zavarba hozta. Idegesen nevetett, nem³⁷ értette, amit
 neki mondtak és³⁸ azt se, amit ő mondott. Mintha szinpadon len-
 ne,³⁹ kötelességszerűen mulatott, szüleire figyelt, akik sohase⁴⁰ tettek
 szemrehányást,⁴¹ de minden szavukon érzett, hogy ők is csak arra
 gondoltak, amire ő. Attól tartottak mindnyájan, hogy pár hónap
 55 mulva „esetleg már minden késő”.

²⁴ [Ny 1920] [=] [RO 1927] a tánctól

²⁵ [RO 1927] azután

²⁶ [Ny 1920] a hivatalából

²⁷ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] az esti gyorssal utazott le,

²⁸ [RO 1927] a legfiatalabbik

²⁹ [RO 1927] Kövér-leány

³⁰ [RO 1927] s

³¹ [RO 1927] szemhatáron.

³² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] „fiatalemberek”,

³³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] szégyent,

³⁴ [RO 1927] érzett, hogy pártában marad,

³⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] húszéves.

³⁶ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

³⁷ [RO 1927] a társaságban nem

³⁸ [RO 1927] s

³⁹ [RO 1927] volna,

⁴⁰ [RO 1927] nem

⁴¹ [RO 1927] ugyan szemrehányást,

István nem számított rosszul. Vilma szerette őt. Finom, törékeny arca, kis fájdalmas mosolya fényt sugárzott köréje. Feleség volt, de színésznő is, aki⁴² játszott neki és⁴³ átmentette a házasságba azt a regényvilágot, melytől⁴⁴ oly fájdalmasan vált meg. Esküvő után az
60 olasz tengerpartra mentek. Házasságuk igazi varázsa abban volt,⁴⁵ hogy nem ismerték egymást s az idegen környezetben napról-napra felfedeztek⁴⁶ valamit.

– Te tudsz olaszul? – kérdezte a nő, meglepődve.

– Te értesz a zenéhez? – mondta István, mikor a felesége egy
65 operadallamot⁴⁷ dúdolt.

Megtörtént, hogy István elkésve érkezett a találkára, melyet egy nagy tengerparti kávéházban adtak. Vilma az ívlámpák lila⁴⁸ fényében ült, fehér nyári ruhában, arca érdekesen hideg, kékes volt. Mikor István rátekintett, nem tudta elhinni, hogy már az ő felesége, újnak,⁴⁹
70 érdekesnek és ismeretlennek érezte.⁵⁰ Odament hozzá, olaszul szólította meg és – tréfásan – bemutatkozott.

Hogy hazajöttek, maguknak éltek, életük elzengő emlékeivel, az olasz út boldog lármájával, mely néha, csöndes napokon, még fülükbe csengett. Senkit sem⁵¹ hívtak magukhoz, ők sem⁵² mentek
75 másokhoz. István hivatalába⁵³ járt, Vilma rendbe⁵⁴ tartotta a lakást, himezett, zongorázott.

⁴² [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁴³ [RO 1927] s

⁴⁴ [RO 1927] melytől István

⁴⁵ [RO 1927] lakozott,

⁴⁶ [RO 1927] fölfedeztek

⁴⁷ [RO 1927] operaáriát

⁴⁸ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁴⁹ [RO 1927] újnak érezte.

⁵⁰ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

⁵¹ [RO 1927] se

⁵² [RO 1927] se

⁵³ [RO 1927] a hivatalába

⁵⁴ [RO 1927] rendben

Egy évre született egy fiugyermekük. Egészséges, kedves, mosolygós kölyök. Nagy ünnepséggel tartották meg a keresztelőt, az öregszülők, a gyógyszerész és⁵⁵ a gyógyszerészné felutaztak⁵⁶ vidékről,⁵⁷
 80 ezüstpoharat, kést, villát és⁵⁸ kanalat hoztak ajándékba unokájuknak,⁵⁹ akit az apjáról Istvánra kereszteltek. István⁶⁰ az apa göggyével felemelte⁶¹ a csecsemőt és⁶² mutogatta:

– Nézzétek.

A mása volt. Tőle kapta koponyáját, szemöldökét, állát, az anyjától
 85 pedig szőke haját és szép, íves, szabályos füleit. Sokat nevettek⁶³ azon, hogy a kis tolvaj milyen ügyességgel csente össze testét a szüleitől.

Vilma minden idejét lefoglalta a gyerek. Nem engedte hozzányúlani a dadát, maga fürösztötte, fésülte és⁶⁴ esténként rendszeren annyira elfáradt, hogy korán feküdt le, vele együtt, álomtalan,⁶⁵ mély álomba mélyedt.⁶⁶
 90 István hazajövet sötét szobákat lelt. Mindenki aludt. Az asztalon hideg vacsora várta. Leült, evett, egyedül, aztán ő is lefeküdt.⁶⁷

Reggel az asszony szemrehányóan mondta:

– Vártalak.

95 – Dolgom volt, nem jöhöttem.

Ezeknek a beszédeknek⁶⁸ semmi fontosságot se tulajdonítottak. Változatlan tűntek a hónapok. Vilmának több ideje maradt, olvasott,

⁵⁵ [RO 1927] meg

⁵⁶ [RO 1927] fölutaztak

⁵⁷ [RO 1927] vidékről – s ahogy szokás, –

⁵⁸ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] villát,

⁵⁹ [sajtóhiba:] unokájéknak,

⁶⁰ [RO 1927] István,

⁶¹ [RO 1927] fölemelte

⁶² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] csecsemőt,

⁶³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Nevettek

⁶⁴ [RO 1927] s

⁶⁵ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] azonnal álomtalan,

⁶⁶ [RO 1927] süppedt.

⁶⁷ [sajtóhiba:] lefeküdt [RO 1927] aludni ment.

⁶⁸ [RO 1927] beszélgetéseknek

100 vagy bement a sötét szalónba, ahol leánykori zongorája állott,⁶⁹ melyet
többi holmijaival felhozatott.⁷⁰ Ezen a zongorán alig lehetett játszani.
A felső és az alsó hangok úgyszólván teljesen elnémultak,⁷¹ csak
egy-két *c* vagy *g* szólt még.

Kiérdemült⁷² öreg bútor,⁷³ már igazán csak arra volt való, hogy
albumokat meg arcképeket tartson, nem hogy zenéljenek⁷⁴ rajta.
De⁷⁵ Vilma azokon az ideges estéken, mikor az urát várta, kinyitotta
105 és⁷⁶ türelmetlenségét játékba ölte. Órákig megállás nélkül zongorá-
zott. Egymásután következtek a magyar nóták megállapított családi
sorrend szerint, mert minden Kövér-lánynak⁷⁷ megvolt a műsora,
melyen sohasem változtattak. Akárcsak lánykorában,⁷⁸ ismét vágyak
sirtak ezekből a dalokból. Homályos szemrehányások, ismeretlen⁷⁹
110 sohasem létezett imádókhoz... hogy mért⁸⁰ szegték meg esküjüket...
és⁸¹ mért⁸² nem jönnek... vádak... hogy életeteket tettem tönkre, köny-
nyelmű szavukkal... kérések, melyek már alázatosak... vallomások...
fenyegetések... fogadkozások... elfojtott, halálos sikolyok...

115 A szomorú hangzavartól, az egészségtelen ábrándtól megfájdult
a feje.

Akkor ért⁸³ haza az ura.

– Te már egészen elfelejtesz⁸⁴ – szólta Vilma.

⁶⁹ [RO 1927] állott.

⁷⁰ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

⁷¹ [RO 1927] megnémultak,

⁷² [RO 1927] A kiérdemült

⁷³ [RO 1927] bútor

⁷⁴ [RO 1927] zongorázzanak

⁷⁵ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁷⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] kinyitotta,

⁷⁷ [RO 1927] Kövér-leánynak

⁷⁸ [RO 1927] leánykorában,

⁷⁹ [RO 1927] ismeretlen,

⁸⁰ [RO 1927] miért

⁸¹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁸² [RO 1927] miért

⁸³ [RO 1927] érkezett

⁸⁴ [RO 1927] megfigyelek rólam

István intett a kezével, hogy nincs így.

– Tudom, hogy nem szeretsz már⁸⁵ – mondta az asszony, félíg⁸⁶
120 tréfásan, félíg komolyan, de nagyon szomorú hangon.

István valamit felelt erre, maga se tudta⁸⁷ mit és⁸⁸ kiment a szobából.

III.

Lassan hidegedtek el egymás iránt⁸⁹ úgy, hogy⁹⁰ alig vették észre.
125 Mint mikor valaki a forró fürdőben sokáig ül és egy óra múltán⁹¹
érzi, csodálkozva, hogy didereg, csak akkor eszmél magára, keresi
az okot, miért fázik és⁹² aztán siet kikelni a vízből, mely nem melegíti többé.

Ők is csak éltek egymás mellett, a régi módon s nem egészen tud-
130 ták, hogy már nem szeretik egymást, nem merték bevallani, hogy
vége annak, amit egykor örökkévalónak gondoltak. Mind a ketten
azt hitték eleinte,⁹³ hogy rossz megfigyelők és⁹⁴ próbálták ezt-azt,⁹⁵
sétákra indultak, vagy kikocsiztak, mint mikor szerették egymást,
abban a hitben, hogy ezek a külsőséges események megváltoztat-
135 ják a lényegét és pótolják⁹⁶ ami eltűnt. István folytonosan⁹⁷ keserű
szemrehányásokat kapott. Egyszer dühösen tiltakozott ellenük, más-
kor pedig⁹⁸ töredelmes fogadalmat tett, hogy ezután másképp lesz.

⁸⁵ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] hogy már nem szeretsz

⁸⁶ [sajtóhiba:] felíg

⁸⁷ [RO 1927] tudta,

⁸⁸ [RO 1927] s

⁸⁹ [Ny 1920] [=] [RO 1927] iránt,

⁹⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] úgyhogy

⁹¹ [RO 1927] mulva

⁹² [RO 1927] s

⁹³ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] Eleinte azt hitték,

⁹⁴ [RO 1927] s

⁹⁵ [RO 1927] ezt-azt:

⁹⁶ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] lényegét, pótolják,

⁹⁷ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁹⁸ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

Az ünnepélyes kibékülésnek⁹⁹ mind a ketten¹⁰⁰ örültek. Pár hétig együtt maradtak.¹⁰¹ De a délutánok nagyon hosszúak voltak.

- 140 – És... – mondta az asszony s megakadt.
 – Mit akartál mondani?
 – Semmit – tette hozzá.

Ez a kis szó, mint utolsó csöpp szivárgott¹⁰² a szájából: teljesen¹⁰³ üres volt már,¹⁰⁴ akárcsak az ura. Semmi újat se adhattak többé egymásnak.

145 Az asszony sápadtan és¹⁰⁵ gyötrődve könyökölt a tükör márványlapjára s¹⁰⁶ végül megszánva urát,¹⁰⁷ maga küldte szórakozni.

Nem volt számukra más megoldás. Mentek lefelé, lassan¹⁰⁸ de biztosan. Később már mindkettőjüknek jól esett, mikor egy-egy eseténél,
 150 életük egy percében parancsoló biztossággal¹⁰⁹ világítóan szemükbe ötlött házasságuk lehetetlen volta. Elhibáztuk¹¹⁰ gondolták mind a ketten, majdnem egyszerre.¹¹¹ Már nem ijedtek meg a gondolatától, mint eleinte. Megbarátkoztak vele és valószínűnek tetszett az egész.¹¹²
 155 Az elválás¹¹³ halál, de jobb,¹¹⁴ mint ez az élet. Mikor ezt István egyszer és mindenkorra elfogadtatta magával, már bizonyos könnyebbülést,

⁹⁹ [Ny 1920] kibéküléseknek

¹⁰⁰ [RO 1927] [ez a három szó hiányzik]

¹⁰¹ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Pár hétig nem mozdultak egymás mellől.

¹⁰² [Ny 1920] szivárgott ki

¹⁰³ [RO 1927] már teljesen

¹⁰⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] volt,

¹⁰⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] sápadtan,

¹⁰⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] márványlapjára,

¹⁰⁷ [RO 1927] urát

¹⁰⁸ [RO 1927] lassan,

¹⁰⁹ [Ny 1920] biztossággal és

¹¹⁰ [Ny 1920] Elhibáztuk,

¹¹¹ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Elhibáztuk, – gondolták, majdnem egyszerre.

¹¹² [RO 1927] [e helyett a két mondat helyett:] Már nem ijedtek meg a gondolatától, megbarátkoztak vele, valószínűnek tetszett az egész.

¹¹³ [RO 1927] elválás:

¹¹⁴ [Ny 1920] jobb

szabadságot érzett. Szemmeláthatóan megfiatalodott, jobbkedvű¹¹⁵ lett, amit a felesége is boldogan vett észre,¹¹⁶ mert¹¹⁷ nem gyötörte szeszélyeivel, nem talált minden megjegyzésében valami kivetnivalót, nevetségest,¹¹⁸ érthetlent. Az utcán megfordult a nők után és¹¹⁹
 160 találkozott azokkal a barátnőivel, akiket fiatalkorában¹²⁰ szeretett.

Azon se csudálkozott, hogy egy este, épen házuk kapuja előtt feleségét egy fiatalember kísérte haza, akit ismert vidékről.¹²¹ Hoszszú, nagyhajú fiu volt, híres előtáncos, aki¹²² valaha sokat mulatott a megyebálon Vilmával. Az asszony nem csinált titkot belőle, hogy
 165 a fiatalember szereti őt.

– És te? – kérdezte az ura.

– Én – mondta az asszony –¹²³ és vállat vont, bágyadt öngúnnal. Mit¹²⁴ érdekel az téged? Annyira elhanyagolt vagyok,¹²⁵ jól esik, hogy valaki törődik velem.

170 – Igazad van – mondta István, sértődötten és tompán.

– Gyula nagyon derék, szorgalmas fiu. Két hónap mulva leteszi a mérnöki vizsgát és kinyitja irodáját.

– Szóval elvesz?

– El – vallotta az asszony.

¹¹⁵ [Ny 1920] [=] [RO 1927] jobb kedvű

¹¹⁶ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

¹¹⁷ [RO 1927] feleségét

¹¹⁸ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

¹¹⁹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] után,

¹²⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] kiket legénykorában

¹²¹ [RO 1927] [e helyett a két mondat helyett:] Egy este feleségét egy fiatalember kísérte haza.

¹²² [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

¹²³ [RO 1927] [nincs gondolatjel]

¹²⁴ [RO 1927] – Mit

¹²⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] elhanyagolsz,

175 Hosszú szünetekkel beszéltek és a szavak, melyeket kimondtak
forró lehelletükkel, azonnal megfagytak ajkukon, mihelyt levegő-
re¹²⁶ értek.¹²⁷

Közben másra terelték a szót, mert jött a cseléd, aki¹²⁸ leszedte a
terítéket, csörömpölve kivitte a vacsoráról maradt tálakat. Gyertya
180 lobogott az asztalon.

– Semmi akadály – szólt István – azt hiszem, így jobb lesz.

– Én is azt hiszem.

Csak első pillanatban volt nyomott a hangulat. Később felbáto-
rodtak. Részvét és szeretet nélkül beszéltek szerelmükről.¹²⁹ Minden,
185 amit évekkal azelőtt éreztek, vagy tettek, idegennek látszott előttük,
már mosolyogtak is rajta, mint valami agyrémen. Megállapodtak,
hogy házasságuk nagy, sajnálatos tévedés volt és¹³⁰ egyiküknek se
volt szüksége, hogy vigasztalja a másikat. Senkise¹³¹ veszett semmit.

Mindjárt a részletekről is beszéltek.

190 – Van lakástok?

– Egyelőre egy kétszobás kislakásba megyünk – mondta az asz-
szony¹³² – míg megfelelőt találunk.¹³³

– És a bútor?

– Addig talán beraktározhatjuk valahova, ez a sok holmi nem fér-
195 ne el.

– Nekem semmire sincs szükségem – szólt István.

Vilma szokása ellenére rágyújtott egy cigarettára és így beszélt:¹³⁴

¹²⁶ [Ny 1920] a levegőre

¹²⁷ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Hosszú szünetekkel beszéltek. A szók,
melyeket kimondtak forró lehelletükkel, megfagytak ajkukon, mihelyt leve-
gőre értek.

¹²⁸ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

¹²⁹ [RO 1927] [e helyett a két mondat helyett:] Később már részvét és szeretet nél-
kül beszéltek szerelmükről.

¹³⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] volt,

¹³¹ [RO 1927] Senki se

¹³² [RO 1927] asszony,

¹³³ [RO 1927] nem találunk.

¹³⁴ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Vilma szokása ellenére rágyújtott egy
cigarettára. Így beszélt:

– Néhány szekrényt viszek magammal, a függönyöket,¹³⁵ meg azt a kék perzsát.

200 István felkelt¹³⁶ az asztaltól, le-fel járt¹³⁷ a szobában, rálépett a szőnyegre.

– És Istvánka? – kérdezte¹³⁸ komoly megilletődéssel.

– Magunkhoz vesszük – vágott közbe az asszony, gyorsan és möhön.¹³⁹ A törvény is nekünk itélné, bár abban a kis lakásban...

205 – Egyelőre én is magamhoz vehetem.¹⁴⁰

– Te nevelnéd? – szölt Vilma és¹⁴¹ elmosolyodott. Hiszen¹⁴² egy ablakot se tudsz becsukni magad. Aztán sohase vagy otthon.¹⁴³ Ezt meg kell beszélnünk,¹⁴⁴ részletesen.

Esténként¹⁴⁵ eképen vitatták meg az ügyeket. Töredezett mondatokban közölték egymással, hogy mit végeztek napközben. Gyula helyeselte a gyerek átvállalását, hiszen imádta őt,¹⁴⁶ de úgy gondolta, hogy átmenetileg legjobb lenne még¹⁴⁷ az apjánál tartani. István most végkép¹⁴⁸ elvállalta. De pár hét múlva ő maga jelentkezett aggodalmával. Így hol az apjánál, hol az anyjánál maradt Istvánka. Elhatározásuk
215 hétről-hétre változott. Sokszor maguk sem tudták,¹⁴⁹ miben állapodtak meg utóbb. Az idő pedig mult. Egy este az asszony valami jó és

¹³⁵ [RO 1927] függönyöket

¹³⁶ [RO 1927] fölkel

¹³⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] le-feljárt

¹³⁸ [Ny 1920] kérdezte,

¹³⁹ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] – Magunkhoz vesszük – vágott közbe az asszony gyorsan.

¹⁴⁰ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Egyelőre nálam maradhat.

¹⁴¹ [RO 1927] s

¹⁴² [RO 1927] – Hisz

¹⁴³ [RO 1927] itthon.

¹⁴⁴ [RO 1927] beszélnünk

¹⁴⁵ [RO 1927] Esténként

¹⁴⁶ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

¹⁴⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] volna

¹⁴⁸ [RO 1927] [ez a két szó hiányzik]

¹⁴⁹ [RO 1927] tudták

nem drága nevelőintézetet említett, melyben elhelyezhetnék addig,¹⁵⁰
 míg ügyeik rendeződnek. Már látták is Istvántát évek multán, kis
 kék egyenruhájában, matrósapkájában a többi gyerekek karában,
 220 amint vasárnap délután a napos aszfalton sétálni viszi egy közönyös
 úr, vagy egy apáca, de erre¹⁵¹ eszükbe jutott a nevelőintézetek hideg
 magánya, a közös hálótermek és bús ebédlők, a züllött ápolónők, a
 cigarettázó kisfiúk, és¹⁵² annyira elérzékenyedtek, hogy könny fá-
 tyolozta szemüket. Mást kell tenni.¹⁵³ Levelet írtak a nagyszülőknek,
 225 hogy pár hónapra vegyék magukhoz Istvántát.

A levélhez bizonyos reményeket fűztek, de a gyógyszerész azt ír-
 ta,¹⁵⁴ hogy felesége¹⁵⁵ ágynak dőlt, megbetegedett. Most ez a terv is
 kiesett számításukból. Közben a válópört beadták. Istvánka úgy élt,
 mint eddig. Hároméves lett. Már azt mondta: én. Ember volt. Tudta
 230 a tárgyak nevét, megkülönböztette a napot az éjszakától, a kutyát a
 macskától, a hideget a melegtől, de az embereket, kik körötte mozog-
 tak, nem ismerte eléggé s még mindig rájuk mosolygott fekete sze-
 mével, szösze, kakastaréjos hajával, mikor benyitottak szobájába.¹⁵⁶
 Szülei zavartan fogadták ezt a bizalmas szeretetet.¹⁵⁷ Hiába beszéltek
 235 szomorú és szánakozó mosollyal szerelmükről, melyet annyszor
 megtagadtak. Ez a kis ember hű maradt hozzá s mozdulatában, te-
 kintetében kísértett a láz, az örület, melynek örök emléke volt.¹⁵⁸

¹⁵⁰ [RO 1927] mindaddig,

¹⁵¹ [RO 1927] [ez a két szó hiányzik]

¹⁵² [RO 1927] s

¹⁵³ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

¹⁵⁴ [RO 1927] válaszolta,

¹⁵⁵ [Ny 1920] a felesége

¹⁵⁶ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Tudta a tárgyak nevét, megkülönböz-
 tette a napot az éjszakától, a kutyát a macskától, a hideget a melegtől, de azo-
 kat, kik körötte mozogtak, nem ismerte eléggé, s még mindig rájuk mosolygott,
 fekete szemével, szösze, kakastaréjos hajával mikor benyitottak szobájába.

¹⁵⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] bizalmaskodást.

¹⁵⁸ [RO 1927] [e helyett a két mondat helyett:] Hiába beszéltek szomorú, szána-
 kozó mosollyal szerelmükről, hiába tagadták meg annyszor, ez a kisember hű
 maradt hozzá s mozdulatában, tekintetében kísértett az a láz, melynek emlé-
 ke volt.

Minthogy Vilmának sok lótni-futnivalója¹⁵⁹ akadt, német lányt¹⁶⁰ fogadtak a gyerek mellé.

240 Tirolból jött és¹⁶¹ ragyogó,¹⁶² tiszta ruhácskájával derüt hozott a házba. Tizenhét éves volt. Otthon öt kis testvérét dajkálta föl, aztán cselédnek szerződtették,¹⁶³ már a harmadik helyen szolgált. Gyermekkora észrevétlenül olvadt át a gyermeknevelésbe. Folyton csecsemőket ringatott és¹⁶⁴ pólyált. Ha egyedül maradt, akkor is csak
245 bölcsődalokat énekelt, mert mást nem tudott.

A gyereken kívül még egyet szeretett: a tisztaságot. Gyűlölt minden port és¹⁶⁵ piszkot, üldözte és¹⁶⁶ felkutatta,¹⁶⁷ mint kopó a vadat és¹⁶⁸ bútorok alatt, vagy a pókhálós sarokban, ahova¹⁶⁹ a szemét el szokott bújni – ösztönösen és szenvedélyesen – megsemmisítette.
250 Ilyen vadászat után fáradt volt, de azért tovább dolgozott, ablakokat tisztított, kilincseket és¹⁷⁰ gyertyatartókat fényesített, aztán valami bús, állati kielégüléssel lefeküdt.

A kisfiú gyűlölettel fogadta. Egy sarokból bámulta őt. Haja¹⁷¹ – mint megannyi fehér cérnaszál – olyan világosszőke volt, hogy ősznek tetszett és szintelenké szeme,¹⁷² majdnem átlátszó, akár a víz.
255 – Mein Katzerl – mondta a gyerekeknek,¹⁷³ gügyögve.

¹⁵⁹ [RO 1927] lótni-futni valója

¹⁶⁰ [RO 1927] leányt

¹⁶¹ [RO 1927] s

¹⁶² [RO 1927] ragyogó

¹⁶³ [RO 1927] állt be,

¹⁶⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] ringatott,

¹⁶⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] port,

¹⁶⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] üldözte,

¹⁶⁷ [RO 1927] fölkutatta,

¹⁶⁸ [RO 1927] s

¹⁶⁹ [RO 1927] ahová

¹⁷⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] kilincseket,

¹⁷¹ [RO 1927] A német leány haja

¹⁷² [RO 1927] szeme

¹⁷³ [RO 1927] gyerekeknek

Istvánka örültnek tartotta a lányt,¹⁷⁴ aki nem tud vele beszélni,¹⁷⁵
a¹⁷⁶ német szóra szitkozódni kezdett, befogta fülét.

Anna alig volt értelmesebb a gyereknél. Tovább fecsegett megint,
260 mert ő sem tudta elképzelni, hogy anyanyelvét nem mindenki érti
és¹⁷⁷ nem törődött haragjával.¹⁷⁸ A nagy hegyek és¹⁷⁹ a nagy tavak kö-
zönye lakozott benne. Valami idilli butaság, mely szinte már túlvilági.

A kisfiú nem szólt hozzá, elfordult, lecsüggesztette fejét. Tétlenül
ült, duzzogva pár színes kockát tartott kezében. A dajka eleinte hívta
265 játszani, de mikor nem mozdult, ő maga játszott. Valóságos para-
dicsom volt számára. Anna lapdázott a szobában, felhúzta a kisvo-
natot¹⁸⁰ és bekapcsolta az áramot a villamos sínbe, mely kiskocsikat
röpített óriási gyorsasággal, bőgette a kisfiú oroszlánját, melynek
dörmögő hangjától először ő is megijedt.¹⁸¹ Egészen jól elmulatott.¹⁸²

270 Az anya vacsora idején tért haza. Ilyenkor kis¹⁸³ élenkség költözött
a szobába. Istvánka az ajtónyitásra felneszelt.¹⁸⁴ Anna letette a piros-
kötéses német könyvet, melyet évek óta silabizált, de sohasem jutott
tovább az első lapoknál.¹⁸⁵ Vilma sápadt és¹⁸⁶ fáradt volt. Levetette¹⁸⁷
cseresznyevirágos, fehér kalapját, haját csüggedten hátrasímította,

¹⁷⁴ [RO 1927] leányt,

¹⁷⁵ [RO 1927] beszélni.

¹⁷⁶ [RO 1927] A

¹⁷⁷ [RO 1927] s

¹⁷⁸ [RO 1927] a kisfiú haragjával.

¹⁷⁹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] hegyek,

¹⁸⁰ [Ny 1920] kis vonat

¹⁸¹ [RO 1927] [e helyett a három mondat helyett:] A dajka eleinte játszani hív-
ta, de mikor nem mozdult, ő maga játszadozott, labdázott [sajtóhiba: Labdáz-
zott] a szobában, föl húzta a kisvonatot, bekapcsolta az áramot a villamos sín-
be, mely kiskocsikat röpített óriási gyorsasággal, bőgette a kisfiú oroszlánját,
melynek dörmögő hangjától először ő is megijedt.

¹⁸² [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Ugy élt itt, mint egy paradicsomkertben.

¹⁸³ [RO 1927] egy kis

¹⁸⁴ [RO 1927] fölneszelt.

¹⁸⁵ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Anna becsukta a piroskötéses német
könyvet, melyet szakadatlanul silabizált, anélkül, hogy tovább jutott volna.

¹⁸⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] sápadt,

¹⁸⁷ [RO 1927] Letette

275 a gyereket lefektette, aki ekkor – hosszú hallgatás után –¹⁸⁸ kérdé-
sek¹⁸⁹ özönével ostromolta. Mindent egyszerre el akart mondani és
megakart¹⁹⁰ tudni. Mért¹⁹¹ csukják be este az ajtót? Mi nagyobb,¹⁹²
a tigris, vagy a párduc? Messze van-e Amerika? Mért¹⁹³ nem merül
el a hajó a vizen? Az¹⁹⁴ anyja pár szót felelt rá.

280 – Aludj fiacskám – mondta¹⁹⁵ – aludj lelkem – és¹⁹⁶ megcsókolta
szép, boltozatos homlokát, mely apjához¹⁹⁷ hasonlított. Anya¹⁹⁸ vi-
gyáz reád.

A szülők bizonyos idő multán így szoktak beszélni: Anya megy,
apa jön.¹⁹⁹ Mire a gyermek megtanulja a nagy szót, hogy „én”, ők el-
285 felejtik és holtuk napjáig csak anyák, apák maradnak, személytelenek.

Az ügyvéd megbeszélte velük a teendőket. Kezét önbizalommal
dörzsölgette, jogi szakkifejezéseket használt és²⁰⁰ nagy gyakorlatára
hivatkozva biztosította ügyfeleit, hogy milyen „gyorsan és²⁰¹ tapin-
tatosan szokta lepergetni az ilyen ügyeket”. Úgy tervezték, hogy Ist-
290 ván egy barátjához megy lakni²⁰² és ekkor telik majd le az a félév,²⁰³
melyet a válótörvény²⁰⁴ megkíván, aztán mehetnek,²⁰⁵ ki jobbra, ki

¹⁸⁸ [RO 1927] [ez a közbevetés hiányzik]

¹⁸⁹ [RO 1927] a kérdések

¹⁹⁰ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] mondani, mindent egyszerre meg-
akart

¹⁹¹ [RO 1927] Miért

¹⁹² [Ny 1920] nagyobb [RO 1927] nagyobb:

¹⁹³ [RO 1927] Miért

¹⁹⁴ [RO 1927] [új bekezdés]

¹⁹⁵ [RO 1927] mondta,

¹⁹⁶ [RO 1927] s

¹⁹⁷ [RO 1927] az apjához

¹⁹⁸ [RO 1927] – Anya

¹⁹⁹ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] „anya megy, apa jön”.

²⁰⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] használt,

²⁰¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] „gyorsan,

²⁰² [RO 1927] majd lakni,

²⁰³ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] ott tölti el azt a félévet,

²⁰⁴ [Ny 1920] [sajtóhiba:] válótörvény

²⁰⁵ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

balra. Átköltözése azonban²⁰⁶ bizonyos akadályokba ütközött. Vilma már azon gondolkodott, hogy ő távozik el az előírt időre,²⁰⁷ de²⁰⁸ Gyula is²⁰⁹ távolabbi terminust kapott vizsgájára. Ezért a²¹⁰ tényleges elválás késett.

De lassanként már hurcolkodtak. Vilma szép időben²¹¹ átvitetett az új lakásba²¹² egy-egy szekrényt, vagy más bútordarabot, melyre szükségük volt, a cselédek a hálósobában leszedték a függönyöket. Már a szalón óriási csillárjait²¹³ is leszerelték. Naftalinszag terjengett²¹⁴ a szobában,²¹⁵ mely minden bútorba és²¹⁶ ruhadarabba bevette magát, még a folyosóra is kiszivárgott. Létrák, hevederek, hurcolkodáshoz szükséges holmik heverték a lakásban. Volt benne valami átmenetszerű.

István, mikor késő éjjel hazajött, azt érezte, hogy szállodába²¹⁷ toppant.

IV.

Felesége sohasem²¹⁸ várta meg,²¹⁹ nyolc óraker eloltotta a lámpát, lefeküdt. Gyakran két napig sem²²⁰ találkoztak. István diványon²²¹ aludt a dolgozósobájában,²²² meg se gyűjtotta a villanyt, sötétben

²⁰⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Csakhogy átköltözése

²⁰⁷ [RO 1927] időre.

²⁰⁸ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

²⁰⁹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

²¹⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] A

²¹¹ [RO 1927] [ez a két szó hiányzik]

²¹² [RO 1927] lakásába

²¹³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] csillárját

²¹⁴ [RO 1927] terjengett,

²¹⁵ [RO 1927] [ez a két szó hiányzik]

²¹⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] bútorba,

²¹⁷ [RO 1927] egy szállodába

²¹⁸ [RO 1927] sohase

²¹⁹ [RO 1927] meg őt,

²²⁰ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] napokig nem

²²¹ [RO 1927] egy diványon

²²² [RO 1927] dolgozóban,

- 310 vetközött le, fülére húzta utazóplaidjét²²³ és²²⁴ elaludt. Még látni²²⁵
se szerette szobáját.
Egy éjszaka, alig hogy²²⁶ elszundított, kopogást hallott ajtaján.
Meggyújtotta a villanyt.
Vilma nagyon sápadtan és ijedten állt az ajtóban:²²⁷
- 315 – Kelj föl kérlek, Istvánka kissé lázas.
– Mi baja?
– Köhög. Már este se vacsorázott.
– Biztosan meghült – mondta István és kidörzsölte²²⁸ szeméből
az álmot. Adjatok²²⁹ be neki valamit.
- 320 A divány szélére ült, lassan öltözködni kezdett. Ezalatt az asszony
bement a gyerekszobába, ahonnan halvány sirás hallatszott. Lábujj-
hegyen jött vissza.
– Elaludt – szólt csöndesen²³⁰ – nem akartam megmérni lázát.²³¹
Majd reggel.
- 325 – Mondtam, hogy kis²³² meghülés. Ebben az időben minden gye-
rek köhög.
– De olyan forró – mondta Vilma.
– Hát igen, láza van. Reggelre semmi baja.

²²³ [RO 1927] utazó-takaróját

²²⁴ [RO 1927] s

²²⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Látni

²²⁶ [Ny 1920] [=] [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] alighogy

²²⁷ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Vilma sápadtan állt az ajtóban:

²²⁸ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] s dörzsölgette

²²⁹ [RO 1927] – Adjatok

²³⁰ [Ny 1920] csöndesen,

²³¹ [Ny 1920] a lázát.

²³² [RO 1927] egy kis

- Azt hiszed? – kérdezte a nő²³³ és ekkor idegeskedni kezdett.²³⁴
330 Én²³⁵ úgy félek, hogy valami baja²³⁶ lesz. Hivjunk ide valakit kedve-
sem,²³⁷ talán telefonozunk orvosért.
– Most?
– Most.
– Hány óra?
335 – Fél három.²³⁸
István a telefon fölé hajolt²³⁹ álmosan és kimerülten, vagy²⁴⁰ öt
percig várt,²⁴¹ a²⁴² központ nem jelentkezett. Aztán a villára tette
a kagylót.
– Senkise jön ide ilyenkor – mondta. És²⁴³ csak nem neveltetted ki
340 magad?²⁴⁴ Ha minden náthás gyerekhez orvost hívnának – és vonta
vállát²⁴⁵ – éjszaka félháromkor – és mosolygott.
Az asszony is mosolygott. Valahogy megnyugodott.
Nem adott be orvosságot, nem kötött rá borogatást, mint szok-
ta,²⁴⁶ mert nem akarta bolygatni. Az is eszébe jutott, amit egyszer
345 hallott, hogy az alvás a legjobb orvosság.²⁴⁷ Ezt egy orvos mondta.

²³³ [RO 1927] a nő.

²³⁴ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

²³⁵ [RO 1927] – Én

²³⁶ [Ny 1920] nagy baja

²³⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] valakit,

²³⁸ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Félhárom.

²³⁹ [RO 1927] hajolt,

²⁴⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] kimerülten

²⁴¹ [RO 1927] várt.

²⁴² [RO 1927] A

²⁴³ [RO 1927] – És

²⁴⁴ [Ny 1920] magadat?

²⁴⁵ [Ny 1920] a vállát

²⁴⁶ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

²⁴⁷ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] hogy: „az alvás a legjobb orvosság”.

István reggel kilenckor ijedten kapta fel fejét a párnáról és²⁴⁸ az órára nézett: elkésett. Csak annyi ideje maradt, hogy a küszöbön pár szót váltson feleségével és érdeklődjön²⁴⁹ a kicsike állapota iránt.

– A gyerek elég nyugodtan aludt. Reggelire pár szem cseresznye-
350 befőttet is evett, de azért jó lenne, ha beszólna orvosért.²⁵⁰ Talán az egyetemi²⁵¹ tanárhoz, aki kezelni szokta.

Majd egy órai késéssel érkezett a hivatalába.²⁵² Itt sok munka várta, asztalán halommal álltak az akták, folyton csapódott az ajtó és²⁵³ csörgött a telefon. Délután két órakor az utcán jutott az²⁵⁴ eszébe, hogy orvosért kellene menni. Rákiáltott egy kocsisra, de az nem állott²⁵⁵ meg. A másik kocsi sem, a harmadik sem. Úgy látszik, nem eléggé tekintélyes, a kocsisok rá se figyelnek, pedig a²⁵⁶ zászlócskájuk nincs lecsavarva,²⁵⁷ nem visznek utasokat. Elcsüggesztette a kudarc és az²⁵⁸ erélytelensége miatt szégyenkezve gyalog indult²⁵⁹ a tanár lakása felé, de aztán úgy döntött, előbb²⁶⁰ hazamegy, megnézni a gyereket,
360 hátha már nem is szükséges orvos. A tanár ilyenkor ügyis²⁶¹ még a klinikán rendel,²⁶² hiába keresné fel személyesen.²⁶³

²⁴⁸ [RO 1927] s

²⁴⁹ [RO 1927] érdeklődjék

²⁵⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] beszólnál egy orvosért.

²⁵¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] a

²⁵² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] hivatalába.

²⁵³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] ajtó,

²⁵⁴ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

²⁵⁵ [RO 1927] állt

²⁵⁶ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

²⁵⁷ [RO 1927] lecsapva,

²⁵⁸ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] s

²⁵⁹ [Ny 1920] megindult

²⁶⁰ [RO 1927] inkább

²⁶¹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

²⁶² [RO 1927] rendel.

²⁶³ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

- Otthon az asszony épen²⁶⁴ egy orvosságosüveget²⁶⁵ bontott fel.²⁶⁶
 – Hát elhívtad²⁶⁷ a tanárt?
 365 – Nem, Gaspareket.
 – Gaspareket? – szólt István, csodálkozva. Nem²⁶⁸ haragszik?
 – Dehogy, nagyon szives volt. Azonnal átjött.
 Gasparek velük szemben lakott egy régi házban, melynek kapu-
 ján fekete táblán állott nagy arany betűkkel: „*dr. Gasparek Artur, az*
 370 *összes orvosi tudományok tudora*”.
 Kövér, igen²⁶⁹ tekintélyes férfiú volt, agglegény, közel az ötven-
 hez,²⁷⁰ akit a környéken általában szerettek és²⁷¹ sokan²⁷² kis törté-
 neteket tudtak mesélni,²⁷³ hogy mentette meg²⁷⁴ hozzátartozóikat
 ebből,²⁷⁵ vagy abból a nyavalyából. A pék például az utcában örökké
 375 hálás volt neki, mert egyszer fejfájását elmulasztotta egy „jó, erős
 porral”, melynek nevét nem mondta meg. Kalmár, a szembenlevő²⁷⁶
 fűszerkereskedő, aki szintén nagy tisztelője volt,²⁷⁷ vevőinek mesél-
 gette, hogy Gasparek egyszer csak forróvizet²⁷⁸ rendelt neki.²⁷⁹ és
 meggyógyult, pedig olyan náthás volt, hogy „Gasparek be se jött a
 380 szobába, csak az ajtóból nézte őt²⁸⁰ meg”. Általában²⁸¹ kedvelte a régi

²⁶⁴ [RO 1927] épp

²⁶⁵ [RO 1927] orvosságos üveget

²⁶⁶ [RO 1927] föl:

²⁶⁷ [RO 1927] elhívtattad

²⁶⁸ [RO 1927] – Nem

²⁶⁹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

²⁷⁰ [RO 1927] ötvenhez

²⁷¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] szerettek.

²⁷² [RO 1927] Sokan

²⁷³ [RO 1927] mesélni arról,

²⁷⁴ [RO 1927] meg Gasparek

²⁷⁵ [RO 1927] ebből

²⁷⁶ [RO 1927] szemben levő

²⁷⁷ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] aki szintén tisztelte,

²⁷⁸ [RO 1927] forró vizet

²⁷⁹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

²⁸⁰ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

²⁸¹ [RO 1927] Gasparek általában

jó háziszereket.²⁸² A²⁸³ különböző teákat, a meggyült ujjra a mézet, melybe sót és²⁸⁴ vöröshagymát kevernek, a torokfájásoknak pedig azt tanácsolta, hogy éjjel kössék körül nyakukat²⁸⁵ harisnyájukkal.²⁸⁶ Orvosi körben sem titkolta ezeket a sajátos nézeteit. A tapasztalat
 385 minden. Ha szakkérdésekről²⁸⁷ esett szó, szórakozottan és zavartan²⁸⁸ csak ennyit mondott:

– Elmélet.

Bizalmas társaságban, szivarszónál és bornál azonban²⁸⁹ egész nyiltan kifakadt:

390 – Újabb elméletek... hajítófát sem érnek... Mi²⁹⁰ öreg doktorok²⁹¹ tudjuk, hogy mi kell – és röhögött vastag szájával.

Vidékről került föl, ahol tíz évig körorvoskodott,²⁹² állítólag egy botrány miatt s bár²⁹³ sok²⁹⁴ mindent meséltek²⁹⁵ róla – többek közt azt is, hogy a baktériumokban egyáltalán nem hisz, mert mint mondta: *sohase látta őket* – Budapest²⁹⁶ legjobb helyén kinyitotta²⁹⁷ rendelőjét és²⁹⁸ pár év alatt jó névre,²⁹⁹ nagy vagyona³⁰⁰ tett szert. Külön fogatja volt, két pompás lóval. Esténként ezen hajtattott el egy körúti

²⁸² [RO 1927] háziszereket:

²⁸³ [RO 1927] a

²⁸⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] sót,

²⁸⁵ [Ny 1920] a nyakukat

²⁸⁶ [RO 1927] a harisnyájukkal.

²⁸⁷ [RO 1927] szakkérdésről

²⁸⁸ [RO 1927] [ez a két szó hiányzik]

²⁸⁹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

²⁹⁰ [RO 1927] Mi,

²⁹¹ [RO 1927] doktorok,

²⁹² [Ny 1920] körorvoskodott

²⁹³ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] miatt kellett elutaznia.

²⁹⁴ [RO 1927] Sok

²⁹⁵ [RO 1927] rebesgettek

²⁹⁶ [RO 1927] de azért Budapest

²⁹⁷ [RO 1927] nyitotta ki

²⁹⁸ [RO 1927] s

²⁹⁹ [Ny 1920] névre

³⁰⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] csinos kis vagyona

kávéházba is,³⁰¹ szabad idejét³⁰² itt egy asztaltársaságban töltötte, melyet vidámnak és ötletesnek tartott, de azonkívül is³⁰³ szükségesnek érezte, hogy megjelenjen,³⁰⁴ „prakszisa” érdekében. Átlapozta a képesújságokat,³⁰⁵ elolvasta a vadász- és versenylapot, aztán leült kártyázni, szerény polgári alapon. Szájából virszinia lógott.

Ez az asztaltársaság ősz felé átalakult vadásztársasággá, ahol Gasparek nem megvetendő sikereket ért el, mert jó lövő volt. Ekkor pár napra helyettesítette magát egyik kartársával,³⁰⁶ vízálló csizmát öltött, hátára kétsöves puskát csapott, oldalára kulacsot,³⁰⁷ tiszta törkölypálinkával. Sok nyulat lőtt, a prédából még a pácienseknek is jutott.

Télen cobolyprémes bundát viselt, nyáron sárga nyersselyem ruhát, melyhez volt egy hasonló szövettel bevont, elől-hátul lehajló sisakja, úgy, hogy³⁰⁸ benne úgy festett, mint valami³⁰⁹ tűzoltófőparancsnok. Vörös, görcsös,³¹⁰ pattanásos orra messzire világított.

Ha végiment az utcán, jól végzett munka után,³¹¹ sorra köszöntek az emberek és³¹² azt suttogták háta mögött: „az orvos.” Ő volt „az orvos”. Gyakran lehetett ilyesmit hallani: „mért nem viszik Gasparekhez?...” „látta már a Gasparek?...”³¹³ és mikor valaki meghalt, ezt mondták tisztelettel: „Gasparek se tudott segíteni...”³¹⁴

³⁰¹ [RO 1927] is.

³⁰² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Szabadidejét

³⁰³ [RO 1927] [ez a két szó hiányzik]

³⁰⁴ [RO 1927] megjelenjen az emberek közt a

³⁰⁵ [Ny 1920] képes újságokat

³⁰⁶ [Ny 1920] kollegájával,

³⁰⁷ [Ny 1920] egy kulacsot,

³⁰⁸ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] úgyhogy

³⁰⁹ [Ny 1920] egy

³¹⁰ [Ny 1920] görcsös és

³¹¹ [Ny 1920] után

³¹² [RO 1927] s

³¹³ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

³¹⁴ [RO 1927] rajta segíteni...”

A betegek környezetével hosszan és³¹⁵ szívesen elbeszélgetett, különösen a politika fontosabb eseményeiről,³¹⁶ mert a kerületi politikában tevékeny részt vett³¹⁷ és társadalmi kérdésekről, melyekről³¹⁸
 420 mindig tudott egy-két találó megjegyzést tenni.³¹⁹ Zsebében ezüst dobozban³²⁰ színes cukrokat tartott a beteg gyermekeknek és³²¹ arany óraláncán volt egy arany iróntartó, melyet lecsavart és a kis pácienseknek átnyújtott, játszani.³²²

Eddig csak egyetlen egyszer hívták még át,³²³ mint szomszédot,
 425 évekkel ezelőtt, mikor a kisfiu hirtelen megbetegedett. Közte és István közt félreértés³²⁴ támadhatott, mert azonnal kifizették és azóta megszakadt köztük minden kapcsolat.³²⁵

– Szóval³²⁶ nem haragszik – ismételte István, még mindig csodálkozva, de örvendve, hogy egy társadalmi kellemetlenségtől megszabadult. Azt³²⁷ hittem... És mit mondott?
 430

– Semmit...³²⁸ ágyban³²⁹ kell maradnia...

– No látod.

– Remélem, ért hozzá – jegyezte meg az asszony.

– Annyit mindenesetre, mint a többi.

³¹⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] hosszan,

³¹⁶ [RO 1927] eseményeiről

³¹⁷ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

³¹⁸ [RO 1927] melyekhez

³¹⁹ [RO 1927] fűzni.

³²⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] ezüstdobozban

³²¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] gyermekek számára s

³²² [RO 1927] [az utolsó két tagmondat helyett:] azt lecsavarta s átnyújtotta a kis pácienseknek, hogy eljuttassanak vele.

³²³ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] Istvánéhoz eddig csak egyetlenegyszer hívták át,

³²⁴ [Ny 1920] valami félreértés

³²⁵ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Közte és István közt valami félreértés támadt, azonnal kifizette őt s azóta meg is szakadt köztük minden kapcsolat.

³²⁶ [RO 1927] Szóval,

³²⁷ [RO 1927] – Azt

³²⁸ [RO 1927] Semmit.

³²⁹ [RO 1927] Ágyban

- 435 – Olyan közel van – szólt Vilma³³⁰ – akármikor átjöhet.
 – Igen – tette hozzá István³³¹ – majd³³² meglátjuk. Multkor dicsérték. Nagyon szorgalmas ember.
- Bementek a gyerekoszobába, mely a déli világosság elől el volt függönyözve, úgy hogy bent³³³ alig lehetett látni. Istvánka hálósága³³⁴
 440 mellett ült, vizeztálak,³³⁵ borogatások közt a német lány, aki a betegség hírére azonnal betegápolóvá változott. Folyton a kisfiú mellett ült, tiroli népdalokat dudolgatott neki.³³⁶
- Most³³⁷ panaszkodott, hogy a gyerek forró.
 Istvánka mozdulatlanul feküdt a homályban, kezében a³³⁸ színes
 445 kockát szorongatta.³³⁹
- Az apja megcirógatta arcát. Elég melegnek találta.
 – Lázás – mondta.
 – Náthaláz – felelte az anyja. Multkor is...
- Lázcsillapítót írt neki az orvos,³⁴⁰ de ezt elfelejtették megcsináltatni,
 450 csak este hozta haza a cseléd a gyógyszerházból. A portól a gyermek elaludt. Reggel ismét³⁴¹ változatlan volt állapota.³⁴² Gasperek³⁴³ kétszer látogatta, délelőtt és estefelé. Biztos fellépése³⁴⁴ megnyugtatta a szülőket, akik most csöndesen éltek, a betegség háttérbe szorította

³³⁰ [RO 1927] Vilma,

³³¹ [RO 1927] István.

³³² [RO 1927] Majd

³³³ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] úgyhogy itt

³³⁴ [Ny 1920] hálós ágya

³³⁵ [Ny 1920] vizes tálak,

³³⁶ [RO 1927] [e helyett a két mondat helyett:] A német lány, aki a betegség hírére azonnal ápolónővé változott, Istvánka hálósága mellett ült, vizeztálak, borogatások közt. Tiroli népdalokat dúdolgatott neki.

³³⁷ [RO 1927] Anna

³³⁸ [RO 1927] egy

³³⁹ [RO 1927] szorongatva.

³⁴⁰ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] Gasperek lázcsillapítót írt,

³⁴¹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

³⁴² [RO 1927] az állapota.

³⁴³ [RO 1927] Az orvos

³⁴⁴ [RO 1927] föllépése

a válás gondolatát, csak a legközvetlenebb dolgokkal foglalkoztak.
 455 István már délután otthon volt.³⁴⁵ Ekkor Vilma elment sétálni, pár
 órára. Előbb azonban³⁴⁶ megigazította a kis beteg párnáját, kioktatta
 a német lányt, mikor adjon³⁴⁷ neki orvosságot és mennyit. Az utcán
 jobban érezte magát. Láta, hogy az élet nem változik, a villamosok
 jönnek-mennek, leeresztett függönyök mögött boldog lámpafény su-
 460 gárzott és³⁴⁸ visszatért belé a hit, hogy minden jóra fordul, elfelejtette
 azokat az aggodalmakat, melyeket a betegszobából hozott magával.
 Gyula ezekben a napokban erősen készült vizsgájára, sápadt volt a
 sok tanulástól. Egy kertben találkoztak egymással. Csak épen³⁴⁹ ke-
 zet fogtak, Gyula érdeklődött a fiu állapota iránt és narancsot, vagy
 465 kis³⁵⁰ csokoládét küldött neki.

Istvánt ekkor nevezték ki osztályvezetőnek. Kisebb szobájából,
 mely a mellékfolyósóra nyílt, beköltözött egy utcára nyíló, tágas két-
 ablakos³⁵¹ terembe.³⁵² Hosszú évek sóvár becsvágya teljesült be. Úgy
 érezte, csak ez volt a baja. Mohón esett³⁵³ munkának³⁵⁴ a kényelmes
 470 új környezetben, ahol önálló hatáskörrel rendelkezett és alkalma volt,
 hogy tetterejét is³⁵⁵ kimutassa. Nem kellett fogadnia mindenkit, mint
 eddig, a párnázott ajtó előtt szolga ült, aki előbb bejelentette a láto-
 gatókat, az íróasztalnál széles szőnyeg terült el és³⁵⁶ két telefon állott
 rajta, egy házi és³⁵⁷ egy városi. Hogy egyedül maradt, rágyújtott az³⁵⁸

³⁴⁵ [RO 1927] volt, hogy fölváltsa feleségét.

³⁴⁶ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

³⁴⁷ [Ny 1920] adjon be

³⁴⁸ [RO 1927] s

³⁴⁹ [RO 1927] épp

³⁵⁰ [RO 1927] egy kis

³⁵¹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

³⁵² [sajtóhiba:] terembe

³⁵³ [RO 1927] esett neki

³⁵⁴ [Ny 1920] [=] [RO 1927] a munkának

³⁵⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] tehetségét

³⁵⁶ [RO 1927] s

³⁵⁷ [RO 1927] meg

³⁵⁸ [Ny 1920] [=] [RO 1927] egy

475 egyiptomi³⁵⁹ cigarettára és³⁶⁰ hátradőlt a székében. Élvezte a férfikor szomorú diadalát, a hatalmat.

A válás után való élet célját csak most látta,³⁶¹ nem házasodik meg többé, hanem a munkának él. Új korszak várt rá.³⁶² Örömet csak az tompította, hogy kisfia még mindig nem lett jobban.

480 – Hogy van a gyerek? – kérdezte este,³⁶³ mikor hazajött.

– Isten tudja – felelte Anna, aki a virrasztástól egészen megvékonyodott,³⁶⁴ ideges lett.³⁶⁵

– De nem komoly a betegsége?

– Nem hiszem – szólt a német lány.

485 A³⁶⁶ méccsel világított szoba sötét sarkába állt³⁶⁷ és nem³⁶⁸ lehetett látni, hogy szeme vörösre van sírva.

Egy széken ült,³⁶⁹ a másik sarokban Vilma,³⁷⁰ aki most megszólalt:

– Egész délután aludt.

– Ez a fő – tette hozzá István³⁷¹ – ki kell aludnia a lázát.

490 Szorgalmasan adták neki az orvosságot, melyet Gasperek írt,³⁷² mást nem tehettek. Éjjel rendes időben lefeküdtek,³⁷³ a virrasztás céltalan lett volna.³⁷⁴ Anna senkit se engedett az ágyhoz, pedig már

³⁵⁹ [RO 1927] egyiptomi

³⁶⁰ [RO 1927] s

³⁶¹ [RO 1927] látta:

³⁶² [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

³⁶³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] kérdezte,

³⁶⁴ [Ny 1920] megvékonyodott és [RO 1927] megvékonyodott.

³⁶⁵ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

³⁶⁶ [RO 1927] Anna a

³⁶⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] sarkában állt.

³⁶⁸ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Nem

³⁶⁹ [RO 1927] ült

³⁷⁰ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] – a másik sarokban – Vilma

³⁷¹ [RO 1927] István,

³⁷² [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

³⁷³ [RO 1927] lefeküdtek.

³⁷⁴ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

két napja csak ruhástul aludt.³⁷⁵ A kis beteg éjszaka gyakran ivott vizet.³⁷⁶ Sírva ébredt fel,³⁷⁷ jajgatott. Anna éles és³⁷⁸ egészséges hangját
495 lehetett hallani az üvegajtón keresztül:

– Trink, na so trink a Tröpferl, mein Katzerl...

Erre a gyermek nyöszörgött, valamit beszélt, álmosan, mintha vitatkozott volna vele és nem akarná hallani hangját.³⁷⁹

A szülők felültek ágyukban.³⁸⁰

500 – Semmi – nyugtatta meg Istvánt Vilma³⁸¹ – vizet ivott. Már elaludt.

A doktor mindig ugyanazt ismételte. Felsorolta³⁸² az étlapokat, melyeket még az egyetemen tanult és³⁸³ azóta sem felejtett el,³⁸⁴ – „húsleves, lágyra főzött tojás és³⁸⁵ lanyhameleg italok” – vagy változatosságból új ételt ajánlott, megengedte³⁸⁶ például, hogy a tej-
505 rizst³⁸⁷ csokoládéreszeléssel, fahéjjal,³⁸⁸ vagy porcukorral hintsék meg. Az anya szeme felragyogott,³⁸⁹ mert³⁹⁰ a változástól valami lényeges javulást remélt. De a gyerek az új ételt sem ette meg.³⁹¹

³⁷⁵ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Anna virrasztott, senkit se akart a beteg mellé engedni, pedig már két napja csak ruhástól aludt.

³⁷⁶ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Istvánka éjszaka gyakran ivott vizet.

³⁷⁷ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

³⁷⁸ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] Ilyenkor Anna éles,

³⁷⁹ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] A gyermek valamit beszélt, álmosan, mintha vitatkozott volna vele s nem akarná hallani a hangját.

³⁸⁰ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] A szülők felültek, figyeltek.

³⁸¹ [RO 1927] Vilma,

³⁸² [RO 1927] Felsorolta

³⁸³ [RO 1927] s

³⁸⁴ [RO 1927] el

³⁸⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] tojás,

³⁸⁶ [RO 1927] „megengedte”

³⁸⁷ [RO 1927] tejberizst

³⁸⁸ [RO 1927] fahéjjal

³⁸⁹ [RO 1927] fölragyogott,

³⁹⁰ [RO 1927] ettől

³⁹¹ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] De a gyerek a fahéjas rizst sem ette meg.

Gasperek erre³⁹² a gyomorrontás mellett foglalt állást. Helyeselte, hogy a gyermek nem eszik, legalább jól kikoplalja magát.

510 Istvánka délután nyöszörögni kezdett és³⁹³ egyik oldalról másikra vetette magát. A színes kockát kiengedte kezeiből, melyet eddig makacsul szorongatott.³⁹⁴ Se enni, se inni nem akart.³⁹⁵

Most a gyerekszobában sokkal világosabb volt, mint egyébkor.³⁹⁶ István jól láthatta arcát.³⁹⁷ Orra alatt egy kicsiny, egész kicsiny vörös pörsenés volt,³⁹⁸ valószínűleg a láztól. De mikor azt³⁹⁹ megpillantotta, rendkívül megijedt. A gyerek arca a pattanástól idegenszerű és különös volt.⁴⁰⁰

István Gasperekhez ment, hogy áthozza a fiához.

Az orvosék éppen⁴⁰¹ ebédeltek.

520 Gasperek maga nyitott ajtót, nyakában egy asztalkendővel. Bevezette őt⁴⁰² az ebédlőbe,⁴⁰³ ahol az asztalnál valami tizen ültek, ősz apja és anyja, testvérei és rokonai, akiknek ő kereste a kenyeret. Ez a család híres volt arról, hogy⁴⁰⁴ milyen jól evett. Sonkák, kolbászok lógtak élestárukban, a nők befőtteket készítettek, az őszi napon a verandán most is óriási üvegekben savanyodtak, kapor között, a halványzöld uborkák.

³⁹² [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

³⁹³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] kezdett,

³⁹⁴ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] A színes kockát, melyet eddig makacsul szorongatott, kiengedte kezeiből.

³⁹⁵ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

³⁹⁶ [RO 1927] egyébkor,

³⁹⁷ [RO 1927] a kislány arcát.

³⁹⁸ [RO 1927] támadt,

³⁹⁹ [RO 1927] ezt

⁴⁰⁰ [RO 1927] lett.

⁴⁰¹ [RO 1927] éppen

⁴⁰² [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁴⁰³ [RO 1927] ebédlőjükbe,

⁴⁰⁴ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

István leült,⁴⁰⁵ szórakozottan.⁴⁰⁶ Nyomban tányért tettek eléje és⁴⁰⁷ megkérték, tartson velük.⁴⁰⁸ Rátekintett⁴⁰⁹ az asztalra. A nagy húsostálon egy rostélyos maradványai heverték hideg, megfagyott⁴¹⁰ zsirban, csontok és koloncok. Hozták a másik fogást, a mazsolás tejesrétest. Gasperek, míg néhány tréfás szóval megvigasztalta az aggódó apát, vett a tejesrétesből és⁴¹¹ később még kétszer kérte magához a tálat. Majd pipára⁴¹² gyűjtött, mert szenvedélyes dohányos volt. Erről nem tudott lemondani. Piszkálgatta a dohányt, keze is befeketedett, de a pipa mégse akart égni. Erre letette.⁴¹³ Aztán magához⁴¹⁴ vette ezüst dobozát,⁴¹⁵ melyet sohasem felejtett el, mikor gyermekes házhoz ment, megtöltötte cukorral, felcsatolta⁴¹⁶ az arany írótartót és⁴¹⁷ átsétált Istvánnal a kis beteghez.

Szokása szerint hangos hahotával lépett be⁴¹⁸ a szobába, mert büszke volt, hogy a gyerekekkel tud bánni. Székre dobta felöltőjét és⁴¹⁹ az ágy mellé ült.

– Kis huszár – mondotta a fiúnak – mi ujság? Nézd, a doktor bácsi hozott neked valamit – és kivette kis ezüst dobozát. Ebben madár van, ha kinyitom a födelét, azonnal elrepül...

⁴⁰⁵ [Ny 1920] leült

⁴⁰⁶ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

⁴⁰⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] eléje,

⁴⁰⁸ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] „tartson velük”.

⁴⁰⁹ [RO 1927] István rátekintett

⁴¹⁰ [RO 1927] fagyott

⁴¹¹ [RO 1927] s

⁴¹² [Ny 1920] pipájára

⁴¹³ [RO 1927] [e helyett a négy mondat helyett:] Majd pipára gyűjtött, mohón szívta, kiverte hamuját, közben bemocskolta kezét.

⁴¹⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Magához

⁴¹⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] ezüstdobozát,

⁴¹⁶ [RO 1927] fölcsatolta

⁴¹⁷ [RO 1927] s

⁴¹⁸ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁴¹⁹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] felöltőjét,

- 545 A gyerek nem figyelt rá. Közönyösen süppedt a párnák tollaiba és lihegett.⁴²⁰ Anna elfordította fejét, úgy sírt.
- Várj csak kis lurkó – folytatta valami kellemetlen nevetéssel⁴²¹
- van itt egyéb is – és lecsavarta az arany iróntartót. – Látod, ez itt trombita⁴²² trá-trá-trá – kiabált, úgy hogy⁴²³ visszhangzott az egész ház⁴²⁴ – egy-kettő kis katona, egy-kettő, trá-trá-trá, trá-trá-trá...
- 550 Istvánka nem törődött vele.
- Gasperek meggyújtotta a lámpát és⁴²⁵ húsos arcát odatette az arca mellé. A gyerek most megijedt.⁴²⁶ Lázálmában borzasztó lehetett ez a nagy, idegen ember, amint kemény, erős testével föléje zuhan, ismeretlen céllal.
- 555 – Jaj – kiabált és kezeckékjét⁴²⁷ maga elé tartotta⁴²⁸ – jaj.
- Micsoda katona lesz belőled – feddette Gasperek, aki csak érintette homlokát és megállapította, hogy „kissé lázas”.
- Egy kis meghülés – ismételte, mint rendesen.
- 560 – Nem gyomorrontás?
- Az is lehet – tette hozzá nyugodtan. –⁴²⁹ Ágyban kell tartani a kis kópét, és⁴³⁰ ha mozog, meg kell fogni mind a két kezét. A vére kissé össze van csomósodva, megsűrűsödött a melegtől, pár nap múlva semmi baja. Ugy-e kis huszár?

⁴²⁰ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Közönyösen süppedt a párnába, lihegett.

⁴²¹ [RO 1927] nevetéssel,

⁴²² [RO 1927] trombita,

⁴²³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] úgyhogy

⁴²⁴ [RO 1927] ház,

⁴²⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] lámpát,

⁴²⁶ [RO 1927] megriadt.

⁴²⁷ [Ny 1920] a kezeckékjét

⁴²⁸ [RO 1927] tartotta,

⁴²⁹ [Ny 1920] [nincs gondolatjel]

⁴³⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] kópét s

- 565 A kis huszár azonban⁴³¹ semmit se felelt erre. Hogy a szülei kikísérték az ajtóhoz,⁴³² riadtan⁴³³ nézett utána és⁴³⁴ boldog volt, mikor⁴³⁵ egyedül maradt⁴³⁶ Annával, aki még beszélni se tudott vele.⁴³⁷
- Olyan furcsán lélekzik – mondta Anna estefelé.⁴³⁸
- Hallgatóztak mind a hárman és átküldtek⁴³⁹ Gasparekért. A doktor bácsi kinevette őket. Ők is nevettek, hogy olyan elfogultak.⁴⁴⁰
- 570 Hiába, ilyenek a szülők.
- Hajnalban azonban már nem nevettek.
- Nem kap levegőt – sikoltott Anna.
- Ez a gyerek fuldoklik – sírt az asszony. – Azonnal menj Gasparekért.
- 575 – A tanárt hozom – szólt István⁴⁴¹ és már indult.⁴⁴²
- Reggeli hat óra volt. Idegesen szaladt az úton, a hideg őszi ködben, még mindenki aludt, villamosok se jártak. Jól esett⁴⁴³ a futás, mert⁴⁴⁴ elfáradt bele, nyugtatta idegrendszerét, lelkiismeretét, hogy mindent megtett,⁴⁴⁵ ami tőle telt.⁴⁴⁶
- 580 A tanár még aludt.

⁴³¹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁴³² [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] De mikor szülei kikísérték az orvost,

⁴³³ [RO 1927] rémülten

⁴³⁴ [RO 1927] s

⁴³⁵ [RO 1927] hogy

⁴³⁶ [RO 1927] marad

⁴³⁷ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] akit különben nem szívelt.

⁴³⁸ [Ny 1920] este felé.

⁴³⁹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] s a lányt átküldték

⁴⁴⁰ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] hogy rémeket látnak.

⁴⁴¹ [RO 1927] István.

⁴⁴² [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

⁴⁴³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Jólesett

⁴⁴⁴ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁴⁴⁵ [RO 1927] megtesz,

⁴⁴⁶ [RO 1927] telik.

Egy öreg takarítónő, aki ajtót nyitott, bizalmatlanul fogadta és⁴⁴⁷
hallani se akart arról, hogy felkeltse⁴⁴⁸ a méltóságos urat. István ezek-
re a szókra, hogy „méltóságos úr”,⁴⁴⁹ átlátta kérése túlzott voltát,⁴⁵⁰
585 helyet foglalt a várószobában, ahol⁴⁵¹ nézte a szobrokat, képeket,
olvasta a fürdői árjegyzékeket. San-Remo... Nizza... Karlsbad...
Milyen kíváncsnak tűnt fel most a világ,⁴⁵² a tenger, a kényelme-
sen berendezett nemzetközi szálloda, az egészség és az élet. Végre
félnyolckor⁴⁵³ megjelent az ajtóban a tanár.
590 Kocsiba szálltak és haza hajtottak.⁴⁵⁴ A tanár – öreg⁴⁵⁵ szakállas,
nyugodt úr – fejbólintással üdvözölte feleségét és⁴⁵⁶ bement a beteg-
hez.⁴⁵⁷ Egyetlen szót se szólt, a dajkával az ablakhoz vitette a kisfiút,
kanállal megnézte torkát. Arca, mely előbb még közönyös volt, egy-
szerre elsötétült attól, amit látott⁴⁵⁸ mintha a kórkép lefotografálódott
595 volna oda.
– Hiszen... – mondta fölháborodva, aztán elharapta szavát.
A tanár letette a kanalat,⁴⁵⁹ majdnem⁴⁶⁰ durván utasította a dajkát,
hogy fektesse vissza a gyereket.
– Ki a kezelőorvos? – szólt eltitkolhatóan⁴⁶¹ indulattal. Ez⁴⁶² –
600 kezdett valamit mondani, de ismét fékezte magát.⁴⁶³

⁴⁴⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] fogadta,

⁴⁴⁸ [RO 1927] ilyenkor fölkelte

⁴⁴⁹ [RO 1927] úr”

⁴⁵⁰ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

⁴⁵¹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁴⁵² [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] Milyen kíváncsnak tetszett a világ,

⁴⁵³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Félnyolckor

⁴⁵⁴ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Kocsiba szálltak, hajtottak a beteghez.

⁴⁵⁵ [RO 1927] öreg,

⁴⁵⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Vilmát s

⁴⁵⁷ [RO 1927] betegszobába.

⁴⁵⁸ [RO 1927] látott,

⁴⁵⁹ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] Letette a kanalat.

⁴⁶⁰ [RO 1927] Majdnem

⁴⁶¹ [RO 1927] titkolhatóan

⁴⁶² [RO 1927] – Ez

⁴⁶³ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] de ismét elhallgatott.

Átküldtek Gasparekhez, de ő se volt otthon, őt is egy „nagyon súlyos esethez hívták”.⁴⁶⁴

A tanár oltótűt vett elő, beoltotta a kisfiút. Leült az ágya⁴⁶⁵ mellé. Végtelennek tűnő percekig vizsgálta a beteg⁴⁶⁶ ütőerét, hallgatta szívét.

605 – Jobban van? – kérdezték.

Nem felelt, hanem felkelt,⁴⁶⁷ újra megtöltötte a fecskendő, várt. Egy negyedóraig maradt az ágnál, aztán a másik szobában levelet írt a háziorvosnak, meghagyta a szülőknek, mihelyt idejön,⁴⁶⁸ azonnal „lépjen érintkezésbe vele”.⁴⁶⁹

610 Apa és anya dermedten állt a szobában. Sipoló lélekzést és⁴⁷⁰ köhögést hallottak, szerették volna befogni fülüket.

Gasparek délfele érkezett. Nézte a beteget és vállat vont. Most ő sem⁴⁷¹ szólt semmit.

– Mintha aludna – mondta Anna⁴⁷² – kicsit horkol.

615 – Talán jobban lesz – rimánkodott az anya és Gasparekre nézett.⁴⁷³

Gasparek orvosi méltóságába burkolózott, elzárkózott minden felvilágosítás⁴⁷⁴ elől.

– Nem szabad elvesztenünk a reményt – szólt, mint ilyenkor mindig, mert ezt a képet már ő is *nagyon jól* ismerte⁴⁷⁵ – meglehetősen

620 bonyolult esettel állt szemközt – és kimondott egy hosszú latin szót.

⁴⁶⁴ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Nyomban tanácskozni akart Gasparekkel, a beteg kezelőorvosával. Az azonban nem volt otthon. Egy „nagyon súlyos esethez hívták”.

⁴⁶⁵ [Ny 1920] ágy

⁴⁶⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Istvánka [sajtóhiba: István]

⁴⁶⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] fölkel,

⁴⁶⁸ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] hogy mihelyt hazajön,

⁴⁶⁹ [Ny 1920] [e helyett a tagmondat helyett:] lépjen érintkezésbe vele. [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] „lépjen vele érintkezésbe”.

⁴⁷⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] lélekzést,

⁴⁷¹ [Ny 1920] [=] [RO 1927] se

⁴⁷² [RO 1927] Anna,

⁴⁷³ [RO 1927] pillantott.

⁴⁷⁴ [RO 1927] fölvilágosítás

⁴⁷⁵ [RO 1927] ismerte,

István öntudatlanul kiment⁴⁷⁶ az utcára, ide-oda járkált,⁴⁷⁷ benyitott egy játékosboltba, ott becsomagoltatott⁴⁷⁸ egy⁴⁷⁹ rúgóra járó paprikajancsit, mely a dobozból egy gomb megnyomására kiugrik. A bolti kisasszony résztvevően tekintett utána. Itten, akárcsak a gyógyszer-
 625 tárbán ismerik a beteg gyerekek szüleit, kik könnyektől részegen dadogják el, mit óhajtanak venni.⁴⁸⁰

Hogy hazafelé futott, feltekintett⁴⁸¹ az elsőemeleti ablakokba, melyekre épügy függöny borult, mint előbb.

Megkönnyebbülést érzett,⁴⁸² mert valami⁴⁸³ borzasztót várt, valami egész lehetetlen változást, nyitott ablakokat, melyekből kétségbeesett kiáltások hallatszanak, olyan hírek, melyeket nem tudott volna elviselni.

A paprikajancsit a német kisasszony felhúzta.⁴⁸⁴ Hallani lehetett, amint kattogott a rúgó és kiugrott a báb.

635 – Schau her, mein Katzerl – mondta Anna, de minthogy Istvánka nem figyelt rá, félretette az asztalra.

Sokáig semmi nesz se hallatszott. Anna sem mozgott, az anya ölbetett kezekkel figyelt. István az ablakból nézte az utcát, a szembenlevő⁴⁸⁵ füszerkereskedést, mely fölé ez volt írva: *Kalmár és Társa*.

640 Izgalmában arra gondolt, hogy csak Kalmár urat ismeri, aki most is ott állt a boltajtóban, egy zsák fehér szárazbab mellett és⁴⁸⁶ hajlongva köszöntötte vevőit. Vajjon ki lehet a társa? Ilyenek⁴⁸⁷ jutottak észé-

⁴⁷⁶ [RO 1927] kitámolygott

⁴⁷⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] ide-odajárált,

⁴⁷⁸ [sajtóhiba:] becsomagolt

⁴⁷⁹ [RO 1927] valami

⁴⁸⁰ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Itten, akárcsak a gyógyszer-tárban ismerik a beteg gyerekek szüleit, kik könnyektől részegen válogatnak a játéksze-
 rek között.

⁴⁸¹ [RO 1927] föltekintett

⁴⁸² [RO 1927] érzett.

⁴⁸³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Valami

⁴⁸⁴ [RO 1927] föl húzta.

⁴⁸⁵ [RO 1927] szemben levő

⁴⁸⁶ [RO 1927] s

⁴⁸⁷ [RO 1927] Ilyesmik

be⁴⁸⁸ és⁴⁸⁹ összefüggéstelenül, hangosan kimondta ostoba gondolatait. Kezét ellepte a hideg izzadság.

645 Istvánka haldoklott. Kis, könnyű haláltusáját vívta a nagy-nagy halállal, mely egyaránt töri le a hároméves gyereket⁴⁹⁰ és a hetven-éves aggastyánokat. Félóra mulva aztán⁴⁹¹ meghalt.

Csöndesen és⁴⁹² szeliden feküdt az ágyon Istvánka,⁴⁹³ akiből nem lett⁴⁹⁴ se huszár, se tűzér, amint Gasperek doktor bácsi mondta, csak
650 egy kis hároméves halott.

Arca azonban⁴⁹⁵ megváltozott. Kis orra megnyúlt, ami kifejezését komolyabbá tette, homloka domborúbbnak látszott, mint életében, általában olyan jelentékeny lett, mint egy felnőtt. Orra alatt még mindig ott égett⁴⁹⁶ a piros pörsenés. De lassanként az is halványodni kezdett.

V.

655 Egyszerre kiabálni kezdett az egész ház. Ajtókat hagytak nyitva,⁴⁹⁷ székeket döntöttek fel,⁴⁹⁸ Vilma a⁴⁹⁹ vetetlen ágyra dobta magát, kibontott hajjal, István az ajtóhoz⁵⁰⁰ támaszkodott.

Egy rokon érkezett, ama rokonok közül, kik csak halálesetek-
660 nél jelentkeznek. Öreg,⁵⁰¹ kedves, állami hivatalnok,⁵⁰² fogadta a

⁴⁸⁸ [Ny 1920] az eszébe

⁴⁸⁹ [RO 1927] s

⁴⁹⁰ [Ny 1920] gyerekeket

⁴⁹¹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁴⁹² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Csöndesen,

⁴⁹³ [RO 1927] Istvánka.

⁴⁹⁴ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] Nem lett belőle

⁴⁹⁵ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁴⁹⁶ [RO 1927] virított

⁴⁹⁷ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] Ajtókat csapkodtak,

⁴⁹⁸ [RO 1927] fel.

⁴⁹⁹ [Ny 1920] [sajtóhiba:] e

⁵⁰⁰ [RO 1927] ajtófélfához

⁵⁰¹ [RO 1927] Ez az öreg,

⁵⁰² [RO 1927] hivatalnok

részvétlátókat, tárgyalt vállalatok⁵⁰³ embereivel,⁵⁰⁴ mert a⁵⁰⁵ szülők alig tudtak magukról.

– Mennyire szeretnék – mondta az öreg.

A nagyszülők,⁵⁰⁶ a nagyanyja⁵⁰⁷ és nagyapja⁵⁰⁸ ünnepi feketében, szertartásosan jelentek meg, mint az esküvőn és keresztelőn. Tiszta, csöndes, meghatott könnyeket hullajtottak unokájuk sirjára.

Az, ki sirni tud, boldogabb, mint a némán és könnytelenül szenvedő. Vilma és István gyötrődött. Így álltak a sirgödörnél is,⁵⁰⁹ azt⁵¹⁰ se értették, mi történt. Csak aztán eszméltek mindenre, mikor temetés után látták az üres szobákat, a semmit. Anna összerakosgatta még⁵¹¹ a kisfiu holmiját, játékszerait, aztán ő is hazautazott tiroli falujába. Most már igazán semmi se volt ebben a lakásban.

– El innen – gondolta István, aki végigjárta szobáit.

– El innen, akárhova – mondta az asszony is, aki a szülei házára emlékezett s úgy érezte, ez itten a halál háza.

Ezekben a napokban úgyszólván egy pillanatig se maradtak egyedül. Ismerősök keresték fel⁵¹² őket, kiknek⁵¹³ elmesélték fiacskájuk betegségét, annyiszor, hogy szájuk meg ajkuk is belezsibbadt a beszédbe.⁵¹⁴ Érezték, hogy mégis csak jók az emberek.⁵¹⁵ A vigasztalás, mely első napokban oly messzinek tetszett, lassanként közeledett. Előbb azonban⁵¹⁶ meg kellett szokniok sok mindent. A reggeleket,

⁵⁰³ [RO 1927] a vállalatok

⁵⁰⁴ [RO 1927] embereivel.

⁵⁰⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] A

⁵⁰⁶ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] Az öregszülők,

⁵⁰⁷ [Ny 1920] [=] [RO 1927] nagyanya

⁵⁰⁸ [RO 1927] nagyapa

⁵⁰⁹ [RO 1927] is.

⁵¹⁰ [RO 1927] Azt

⁵¹¹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁵¹² [RO 1927] föl

⁵¹³ [RO 1927] ezeknek

⁵¹⁴ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] hogy már szájuk is belezsibbadt a beszédbe.

⁵¹⁵ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] hogy az emberek mégis csak jók.

⁵¹⁶ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

aztán az estéket, az utcát, a nap minden órájában, a boltokat és a játéktereket s közben minden alkalommal elhítni magukkal, hogy fiuk nincs többé, megérteni a világot, nélküle.

685 Nehéz sóhajok szakadtak fel mellükből és⁵¹⁷ lassan az életre gondoltak.

Mindkettőjüknek szüksége volt felejtésre.⁵¹⁸ Vilma átmenetileg⁵¹⁹ az öreg rokonhoz ment lakni, István szállodában vett szobát. Azért, ami elmúlt, kaptak egyebet. Az ifjúság szegény szomorúsága tért
690 vissza, de függetlensége és gondatlansága is. Nem kellett semmivel sem⁵²⁰ törődniük, se háztartással, se egymással, akkor étkeztek, mikor akartak, jobban felhasználhatták⁵²¹ idejüket, mint eddig.

Az ügyvéd átnyújtotta Istvánnak az aktákat és⁵²² közölte, hogy törvényesen kimondták a válást.

695 – Most már egészen szabad – mondotta.

A nő is megkapta az értesítést. Ez a hír majdnem hihetetlennek tetszett neki.⁵²³

– És...?⁵²⁴ – kérdezte, mintha valami ellenvetése lenne.⁵²⁵

– Nincs semmi akadály⁵²⁶ – tette hozzá az ügyvéd –⁵²⁷ a válást
700 törvényesen kimondták.

Gyula, aki letette a vizsgáját, a gyászév leteltével elvette őt.⁵²⁸

István ritkán találkozott velük.

⁵¹⁷ [RO 1927] s

⁵¹⁸ [Ny 1920] a felejtésre.

⁵¹⁹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁵²⁰ [Ny 1920] [=] [RO 1927] se

⁵²¹ [RO 1927] fölhasználhatták

⁵²² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] aktákat,

⁵²³ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

⁵²⁴ [RO 1927] – És?

⁵²⁵ [RO 1927] volna.

⁵²⁶ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] – Minden rendben van

⁵²⁷ [RO 1927] [e helyett a közbevetés helyett:] – biztosította az ügyvéd –

⁵²⁸ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Gyula letette vizsgáját, a gyászév után elvette őt.

VI.

Ekkor kezdődött el⁵²⁹ új élete, mely második fiatalságának, új le-
 705 gényéletének látszott.⁵³⁰

Beleolvadt a szálloda nyugtalan-nyugtató mozgásába, abba a⁵³¹
 népes magányba, mely pótolja a családot. Megismerkedett szom-
 szédjaival,⁵³² a liftes fiúval és⁵³³ a pincérekkel, akik néhány közö-
 nyös jó szóért, pár odadobott fillérért vigyáztak kényelmére és⁵³⁴
 710 nyugalomára. Nagyobb panasa nem is volt. Lefoglalta a munka és⁵³⁵
 aztán a szabadságot érezte, a boldog, leirhatatlanul⁵³⁶ édes szabadsá-
 got. Közte és volt felesége közt minden kapocs elszakadt. Néha jött
 egy-egy számla, melyet még együtt csináltak, kísértet a multból. El-
 tette iratai közé és mikor ilyen függőügyek elintézésére találkoztak,
 715 közösen beszéltek meg.⁵³⁷ Ezek a találkozások azonban egyre mesz-
 szebb tolódtak és gyérültek.⁵³⁸ Nehányszor az utcán látta az asszonyt,
 félgyászban, új férje karján, frissen. Szerencsés,⁵³⁹ makacs, életvágó
 természet,⁵⁴⁰ élni akart és⁵⁴¹ felejtett, boldognak látszott. István örült
 ennek, mert sohase gyűlölte.

720 Ő nem gondolt házasságra. Akadt egy-egy kalandja, de nyomot
 nem hagyott lelkén, lesiklott róla. Fiatalságának⁵⁴² vége volt. Reg-
 gel, mikor a szállodai nagytükör⁵⁴³ előtt fésűlködött, hidegen, érzés

⁵²⁹ [RO 1927] István

⁵³⁰ [RO 1927] tetszett.

⁵³¹ [sajtóhiba:] [ez a szó hiányzik]

⁵³² [Ny 1920] a szobaszomszédjaival,

⁵³³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] fiúval,

⁵³⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] kényelmére,

⁵³⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] munka,

⁵³⁶ [RO 1927] az

⁵³⁷ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

⁵³⁸ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

⁵³⁹ [RO 1927] [új bekezdésben:] Vilma

⁵⁴⁰ [RO 1927] természet volt,

⁵⁴¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] akart,

⁵⁴² [RO 1927] Igazi fiatalságának

⁵⁴³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] tükör

nélkül szemlélte fejét. Deres hajszálak borították, úgy csillogtak,⁵⁴⁴
 mint az ólmos-eső, mely azonnal odafagy, ahová leesik. Kevés célt
 látott maga előtt. Amit becsülésben, pénzben, szerelemben el lehet⁵⁴⁵
 érní, azt⁵⁴⁶ elérte. Még hivatalában sem viheti többre. Az a magas
 állás,⁵⁴⁷ melyre hosszú létrán mászott fel⁵⁴⁸ évekig, az utolsó állomás,
 melyről senkise⁵⁴⁹ billentheti ki, de tovább se mehet.

Kis fáradtságot kezdett érezni munkája iránt és valami tompa kö-
 zöny temette. Élhetett volna még magánvagyonából, de félt az una-
 lomtól. Így felhagyott minden változás gondolatával.⁵⁵⁰

Szabad idejét barátai körében töltötte, akik színházba jártak vele,
 aztán együtt vacsoráztak, a klubban. István, valaha fiatal korában
 szenvedélyes játékos volt. Évekig élt a kártyaasztalnál, beteg mór-
 ban. Emlékezett, este hat órakor, mikor megkezdődött klubjában a
 játék, bárhol is volt, megérezte idegrendszer, lába remegni kezdett
 az ellenállhatatlan vágytól. Eleinte küzdött ellene. Aztán odaadta
 magát, feltétlenül, a szenvedély pedig, mint valami zsongító méreg
 átjárja⁵⁵¹ testét.⁵⁵²

Most, hogy újra kártyát vett kezébe,⁵⁵³ a visszaeső beteg gyengésé-
 gével⁵⁵⁴ egyszerre odaalélt⁵⁵⁵ a kártyaasztalra, minden elhatározása,

⁵⁴⁴ [RO 1927] [az első két tagmondat helyett:] Deres hajszálak csillogtak rajta,

⁵⁴⁵ [Ny 1920] lehetett

⁵⁴⁶ [RO 1927] [sajtóhiba:] az

⁵⁴⁷ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] Az az állás,

⁵⁴⁸ [RO 1927] föl

⁵⁴⁹ [RO 1927] senki se

⁵⁵⁰ [RO 1927] [ez a bekezdés hiányzik]

⁵⁵¹ [Ny 1920] átjárta

⁵⁵² [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] Szabad idejét barátai körében töltötte, akik színházba jártak, együtt vacsoráztak vele a klubban. István valaha szenvedélyes játékos volt. Évekig kuksolt a kártyaasztalnál beteg mórban. Annak idején nehezen szokott le szenvedélyéről. Mostanában este hat órakor, mikor megkezdődött klubjában a játék, bárhol is volt, megérezte, lába remegni kezdett a vágytól, hogy újra folytassa a régi csatát. Eleinte küzdött. Aztán megint odaadta magát, föltétlenül, a szenvedély zsongító méregként át járta testét.

⁵⁵³ [RO 1927] [e helyett a két tagmondat helyett:] István

⁵⁵⁴ [RO 1927] gyöngeségével

⁵⁵⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] alélt

évek óta ápolt⁵⁵⁶ tartózkodása megsemmisült.⁵⁵⁷ De közben pihent. Ha belépett a kártyaterembe, megálltak az óramutatók, idő nem létezett⁵⁵⁸ számára.

745 Nincs is olyan⁵⁵⁹ felejtés, mint amelyet⁵⁶⁰ ezen a boszorkánykonyhán főznek. Azok, kik künn az utcán pár szót se tudnának váltani egymással, itt órákig eljátszanak, mint⁵⁶¹ kisgyerekek a porban. Egyszerűek lesznek, a nyárspolgár meg se érti őket. Nem is visszaszítóak, mert az igazi kártyás nem önző.⁵⁶² Nem tekinti célnak a
750 pénz, csak eszköznek, a veszteséget⁵⁶³ vagy nyereséget⁵⁶⁴ csak a sors utmutatásának látja, hogy meddig kockáztathat. Sok-sok pénzt akar, de csak azért, hogy állandósítsa szenvedélyét. És ha elveszti a⁵⁶⁵ pénzt, nem a szegénységet érzi, de⁵⁶⁶ a keserű⁵⁶⁷ kudarcot, hogy nem játszhat tovább. Ilyen kártyás volt István.

755 Nagy összegeket nyert és⁵⁶⁸ veszített, melyek körülbelül kiegyenlítették egymást. De a⁵⁶⁹ kártya regényes színbe vonta az életét, úgy, mint annakidején⁵⁷⁰ az első szerelem. Hitt a földöntúli erőkben, az életnél többre tartotta a lázat. Ez pedig⁵⁷¹ varázsszerűen bevilágította⁵⁷²

⁵⁵⁶ [RO 1927] [ez a három szó hiányzik]

⁵⁵⁷ [RO 1927] megsemmisült, az a tőke, melyet évekig kucorgatott, egyszerre elveszett.

⁵⁵⁸ [RO 1927] volt

⁵⁵⁹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] annál különb

⁵⁶⁰ [RO 1927] amit

⁵⁶¹ [RO 1927] akár

⁵⁶² [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Nem visszaszítóak. Az igazi kártyás nem önző.

⁵⁶³ [RO 1927] veszteséget,

⁵⁶⁴ [Ny 1920] a nyereséget [RO 1927] nyereségét

⁵⁶⁵ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁵⁶⁶ [RO 1927] csak

⁵⁶⁷ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁵⁶⁸ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] nyert,

⁵⁶⁹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] A

⁵⁷⁰ [RO 1927] valaha

⁵⁷¹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁵⁷² [RO 1927] bevilágította

hétköznapijait, szürke délelőtti és⁵⁷³ unalmas délutánjait. A kártyát nem lehet abbahagyni,⁵⁷⁴ mikor felkelünk⁵⁷⁵ az asztaltól, az agy tovább működik, keveri a piros és⁵⁷⁶ fekete lapokat. Ő is kártyázott magában, kártya nélkül. Az embereket⁵⁷⁷ így osztályozta. Voltak szemében jó és rossz, szerencsés és szerencsétlen, kedves és baljós emberek s⁵⁷⁸ megismerte őket a⁵⁷⁹ titkos jelről. Jobb lábbal lépett ki, mert a többiek ballal szoktak.⁵⁸⁰ Útközben⁵⁸¹ néha kényszert érzett. Egy ellenállhatatlan hatalom hirtelen megállította,⁵⁸² azt parancsolta, hogy titokban – úgy, hogy⁵⁸³ senkise⁵⁸⁴ lássa – megérintsen egy falat. Utóbb⁵⁸⁵ veszteni kezdett. Barátai, akik látták balszerencsését, unszolták, hogy ne vegyen kártyát kezébe.⁵⁸⁶ Ő pedig⁵⁸⁷ tovább vesztett, mindig többet és többet.

– Mikor hagyod már abba? – kérdezték.

– Holnap – felelte – és⁵⁸⁸ másnap újra ott ült a kártyaasztalnál.

Élete különben így folyt. Éjjel rosszul aludt, nyitott szemmel hevert az ágyban, hallgatta a szállodai üvegtetőre hulló eső kopogását. Aztán pár⁵⁸⁹ órai alvás után felkelt,⁵⁹⁰ erős teát ivott, rummal, szivarra

⁵⁷³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] délelőtti,et,

⁵⁷⁴ [RO 1927] abbahagyni.

⁵⁷⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Mikor fölkelünk

⁵⁷⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] piros,

⁵⁷⁷ [RO 1927] embereket is

⁵⁷⁸ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] emberek,

⁵⁷⁹ [RO 1927] valami

⁵⁸⁰ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

⁵⁸¹ [RO 1927] Az utcán

⁵⁸² [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] Valami hirtelen megállította,

⁵⁸³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] úgylátszóan

⁵⁸⁴ [RO 1927] senki se

⁵⁸⁵ [RO 1927] Majd

⁵⁸⁶ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Barátai unszolták, hogy többé ne vegyen kártyát a kezébe.

⁵⁸⁷ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁵⁸⁸ [RO 1927] s

⁵⁸⁹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] [új bekezdésben:] Pár

⁵⁹⁰ [RO 1927] fölkel,

gyűjtött és sokszor meg se mosdva ment el.⁵⁹¹ Késő délután borotválkozott, mikor a kártyaklubba készült. Akkor szesszel dörzsölte homlokát, friss kemény ingébe⁵⁹² gyémántgombokat⁵⁹³ tűzött, úrian és hódítóan jelent meg a kártyaterem színes lámpája alatt, mintha
780 skatulyából ugrott volna ki. Már várták őt és⁵⁹⁴ azonnal kezdődött a játék. Rendszerint a bankot adta. Vele szemben ült a *croupier*, aki széles falapáttal söpörte be az ezreket, az ezüst és arany pénzeket,⁵⁹⁵ vagy fizetett, mindig közönyösen. Körülötte a vágnivaló-vastag⁵⁹⁶ szivarfüstben kártyások foglaltak helyet, ismerősök vagy ismeretlenek, soványak vagy kövérek, fukarok vagy tékozlók, de mindnyájan hasonlítottak egymáshoz valamiben, mintha boldogtalan testvérek lennének.⁵⁹⁷ Ő rendszerint alig szólt valamit.⁵⁹⁸ Fejbólintással⁵⁹⁹ vette tudomásul a szerencse döntését. Ha a *croupier*⁶⁰⁰ pénzt számolt, szemét lehuntya,⁶⁰¹ fejét lehorgasztotta. Ekkor, pár másodpercre, aludt.
790 Már öt órája kártyázott egyfolytában. Keze görcsöt kapott a játéktól, gépiesen adogatta a kártyákat. Megnézte és⁶⁰² aztán eldobta. Többnyire nyert. Bankjában csomóban állottak a bankók.

Kevesen ültek a teremben, néhány gyáros és⁶⁰³ kereskedő, aki álmosan tuszkolta az asztalra pénzét, egy kétségbeesett játékos, aki
795 mindig ott virradt és egy sápadt⁶⁰⁴ kis púpos emberke, aki vele szemben ült. A többi szék üres volt.

⁵⁹¹ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] mosakodott, úgy ment el sétálni.

⁵⁹² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] keményingébe

⁵⁹³ [RO 1927] gyöngyházgombokat

⁵⁹⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] őt,

⁵⁹⁵ [RO 1927] [e helyett a négy szó helyett:] ezüst-, aranypénzeket,

⁵⁹⁶ [RO 1927] vágnivaló

⁵⁹⁷ [RO 1927] volnának.

⁵⁹⁸ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

⁵⁹⁹ [RO 1927] Ő fejbólintással

⁶⁰⁰ [RO 1927] kártyamester

⁶⁰¹ [RO 1927] behuntya,

⁶⁰² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Megnézte őket,

⁶⁰³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] gyáros,

⁶⁰⁴ [RO 1927] [e helyett a négy szó helyett:] virradt meg, egy sápadt,

Az egyik kártyát kiosztotta, mikor a játékos,⁶⁰⁵ a kétségbeesett vesztő,⁶⁰⁶ új lapot kért.

István rátekintett, de nem értette, mit akar. Aztán minden erejé-
800 nek megfeszítésével odacsúsztatta a lapot.

Amint gyakran megesik, ha huzamosabb ideig nagy társaságban vagyunk, egyszerre látta az egész szobát, önmagát is, egy kívülről érkező ember szemével.⁶⁰⁷ Mit is keres itt⁶⁰⁸ és⁶⁰⁹ összeborzongott. Mocskosnak érezte kezét, arcát. Undorodott önmagától.

805 Fejét szokása szerint kissé lehajtotta,⁶¹⁰ mert nagyon zakatolt.⁶¹¹ És ekkor váratlanul, érthetetlenül,⁶¹² egyszerre eszébe jutott a fia. Soha ilyen élénken, soha ilyen szívesen nem gondolt még reá, két év óta. Kék matróz ruhájában⁶¹³ látta, melynek minden gombját, minden hajlását meg tudta különböztetni, még gallérjára⁶¹⁴ himzett kék⁶¹⁵ horgonyokat is. Arca halvány,⁶¹⁶ homloka domború, orra alatt pedig⁶¹⁷ az a piros pörsenés.⁶¹⁸ Igen, gondolta,⁶¹⁹ már nem él, de az⁶²⁰

⁶⁰⁵ [RO 1927] púpos

⁶⁰⁶ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

⁶⁰⁷ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Amint gyakran megesik, ha huzamosabb ideig nagy társaságban vagyunk, most István egy kívülről érkező ember szemével figyelte az egész szobát, önmagát is.

⁶⁰⁸ [Ny 1920] itt, kérdezte [RO 1927] itt, gondolta

⁶⁰⁹ [RO 1927] s

⁶¹⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] lehajtotta.

⁶¹¹ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

⁶¹² [RO 1927] [ez a két szó hiányzik]

⁶¹³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] matróruhácskájában

⁶¹⁴ [RO 1927] a gallérjára

⁶¹⁵ [RO 1927] színes

⁶¹⁶ [RO 1927] halvány volt,

⁶¹⁷ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁶¹⁸ [RO 1927] pörsenés virított.

⁶¹⁹ [RO 1927] mondta,

⁶²⁰ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

emléke még sem⁶²¹ ijesztő. Nem kell félni⁶²² tőle. Szeme az idők messzeségéből nyugodtan tekint⁶²³ rá.

– Kérek – mondta a játékos, aki új lapot várt.

815 A társaság figyelni kezdett, mert a bankár szórakozottan és zavar-
tan tekintett maga elé.⁶²⁴ Halálössápadt⁶²⁵ volt.⁶²⁶

Megtörölte homlokát.

– Bocsánat – mondta – kissé rosszúl lettem –⁶²⁷ és kiosztotta a kártyát.

820 Aztán felkelt helyéről,⁶²⁸ zsebébe gyűrte a pénzt, hazament.

Künn hóvihár tombolt, csikorogtak a csatornák, rázkódtak a gáz-
lámpák üvegei. Feje kiszellőzött a levegőn.

De otthon, mikor szobájába ért, újra,⁶²⁹ akarata ellenére rá⁶³⁰ kel-
lett gondolnia. Köhögött, hogy valami hangot adjon és⁶³¹ ne legyen
825 olyan borzasztóan egyedül. Aztán hangosan kimondta a nevét,⁶³²
levetette magát az ágyra, zokogni kezdett.

VII.

Másnap – először elválásuk óta – meglátogatta volt feleségét.

Szomorú, ferencvárosi bérházban laktak, a második emeleten, az
830 udvaron, két kis szobában.⁶³³ A kámfor szaga érzett, melyet a zon-
gorába tettek, a molyok ellen, mintha ennek a rozoga szerszámnak

⁶²¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] mégsem

⁶²² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] félt

⁶²³ [RO 1927] tekintett

⁶²⁴ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] István szórakozottan tekintett maga
elé.

⁶²⁵ [Ny 1920] Halálos-sápadt

⁶²⁶ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Halálosan elsápadt.

⁶²⁷ [RO 1927] [e helyett a közbevetés helyett:] – rosszúl vagyok –

⁶²⁸ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] Fölkelt a helyéről,

⁶²⁹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁶³⁰ [RO 1927] újra rá

⁶³¹ [RO 1927] s

⁶³² [RO 1927] [sajtóhiba:] nevét.

⁶³³ [sajtóhiba:] szobában

még árthatna valami.⁶³⁴ István nézte a butorokat, kicsinyek és⁶³⁵ barátságatlanok voltak, törpe, nyiszlett, beteg butorok. Az egész lakáson a meddő házasságok csöndje lebegett.

835 Gyula nyitott ajtót, aki a köztük lévő körülömbésnéél fogva – majdnem fia lehetett volna – túlzott udvariassággal, a fiatalember szerénységével fogadta. Kezet fogtak és ő egy kicsit meg is hajolt. Házikabátot viselt. Rajztollat tartott kezében, a szoba közepén lévő asztaltól kelt fel, melyen tervrajzok heverték, tussos csészék között
840 kartonpapirok, hosszú⁶³⁶ hajszálvékony vonalakkal. István megtekintette a rajzokat.⁶³⁷

– Milyen szép hosszú, egyenes vonalak – szólt, hogy mondjon valamit és⁶³⁸ arra gondolt, hogy ennek a fiúnak az élete is ily egyenes. Igénytelenségében⁶³⁹ irigyelte őt.

845 Különben⁶⁴⁰ az utóbbi két év alatt megemberesedett, komoly férfi vált belőle, aki inkább hallgatott,⁶⁴¹ a kérdésekre megfontoltan válaszolt. Finom ujjaival gyakran végigsimította dús haját.

István egy számlára hivatkozott, melyet részletesen meg kell vitatnia⁶⁴² Vilmával,⁶⁴³ mert utóbb már⁶⁴⁴ olyan számlák kifizetését is
850 követelték, melyeket régen elintézték. Ezért minden tételt együttesen fontolóra vettek.⁶⁴⁵ Gyula a tárgyalások alatt tétlenül lógatta kezét,

⁶³⁴ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

⁶³⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] kicsinyek,

⁶³⁶ [Ny 1920] hosszú,

⁶³⁷ [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] Gyula nyitott ajtót, aki a köztük lévő körülömbésnéél fogva túlzott udvariassággal, a fiatalabb szerénységével fogadta, kicsit meghajolt előtte. Házikabátot viselt. Rajztollat tartott kezében. A szoba közepén az asztalon tervrajzok heverték, tussos csészék között kartonpapirok, hosszú hajszálvékony vonalakkal. István megtekintette a rajzokat.

⁶³⁸ [RO 1927] s

⁶³⁹ [RO 1927] [új bekezdés]

⁶⁴⁰ [RO 1927] Gyula

⁶⁴¹ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] keveset beszélt,

⁶⁴² [sajtóhiba:] vitatnia.

⁶⁴³ [RO 1927] Vilmával.

⁶⁴⁴ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] Utóbb

⁶⁴⁵ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

az ablakdeszkára ült. Aztán engedelmet kért és tapintatból pár pillanatra egyedül hagyta őket.⁶⁴⁶

855 – Ó – szólt István, mert csak most vette észre, hogy Vilma⁶⁴⁷ lesoványodott – csak nem beteg? – és arcába nézett, hosszan.

Magában pedig ezt gondolta: Ő is?

– Dehogy.⁶⁴⁸ Csak ideges vagyok.

– Különben nincs baj? – kérdezte.⁶⁴⁹

– Semmi – suttogott az asszony, őszintén – semmi.⁶⁵⁰

860 – Vigyázzon az egészségére. Sok jó levegő és sok alvás.⁶⁵¹ Ma úgy látszik, kissé sápadt.⁶⁵²

– Tudom, – mondta – ma a fejem fáj.⁶⁵³

865 – Ez nem betegség – folytatta István – de azért nem szabad elhanyagolni. Meg kell tudni az okát, akkor egykettőre rendbe hozza egy jó orvos. Vérszegény? Vagy csak az idegeivel van baja? De ez már igazán az ő dolga. Ismétlem, jó orvoshoz forduljon. Nem akárkihez. Hiszen tudja...⁶⁵⁴

Menni készült, de előbb elkérte a⁶⁵⁵ kisfiától itt maradt emlékeket, melyeket hurcolkodáskor⁶⁵⁶ nem vitt magával.⁶⁵⁷

870 – Nekem elég lesz egy fénykép – mondta.

⁶⁴⁶ [RO 1927] [e helyett a két mondat helyett:] Gyula, míg István és Vilma tárgyalt, tétlenül lógatta kezét, egy darabig az ablakdeszkan üldögélt, aztán engedelmet kért, tapintatból pár pillanatra egyedül hagyta őket.

⁶⁴⁷ [Ny 1920] felesége

⁶⁴⁸ [Ny 1920] Dehogy!

⁶⁴⁹ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] – Különben semmi baj?

⁶⁵⁰ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] – Semmi – mondta az asszony, – semmi.

⁶⁵¹ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Sokat legyen levegőn.

⁶⁵² [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Jól alszik? Kissé sápadt.

⁶⁵³ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] – Tudom – mondta, – a fejem fáj.

⁶⁵⁴ [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] - Mért fáj a feje? – kérdezte István. – Vérszegény? Forduljon egy orvoshoz. Egy jó orvoshoz.

⁶⁵⁵ [Ny 1920] [ez a szó hiányzik]

⁶⁵⁶ [Ny 1920] a hurcolkodáskor

⁶⁵⁷ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Menni készült. Előbb valami emléket kért a kisfiától.

Válogattak⁶⁵⁸ a fényképes-dobozból,⁶⁵⁹ mely tele volt arcképeivel. Mindenféle fotográfiák álltak itt, melyek pólyás korában ábrázolták, porcogós testtel, kötött fehér cipőben, majd szánkón,⁶⁶⁰ kis télikabátban, mackóval⁶⁶¹ és bábuval s egy⁶⁶² pillanatra újra érezték gyászukat. Gyula, aki bejött,⁶⁶³ háttérben⁶⁶⁴ állt, nem akarta bolygatni bánatukban, mely⁶⁶⁵ csak az övék volt.

– Az kellene – folytatta István – amelyiken matrózzruhában van, hajadonfőtt, úgy, hogy a szép, domború homloka is látszik.⁶⁶⁶

– Ez?⁶⁶⁷

880 – Ez⁶⁶⁸ – szólt és⁶⁶⁹ kezébe vette képét.⁶⁷⁰ Milyen kedves.⁶⁷¹ Szegényke.⁶⁷²

– Szegényke – és az asszony is felsóhajtott. –⁶⁷³ Itt már látszik rajta,⁶⁷⁴ hogy nem sokáig él.

– Én nem úgy találom.

885 – A nyakacskája olyan vékony – és⁶⁷⁵ Vilma újjával rámutatott a nyakára.

⁶⁵⁸ [RO 1927] Turkáltak

⁶⁵⁹ [RO 1927] fényképes-dobozban,

⁶⁶⁰ [RO 1927] [sajtóhiba:] szánón,

⁶⁶¹ [RO 1927] mackóval.

⁶⁶² [RO 1927] Egy

⁶⁶³ [RO 1927] aki közben visszajött,

⁶⁶⁴ [RO 1927] a háttérben

⁶⁶⁵ [RO 1927] hisz ez

⁶⁶⁶ [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] – Azt szeretném – folytatta István, – amelyiken matrózzruhában van, hajadonfőtt, amelyiken a szép, domború homloka is látszik.

⁶⁶⁷ [RO 1927] Ezt?

⁶⁶⁸ [RO 1927] Ezt

⁶⁶⁹ [RO 1927] s

⁶⁷⁰ [RO 1927] képét, nézte.

⁶⁷¹ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

⁶⁷² [RO 1927] – Szegényke.

⁶⁷³ [RO 1927] [e helyett a közbevetés helyett:] – sóhajtott az asszony. –

⁶⁷⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] látszik,

⁶⁷⁵ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

- Nem, – szólott István. Itt egészen erős és nagyszerű gyerek. Micsoda válla van és micsoda homloka.⁶⁷⁶
- Miért mondja ezt? Hiszen tudja, hogy folyton betegeskedett.
- 890 – Mindössze kétszer volt beteg. Egyéves korában és akkor. Utoljára – s itt István felhuzta⁶⁷⁷ szemöldökét.
- Mégse⁶⁷⁸ lehetett megmenteni – tette hozzá az asszony.
- Nem – mondta István maga elé, természetellenesen, mint ahogy⁶⁷⁹ színészek szokták a színpadon⁶⁸⁰ – csakugyan nem lehetett megmenteni.
- 895 Két nap múlva,⁶⁸¹ koradélután, mikor István nyitott szemmel hevert a kereveten, kopogtak ajtaján.
- A felesége volt:
- Bocsásson meg, hogy zavarom.
- 900 – Ah.
- El kellett jönnöm⁶⁸² egy pár dolog miatt. Az a számla... és egyéb is... Mióta nálunk járt, nincs nyugtom...
- Nem értem.
- Ne tettesse⁶⁸³ magát. Maga újra kezdi a régi játékot és boldog, hogyha gyötörhet. Kérem, hagyja abba.⁶⁸⁴
- 905 – Sajnálom, ha megbántottam.⁶⁸⁵

⁶⁷⁶ [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] – Nem – tiltakozott István. – Itt erős, nagyszerű gyerek. Erős gyerek volt.

⁶⁷⁷ [RO 1927] fölhúzta

⁶⁷⁸ [RO 1927] Nem

⁶⁷⁹ [RO 1927] mint ahogy

⁶⁸⁰ [RO 1927] színpadon,

⁶⁸¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] napra rá,

⁶⁸² [RO 1927] jönnöm,

⁶⁸³ [sajtóhiba:] tetesse

⁶⁸⁴ [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] Ne tettesse magát. Ujra kezdi? Boldog, ha gyötörhet. Ne gyűlöljön engem.

⁶⁸⁵ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] - Én?

Azt hiszi, multkor nem értettem, amit mondott.⁶⁸⁶ Hogy a gyerek egészséges volt és⁶⁸⁷ még élhetett volna. Mindennek természetesen én vagyok az oka.

- 910 – Nem így gondoltam.⁶⁸⁸
 – Akkor miért beszélt⁶⁸⁹ kérem össze-vissza? Ugy látszik, nem volt elég négy évig. Folytatni akarja. Kegyetlen, igazán kegyetlen tréfa⁶⁹⁰
 – mondta⁶⁹¹ az asszony és⁶⁹² reszketett a gyűlölettől.
 – Megfogadom, hogy többet...
 915 – Nem ezt akarom – szólt a nő, szárazon –⁶⁹³ csak azt, hogy becsületesen⁶⁹⁴ mondja el, mit gondol. Hisz én is sokat tépelődtem.⁶⁹⁵
 – Ha kívánja...
 – Hát nem tettünk meg mindent – fakadt ki Vilma –⁶⁹⁶ ami⁶⁹⁷ tőlünk telt? Nem ápoltuk, nem rohantunk orvosért, nem sirtuk véresre a szemünket?
 920 – De igen⁶⁹⁸ – szólt István.
 – Akkor éjjel azonnal felkeltettem.⁶⁹⁹ Kértem, rimámkodtam, hogy segítsen. Maga ott ült a diványon – mintha most is látnám – hálóingben és ásítózott, pedig nekem úgy dobogott a szívem, rosszat sejtettem.⁷⁰⁰ De azt mondta, hogy várjuk meg a reggelt.

⁶⁸⁶ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] – Maga. Azt hiszi, multkor nem értettem meg, mire célzott.

⁶⁸⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] volt, hogy

⁶⁸⁸ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] - Ezt nem mondtam.

⁶⁸⁹ [RO 1927] beszél

⁶⁹⁰ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁶⁹¹ [RO 1927] fakadt ki

⁶⁹² [RO 1927] s

⁶⁹³ [RO 1927] [e helyett a közbevetés helyett:] – szólt Vilma szárazon, –

⁶⁹⁴ [RO 1927] őszintén

⁶⁹⁵ [RO 1927] tépelődöm.

⁶⁹⁶ [RO 1927] [e helyett a közbevetés helyett:] – tört ki a nő, –

⁶⁹⁷ [RO 1927] - mindent, ami

⁶⁹⁸ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁶⁹⁹ [RO 1927] fölkeltem.

⁷⁰⁰ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Maga ott ült a diványon – mintha most is látnám – hálóingben, ásítózott. Nekem úgy dobogott a szívem, rosszat sejtettem.

- Mit lehetett akkor tudni? – jegyezte meg István és kétségbeesett mozdulatot tett.⁷⁰¹
- Én másnap mindjárt⁷⁰² intézkedtem – felelt az asszony.
István most rámeredt, fölhúzta szemöldökét, úgy, mint tegnapelőtt.
- 930 – Mért bámul? – kiáltott Vilma keményen.⁷⁰³
- Azért, hogy oly jól emlékszik mindenre. Ez feltűnő, hogy úgy mondjam, mulatságos. De remélem arra is emlékszik, hogy Gaspareket hívatta el.⁷⁰⁴
- Hát kit hivathattam volna?
- 935 – Gasperek nem volt házi orvosunk.
- Házi orvosunk⁷⁰⁵ a világ másik végén lakott, a maga bölcsességéből. Borogatnom kellett szegénykét, folyton nyöszörgött. Azt se tudtam,⁷⁰⁶ hol a fejem. Hát átküldtem a szomszédba... hozzá...
- Tudja, kicsoda ez az ember? – mondta István.
- 940 – Hogyne, a táblája kint⁷⁰⁷ van, mint a többi orvosnak.
- De én már régen elmondtam magának, hogy mit beszélnek a háta mögött. Szeme láttára írtam meg a felmondólevelet, miután rájöttünk, már évekkel ezelőtt, hogy semmit sem tud és egy éves korában a kisfiút kanyaró helyett nátháról kezelte. Tudja, hogy hívtuk?
- 945 Gyógykovácsnak hívtuk és neveltünk rajta.⁷⁰⁸
- Mit vádaskodik? – szól az asszony. Magával közöltem a dolgot és rámhagyta,⁷⁰⁹ helyeselte.
- Nem, én még csodálkoztam is, hogy hozzá fordult.

⁷⁰¹ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] s legyintett.

⁷⁰² [RO 1927] mingyárt

⁷⁰³ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] – Miért bámul? – kiáltott rá Vilma.

⁷⁰⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] hívatta.

⁷⁰⁵ [RO 1927] A házi orvosunk

⁷⁰⁶ [Ny 1920] tudtam

⁷⁰⁷ [RO 1927] künn

⁷⁰⁸ [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] – De én elmondtam magának, hogy mit beszélnek a háta mögött. Szeme láttára írtam meg a fölmondólevelet, miután már évekkel ezelőtt rájöttünk, hogy semmit sem tud s egy éves korában a kisfiút kanyaró helyett nátháról kezelte. Tudja, hogy hívtuk? [sajtóhiba: hívtunk?] Gyógykovácsnak hívtuk. Gyógykovácsnak.

⁷⁰⁹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] s rám hagyta,

- De senki mást nem hivatott.⁷¹⁰
- 950 – Nevetséges – és Vilma itt nevetni is próbált⁷¹¹ – hát ez egyszeren nevetséges. Ilyen ötletek csak a maga fejében születhetnek. Ezek szerint... legalább is maga úgy látta...⁷¹² valakinek az érdeke volt... De kinek lett volna érdeke? Hiszen én mindjárt készségesen elvállaltam,⁷¹³ aznap este, mikor megbeszéltük, magunkhoz vettük volna és ez az ügy... ez a dolog... nem akadályozott volna meg semmit...
 955 Akár nálunk... akár magánál.⁷¹⁴ De mit beszélek róla komolyan... hiszen ez valóságos örület.⁷¹⁵
- Akkor hagyjuk – mondta István.
- Itt egyszerre megbénultak. Nyelvük nem tudott forogni, csak néz-
 960 ték egymást.
- Kövér dongó röpdösött⁷¹⁶ a szobában és⁷¹⁷ egyenletes zúgásával még nagyobbá tette a csendet. Aztán közönyös dolgokról beszéltek.
- Az asszony felhevült⁷¹⁸ arccal, égő szemmel jött ki a szobából, mint valami vad szerelmi találkáról. Haja szemébe lógott, kalapja félrebillent. Útközben nyelte a keserűséget, fuldoklott és⁷¹⁹ háyni szeretett volna az undortól. A fájdalmat akarta kiakádni, mint valami csömörletes ebédet.
- Feltette,⁷²⁰ hogy többé nem keresi föl volt urát. Nincs semmi célja ezeknek a beszédeknek,⁷²¹ csak jobban felizgatják.⁷²²

⁷¹⁰ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

⁷¹¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] próbált,

⁷¹² [Ny 1920] látja...

⁷¹³ [Ny 1920] [e helyett a három szó helyett:] tüstént elvállaltam

⁷¹⁴ [RO 1927] magánál...

⁷¹⁵ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] De mit beszélek... hiszen ez valóságos örület.

⁷¹⁶ [RO 1927] röpködött

⁷¹⁷ [RO 1927] s

⁷¹⁸ [RO 1927] fölhevült

⁷¹⁹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] fuldoklott,

⁷²⁰ [RO 1927] Föltette,

⁷²¹ [RO 1927] vitáknak,

⁷²² [RO 1927] fölizgatják.

- 970 Egyszer azonban, hogy az utcán ment, egy fordulónál, anélkül,
hogy észrevette volna, nesztelenül mellette termett István. Nem is
köszönt. Úgy kezdett beszélni, mintha vitájukat⁷²³ folytatták volna.
Halkan fülébe súgta:
– Ma kifizettem.
975 – Kit?
– Gaspareket.
Vilma megállt az aszfalton, mintha kigyó marta volna meg. Ha
nincs annyi ember körötte, biztosan felsikolt.⁷²⁴
– Igen – beszélt István⁷²⁵ – elküldte számláját.⁷²⁶ Volt benne annyi
980 tapintat, hogy csak most.
– Hagyja, az Istenre kérem.
– Csak beszámolok. Végre megállapodásunk érdekében ez magát
is érdekelheti. A számla 560 korona.⁷²⁷
Az asszony elfordította fejét, de ő mindig⁷²⁸ közelebb hajolt fü-
985 léhez, úgy beszélt.
– Talán sokalja? Nem, őt⁷²⁹ ez megilleti. Ha nem fizetem ki,⁷³⁰ a
bíróság hivatalosan is megítéli.⁷³¹ Végre is dolgozott, a szó szoros
értelmében, szorgalmasan eljár és az orvosi fáradságot is csak úgy
díjazni illik, mint a lakatos, vagy más iparos munkáját. 600⁷³² koro-
990 nát nyújtottam át, mire ő visszaadott 40 koronát.⁷³³
Botjával kopogott az aszfalton, idegesen,⁷³⁴ aztán folytatta:

⁷²³ [RO 1927] abbahagyott vitájukat

⁷²⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] fölsikolt.

⁷²⁵ [RO 1927] István,

⁷²⁶ [RO 1927] orvosi számláját.

⁷²⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] 150 koronát tett ki.

⁷²⁸ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] István

⁷²⁹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Nem

⁷³⁰ [RO 1927] [sajtóhiba:] ki,.

⁷³¹ [RO 1927] [sajtóhiba:] megítéli-

⁷³² [RO 1927] 200

⁷³³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] 50-et.

⁷³⁴ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

– Gasperek úr nagyszerűen⁷³⁵ érzi magát. Olyan piros és kővér, mint az élet, hasa kétszer akkora, mint azelőtt. Még mindig ott fityeg rajta az arany írótartó. Emlékszik rá?

995 István gyorsabban beszélt:

– Ha elgondolom, hogy azóta folyton működik, csöng a telefonja, házakhoz⁷³⁶ hívják, tisztelettel övezve él és szabadon jár, akkor ordítani szeretnék. A vadász... a híres vadász... Puffadt, hájas szörny – mondta többször egymásután⁷³⁷ – gonosztevő. A gonosztevők nem olyanok, mint a szindarabokban látjuk, hanem ilyen nyugodtak és egyszerűek.⁷³⁸ Bácsiknak nevezik őket.

1000 Az asszony itt rászólt.⁷³⁹ Egy kávéház előtt álltak, ahol sokan jártak ki-be és figyelni kezdték a vitatkozó párra. Erre tovább osontak, hogy föltűnést ne keltsenek.⁷⁴⁰

1005 Találkozásaik határozatlan időközökben, szeszélyesen megismétlődtek. Izgatottan keresték föl egymást. Sötét esőben, csatakosan vánszorogtak kis mellékutcákon.⁷⁴¹ Néha véletlenül találkoztak, néha valami ürüggyel, egymás lakásán. Gyulának kis irodácskája volt, mely minden idejét elfoglalta, többnyire nem tartózkodott otthon és⁷⁴² vagy nem tudott semmit ezekről az összejövetelekről, vagy nem tulajdonított nekik különösebb fontosságot.

Az asszony különben betegeskedett.

1015 Fejfájásai mindig gyakrabban visszatértek. Makacs, féloldali fejfájás gyötörte, mely napokig eltartott és hányással végződött. Utána ágyban kellett maradnia, hogy magához térjen. Az ideg orvos, aki kezelte, hetente kétszer villanyozta fejét és föltétlen nyugalmat ajánlott, amiért ismét megpróbált lemondani a találkákról. Akkor

⁷³⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] egyébként nagyszerűen

⁷³⁶ [RO 1927] családokhoz

⁷³⁷ [RO 1927] egymásután,

⁷³⁸ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] hanem ilyenek.

⁷³⁹ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Az asszony rákiabált.

⁷⁴⁰ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Erre továbbosontak.

⁷⁴¹ [sajtóhiba:] mellékutcákon,

⁷⁴² [RO 1927] s

azonban azt tapasztalta, hogy még jobban szenved. Úgy látta, jobb ha kiéli izgalmát.⁷⁴³

1020 Hosszú idő múltán ő írt levelet Istvánnak,⁷⁴⁴ melyben reggel korán találkát adott neki, valami elhagyott kis kávéházban.

István pontosan megjelent. Ő is várta az alkalmat. Gyülölködő öröm csillogott szemükben, mikor találkoztak.⁷⁴⁵

– Beteg vagyok – mondta az asszony⁷⁴⁶ – kiméljen engem.

1025 Pár perc múlva azonban ismét, a régi rettenetes fegyverekkel harcoltak mind a ketten.⁷⁴⁷ Vilma kezdte. Nyugodtan, minden szenvedély nélkül mesélte az első napok izgalmát, a gyerek lázát, a panaszát, aztán amint szokta, hozzátette:⁷⁴⁸

– Az Isten vette el szegénykét.

1030 – Minek⁷⁴⁹ mond ilyeneket? – szólt István. – Hiszen maga se hiszi.

– Maga nem hisz Istenben – támadott az asszony – sohase⁷⁵⁰ is hitt. Mindig istentelen volt.

– Az Isten – mondta István⁷⁵¹ – az Isten nem öl meg ártatlan gyereket.

1035 – Hát ki ölte meg?

– Mi – felelte, nyugodtan és határozottan.⁷⁵²

⁷⁴³ [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] Fejfájásai gyakrabban visszatértek. Makacs, féloldali fejfájás gyötörte. Az ideg orvos, aki kezelte, hetente kétszer villanyozta fejét és „föltétlen nyugalmat ajánlott”. Ezért egy darabig feléje se nézett Istvánnak. Később úgy látta, hogy mégis jobb, ha kiéli izgalmát.

⁷⁴⁴ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] Levelet írt Istvánnak,

⁷⁴⁵ [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] Gyülölködő öröm villant meg szemükben, mikor megpillantották egymást.

⁷⁴⁶ [RO 1927] asszony,

⁷⁴⁷ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Pár perc múlva azonban ismét a régi rettenetes fegyverekkel harcoltak.

⁷⁴⁸ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Nyugodtan mesélte az első napok izgalmát, a gyerek lázát, a betegség lefolyását, aztán, amint szokta, hozzátette:

⁷⁴⁹ [RO 1927] Miért

⁷⁵⁰ [RO 1927] sohasem

⁷⁵¹ [RO 1927] a férfi,

⁷⁵² [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] – Mi – felelte határozottan.

– Én? – suttogott az asszony,⁷⁵³ az önkívület fakó hangján, magából kikelve.

– Nem mondtam,⁷⁵⁴ hogy maga, hanem azt mondtam, hogy⁷⁵⁵
1040 mi. Mi ketten. Én és⁷⁵⁶ maga, akik nem szerettük egymást eléggé.
Összebeszélés nélkül, de nagyon ravaszul.

– Ostobaság – vágott közbe⁷⁵⁷ Vilma és⁷⁵⁸ határtalan gyűlölettel nézett volt urára. Én⁷⁵⁹ imádtam őt és⁷⁶⁰ most is tíz körmömmel ásnám ki a kis sírjából.

1045 Egymásután itták a konyakot és⁷⁶¹ gyújtogatták a cigarettákat. Az asszony új cigarettát kért.

– Tegnap⁷⁶² virágot vittem oda⁷⁶³ – szólt, mikor már nem tudta elviselni a csöndet.

– Igen? – és vállat vont István. –⁷⁶⁴ Én nem járok soha temetőbe.
1050 Csak egyszer voltam ott, egyetlen egyszer, de akkor is megbántam. Mi célja ennek, az Isten szent szerelmére? Se neki nem használ, de nekünk sem.⁷⁶⁵ Hogy kint voltam, néztem⁷⁶⁶ az embereket, akik a sirokat látogatják. Szegények, mintha valami elveszett tárgyat keresnének és⁷⁶⁷ vissza-vissza térnének⁷⁶⁸ arra a helyre, ahol sejtik,

⁷⁵³ [RO 1927] asszony

⁷⁵⁴ [RO 1927] mondtam

⁷⁵⁵ [RO 1927] hogy:

⁷⁵⁶ [RO 1927] meg

⁷⁵⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] suttogott [sajtóhiba: suttogott,]

⁷⁵⁸ [RO 1927] s

⁷⁵⁹ [RO 1927] – Én

⁷⁶⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] őt,

⁷⁶¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] konyakot,

⁷⁶² [RO 1927] – Tegnap is

⁷⁶³ [RO 1927] neki

⁷⁶⁴ [RO 1927] [e helyett a közbevetés helyett:] – és István vállat vont. –

⁷⁶⁵ [RO 1927] [e helyett a három mondat helyett:] Mi célja ennek, az Isten szent szerelmére? Se neki nem használ, se nekünk. Csak egyszer voltam ott, egyetlenegyszer, akkor is megbántam.

⁷⁶⁶ [RO 1927] [e helyett a négy szó helyett:] Néztem

⁷⁶⁷ [RO 1927] s

⁷⁶⁸ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] vissza-visszatérnének

- 1055 nézdelődnek,⁷⁶⁹ kutakodnak, mint akiknek valami rögeszméjük van
és⁷⁷⁰ aztán csalódottan elmennek.⁷⁷¹ Amit itt keresnek, nem találják.
Aztán a modern műveltség pokoli ötlete, hogy a gyerekek is itt⁷⁷²
külön pásztát kapnak, aféle⁷⁷³ gyerekszobát. A zöld dombok olyan
kicsinyek, mint a játékok.⁷⁷⁴ Alattuk két-három éves⁷⁷⁵ kisfiúk és
1060 kislányok,⁷⁷⁶ akik csak rövid látogatásra jöttek erre a világra és⁷⁷⁷
miután megismerték a lázat meg a fejfájást, eltűntek. Kis bolondok,
még a cseresznye ízét sem tudták, de azért igazi halált haltak. A kő-
keresztjeiken, vagy a fejfájukon ott van az élettörténetük.⁷⁷⁸ Péterke,
élt két évet... Jánoska, Piroska, Erzsike... Részletesebben alig lehetne
1065 elmesélni. Egy dolog azonban megrázó: a hallgatás. Az a nagy-nagy
hallgatás, mely szinte felordít a közönyös égre.⁷⁷⁹ Miért volt mindez?
Én a játszóterekre gondoltam, melyen a gyerekek labdázna és⁷⁸⁰ vi-
songnak. De itt ők is épúgy⁷⁸¹ hallgatnak, mint a felnőttek.
Kicsit megállapodott, aztán tovább beszélt.
1070 – Általában azonban⁷⁸² nem törődöm ilyesmikkel. Mással fog-
lalkozom. Látja, például sokat gondolok a papra. Arra az egyszerű
papra, aki összeeskettett bennünket és kért, hogy szeressük egymást.
Szegény öreg, talán maga se tudta, milyen nagy szót ejtett ki. Azt

⁷⁶⁹ [RO 1927] nézdelődnek,

⁷⁷⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] van,

⁷⁷¹ [Ny 1920] mennek el.

⁷⁷² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] itt is

⁷⁷³ [RO 1927] afféle

⁷⁷⁴ [RO 1927] homokvárak.

⁷⁷⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] két-hároméves

⁷⁷⁶ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] kisfiúk, kislányok

⁷⁷⁷ [RO 1927] s

⁷⁷⁸ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Kőkeresztjeiken, fejfájukon ott van élettörténetük.

⁷⁷⁹ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Az a nagy-nagy hallgatás szinte fölordít az égre.

⁷⁸⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] labdázna,

⁷⁸¹ [RO 1927] éppúgy

⁷⁸² [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

mondta, hogy a szeretet az élet.⁷⁸³ És azt gondolhatta, hogy a szeretetlenség a halál.⁷⁸⁴ Aki nem szeret, az öl. Az mindig öl.

Az asszony szemében a remény fénye villant meg.⁷⁸⁵ Ellenvetést kockáztatott.

– Ha végiggondolom az egészet, mégis nyilvánvaló, hogy maga a hibás. Hiszen maga a férfi, mindig csak maga parancsolt otthon. Akkor rögtön cselekednie kellett volna. De nem tette meg. Emlékszik, mikor egyéves korában megbetegedett, éjnek idején szaladt orvosért, úgy, hogy⁷⁸⁶ a hálóingére kapta télikabátját és⁷⁸⁷ félóraig ácsorgott a gyógyszerár előtt a hóban. Mégis hazahozta az orvosságot. Istvánka pedig meggyógyult.

– Tudom. De maga akkor szeretett engem.

Még sokáig maradtak együtt, hirlapokat olvastak.

Egy idő múltán aztán megszólalt István:

– Nézze – mondta halott hangon és az asszony feltekintett.⁷⁸⁸

Tudta, hogy ilyenkor mi következik. Újra kinezni fogja, könnyörtelen módszere szerint feltépi⁷⁸⁹ a sebet, mely évek óta nem tudott behegedni. Nem tiltakozott ellene. A nagy fájdalmat jobban szerette, mint a sajtató bizsergést. Figyelmesen hallgatta.

– Nekünk volt egy cselédünk. Verának hívták. Annak született egy gyereke, törvénytelen gyerek, szegény kis cseléd fattyú. Két hónapig szoptatta. Egy este aztán, mikor nem volt senki a szobában, lefektette az ágyra, betakarta paplannal, dunyhával, rátett egy párnát

⁷⁸³ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Azt mondta, hogy: „a szeretet az élet”.

⁷⁸⁴ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] És azt gondolhatta, hogy: „a szeretetlenség a halál”.

⁷⁸⁵ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Az asszony szemében egy gondolat csillant meg.

⁷⁸⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] úgyhogy

⁷⁸⁷ [RO 1927] s

⁷⁸⁸ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] – Nézze – mondta halott hangon. [új bekezdésben:] Az asszony föltekintett.

⁷⁸⁹ [RO 1927] föltépi

kis⁷⁹⁰ szájacskájára, úgy, hogy⁷⁹¹ nyöszörgését se lehetett hallani és teste egész terhével ráfeküdt.

1100 Az asszony halántékához kapott és⁷⁹² szerette volna befogni fülét. De nem tette.

– Vera vagy tíz percig várt. Aztán a gyereke holttestét ott hagyta és⁷⁹³ kiment a szobából. Még aznap letartóztatta a csendőrség.⁷⁹⁴

Mindennapos eset, gyakran olvasni ilyet. Tegnap jutott eszembe, mikor nem tudtam aludni és⁷⁹⁵ gondolkoztam mindenféléről.

1105 István hamuszürke arccal az asszony arcába meredt:

– Ártatlannak tartja Verát? – kérdezte.

Vilma nem felelt.

1110 – Mert én⁷⁹⁶ nem tartom annak – folytatta.⁷⁹⁷ A⁷⁹⁸ törvény se. Tíz évet kapott. Azóta biztosan leülte.⁷⁹⁹ Mária-Nosztrán. Már régen megszabadulhatott és⁸⁰⁰ ha él, akkor boldog⁸⁰¹ is lehet. Mert aki levezelte a⁸⁰² bűnét, az legalább⁸⁰³ nyugodt. Talán⁸⁰⁴ már férjhez is ment.

Kényszeredetten fizettek és azután elváltak.⁸⁰⁵

⁷⁹⁰ [RO 1927] a kis

⁷⁹¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] úgyhogy

⁷⁹² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] kapott,

⁷⁹³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] otthagytá,

⁷⁹⁴ [RO 1927] rendőrség.

⁷⁹⁵ [RO 1927] s

⁷⁹⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Én

⁷⁹⁷ [RO 1927] mondta István.

⁷⁹⁸ [RO 1927] – A

⁷⁹⁹ [Ny 1920] [=] [RO 1927] leülte

⁸⁰⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] kiszabadulhatott s

⁸⁰¹ [RO 1927] talán boldog

⁸⁰² [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁸⁰³ [Ny 1920] legalább is

⁸⁰⁴ [RO 1927] Lehet, hogy

⁸⁰⁵ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Kényszeredetten fizettek, elváltak.

1115 Otthon pedig⁸⁰⁶ mindig valami megoldáson gondolkodtak.⁸⁰⁷ Né-
ha, úgy rémlett,⁸⁰⁸ egész közel van. De mikor meg akarták fogni,
amit zaklatott agyvelejük láza tükrözött eléjük, látták, hogy csak
képzelték.

VIII.

Az asszony a nyári hónapokat minden évben szüleinél szokta töl-
teni,⁸⁰⁹ vidéken.

1120 Az ura,⁸¹⁰ bár neki is szüksége lett volna pihenésre, nem ment le
vele. Valami nagyobb megbízást kapott, melytől állítólag⁸¹¹ egész
vagyon függött,⁸¹² ezért minden idejét neki szentelte, vakációban⁸¹³
is dolgozott. Eddig vergődve, nyomorultan éltek. Most, hogy tüne-
dezni kezdett ifjúságuk, legalább egy kis kényelmet akartak. Gyula
1125 folyton vonalzott, hosszú léniákkal és háromszögekkel,⁸¹⁴ gummizta
a rajzlapokat.

Kövérek hosszú fehér, földszintes házban laktak, a város⁸¹⁵ fő-
utcáján.

1130 Valaha nagyon híres porta volt ez. Régen építették. Akkor, mikor
még a napszám olcsó volt és az emberek nem igen siettek. Hatal-
mas bolthajtásai, méter-vastag falai idilli idők nyugalmat árasztot-
ták. Az öregek sokat tudnak⁸¹⁶ beszélni arról, milyen megyére szóló
multságok zajlottak le itten és⁸¹⁷ mennyit táncoltak ezeken a szálkás
padlókon. Évekkel ezelőtt hetente szólt náluk a cigányzene. Az asz-

⁸⁰⁶ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁸⁰⁷ [RO 1927] gondolkodtak.

⁸⁰⁸ [sajtóhiba:] rémlet,

⁸⁰⁹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] töltötte,

⁸¹⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Gyula,

⁸¹¹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁸¹² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] vagyont remélt,

⁸¹³ [RO 1927] a kánikulában

⁸¹⁴ [RO 1927] háromszögekkel babrált,

⁸¹⁵ [RO 1927] kis város

⁸¹⁶ [Ny 1920] tudtak

⁸¹⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] itten,

- 1135 talok reggel, este terítve voltak, mint a vendéglőkben és⁸¹⁸ azok, akik
társaságot kerestek, a nap bármely órájában idejöttek, ettek, ittak.⁸¹⁹
Bort hoztak fel⁸²⁰ a pincéből és⁸²¹ a konyhában mindig sült valami.
A gyógyszerészné – híres gazdasszony volt – meleg tányéron friss
töportyús pogácsával és⁸²² fánkkal kínálta a vendégeket.
- 1140 Most is napfény záporzott ezekre a szobákra, a fehér meszelt falak-
ra és az ablakokban, mint régen piros virágok nyíltak, cserépben.⁸²³
Ennek a háznak is⁸²⁴ volt valami jellegzetes szaga. A szalonon át, me-
lyet csak egy üvegajtó választott el a gyógyszerertártól, átszivárgott⁸²⁵ a
patika illata, az⁸²⁶ aether párája és összevegyült a szobák légkörével,
1145 melyen a sok fehérnemű, a gyakran súrolt padló és az illattalan, de
jó háziszappan egészséges, tiszta lehellete lebegett.⁸²⁷
Vilma már messziről megérezte ezt és⁸²⁸ szívdobogva lépett be.
Ott állt a füledt családi körben.
– Az élet háza – gondolta.
- 1150 Itt minden tárgynak megvolt a maga története. Annyira megtelt
élettel, hogy aki hozzájuk ért, azt megrázta a delejes áram. Minden
villa, kés, kanál, olló, tű emlékeztetett valamire. Mikor a gyógysze-
részné kinyitott a varróasztalkájában egy dobozt, megtalálta azokat
a gombokat, melyeket kisleányai gyerekrüháiról fejtett le.

⁸¹⁸ [RO 1927] s

⁸¹⁹ [RO 1927] ettek-ittak.

⁸²⁰ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁸²¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] pincéből,

⁸²² [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] töportyós pogácsával,

⁸²³ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Most is verőfény záporzott a szobák fe-
hér meszelt falaira s az ablakokban, mint régen, piros virágok nyíltak cserépben.

⁸²⁴ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁸²⁵ [sajtóhiba:] átszivárgot

⁸²⁶ [sajtóhiba:] a

⁸²⁷ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] A szalonon át, melyet üvegajtó válasz-
tott el a gyógyszerertártól, átszivárgott a patika illata, az aether párája összeve-
gyült a szobák légkörével, mely a sok fehérnemű, a gyakran súrolt padló, a jó
háziszappan egészséges, tiszta szagát árasztotta.

⁸²⁸ [RO 1927] s

1155 – Ha én elmondanám az életemet – sóhajtott néha a gyógyszer-
részné⁸²⁹ – arról regényt lehetne írni – és szeme majdnem eszelős
fénnel ragyogott a nagy-nagy jósaágtól.

De ha kérték leányai, hogy mesélje el, csak homlokon csókolta őket
és hallgatott. Azt mondaná el, amit úgy is tudnak.⁸³⁰ Aztán élete⁸³¹
1160 nem is volt regény. Tizenkilenc éves korában férjhez ment. Csak ar-
ra emlékezett, hogy a gyógyszerész akkor a mellényén duplafonatú
aranyláncot viselt és⁸³² göndör, fekete haja homlokára csapzott, nem
volt kopasz, mint most. Kilenc gyermeket szült. Az évek – csöndes,
fájdalmas, cigányzenés évek – egymásbaolvadtak.⁸³³ De ha⁸³⁴ egy
1165 keresztelőről tett említést, vagy egy vörhenyről,⁸³⁵ vagy valamelyik
leánya első báljáról, akkor mindent pontosan látott. Megmutatta a
szobapárkányt, melybe egyik kisfia beverte homlokát,⁸³⁶ hét éves⁸³⁷
korában és⁸³⁸ azt az ablakdeszkát, melyről leesett legnagyobbik leá-
nya. Szavakat ismételtetett, melyeket gyermekei már nem értettek⁸³⁹
1170 és értelmük régen elmosódott.⁸⁴⁰ Varrt, süttött, főzött, ápolta a kicsi-
két,⁸⁴¹ mikor betegek voltak és sokszor előfordult, hogy egyszerre
négy ágy állott megvetve, ő pedig egymás után⁸⁴² rakta a forró fejekre
a borogatásokat,⁸⁴³ s keze a téli hidegben kirücskösödött.

⁸²⁹ [RO 1927] gyógyszerészné,

⁸³⁰ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

⁸³¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Élete

⁸³² [RO 1927] s

⁸³³ [RO 1927] összeolvadtak lelkében.

⁸³⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Ha azonban

⁸³⁵ [Ny 1920] skarlátról,

⁸³⁶ [RO 1927] homlokát

⁸³⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] hétéves

⁸³⁸ [RO 1927] s

⁸³⁹ [RO 1927] értettek.

⁸⁴⁰ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

⁸⁴¹ [Ny 1920] kicsinyeket,

⁸⁴² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] egymásután

⁸⁴³ [RO 1927] borogatásokat

1175 Vilma sokáig nézte anyját, amint ölbe telt kézzel ült és⁸⁴⁴ nem volt se szomorú, se vidám. Alig öregedett meg. Csak a sok-sok élet látszott rajta.

– Mi vagyok én? – kérdezte magában Vilma. Gyermek⁸⁴⁵ vagyok és gyermektelen anya.

1180 Néha elvetődtek ebbe a házba a cigányok is, felállt⁸⁴⁶ a banda a hosszú folyosón,⁸⁴⁷ cimbalommal és nagybőgővel, mint egykor a gyógyszerész nevenapján, kicsit cincogott, de aztán hamar elment. Vasárnaponként eljöttek ide nénjei is, a Kövér-lányok,⁸⁴⁸ az urukkal és a⁸⁴⁹ dajkákkal, akik gyerekkocsikat toltak az udvaron. A sokat látott ház asztalán újra tej és⁸⁵⁰ kamillatea gőzölgött. De hétköznapiakon⁸⁵¹

1185 egyedül maradt szüleivel.⁸⁵²

Ekkor⁸⁵³ únta magát, ide-oda járt, céltalanul.⁸⁵⁴ Egykori leány-szobájában ágya fölött lógott egy arckép, fekete tojásdad keretben, Istvánka fotográfiája. Most⁸⁵⁵ ebből az elhagyott szobájából nézte szegényke⁸⁵⁶ az élet közönyös múlását.

⁸⁴⁴ [RO 1927] s

⁸⁴⁵ [Ny 1920] [=] [RO 1927] – Gyermek

⁸⁴⁶ [RO 1927] fölállt

⁸⁴⁷ [Ny 1920] folyosón

⁸⁴⁸ [RO 1927] Kövér-leányok,

⁸⁴⁹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁸⁵⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] tej,

⁸⁵¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] [új bekezdésben:] Vilma a hétköznapiakon

⁸⁵² [Ny 1920] a szüleivel.

⁸⁵³ [RO 1927] [nincs új bekezdés]

⁸⁵⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] ténfergett.

⁸⁵⁵ [Ny 1920] Most,

⁸⁵⁶ [RO 1927] a kisfiú

1190 Vilma ült a kertben, petúniák és⁸⁵⁷ verbénák között. Ólomnehéz⁸⁵⁸
nyári éjszaka feküdt mellére, csillagok nélkül,⁸⁵⁹ melyet a vidéki por
sűrűvé és⁸⁶⁰ fullasztóvá tett.

Az öregekre gondolt, apjára és anyjára, kik már korán fekszenek,
kimélik magukat, életük utolsó éveit élik. Künn a folyosó ablakán
1195 mécs égett, úgy mint gyerekkorában,⁸⁶¹ hogy a hálósobába egy kis
fényt szítáljon és lássanak, ha felkelnek.⁸⁶² Ezen a szokásukon évti-
zedeken át nem változtattak semmit. Olyan templomian lobogott a
kis mécs. Volt benne valami szertartásszerű és⁸⁶³ komoly.

Minden ilyen volt különben ebben a házban.⁸⁶⁴ A kilincsek már
1200 rozogák,⁸⁶⁵ az ajtók nyikorogtak, az ablakok némelyikét nem lehetett
becsukni. De⁸⁶⁶ az öregek ragaszkodtak hozzájuk. Megkegyelmeztek
a holmiknak, melyek oly sokáig szolgálták őket, hiszen a tárgyak is
csak egy életre szólnak. Arra a kevés időre pedig,⁸⁶⁷ gondolták, amíg
itt vannak, nem érdemes újat szerezni.⁸⁶⁸

1205 Kis szél⁸⁶⁹ kerekedett és⁸⁷⁰ megsimogatta arcát,⁸⁷¹ búsan és fino-
man, mintha valamire emlékeztette volna. Elmúlik az élet, mon-
dogatta magában, de nem szüleit sajnálta, akik szépen, nemesen,
nyugodtan öregedtek meg, örömben és gyászban, hanem önmagát,

⁸⁵⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] petúniák,

⁸⁵⁸ [RO 1927] Csillagtalan

⁸⁵⁹ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

⁸⁶⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] sűrűvé,

⁸⁶¹ [RO 1927] gyermekkorában,

⁸⁶² [RO 1927] fölkelnek.

⁸⁶³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] szertartásszerű,

⁸⁶⁴ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Különben ebben a házban már min-
dent elnyűttek.

⁸⁶⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] rozogák voltak,

⁸⁶⁶ [RO 1927] Ellenben

⁸⁶⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] időre,

⁸⁶⁸ [RO 1927] [sajtóhiba:] zszerezni

⁸⁶⁹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Szél

⁸⁷⁰ [RO 1927] s

⁸⁷¹ [RO 1927] Vilma arcát,

1210 aki mindig elégedetlen volt és⁸⁷² úgy vágyakozott el innen, mint valami börtönből, a szebb, az⁸⁷³ újabb, az⁸⁷⁴ érdekesebb felé. Holott csak itt volt boldog. Az az unalom, az a csönd, az az eseménytelen élet, melyet itt élt át, az volt a boldogság. Csak az volt a boldogság.

A lépcső alatt volt egy bolthajtás, melybe galyakat raktak,⁸⁷⁵ itt játszottak valaha bújósdit, testvéreivel.⁸⁷⁶ Vilma fölkelt és⁸⁷⁷ a sötétben a bolthajtás alá tekintett. Érezte az avar páráját, melyet régen és⁸⁷⁸ mellét kifejezhetetlen idegességgel szorította össze valami. A tücskök is úgy zenéltek, mint akkor.⁸⁷⁹

– Mi lett belőlem – gondolta és leült⁸⁸⁰ a padra.

IX.

1220 István mindig abban a reményben bontotta fel⁸⁸¹ postáját, hogy levelet kap tőle. De nem jött se levél, se kártya.

Ekkor kezdte érezni, mennyire szüksége van rá. Ha őszintén számot vetett magával, be kellett vallania, minden reménysége csak az volt, hogy hazajön⁸⁸² és újra beszélhetnek egymással. Lehet, hogy ő ott távolban⁸⁸³ talán már másképen⁸⁸⁴ látja az egészszet, rájött valami-
re, ami megváltoztatja a helyzetet.

⁸⁷² [RO 1927] s

⁸⁷³ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁸⁷⁴ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁸⁷⁵ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] melyet valaha gallyakkal ékesítettek föl,

⁸⁷⁶ [Ny 1920] [sajtóhiba:] testvéreivel. [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] bújósdit a testvéreivel.

⁸⁷⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] fölkelt,

⁸⁷⁸ [RO 1927] s

⁸⁷⁹ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] A tücskök ciripeltek.

⁸⁸⁰ [RO 1927] visszaült

⁸⁸¹ [RO 1927] föl

⁸⁸² [RO 1927] Vilma hazajön

⁸⁸³ [RO 1927] a távolban

⁸⁸⁴ [RO 1927] máskép

Füledt, budapesti nyár volt. István szállodai szobájában lakott, fönn a negyedik emeleten, melyet átfűtöttek a napsugarak,⁸⁸⁵ kis kalickájában,⁸⁸⁶ mely olyan forró és levegőtlen volt, mint a velencei
 1230 ólomzárkák. Nappal leeresztette a függönyöket, bezárta az ablak-táblákat, aludt. Csak estefelé kelt fel,⁸⁸⁷ mikor csökkenni kezdett a pálott,⁸⁸⁸ sárga meleg. Szél futott végig a körúton, megmozgatta az aszfaltban levő akácfák lombjait, kavarta az utca szemetét, a rozsdás leveleket, a reklámcédulákat, melyeket napközben dobáltak szét
 1235 ácsorgó emberek. Kigyulladtak a tüzek, villamos⁸⁸⁹ csillag, egy-egy vörös reklámkígyó tündöklött föl a szürkességben. Nézte ezt az esti életet, a⁸⁹⁰ nyitott ablakából.

Nem tudta, mit csináljon. Végigment a Rákóczi-úton, Budapestnek ezen a szörnyű, baljós és jellegzetes⁸⁹¹ útján, mely az egész várost
 1240 jellemzi. Gyorstalpalók, gyorsfoltozók és⁸⁹² gyorsenyveshátasok üzletét⁸⁹³ látta itten egymás hátán. De az út stilusa minden ötméterre változott. Melegből hidegbe ért, borzongva. Voltak olyan részei, melyek a nápolyi zug-utcácskákra emlékeztették, más részek Páris⁸⁹⁴ külvárosait hozták eszébe, ismét mások a bécsi kabarek negyedét,
 1245 vagy az orosz csapszékek szurdékját.

– Szörnyü... szörnyü – mondogatta.

Pesti emberek ténferegtek itten és⁸⁹⁵ úgy látszott, ők se tudják⁸⁹⁶ mihez kezdjenek. Hát ők is? Nem álltak és nem ültek, valami közönyös helyzetet foglaltak el az éjszakában. Botorkáltak homályos

⁸⁸⁵ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

⁸⁸⁶ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] egy kis kalickában,

⁸⁸⁷ [RO 1927] föl,

⁸⁸⁸ [RO 1927] pállott,

⁸⁸⁹ [Ny 1920] egy-egy villamos [RO 1927] egy villamos

⁸⁹⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] életet

⁸⁹¹ [RO 1927] [ez a két szó hiányzik]

⁸⁹² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] gyorsfoltozók,

⁸⁹³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] enyveshátasok boltját

⁸⁹⁴ [RO 1927] Párizs

⁸⁹⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] s

⁸⁹⁶ [RO 1927] igen tudják,

1250 köveken, négyen-öten kis csapatba álltak, csöndes várakozók,⁸⁹⁷ nem tudtak hazamenni a hőségben. Azért vesztegeltek itt, lógó karral. Nem beszéltek. Arra is lusták voltak. Csak néha nevettek, de nem a szívükből, hanem a torkukból. Egy közismert pesti elmebeteg lyukas keménykalapjával mindenkinek köszöntgetett,⁸⁹⁸ ez okozta a derűtséget.

– Szörnyű... szörnyű...

Távol,⁸⁹⁹ a gázcsőből láng bugyborékkolt, nyitott lepkeláng, egy kofa gyümölcsös szekereire világított, melyet ponyva takart el.⁹⁰⁰ Az utcapadon dereshaju nő ült, rongyos ruhában, hajadonfőtt, levetette cipőjét⁹⁰¹ és a hültni kezdő éjszakában légfürdőt vett a lába. Az utcai nők is cirkálni kezdtek, magassarku lakkcipőben, sárga hajjal, vastag, poros parókában, mely alatt gyöngyözött homlokuk⁹⁰² a verejtéktől. Rájuk nézett, végtelen szájalommal és⁹⁰³ nem tudta elképzelni, mi lehet a céljuk. Ha az a céljuk, hogy megijessék a járó-kelőket,⁹⁰⁴ akkor elérik. Úgy kifestették arcukat, mint a bohócok. Mintegy álarcot viseltek. Az álarc alatt két szem nézett rá, egy ember szegény két szeme. A reménytelen kavargásban azonban akadtak sokan, akik megálltak, szenvedő szívek,⁹⁰⁵ nem ijedtek meg tőlük, felfedezték⁹⁰⁶ bennük a testvért.

1270 – Szörnyű... szörnyű...

Hová menjen? A barátjai,⁹⁰⁷ a családi körükben, untatták őt. Valahányszor elfogadta meghívásukat és⁹⁰⁸ végigevett náluk egy

⁸⁹⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] a csöndes várakozók

⁸⁹⁸ [RO 1927] köszöntgetett,

⁸⁹⁹ [RO 1927] Távol

⁹⁰⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] takart.

⁹⁰¹ [Ny 1920] a cipőjét

⁹⁰² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] gyöngyözött homlokuk

⁹⁰³ [RO 1927] s

⁹⁰⁴ [RO 1927] járókelőket,

⁹⁰⁵ [Ny 1920] szívek

⁹⁰⁶ [RO 1927] fölfedezték

⁹⁰⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Barátai,

⁹⁰⁸ [RO 1927] s

- hosszu vacsorát, fáradtan érkezett haza. A kártyázást abbahagyta, vagyona ugyanis⁹⁰⁹ elúszott, aztán egyáltalán nem érdekelte már.⁹¹⁰
- 1275 Egyszer-másszor szórakozni próbált, kocsira ült, megvacsorált egyedül a ligetben, bevetődött egy nyári kabaréba is, ahol túllszoknyában kis nők ugrálnak és sápadt, tüdővésztes, vagy vérbajos színészek csiklandós, könnyű tréfákat mondanak az életről. Szánta a színészeket, önmagát is⁹¹¹ és bosszankodva, vagy mosolyogva állapította⁹¹² meg,
- 1280 hogy ez nem⁹¹³ megoldás. Ugy vetette el ezeket a kis mulatságokat, mint haszontalan orvosságokat.
- Aztán nem próbált semmit sem. Hevert a szálloda rézágyán és⁹¹⁴ gondolkozott. De most⁹¹⁵ már nem okozott fájdalmat az emlék. Vigasztalásnak tudta, hogy foglalkozhat azzal, ami elmúlt. Hihetetlen
- 1285 éberséggel emlékezett vissza mindenre, ami házassága utolsó éveiben történt. Hallotta, hogy az öreg emberek⁹¹⁶ nagyon elevenen látják a fiatalságukat⁹¹⁷ és közeledő öregségének tulajdonította ezt a képességet.⁹¹⁸ Szötte-fonta a képeket, mint mikor valaki álmodik és⁹¹⁹ esténként ott folytatja az álmot, ahol előző nap abbahagyta.⁹²⁰ Néha rábukkant olyan adatra, melyről⁹²¹ azt hitte, hogy végkép elfelejtette.
- 1290 A mult lomtárából fölemelte ezt, örvendve⁹²² és megőrizte. Érezte, hogy többé soha nem⁹²³ fogja elfelejteni.

⁹⁰⁹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁹¹⁰ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] nem érdekelte semmi.

⁹¹¹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁹¹² [RO 1927] [sajtóhiba:] álladította

⁹¹³ [RO 1927] sem

⁹¹⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] rézágyán,

⁹¹⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Most

⁹¹⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] öregemberek

⁹¹⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] fiatalságukat.

⁹¹⁸ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] Ezt a képességet közeledő öregségének tulajdonította.

⁹¹⁹ [RO 1927] s

⁹²⁰ [RO 1927] megszakította.

⁹²¹ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] olyasmire, amiről

⁹²² [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] örvendve fölemelte

⁹²³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] sohasem

1295 Szórakozás volt ez az emlékezés, de munka is, kötelesség is, mely-
be befáradt. Akkor abbahagyta.⁹²⁴ Kicsit pihent, hogy újult erővel,
tisztább fővel folytathassa. Micsoda detektívregegy, mondogatta ma-
gában,⁹²⁵ mikor egy-egy esetet bogozott és micsoda a célja. Nyilván-
valóan semmire.⁹²⁶ De azért folyt tovább az izgalmas nyomozás, sza-
porodtak a le nem írt akták, az óriási pör végtelenbe nyúlt, anélkül,
1300 hogy valami mentséget, vagy enyhületet adott volna. Mégse tudta
abbahagyni. Ha magára maradt, mindig újrakezdte.⁹²⁷

Különösen vasárnapjai voltak elviselhetetlenek. Az emberek mu-
latni próbáltak, egy napra kiszabadultak a kötelesség rabságából, de
arcukra⁹²⁸ rá volt írva, hogy ebben is csalódtak és⁹²⁹ estefelé már
visszavágytak az igába, melyet egész héten átkoztak. István abba-
1305 hagyta ezen a napon a szokott tépelődést.⁹³⁰ Ismerőseket⁹³¹ keresett az
utcón, de mindenki⁹³² elutazott innen.⁹³³ Unalmában elhatározta,
hogy meglátogatja Gyulát.

Otthon találta, a⁹³⁴ vonalzóí és körzőí között ült, dolgozott.

– Hogy-mint vagytok?⁹³⁵

1310 Gyula meglepődött a látogatásán,⁹³⁶ bevezette a szalonba, leültette,
szivarral kínálta. Csak aztán felelt.

⁹²⁴ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

⁹²⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] dünnyögte,

⁹²⁶ [RO 1927] semmi.

⁹²⁷ [RO 1927] újra kezdte.

⁹²⁸ [Ny 1920] az arcukra

⁹²⁹ [RO 1927] s

⁹³⁰ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

⁹³¹ [RO 1927] István ezen a napon ismerőseket

⁹³² [RO 1927] mindenkije

⁹³³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] nyaralt.

⁹³⁴ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁹³⁵ [RO 1927] vagy?

⁹³⁶ [RO 1927] látogatáson,

- Köszönöm – mondta határozatlanul⁹³⁷ – sokat dolgozom. Különben Vilma minden héten ír⁹³⁸ és⁹³⁹ jól van, fürdik, valami⁹⁴⁰ kúrát használ.
- 1315 – Igen – szólt István. Hallottam, hogy nagy megbízást kaptál.⁹⁴¹
 – Ó – felelt⁹⁴² – kiderült, hogy a medve bőrére ittunk. Csak évek múlva lesz láttatja. De akkor biztosan.
 – Örülök neki⁹⁴³ – mondta István és⁹⁴⁴ érezte, hogy elfogyott a mondókájuk.
- 1320 Néhány pillanatig ült, szótlanul.⁹⁴⁵ Mellét nehéznek érezte, feje szédült. Arra gondolt, hogy most egyszerre elmond mindent. Felfedi, miért kereste fel, csakhogy valakinek beszélhessen, mit szenvedett eddig, ő is, a felesége is.⁹⁴⁶ Hiszen ez a fiú úgyis tud mindent. De amint⁹⁴⁷ Gyula arcára nézett,⁹⁴⁸ aki hidegen, kissé gyanakodva fogadta, elállt szándékától. Félreértene és⁹⁴⁹ talán egyáltalán⁹⁵⁰ meg se értené. Azt mondják, nem nagyon értelmes ember, a tussos-csészén túl megszűnik látóköre. Aztán meglehetősen boldogtalannak látszik, az életharc őt is elnyűtte.
- 1330 Szidta magát az utcán, szégyenkezett, hogy ilyen ostobaságokat akart elkövetni. Az esőre hajló égről kénsárga felhők lógtak, melyek⁹⁵¹

⁹³⁷ [RO 1927] határozatlanul,

⁹³⁸ [RO 1927] ír,

⁹³⁹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁹⁴⁰ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁹⁴¹ [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] – Hallottam – szólt István, – hogy valami nagy megbízást kaptál.

⁹⁴² [RO 1927] felelte,

⁹⁴³ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁹⁴⁴ [RO 1927] s

⁹⁴⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] szótlanul ült.

⁹⁴⁶ [RO 1927] [e helyett a két mondat helyett:] Arra gondolt, hogy most kitárja a lelkét, hogy most elmondja, mit szenvedett eddig ő is, a volt felesége is.

⁹⁴⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Amint azonban

⁹⁴⁸ [RO 1927] pillantott,

⁹⁴⁹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Félreértene,

⁹⁵⁰ [RO 1927] egyáltalában

⁹⁵¹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

vak melegeit lehelték a kövezetre. Ment tovább, vitte a lába. Átbortorkált egy hidon és⁹⁵² csak később vette észre, hogy budai utcákon járkál, aztán újra a pesti oldalon találta magát, hazatérő kirándulók közt, akik virágokat hoztak kezükben.

1335 Egyszerre gyökeret vert a lába.

Gasperek fekete tábláját pillantotta meg, az arany betűkkel.⁹⁵³ Még mindig itt volt. A fűszerkereskedés is, *Kalmár és Társa*, a régi üzlet. Vele szemben pedig⁹⁵⁴ a négyemeletes ház, melynek első emeletén laktak valaha. A zománcos,⁹⁵⁵ tiszta kapualjában már égett a villany.

1340 Fölment a lépcsőn és anélkül, hogy gondolkozott volna, anélkül, hogy tudta volna, mit csinál, becsöngetett volt lakásukba. Feketeruhás, fehérkötényes szobalány nyitott ajtót, aki közölte, hogy a háziak nincsenek otthon, nyaralnak a Balaton mellett. Istvánnak most villant eszébe, hogy itt senkit sem ismer és⁹⁵⁶ nincs keresni valója. Megijedt a helyzet furcsaságától. De ekkor összeszedte magát, előadta, hogy 1345 értesítették, a lakás felszabadul, valami barátjára hivatkozott.⁹⁵⁷ Szavai bizalmat keltettek a szobalányban.⁹⁵⁸

István egymásután nézte meg a szobákat, mint azok, akik lakást akarnak bérelni,⁹⁵⁹ megmagyaráztatta előnyeit, hátrányait.⁹⁶⁰ Bement régi dolgozószobájába. Angol butorok terpeszkedtek, kényelmesek és⁹⁶¹ dúsak. Az új bérlők jómóduak lehetnek.

⁹⁵² [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] a hidon,

⁹⁵³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] aranybetűkkel.

⁹⁵⁴ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁹⁵⁵ [RO 1927] csempézett,

⁹⁵⁶ [RO 1927] s

⁹⁵⁷ [RO 1927] [e helyett a két mondat helyett:] Megijedt a helyzet furcsaságától, összeszedte magát, azt hazudta, hogy a háziakkal már tárgyal, át akarja venni a lakást, szeretné megtekinteni.

⁹⁵⁸ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] [új bekezdésben:] A szobalány bevezette.

⁹⁵⁹ [RO 1927] bérelni.

⁹⁶⁰ [RO 1927] [ez a tagmondat hiányzik]

⁹⁶¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] kényelmesek,

– Ez itt a szalón – mondta a szobalány,⁹⁶² aki egymásután⁹⁶³ gyűjtögetta a villanyt. Ez pedig a hálószoza. Napos és világos.⁹⁶⁴

– Igen. És ez?⁹⁶⁵

1355 – Ez az ebédlő.

István az egykori gyermekszobában állott.

Alig ismerte meg: egészen el volt torzítva,⁹⁶⁶ az új ismeretlen holmikkal, mintegy eltorlaszolva egy óriási asztallal, egy zömök és⁹⁶⁷ faragványos pohárszékkal. Sokáig állt az erős villanyfényben és⁹⁶⁸ jobbra-balra tekintgetett.⁹⁶⁹ Nagyon sok láng égett. Akkor csak egyetlen lámpát gyújtottak, hogy ne sértse a kis beteg szemét.

A nagy fehér ablakok a régiek voltak. Innen, ezekből az ablakokból,⁹⁷⁰ nézte Ő⁹⁷¹ a hóesést, az első hóesést, melyet már látott, az első és az utolsót. Aztán itt történt az egész. A hálóságy üres helyére bámult. Akkor melléje húzták a kis asztalkát, melyet a másik szobából hoztak át, erre tették az orvosságos-üvegeket,⁹⁷² a porokat és⁹⁷³ később a tanár erre rakta le oltótűjét is. Most oly határozottan látta a gyerek arcát, hogy le tudta volna rajzolni. Eleinte vérvörös volt a láztól, csak aztán halványodott el, komolyan és megadóan, csak aztán nyúlt meg kis orra és domborodott ki okos, kedves homloka.⁹⁷⁴

Végigsétált a szobán, mintha lépéseivel ki akarná mérni. Nagyon kicsinyelte. Emlékezetében sokkal nagyobbnek képzelte. Legalább kétszer ekkorának. Azt hitte, hogy itt nagy-nagy tér volt, mint egy

⁹⁶² [RO 1927] szobaleány,

⁹⁶³ [RO 1927] egymás után

⁹⁶⁴ [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

⁹⁶⁵ [RO 1927] az?

⁹⁶⁶ [RO 1927] torzítva

⁹⁶⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] zömök,

⁹⁶⁸ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] villanyfényben,

⁹⁶⁹ [RO 1927] tekingetett.

⁹⁷⁰ [RO 1927] ablakokból

⁹⁷¹ [Ny 1920] ő [RO 1927] Istvánka

⁹⁷² [RO 1927] orvosságos üvegeket,

⁹⁷³ [RO 1927] s

⁹⁷⁴ [RO 1927] homloka, mint egy szoboré.

- szinpadon, ahol tragédiákat játszanak. Csodálatos, hogy csalódik
néha az ember.
- 1375 István lehunyta szemét, aztán ezt kérdezte:⁹⁷⁵
– Gyerekek nincsenek?⁹⁷⁶
A szobalány⁹⁷⁷ kikísérte és megjegyezte:
– Nagyon szép lakás.
1380 – Igen – felelt István⁹⁷⁸ – alkalmas lakás – tette hozzá és majdnem
elmosolyodott, hogy olyan szót használt, melyet különben sohasem
szokott, de újra ismételte: – alkalmas kis⁹⁷⁹ lakás.
Erre köszönt és fejét csóválva elment.⁹⁸⁰

X.

- 1385 – Meddig tart ez így? – gondolta.
Vilma nem várta meg a nyár végét.
Két hét múlva gyorsvonaton robogott vissza, végig⁹⁸¹ az Alföldön,
melyet annyiszor látott a vonatablakból, hogy minden jelzőoszlopot
és⁹⁸² mérőöldkövet ismert⁹⁸³ rajta. Mezők suhantak el, gémeskutak,
1390 gulyák, mocsarak, szárártövises, kék mezei virágok, pipacsok.
A kövér nyár, dinnyék és tökök sárga koszorújában, aludt.⁹⁸⁴
Egész úton az ablaknál állt. Haja repdesett a haladás szélrohamá-
ban. Por, füst, forró korom hullt rá.
Mikor a vonatfülke tükrébe tekintett, majdnem idegen arc meredt
1395 rá: csupa ránc volt, csunyult és öregedett.

⁹⁷⁵ [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] István lehunyta szemét. Ezt kérdezte:

⁹⁷⁶ [RO 1927] nincsenek? [új bekezdésben:] - Nincsenek.

⁹⁷⁷ [RO 1927] szobaleány

⁹⁷⁸ [RO 1927] István,

⁹⁷⁹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁹⁸⁰ [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] Erre köszönt, fejét csóválta, elment.

⁹⁸¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] vissza Budapestre,

⁹⁸² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] jelzőoszlopot,

⁹⁸³ [sajtóhiba:] smert

⁹⁸⁴ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] A kövér nyár dinnyék, tökök sárga ko-
szorújában aludt.

Budapesten esett az eső. Szomorú, hideg víz hullt a fákra, jelezve, hogy vége a nyárnak.

– Nem bírtam ki⁹⁸⁵ tovább – mondotta Vilma Istvánnak⁹⁸⁶ – a vidék elviselhetetlen. Egész nap untam magam és⁹⁸⁷ ásitoltam, éjjel a nagy melegben nem bírtam⁹⁸⁸ aludni. Bálak⁹⁸⁹ vannak, jótékony hangversenyek, csónakkirándulások a tavon, mint régen. Irtózatos. Alig vártam, hogy lássalak, hogy beszéljek veled. Mit csináltál?

Istvánt hosszú idő múltán először tegezte, azóta. De olyan természetesen és magátólértetődően, hogy nem csodálkozott rajta. Hangjában is volt valami, ami jól esett neki.⁹⁹⁰

– Hogy mit csináltam? – kérdezte István. – Semmit.

– És mit szándékozol csinálni?

– Semmit.

– Kössünk békét – szolt Vilma,⁹⁹¹ bátran.

– Velem? Én régen, nagyon régen békét kötöttem már veled.⁹⁹²

Vilma sírva fakadt. Hosszan, hangtalanul sírt, könnyeit nem törölte föl, hagyta, hadd folyjanak⁹⁹³ végig arcán, hadd húzzon rajta barázdát a sós és maró nedv.⁹⁹⁴ Évek óta nem sírt ilyen jóízűen. István nem csitította őt.⁹⁹⁵ Nézte és⁹⁹⁶ várta, hogy megpihenjen.

⁹⁸⁵ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

⁹⁸⁶ [RO 1927] Istvánnak,

⁹⁸⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] magam,

⁹⁸⁸ [RO 1927] tudtam

⁹⁸⁹ [RO 1927] Bálók

⁹⁹⁰ [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] Istvánt hosszú idő múltán először tegezte azóta, olyan természetesen, magátólértetődően, hogy az nem csodálkozott rajta. Hangjában is volt valami, ami jól esett.

⁹⁹¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] mondta Vilma

⁹⁹² [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Én már régen, régen békét kötöttem veled.

⁹⁹³ [sajtóhiba:] folyanak [Ny 1920] [sajtóhiba:] folyanak

⁹⁹⁴ [RO 1927] [e helyett a négy szó helyett:] sós, maró, forró nedv.

⁹⁹⁵ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] csitította.

⁹⁹⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Nézte,

- 1415 – Most már jó – szólt Vilma és kissé⁹⁹⁷ elmosolyodott. Én⁹⁹⁸ sem haragszom rád, sohasem haragudtam. Bevallhatom neked, hogy te vagy minden vigasztalásom, csak azért érdemes még élnem, hogy beszélhessek veled, hogy elmondhassak mindent, ami eszembe jut. Ott a vidéken gondoltam egyszer arra is – egy csunya pillanatban –
- 1420 hogy véget vetek mindennek.⁹⁹⁹ Az apámnak van egy forgópisztolya. De nem érdemes. Ez sem érdemes. Ha mellettem leszel és megígéred, hogy nem nézel rám úgy – tudod úgy – akkor még érdemes élni.
- Kedves – mondta István és megsimogatta kezét¹⁰⁰⁰ – lásd ezt akartam. Nem szebb így?
- 1425 – De igen, szebb, csak így szép. Most megint lélegzem.¹⁰⁰¹ Egy hétig ismét élhetek. Isten veled.
- Egyszer István nézte¹⁰⁰² őt, amint fejét¹⁰⁰³ az asztalra hajtotta. Végtelenül meghatotta így.¹⁰⁰⁴ Mozdulatlan szenvedésében¹⁰⁰⁵ volt valami régies és nemes.¹⁰⁰⁶ Édesanyjára¹⁰⁰⁷ hasonlított.
- 1430 – Ugye¹⁰⁰⁸ csunya vagyok? – mondta az asszony.
- Dehogy, drága.
- Megöregedtem – szólt,¹⁰⁰⁹ vigasztalanul.

⁹⁹⁷ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] s

⁹⁹⁸ [RO 1927] – Én

⁹⁹⁹ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Ott a vidéken gondoltam egyszer arra is.

¹⁰⁰⁰ [Ny 1920] a kezét

¹⁰⁰¹ [RO 1927] lélekzem.

¹⁰⁰² [RO 1927] hosszan figyelte

¹⁰⁰³ [Ny 1920] a fejét

¹⁰⁰⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] meghatotta.

¹⁰⁰⁵ [sajtóhiba:] szenvedésben [RO 1927] [sajtóhiba:] szenvedésben

¹⁰⁰⁶ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] régies.

¹⁰⁰⁷ [RO 1927] Az édesanyjára

¹⁰⁰⁸ [RO 1927] Ugy-e

¹⁰⁰⁹ [RO 1927] szólt

- István rátekintett és¹⁰¹⁰ látta,¹⁰¹¹ hogy egykor síma homloka már csupa ránc, orrától szája felé két keserű és¹⁰¹² mély árok szalad, a
 1435 könnyek levezetőcsatornája. Haja is meggyérült. Halántéka körül
 ősz tincsek csillogtak hajdani pompás szőkeségében. Ugy, hogy szí-
 ne¹⁰¹³ szürkés-zöldes volt, majdnem nevetséges. Leirhatatlan szána-
 lom fogta el. Odahajolt az asztalra, fölélé és megcsókolta kezét:¹⁰¹⁴
 – Nem – mondta István csöndesen¹⁰¹⁵ – nagyon szép vagy.¹⁰¹⁶
 1440 Sohasem voltál ilyen szép, Vilma.
 – Te olyan jó vagy.
 – Lásd – tette hozzá István¹⁰¹⁷ – most elvehetnélek. De már késő.
 – Nagyon késő.¹⁰¹⁸
 – Itt kellett volna kezdenünk. Évekkel ezelőtt ismertem egy orosz
 1445 embert, valami menekült volt, aki¹⁰¹⁹ hihetetlen nyomoruságban élt
 és¹⁰²⁰ gyakran összejöttem vele. Az egyszer elmesélte, hogy a muzsi-
 kok nem ismerik ezt a szót: szeretlek. Azt mondják a nőknek, aki-
 ket feleségül vesznek: szánlak. Azt mondják: sajnállak. És ez annyit
 jelent,¹⁰²¹ hogy: szeretlek.
 1450 Az asszony boldogan tekintett rá:
 – Sohase csaltalak meg, akkor sem¹⁰²² hogy jegyben jártam. Min-
 dig becsületes maradtam.
 – Igen – jegyezte meg István¹⁰²³ – szép lett volna, de – hogy is
 mondjam – mi elhibáztuk a sorrendet. Csak a sorrendet hibáztuk

¹⁰¹⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] rátekintett.

¹⁰¹¹ [RO 1927] Látta,

¹⁰¹² [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] keserű,

¹⁰¹³ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] Színe

¹⁰¹⁴ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] Odahajolt, megcsókolta kezét:

¹⁰¹⁵ [RO 1927] csöndesen,

¹⁰¹⁶ [sajtóhiba:] vagy,

¹⁰¹⁷ [RO 1927] István,

¹⁰¹⁸ [RO 1927] [e helyett a mondat helyett:] - Késő – szólt Vilma, mint visszhang.

¹⁰¹⁹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

¹⁰²⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] élt,

¹⁰²¹ [Ny 1920] [sajtóhiba:] jelentí,

¹⁰²² [RO 1927] sem,

¹⁰²³ [RO 1927] István,

1455 el. A házasság¹⁰²⁴ az, melyet¹⁰²⁵ valóban annak lehet nevezni, sohase
kezdet, hanem vég, tragikus kényszerűség. Akkor szabad megkötni,
mikor már készen van. A többi? Kaland, társasjáték. Jaj azoknak, kik
fölteszik magukban,¹⁰²⁶ hogy megházasodnak, megpróbálják¹⁰²⁷ és
várnak tőle valamit.

1460 – Ha elválnék – szólott Vilma, tűnődve.¹⁰²⁸
Aztán maga legyintett:
– Nem, Gyula is annyira megszokott. És szeret. Én is szeretem őt.
Nem lehet elválni. Te tudod, hogy nem lehet elválni.

XI.

1465 Multak az évek. Ezalatt pedig¹⁰²⁹ kevés történt, majdnem semmi.
Gyula két év múlva nagyobb pénzhez jutott, a megbízatása foly-
tán.¹⁰³⁰ Most már nem kellett nélkülözniök, operába jártak, külföldi
fürdőhelyeken nyaraltak.

Tíz évre Vilmának újabb gyásza lett: meghaltak szülei, előbb a
1470 gyógyszerész, aztán a gyógyszerészné. Mind a ketten már túl vol-
tak a hetvenen. Leányai nagy sirással és¹⁰³¹ tisztelességgel temették el
őket. A hosszú fehér házat, melyben ennyit¹⁰³² vigadtak, eladták,¹⁰³³
de most¹⁰³⁴ derült ki, hogy annyi volt rajta a teher, hogy örökségük
alig maradt. „Elmuzsikálták” mondták¹⁰³⁵ a városban.

¹⁰²⁴ [RO 1927] házasság,

¹⁰²⁵ [RO 1927] amit

¹⁰²⁶ [Ny 1920] [e helyett a két szó helyett:] „fölteszik magukba”,

¹⁰²⁷ [RO 1927] akik megpróbálják

¹⁰²⁸ [RO 1927] [e helyett a bekezdés helyett:] – Ha elválnék – tűnődött Vilma.

¹⁰²⁹ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

¹⁰³⁰ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] bevált a vállalkozása.

¹⁰³¹ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] sirással,

¹⁰³² [RO 1927] annyit

¹⁰³³ [RO 1927] eladták.

¹⁰³⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Most

¹⁰³⁵ [RO 1927] – mondták

- 1475 Valami élelmes, fürge vaskereskedő vette meg a házat, aki falait átfestette, belsejét átalakította, a „Szent Anna”¹⁰³⁶ gyógyszerár helyiségébe pedig beköltözködött a vaskereskedés.
Meg se lehetett ismerni.
Most idegenek voltak itten is.
- 1480 István ötvenéves korában megőszült, lelkében megöregedett. Nyíltan beszélt a halálról, saját¹⁰³⁷ haláláról is, az öreg emberek¹⁰³⁸ közonyével, akik már egynek tudják magukat a földdel és¹⁰³⁹ nem éreznek részvétet semmi iránt. Pápaszemet viselt. Fogai gyengültek,¹⁰⁴⁰ inye vérzett. Mikor beharapott a kenyérbe, piros lett a kenyér bele. Évekig járt a fogorvoshoz, aki aranyhidakat, műfogakat szerkesztett szájába.
- Szomorú mosollyal tűrte az életet.
Éjjel, mikor nem tudott aludni, szobájából hallgatta egy kutya ugatását, mely valamelyik szomszédos ház udvarából hangzott át. Ez a kutya az éjszaka bizonyos¹⁰⁴¹ órájában kezdett el ugatni, aztán kicsit elpihent, de hajnalban újra ő keltette fel.¹⁰⁴² István sohase látta, de bizonyos idő múltán már valami láthatatlan barátság fűzte ehhez az ismeretlen kutyaéhoz, figyelte dührohamait, kitöréseit, szűkülő és visszavonuló vinnyogását.¹⁰⁴³ Az árnyakat kergette az udvaron. De ha¹⁰⁴⁴ süttött a hold, akkor¹⁰⁴⁵ egész éjszaka virrasztott, minden lombzörrenésre fölnesselt, orrát nyilván a magasba emelte és¹⁰⁴⁶ úgy vonyított hosszan, keservesen. Istvánt majdnem szórakoztatta ez a

¹⁰³⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Szent Anna

¹⁰³⁷ [RO 1927] tulajdon

¹⁰³⁸ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] öregemberek

¹⁰³⁹ [RO 1927] s

¹⁰⁴⁰ [RO 1927] gyöngültek,

¹⁰⁴¹ [Ny 1920] egy bizonyos

¹⁰⁴² [RO 1927] [ez a mondat hiányzik]

¹⁰⁴³ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Sohase látta ezt a kutyát, de idő múltán valami láthatatlan barátság fűzte hozzá, figyelte dührohamait, kitöréseit, szűkülő, visszavonuló vinnyogását.

¹⁰⁴⁴ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Ha

¹⁰⁴⁵ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

¹⁰⁴⁶ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] emelte,

neveléséges gyötirelem, ez a soha-véget-nem-érő¹⁰⁴⁷ szenvedés. Mint az¹⁰⁴⁸ idegbeteg üvöltött ez az állat, mint az őrült, aki egész életén az üldöztetési mánia rémeivel küzködik.¹⁰⁴⁹ Majdnem ilyen¹⁰⁵⁰ minden kutya. Pedig az emberek az állatok nyárspolgárjának tartják a kutyát.
1500 – Szegény – gondolta¹⁰⁵¹ – ő se tud aludni.

Vilma öregedő éveiben megszerette a zenét, hangversenyekre járt, urával¹⁰⁵² együtt.

István a társaságokban találkozott vele,¹⁰⁵³ ahol zongoráztak, hegedültek. Egymás mellé ültek, félre a vidám ifjúságtól, egy pálma alá. Ha beszéltek, akkor¹⁰⁵⁴ csönd volt szavukban:¹⁰⁵⁵

– Schumann – mondta Vilma¹⁰⁵⁶ – a „Kinderszenen” – és¹⁰⁵⁷ könnyet törölt szeméből.

István egyszer így szólt:

1510 – Multkor azt mondtad, hogy csütörtökön történt. Vasárnap volt. Csütörtökön mindig éjfél után jöttem haza. Aznap pedig már tízkor otthon voltam.

– Igen – mondta Vilma¹⁰⁵⁸ – igazad van, vasárnap volt.

Máskor Vilma kezdte:

1515 – Ma láttam a játékosboltban egy mackót.¹⁰⁵⁹ Egészen olyant. Emlékszel, hogy félt tőle?

– De aztán megszerette – emlékezett vissza István – még az ágyába is magával vitte.

¹⁰⁴⁷ [RO 1927] soha véget nem érő

¹⁰⁴⁸ [Ny 1920] egy

¹⁰⁴⁹ [RO 1927] küzködik.

¹⁰⁵⁰ [RO 1927] [e helyett a két szó helyett:] Ilyen

¹⁰⁵¹ [RO 1927] gondolta,

¹⁰⁵² [Ny 1920] [=] [RO 1927] az urával

¹⁰⁵³ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] István olykor találkozott vele egy-egy társaságban,

¹⁰⁵⁴ [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

¹⁰⁵⁵ [RO 1927] szavaikban:

¹⁰⁵⁶ [RO 1927] Vilma,

¹⁰⁵⁷ [RO 1927] s

¹⁰⁵⁸ [RO 1927] Vilma,

¹⁰⁵⁹ [sajtóhiba:] mackót,

- Így tisztáztak mindent, a legapróbb részletekig.
 1520 – Mi lett Annából? – kérdezte egyszer az asszony – azóta semmi hírt sem hallottunk felőle.¹⁰⁶⁰

XII.

- István egy nyári este hírül vitte neki, hogy Gasparek meghalt.
 – Mikor? kérdezte¹⁰⁶¹ az asszony és elsápadt.
 1525 – Ma délután. Hirtelen. A verandán pipázott. Egyszerre kiesett szájából a pipa és vége volt. Agyszélhűdés.
 – Hát ő is?
 Sajnálni nem merték és nem tudták.
 Vilma rátért arra, amin gondolkozott:
 1530 – Ha ő nincs, akkor talán...
 – Akkor akadt volna más. Mindig akad más. Nyugodj meg ebben, kedves.
 – De hány ember él a földön, akivel szintén megesett ilyesmi, mint velünk. Végzet, pusztá¹⁰⁶² véletlen, mondják és tovább élnek.
 1535 – Ők nem látnak – mondta István¹⁰⁶³ – de mi látunk.
 Vilma csak ezt mondta még:
 – Rossz orvos volt.
 – Nagyon rossz – szólt István.
 – Csak el lehetne felejteni – sópáncodott az asszony.
 1540 – Ha meghalunk, elfelejtjük – mondta István. – A halottak mind elfelejtik életüket.¹⁰⁶⁴ Azért olyan nyugodtak és szelídek.¹⁰⁶⁵ Azért tudnak olyan hosszan aludni.
 – És addig?¹⁰⁶⁶
 – Addig élünk.
 1545 Kis szünet után.

¹⁰⁶⁰ [RO 1927] [e helyett a tagmondat helyett:] azóta semmit se hallottam felőle.

¹⁰⁶¹ [RO 1927] – kérdezte

¹⁰⁶² [RO 1927] [ez a szó hiányzik]

¹⁰⁶³ [RO 1927] István,

¹⁰⁶⁴ [Ny 1920] [=] [RO 1927] az életüket.

¹⁰⁶⁵ [RO 1927] [e helyett a három szó helyett:] nyugodtak.

¹⁰⁶⁶ [Ny 1920] [sajtóhiba:] addig

- Úgy, ahogy lehet.
 - Ő a mennyországban van – szólt Vilma.
 - Igen, mi pedig itt maradtunk – és elhallgatott.
- István nem mondta ki, amit gondolt. Hogy a pokolban vannak,
- 1550 hogy a kárhozat lángjai között vannak.
- Dehát nincs bocsánat? – rimázkodott a nő.
 - Nincsen.
 - Annyit szenvedtem én is, te is. Senki se¹⁰⁶⁷ könyörül rajtunk?
- Az a csönd, mely a nő szavait követte, olyan volt, mintha mind a
- 1555 ketten várták volna valaki feleletét. Senkise szólt.
- Évről-évre így koptak, fáradtak és mentek a biztos halál felé.
- De nem bocsátott meg nekik senki.

¹⁰⁶⁷ [Ny 1920] [e helyett a két szó helyett:] Senkise

Égi jogász¹

Kaszás-Kis János világegyetében napszámos volt. Reggeltől estig talicskázott,² a határban.

Úgy sírt ez a talicska, mint valami kétéves³ beteg gyerek, panaszosan, nagyon szomorúan. Folyton földet vitt benne, kövér, zsiros
5 agyagot, a tanyák alatt, mintha az egész földgolyót föl akarná forgatni és egyik helyről a másikra cepelni, soha véget nem érő, végtelen, kilátástalan munkával.

Ő maga nem vágyakozott többre. Egészséges arca pirosan virított. Azt se lehetett látni rajta, hány éves. Akadtak, akik negyvenötnek
10 nézték, akadtak, akik huszonötnek. Olyan időtelen volt, mint a föld.

Háborúban katonának állt. Kétszer megsebesült, egyszer idegsokkot kapott egy gránáttól. Sokáig remegett ettől a *hideg csók*-tól, mellyel a halál megérintette csöndes parasztfjét.

De mikor leszerelt és visszatért falujába, arca kinyilott, kék szeme
15 nyájasan mosolygott. Akár az alföldi ég⁴ zivatar után.

János talicskázott, mint annakelőtte. Vásott, zöldszürke katonanadrágot hordott, gyűrött civilkalapot.⁵ Agyaráról pipa lógott és kedélyesen füstölt.

– Merre járt? – kérdezték tőle.

20 – Hát amerre⁶ a többiek – mondotta.

Acélos, kemény férfitestén nyoma se látszott a fáradalmaknak. Csak épen hogy nem hizott meg, soha. Szikár maradt a folytonos

¹ [ÚMSz 1920] Égi jogász [új sorban:] Elbeszélés

² [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [VMo2 1928] talicskázott

³ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] kétéves,

⁴ [VMo1 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] ég,

⁵ [sajtóhiba:] civilkalapot

⁶ [VMo1 1920] a merre

testi munkában, több száz év alatt – nemzedékeken⁷ át – se tudott magára szedni egy latnyi zsirt. Szöghaja dúsan koronázta fejét. De
25 bajusza már nem volt tömött, mintha husának szikes, kavicsos tala-
jában nem lenne elég életerő, hogy ilyen úri dísz is nagyranövesszen.

– Mégis – erősködtek – mit csináltak ott, János bácsi? Hiszen ott vót, oszt vitézségije is van.

– Lüvöldöztünk – szólt és mosolygott.

30 Nem szerette a sok szót. Dolgavégeztén⁸ hazament⁹ viskójába, feleségéhez, meg két kis fiához.¹⁰

Közben a falu házaira vörös zászlót aggattak, rossz papírszövetből.

Egy augusztusi délután, hogy künn hajladozott a földeken, porfelhőben lovasokat látott feltűnedezni, kik vassisakokat és hosszú,
35 zászlós pikákat viseltek. Más oldalról már hallatszott is a recsegő, kietlen trombitaszó, mely valahogy az idegenség és téboly lázát szórta szét az alföldi porba, az akácfák közé.

– A románok – suttozták.

Húsz-harminc ember jöhetett mindössze, egy tiszv. vezetésével,
40 meg két szekér¹¹ ládával, holmikkal.

Bámész emberek, asszonyok, pendelyes gyerekek álldogáltak a községháza előtt és nézték, amint a cigányos,¹² fekete katonák elhelyezkedtek a faluban. Nehány katona szuronytszegezve¹³ megtisztította a teret.

45 János pipázgatott, a tér oldalán, talicskájára¹⁴ telepedve. Onnan szemlélte nagybölcsen a nép szétszéledését.

Akkor vette észre, hogy feléje is két szuronyos közeledik. Egyik valamit kiabált, románul, nem értette, mit. Aztán mind a kettő

⁷ [VMo2 1928] nemzedéken

⁸ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] Dolga-végeztén

⁹ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] hazament,

¹⁰ [VMo1 1920] [e helyett a két szó helyett:] kisfiához.

¹¹ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] szekér,

¹² [VMo2 1928] cigányos

¹³ [ÚMSz 1920] szuronytszegezve [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] szuronytszegezve

¹⁴ [ÚMSz 1920] a talicskájára

hadonázni¹⁵ kezdett, dühösen. János erre lassan, de tisztességtudóan felkelt,¹⁶ már nyúlt talicskája után, hogy tovább kászolódjon.

De következő¹⁷ pillanatban arculcsapta, teljes erejéből, a román katona.

Kalapja leesett eléje, a porba.

Óriási riadalom támadt. A falu népe hanyatt-homlok szaladni kezdett, ki merre látott. Az asszonyok sirtak.

– Kaszás-Kis Jánost megütötték¹⁸ – mondták.

– Ájnye¹⁹ – csóválta fejét egy öreg paraszt – pedig katona vót, katonaembör...

– Az²⁰ – mondta a másik – négy évig. Szögény.

Jánost egy perc alatt öt katona vette körül,²¹ s már is²² kísérték befelé, a községházába.

Várt az udvaron, csöndesen, katonák őrizete alatt. Estefelé vezették a tisztelelő el.

A tisztelelő – nagyon fiatal, ápolt hadnagyocska, aki a forró délután²³ se vette le a vastag fehér keztyűjét²⁴ – asztalka²⁵ előtt ült, egymásra vetett lábakkal és cigarettázott. Tolmács útján hallgatta ki.

– Volt nála fegyver? – szólt a tisztelelő.

– Nincs kéröm nálam semmi – és már nyúltni akart zsebébe, hogy mutassa.

Most hirtelen lefoglalták.

– Motozzák meg – mondta a tisztelelő,²⁶ katonáinak.

¹⁵ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] hadonászni

¹⁶ [VMo1 1920] [sajtóhiba:] fökelt, [VMo2 1928] fölkel,

¹⁷ [VMo2 1928] a következő

¹⁸ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] mögütötték

¹⁹ [ÚMSz 1920] Ájnye,

²⁰ [ÚMSz 1920] Az,

²¹ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] körül

²² [ÚMSz 1920] [e helyett a két szó helyett:] máris

²³ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] délutánon

²⁴ [VMo2 1928] kesztyűjét

²⁵ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] egy asztalka

²⁶ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] tisztelelő

Kivettek zsebéből egy pipát, egy piros és szennyes parasztzseb-kendőt, egy összegyűrt szovjethuszonöt koronást.²⁷

– Otthon sincs fegyvere?

75 – Nincs.

A tiszt két vassisakost küldött lakására, hogy tartsanak nála házkutatást, majd a tolmács felé fordult és hadarva adta ki utasítását:

– Mondja meg neki, ha fegyvert rejteget, azonnal agyonlövök. A töltenyeket is ki kell szolgáltatni. Ha puskát, revolvert, kardot tud valaki
80 másnál, árulja el, különben... Ijesszen rá.

Künn a falu már eltemetkezett a nyári éjszakába, katonák jártak szerteszét. Senki se tudta, mi lesz.

A járőr visszajövet jelentette, hogy nem lelt nála fegyvert. Erre a tiszt mondott valamit a tolmácsnak s Jánost hazaengedték.

85 Fejére nyomta kalapját és szédülve, lesunyt fejjel bakalázott a sötét utcán,²⁸ hazafelé. Nem volt italos ember, de most úgy érezte, hogy részeg és lába tántorog. Mindenki aludt már. Fekete ablakok meredeztek²⁹ rá. Csak fönnt az augusztusi csillagok szikráztak, vilamos fénnel.

90 Sápadtan állt meg a küszöbén. Az asszony sírva borult rá.

– Hát möggyütt?

– Mög.

János leült az asztalhoz. Az asszony eléje tette a vacsorát.

– Ögyön.

95 De nem tudott enni. Félretolta a tálat, leborult az asztalra.

– Önni³⁰ se tud – mondta az asszony.

– Világi szégyön ez – szólt János.

Akkor fölnyitotta ingét. Mellére mutatott.

Szörös parasztmellén egy forradás rózsaszín nyoma látszott.

100 – Itt mönt be a golyó – mutatta.

²⁷ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [e helyett a két szó helyett:] szovjethuszonötkoronást

²⁸ [ÚMSz 1920] utcán

²⁹ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] meredeznek

³⁰ [sajtóhiba:] Onni

Újra az asztalra dőlt³¹ és száraz, könnytelen³² sírás rázza hatalmas mellét. De nem tudott sírni. Csak fogát csikorította és valami ugatás-féle hallatszott gégejéből.

– Ne vögye annyira szívére – vigasztalta az asszony. –³³ Örüjjön,
105 hogy nem vitték el,³⁴ rabnak.

– A nyavalyás – zúgta János.

– Occsa el mán a világot³⁵ – kérlelte az asszony, ki³⁶ közben vet-
köződött – még meglátják³⁷ és begyűnnek.

Hallgatóztak: a csendes éjszakában járőrök cirkáltak.

110 János sokáig nem tudott elaludni, vonyítani szeretett volna a fájdalomtól. Ide-oda hánykódott nyoszolyáján, arcát párnájához szorította. Soha életében nem ütötték meg, katonáéknál sem. Pörlekedésnél pedig mindig a másik húzta a rövidebbet. Egyszer, hogy vitája akadt egy legénnyel és már majdnem öltre mentek, úgy nézett rá, hogy az
115 inkább elsomfordált. Rettenetes szeme volt.

Most két érdes tenyerét, mely a földmunkától kicserepesedett, arcára borította, megalázva. Jaj, milyen jó, hogy éjszaka hullt rá, sötét, takaró éjszaka. Ez hűtötte szégyenét, mint a hidegborogatás. Körültekintett és boldogan látta, hogy köröskörül minden fekete, az asztal
120 is, a szék is. Csak néha süvített távolból egy puskagolyó.

Reggel kiment a kúthoz. Sokáig mosakodott egy vödör vízben. Még fejét is belemártotta.

– A bal orcámat ütötte mög – mondta az asszonynak – itt – és
hozzányult,³⁸ mint egy sebhez.

125 – Mög se látszik.

– Nem?

³¹ [ÚMSz 1920] dől

³² [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] könnytelen

³³ [sajtóhiba:] [hiányzik a gondolatjel] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [sajtóhiba:] [hiányzik a gondolatjel]

³⁴ [ÚMSz 1920] el

³⁵ [ÚMSz 1920] világot,

³⁶ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] aki

³⁷ [ÚMSz 1920] meglátják,

³⁸ [VMo2 1928] hozzányúlt

– Nem a – erősítette az asszony és összevont szemöldökkel vizsgál-
gatta a bal arcát, közlelő. –³⁹ Csak mönjön a dógára.

Újra sírt-rítt a talicska. A falu tudta, hogy rendbe jött minden.

130 Erős nap tűzött a földre, éles, agyvelőhasogató⁴⁰ fény. Ezek azok
a reggelek, mikor a pusztának már hajnalban láza van. A meddig⁴¹ a
szem ellát, por és fakóság, csak itt-ott kiált⁴² véreset egy-egy pipacs.
Mezitlábosok kapkodják lábukat a tüzes buckákon, akár parázson
táncolnának. Messziről rekedt láрма hallatszik, egy parasztszekér
135 csörömpöl, egy vödör láncza zörög, mely sokáig ér a szomjas kútba.
Mintha a homoknak is deliriuma lenne, félrebeszélnek a zajok. Sehol
egy foltnyi árnyék,⁴³ a végláthatatlan sárgaságon. A komondorok
már délelőtt nyelvelnek, lehengerednek a földre, mérgesen rágják
a sövényt, vagy véres szemmel, behúzott, lompos farokkal sompo-
140 lyognak, mint az örültek. Ők is betegek a fénytől.

János egykedvűen ballagált. Szemére húzta kalapja karimáját,
a földre nézett.

– Aggyon Isten – köszöntötte egy ember.

Ő azonban félretekintett, pironkodva. Rejtegette gyalázatát.

145 – Mer⁴⁴ nem vót igassága⁴⁵ – magyarázta az asszonynak, ha ő ro-
mán, én mög magyar, azér nem szabad mögütnie.⁴⁶ Nála fegyver, én
mög pusztá kézzel. De azér szömébe néztem. Meg is montam⁴⁷ neki,
nem bánom, vezessen a fejedelme elé, akár az tögyön igasságot...

– Minek emészti magát. Ami vót, az vót.

150 Kaszás-Kis János nem mutatkozott emberek előtt. Híre futamo-
dott, hogy mindenkire haragszik.

³⁹ [sajthiba:] [hiányzik a gondolatjel] [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [sajthiba:] [hiányzik a gondolatjel]

⁴⁰ [ÚMSz 1920] agyvelő-hasogató

⁴¹ [ÚMSz 1920] [e helyett a két szó helyett:] Ameddig

⁴² [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [sajthiba:] kiállt

⁴³ [VMo1 1920] árnyék [VMo2 1928] [sajthiba:] árnyék

⁴⁴ [VMo2 1928] Mert

⁴⁵ [sajthiba:] igazsága [ÚMSz 1920] igassága, [VMo1 1920] = [VMo2 1928] igazsága

⁴⁶ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] megütnie.

⁴⁷ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] mondtam

- Ojan büszke lőtt⁴⁸ – mondogatták a falubéliek⁴⁹ sértődötten –
 talán bizom arra ojan nagyon büszke – és nevettek.
 – Min épekedik mindig? – kérdezte este az asszony.
 155 – Csak úgy gondókozik.⁵⁰
 Sokáig hallgattak,⁵¹ mind a ketten. János szólalt meg.
 – Te,⁵² anyja, hány magyar löhet a világon? – Azt⁵³ mongyák, van
 tizenkétfmilió is.
 – Nem kendre tartozik az.
 160 – Román, az nincs annyi – mondta János.
 – Löhet.
 – De francia az sok van. Nagyon sok. Az löhet husz millió is.⁵⁴
 János megint elgondolkozott.
 – Móg az angol – tette hozzá. Az is sok van. Nagyon sok. Abbú
 165 van legtöbb.
 – Látott kend angolt?
 – Nem láttam öggyet⁵⁵ se. Csak taliánt. A fronton. Annyi vót, mint
 a nehézség.⁵⁶ Azok a nagy hegyek tele vótak velük. Haj, ha eccör...
 – Mit bánja kend a más dógát. Maj⁵⁷ eligazítják az urak.
 170 Később nem bolygatta ezeket. De azon gondolkozott, mit tegyen,
 hogy valamikép elintézze ügyét,⁵⁸ a szégyent, mely rágódott rajta,
 akárhogy is beszéltek a többiek. Azóta többször találkozott a katoná-
 val. Közönyösen sétifikált, hosszú szuronyával⁵⁹ a községháza előtt,
 vagy ült a földön és fehér fogával zöld almát rágott. Értelmetlenül

⁴⁸ [ÚMSz 1920] lőtt,

⁴⁹ [ÚMSz 1920] falujabélíjei [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] falubéliek

⁵⁰ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] gondókozikom.

⁵¹ [VMo2 1928] hallgattak

⁵² [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] Te

⁵³ [sajtóhiba:] [új bekezdés]

⁵⁴ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [e helyett a két szó helyett:] millió.

⁵⁵ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] egyet

⁵⁶ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] nehésség.

⁵⁷ [VMo2 1928] Majd

⁵⁸ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] az ügyét,

⁵⁹ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] szuronyával,

175 tekintett rá a román, a havasi pásztorok nagy nyugalmaival. Talán azt
se tudta, ki ez a magyar talicskás. János elképzelte, hogy neki rohan
és arcul üti... kétszer... jobb oldalt⁶⁰ is... bal oldalt⁶¹ is... hosszú,
gyapjas⁶² fekete hajába csimpaszkodik és rángatja...⁶³ ordít... üvölt...
vagy kést szúr gégejébe... s a piros vér magasra buggyan... mint a
180 szökőkút... Aztán – mit bánja – mellébe bökheti ő is a szuronyát.
Vagy fölkötheti arra az eperfára, mely mellett áll.

Ájulatos gyönyörűség környékezte meg a bosszú gondolatára, úgy,
hogy szédülni kezdett s a fához támaszkodott.

Dehát eltünteti-e ezzel az ő világi szégyenét?

185 Vállat vont és köpött,⁶⁴ a porba.

Nem érdemes ez se.

Hanem nagyon szeretett egyedül lenni, távol az emberektől, aki-
ket gyűlölt és ha csak tehette, elkerülte őket, hogy ne vallassák, mint
is volt az. Legjobban érezte magát künn a tarlón, a dűlőutakon, hol
190 csak a fagyal nyílt, céltalanul, meg a lila szármagtövis.

Amint csorgott arcáról a verejték és leheveredett – pilledten – egy
kazal árnyékába, egyszer-másszor az is megfordult fejében, hogy el-
utazik innen. Világgá megy, Amerikába, vagy még messzebb. A világ
végére, túl az óperenciás tengeren, hol már nincs semmi sem és le
195 lehet lógatni lábát ebbe a semmibe. Milyen nagyszerű is lenne az.
Csakhogy erre pénz kell, aztán a románok miatt senki sem⁶⁵ moz-
dulhatott.

– Haj, haj⁶⁶ – sóhajtozott János, amint talicskája ütemesen nyi-
korgott.

200 Aztán hozzátette magában:

– Mögesött a baj.

Egyszer Péter is vele talicskázott, a félszemű rokkant.

⁶⁰ [ÚMSz 1920] [e helyett a két szó helyett:] jobboldalt

⁶¹ [ÚMSz 1920] [e helyett a két szó helyett:] baloldalt

⁶² [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] gyapjas,

⁶³ [VMo2 1928] rázogatja...

⁶⁴ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] köpött

⁶⁵ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [e helyett a két szó helyett:] senkisémm

⁶⁶ [ÚMSz 1920] haj,

- Mendégéltek egymás mellett.
 János egyszerre felkiáltott, boldogan:
 205 – *Haj, haj, haj, mögesött a baj, baj, baj*⁶⁷ – és majdnem kielégül-
 ten nevetett.
 Péter ránézett. Aztán megkérdezte:
 – Hogy van az,⁶⁸ János?
 – Hát csak úgy, ahogy mondom.
 210 – Hogy te?
 – Hát csak úgy. *Haj, haj, mögesött a baj, baj.*
 – Micsoda baj, te?
 – Hát csak az. Mint a mesébe.
 Péter elvicsorította száját. Látni lehetett csempe fogait, meg vér-
 215 telen⁶⁹ inyét. Ez nála a nevetést jelentette.
 – Rámögy⁷⁰ – mondta és ismételte – haj – baj – haj – baj –.⁷¹
 – Az ám⁷² – intett János – rámögy az.
 – Aztán tucc másat is?
 János megvakarintotta fejét:
 220 – Tudok biz én.
 – Hol tanútd?⁷³
 – Nem tanúttam ezt⁷⁴ schol. Csak úgy eszömbe jutott.
 – No ez jó⁷⁵ – szólt Péter – ojan, mint a könyvbe – s vigyorgott és
 bólintott reszketős fejével, mert ő is *hideg csók*-ot kapott a harctéren.
 225 Ennek is híre terjedt. A gazdák körülvették Jánost:
 – Hogy is van az, te?

⁶⁷ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] *baj*,

⁶⁸ [VMo2 1928] az

⁶⁹ [VMo1 1920] [sajtóhiba:] vérelen

⁷⁰ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] Rámögy,

⁷¹ [ÚMSz 1920] [e helyett a négy szó helyett:] haj-baj-haj-baj. [VMo1 1920] [=]
 [VMo2 1928] [e helyett a négy szó helyett:] haj, haj, baj, baj.

⁷² [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] ám,

⁷³ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] tanúttad?

⁷⁴ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [e helyett a két szó helyett:] tanúttam

⁷⁵ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] jó,

János katonásan haptákba vágta magát, hangosan, szégyenkezés nélkül fújta a rigmust.

A parasztok mosolyogtak.

230 – No ez jó adja – szólt egyik asszony – versőkben⁷⁶ beszél.⁷⁷

– Még mongyon⁷⁸ János bácsi, még – unszolták.

János föl húzta szemöldökét:

„Piros ruzsa, bazsa ruzsa”⁷⁹

Juj de ronda, juj de cefet ez az egész világ!”

235 Röhögés harsant föl.

– Ez mán nem gyün ki – okoskodott egy paraszt,⁸⁰ mikor kissé elcsöndesedtek.

– Nem a – mondta János és összeráncolta szűk homlokát.

Olyan gyötrelmesen szomorú volt arca, mintha fájna a feje.

240 De aztán nekidurálta magát:

„Széna, szalma koszorú,”⁸¹

Bolond az, ki szomorú...”

Ennek volt legnagyobb sikere. Tapsoltak⁸² és utána ordították:

„Széna, szalma koszorú.”⁸³

245 *Bolond az, ki szomorú...”*

⁷⁶ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] versőkbe

⁷⁷ [VMo2 1928] beszél.

⁷⁸ [ÚMSz 1920] mongyon,

⁷⁹ [VMo2 1928] *ruzsza ruzsa*

⁸⁰ [VMo2 1928] [sajtóhiba:] paraszt,

⁸¹ [ÚMSz 1920] [e helyett a sor helyett:] „Széna-szalma-koszorú [VMo1 1920]
[=] [VMo2 1928] [e helyett a sor helyett:] „Széna-, szalma-koszorú,

⁸² [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] tapsolták

⁸³ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] „Széna-, szalma-koszorú,

- Igassága van⁸⁴ – bolintottak – minek is bánkódni ammiatt.
- Csakhogy elfelejtette⁸⁵ – tette hozzá a kasznár.

János csakugyan megengesztelődött, csillapult indulatja. Már olykor szóbaelegyedett másokkal is. Elmesélte, mit művelt az olasz fronton, betért a kocsmába, a parasztok szerették őt, mert szóval tartotta a társaságot és mindig tudott valami szívderítő, mulatságost, képtelent mondani, hol verset, hol találós-mesét.⁸⁶ Aztán⁸⁷ mikor felöntöttek a garatra és szemük babonásan parázslott a pálinka mérgetől, megkérték, hogy énekeljen. Pogány-rossz hangja volt. Sápító és értelen, mint a repedtfazéké. Hallása meg semmi. De úgy tudott figurázni, hogy kész multság volt hallgatni. Félreacsapta kalapját, arcát csufsból feszítette, szemével orrahegyére bandzsított. Így gajdolta:

260 „Szár az tónak nedves partján
Döglött béka kuruttyol.
Möghalja⁸⁸ egy süket embör,
Ki a vízben lubickol
Ej-haj denevér,
Hármat rikkant az egér”.

A parasztok szájába kövér hahoták puffadoztak, mint óriás gombócok. Dülöngéltek a nevetéstől.

- Még eccör – ordították.
- János rekedten kiabált:
- Szár az torkom.
- Hát kend mög – és a gazdag paraszt odabökött a pálinkásüveg felé – fizetöm – mondta,⁸⁹ önérzetesen.
- János fölhaltotta a pálinkásüveget,⁹⁰ egy kortyra.

⁸⁴ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] van,

⁸⁵ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] elfelejtötte

⁸⁶ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] találós-mesét.

⁸⁷ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] Aztán,

⁸⁸ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] Möghallja

⁸⁹ [VMo1 1920] mondta

⁹⁰ [ÚMSz 1920] pálinkásüveget [VMo2 1928] pálinkás üveget

– Ne te ne! –⁹¹ rikácsolt János – ez volt a szavajárása, hogy vadítsa magát – ne te ne! – és botjával végigvágott a kocsmaasztalon. Az üvegek csörömpöltek, lehulltak a földre.

275 Fölmászott az asztalra és úgy bőgte torkaszakadtából.

Ilyen multságok után hajnaltájt vetődött haza, holtrészezen.

Egy éjszaka az asszony hiába várta. Megvirradt és még mindig nem jött. Csak délfelé állított be. De nem volt részeg, csak komor és fontoskodó.

280 – Hát kend hun kuncsorog egész éccaka?

Nem felelt, hanem aggódalmasan körütekintett. Bezárta maga mögött a konyhaajtót.

Csak aztán mondta el⁹² az asszonynak, titkolózva, majdnem sügő hangon:

285 – Möghíttak.

– Ugyan hová a csudába hítták vóna magát? – fanyalódott⁹³ az asszony.⁹⁴ – Talán a kocsmába, hogy egész éccaka devernýázzon?

– Nem⁹⁵ – szólt János – nagy rangot kaptam én, asszony, nagy tiszteségöt.

290 És két kezével nyomkodni kezdte homlokát.

– Az úgy esött⁹⁶ – folytatta – hogy künn útem a tarlón. Csöndes szép este vót, pipázgatók⁹⁷ és nézőm a csillagokat. Úgy hulldogáltak azok, mint az esső. Hát mit látok? Az ég csak kinyilik, háromfelül, olyan világosság támad, mint fényös nappal és fönn a felhőkbe muzsikát hallok, de ojan erőssen, mintha húsz banda húzná eccöre. Akkó nevemen szólítanak; „Kaszás-Kis János” mongya valaki.⁹⁸ „Jelön” – mondom én, regula szerint. „Te majd a magyarok dógát igazítod,

⁹¹ [sajtóhiba:] [hiányzik a gondolatjel]

⁹² [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [ez a szó hiányzik]

⁹³ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] fanyalgott

⁹⁴ [1921] [sajtóhiba:] asszony

⁹⁵ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] Nem,

⁹⁶ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] esött,

⁹⁷ [VMo1 1920] pipázgatók,

⁹⁸ [sajtóhiba:] valaki

már mint égi jogász” mongya az a hang. „Igönis” – mondtam én és akkó leburúttam a fődre.

300 Az asszony szája tátva maradt a csodálkozástól.

– Miket beszéll?

– Az ám. Még a szent⁹⁹ Dávid is hegedűtt a hódba.¹⁰⁰ Mivelhogy kihirdötték, törvényessen,¹⁰¹ Kaszás-Kis János ezentúl maga konfiskálja¹⁰² a szögény¹⁰³ nép érdekét.

305 Az asszony letette a kést, mellyel krumplit hámozott, beengedte a konyhába a gyerekeket. Vállat vont és régi kellemetlen¹⁰⁴ hangján szólt urához:

– Kend is jobban töszi, ha másra áll a gondja... Nézze a gyerököket. Az a kisfiu is milyen mazna. Inkább kerösne rá – és könnyet

310 itatott fel köténye szélével.

János nézte a kisfiát.¹⁰⁵

*Kisfiu, nagyfiu,
Bolond az, ki szomorú.*

– Szavalni, mög cifrázni a szót, azt érti – pirongatta az asszony. –¹⁰⁶

315 De az is bolond ám, aki ilyen marhaságokat beszéll.

Az asszony szavának lett némi foganatja. János újra szorgalmasan járt napszámba,¹⁰⁷ az urasághoz, az uradalomba, hol ebédet,

⁹⁹ [ÚMSz 1920] Szent

¹⁰⁰ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [e helyett a három szó helyett:] hegedűlt a hódban.

¹⁰¹ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] törvényesen,

¹⁰² [VMo2 1928] konfiskálja

¹⁰³ [VMo2 1928] szegény

¹⁰⁴ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [e helyett a két szó helyett:] régi, kelletlen

¹⁰⁵ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] kisfiát:

¹⁰⁶ [sajtóhiba:] [hiányzik a gondolatjel] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [sajtóhiba:] [hiányzik a gondolatjel]

¹⁰⁷ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] napszámba

vacsorát is kapott. Ősz¹⁰⁸ felé elväsott¹⁰⁹ régi katonanadrágja. Ekkor a kasznártól szerzett viseltes fekete nadrágot, mely magyaros is volt, 320 meg uras is és kabátot, mely térdét verte. Roppantul kiöltözködött. Paraszt testén olyan furán állott ez a maskara, hogy akik meglátták először,¹¹⁰ elnevezték magukat. Ahhoz a madárijesztőhöz hasonlított tudniillik, mely a cseresznyefáktól riogatja a torkos madarakat.

János nem sokat törődött ezzel. Mindig ujságot silabizált. Nehe- 325 zen ment az olvasás, de ebbe is belejött. Otthon munkához látott. Katonaládájára papirokat teregetett, ácsplajbászát, mely évek óta hevert az asztalfiában, meghegyezte konyhakéssel és ákom-bákom betűkkel leírta azt, ami fejében motoszkált. Többnyire versek voltak ezek, meg rajzok. Nagy papirosra külön lerajzolta az *Égi Jelenés*-t,¹¹¹ 330 a *Nap*-ot, a *Hold*-at¹¹² – ezeket sárga ceruzával kiszinezte – aztán piros sávot pingált, mely a magyarokat, kéket, mely a románokat és zöldet, mely a cseheket és szerbeket jelképezte, az egész föléd pedig hatalmas piros-fehér-zöld *Ászló*-t remekelt.

Tél derekán cihelődni kezdtek a faluból a románok. Hogy kivo- 335 nultak¹¹³ a megszállás után, ismét¹¹⁴ megoldódott a nyelve:

– Hát most mi lösz? –¹¹⁵ kérdezték tőle, mert tudták, hogy bötüs ember és úgy szólnokol, mint egy képviselő.

Kaszás-Kis János Atilláról, Szent Istvánról, Mátyás királyról beszélt, de Wilsonról és Clemenceauról is tudott már mindent.

340 – Csak az lösz majd¹¹⁶ – folytatta – hogy összegyün mindön magyar. De mindön magyar, aki csak él a föld hátán. Oszt mögalakítják közös határozással a népek ligáját, vagyis hogy a fő-fő törvényt. Nép-

¹⁰⁸ [sajtóhiba:] Osz

¹⁰⁹ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] elszakadt

¹¹⁰ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [e helyett a két szó helyett:] meglátták, először

¹¹¹ [sajtóhiba:] Jelentés-t

¹¹² [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [VMo2 1928] *Hold*-at,

¹¹³ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] kivonultak,

¹¹⁴ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [ez a szó hiányzik]

¹¹⁵ [sajtóhiba:] [hiányzik a gondolatjel]

¹¹⁶ [ÚMSz 1920] majd,

szavazás lösz. Demokrácia, az is lösz. Akkó kiderül¹¹⁷ a magyarok igassága,¹¹⁸ már hogy nem ők vótak a hibásak¹¹⁹ és elkövetkőzik az igazi háború, ami még nem vót. Mindönkinek része lösz benne. Még
345 a kismagyar gyerekök is ott ügyenek maj, de csak hátú. Azok szö-
dik föl¹²⁰ a golyót, amit kilú az ellenség, mög a kapszlit, ami a fődre
potyog, mer akkó semminek se szabad kárbaveszni.

– Hunnét tudja ezt, János bácsi?

350 – Mögjelentötték neköm, már mint égi jogásznak, hivatalossan.
Bólintottak az emberek.

Felhozták, hogy most már igazságot kérhet,¹²¹ azért, amiért arcul
ütötte az a román katona. De ő úgy tett, mintha nem hallotta volna.
Vagy talán már nem is értette. Olyan messze volt, túl az óperenciá-
355 kon¹²² a semminél, mely megvigasztalta.

Februárban a felesége sírva járt a községházán. Azon panaszko-
dott, hogy ura¹²³ eltűnt, katonaládájával, meg félretett pár koronájá-
val együtt. A faluban azt beszéltek, hogy megháborodott az elméje.
Már holt híré is költötték.

360 Úgy esett, hogy egy reggelen – se szó, se beszéd – gyalogszerrel az
állomásra ment. Pörge kalapja mellé árvalányhaj bokrétát¹²⁴ tűzött,
kezében rövidszárú fokost szorongatott. Harmadosztályú kocsiba
szállt és szónoklatokkal, tréfás versezetekkel Budapestig mulattatta
útitársait, kik ökreendeztek a nevetéstől.

365 Budapesten egy hét mulva a pályaudvarok táján tünt föl. Itt árul-
gatta verseit, zöld, piros szalmapiroson, az *Égi Jelenés* és a *Hazám*

¹¹⁷ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] kiderüll

¹¹⁸ [VMo2 1928] igassága,

¹¹⁹ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] hibásak

¹²⁰ [VMo2 1928] fel

¹²¹ [ÚMSz 1920] kérhet

¹²² [ÚMSz 1920] óperenciákon,

¹²³ [VMo1 1920] az ura

¹²⁴ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [e helyett a két szó helyett:]
árvalányhaj-bokrétát

címűt, de nem-igen¹²⁵ volt keletjük.¹²⁶ Csak menekültek vásárolták¹²⁷ akik – szegények – mindent megvettek, amitől jóhírt¹²⁸ reméltek.

János arca most is piros-pozsgás volt, szeme zavartalanul kék,¹²⁹
370 szava ejtése paraszti és ízes, példaképe a fajtájának, mely annyira
bölc és józan, hogy szenvedésében is úri mértéket tart, örületében
is ügyel méltóságára.

Kabátjára, baloldalt – a szíve fölé – nemzetiszínű¹³⁰ szalagot
varrt,¹³¹ keresztalakban.

375 Ha kérdezték, miért, ezt felelte:

– Mivelhogy Krisztus urunkat is körösztre feszítették.

Délelőttöként nyakába vette a várost. Válláról foltos, ütött-kopott
paraszttarisnya lógott, melybe kenyeret tett, papirokat és a *Rajz*-ot,
melyen oda van írva a *Nap*, a *Hold* és az *Ászló*. Ezt akarta bejelenteni
380 mindenütt. A¹³² minisztériumokban, a¹³³ hivatalokban, a¹³⁴ lapok
szerkesztőségeiben „*miszerint hivatalosan is vögyék tudomásul*” és¹³⁵
„*tétessék határozatba mindön magyarok ártatlansága*”.

– Begyakoroltatván az igasságtövésbe, mint hitelös,¹³⁶ égi jogász
hirdetöm és perhorreszkálom a¹³⁷ népek törvényét¹³⁸ – mondotta.

385 De amint kitekergette¹³⁹ írásait és tovább beszélt, kedves alföldi
szavain átütközött valami idegen és lidérces láng, melytől a hallgatók
megdőbбentek. Pár koronát vetettek neki. Később azt se adtak. Szol-

¹²⁵ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] nem igen

¹²⁶ [sajtóhiba:] keletjük,

¹²⁷ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] vásárolták,

¹²⁸ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] jó hírt

¹²⁹ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [e helyett a két szó helyett:] zavartalanul-kék,

¹³⁰ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] nemzetiszín

¹³¹ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] varrt

¹³² [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [e helyett a két szó helyett:] mindenütt, a

¹³³ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [ez a szó hiányzik]

¹³⁴ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] [ez a szó hiányzik]

¹³⁵ [VMo2 1928] [sajtóhiba:] és

¹³⁶ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] hitelös

¹³⁷ [sajtóhiba:] a a

¹³⁸ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] törvényeit

¹³⁹ [ÚMSz 1920] [=] [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] kitekergette

gák, ajtónállók¹⁴⁰ karjánál fogva vezették ki ezt a magyar parasztot és sarkára csapták az ajtót.

390 Akkor bolyongani kezdett a városban. Mint a bitang kuvasz, a parasztkutya, mely kócosan-borzason,¹⁴¹ a megveszéshez közel¹⁴² fut-fut hazátlan és nem találja helyét sehol, csatangolt¹⁴³ az idegen város aszfaltján. Kalapját elhagyta valahol. Hajadonfőtt járkált és utcapadokon hált. Egy éjszakai hajszán elfogta a rendőrség s mert
395 nem tudta magát igazolni, két napig fogvatartotta.¹⁴⁴ Haza akarták toloncolni. János, mint menekült,¹⁴⁵ vagonban kapott szállást. Itt irkált mindenféle szomorú és vidám versezeteket, melyeket utcán jártában hangosan mondogatott.

Ruhája hónapok multán cafatokban lógott testéről, hajtókáját be-
400 lepte a piszok. Egyszer egy kispesti kocsmában megverték és kirugták az ajtón. Orrán sokáig látszott két véres csík. Az emberek megálltak a fűzfapoéta előtt, aki valamit hasonlított Hazafi Veray Jánoshoz és nézték.

Körötte pedig folyt az élet. Szónokoltak, loptak, raboltak, irigy-
405 kedtek és rágalmaztak, üzleteket kötöttek, a valutaüzérek feleségei díszelőadásra hajtottak az Operaházba, a pöffedt igazgatók szájukban füstölő szivarral vágattak gépkocsijukon, a vendéglőkben cigányoztak, a kávéházban tortákat ettek, a barban a város ringyó-színész-
női angol és francia tisztekkel pezsgőztek, az orfeumban csiklandós
410 kuplékat daloltak és fox-trottot lejtettek, a klubban százezerkoronás bankokat húztak ki egy tétre, a tőzsdén *hausse* és *baisse* volt, a márka árfolyama emelkedett és esett és csaltak,¹⁴⁶ liszttel, zsirral és cukorral, selyemmel, gyémánttal és szesszel, szerelemmel, művészettel és

¹⁴⁰ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] ajtónállók

¹⁴¹ [ÚMSz 1920] kócosan, borzason, [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] kócosan-borzason,

¹⁴² [ÚMSz 1920] közel,

¹⁴³ [VMo2 1928] csatangol

¹⁴⁴ [ÚMSz 1920] fogvatartották.

¹⁴⁵ [sajtóhiba:] menekült

¹⁴⁶ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] csaltak

politikai jelszavakkal, kabáttal és gubával, magyarsággal és nemzet-
415 köziséggel egyaránt.

János minderről semmit sem tudott.

Amint esténként zúgó parasztfejét egy gázlámpához nyomta és
nézte a reménytelen kavargást, ő volt ebben a hűtlen országban a
hűség, ő volt ebben a rothadt városban a megalázott szenvedés, a
420 pokolba hullajtott ártatlanság, a jogászfajta szent prókátora, a leggyil-
kosabb világtörténelmi pör égi fiskálisa, a vértanú, kürtös és apostol,
a dalolni és szólni nem tudó igric, aki csikorgó-izetlen rigmusokban
jajgatja ki barbár fájdalmát,¹⁴⁷ a századokig parlagon hagyott paraszt-
ság magáraocsúdása, az eltékozolt napkeleti gazdagság, egy évezredre
425 nyuló sajtó visszaemlékezés, Komárom, Kassa, Pozsony, Eperjes,
Losonc,¹⁴⁸ Szabadka, Temesvár, Arad, Nagyvárad,¹⁴⁹ Kolozsvár,
Marosvásárhely keserve, egy nép ki nem szakadható halálordítása.

Ő volt a magyar költő.

¹⁴⁷ [ÚMSz 1920] fájdalmát

¹⁴⁸ [VMo1 1920] [=] [VMo2 1928] Losonc,

¹⁴⁹ [ÚMSz 1920] [ez a szó hiányzik]

Öt évi fegyház¹

Már koradélután² bement dolgozószobájába, mely a kiskertre nyílt, elkülönözve³ lakása többi részétől, az első emeleten.

Havas délután volt, korán sötétedő, úgy⁴ két órákor már meggyújtotta íróasztalán a villamoslámpát. A cserépkályhában rózsaszín
5 lánggal lobogott a tűz. Szemben vele⁵ néhány fa állott – egy öreg diófa, meg egy⁶ barackfa – tar galyakkal,⁷ fehér téli bundába burkolózva.

Az ügyész ezen a vasárnap délután vádbeszédére készült. Negy-
ven⁸ év körül lehetett, egészséges, izmos, nyugodt férfi, mintaképe a mérsékletes és⁹ egyensúlyozott embernek,¹⁰ kinek¹¹ minden vonása
10 szabályos, az idegesség rángása nélkül.¹² Le lehetne őt fényképezni egy néprajzi tankönyv számára és aláírni: ¹³„középeurópai”¹⁴ férfi.”¹⁵

¹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] Igazság

² [KK 1929] [=] [P 1929] kora délután

³ [KK 1929] [=] [P 1929] elkülönítve

⁴ [PH 1926] úgyhogy [KK 1929] [=] [P 1929] úgy hogy

⁵ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] Künn a kertben

⁶ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a három szó helyett:] diófa meg pár

⁷ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] tárgalyakkal,

⁸ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [új bekezdés]

⁹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] mérsékletes,

¹⁰ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] embernek.

¹¹ [ÉÚ 1923] [ez a szó hiányzik]

¹² [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a két tagmondat hiányzik]

¹³ [ÚN 1919] aláírni ezt:

¹⁴ [ÚN 1919] [=] [ÉÚ 1923] „a középeurópai

¹⁵ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a mondat hiányzik]

Régen elmúltak azok az idők, mikor munkája izgalomba hozta. Tíz évvel ezelőtt – pályája¹⁶ kezdetén – még visszadöbrent egy-egy szemtől, mely könnyek¹⁷ forró záporában fürödvé tekintett rá,¹⁸
 15 egy-egy szenvedő arctól,¹⁹ mely annyira hasonlított minden más archoz, testvéreink, anyáink²⁰ arcához. De idő kellett, míg²¹ hozzá-
 szoktatta magát a jó keménységhez, mely nélkül a tett ideges és beteg kapkodás.²² Képzelete minden gonoszságot és²³ förtelmet megértett, de kristály világossággal látta az egyénnel szemben a mindenki igazát. Tudta, hogy a földi igazságszolgáltatás csak viszonylagos valami
 20 és ép ez adott neki erőt a cselekedetre.²⁴ Immár csak tárgyak voltak szemében az emberek. Mint jó²⁵ sebész,²⁶ biztos kézzel vájkált az életekben. Néha könnyökig²⁷ vérben tártá föl az undok bűnök tályogait, melyekből csurgott a genny, az alattomos kis sebeket, melyek
 25 titkos átszövődéssel mérgezték az egész szervezetet és²⁸ bizony nem egyszer súlyos műtétei is akadtak, mikor a beteg annyira rothadtnak mutatkozott, hogy csak a halál volt az egyetlen gyógyszer. Ilyenkor emelt hangon kérte a büntetést. És ép úgy nem nézett a vádlottra, mint a sebész arra a betegre, akit operál.

¹⁶ [ÚN 1919] a pályája

¹⁷ [ÚN 1919] a könnyek

¹⁸ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] mely könnyesen tekintett rá,

¹⁹ [KK 1929] arctól

²⁰ [ÚN 1919] [e helyett a két szó helyett:] a testvéreink és az anyáink [PH 1926] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] a testvéreink [KK 1929] [e helyett a két szó helyett:] testvéreink

²¹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a négy szó helyett:] Azóta

²² [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] mely nélkül nem lehet cselekedni.

²³ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] gonoszságot,

²⁴ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Tudta, hogy az igazság viszonylagos valami s épp ez adott neki erőt a cselekedetre.

²⁵ [ÚN 1919] a jó

²⁶ [PH 1926] [=] [KK 1929] sebész

²⁷ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] Könyökig

²⁸ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a négy szó helyett:] a szervezet s

- 30 Most ifjúkori szenvedélyével adta magát oda a kék és rózsaszín²⁹ ügyiratoknak, melyek egy betöréses lopásról tettek jelentést.³⁰ A szomszédos faluban egy huszonöt éves³¹ legény éjnek idején átmászott a falon, betörte a kaput s ellopta a kasznár pénzét – vagy kétezer koronát, – két új csizmáját és egy aranyórát, melyet a szek-
- 35 rényben lelt meg.³² A szakértői szemle megállapította, hogy a kaput bezárták és a tettesnek nem túlságosan nagy erőfeszítést kellett kifejtenie, hogy behatolhasson. Lehet, hogy szerszámot is használt.³³ Az ügynek ez a része különben nem egészen világos.³⁴
- Három óra tájt a szobalány behozta a feketekávé,³⁵ mely termékeny
- 40 józanságot árasztott fejében.³⁶ Úgy látta, hogy az eset nem is olyan bonyolult. Maga a tettes nem jelentkezett,³⁷ csendőrök³⁸ fogták el, a büntényt követő napon. Első kihallgatásánál³⁹ tagadott, bár az orozott holmit megtalálták nála, az aranyóra kivételével, melyet jóelőre egy pöcegödör mélyén rejtett el és szemetet lapátolt⁴⁰ rá.

²⁹ [ÉÚ 1923] rózsaszínű

³⁰ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Most az előtte heverő kék és rózsaszín ügyiratokat tanulmányozta, melyek egy betöréses lopásról számolnak be.

³¹ [ÉÚ 1923] [e helyett a két szó helyett:] huszonöt éves

³² [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] A szomszédos faluban egy huszonöt éves legény éjnek idején átmászott a falon, ellopta a kasznár pénzét, két új csizmáját, meg egy aranyórát, melyet a szekrényben lelt meg.

³³ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két mondat helyett:] A szakértői szemle megállapította, hogy a kapu zárva volt s lehet, hogy a tettes szerszámot is használt.

³⁴ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a mondat hiányzik]

³⁵ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] Három órakor a szobalány behozta a feketét,

³⁶ [ÚN 1919] az ügyész fejében.

³⁷ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] A tettes nem önként jelentkezett,

³⁸ [ÚN 1919] a csendőrök

³⁹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] kihallgatásakor

⁴⁰ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a négy szó helyett:] el, szemetet lapátolva

- 45 – Egyszerű az egész – ismételte magában – iskolaeset, mint az orvosok mondják, mely egyszerre az összes kiáltó tünettel jelentkezik.⁴¹ Kórjelzés:⁴² betöréses lopás. Orvossága:⁴³ ötévi fegyház.
- Már fogalmazta az⁴⁴ indokokat, melyeket holnap⁴⁵ vádbeszédében⁴⁶ akart elmondani, mikor kopogtak ajtaján⁴⁷ s prémes bundában bejött
- 50 a felesége, aki a kisfiával látogatóba készült.
- Özsonnára hívták őket valahova.⁴⁸ Pali szépen meg volt fészülve – oldalt választották el szőke⁴⁹ haját – és erre az⁵⁰ ünnepi alkalomra lehajtott keménygallért kapott, csokorrakötött⁵¹ selyem nyakkendővel.⁵² Láthatóan rosszul érezte magát. Minden hatéves gyerek utálja
- 55 a rendet és tisztaságot.⁵³ Ő is nyafogott,⁵⁴ hogy szúrja a gallér, nem⁵⁵ akart elmenni. Előre⁵⁶ csúfolta azokat a tiszteletreméltó⁵⁷ bácsikat és néniket, kiket szülei végtelenül kedvesnek és vonzónak⁵⁸ akartak

⁴¹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] – Egyszerű – ismételte magában az ügyész – iskolaeset, mint az orvosok mondják, az összes jellegzetes tünettel.

⁴² [ÚN 1919] A kórjelzés:

⁴³ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] Orvosság:

⁴⁴ [ÚN 1919] azokat az

⁴⁵ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] holnap

⁴⁶ [sajtóhiba:] vádbeszédében [ÚN 1919] a [sajtóhiba:] vádbeszédében

⁴⁷ [ÚN 1919] az ajtaján

⁴⁸ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a mondat hiányzik]

⁴⁹ [ÚN 1919] a szőke

⁵⁰ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a három szó helyett:] s az

⁵¹ [ÉÚ 1923] [=] [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] csokorra kötött

⁵² [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] selyemnyakkendővel.

⁵³ [ÚN 1919] a tisztaságot. [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a két mondat hiányzik]

⁵⁴ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] De nyugóskodott,

⁵⁵ [ÚN 1919] [e helyett a két szó helyett:] gallér és nem

⁵⁶ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] elmenni, előre

⁵⁷ [ÚN 1919] nagyon tiszteletreméltó [PH 1926] tiszteletre méltó

⁵⁸ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a három szó helyett:] kedveseknek, vonzónak

- feltüntetni. Duzzogva felmászott⁵⁹ apja székére, az íróasztalon koto-
 rászott.⁶⁰ Az ügyész fölemelte, levegőbe⁶¹ dobta, a fiúcska⁶² a siráshoz
 60 közel, ingerült kacajjal fölkapott egy léniát és hadonászni kezdett
 vele.⁶³ Apja rászólt.⁶⁴ Erre Pali kiöltötte nyelvét, köpködött, anyja⁶⁵
 után szaladt és erősen becsapta maga után az ajtót.⁶⁶
 – Pali, – szólt az ügyész, mert meg akarta feddeni.⁶⁷
 – Haszontalan,⁶⁸ – kiabált⁶⁹ most már erősebben és⁷⁰ a kilincsre
 65 tette kezét,⁷¹ hogy utána menjen.
 A kilincs azonban nem engedett.⁷²
 Az ajtó be volt zárva.⁷³

⁵⁹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a három szó helyett:] feltün-
 tetni, duzzogva fölmászott

⁶⁰ [ÚN 1919] [e helyett a mondat helyett:] Duzzogva felmászott az apja székére
 és az íróasztalon kotorászott. [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett
 a tagmondat helyett:] kotorászott az íróasztalon.

⁶¹ [ÚN 1919] a levegőbe

⁶² [ÚN 1919] [sajtóhiba:] a fiúcska

⁶³ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a mondat hiányzik]

⁶⁴ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Az ügyész
 megintette.

⁶⁵ [ÚN 1919] [e helyett a három szó helyett:] a nyelvét és köpködött, az anyja

⁶⁶ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Erre Pali
 ráöltötte nyelvét, előresiető anyja után szaladt, becsapta maga után az ajtót.

⁶⁷ [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] – Pali! – hívta az ügyész,
 mert ismét meg akarta feddeni. [PH 1926] [e helyett a mondat helyett:] – Pa-
 li! – hívta az ügyész, mert ismét meg akarta feddni.

⁶⁸ [KK 1929] [=] [P 1929] Haszontalan!

⁶⁹ [ÚN 1919] [=] [ÉÚ 1923] kiabált, [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] kiabált
 az ügyész,

⁷⁰ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] s

⁷¹ [ÚN 1919] a kezét

⁷² [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] De a kilincs
 nem engedett

⁷³ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a mondat hiányzik]

- Kétszer-háromszor is megpróbálta. Nem lehetett kinyitni.⁷⁴ Semmi kétség, a kis imposztor kívül rázárta dolgozószobája⁷⁵ ajtaját és eltűnt.⁷⁶ Gyakran csinált ilyen⁷⁷ rossz tréfákat.
- 70 – Szentelen,⁷⁸ – mondta az ügyész és⁷⁹ elmosolyodott.
- Aztán haraggal tette hozzá:
- Hallatlan.⁸⁰
- Csöngetett a szobalánynak,⁸¹ hogy nyissa ki kívülről az ajtót. De
- 75 a szobalány többszöri csöngetésre se jött, úgy látszik vasárnapi kimenője volt.⁸² Legyintett kezével⁸³ és⁸⁴ leült az íróasztalhoz.
- Ezt a délutánt úgyis erre szánta, dolgozni akart,⁸⁵ estélig. Langyos levegő cirógatta körül, senkise zavarta,⁸⁶ csend volt.⁸⁷ Mikor gyerekvisongás hallatszott a másik szobából, sokszor vágyott ilyen
- 80 nyugalomra. De most, hogy birtokába jutott, túlön-túl nyugodtnak és hangtalannak találta.⁸⁸ Kocsik nem jártak az utcán,⁸⁹ csak emberek⁹⁰

⁷⁴ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a mondat hiányzik]

⁷⁵ [ÚN 1919] a dolgozószobája

⁷⁶ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] kerekét oldott.

⁷⁷ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a szó hiányzik]

⁷⁸ [KK 1929] [=] [P 1929] Szentelen!

⁷⁹ [PH 1926] [=] [KK 1929] s

⁸⁰ [KK 1929] [=] [P 1929] Hallatlan!

⁸¹ [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] Csengetett a szobalánynak,

⁸² [PH 1926] [e helyett a mondat helyett:] A szobalány többszöri csöngetésre sem jött. Úgy látszik vasárnapi kimenője volt. [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] A szobalány többszöri csöngetésre sem jött. Úgy látszik vasárnapi kimenője volt.

⁸³ [ÚN 1919] a kezével

⁸⁴ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] kezével,

⁸⁵ [ÉÚ 1923] akart

⁸⁶ [sajtóhiba:] zavar

⁸⁷ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a tagmondat helyett:] senki se zavarta.

⁸⁸ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] De most túlön-túl üresnek, hangtalannak találta.

⁸⁹ [ÉÚ 1923] utcán

⁹⁰ [ÚN 1919] az emberek

suhtantak⁹¹ a neszfogó hőszyonyegen kísérteties, néma lépéssel.⁹² Mit⁹³ tegyen? Unalmában levágta körmeit⁹⁴ a tollkésében levő kis ollóval. Séált, ásítózott, füttyörészett, aztán újra az aktákba süppedt.⁹⁵

85 Sokáig ülhetett az íróasztalánál, mikor észrevette, hogy tulajdonképpen⁹⁶ nem érti⁹⁷ mit⁹⁸ olvas, kétszer-háromszor is át kell futnia egy-egy mondatot, akkor is unottan kóvályognak körülötte a hivatalos stílus papírfoszlányai,⁹⁹ a paragrafusok dugóhúzóí.¹⁰⁰ Valami zavarta.¹⁰¹ Az ajtó felé tekintgetett és újra megpróbálta a zárat.¹⁰²

90 – Bezártak – gondolta – rab vagyok – és erre valahogy izgalomba jött. Ha például rosszul lennék, csak egy pillanatra és megállana szívverésem, vagy elszédülnék, akkor...¹⁰³

Igen, telefonozni nem lehetett, mert a telefon az előszobában állt és¹⁰⁴ nem juthatott hozzá.

⁹¹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] a járókelők lépdelték

⁹² [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a három szó helyett:] kísértetiesen, némán.

⁹³ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [új bekezdés]

⁹⁴ [ÚN 1919] a körmeit

⁹⁵ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Járkált, ásítózott, aztán az aktákba süppedt.

⁹⁶ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] tulajdonkép

⁹⁷ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] érti,

⁹⁸ [ÚN 1919] amit

⁹⁹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] papírfoszlányai.

¹⁰⁰ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a tagmondat hiányzik]

¹⁰¹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a mondat hiányzik]

¹⁰² [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Az ajtó felé tekintgetett. Újra megpróbálta a zárat.

¹⁰³ [ÚN 1919] [e helyett a bekezdés helyett:] – Bezártak, – gondolta, – rab vagyok – és erre valahogy izgalomba jött. Ha például rosszul lennék, csak egy pillanatra és megállana a szívverésem, vagy elszédülnék, akkor... [PH 1926] [e helyett a bekezdés helyett:] – Bezártak, – gondolta, s izgalomba jött. Ha például rosszul lennék. Csak egy pillanatra. És elszédülnék. [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a bekezdés helyett:] – Bezártak, – gondolta s izgalomba jött. Ha például rosszul lennék. Csak egy pillanatra. És elszédülnék.

¹⁰⁴ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] állt,

95 – Az ablakot kellene akkor kinyitnom – töprengett – és kiabál-
nom kellene. Csakhogy a kert az utcától messze van, senkise hallaná
hangomat.¹⁰⁵ Ha pedig meghallaná, hogy magyaráznám ezt a furcsa
esetet? Mindenki hazugságnak gondolná és kinevetne.¹⁰⁶

Belátta, hogy csak a türelem segíthet.¹⁰⁷ Végre azt mondták, hogy
100 félkilencre hazajönnek, nem maradhatnak tovább. Addig azonban
öt teljes óra van.¹⁰⁸

– Szóval¹⁰⁹ – dünnögött¹¹⁰ – öt órai fogság.

Mióta elmentek, alig mult el több harminc percnél, pedig úgy
érezte, hogy legalább másfél órája nincsenek itthon.¹¹¹ Nézte ór-
105 já,¹¹² a nagy- és kismutatót s a percmutatót is, mely szabályosan
baktatott végig a számára leírt kis köröcskén, lassan, nagyon lassan,
majdnem unatkozva az örökké egyforma munkától. Egyszerre¹¹³
előntötte a düh.

– Hiába, ebben a házban soha sincs rend. Évek óta eredménytelenül
110 küzdök ellene,¹¹⁴ a fejetlenség napról-napra nagyobb. A gyerek vásott,
a nevelés el van hibázva, de nemcsak ő a hibás.¹¹⁵ Mindenekelőtt az

¹⁰⁵ [ÚN 1919] a hangomat. [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a tag-
mondat helyett:] senki se hallaná.

¹⁰⁶ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a két mondat hiányzik]

¹⁰⁷ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Csak a tü-
relem segíthet.

¹⁰⁸ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Addig öt
teljes óra.

¹⁰⁹ [ÚN 1919] [=] [ÉÚ 1923] Szóval, [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929]
Nevetséges,

¹¹⁰ [ÉÚ 1923] [=] [PH 1926] dünnögött,

¹¹¹ [PH 1926] [e helyett a mondat helyett:] Menyi idő telt el, mióta elmentek? Más-
fél óra? Dehogy, csak huszonöt perc. [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mon-
dat helyett:] Menyi idő múlt el, mióta elmentek? Másfél óra? Dehogy, csak hu-
szonöt perc.

¹¹² [ÚN 1919] [=] [P 1929] az óráját,

¹¹³ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [új bekezdés]

¹¹⁴ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] küzdök,

¹¹⁵ PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] A gyerek
vásott, a nevelése el van hibázva.

anyja a hibás,¹¹⁶ kinek¹¹⁷ olyan sajátos nevelési elvei vannak, hogy mindent ráhagy. Most is mindjárt kézen foghatta volna a fiút s akkor semmise történik.¹¹⁸ Aztán a szobalány¹¹⁹ sohase¹²⁰ ügyel semmire, az is a külső zárban hagyja a kulcsot, mellyel¹²¹ akárki bezárhatott volna. A falusi tehén. Lehetetlenség így tovább élni. Ez nem családi kör, de bolondok háza, idegklinika, tébolyda.¹²²

Ökölbe szorult keze¹²³ és lihegett, hogy ilyen megalázó, bohózati helyzetbe került, tehetetlen haragjában rombolni szeretett volna.¹²⁴ Szeme kigyult, a vér fejébe nyargalt.¹²⁵ Odament a kilincshez és¹²⁶ teljes erejével¹²⁷ rázni kezdte.

Ez a birkózás, melybe beletette egész erejét, semmi eredménnyel se járt.¹²⁸ Sokkal gyöngébb és¹²⁹ ügyetlenebb volt, semhogy kiszakíthatta¹³⁰ volna az ajtót. De azért újra és újra¹³¹ nekiesett, szikrázó szemmel, szitkozódva.

¹¹⁶ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] bűnös,

¹¹⁷ [PH 1926] az anyja, kinek [KK 1929] [=] [P 1929] az, az anyja, kinek

¹¹⁸ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Most is mindjárt kézen foghatta volna, akkor semmi sem történik.

¹¹⁹ [KK 1929] [=] [P 1929] szobalány

¹²⁰ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] sem

¹²¹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a szó hiányzik]

¹²² [PH 1926] [a bekezdés utolsó három mondata helyett:] Ez nem családi kör, hanem bolondok háza. Az, bolondok háza. [KK 1929] [=] [P 1929] [a bekezdés utolsó három mondata helyett:] Ez nem családi kör, hanem bolondok háza. Az, bolondok háza!

¹²³ [ÚN 1919] a keze

¹²⁴ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Ökölbe szorult keze.

¹²⁵ [ÚN 1919] [e helyett a mondat helyett:] Szeme kigyult és a vér fejében nyargalt. [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a mondat hiányzik]

¹²⁶ [P 1929] s

¹²⁷ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] erejéből

¹²⁸ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a mondat hiányzik]

¹²⁹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] gyöngébb,

¹³⁰ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] fölszakíthatta

¹³¹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a két szó hiányzik]

- Csüggedten hullott le a¹³² kilincsről. Miért is akarná kinyitni?¹³³ Hiszen nem szándékozott utcára¹³⁴ menni, a másik szobában se keres semmit.¹³⁵ A gyűlölet lángoló parazsai lassanként halványodni kezdtek benne, csendesen kialudtak, megszürkültek s a hideg, unalmas hamu körülvette őt és beporozta.¹³⁶ Leült egy székre.¹³⁷ Közönyösen, tompa megadással. Lehajtotta fejét.¹³⁸ Mélyet sóhajtott. Egészen úgy, mint azok, kiket oly sokat látott és most¹³⁹ magának se¹⁴⁰ akart megnevezni.
- Azon gondolkozott, mit¹⁴¹ tegyen, mert se dolgozni, se olvasni nem volt képes, az idő pedig oly lassan mult.¹⁴² Kereste szivartárcáját,¹⁴³ de nem találta, az ebédlőben felejtette.¹⁴⁴ Szomorú sóhajjal lemondott a szivarról is.¹⁴⁵ Talán elaludna. Egykor, mikor sokat kellett utaznia, hátradőlt a vasuti fülkében és¹⁴⁶ mindig álommal csalta meg az időt.

¹³² [KK 1929] [=] [P 1929] keze a

¹³³ [ÚN 1919] kinyitni.

¹³⁴ [ÚN 1919] az utcára

¹³⁵ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Hiszen nem szándékozott az utcára menni.

¹³⁶ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] A harag parazsai lassanként halványodni kezdtek benne, kialudtak, megszürkültek, s hideg, kialudt pörnyéjük borította.

¹³⁷ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a mondat hiányzik]

¹³⁸ [ÚN 1919] a fejét. [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két mondat helyett:] Közönyösen, tompa megadással, lehajtotta fejét.

¹³⁹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] ezúttal

¹⁴⁰ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] sem

¹⁴¹ [ÚN 1919] hogy mit

¹⁴² [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Se dolgozni, se olvasni nem volt képes.

¹⁴³ [ÚN 1919] a szivartárcáját,

¹⁴⁴ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két tagmondat helyett:] de azt az ebédlőben felejtette.

¹⁴⁵ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Le kellett tehát mondania a szivarról is.

¹⁴⁶ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] s

Most nem tudott aludni.¹⁴⁷ Szemét tágra meresztette és úgy nézte
 140 a mennyezet árnyékoltjait.¹⁴⁸ A dühroham után elfáradtan hevert,
 mint egy darab fa, nem lázadott¹⁴⁹ többé, egészen átadta magát a
 közönynek, a¹⁵⁰ névtelen unalomnak.¹⁵¹ Zsibbadtan az élete járt a
 fejében, diákévei, kedves és vidám gyermekkora s házassága.¹⁵² Ed-
 dig sohas¹⁵³ szenvedett igazán. Tavaly spanyolnáthában¹⁵⁴ feküdt,
 145 két hétig, kis lázzal. Diákkorában megszúrta nyakát¹⁵⁵ egy darázs.
 Aztán harmincéves¹⁵⁶ korában kihuzatta két fogát, mindakettőt¹⁵⁷
 érzéstelenítéssel. Mindössze ennyire emlékezett.

Szokása szerint nagy¹⁵⁸ víztükröt képzelt el, óriási, egyre növekvő
 vízkörökkel, mint mindig, mikor mesterségesen akarta előidézni
 150 az álmot.¹⁵⁹ Ennek se volt eredménye.¹⁶⁰ Újra és újra kinyit a sze-
 me, éber tűzzel égett benne az álmatlanság és szövögette-fonogatta

¹⁴⁷ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a mondat hiányzik]

¹⁴⁸ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Tágra meresztette szemét, nézte a mennyezet árnyékoltjait.

¹⁴⁹ [ÉÚ 1923] lázadozott

¹⁵⁰ [ÚN 1919] [e helyett a két szó helyett:] közönynek és

¹⁵¹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] A dühroham után úgy hevert, mint egy darab fa.

¹⁵² [ÚN 1919] [e helyett a mondat helyett:] Zsibbadtan az élete járt a fejében, a diákévei, a kedves és vidám gyermekkora s a házassága, aztán a gyermeke, akit nagyon szeretett. [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Az élete járt eszében, diákévei, kedves és vidám gyermekkora, házassága.

¹⁵³ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] sohasem

¹⁵⁴ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] influenzában

¹⁵⁵ [ÚN 1919] a nyakát

¹⁵⁶ [ÚN 1919] [=] [ÉÚ 1923] harminc éves

¹⁵⁷ [ÉÚ 1923] [=] [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] mind a kettőt

¹⁵⁸ [ÚN 1919] egy nagy

¹⁵⁹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Mint mindig, mikor mesterségesen akarta előidézni az álmot, nagy víztükröt képzelt el, óriási, egyre növekvő vízgyűrűkkel.

¹⁶⁰ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] foganatja.

az ügy¹⁶¹ szálait, mellyel délután foglalkozott.¹⁶² Vas Gábor, igen, így hívták¹⁶³ a vádlottat. Unalmában¹⁶⁴ kirajzolta arcát¹⁶⁵ is, nagyon pontosan, holott csak egyszer látta.¹⁶⁶ Afféle közönyös arc volt ez,
 155 mintha fából faragták volna, színtelen és jelentéktelen gyári munka és¹⁶⁷ szeme¹⁶⁸ is merev nézésű, üres üveg szem.¹⁶⁹ Ezzel a szemmel¹⁷⁰ azonban néha nagyon meghatóan tudott nézni. Szűk homlokában¹⁷¹ volt¹⁷² valami szájalomkeltő. Valahogy a természet pogány művének tetszett ez a homlok, mely az ősidők erejét leheli és nem ismer se írást,
 160 se törvényt, vak¹⁷³ ösztön forrósága vezeti szeszélyes célok felé.¹⁷⁴

Az ügyész fölkelt a divánról,¹⁷⁵ mert fázott. Közben a tűz is ki-
 aludt. Kapargatta a döglött parazsat, de már nem tudta föléleszteni,
 éhes is volt kissé, minthogy korán ebédelt.¹⁷⁶

Hét óra felé újra elővette az ügyiratokat, olvasgatni kezdte. Átnézte
 165 a szakértői szemlérről szóló jelentést s most meggyőződött, hogy a

¹⁶¹ [ÚN 1919] [e helyett a két szó helyett:] annak az ügynek a [ÉÚ 1923] [ez a két szó hiányzik]

¹⁶² [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Folyton ki-
 nyiladozott a szeme, nem bírt aludni, szövögette-fonogatta az ügy szálait.

¹⁶³ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] hívják

¹⁶⁴ [ÚN 1919] Még a nevére is emlékezett, pedig azt hitte, régen elfelejtette.
 Unalmában

¹⁶⁵ [ÚN 1919] az arcát

¹⁶⁶ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két tagmondat helyett:] na-
 gyon pontosan.

¹⁶⁷ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a négy szó helyett:] jelenték-
 telen, gyári munka,

¹⁶⁸ [ÚN 1919] a szemei

¹⁶⁹ [ÚN 1919] üveg szemek.

¹⁷⁰ [ÚN 1919] [e helyett a három szó helyett:] Ezekkel a szemekkel

¹⁷¹ [ÚN 1919] [e helyett a két szó helyett:] A szűk homlokában is

¹⁷² [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] van

¹⁷³ [ÚN 1919] a vak

¹⁷⁴ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a mondat hiányzik]

¹⁷⁵ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] kerevetről,

¹⁷⁶ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két tagmondat helyett:] Éhes
 is volt kissé, minthogy korán ebédelt.

szekrényben, melyből az aranyóra eltűnt, bennmaradt a kulcs és valószínűen be se csukta a tulajdonos.¹⁷⁷

– Ha ez így van, akkor az ügy lényegesen változik¹⁷⁸ – mondotta.

Aztán eloltotta a lámpát. Künn már öregéjszaka¹⁷⁹ volt, barátság-
170 talan, csillagok nélkül. Pillanat¹⁸⁰ alatt elborította a szobát. Csak az
udvar fái küldöttek vaksi, borzongó¹⁸¹ ezüsthényt, melytől a sötétség
gyászos csillogást kapott. Az ügyész leült egy alacsony székre.¹⁸²

– Érdekes – gondolkozott – előbb¹⁸³ észre sem¹⁸⁴ vettem ezt a rész-
letet.¹⁸⁵ Aztán¹⁸⁶ Vas Gábor gyakran járt a kasznárhoz, nála dolgozott
175 és¹⁸⁷ nem egyszer ott is aludt.¹⁸⁸ Semmiesetre se minősített betöréses
lopásról van szó.¹⁸⁹ De az ostoba paraszt sohase beszél, csak néz, néz,
azzal az üres üvegsemével.¹⁹⁰

¹⁷⁷ [PH 1926] [e helyett a bekezdés helyett:] Hét óra felé újra elővette az ügyiratokat, átnézte a szakértői szemlérlől szóló jelentést s meggyőződött, hogy a szekrényben, melyből az aranyóra eltűnt, benne maradt a kulcs és valószínűen be se zárta a kasznár. [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a bekezdés helyett:] Hét óra tájban újra elővette az ügyiratokat, átnézte a szakértői szemlérlől szóló jelentést s meggyőződött, hogy a szekrényben, melyből az aranyóra eltűnt, benne maradt a kulcs és valószínűen be se zárta a kasznár.

¹⁷⁸ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] változik,

¹⁷⁹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] éjszaka

¹⁸⁰ [ÚN 1919] [e helyett a két szó helyett:] nélkül, és egy pillanat

¹⁸¹ [ÚN 1919] [e helyett a két szó helyett:] vaksi és borzongó

¹⁸² [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a bekezdés helyett:] Leült egy zsámolyra, a kályha mellé.

¹⁸³ [ÚN 1919] az előbb

¹⁸⁴ [ÚN 1919] [=] [ÉÚ 1923] se

¹⁸⁵ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] – Érdekes, – töprengett – előbb észre sem vettem ezt.

¹⁸⁶ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a szó hiányzik]

¹⁸⁷ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] dolgozott,

¹⁸⁸ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] hált.

¹⁸⁹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] Semmiesetre se minősített betöréses lopás.

¹⁹⁰ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] De ez az ostoba paraszt sohase beszél, csak néz... néz...

Vállat vont s az emberekre gondolt, kik szenvednek, sírnak, jajgat-
nak és mindig boldogtalanok, bűnös, bolond, vérző, sápadt szörnyei
180 ennek a földgolyónak.¹⁹¹

Most már nem is türelmetlenkedett. Szinte jólesett tétlenül ülni,
ölbetett kézzel, fáradtnak érezte magát. Sokáig, nagyon sokáig ült
így, gondolat nélkül, szomorúan és figyelte az idő lassú mulását.¹⁹²

– Öt év – suttogetta és a sötétben próbálta megnézni óráját,¹⁹³ de
185 nem látott semmit.¹⁹⁴

Mintha fekete zsákokból öntötték volna rá, a homály megnöve-
kedett fölötte, összecsapott rajta, ő pedig egy mozdulattal se árulta
el magát, semmit se várt, semmit se akart. Arról is megfeledkezett,
hogy éhes és fázik. Az éjszaka egészen eltemette.¹⁹⁵

190 Félkilenc után megérkezett a szobalány, aki¹⁹⁶ kinyitotta az ajtót.
A szoba rabja átment a másik szobába, ahol azonnal a nagytükör
elé állt és megnézte az arcát.¹⁹⁷ Halálosan fehér volt, unott, dúlt és¹⁹⁸
puffedt. Mintha kicsit – egészségtelenül – meg is hizott volna.

Feleségének¹⁹⁹ csak ennyit mondott:

¹⁹¹ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a bekezdés helyett:] Az embe-
rekre gondolt, kik szenvednek és boldogtalanok, bolond, vérző, sápadt ször-
nyei ennek a földgolyónak.

¹⁹² [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a bekezdés hiányzik]

¹⁹³ [ÚN 1919] [=] [ÉÚ 1923] az óráját,

¹⁹⁴ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a bekezdés helyett:] – Öt év, –
suttogetta és órájára pillantott.

¹⁹⁵ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a bekezdés helyett:] Aztán el-
oltotta a lámpát. Künn már éjszaka volt, barátságtalan, csillagok nélkül. Csak
az udvar fái küldöttek vaksi, borzongó ezüsthényt, melytől a sötétség gyász-
osan csillogott. [új bekezdésben:] Jól esett így tétlenül üldögelni, ölbe tett kéz-
zel figyelni az idő hosszú mulását, künn a növekvő éjszakát, mely egészen el-
temeti mozdulatlan alakját.

¹⁹⁶ [PH 1926] [e helyett a két szó helyett:] szobalány, [KK 1929] [=] [P 1929]
[e helyett a két szó helyett:] szobaleány,

¹⁹⁷ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a mondat helyett:] A szoba
rabja átment a másik szobába. Itt a nagy tükör elé állt s nézegette arcát.

¹⁹⁸ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a két szó helyett:] dúlt,

¹⁹⁹ [ÚN 1919] A feleségének

195 – Ma nagyon²⁰⁰ sokat dolgoztam – és²⁰¹ korán lefeküdt, mert másnap reggel főtárgyalása volt.

Itt még tisztáztak néhány vitás kérdést, mire a bíróság az enyhítő körülmények figyelembevételével csak három évi fegyházra ítélte Vas Gábort. A vád képviselője megnyugodott az ítéletben.²⁰²

²⁰⁰ [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [ez a szó hiányzik]

²⁰¹ [PH 1926] de

²⁰² [PH 1926] [=] [KK 1929] [=] [P 1929] [e helyett a bekezdés helyett:] A főtárgyaláson, miután tisztáztak néhány vitás részletet, a bíróság Vas Gábort az enyhítő körülmények figyelembe vételével csak három évi fegyházra ítélte. [új bekezdésben:] Ebben az ítéletben a vád képviselője megnyugodott.

Őrült¹

I.²

Az államhivatal³ egy⁴ temetőhöz hasonlít, melyben órákig lehet bolyongani.

Hosszú, egymásba torkolló folyosóin a por és az⁵ enyészet szaga terjeng s a sötét lépcsőházban minden hang jajgatássá válik, mely messze-visszhangzóan⁶ segélyért kiált. Talán az⁷ elkallódott emberek⁸ lelkei panaszkodnak, kik évtizedek óta itt robotolták le életüket.⁹

Ha végigmennek a folyosókon,¹⁰ lobogó¹¹ lepkeláng alatt – kezükben a sok fehér aktával – kísérteteknek rémленnek, kik lepedőket
10 cepelnek magukkal.

Az¹² egymás¹³ mellett levő szobák a¹⁴ sirok, melyekbe ki-ki eltemette savanyú életét és¹⁵ megecetesedett reményeit. Az igazgatónak

¹ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] Az őrült [PHV 1925] [=] [BMN 1925] Lajos megőrül...

² [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [Fejezetszámozás nélkül; az egyes fejezeteket * választja el egymástól.]

³ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] adóhivatal

⁴ [KK 1921] olyan [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁵ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁶ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] messzevisszhangzóan

⁷ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] azoknak az

⁸ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] embereknek

⁹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a tagmondat helyett:] kik évtizedekig robotoltak itt.

¹⁰ [PHV 1925] folyosókon [BMN 1925] folyosón

¹¹ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a lobogó

¹² [KK 1921] [nincs új bekezdés]

¹³ [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] Egymás

¹⁴ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] pedig

¹⁵ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a három szó helyett:] életét,

díszsír hely jut, remek terem, aranyozott ajtószárnnyal és¹⁶ szőnyegekkel, egy¹⁷ világos mauzoleum, mely hiven őrzi tekintélyes kövérségét,¹⁸ rengeteg hiúságát, címeit és rendjeleit.¹⁹ Mellette falba²⁰ vájva már kisebb kripták, jobb²¹ hivatalnokok számára, de még mindig jelzőtáblával, mely föltünteti a nevet.²² Aztán beláthatatlan²³ folyosókon következnek²⁴ a névtelenek. Ajtók... lábtörlők... mögöttük emberek...²⁵ az egyik olyan²⁶ mint a másik... reggel bejönnek és
20 késő délután vánszorognak haza...²⁷ Melyik szobában ülnek? Maga a szolgál is csak vállat von és²⁸ rámutat valamelyik kis cellára.

Kis sirok, melyeknek besüppedt a keresztje és²⁹ eltűnt a dombja, valahol a temető legvégén.

II.

25 Lajos a harmadik folyosó udvarra³⁰ néző balszárnnyán dolgozik, a mosdóhelyiség³¹ tőszomszédságában, hol állandóan zuhog a víz.

¹⁶ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] ajtószárnnyal,

¹⁷ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁸ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a tagmondat helyett:] mely tekintélyes kövérségét őrzi,

¹⁹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a három szó helyett:] címeit.

²⁰ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a falba

²¹ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a jobb

²² [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] nevüket.

²³ [sajtóhiba:] beláthatatlan [PHV 1925] [=] [BMN 1925] a beláthatatlan

²⁴ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

²⁵ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] pedig emberek...

²⁶ [KK 1921] olyan,

²⁷ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] Ajtók... lábtörlők... mögöttük emberek... egyik olyan, mint másik... reggel bejönnek, késő délután vánszorognak haza...

²⁸ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] von,

²⁹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] keresztje,

³⁰ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] folyosónak az udvarra

³¹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] mosdó-helyiség

Ha valaki először jár itt, elszorul torka³² a reménytelenségtől.³³ Ő mindezt³⁴ már megszokta. Reggelente elégedetten jön ide és³⁵ boldog, mikor beteszi maga után az üvegajtót,³⁶ mely elválasztja a világtól. Szereti, hogy ez a szoba olyan homályos és ha süt a nap,³⁷ leengedi a függönyt.

Szembe vele lóg egy³⁸ tükör. Sohase tekint beléje.³⁹ Mit is láthat ottan? Egy negyvenöt éves arcot, két riadt szemet, mely könyörög és fél mindenkitől, még önmagától is és kopaszkodó⁴⁰ homlokán néhány tincs sárga haját.⁴¹

Szobájában⁴² még négy ember ül, mind fiatalabb nála.⁴³ Ők még néha fölsóhajtanak, valami⁴⁴ jobbra vágyakoznak. Színésznőkről beszélnek, osztrák cigarettákat szívnak és őszirózsát tűznek feslett gomblyukukba.⁴⁵

Ez a négy fiatalember minden szerdán este együtt vacsorázik, mikor megbeszélik életük kis⁴⁶ eseményeit. Lajosról is sok szó esik.

³² [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a torka

³³ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] Aki először jár [BMN 1925] [sajtóhiba: járt] itt, annak elszorul a torka a reménytelenségtől.

³⁴ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] [=] [PHV 1925] [=] [BMN 1925] azonban mindezt

³⁵ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] jön,

³⁶ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] ajtót,

³⁷ [KK 1921] nap [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a tagmondat helyett:] Szereti, hogy szobája homályos s ha süt a nap,

³⁸ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] a

³⁹ [KK 1921] [e helyett a két mondat helyett:] Szembe vele lóg egy tükör, sohase tekint beléje.

⁴⁰ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a kopaszodó

⁴¹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két mondat helyett:] Egy negyvenöt éves arcot, két riadt szemet, mely fél mindenkitől, önmagától is, kopaszkodó homlokán néhány tincs haját.

⁴² [KK 1921] [nincs új bekezdés]

⁴³ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] Szobájában kívül még négy fiatalember ül.

⁴⁴ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] fölsóhajtanak és valami

⁴⁵ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két mondat helyett:] Ők még néha fölsóhajtanak, valami jobbra vágyakoznak, színésznőkről beszélnek, vasárnap jobb cigarettát szívnak, virágot tűznek feslett gomblyukukba.

⁴⁶ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] apró-cseprő

De csodálkozva⁴⁷ veszik észre, hogy egyáltalán⁴⁸ nem ismerik. Nem tudják például, hogy budapesti-e, vagy vidéki, hogy otthon ebédel-e, vagy vendéglőben, hogy nőtlen-e,⁴⁹ vagy nő. Lehetetlen közelébe⁵⁰
 45 férközni, mert van egy méltóságos⁵¹ mozdulata, mellyel minden érdeklődést elhárít.⁵²

Ilyenkor izgatott és sötét. Arca⁵³ rimánkodik, hogy ne bántsák.⁵⁴
 – Pardon⁵⁵ – mondja, nyel⁵⁶ egyet s közben azt gondolja, – „ez magánügy”.⁵⁷

50 Tavasszal megnyiratkozott, ezt valamelyik észrevette és meg is jegyezte.⁵⁸ Az öreg⁵⁹ erre elpirult.

Két⁶⁰ évvel ezelőtt pedig⁶¹ az történt, hogy a⁶² régi sötétbarna ruhája helyett sötétszürke ruhát csináltatott. Remegve lépett a hivatalba. Amitől tartott, bekövetkezett. Csodálkozó moraj fogadta.

55 Ő pedig sokáig feszélyezetten járt benne,⁶³ míg meg⁶⁴ nem szokták barátai.

⁴⁷ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] beszéd közben csodálkozva

⁴⁸ [sajtóhiba:] egyáltalán [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁴⁹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] nőtlen-e

⁵⁰ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a közelébe

⁵¹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁵² [KK 1921] elhárít...

⁵³ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] Az arca

⁵⁴ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a két mondat hiányzik]

⁵⁵ [BMN 1925] Pardon,

⁵⁶ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] mondja és nyel

⁵⁷ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] „ez magánügy”.

⁵⁸ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] Tavasszal megnyiratkozott, valamelyiük észrevette, megjegyzést tett.

⁵⁹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] „öreg”

⁶⁰ [KK 1921] [nincs új bekezdés]

⁶¹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁶² [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁶³ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] járt-kelt,

⁶⁴ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] így is meg

III.

Egyik⁶⁵ szerdai vacsorán a legfiatalabbik, aki lóversenyekre is eljár és monoklit visel, így szólt:⁶⁶

- 60 – Óriási események vannak.⁶⁷ Az öregről mindent megtudtam.
Szünetet tartott, körülnézett és⁶⁸ mint francia⁶⁹ darabokban szokás, az érdeklődés fokozására cigarettára gyújtott.
– Tegnap estefelé⁷⁰ meglestem őt az utcán⁷¹ – kezdte és⁷² elnevette magát. – El se képzelitek, milyen nevetséges így. Öt éve ülök vele
65 szemközt, de itt kinn⁷³ még mulatságosabb, a többi ember között valahogy a „magánügyét”⁷⁴ is érzem, melyről ő olyan⁷⁵ tisztelettel beszél. Fölemelte fejét⁷⁶ és⁷⁷ senkire se nézett, állig begombolkozva⁷⁸ sietett előre.

- A többiek mosolyogtak, mert mindnyájan⁷⁹ látták maguk előtt
70 az öreget.

– Átmentem a másik oldalra és tíz méternyi távolságban követtem őt. Zeg-zúgos utcákon vezetett vagy félóráig. A Külső-Rákóczi-uton⁸⁰ azután befordult egy ronda kis kávéházba, melyen ez van fölírva: *Nagykávéház*.

⁶⁵ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] Az egyik

⁶⁶ [PHV 1925] [e helyett a mondat helyett:] Egyik szerdai vacsorán a négy közül a legfiatalabbik, ki lóversenyekre jár és monoklit visel, ekép szólt: [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] Egyik szerdai vacsorán a négy közül a legfiatalabbik, ki lóversenyekre jár és monoklit visel, ekép szól:

⁶⁷ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a mondat hiányzik]

⁶⁸ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] s

⁶⁹ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a francia

⁷⁰ [BMN 1925] este

⁷¹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] utcán,

⁷² [PHV 1925] [=] [BMN 1925] s

⁷³ [PHV 1925] künn [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁷⁴ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] „magánügyét”

⁷⁵ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] oly

⁷⁶ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a fejét

⁷⁷ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a három szó helyett:] Fölszegte fejét,

⁷⁸ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] gombolkozva

⁷⁹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁸⁰ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] Külső Rákóczi-úton

- 75 Halálos csöndben figyelt az asztal.
 – Megállapodtam az utcán és a függönyön mint detektív⁸¹ kukucs-
 káltam az ablakon.⁸² Afféle kis külvárosi kávé mérés volt, viaszkosvá-
 szonnal bevont⁸³ asztalkákkal, hol katonák és⁸⁴ munkások hadikávé-
 t isznak és⁸⁵ keserű mákospatkót rágnak. Az öreg eltűnt szemem elől.
 80 Egyszerre látom, hogy a konyhából egész⁸⁶ otthonosan kijön,⁸⁷ maga
 hozza vacsoráját,⁸⁸ a kávésné pedig⁸⁹ melléje ül. A nő nagyon⁹⁰ kövér
 és csúnya, túl lehet már az ötvenen.⁹¹ Aranykarikák lógnak róla és
 elől minden foga aranyból van.⁹² Fülében⁹³ pedig vatta.⁹⁴ Gyerekek,
 becsületemre⁹⁵ azt hittem, hogy álmodom. Felesége⁹⁶ ez és ő a tulajdo-
 85 nos? Nem értettem a helyzetet. Bementem a házmesterhez. Az aztán
 kivallotta,⁹⁷ hogy az öreg már két éve jár ide, udvarol a kávésnének,

⁸¹ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] egy detektív

⁸² [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] Megállapodtam az utcán, a függönyön bekukucsáltam.

⁸³ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] borított

⁸⁴ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] közkatonák,

⁸⁵ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a három szó helyett:] kávéznak,

⁸⁶ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁸⁷ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] jön ki,

⁸⁸ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a vacsoráját,

⁸⁹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁹⁰ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

⁹¹ [PHV 1925] [e helyett a tagmondat helyett:] túl az ötvenen. [BMN 1925] [e helyett a tagmondat helyett:] túl ötvenen.

⁹² [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] Aranykarikák lógnak füléből s minden foga arany.

⁹³ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] A fülében

⁹⁴ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a mondat hiányzik]

⁹⁵ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] becsületemre,

⁹⁶ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] A felesége

⁹⁷ [sajtóhiba:] kivallotta,

akinek tizenötezer korona megtakarított pénze van, és szegény⁹⁸ el akarja venni.⁹⁹ De egyelőre szégyeli¹⁰⁰ az ügyet.

A fiúk úgy ordítottak, mint az indiánok. Hátra dőltek, asztalra¹⁰¹
 90 borultak a nevetéstől. Ezt nem lehet annyiban hagyni. Másnap majd rajtaütnek. Mintha¹⁰² véletlenül¹⁰³ történne, betoppannak hozzá a kávémérésbe.

IV.

Forró délután volt. A kávémérés ajtaját kitárták és már messziről
 95 lehetett látni, amint a vendégek legyek¹⁰⁴ álmos muzsikája mellett görögdinnyét ettek.¹⁰⁵

A¹⁰⁶ kávésné nem volt otthon. Lajos ingujjban szolgálta ki vendégeit.¹⁰⁷ Éppen¹⁰⁸ tányért tett¹⁰⁹ az asztalra, mikor a társaság ártatlan arccal, de nagyon határozottan és szigorúan¹¹⁰ belépett.¹¹¹

100 A monoklis szólította meg:

– Szervusz öreg¹¹² – mondta és nyújtotta kezét.¹¹³

⁹⁸ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] [e helyett a három szó helyett:] van és a szegény

⁹⁹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] Az kivallotta, hogy az öreg már két éve udvarol a kávésnénak, kinek van egy kis megtakarított pénze, szegény Lajos el akarja venni.

¹⁰⁰ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] roppant szégyenli

¹⁰¹ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] [=] [PHV 1925] [=] [BMN 1925] az asztalra

¹⁰² [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] rajtaütnek, mintha

¹⁰³ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] csak véletlenül

¹⁰⁴ [KK 1921] [=] [ÚN 1919] a legyek

¹⁰⁵ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] Amikor a kávémérés ajtaját kitárták, látták, hogy a vendégek a legyek álmos muzsikája mellett görögdinnyét esznek.

¹⁰⁶ [KK 1921] [nincs új bekezdés]

¹⁰⁷ [KK 1921] a vendégeit.

¹⁰⁸ [PHV 1925] Épp [BMN 1925] Ép

¹⁰⁹ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] egy tányért tett le

¹¹⁰ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a két szó hiányzik]

¹¹¹ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] [sajtóhiba:] belépett:

¹¹² [PHV 1925] [=] [BMN 1925] öreg,

¹¹³ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] feléje a kezét.

- Ó¹¹⁴ – szólt Lajos és egyet lépett hátrafelé¹¹⁵ a feléje nyújtott kezét pedig nem fogadta el. Egy asztalba kapaszkodott, hogy el ne vágodjon¹¹⁶ a padlón.
- 105 – Nem ismersz meg?
 – Nem, – mondta,¹¹⁷ rémülten.
 – Ugyan ne tréfálg. Engem se ismersz?
 – Hát engem?
 – Nézd,¹¹⁸ itt vagyunk mind a négyen. Őreg, drága apánk, hogy
 110 kerülsz ide? Kávés lettél? – kérdezték tőle.
 – Sajnálom, nincs szerencsém, – hebegte.
 – Megbolondultál?
 – Tévedni méltóztatik¹¹⁹ – mondta¹²⁰ – ez csak tévedés lehet – és
 ájult¹²¹ zavarában lehunyta szegény¹²² a¹²³ szemét, azzal az oktondi
 115 reménnyel, hogyha nem látja őket, akkor talán ők se¹²⁴ látják őt.
 – Megőrült, – kiabálták a fiatalemberek és zajongva, kacagva, si-
 valkodva hagyták el¹²⁵ – egészen megőrült.

V.

- Lajos beszédült a konyhába. Szentisten, mi történt itt? Leült egy
 120 lócára és gondolkodni¹²⁶ próbált. Egyelőre még maga sem¹²⁷ tudott
 számotadni. Csak azt érezte, hogy valami nagyon nagy ostobaságot

¹¹⁴ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] Ó,

¹¹⁵ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] [=] [BMN 1925] hátrafelé,

¹¹⁶ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] vágódjék

¹¹⁷ [KK 1921] [=] [BMN 1925] mondta

¹¹⁸ [KK 1921] Nézd

¹¹⁹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] méltóztatik,

¹²⁰ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] mondta,

¹²¹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

¹²² [KK 1921] [ez a szó hiányzik]

¹²³ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a két szó hiányzik]

¹²⁴ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] sem

¹²⁵ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] el,

¹²⁶ [KK 1921] gondolkodni

¹²⁷ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] se

követett el, melynek kiszámíthatatlanok a következményei, a hiba egész életére döntő befolyást gyakorol.¹²⁸

Fényes nappal, szemtől-szembe¹²⁹ letagadta magát négy jóbarátja, mindennapos pajtása előtt, kiket egyszerűen nem akart megismerni. Megsértette őket és nem is segített¹³⁰ magán, mert – nyilvánvaló¹³¹ – úgy se hiszik el, hogy nem ő volt. Hiszen arca, haja¹³² olyan, hogy senkivel sem¹³³ lehet összetéveszteni. Aztán négyen látták egyszerre. Okosabb lett volna megkínálni őket helytel. De hogy magyarázza akkor a helyzetet?¹³⁴ Nehéz ügy, meg kell adni.

Mindenekelőtt nehéz a folytatása. Mert minél tovább gondolkodott, annál világosabban látta, hogy az előbbi kimagyarázkodás talán pillanatnyilag megoldotta a helyzetet, de a végső elintézés, mellyel még adós, csak elnapolta.¹³⁵ Mit tegyen holnap? Egész éjjel ezen töprengett,¹³⁶ hátratett kezekkel járt föl s alá szobájában.¹³⁷ Levelet írt főnökének,¹³⁸ hogy nem megy be a hivatalba. Végre is lehetetlen,

¹²⁸ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] gyakorol és jóvátehetetlen. [PHV 1925] [e helyett a bekezdés helyett:] Lajos beszédült a konyhába, leült egy lócára, gondolkozni próbált. Mi történt? Egyelőre maga sem tudott számot adni, csak azt érezte, hogy nagyon-nagy ostobaságot követett el, melynek kiszámíthatatlanok a következményei. [BMN 1925] [e helyett a bekezdés helyett:] Lajos beszédült a konyhába, leült egy lócára, gondolkozni próbált. Mi történt? Egyelőre maga sem tudott számot adni, csak érezte, hogy nagyon-nagy ostobaságot követett el, melynek kiszámíthatatlanok a következményei.

¹²⁹ [ÚN 1919] szemtől szembe [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] nappal

¹³⁰ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett az öt szó helyett:] őket, de nem segített [sajtóhiba: őket, de segített]

¹³¹ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] nyilvánvaló,

¹³² [ÚN 1919] [=] [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] az arca, a haja

¹³³ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] se

¹³⁴ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a négy mondat hiányzik]

¹³⁵ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a mondat hiányzik]

¹³⁶ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] töprengett.

¹³⁷ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a szobájában. [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a tagmondat hiányzik]

¹³⁸ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a főnökének,

140 hogy a történetek után barátai¹³⁹ szeme elé kerüljön.¹⁴⁰ Hajnalfelé
 azonban¹⁴¹ szétépte a levelet. Az ügyet, gondolta, nem lehet beteg-
 séggel elsimítani, a távolmaradás oka újabb gyanút keltene. Igenis¹⁴²
 be kell mennie, helyt kell állnia, mintha semmi sem történt volna,
 tovább kell haladni azon a nyomon, melyen tegnap elindult. Itt csak
 a következetesség segíthet.

VI.

145 De mikor hivatalába lépett¹⁴³ – maga se tudta miért –¹⁴⁴ egyszerre
 felhajtotta¹⁴⁵ gallérját,¹⁴⁶ talán abban a hiszemben, hogy ez valahogy
 mégis segít rajta és¹⁴⁷ barátjai majd valaki mással tévesztik össze,
 megrendül bennük a hit, hogy mégse őt látták tegnap.¹⁴⁸
 – Jó reggelt¹⁴⁹ – köszöntötték, visszafojtott¹⁵⁰ kíváncsisággal.
 – Jó reggelt¹⁵¹ – vizsgozta.
 150 – Hogy vagy?
 – Köszönöm, jól¹⁵² – szól és várt, mert nem mert szemükbe néz-
 ni.¹⁵³ Azaz, – tette hozzá, – *nem egészen jól*,¹⁵⁴ és köhögött erőltet-
 ten, – tegnap¹⁵⁵ *kissé* meghültem.

¹³⁹ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] barátjai

¹⁴⁰ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a mondat hiányzik]

¹⁴¹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] Hajnal felé

¹⁴² [PHV 1925] [=] [BMN 1925] Igenis,

¹⁴³ [ÚN 1919] [e helyett a két szó helyett:] a hivatalába lépett, [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] a hivatalba lépett,

¹⁴⁴ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a közbevetés hiányzik]

¹⁴⁵ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] fölhajtotta

¹⁴⁶ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a gallérját,

¹⁴⁷ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a négy szó helyett:] mégis segít rajta,

¹⁴⁸ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két tagmondat helyett:] azt képzelik, hogy mégesem őt látták tegnap.

¹⁴⁹ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] [=] [PHV 1925] [=] [BMN 1925] reggelt,

¹⁵⁰ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] fojtott

¹⁵¹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] reggelt,

¹⁵² [PHV 1925] [=] [BMN 1925] jól

¹⁵³ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] nézni...

¹⁵⁴ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] nem egészen jól

¹⁵⁵ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] tegnap tudniillik

- Hol?
- 155 – Nem tudom. Így nyáron mindig *nagyon* megszoktam¹⁵⁶ hűlni,
– és úgy érezte, hogy ezzel már jóúton halad a dolog.¹⁵⁷
- Parancsolsz aspirint?
- Kérnék.
- Az aspirint feloldotta egy pohár vízben, megitta és¹⁵⁸ köhögött.
- 160 Félóra múlva:
- Jobban vagy?
- *Kicsit* jobban, mondta hálásan, – de még mindig *heves főfájá-*
som van.¹⁵⁹
- Parancsolsz talán még egy aspirint?
- 165 – Nagyon kérnék.¹⁶⁰
- Újra felhajtotta¹⁶¹ az orvosságot. Szíve kalimpált és¹⁶² patakzott
róla a verejték.

VII.

- 170 Nem, ez így tovább nem mehet.¹⁶³ Mért ette meg¹⁶⁴ a két gramm
aspirint? És miért fecseg össze-vissza tücsköt-bogarat? Mindez
nyilvánvaló számárság.¹⁶⁵ Úgy marja arcát¹⁶⁶ a szégyen, mint a vit-
riol, az undok emlék csörömpöl fejében és¹⁶⁷ kiabálni kénytelen az

¹⁵⁶ [KK 1921] [=] [PHV 1925] [=] [BMN 1925] meg szoktam

¹⁵⁷ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a tagmondat helyett:] hogy már jó úton halad.

¹⁵⁸ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] megitta,

¹⁵⁹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a bekezdés helyett:] Kicsit jobban, mondta hálásan. – De még mindig heves *főfájásom* van. (Ezt a szót életében először alkalmazta.)

¹⁶⁰ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a mondat hiányzik]

¹⁶¹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] fölajtotta

¹⁶² [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] kalimpált,

¹⁶³ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] Nem, ez így nem mehet tovább.

¹⁶⁴ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] vette be

¹⁶⁵ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] Számárság.

¹⁶⁶ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] az arcát

¹⁶⁷ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] a fejében és ő

utcán is,¹⁶⁸ hogy elnémítsa.¹⁶⁹ *Tyhű de jó kedvem van,*¹⁷⁰ mondja, mikor szenved, *jaj de fáj a fejem*, döröggi maga elé, pedig nem is fáj, *vasárnap van*, állapítja meg pénteken.¹⁷¹

Háta¹⁷² mögött nagyon nevezhetik, mert mindegyik¹⁷³ emlékszik arra, amit látott. Akármit tesz, csak növeli a félreértést. Egyszer el akarta hitetni társaságával,¹⁷⁴ hogy megszólították az utcán, össze-
 tévesztették valakivel, *ami gyakran megtörténik*, mert nagyon ha-
 180 sonlít arra az illető úrra. Ezzel a mesével kevés hitele volt. A szoba zsebkendőjébe fojtotta hahotáját.¹⁷⁵

Mit tegyen? Először is szakítani¹⁷⁶ kellene az özvegygel. Sajnos,¹⁷⁷ ez nem olyan könnyű, pedig minden nyugalma, egész tekintélye ettől függ.¹⁷⁸ Próbált tőle elmaradozni, de pár nap mulva újra visszatért.
 185 Lenne aztán még¹⁷⁹ egy mód. Az, hogy mindent töredelmesen¹⁸⁰ bevall a fiúknak. Otthon ezt remekül el szokta képzelni. Bizalmas beszélgetésre hívja őket, becsületszavukat veszi, hogy hallgatnak és

¹⁶⁸ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] utcán.

¹⁶⁹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a tagmondat hiányzik]

¹⁷⁰ [KK 1921] [e helyett a tagmondat helyett:] Tyhű, de jó kedvem van,

¹⁷¹ [PHV 1925] „Tyhű, de jó kedvem van”... mondja, mikor szenved. „Jaj de fáj a fejem,” döröggi maga elé, nem is fáj a feje, vasárnap van... állapította meg, pénteken. [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] „Tyhű, de jó kedvem van”... mondja, mikor szenved. „Jaj de fáj a fejem”, döröggi maga elé, nem is fáj a feje, vasárnap van... állapítja meg, pénteken.

¹⁷² [ÚN 1919] [=] [KK 1921] A háta

¹⁷³ [KK 1921] mindegyik,

¹⁷⁴ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a társaságával,

¹⁷⁵ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a hahotáját. [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a bekezdés helyett:] Barátaival egyszer el akarta hitetni, hogy megszólították az utcán, össze-
 tévesztették valakivel, „ami gyakran megtörténik, mert nagyon hasonlít arra az illető úrra.” Ezzel a mesével kevés hitelre talált.

¹⁷⁶ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a három szó helyett:] Szakítani

¹⁷⁷ [KK 1921] Sajnos

¹⁷⁸ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] Sajnos, ez nem oly könnyű.

¹⁷⁹ [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

¹⁸⁰ [BMN 1925] [sajtóhiba:] öredelmesen

aztán kiönti lelke¹⁸¹ tartalmát egyszerű, meleg baráti szavakkal.¹⁸² De mikor a hivatalban beszélni akarna, nyelve görcsöt¹⁸³ kap.

VIII.

190

Abban hiába reménykedik, hogy majd mégis elfeledik¹⁸⁴ az egészet. Egyre gyakrabban ismétlődnek meg a botrányos jelenetek.

Falakból, ablakokból, ajtónyílásokból¹⁸⁵ csufondáros hangok vijnak feléje:

195

– Fél debreceni...¹⁸⁶ kiskávét... nagykávét... fizetni...

Borzadozva hallgatja és¹⁸⁷ első gondolata, menekülni innen valahová. De hová? Akárhová, egy pusztaszigetre, ahol az, ami van, nincs és az ami nincs, van. Inkább megőrülni, de bátran élni, rombolni és haragudni s nem félni örökölni.¹⁸⁸ Igen, inkább megőrülni.

200

Lajos nem tudja, milyenek¹⁸⁹ az örültek. Régen, valamikor¹⁹⁰ a szinpadon látott egyet, aki tört-zúzott és¹⁹¹ aztán kukorékol. Kétségtelen, hogy ő nem kukorékolhat mindjárt. Eleinte tehát csak¹⁹² szédülésről panaszkodik, majd – angyali ravaszsággal – elbeszéli, hogy nem

¹⁸¹ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a lelke

¹⁸² [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két mondat helyett:] Otthon ezt remekül el szokta képzelni: bizalmas beszélgetésre hívja őket, „becsületszavukat veszi”, hogy hallgatnak és aztán kiönti keservét.

¹⁸³ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] merevgörcsöt

¹⁸⁴ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] elfelejtik

¹⁸⁵ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] [e helyett a három szó helyett:] A falakból, az ablakokból, az ajtónyílásokból

¹⁸⁶ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] féldebreceni...

¹⁸⁷ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] hallgatja,

¹⁸⁸ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a mondat helyett:] Inkább megőrülni.

¹⁸⁹ [ÚN 1919] hogy milyenek

¹⁹⁰ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] valamikor,

¹⁹¹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a három szó helyett:] tört-zúzott,

¹⁹² [BMN 1925] [ez a szó hiányzik]

- tudja miért, de romlik emlékezete, mindent elfelejt, utóbb saját¹⁹³
 205 lakását se tudta megtalálni.¹⁹⁴ Orvosa¹⁹⁵ föltétlen¹⁹⁶ nyugalmat ajánl.
 Előmunkák¹⁹⁷ után már megenged magának egyet-mást.¹⁹⁸ Szem-
 öldökét magasra vonja, úgy¹⁹⁹ tartja²⁰⁰ öt percig, írásközben²⁰¹ hirtel-
 len füttyülni kezd és²⁰² époly hirtelen abbahagyja, a szoba közepére
 megy és²⁰³ ott pár centiméter magasra ugrik.
 210 A fiúk tudják, miről²⁰⁴ van szó és összemosolyognak. Elhiszik
 neki, hogy őrült, annyira sajnálják. Különbözőn tartózkodó és finom.
 Olykor-olykor azonban vastag téli sál köt nyakára²⁰⁵ nyáron és mikor
 legizzóbban tűz az utcán a napfény, kinyitja esernyőjét.²⁰⁶
 Vajjon mi ezzel a célja?
 215 Érzi-e, hogy hiba van a kréta körül és²⁰⁷ még azzal se²⁰⁸ jönne
 rendbe, ha csakugyan megőrülne?
 Ahhoz, hogy a kinos kis eset feledésbe menjen, legalább is az kel-
 lene, hogy barátai örüljenek meg, még pedig egyszerre,²⁰⁹ ami kissé
 körülményes dolog.

¹⁹³ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a saját

¹⁹⁴ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett az öt tagmondat helyett:] elbeszéli, hogy „nem tudja miért, de romlik emlékezete, mindent elfelejt,” utóbb saját lakását sem tudta megtalálni.

¹⁹⁵ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] Az orvos

¹⁹⁶ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] feltétlen

¹⁹⁷ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] Az előmunkák

¹⁹⁸ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a mondat hiányzik]

¹⁹⁹ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] [e helyett a két szó helyett:] vonja és úgy

²⁰⁰ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] tartja,

²⁰¹ [KK 1921] írás közben

²⁰² [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] kezd,

²⁰³ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] megy,

²⁰⁴ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] hogy miről

²⁰⁵ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a nyakára

²⁰⁶ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] az esernyőjét. [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a bekezdés helyett:] Nyáron vastag téli sál köt nyakába s mikor legizzóbban tűz a napfény, kinyitja esernyőjét.

²⁰⁷ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] körül, s úgye

²⁰⁸ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] sem

²⁰⁹ [PHV 1925] egyszerre, mind a négyen, [BMN 1925] egyszerre mind a négyen,

220

IX.

Nagyobb rohama egyetlenegyszer volt: esküvője²¹⁰ előtt való napon, amikor²¹¹ már hangosan célozgattak a közeledő nevezetes eseményre. Ha szemtelenkedtek vele, akkor ő is erősebb eszközökhöz nyult.²¹²

225

Ekkor bandzsitani kezdett. Fényjeleket észlelt az adóhivatal és templom²¹³ közt,²¹⁴ a köpőládát stratégiái²¹⁵ okból²¹⁶ a másik sarokba tette és védekező állásba helyezkedett.²¹⁷

Kávét²¹⁸ pedig nem itta meg, hanem beléje öntötte²¹⁹ a lila tintát.

X.

230

Később nem volt több kitörése.

Mióta megházasodott, gyógyultnak tekinthető.

²¹⁰ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] az esküvője

²¹¹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] mikor

²¹² [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [ez a mondat hiányzik]

²¹³ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] a templom

²¹⁴ [PHV 1925] között,

²¹⁵ [PHV 1925] hadászati

²¹⁶ [KK 1921] okokból

²¹⁷ [BMN 1925] [e helyett a bekezdés helyett:] Ekkor bandzsitani kezdett, a köpőládát hadászati okból a másik sarokba tette és védekező állásba helyezkedett.

²¹⁸ [ÚN 1919] [=] [KK 1921] A kávéját

²¹⁹ [PHV 1925] [=] [BMN 1925] [e helyett a két szó helyett:] beleöntötte

A nagy család¹

I.²

Híres, régi család volt, valami különös vérből, a középkor titokzatos ízével³ és ott lakott egyemeletes házában, a kisváros közepén.

Örmények,⁴ vagy spanyolok lehettek valamikor, de idők során magukba fogadtak mindenféle erős, fűszeres⁵ vért, meggazdagodtak, tekintélyre tettek szert s számtalan előnévvel,⁶ rozsdás⁷ címerrel dicsekedtek.

A férfiak a leopárdokhoz, a lányok a vadmacskákhoz hasonlítottak. Sohase láttam ilyen remek embereket. A kicsinyek még a gyerekbetegségeket se kapták meg, az öregek pedig túl a hetvenen
10 egyenesen jártak, bot és okuláré nélkül.

II.

Egy reggel, hogy a legkisebb fiúval iskolába mentem, ezt mondta:

– Te⁸ – és itt megállt, mereven szemembe⁹ nézett,¹⁰ –¹¹ tegnap éjjel a holdban voltam,¹² az apámmal.

¹ [PH 1924] [=] [F 1932] Hazugék

² [ÚN 1920] [Fejezetsszámozás és a fejezetek elválasztása nélkül] [PH 1924] [=] [F 1932] [Fejezetsszámozás nélkül; az egyes fejezeteket * választja el egymástól.]

³ [sajtóhiba:] ízével

⁴ [PH 1924] [=] [F 1932] Örmények

⁵ [ÚN 1920] [e helyett a két szó helyett:] erős és fűszeres

⁶ [ÚN 1920]

⁷ [ÚN 1920] [e helyett a két szó helyett:] előnévvel és rozsdás

⁸ [F 1932] Te,

⁹ [ÚN 1920] a szemembe

¹⁰ [F 1932] nézett

¹¹ [PH 1924] –,

¹² [PH 1924] [=] [F 1932] voltam

- 15 A csodálkozástól és¹³ irigységtől¹⁴ semmitse¹⁵ tudtam felelni.
 – Az apámnak van egy kis villamosgépe,¹⁶ – folytatta. – Csak akkora, mint egy gyufatartó. Ez két és fél perc alatt elvisz oda.
 – És ott is alszotok?
 – Hogyne, két ágyunk van a holdban.
 20 – Az nem lehet,¹⁷ – mondtam s tovább érdeklődtem a holdba való utazás módzatai iránt, melyeket barátom pontról-pontra elárult. Patakozatos folyamatossággal, pillarebbenés nélkül¹⁸ beszélt. Könnyűsre fogtam a dolgot, vallja be, hogy csak tréfált. Erre azonban nem volt hajlandó.
 25 Kerestem társaságát¹⁹ és vallattam őt.
 Később közölte, hogy²⁰ Jókai regényeit tulajdonképpen²¹ nagybátyja, Géza bácsi írja.
 Én ekkor már tudtam, hogy kicsoda Jókai. Édesanyám látta őt a milleniumkor és sokat beszélt magas alakjáról, kék szeméről, ősz parókájáról. Aztán Géza bácsit is ismertem. Ősszel parasztszekéren zörög végig a városon, zöld vadászkalapot hord, disznósörtével. Nyulakra vadászik és nekünk is küld néha-néha egyet. Őt²² nem tartottam olyan okos embernek, mint Jókait és a dolog általában hihetetlennek tetszett. De Károly megmagyarázta, hogy ő itthon írja regényeit, postán küldi Pestre, ott pedig szerénységből Jókai neve

¹³ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] csodálkozástól,

¹⁴ [ÚN 1920] az irigységtől

¹⁵ [PH 1924] [=] [F 1932] semmit se

¹⁶ [PH 1924] [=] [F 1932] villamosgépe

¹⁷ [PH 1924] [=] [F 1932] lehet

¹⁸ [PH 1924] [sajtóhiba:] [ez a szó hiányzik]

¹⁹ [ÚN 1920] a társaságát

²⁰ [ÚN 1920] [e helyett a két szó helyett:] közölte azt is, hogy

²¹ [PH 1924] [=] [F 1932] tulajdonkép

²² [sajtóhiba:] Ot

alatt jelenteti meg, aki jó²³ barátjuk. Gyakran el is jön hozzájuk.²⁴ Éjjel,²⁵ mikor senki se látja.

Mindennap hasonló ujsággal fogadott.²⁶ Egyszer azzal²⁷ dicsekedett, hogy igazi krokodilja van a fürdőkádban, máskor meg, hogy
40 hetente ezer korona zsebpénzt kap anyjától, melyen lovakat tart, a városon kívül. Ezek nagyon felbosszantottak.²⁸ Föl is tettem, hogy szemébe vágom hazugságát, de mikor beszélt, bátorságom²⁹ elmúlt s hallgattam tovább, mert valójában érdekelt.

– Mit szoktatok például reggelizni? – kérdezte tőlem.

45 – Kávét.

– Mi, kérlek, csokoládét és mazsolaszőlőt.

– Hány szobátok van?

– Három.

– Nekünk tizenöt. Négy szoba fönt,³⁰ tizenegy lenn a föld alatt,
50 hogy meg ne lássák az emberek.

III.

Aztán belopózkodtam hozzájuk.³¹

Szívdobogva nyitottam ki a kisajtót, melyen át a³² kavicsos udvarra jutottam. Egy agár jött elém, szelíden. Sütött a nyári verőfény, az
55 ablakokon szivárványos karikák fénylettek, én egészen átengedtem magam az idegen hely varázsának és elfelejtve szándékomat, sokáig

²³ [ÚN 1920] különben jó

²⁴ [sajtóhiba:] hozzánk. [F 1932] [sajtóhiba:] hozzájuk. [PH 1924] [sajtóhiba:] hozzánk.

²⁵ [ÚN 1920] [e helyett a két szó helyett:] hozzájuk, éjjel,

²⁶ [ÚN 1920] örvendeztetett meg.

²⁷ [PH 1924] avval

²⁸ [PH 1924] [=] [F 1932] felbosszantottak.

²⁹ [ÚN 1920] a bátorságom

³⁰ [PH 1924] [=] [F 1932] fönn,

³¹ [ÚN 1920] [e helyett a mondat helyett:] Egy délután aztán besompolyogtam hozzájuk.

³² [PH 1924] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

tétováztam ottan, megbüvölten. Az udvar végén, mint megsértett hercegnők, pávák sétáltak és³³ rozsdás hangon rikoltottak.

Kinyílt a kerti ajtó, egy³⁴ leány lépett elé, magas és karcsu,
60 bronz-arccal, dióbarna³⁵ szemekkel, ³⁶ kezében egy könyvvel, melyet olvasott. Utána még két nagy leány került oda és három kisebb-nagyobb fiú, kiket nem ismertem, de arcbőrük³⁷ azonnal elárulta, hogy testvérek.³⁸

– Itthon van Károly?

65 – Nincs³⁹ – mondták egyszerre.

A következő pillanatban⁴⁰ azonban Károly megjelent az ajtóban.⁴¹
Ezen senkise⁴² csodálkozott. Mintha semmise⁴³ történt volna, bevezettek⁴⁴ a szobába.

– Barátom⁴⁵ – mentegetőzött Károly⁴⁶ – bocsáss meg, ma nem mutathatom meg az összes szobákat, apám⁴⁷ elutazott és lelakatolta őket.
70

Igy is volt elég látnivaló. A homályos folyosón vaskalitkában papagály gubbasztott s⁴⁸ csökönyösen egy mondatot ismételtetett. Benn az apa ágya fölött vadászholmik lógtak. Pisztolyok, mordályok, duplacsövű fegyverek, vitérők, albán kések és yatagánok. Figyelmemet

³³ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] sétáltak,

³⁴ [ÚN 1920] [e helyett a két szó helyett:] ajtó és egy

³⁵ [ÚN 1920] [e helyett a két szó helyett:] bronz-arccal és dióbarna

³⁶ [PH 1924] [=] [F 1932] [ez a három szó hiányzik]

³⁷ [ÚN 1920] az arcbőrük

³⁸ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a mondat helyett:] Utána még két leány került oda és három kisebb-nagyobb fiú, kiket nem ismertem.

³⁹ [ÚN 1920] Nincs,

⁴⁰ [PH 1924] [=] [F 1932] percben

⁴¹ [ÚN 1920] [e helyett a két szó helyett:] a kerti ajtóban

⁴² [PH 1924] [=] [F 1932] senki se

⁴³ [PH 1924] [=] [F 1932] semmi se

⁴⁴ [ÚN 1920] barátságosan bevezettek

⁴⁵ [F 1932] Barátom,

⁴⁶ [ÚN 1920] Károly,

⁴⁷ [ÚN 1920] az apám

⁴⁸ [PH 1924] [=] [F 1932] és

- 75 leginkább a vivósiskák kötötte le, melyet fejemre⁴⁹ tettem. Barátom tovább mutogatta a holmikat.⁵⁰
- Stefánia,⁵¹ – kiabált néniének⁵² – hol van az⁵³ a puska, melyet a német császártól kaptunk?
- Az el van zárva,⁵⁴ – mondta a lány és tovább olvasott.
- 80 – El van zárva⁵⁵ – hadarta Károly,⁵⁶ – de itt van a tör, a perzsa sah ajándéka. Apám⁵⁷ jó barátja a perzsa sahnak. Nézd, milyen fényes. Kezembe vettem és néztem.
- Malvin, – szólt másik néniének, hol⁵⁸ az aranykard?
- Azt javítani vitték.
- 85 – Javítani vitték⁵⁹ – ismételte, – de itt a yatagán, a mohácsi vész idején hozta egyik őünk. Százezer koronát ér, a muzeum már kérte, de⁶⁰ mi nem adjuk oda. Ugy-e, Krisztina?
- Igen⁶¹ – felelte Krisztina.
- Kábultan nézelődtem, minthogy ilyesmikről még nem hallottam, időm⁶² se volt⁶³ felocsudni a meglepetéstől, mindig valami új, furcsa⁶⁴ tárgyat tettek kezembe.⁶⁵ Beszéltek mindannyian egyszerre. Szinte dulakodtak körültem, hogy szóhoz jussanak, egymás szavába vágtak.

⁴⁹ [ÚN 1920] azonnal a fejemre

⁵⁰ [PH 1924] [=] [F 1932] [ez a négy mondat hiányzik]

⁵¹ [PH 1924] [=] [F 1932] Stefánia

⁵² [ÚN 1920] a néniének [PH 1924] [=] [F 1932] pajtásom a néniének

⁵³ [F 1932] [ez a szó hiányzik]

⁵⁴ [PH 1924] [=] [F 1932] zárva

⁵⁵ [PH 1924] [=] [F 1932] zárva,

⁵⁶ [PH 1924] [=] [F 1932] Károly

⁵⁷ [ÚN 1920] Az apám

⁵⁸ [PH 1924] [=] [F 1932] – hol

⁵⁹ [PH 1924] [=] [F 1932] vitték,

⁶⁰ [PH 1924] és

⁶¹ [ÚN 1920] Igen,

⁶² [ÚN 1920] [e helyett a két szó helyett:] hallottam és időm

⁶³ [PH 1924] [sajtóhiba:] vot

⁶⁴ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] új

⁶⁵ [ÚN 1920] [=] [PH 1924] [=] [F 1932] a kezembe.

Azt hittem, meseországba⁶⁶ jutottam. A négy kicsiny és alacsony szobában rengeteg ember volt, nemcsak a fiúk és lányok, hanem ismeretlen ősz néni, nagymamák és rokonok, kik itt laktak és kötöttek, horgoltak, kártyáztak. Ezek többnyire az ablakmélyedésben ültek,⁶⁷ magas dobogón, melyről két lépcső vezetett le a padlóra. Magukhoz intettek és szenvedélyesen, kitörő örömmel szájon csókoltak, úgy hogy⁶⁸ elfuladt lélekzetem.⁶⁹

100 – Aranyvirág⁷⁰ – mondták⁷¹ – gyémánt – és lapos⁷² mellükhöz⁷³ szorították.⁷⁴

– Igaz, kérem⁷⁵ – fordultam egyik ősz nénihez,⁷⁶ – hogy ide az udvarra egyszer leesett egy csillag?

A néni bólintott és az asztalra mutatott, hogy akkora volt. Aztán

105 tovább pasziánszozott.⁷⁷

A másik néni, aki magasabb volt, inkább foglalkozott velünk.⁷⁸ Sokat beszélt régi⁷⁹ birtokukról, melyen olyan nagy almák termettek, mint a tök és olyan diók, mint a dinnye. Öreg szemében ilyenkor Kanaán⁸⁰ regényes bősége tükröződött. Estefelé pedig rémmeséket

110 mondott. Kétszáz farkas rohant tajtékos nyelvvel a gróf szánkója után,

⁶⁶ [ÚN 1920] hogy meseországba

⁶⁷ [ÚN 1920] ültek

⁶⁸ [PH 1924] [e helyett a két szó helyett:] úgyhogy

⁶⁹ [ÚN 1920] a lélekzetem.

⁷⁰ [ÚN 1920] Aranyvirág,

⁷¹ [ÚN 1920] mondták,

⁷² [ÚN 1920] a lapos

⁷³ [PH 1924] [sajtóhiba:] mell.khöz

⁷⁴ [sajtóhiba:] szorították. [ÚN 1920] [sajtóhiba:] szorították.

⁷⁵ [ÚN 1920] [=] [F 1932] kérem,

⁷⁶ [PH 1924] [=] [F 1932] nénihez

⁷⁷ [sajtóhiba:] pasziánszozott.

⁷⁸ [ÚN 1920] [e helyett a mondat helyett:] A másik inkább foglalkozott velünk.

⁷⁹ [ÚN 1920] a régi

⁸⁰ [ÚN 1920] a Kanaán

mely a hősivatagon repült.⁸¹ A gyerekek sivalkodtak a sötétben és végül, mikor a szánkó szerencsésen a kastély elé kanyarodott, tapsoltak.

Azt⁸² reméltem, hogy barátomat saját⁸³ otthonában leleplezhetem, de láttam,⁸⁴ hogy csupa szövetséges környékezi és biztosan mozog közöttük. Körültekintettem. Nagy kínai legyezők, aranypillangók⁸⁵ ragyogtak a falon. Az asztal az ebédlő közepén egy dobogón foglalt helyet, úgy hogy⁸⁶ a szoba szinpadhoz volt hasonlatos és azok, kik benne le-föl járkáltak, színészekre⁸⁷ emlékeztettek. A lányok a dobogón álltak és hátravetett fejjel a távolba néztek. Fullasztó forróság terjengett, a családiasság, a túlfűtött életkedv délszaki⁸⁸ melege, melytől parázslottak a szemek és a szívek hevesebben vertek.

Nemsokára megjelent az anya, magasra tornyozott hajjal, erősen kipúderezve, arany karcsattokkal és nyíltan csókra nyújtotta kenőcsöktől puha kezét.

125 – Csókolj kezet,⁸⁹ – figyelmeztettek hangosan.

A⁹⁰ másik szobában hosszú, patkóalakú asztalnál már ozsonnára volt terítve húsz személyre.

– Ma is csokoládé lesz? – kérdezték.

130 – Nem, kávé⁹¹ – felelte az anya, mire én savanyú arccal meredtem rá. – De milyen kávé⁹² – tette hozzá⁹³ és hogy kedvet gerjessen bennem, magasra vonta szemöldökét.

⁸¹ [PH 1924] [e helyett a mondat helyett:] [sajtóhiba:] Estefelé pe- tajtékos nyelvvel a gróf szánkója után, mely a hősivatagon repült. [F 1932] Estefelé pedig a gróf szánkója után szaladtak, mely a hősivatagon repült.

⁸² [PH 1924] [=] [F 1932] [új bekezdés] * [új bekezdés] Azt

⁸³ [ÚN 1920] a saját

⁸⁴ [ÚN 1920] percről-percre inkább láttam,

⁸⁵ [ÚN 1920] [e helyett a két szó helyett:] legyezők és aranypillangók

⁸⁶ [PH 1924] [e helyett a két szó helyett:] úgyhogy

⁸⁷ [ÚN 1920] a színészekre

⁸⁸ [ÚN 1920] valami délszaki

⁸⁹ [PH 1924] [=] [F 1932] kezet,

⁹⁰ [ÚN 1920] [nincs új bekezdés]

⁹¹ [ÚN 1920] [=] [F 1932] kávé,

⁹² [ÚN 1920] kávé,

⁹³ [PH 1924] hozzá,

- Az, amit Imre bácsi küldött⁹⁴ – egészítette ki barátom. – Imre bácsinak Portugáliában ezüstabányái vannak, nagyon gazdag ember.
- Csak izleld meg, kislelő, majd meglátod, milyen jó.
- 135 Halvány, tejes lötyty gőzölgött csészémbe,⁹⁵ melyet sokáig kavargattam, míg rászántam magam és szemem⁹⁶ behunyva, lehajtottam.⁹⁷ A vastag föl, melytől undorodtam, szájpaddásomhoz és nyeldek-lőmhöz ragadt,⁹⁸ a tejnek gipszize, a kávénak fénymázize volt.⁹⁹ De az anya még mindig reámfüggesztette¹⁰⁰ búvölő szemét. Parancsolóan
- 140 kérdezte:
- Ugy-e jó?¹⁰¹
- Nagyon jó¹⁰² – rebegtem, egy¹⁰³ pohár vizet kértem, hogy le-öblítsem.
- Most pedig kapsz valami még jobbat,¹⁰⁴ – mondta és szájamba
- 145 nyomott egy darab cukrot. Kaliforniai mézbonbon.
- Közönséges krumplicukor volt, de mert mindnyájan dicsérték, én is elhittem magammal, hogy kicsit édesebb, mint a krumplicukor.

IV.

- Ha esett az eső és sárbafulladt¹⁰⁵ a kisváros, idemenekültem, hogy
- 150 elfelejtsem tiszta és¹⁰⁶ nyugodt szobáinkat, melyekben annyi rend

⁹⁴ [ÚN 1920] küldött, [PH 1924] [=] [F 1932] küldött?

⁹⁵ [ÚN 1920] a csészémbe,

⁹⁶ [ÚN 1920] a szememet

⁹⁷ [ÚN 1920] lehajtottam az egészet.

⁹⁸ [ÚN 1920] [e helyett a tagmondat helyett:] a szájpaddásomhoz és a nyeldek-lőmhöz ragadt, [PH 1924] [ez a tagmondat hiányzik]

⁹⁹ [F 1932] [e helyett a mondat helyett:] A vastag föl, melytől undorodom, nyeldek-lőmhöz ragadt, a tejnek gipsz, a kávénak fénymázize volt.

¹⁰⁰ [PH 1924] [sajtóhiba:] reámfüggesztette

¹⁰¹ [ÚN 1920] jó volt?

¹⁰² [ÚN 1920] jó,

¹⁰³ [ÚN 1920] [e helyett a két szó helyett:] rebegtem és egy

¹⁰⁴ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a három szó helyett:] még valami jobbat

¹⁰⁵ [PH 1924] [=] [F 1932] sárba fulladt

¹⁰⁶ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] tiszta,

és¹⁰⁷ szigorúság volt. Úgy éreztem, hogy itt olyasmi történhet, ami-
re otthon nincs kilátás.

Egy vadászfőhadnagy látogatta a családot, csinos fekete fiú, aki
Stefániának, a legidősebb leánynak udvarolt. Császári és királyi ka-
marás volt és¹⁰⁸ a főispán estélyein hátán hordta az arany kamarási
kulcsot. Már évek óta szerették egymást, de az eljegyzés, nem tudni,
mi okból, még nem történt meg.¹⁰⁹ Esténként a főhadnagy némán
kezet csókolt a leánynak¹¹⁰ és ekkor olyan viaszos sápadtság lepte el
az arcát, mintha halálos beteg lett volna. Frissen fésült hajából illa-
tos szesz párája áradt. A zongorán könyököltek mind a ketten, úgy
hallgattak óráig.¹¹¹

Malvinnak több udvarlója volt, köztük a helyi színház hősszerel-
mese is, aki kürtőkalapban járt. Krisztinához egy jogász írt verseket.

Az¹¹² apát, lovag Martinit, csak ritkán láthattam, mert többnyi-
re úton volt, vidéken vagy külföldön,¹¹³ de útjának rendeltetéséről
sohase tudtam meg semmit. Pár órára érkezett meg s másnap már
hajtattott az állomásra és utazott tovább. Útról jövet nagyon fáradt
volt. Ilyenkor szertartásosan körülvette a család, elhalmozta szere-
tetével,¹¹⁴ hirtelen süttött husokat készített neki. Ő¹¹⁵ lázat sugározva
állt a szoba közepén. Bronz arcában lángolt¹¹⁶ a szeme, göndör és
dús fekete haja arcába¹¹⁷ lógott. Homlokon csókolta a feleségét és
karonfogva az asztalhoz vezette.

¹⁰⁷ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] rend,

¹⁰⁸ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] volt,

¹⁰⁹ [ÚN 1920] [e helyett a mondat helyett:] Már évek óta szerették egymást, de az
eljegyzés még nem történt meg, nem tudni, mi okból.

¹¹⁰ [ÚN 1920] leánynak,

¹¹¹ [ÚN 1920] [e helyett a mondat helyett:] A zongorán könyököltek mind a ket-
ten és óráig hallgattak.

¹¹² [PH 1924] [=] [F 1932] [új bekezdés] * [új bekezdés] Az

¹¹³ [F 1932] [ez a két tagmondat hiányzik]

¹¹⁴ [ÚN 1920] a szeretetével,

¹¹⁵ [sajtóhiba:] O

¹¹⁶ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a három szó helyett:] Lángolt

¹¹⁷ [ÚN 1920] az arcába

– Terézia¹¹⁸ – mondta¹¹⁹ – jöjjön,¹²⁰ kedves¹²¹ – mert magázta őt,
ami nekem nagyon tetszett.

175 Károly azt beszélte, hogy ilyenkor a királytól jön. De mikor meg-
kérdeztem az apától, igaz-e, nem felelt, hanem szigorúan nézett
fiára.¹²²

– Hallgass, kisfiam¹²³ – utasította rendre és melltűjében az óriás
rubinkő vöröset¹²⁴ szikrázott.

180 Az apa evett, bort hoztak és hamarosan társaság verődött össze¹²⁵
új rokonokból, akiket még nem ismertem. Mert mindig¹²⁶ akadtak
újak. Kálmán bácsi borvirágos orral szomorúan ült mellette, tárgyalt
vele halkán, hogy meg ne hallják a többiek. Géza bácsi pedig, aki
Jókai regényeit írja, minden pillanatban rágyújtott a virzsiniájára¹²⁷
185 és ásítózott.¹²⁸

Nemsokára az egész város csak róluk beszélt.¹²⁹ Magánhintóban
vágattak végig a főutcán, a lányok¹³⁰ gazdagon öltözködtek és aki
a városba jött, csak róluk hallott. Őket lehetett látni a korzón, jóté-
konysági¹³¹ bazároknak, a színházban, páholyokban,¹³² sőt egy mű-
190 kedvelői előadás előtt a görögtüzes élőképben a három Martini-lány
angyalszárnnyal személyesítette meg a Hitet, Reményt és Szeretetet.

¹¹⁸ [ÚN 1920] [=] [PH 1924] [=] [F 1932] Terézia,

¹¹⁹ [ÚN 1920] [=] [PH 1924] mondta,

¹²⁰ [PH 1924] [=] [F 1932] jöjjön

¹²¹ [ÚN 1920] [=] [PH 1924] kedves,

¹²² [ÚN 1920] a fiára.

¹²³ [ÚN 1920] [=] [PH 1924] [=] [F 1932] kisfiam,

¹²⁴ [ÚN 1920] egy vöröset

¹²⁵ [PH 1924] [=] [F 1932] össze,

¹²⁶ [PH 1924] [sajtóhiba:] mindig

¹²⁷ [sajtóhiba:] virzsiniájára

¹²⁸ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a tagmondat helyett:] minden pillanatban
ásítózott.

¹²⁹ [PH 1924] [=] [F 1932] [ez a mondat hiányzik]

¹³⁰ [PH 1924] [=] [F 1932] lányok

¹³¹ [ÚN 1920] a jótékonysági

¹³² [ÚN 1920] [e helyett a két szó helyett:] színházakban a páholyokban

Évről-évre népszerűbbek lettek. Fényképészek¹³³ kirakataiban arc-
képeik¹³⁴ uralkodtak. Minden módon lefotografálták őket, utazó-
ruhában, hónuk¹³⁵ alatt ernyővel,¹³⁶ kibontott hajjal és imádkozva,
195 néma merengéssel egy papírsziklán, háttérben a tengerrel, hintán,
csónakon, lovon, virággal és korbáccsal, cigarettázva és zongorázva,
parasztosan bekötött fejjel, sarlóval és kalással vagy allonge-paró-
kával, rokokó-ruhában, ajkuk körül fáradt, élveteg¹³⁷ mosollyal. Még
a színésznők is őket utánózták. A férfiak pedig szívgyörcsöt kaptak,
200 ha elmentek mellettük.

Este¹³⁸ a korzón egy csomó fiatal tiszt állt nekik sorfalat.

Azok,¹³⁹ akik róluk ábrándoztak, megismertek és bemutat-
koztak egymásnak. A szerelem már nem volt elszigetelt jelenség.
Járványmódra¹⁴⁰ pusztított és sokan, jártukban, az utcán kapták meg,
205 mint a pestist. Ablakuk alatt mindennap éjjelizene¹⁴¹ szólt.

Természetesen¹⁴² a bálókön szintén vezettek. Itt egyforma ruhá-
ban jelentek meg, kék, lila és rózsaszín szalaggal. A császári és ki-
rályi kamarás szótlánul ült Stefánia mellett. Már egészen lefogyott,
belecsúnyult¹⁴³ a nagy szerelmébe. Malvin lehunytt szemmel táncolt,
210 szakadatlanul, megállás nélkül. Krisztina pedig teleiratta legyezőjét
mindenféle bolond vallomással.

¹³³ [ÚN 1920] A fényképészek

¹³⁴ [ÚN 1920] az arcképeik

¹³⁵ [ÚN 1920] a hónuk

¹³⁶ [ÚN 1920] egy ernyővel

¹³⁷ [ÚN 1920] [e helyett a két szó helyett:] fáradt és élveteg

¹³⁸ [ÚN 1920] [nincs új bekezdés]

¹³⁹ [ÚN 1920] [nincs új bekezdés]

¹⁴⁰ [PH 1924] [=] [F 1932] Járvány-módra

¹⁴¹ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] minden nap éjjeli zene

¹⁴² [PH 1924] [=] [F 1932] Természetesen,

¹⁴³ [ÚN 1920] [e helyett a két szó helyett:] lefogyott és belecsúnyult

V.

Többheti¹⁴⁴ távollét után bőrdnjeivel hazaérkezett útjáról az apa. Alig öt percre rá, két férfi jelent meg, akik sürgős és fontos ügyben
215 beszélni óhajtottak vele.¹⁴⁵

Az¹⁴⁶ idegeneket eleinte nem akarták beengedni, de mikor erős-
ködtek, az apa dolgozószobájába vezették.

Azt¹⁴⁷ hitték, hogy párbajsegédek.

A két úr¹⁴⁸ nagyon udvariasan¹⁴⁹ bemutatkozott a lovagnak. De-
220 tektivek voltak és elővezetési parancsuk volt ellene, az életbiztosítási
társaság tudniillik, melynek ügynökéül szerepelt, feljelentést tett,
hogy több százezer koronát ismételt felszólítása ellenére sem fizette
vissza, huzamosabb ideje.

Mosolyogva hallgatta a lovag a detektiveket és¹⁵⁰ minthogy a leg-
225 előkelőbb körökben forgott és ismerte a jómodort, monoklit csipetett
szemealjára¹⁵¹ s¹⁵² raccsolni kezdett:

– Valami félreértés lehet¹⁵³ – mondta¹⁵⁴ – az egész igazán érthe-
tetlen.

Becsukta a szoba ajtaját, aztán¹⁵⁵ hellyel kínálta meg a detekti-
230 veket, akik leültek. Íróasztalából kivett két¹⁵⁶ üvegtokos havannát,
a rendőrök elé tette, de azok nem nyultak hozzá. Konyakot és likő-
röket is töltött.

¹⁴⁴ [ÚN 1920] Egy reggel többheti

¹⁴⁵ [PH 1924] [=] [F 1932] óhajtottak beszélni vele.

¹⁴⁶ [ÚN 1920] [nincs új bekezdés]

¹⁴⁷ [ÚN 1920] [nincs új bekezdés]

¹⁴⁸ [PH 1924] [=] [F 1932] úr,

¹⁴⁹ [PH 1924] [=] [F 1932] udvariasan,

¹⁵⁰ [PH 1924] de

¹⁵¹ [ÚN 1920] a szemealjára

¹⁵² [PH 1924] [=] [F 1932] és

¹⁵³ [ÚN 1920] [=] [PH 1924] [=] [F 1932] lehet,

¹⁵⁴ [ÚN 1920] [=] [PH 1924] [=] [F 1932] mondta,

¹⁵⁵ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] ajtaját és aztán

¹⁵⁶ [PH 1924] [=] [F 1932] [ez a szó hiányzik]

– Az én Ernő barátom¹⁵⁷ – és a rendőrkapitányról beszélt, aki tegezőpajtása volt.

235 A vitának az lett a vége, hogy a lovag félóra mulva beszállt az utcán várakozó kocsiba és mintha csak kocsikázna, a rendőrségre hajtatott.¹⁵⁸ Ekkor már az anya is átöltözött és a főispánhoz rohant. Stefánia egy óra mulva¹⁵⁹ a helyi bank igazgatójával tárgyalt,¹⁶⁰ ki-sírt szemmel.

240 Délben az apa hazajött.¹⁶¹

– Csak kétszázötvenezer koronáról van szó¹⁶² – suttogetta hangtalanul¹⁶³ – de az összeget azonnal le kell tenni.

Ebédnél a gyerekek is tudták, miről van szó. Az apa elment újra a két úrral és ekkor, mint szokta evéskor is,¹⁶⁴ homlokon csókolta
245 feleségét.¹⁶⁵

– Félóra mulva itthon leszek¹⁶⁶ – mondta.

Estig¹⁶⁷ hiába várták. A lovagot letartóztatták és a rendőrségről átkisérték a törvényszéki épületben levő fogházba. Este a leányok¹⁶⁸ anyjukkal¹⁶⁹ együtt meglátogatták őt, kispárnát és¹⁷⁰ plédet vittek neki. Aztán nem tettett szeretettel hosszan és forrón csókolták kezét.

¹⁵⁷ [ÚN 1920] [=] [F 1932] barátom,

¹⁵⁸ [ÚN 1920] hajtatott, szájában egy egyiptomi cigarettával.

¹⁵⁹ [ÚN 1920] múlva már a

¹⁶⁰ [PH 1924] [=] [F 1932] tárgyalt

¹⁶¹ [ÚN 1920] hazajött halálsápadt arccal.

¹⁶² [ÚN 1920] [=] [PH 1924] [=] [F 1932] szó,

¹⁶³ [ÚN 1920] [e helyett a két szó helyett:] mondta hangtalan suttogetással, [PH 1924] hangtalanul,

¹⁶⁴ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a mondat helyett:] mint szokta,

¹⁶⁵ [ÚN 1920] [e helyett a mondat helyett:] Az apa elment újra a két úrral és ekkor szokása szerint homlokon csókolta a feleségét.

¹⁶⁶ [ÚN 1920] [=] [PH 1924] leszek,

¹⁶⁷ [PH 1924] [=] [F 1932] [új bekezdés] * [új bekezdés] Estig

¹⁶⁸ [PH 1924] [=] [F 1932] lányok

¹⁶⁹ [ÚN 1920] az anyjukkal

¹⁷⁰ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] kispárnát,

VI.¹⁷¹

Úgy volt, hogy mindennap¹⁷² megszabadul. Eladták a szőnyegeiket, a rokonság szintén összeadott pár ezer koronát, de csak az összeg fele került meg. Egy napon aztán a lovat Budapestre vitték.

255 Arról suttogtak az emberek, hogy elítélték csalás és sikkasztás miatt, de biztosan senki se tudott, a hír nem volt benne a pesti lapokban. Martiniék tovább sétáltak a korzón és azt mondták, hogy az apa „*Karlsbadban üdül*”, „*ideges gyomorbaja van*”, vagy azt, hogy „*kinevezték Pestre*”.¹⁷³ Az udvarlók lassankint elmaradoztak, a szerelmesek átkozott fájdalmukkal otthon gubbasztottak. A császári és királyi kamarás áthelyeztette magát egy bosnyák helyőrségbe, a hősszerelmes következő¹⁷⁴ idényben a kolozsvári színházhoz szegődött,¹⁷⁵ a jogász is eltűnt. Csak néhány közönyös alak ódögött mellettük.

VII.¹⁷⁶

265 El kellett ismerni, hogy méltóságosan viselték szenvedésüket. Magányuknak¹⁷⁷ valami előkelő mázt tudtak adni, mintha maguk ke-resték volna és megvetnék azokat, kik¹⁷⁸ nem érintkeznek velük. Kapujokat¹⁷⁹ bezárták és nem szívesen nyitották ki senkinek. Egészen maguknak éltek és boldogok voltak. Mindnyájuknak kiváló tehetsége volt a zenéhez. A fiuk hegedültek, az anya zongorázott, a lányok énekeltek. Ha nyitva volt ablakuk, csillagos éjeken¹⁸⁰ egész hangversenyek hangzottak ki a poros utcákra, hol petroleumlám-

¹⁷¹ [PH 1924] [=] [F 1932] [nincs fejezetválasztás]

¹⁷² [PH 1924] [=] [F 1932] minden nap

¹⁷³ [ÚN 1920] [=] [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a mondat helyett:] Martiniék tovább sétáltak a korzón és azt mondták, hogy az apa „*Karlsbadban üdül*”, „*ideges gyomorbaja van*”, vagy azt, hogy „*kinevezték Pestre*”.

¹⁷⁴ [ÚN 1920] [=] [PH 1924] [=] [F 1932] a következő

¹⁷⁵ [PH 1924] [=] [F 1932] ment,

¹⁷⁶ [PH 1924] [=] [F 1932] [nincs fejezetválasztás]

¹⁷⁷ [ÚN 1920] A magányuknak

¹⁷⁸ [ÚN 1920] akik

¹⁷⁹ [PH 1924] [sajtóhiba:] kapujookat

¹⁸⁰ [PH 1924] [=] [F 1932] éjjeiken

275 pák pislogtak. A hosszú áriák, melyekben vágy sirt és élet lüktetett,
a fájó dalok lágy epedésükkel, végtelen szerelmükkel a csillagokig
jajgattak. Stefánia napközben is énekelt. Ki lehetett hallani Car-
men áriáját:

*„Ha nem szeretsz, úgy én szeretlek,
Ha én szeretlek; jól vigyázz”.¹⁸¹*

280 Károly¹⁸² a nevezetes napon nem jött iskolába,¹⁸³ de másnap már
megjelent közöttünk.

Év¹⁸⁴ végén két díjat vitt el, úszásból és diszkoszvetésből.

285 Boldogan¹⁸⁵ virágozott a hatalmas és¹⁸⁶ elpusztíthatatlan fajta, a
nagy család, mintha valami titkos életelixíre¹⁸⁷ volna, melyet sen-
kise¹⁸⁸ ismer.

Esténként¹⁸⁹ még mindig fölterítettek a kavicsos udvaron, vacso-
ráztak, a fák közé japán lampionokat aggattak a leányok.

Vad¹⁹⁰ kedvvel, lázas szájjal hajnalig beszélgettek.

Ha arra mentem, be-benéztem a kapu hasadékán.

VIII.

290 Ültek a holdfényben és hazudtak.

¹⁸¹ [ÚN 1920] [=] [PH 1924] [=] [F 1932] „Ha nem szeretsz, úgy én szeretlek, [/]
Ha én szeretlek; jól vigyázz”.

¹⁸² [PH 1924] [=] [F 1932] [új bekezdés] * [új bekezdés] Károly

¹⁸³ [PH 1924] [=] [F 1932] az iskolába,

¹⁸⁴ [ÚN 1920] [nincs új bekezdés:] Az év

¹⁸⁵ [ÚN 1920] [nincs új bekezdés]

¹⁸⁶ [PH 1924] [=] [F 1932] [e helyett a két szó helyett:] hatalmas,

¹⁸⁷ [PH 1924] [=] [F 1932] életelixíre

¹⁸⁸ [PH 1924] [=] [F 1932] senki se

¹⁸⁹ [ÚN 1920] [nincs új bekezdés]

¹⁹⁰ [ÚN 1920] [nincs új bekezdés]

FÜGGELÉK

I.

A FOGFÁJÁS CÍMŰ ELBESZÉLÉS KÉZIRATA

A kéziratkiadás elvei

Az alábbiakban a *Fogfájás* kéziratának betűhű átírását adjuk. A kézirat az elbeszélés egyik folyóirat-változatának kéziratos javításokkal ellátott lapkivágata.¹ A javítások alapíróeszköze: zöld toll. Egy helyütt: fekete grafitceruza. Az íróeszközváltást lábjegyzetben jelezzük.

A szövegközlésben használt jelölések

[...]	Egy olvashatatlan szó.
< >	Törölt/fölülírt szöveg. Minden esetben a teljes szó kerül a kúpos zárójelbe, akkor is, ha a szóhoz tapadó írásjel tartozik, s emiatt változik a következő szó kezdőbetűje.
: :	Betoldás, új változat. A betoldás/új változat szövege a kettőspontok között olvasható.

¹ Lásd a *Kéziratok* című fejezetet *A Fogfájás című novella kéziratáról* alfejezetét.

A Fogfájás kézírata

<Az első éjszaka> |:Fogfájás:|

I.

Vacsorázik a násznép. A kis udvarban az uborka, a bors, |:és:| a vanília illata érzik. Patkó-alaku, <hosszu-hosszu> |:hosszu:| asztalnál ülnek a vendégek, sátor alatt, százhuszan.

Az első pohárköszöntőt az országgyűlési képviselő mondja. Utána az éneklőkanonok emelkedik <szólásra, ki lila> |:szólásra. Lila:| övvel <a²> hasán, kezében pezsgőspohárral, az élet igazi mélységéről, a szenvedésről beszél. Menyasszony és vőlegény annyira figyelnek <a> szavára, hogy leteszik a <kést, villát.> |:kést-villát:|

Ekkor fájdul meg a vőlegény foga.

Tudja is, hogy melyik. Baloldalt van egy zápfoga, mely – különösen időváltozáskor – rakoncátlankodni <szokott és már> |:szokott[.] Már:| többször gondolt rá, hogy tömetni kellene. A fájdalom mégis váratlanul jön, – meglepetésszerűen, mint <egy> roham – <úgy, hogy belesápad> |:bele is sápad.:| Lehajtja <a> fejét. Nyelvét próbálja <a> fogán tartani, de mindhiába, se lát, se hall. A kanonok még mindig a legszebb körmondásokat <mondja. Feléje> |:kerekíti. A vőlegény felé:| mosolyog <és ő> |:s a szegény:| is igyekezik visszamosolyogni rá. Bámulja a vendégeket, kiket egyszerre nem ismer meg, a cifra asztalt, a tortákat, a piros és sárga borok közt, a <ponyvák,> |:ponyvát:,| fönn a friss lombokat és a nemzetiszín zászlócskákat.

II.

Vacsora után kiszalad a sátorból az ecetfák közé. Szeretne felbőgni a csillagos nyári <égre. Annyira> |:égre, ugy:| szenved.

Mire visszatér, <az> arca krétafehér, <a> homloka verejtékes.

Elhatározza, hogy uri hidegséggel uralkodik magán. Leül <a> menyasszonya mellé. Egy |:árva:| szót se szól.

² Törlés fekete grafitceruzával.

Aztán <mégis> |:odasúgja, a menyasszonynak:| megmondja, hogy nem bírja tovább.

III.

Mennek a leányszobába, <hova> |:ahova:| nem hallatszik a cigány-muzsika <és> s a lakodalmas láрма.

Itt minden csupa pillangó és csipke, csupa ibrik és selyemfestés, csupa illat, <aranyceruza,> |:aranyiron,:| táncrend, <csiricsaré, az> |:csiricsaré. Az:| asztal dőcög, az ágy keskeny, a divány szűk, a szék kicsiny. Aki megmozdul ebben a babaszobában, az biztosan összetör valamit.

A butorok a vidéki költészet örületét lehellik.

Egy <bronz házinyul> |:bronz-házinyul:| gyomrában keltőóra kegye, a kefék hátán tükrök, az éjjeli szekrényen két siró angyal.

<Mind a ketten> |:Mindaketten:| leülnek zavartan.

IV.

Tulajdonképp alig ismerik még egymást.

Télen találkoztak először, egy bálon, a farsangot áttáncolták, néhányszor együtt mentek társaságba, a leány párszor éjjelizenét, <többször> virágot kapott, jegyajándékul pedig a gyémántgyűrűt.

Tetszett neki a vőlegénye csikos selyemgallérvédője meg az aranyórája, melyet csuklóján viselt, karkötővel.

<Ő maga> |:A menyasszony:| pedig szép volt, mint egy bábu. <Mellei viaszsárgák> |:Most keble viaszsárga,:| és fülei – |:mint:| két rubin láng – <lobognak> |:lobog:| a türelmetlen ábrándoktól.

V.

<Most szembenéznek> |:Szembenéznek:| egymással. Először maradnak magukra az esküvő után és mindjárt szenvedniök kell.

Künn gomolyog a tánc. A vőlegény összehajtott, friss zsebkendőt tart <-> könnyedén <- az> arcához. Másképpen képzeltek <mind a ketten.> |:mindaketten.:|

Hiszen ők szívesen szenvednének. Főképp lelki okok miatt, mint a regényekben. Kéz a kézben, elhagyott tájon, szomorúfüzek alatt. Erre azonban nem voltak elkészülve.

– Fáj? – kérdezi a menyasszony.

A vőlegény nem felel, csak <a> szemét emeli az égre, ezzel jelezve, hogy fájdalma lefestésére minden emberi szó <gyenge.> |:gyarló:|

– Annyira?

Legyint a két kezével, hogy ne is beszéljenek róla.

– Nem mulik? |:- faggatja a menyasszony:|

<Egész> |:A vőlegény egész:| testével tiltakozik.

Egy korty rumot vesz <a> fogára. Az se segít. Csak <az> arc-husát marja <rémesre.> |:véresre:| Mindenekelőtt szeretne kinyújtózni az <aranyos> |:arany:| bársony babaszéken, de az lehetetlen. Behozzák a másik szobából a <bőrfotel> |:bőrkarszéket:| melyben délutánonként <az apósa> |:ipa:| szokott szundikálni. Abba süppedt bele, lihegve a fájdalomtól. Leveszik az asztalterítőt is, melyre aratólányok, buzavirágok, pipacsok vannak <himezve, a> |:himezve s a:| csupasz asztalra ráteszik a rumot és poharat. Fejét a <bőrfotel> |:bőrkarszék:| támláján nyugtatja, bandzsit a lámpára, zsisbong a bal arca, lüktet és vizket <a> gyulladt inye. Néha pár pillanatra mint ha alábbhagyna. Ez azonban csak a fájdalom kacérkodása, kihívás a játékra, készülődés újabb támadásra, mert az alattomos szünet után teljes erővel zendül fel a fájás, cifrán és kacskaringósan tekergőzik, éles, mint a fütty, hegyes, mint a sikoly.

VI.

A menyasszony izgatottan fut ki a szobából. Háziruhát kap magára, könyökig felgyűrközik s a hosszú, sötét folyosó végén sokáig csorgatja a vizcsapot. Hideg vizet visz be, két nádszéket állít a <bőrfotel> |:bőrkarszék:| elé, ezekre helyezi a mosdótálat és a kékmázás kancsót. A vőlegény öblögeti <a> fogát. Eleinte <a> szája elé tartja <a kezét, később> |:kezét. Később:| már nem is tartja oda.

Vizbe márt egy <fél törülközőt> |:féltrülközőt:| azzal köti át <a> fejét. Semmit <se> |:sem:| ér. A fájdalom nem teketóriázik többé. Trillázni kezd <a> fogában, szaporán és tömören, mint a villamoscsengő, mikor két drótja összeér, sajog a beteg ideg, csörömpöl a villamos fájdalom, állandóan.

Nincs többé maradása. Összekuporodik és talpra szökken, le-föl jár a szobában, mogorván, mindig a fal mellett. A menyasszony követi. Kezét hitvesi jóssággal kezére teszi. Ezt a vőlegény kikéri magának, így nem tud szenvedni, tovább megy és – |:mint:| tébolyult házi zsarnok <-> folytatja sétáját, egyedül, a fájdalmával.

VII.

Erre a mennyasszony sértődöttön <ül le> |:leül:| a diványra, szárítja könnyeit, <az> első könnyeit. De a vőlegény is sir. Potyognak <a> könnyei a fájdalomtól. Félnégy felé eszébe jut, meg kellene próbálni a <meleget, sót> |:meleget. Sót:| melegített a konyhában, ahol már a hajnali fánkot sütik a vendégeknek.

<Tüt, cérnát, ollót hoz a menyasszony.> |:A menyasszony tüt, cérnát, ollót hoz.:| Varrja a lámpa alatt a kis zsákocskát, melybe a meleg sót teszik. Elharapja a cérnát, öltöget, mint az asszonyok, akik pólyát varrnak.

VIII.

A leányszoba üvegajtaja egész éjjel egyenletesen világít le az udvarra, csöndes, rózsaszínű fénnel. Gyakran <fel-felnéznek> |:föl-fölnéznek:| a mulatók. Az anyák bámulják a puha ködben mozgó árnyékalakokat <és a fiatalságukat idézik, mely örökre elmúlt,> |:s örökre elmúlt fiatalságukat idézik:| a boldogságra gondolnak meghatottan <és> |:s:| öreg szemük héja nedves. A két násznagy <kövéren és> |:kövéren:| zömöken ül egymással szemben. Nehéz ivók, kemény magyarok, elázottan hallgatnak. <Mellettük> 1849-ről beszélnek, arról, hogy áruló-e Görgey, vagy sem. Aztán az ajtóra mosolyognak mindnyájan, hogy fiatalság bolondság.

IX.

Öt órákor a leányszobában is dereng. <Hamuszinü> |:Hamuszin [...]> |:fény surran az öreg családi <bőrfotelre,> |:bőrkarszékre:| mely csodálkozva és szégyenkezve áll itten, a mosdótálra, a bádogkancsóra <és> |:s:| a vizes törülközőre, mely a szoba közepén hever. Vászorongyok az asztalon, a feldöntött fogcsöppek mellett egy

gyűszű. Annyira megváltozott a szoba, hogy rá <se ismernek> |: [...] ismer:| reggel, de minden rendetlenség ellenére is úgy <találják,> |:véli:| hogy így kényelmesebb.

Mikor a nap a juliusi lombok közt <felbukkan,> |:fölbukkan:| már indulnak a fogorvoshoz fogat huzatni. Kilépnek a vad verőfénybe. A menyasszony arca kék. A vőlegény arca <zöld. Balszeme> |:zöld, balszeme:| bedagadt, oly pirinyó, mint egy sündisznóé. Meg se csó-kolták egymást, de |:már:| házastársak, öreg férj és öreg feleség, pár óra alatt. Cipelik magukkal a kis <sózsákot> |:zsákot:| is, melynek <hasznos, és gyógyító> |:hasznos gyógyító:| hatását <felismerték,> |:fölsimerték:| ez kíséri első utjukra, mint valami, mely a szenvedések éjszakáján <született.> |:született meg:| Nincsenek többé egyedül. Vidéki bérkocsi várakozik reájuk, két beteg gebével. Arra szállanak fel, rang szerint.

X.

Előbb a férfi, aki szenved, összetörve <és> |:s:| elhasználtan, a ke-nyérkereső, az ur.

Utána |:pedig:| az asszony, |:a szolgálóleány:| a cseléd.

II.

A ROSSZ ORVOS FRANCIA FORDÍTÁSÁNAK KÉZIRATA

A kéziratkiadás elvei

Az alábbiakban *A rossz orvos* teljes fennmaradt kéziratának betűhű átírását adjuk. A kézzel írott oldalak feldolgozásakor a betűhűséget a legszigorúbban betartottuk: nem javítottuk és nem jelöltük külön jellel a nyelvi, a betű- és írásjelhibákat sem (például a gondolatjel vagy a mondatvégi írásjel elmaradását, az ékezethiányt, a francia ç helyett c írását stb.).

Az írógéppel írt lapok esetén azonban másként jártunk el. A két írógép betűtípusa és betűkészlete eltérő. Az átírásban nem jelöltük, amikor a javító az írógép betűkészletéből hiányzó jelet (például aposztrof) vagy ékezetes betűt javít; amikor a javítás csak átír (megerősít) egy előzőleg is ugyanúgy szerepelt betűt vagy szót; amikor szóköz nélkül gépelt szavakat korrektúrajellel választja el egymástól; amikor elgépelést javít, például az elgépelt ékezetet, betűt vagy szót azonnal (géppel) törli és újraírja.

A kézirat első két lapja esetén, mely azonos szövegrészlet két eltérő változatát adja, az autográf javításokkal ellátott gépiratot [G1] választottuk alapszövegnek, ugyanis ez képez a kéziratos lapokkal folyamatos szöveget. Még akkor is így kellett eljárjunk, ha erősen feltételezzük, hogy a másik gépiratos lap, a [G2]-vel jelölt, később létrehozott változat, és az előbb említett tisztázata kívánt lenni. A [G2]-n Kosztolányi azonban nem csupán átírja a [G1]-en ceruzával jelölt változtatásokat, hanem a szöveget még tovább is alakítja.

Mivel a kézirat részletes leírását tartalmazó táblázat egyértelműen jelöli a gépirásos rész végét és az íróeszközváltásokat, a kézirat átírásában ezt külön nem jelöltük.

Érdemes megjegyezni, hogy a kéziratban néhány szó alatt aláhúzáshoz hasonlító vonal látható. Ezek azonban feltételezhetően nem a tartalom kiemelését szolgálták, hanem a fogalmazás során kimaradó szó helyét jelölték, melyet Kosztolányi később pótol. Mivel azonban ezeket az aláhúzásokat semmi nem különbözteti meg a cím alatt, kiemelés céljából használt aláhúzástól, valamennyi aláhúzást azonosan jelöltük.

A szövegek közlésben használt jelölések

[...]	Egy olvashatatlan szó.
[...]	Kettő vagy több olvashatatlan szó.
[...]lac	A lap fizikai sérüléséből eredően hiányzó szó, szórészlet
[~~~]	Kettő vagy több szó részére üresen hagyott hely.
[?]	Bizonytalan olvasat. A jel mindig egy szóra vonatkozik, arra, amely után áll.
[:[b]:]	Új bekezdés utólagos beszúrása.
{ } _[G2] { }	Azonos szöveghely eltérő szövegváltozata két azonos szövegrészletet tartalmazó lapon. Az index nélkül álló kapcsos zárójel a [G1] gépiratot jelöli.
< >	Az alapréteggel azonos íróeszközzel áthúzott/törölt/fölülírt szöveg. Minden esetben a teljes szó kerül a kúpos zárójelbe, akkor is, ha a szóhoz tapadó írásjel tartozik, s emiatt változik a következő szó kezdőbetűje.
< > _c	Ceruzával áthúzott/törölt/fölülírt szöveg. Minden esetben a teljes szó kerül a kúpos zárójelbe, akkor is, ha a szóhoz tapadó írásjel tartozik, s emiatt változik a következő szó kezdőbetűje.
« »	Azonnali törlés (például elkezdett, de azonnal törölt betű, szó, mondat).

: :	Betoldás az alaprétéggel azonos íróeszközzel. Az utólag beillesztett szöveg a kettőspontok között olvasható.
: : _c	Utólagos betoldás ceruzával. Az utólag beillesztett szöveg a kettőspontok között olvasható.
<[...]>	Olvashatatlan áthúzás/törlés.
<u>Szó</u>	A kéziratban aláhúzott szót az átírásban is aláhúzással jelöljük.

A rossz orvos francia kézírata

_[G2]{Le mauvais docteur.}
I _[G2]{I.}

Le prêtre qui bénissait le mariage de Vilma et |:d':|_c Etienne dit:
– Aimez-vous l'un l'autre – et il <étandit>_c |:étendit:|_c largement
ses bras.

Le crépuscule s'infiltrant par les fenêtres tamisait une lumière écarlate devant les pieds du prêtre, de la sorte que le maigre {vieillard}_[G2]{viellard} de <quatre-vingt>_c |:quatre-vingts:|_c ans eut un instant |:l'air:|_c d'être auréolé par un feu grégeois.

Dans ce corps émacié ne vivait plus que l'âme. Sa bouche <édentée, comme>_c <édentée |:[:...]:|>_c |:édentée comme:|_c une tombe {enfoncee.}_[G2]{foncée.} Et ses yeux – tel un cratère <étent,>_c |:éteint:|_c en cendre – brillaient {noir.}_[G2]{mysterieusement.} |:[:...]:|_c

Mais sa voix était puissante.

– Aimez |:vous:|_c l'un l'autre – répétait-il, de plus en plus <fort>_c |:fort:|_c et n'aimant pas les arabesques du style, il n'accentuait qu'avec les nuances de sa voix ces formules latines de plusieurs siècles qu'il {<reprit des>_c |:repetait d'après les:|_c}_[G2]{venait emprunter des} Pères de l'Eglise et des <predicateurs,>_c |:Prédicateurs:|_c sans les changer.

– L'amour c'est la vie – criait-il – l'amour c'est la vérité et l'amour c'est la voie – faisait-il encore une fois, avec une telle simplicité que les parents <de jeuns>_c |:des jeunes:|_c époux se <mirant>_c |:mirent:|_c à pleurer.

En quelques minutes la cérémonie était déjà terminée et toute la noce se dirigea vers la sortie et vers les voitures qui |:s':|_c attardèrent sur la Place de l'Eglise, puis les invités montèrent dans {<leurs>_c |:leur:|_c}_[G2]{leurs} coupés {et se firent}_[G2]{en se faisant} conduire à la {maison de la mariée,}_[G2]{maison,} à la pharmacie de Sainte Anne.

Les <jeuns>_c |:jeunes:|_c époux prirent place dans leurs coupés. Ils n'eurent pas le temps de penser ni à ce que c'était passé, ni à ce {qu'} ils avaient entendu.

II.

Etienne avait {<trent-quatre>_c |:trente-quatre:|_c}_[G2]{trent-quatre} ans quand il se maria. Sur ses tempes <argentés>_c brillait un givre |:argenté:|_c presque invisible, mais sa tête était encore <noir>_c |:noire:|_c sa taille droite et <élancée et>_c |:élancée:|_c ses yeux { |:brillants:|_c étincellants. }_[G2]{brillants.}

Une longue jeunesse {<s'étendit>_c |:s'étendait [?]:|_c}_[G2]{s} derrière lui, comme une fête d'été, pleine de danseuses, d <aventures>_c |:aventures:|_c de musique. Depuis <les années>_c |:des années:|_c il se promettait de se marier. Il <se décida>_c |:ne se décida qu':|_c une nuit, <quand>_c |:quand:|_c il était était assis au café, seul, <devant>_c |:près d':|_c une petite table et qu'il |:se:|_c sentait dépaysé dans ce monde de viveurs, ses amis <étaient>_c |:étant:|_c las de lui, comme lui d'eux. Le <maraige>_c |:mariage:|_c <lui semblait>_c <semblait>_c |:lui semblait:|_c l'unique solution.

Il advint qu'un jour Etienne voyagea en province pour visiter sa famille et à l'occasion <d'un>_c |:d'une:|_c garden-party il resta le danseur attitré de Vilma. A ce temps-là il figura là-bas, comme <„le>_c |:„comme:|_c secrétaire au Ministère de Budapest.” Il portait <des>_c <[...]>_c |:des:|_c escarpins vernis à bout <pointu>_c |:pointus:|_c et un gilet <de frac>_c |:frac:|_c dont les revers étaient ourlés <du>_c |:de:|_c satin blanc. Cela ne manquait pas de plaire à la jeune fille <qu>_c |:qui:|_c admirait en lui le chevalier venu de loin, <l'>_c |:le:|_c héros de roman. L'enchantement ne cessa point. Quand le lendemain le secrétaire, <pâli encore>_c |:encore pâli:|_c de |:la:|_c danse, alla la voir <chez elle>_c Vilma le trouva <„bien intéressant.”>_c |:ravissant.”:|_c Depuis ce jour-là Etienne fit plusieurs fois <la>_c |:le:|_c voyage; <chaque same-dis>_c <chaques samedis>_c |:chaque samedi:|_c quand il était libre de son bureau |:il:|_c prenait le rapide du soir et passait son dimanche au cercle familial. Après une connaissance <de presque>_c |:d'à peine:|_c un mois il demanda la jeune fille en <maraige>_c |:mariage.:|_c

Vilma était la cadette des filles du pharmacien: la dernière fille du monsieur Kövér était mariée |:à peu près:|_c depuis deux ans et Vilma à partir de ce temps-là frequenta les bals, sans <ésperance>_c |:esperance:|_c. Personne ne se <montra>_c |:montrait:|_c à l'horizon.

<Ils>_c |:Il:|_c se trouvaient d'aimables jeuns gens qui <s'amusaient>_c |:s'amusèrent:|_c volontiers avec elle, mais des <pétendants sérieux aucun.>_c |:„pétendants sérieux” pas un.:|_c Pour cette <raison>_c |:raison-là:|_c elle regardait l'avenir avec une désespérance <triste>_c qu'elle n'essayait |:pas:|_c de cacher, en ressentant de la honte et <d'>_c |:de l':|_c humiliation, bien qu'elle n'eût à peine <passés>_c |:passé:|_c vingt ans. Elle savait que maintenant c'était son tour. Cela la déconcertait. Elle riait nerveusement, ne comprenant jamais ce qu'on disait |:autour d'elle:|_c et ce qu'elle disait, Comme si elle |:se:|_c trouvait sur la scène, son amusement était une corvée qu'elle accomplissait par devoir, sachant que ses parents l'observaient et s'ils ne faisaient jamais de reproches, elle <le>_c sentait à travers toutes leur <paroles>_c |:paroles:|_c qu'ils ne pensaient qu'à une chose, la même chose qu' <elle.>_c <elles.>_c |:elle.:|_c Ils craignaient tous que quelques mois plus tard se <sera>_c |:ne soit:|_c trop tard.

Etienne ne fit pas une <mauvaise calcule.>_c |:mauvais calcul.:|_c Elle l'aimait. De sa figure fine et délicate Vilma faisait rayonner autour de lui un petit sourire <souffrant.>_c |:endolori.:|_c Elle était une épouse, mais <à>_c |:en:|_c même temps une actrice qui <lui jouait>_c <son jouait>_c |:jouait:|_c et qui reportait dans le mariage cette vie romantique de laquelle il s'était si difficilement séparé. Après le mariage ils s'envolèrent au bord de |:la:|_c Riviera <italien.>_c |:italienne.:|_c Le véritable enchantement de leur mariage était que ne se <connaissant>_c <connaissaient>_c |:connaissant:|_c pas encore, à l'étranger ils se <decouvrent>_c |:decouvrirent:|_c chaque jour l'un à l'autre.

– Tu sais l'italien? – demanda sa femme, surprise.

– Tu comprends la musique? – dit Etienne, quand sa femme modula un air d'opéra.

Il advint qu'Etienne arriva en retard <in rendez-vous>_c |:au rendez-vous:|_c qu'ils s'étaient <donné>_c <donnés>_c |:donné:|_c dans un grand café de la plage. Vilma dans sa robe blanche était assise sous la lueur mauve d'un globe électrique, avec sa figure étrangement froide et bleuâtre. Quand Etienne la regarda il ne put croire qu c'était sa femme: il la trouva nouvelle, <interessante,>_c |:charmante.:|_c inconnue. Il la rejoignit, l'aborda en italien, |:et:|_c en plaisantant se presenta.

<Rentrant>_c |:Rentrés:_c à la maison, ils vécurent pour eux, avec les souvenirs frémissants de <leurs vies>_c |:leur vie:_c et de leur heureux et bruyant voyage en Italie qui <porfios>_c |:parfois:_c dans les jours calmes résonnait encore en <leur>_c |:leurs:_c oreilles. Ils n'invitèrent personne et ils n'acceptèrent point |:d':_c invitations. Etienne allait à son bureau. Vilma tenait sa maison en ordre, brodant et faisant de la musique.

Après une <année leur naqit>_c |:année il leur nacqit:_c un fils. Un garçon bien râblé, souriant, aimable. Le baptême se fit en <grand>_c |:grande:_c cérémonie, les vieux parents, le pharmacien et sa femme arrivèrent de la province, apportant <a leur petit-fils un goblet d'argent,> <un goblet d'argent, une service d'argent à leur petit-fils> <un gobelet et une service à leur petit-fils>_c |:un gobelet et une service d'argent à leur petit-fils:_c lequel fut baptisé du nom de son père. Etienne avec la fierté <paternel>_c |:paternelle:_c souleva le nourrisson, pour le montrer, en disant:

– Regardez...

C était son sosie. Il avait reçu de lui son crâne, ses sourcils, son menton et de sa mère ses cheveux blonds, ses <belle>_c |:belles:_c [oreill...]lac les ourlées. On rit beaucoup <de ce que avec quelle>_c |:avec quelle:_c adresse ce petit larron avait escamoté son petit corps de celui se ses parents.

L'enfant occupa toutes les minutes de Vilma. Elle ne permit |:pas:_c à la nourrice de le toucher, c'était elle-même qui le <baigna et peigna>_c |:baignait et soignait:_c et le soir elle était généralement si lasse qu'elle se <coucha>_c |:couchait:_c de bonne heure avec l'enfant et immédiatement <s'endorma,>_c |:s'endormait:_c sans avoir de rêves. |:[:b]:_c

Etienne en rentrant trouvait l'appartement sombre. Tout le monde dormait. Sur la table son <souper>_c <diner>_c |:souper:_c froid l'attendait. Il s'asseyait, mangeait, seul, puis lui aussi se couchait. Le lendemain matin la femme lui reprochait:

– Je t'ai attendu.

– J'avais <de>_c |:du:_c travail. <Je ne pouvais pas rentrer.>_c <Impossible de rentrer plutôt.>_c |:Il m'était impossible de rentrer plutôt:_c

Ces menus propos étaient pour eux sans aucune importance. «Les semaines [?] s'écoulaient sans changement avec mon» Le temps s'écoulait

avec monotonie. Vilma ayant beaucoup de temps lisait, ou «*en*» entraît dans le salon sombre, ou était placé son piano de jeune fille qu'elle avait apporté |:de la province:| avec beaucoup d'autres meubles.

A peine pouvait-on jouer sur le piano. Les notes haute et basses était dévenus muettes, à peine si un do ou un sol résonnait encore.

C'était un vieux meuble bien usé qui était bon seulement pour servir de soutien aux albums et aux photographies et non pour la musique. Mais <*dans*> |:pendant:| ces |:longues:| soirées où V. attendait son mari, «*vainement et*» elle ouvrait le piano <*mettait son impatience* [?]> |:passait [?]| sa nervosité:| en essayant de jouer. «*Sans*» Pendant des heures sans s'arrêter elle jouait. L'une après l'autre venaient les chansons hongroises d'après le programme <*familiale*> |:familial:| déjà arrêté parce que <*toutes*> les filles de M Kövér avaient <*chacuns*> |:chacune:| leurs programmes qui ne changeaient jamais. Comme dans son temps de jeune fille des désirs pleuraient [?] de tout ces chansons. Des reproches «*[...]*» indécis, à des inconnus adorés qui n'existèrent jamais... «*pour*» «*pourq*» «*pourquois*» pourquoi avaient ils été «*[...]*» parjures... et pourquoi «*ils ne viennent*» ne venaient ils pas... des accusations... qu'ils avaient ruiné des vies avec leurs paroles légères... des prières, qui étaient |:déjà:| humbles... des aveux... des menaces... des vœux... des cris étouffés et mortels...

«*De*» Ces tristes dissonances et cette rêverie malsaine lui donnait «*ma*» des maux de tête.

Alors rentrait le mari.

– Tu «*oub*» m'oublies déjà tout à fait – lui dit V.

E. fit un geste de la main que «*c'est n'*» ce n'était pas ainsi.

– Je sens que tu n'aimes plus – dit la femme, moitié plaisantant moitié sérieusement mais avec une voix très triste.

Etienne marmotta quelque chose entre <*les*> |:ses:| dents, lui même ne savait pas qui est sorti de la chambre.

III.

Lentement ils se refroidirent l'un pour l'autre sans s'en apercevoir. «*Comme*» Ainsi que «*[...] longtemps assis*» «*celui qui est assis des heures*» celui qui assis dans un bain brulant «*et les heures se passent*

et étonné [...] et ne s'aperçoit qu'après «*les h*» une heure qu'il grelotte et c'est alors qu'il reprend conscience en cherchant la cause pour-quoi il a froid et se dépêche de sortir de l'eau qui ne le rechauffe plus.

Eux aussi vivaient l'un auprès de l'autre, «*de la*» comme autrefois, et ne savaient pas positivement qui ne s'aimaient plus, n'osant pas s'avouer que tout est fini ce qu'ils avaient cru éternel. «*Tout*» D'abord tout deux crurent qu'ils étaient mauvais observateurs et essayèrent de faire un changement «*d'e*» à «*leurs*» |:leur:| existence ils firent de longue promenades à pied, en voiture, comme au temps de leur amour, croyant que ces petits événements extérieurs changeraient l'essence et remplacerait ce qui n'était plus. E. entendit [?] continuellement d'aigres reproches. Une fois il se révoltait [?] avec rage, et une fois il «*promit sincère*» fit une promesse sincère que dans l'avenir tout changerait. Tout deux [...] de cette réconciliation solennelle. Ils restaient encore quelques semaines ensemble. «*Des*» Mais les après-dîners étaient fort longues.

– Et... dit la femme «*et*» «*d'*» d'une voix étouffée.

Que voulais tu dire?

– Rien – répondait elle.

Cette petite parole comme une dernière goutte suinte de ses lèvres. Elle était tout à fait vide comme son mari. Ils ne pouvaient plus rien se donner de nouveaux.

La jeune femme pâle et tourmentée s'accouda sur la console et à la fin «*regrettant son mari*» ayant pitié de son mari elle même envoya se distraire. «*Il*» Entre eux il n'y avait pas d'autre solution. Ils descendèrent la pente lentement mais sûrement. Plus tard pour tout de |:ce:| fut un soulagement quand «*un soir*» «*à l'occasion d'une petite chose*» un petit incident leur faisait voir avec une lucidité absolue que leur mariage avait été une absurdité. Nous nous sommes trompés, pensaient ils quelquefois presque ensemble. Cette pensée ne les effrayaient plus comme au commencement. Ils se familiarisèrent avec cette idée, qui était évident. La séparation c'est la mort, mais «*plu*» vaut plus que «*la*» |:cette:| vie-là. Quand Etienne «*ce*» une fois pour tout eut accepté cette pensée, ils ressentit un certain soulagement, une certaine liberté. A vue d'oeuil il se rajeunit, fut de bon

humeur ce que sa femme constata avec satisfaction, «*pu*» parce que il ne la tourmenta plus avec ses caprices, elle ne trouva «*plus dans chacun de ses remarques quelque chose de reprochable, de risible et d'incompréhensible*» rien reprochable, de risible, et d'incompréhensible à chacune de ses remarques. Dans la rue il se retournait après les femme et visita quelquesunes de ses amies qu'il aimait dans sa jeunesse.

Il ne s'étonna point lorsque un soir il trouva devant la porte cochère sa femme accompagnée d'un jeune homme, une de ses ancienne connaissance de la province. «*C'est*» C'était un grand jeune homme à longues cheveux, danseur renommé qui «*avait c'*» autrefois s'était beaucoup occupé de Vilma dans les bals du comitat. La jeune femme ne cacha pas à son mari que le jeune homme l'aimait.

– Et toi? – lui demanda son mari.

– Moi? – répondit la jeune femme en levant l'épaule d'un air ironique. «*O*» Est que ça t'intéresse? Je tellement négligée, que c'est une bonne sensation si quelqu'un s'occupe de moi.

– Tu as raison – répondait Etienne froissé et indifférent.

– Jules est un brave garçon, très appliqué. Dans «*deu*» deux mois il passera son examen d'ingénieur et ouvrira un bureau.

– En un mot il t'épouse.

– Oui – répondit sa femme.

«*Ils parlaient*» <De longues pauses intercalaient entre leurs paroles,> |:Il parlait avec de longues pauses:| et <les mots> <leur pa> |:les paroles:| qu'il disait avec leur haleine chaude se <glacait> |:glacient:| sur leur lèvres, à peine <étaient-ils> |:en étaient-elles:| sorties.

Entre temps «*ils parlèrent*» la servante étant entrée pour servir la table ils parlèrent d'autre chose «*pen*» pendant que celle-ci emportait «*les reste d'*» bruyamment les plats du souper. Une bougie flamboyait sur la table.

– Aucun empêchement – dit E – je crois que ce mieux ainsi.

– Moi je le crois aussi.

Seulement dans le premier minut que l'humeur fut un peu déprimé. «*Il s'*» «*ils*» Plustard ils s'«*eha*» enhardirent. Ils parlèrent de leur amour sans pitié et sans affection. Tout ce qu'ils ressentèrent pendant les années précédentes ce qu'il firent, leur sembla tout à

fait étranger, ils |:en:| sourirent comme d'une absurde cauchemar. Ils «*convin*» convinrent que leur mariage avait été un grand et regrettable erreur <ni l'un ni l'autre ne> |:ils ne:| ressentirent |:pas:| le besoin «*pour*» de se consoler l'un l'autre. Personne ne perdit rien.

Tout de suite ils discutaient les details.

– Avez vous déjà un appartement?

– Premièrement [?] nous irons dans un petit appartement de deux pièce – en attendant que nous trouvions mieux – répondit la femme.

– Et les meubles?

– Nous «*pourrions les emmagas*» les emmagasinerons sans doute, toutes ces chose ne <pourraient pas prendre> |:auraient pas:| de place.

– Je n'ai besoin de rien – dit Et.

Vilma contre son habitude alluma une cigarette et <disait> |:dit:|

– J'emportais avec moi <les> |:quelques:| armoires, les rideaux et les deux tapis de Perse.

«I» E s'éleva de table, fit les cent pas à traver la chambre, «*en marchant sur le*» en appuyant ses pieds sur le tapis.

– <Et petit> <Et le petit> |:Petit:| Etienne – avec un sérieux recueille.

– Nous l'aurons avec nous – interrompit sa femme brusquement. Le tribunal nous l'accorderait, quoique dans ce petit appartement...

– «*Proviso*» Provisoirement je pourrai aussi le prendre avec moi.

– Tu l'élevrais? – répondit V et elle sourit. Tu n'es pas même capable de bien fermer une fenêtre. Et puis n'es jamais à la maison. «*Il faut que*» Il faudra que nous parlions de tout ceci en detail.

Tous les soirs ils «*d*» en discutait. A frases saccadées ils se communiquaient de l'emploi de leurs journée. Jules <approuvait l'adoption de l'enfant, il l'adorait> <«ad» adorant l'enfant approuvait> |:ayant l'air d'adorer l'enfant approuvait:| son installation chez eux, mais ils pensait que <premierement> |:momentanément:| ce serait «*un*» préférable que l'enfant reste chez son père. Etienne <l'accepta> |:accepta la chose:| définitivement. Mais après «*chel*» quelques «*semain et*» semaines lui-même montra «*ses*» de scrupules. Ainsi <l'enfant resta soit chez son père soit chez sa mère.> <«il» l'enfant comme une balle élastique était renvoyé l'un à l'autre.> |:l'enfant était renvoyé l'un à l'autre comme une balle élastique.:|

Leur decision [?] changea de semaine en semaine. Quelquefois euxmêmes ne savaient pas «*qu*» ce qu'ils avaient convenu <*les dernières temps.*> |:en dernier.:| <*Le*> |:Pourtant le:| temps passait. Une soir la jeune femme «*mentionna un*» parla d'un «*bonne*» bon «*l'*» «*in*» <*et pas cher internat*> |:internat pas cher:| ou «*on*» on pourrait «*installe*» placer l'enfant jusqu'à la <*fin*> |:conclusion:| de leur affaire. Ils voyaient déjà leur petit Etienne après des ses années en petit uniforme bleu, «*Son*» «*son*» avec son berrèt de matelot dans «*leur*» le «*gour*» groupe des autres enfants mené en promenade «*sur l'as*» le dimanche après midi sur l'asphalt ensoleillé par un monsieur <*in-different*> |:quelqueconque [?]:| ou |:accompagné par:| une religieuse mais il leur vint en esprit la solitude froide des internats, le dortoir, le |:triste:| refectoire, les surveillantes immorales, les petits garçons fumant déjà les cigarettes et la-dessus ils s'attendrirent tellement que leurs yeux s'emplirent de larmes. Il <*faut*> |:fallut:| trouver autre chose. Ils écrivirent aux grands parents les priant de vouloir prendre chez eux le petit E. pendant quelque temps.

Leur lettre leur donna quelques espérances, mais le pharmacien répondit que sa femme s'était alitée. Ce plan trembla [?] aussi de lui-même. Entre temps ils demandèrent le divorce. Le petit E vivait comme jusqu'alors. Ils avait déjà trois ans. Ils disait déjà: moi. C'était un homme. Ils savait le nom de chaque chose, discernait la nuit du jour, le chat du chien, le froid du chaud, mais il ne «*cho*» connaissait pas assez les gens qui «*tr*» vivaient autour de lui et il leur souriait |:toujours:| de ces grand, beaux yeux noirs, avec sa tête blonde frisée quand ils entraient dans sa chambre. Ses parent acceptèrent avec embarras cette confiance affectueuse. En vain parlaient ils avec «*une tristesse et regret*» «*un triste et reg*» un triste et pitoyable sourire de <*leurs*> |:l'amour:| qu'ils avaient tant de fois <*reniés.*> |:renié.:| Ce petit homme restait fidel à cette amour, «*d*» «*dans*» «*leur*» <*ses yeux hantait*> |:«*ét*» était hanté par:| la fièvre et la folie, dont ils restait le souvenir «*éternelle*» éternel.

Vilma «*ayant tant de*» «*tro*» etant surchargée de course, «*eng*» engagea «*une*» près de l'enfant une bonne allemande.

Elle arriva du Tirole et apporta dans la maison un «*rayon de soleil*» peu de fraîcheur «*ses froides couleurs*» «*ses h*» sa figure et ses habille «*de*» aux couleurs claires. Elle avait dix-sept ans. A la maison elle avait berceait cinq petits frères, ensuite elle s'engagea comme domestique et c'était sa troisième place. «*Son enfance s'était perdue sans s'en apercevoir*» Sans s'en apercevoir son enfance s'était |:djà:| confondu avec l'élévation des autre enfants. Toujours elle avait bercé et emmaillotté les poupees. Quand elle etait seule encore elle chantait toujours de berceuse, «*parce que*» ne connaissant pas d'autres chansons.

«*A par*» Après les enfants elle aimait encore une chose: la propreté. Elle haïssait la poussière et la saleté, chassait et denichait |:«*opi*» avec opiniatreté [?]:| comme un chien d'arrêt le gibier sous les meubles, «*du*» dans le coin plein de toil d'araigné, ou les ordures aimèrent se cacher, et instinctivement et passionnement les faisait |:tout:| disparaître. Après une pareille chasse elle était toujours fatigué, mais |:pourtant:| elle travaillait encore, nettoyant les fenêtres, faisait briller les coquets [?] et bougoirs, ensuite avec une satisfaction animale elle se couchait.

Le petit garçon l'accepta avec haine. D'un coin de la chambre <elle> |:il:| l'inspectait |:de loin l'inspectant et:| <les> |:ses:| cheveux, couleur de chanvre, qu'ils semblaient gris et ses yeux bleux sans couleur, presque transparent comme l'eau.

– Mein Katzerl – dit elle à l'enfant en le cajolant.

Le petit E. |:la:| considéra comme une folle «*qu'elle*» qui ne sait pas parler avec lui et «*en ce*» se boucha les oreilles et cria en entendant parler allemand.

Anna n'était pas plus intelligente comme l'enfant. Elle continua de babiller ne pouvant se figurer que tout le monde ne connaissa [?] sa langue maternelle et ne se préoccupa de ses bouderies. L'indifférence de hautes montagnes et des grands lac vivaient en elle. Une bêtise idillique, qui touchait «*d*» au surnaturel.

Le petit garçon ne parla plus il lui tourna le dos en baissant la tête. <Il était assis désœuvré,> |:Désœuvré, il était assis:| tenant dans sa main ses petites pierres de construction. |:Au commencement:| La bonne l'appela pour jouer et voyant qu'il ne bougeait pas elle joua

elle-même. C'était un vrai paradis pour elle. Anna joua à la balle, mit en mouvement le petit chemin de fer qui glissait sur les rails par [?] électricité avec une rapidité vertigineuse, faisait rugir le lion de petit E. à la voix duquelle elle s'éffraya tout d'abord. Elle s'amusa splendidement.

La mère rentra pour le souper. Alors toujours un peu de vie entra dans la chambre. Le petit E. devint attentif quand elle ouvrit la porte. Anna posa le livre rouge allemand dans le quel depuis les années elle épelait mais [?] ne dépassa jamais les premiers pages. Vilma était pâle et figuée. Elle posa son chapeau blanc garnis de fleurs de cerisiers et |:d'un geste «*fagu*» fatigué:| lissa ses cheveux «*défaite indifferant l*» ensuite elle coucha l'enfant après une longue silence <*attaqua*> |:assiéger:| sa mère des mil questions. Il voulut «*sav*» tout dire et tout savoir à la fois. Pourquoi ferma-t-«*il*» on la porte le soir? Qui est le plus grand: le tigre ou la panthère. L'Amerique est très «*tr*» loin? Pourquoi le bateau n'enfoncé il pas dans l'eau? La mère «*ne repo*» y répondit par quelques mots.

Dors mon petit garçon dit elle – «*dors*» et «*enb*» déposa baisers «*au*» sur le beau front bombe qui ressembla tant au celui de père – dors, ta mère veille sur toi.

<*Quelques temps après les parent*> |:Les parent après un certain temps:| «*pren*» «*prirent*» prennent d'habitude de parler ainsi: „la maman part, le «*papa*» père vient.” Et quand enfant a appris ce grand mot: „moi”, eux «*l*» oubliant ce mot „moi” et jusqu'à leur mort il ne restent que les pères et mères, dans leurs impersonnalité.

L'avocat convint avec «*les*» eux de ce qu'il auraient à faire. En se frottant les main avec satisfaction il employait des «*approuva*» terme technique de droit et «*les rassura de sa grande*» faisant «*appelle*» appel à sa grande pratique pour ces choses spéciales de divorce il les rassura en leur promettant que tout serait terminé dans le plus bref délai promptement et discretement. Ils projetèrent qu'Ét. irait habiter chez <*un*> |:son:| ami et ainsi s'écoulerait les six mois que la justice exige pour la séparation complète ensuite chacun irait de son côté. Le déménagement pourtant rencontra quelques obstacles. V. pensait qu'elle s'éloignerait pour le temps désigné. Jules lui [?] aussi récut un

terme éloigné pour ces examins definitifs. Ainsi la séparation «*el*» definitive s'attarda. «*Mais tout*» «*Mais peti*» Pourtant petit à petit ils démenagèrent. V. profita du beau temps pour faire transporter dans son «*nouvelle*» nouvel appartement quelques armoires et [?] quelques autre meuble dont elle aurait besoin. Les domestique <*démontèrent*> |:enlevèrent:| les rideau de la chambre à coucher et [?] demonta [?] [...] lumineuse lustre du salon. Un odeur de naphtaline se repandant dans les chambre, qui s'empregnait dans chaque meuble et dans les vêtement, se rependant jusque dans les couloirs. Des échelles et d'autre outils nécessaires «*d'un*» à un demenagement couvrait l'appartement. Il y avait quelque chose de provisoire.

Quand E. rentrait tard dans la nuit il lui semblait mettre le pied dans un hôtel.

:IV.:|_c

Sa femme ne l'attendait jamais, à huit heure elle éteignait la lampe et se couchait. Souvent «*ils ne*» pendant deux jours ils ne se rencontrèrent pas. E. couchait sur le divan de son cabinet de travail, quelquefois sans allumer sa lampe, il se déshabillait dans le ténèbre, tirait sur ses oreilles son plaid et s'endormait, pour ne pas même voir la chambre.

Une nuit qu'il venait à peine de s'endormir, il entendit «*fr*» «*douce*» faiblement frapper à porte. Il fit de la lumière.

Vilma pâle éffrayée était devant |:debout:| lui.

– Lève toi je te prie E est un peu «*fievrreux*» fievreux.

– Qu'a-t-il?

– Il toussa et il <*ne*> |:n'a:| pas soupé ce soir.

– Il <[...]> |:c'est:| surement refroidit – répondit E. en se frottant les yeux. Donnez lui quelquechose.

«*Il était assis*» Assis sur le bord de divan il commença lentement à s'habiller. Pendant ce temps sa femme entra dans la chambre de l'enfant d'ou on entendit «*un*» de faible pleur. Elle «*revenait*» revint sur «*la plante*» le point des pieds.

– Il se rendormit – dit elle doucement – je ne voulais |:pas:| prendre sa temperature. Plutôt le matin.

– Je t’ai dit que ce n’était qu’un petit refroidissement. Avec un temps pareil tous les enfants toussent.

– Mais il est si brulant – dit V.

– Mais oui, «il» «il a de la» c’est la fièvre. «Il» Le matin il n’y paraîtra [?] plus.

– Tu crois? – demanda la jeune femme «ell» «et» «devint ner» en devenant nerveuse. «Je» J’ai si peur qu’il aura quelque froide [?] maladie. Appelons ici quelqu’un, nous devrions, peut-être devrions nous téléphoner au docteur.

– A present?

– A present

– Quelle heure est-il?

– Deux heures et demi.

E. <se> <éreinthe et à moitié endormi se> |:éreinthe et [...] endormi se:| pencha <sur> |:vers:| le telefon. Il attendit cinq minut et le central ne répondit pas. Puis raccrocha le récepteur.

– Personne ne «ve» vient pas à «par» une heure pareille – dit il. Et tu ne vas te faire moquer de toi? «Si on appelait le médecin chez tous les enfants enrhumés – dit il «ele» levant l’épaule – au milieu» On’ appelle pas au milieu de la nuit un docteur pour un simple rhume – dit il en levant l’épaule et en souriant.

La femme sourit un peu rassurée.

Elle ne donna pas à l’enfant aucun remède, ni une compresse comme elle en avait l’habitude pour ne <pas> <le pas> |:pas:| le déranger. Il lui revint à l’esprit «que le sommeil» «que» ce que un medecin lui avait que le sommeil est meilleur remède.

E. se reveilla brusquement le matin neuf heure, en regardant la pendule il vit qu’il s’était en retard. Il ne lui resta «q» que juste assez de temps pour échanger sur le seuil de la porte quelques mots avec sa femme et «de» prendre des nouvelles de l’enfant.

– Le petit a dormi assez tranquillement. «Le matin» Pour son petit déjeuner il a pris un peu de compote de cerise, mais pourtant ce serait bien que vous avertissiez le medecin. Peut-être le professeur qui a l’habitude de le soigner.

Il arriva à son bureau avec une heure de retard. |:Là un grand travail l'attendait::| Sur sa table de travail les actes «*étaient amorcelées*» s'amorcelèrent, la porte s'ouvrait et se fermait et le telephone sonnait continuellement. L'après diner à deux heure quand il fut dans la rue, il se souvint qu'il devrait aller chercher le docteur. Il hurla <pour voir> |:un fiacre:| qui ne s'arrêta pas. «Si» Ni «le» le deuxième, ni le troisième. Sans doute sa «[...]» personne «*n'était pas assez importante puisque les cochers ne le*» peu importante n'attirait pas l'attention des cochers quoique le taximètre montrait que les voitures étaient vides. Découragé «il» <«à cause de» par> |:à présent [?] par:| son manque d'énergie et de succès honteux il se dirigea vers la maison du professeur, puis «il decida» <[...]> |:il se:| décida de rentrer et <de> |:à:| voir l'enfant peut-être que la visite de docteur est «[...]» inutile. Du reste le professeur <est> |:était:| à son ordination de clinique, c'est en vain qu'il le chercherait personnellement.

A la maison il trouva sa femme en train de déboucher un petit fiol.

- |:Eh bien,| Vous avez appelé le professeur?
- Non, j'ai «f» appelé <M.> |:le docteur:| Gasparez.
- Le docteur G. – fit E. étonné – Il ne pas fâché?
- Pas du tout, il a été très aimable et venu tout de suite.

«*En face de chez eux dans une vieille*» G. habitait une pareille maison en face de chez eux, à la porte de laquelle pendait un écriteau sur le quell était écrit en grosses lettres dorées: Artur Gasparez, docteur «*de tout*» universel.

C'était un <homme> |:«gro» gros homme respectable:| célibataire, approchant de la cinquantaine, qui était très <estimé> |:aimé:| dans son entourage «et» qui savait toujours raconter beaucoup de petites histoires, comment il <[...]> |:les avait:| sauvé de <toutes les> |:plusieurs:| maladies. Le boulanger de la rue par exemple lui était infiniment reconnaissant parceque une fois il lui avait passer un violent mal de tête avec un cachet «[...]» de poudre [...] dont il n'avait pas voulu dire le nom. K. «l'esp» l'épicier d'en face qui était aussi un de ses grands admirateurs racontait à tous ses clients que G «lui» l'avait guéri d'un gros rhume en lui ordonnant de l'eau bouillante «et» et pourtant il «eta» «était» ce rhume était si fort que G. n' «été» étant pas

même entré dans la chambre, il |:l':|avait seulement «[...]» observé depuis le seuil. En général il affectionné les remedes de bonne femme. Les <différentes> tisans faites, [?] «*du miel*» sur une suppuration du miel melangé avec «*l'ogn*» l'oignon et de sel, et pour le mal de gorge il aimait de conseiller de mettre <le> |:son:| bas de laine en bandage [?] pendant la nuit. Même «*les*» le cercle de medecins il ne cachait pas «*ces*» ces «[...]» vues personnelles. L'experience c'est tout. «*L'on*» Quand on «*parlait*» discuter de questions médicales, distraitemment et embarrassés il disait seulement:

– C'est une théorie.

«*Dans*» «*Pen*» Dans un cercle intime |:en:| fumant et en buvant «*était-il*» |:[:...]:| «*éclatait hongrois* [?]» il laissait éclater la française: [?]

– C'est sont les nouvelles «[...]» theories qui ne valent pas un liard. Nous vieux docteurs savons ce qu'il faut – et il ricanait avec sa grosse bouche.

«*Il était*» <Arrivé de la province où pendant dix ans il avait pratiqué comme officier de santé, on disait «à» à cause d'une affaire scandaleuse – du reste> |:Parti de la province a cause d'une scandale où il avait pratiqué pendant dix ans comme officier de santé;:| on faisait beaucoup de commentères sur son conflit – <par exemple> |:entre autres:| qu'il ne croyait pas «*dan*» aux microbes ne les ayant jamais vus – il avait «*a*» ouvert «à B» dans un de meilleurs quartiers de B sa salle d'ordinations – en quelques années «*s'était*» avait acquis une bonne renommée et un grand fortune. Il avait une voiture privée «*avec deux magni*» attelée de deux magnifiques cheveaux. Tous les soirs il se faisait conduire dans un grand café de boulevard où il passait son temps libre dans un petit cecle qu'il trouvait gai et spirituel mais aussi parcequ'il pensait nécessaire qu'il se fasse voir dans l'intéret de sa pratique. Il feuilletait les journeaux illustrés, les revues de chasse et de courses, ensuite «*s'asseyait pour jouer aux cartes*» asseyait pour une modeste partie de cartes. Dans sa bouche une bonne londres pendait.

«*Cette*» Ce petit cercle <*s'était transformé vers l'*> |:se transforma en:| automne en une compagnie de chasseurs, où G |:«*étant*» bon tireur:| avait acquis un «*considérable*» «*gr*» «*considerable*» succès

«*parce qu'il était*» non méprisable. Il se fit remplacer par un confrère quelques jours et chaussé de botte impermeable, sur le dos un fusil de double «*cyl*» cilyendre au côté sa gourde plein d'eau de vie. Il tua beaucoup de lièvres et de cette curée beaucoup de patients en eurent leurs parts.

L'hiver il portait une pelisse avec un col de zibelyne, en été il était vetu de soie «*écru*» écrivu et complétait cette toilette avec un casque de la même étoffe, il «*ressemblait*» |:ainsi:| à affablé il ressemblait à un capitain de pompier. De loines «*son*» son nez rouge, «*et*» rempli de boutons brillait.

«[...]

«*Av*» Il aimait à parler longuement et complaisamment avec l'entourages de ses malades, particulièrement sur des «*les*» principaux événements de la politique, étant lui-même un politicien active de «*conseillé*» conseillé municipale, et sur les «*qu*» questions sociale il savait toujours faire une «*et*» ou deux «*po*» «*bon*» bonne observation. Dans sa poche |:se trouvait:| une bonbonnière d'argent remplie de bonbons au service des petits malades, «*et*» «*ainsi que sa montre et sa chaîne*» «[...]

à |:la:| chaîne de son de sa montre il y avait un porte crayon d'or, qu'il devissait et donnait à «*pei*» à ses petits patients. Jusqu'alors on ne l'a fait appeler qu'une fois avant quelques années et plutôt comme un voisin quand le petit garçon tomba malade subitement. Il dut y avoir «*entre lui et E*» un malentendu entre lui et E parceque on l'avait tout de suite payé et depuis tous relations avaient cessé entre eux.

– Enfin il <*ne*> |:n'est:| pas fâché – répéta E toujours etonné mais content au fond d'être «*libéré*» débarrassé de <*cette*> |:cet:| ennue. «*J'ai croi*» «*Et que*» Je «*l'avait*» le pensais... Et qu'a-t il dit?

– Rien... L'enfant doit garder le lit.

– Na tu vois.

– J'espère qu'il s'y entend – remarqua sa femme.
– <Autant> |:En tous cas autant:| que les autres.
– Il est si près de nous – dit V – il peut |:toujours:| <venir quand il veut.> |:venir.:|

– Oui – approuva E – du reste nous verrons. «L'autre jour [?]

On le loue beaucoup. C'est un homme très travailleur.

Ils entrèrent dans la chambre de l'enfant dont les rideaux cachaient la grande lumière, de la sorte qu'on pouvait à peine y voir. Près du lit de «[...]» petite E. au milieu cuvettes et des compresses l'Allemande était assise qui «était» était <devenue l'infirmière> |:changée en infirmière:| <depuis> |:en datant de:| la maladie. «[...]» Tout le temps «assis» assise près de l'enfant elle lui chantonnait des chansons Tyroliennes.

«Elle se paignit [?] de la chaleur de l'enfant.»

Maintenant elle fit la remarque que l'enfant était bien brûlant.

Le petit E étendu sans mouvement dans l'obscurité serrait dans sa petite main un <petit jouet.> |:petite pierre de construction.:|

Le père en carressant sa figure constata, qu'il avait vraiment de la fièvre.

– C'est un rhum de cerveau – répondit la mère. L'autre jour aussi...

Le docteur avait prescrit un remède «contre» pour la fièvre, mais ils oublièrent de le faire faire, seulement le soir la servante le rapporta de la pharmacie. «Cette» «La» Cette potion fit dormir l'enfant. Le matin son état était toujours la même. G. «fit deux visites une le soir, une» vint deux fois le matin et vers le soir. Son aplomb rassura les parents qui vivaient à présent paisiblement «la m» parce que la maladie avait rejeté au deuxième plan la pensée du divorce et ils ne s'occupaient que des choses présentes. E. «res» était l'après-dîné à maison et V. en profitait pour aller <se promener> |:faire un promenade:| une ou deux heures. Avant de sortir elle arrangeait toujours les «or» oreillers du petit malade, «instru» donnait des instructions à l'Allemande quand et combien elle devait donner des remèdes. Dans la rue elle se sentait mieux. En constatant que la vie ne changea pas, les voitures allaient et venaient, derrière les rideaux «baissait» baissés «rayonnait» «rayonnaient» «rayon» les lampes «[...]» éclairait d'un

doux reflet, et sa confiance lui revenait, que tout s'amerillissait. [?] Elle oubliait vite les angoisses qu'elle avait emportées de la chambre du malade. Pendant ses jours-la J. prépara «son» son examen, il était pâle de tant d'études. Ils se rencontraient dans un jardin. Après un souple serrement |:de:| main J. s'intéressait à l'état de l'enfant, elle lui envoyait toujours «quel» des oranges ou quelques friandises.

«E» Justement E fut nommé chef de son bureau. De sa petite chambre qui donnait sur un couloir interieur, il «prit» demenagea dans une belle salle à deux fenêtres «donnant» qui s'ouvrait sur la rue. «Son» Après de longues années son ambition avide s'accomplissait. «Il se» Il avait toujours «cè» senti que <cette chose lui> |:c'était la seule chose:| manquant à son bonheur. Il s'acharna à travailler |:et:| dans ce milieu plus elegant «de» il «avait» pouvait disposer de son |:pleine:| pouvoir et avait |:au moins:| l'occasion de prouver son activité. Il n'était pas obligé de recevoir tout le monde comme jusqu'à présent et devant sa porte calfeutrée un valet était assis, qui venait annoncer les visites, «sur» devant sa «grande» grand table de travaille un large tapis s'étendait et sur la «table deux» table il y avait deux telephone un pour l'intérieur et un pour la ville. Quand il était il «à la» allumait une cigarette égyptienne et se reposait [?] sur «sa» son fauteuill. Il jouissait le triste triomphe de l'homme arrivé: la puissance.

Seulement maintenant il voyait le but de sa vie après le divorce, il ne marirait plus, «mais» mais il vivrait pour le travail. Une nouvelle «époque» période l'attendait. La seule chose qui voilait son bonheur c'était que son petit garçon ne se guerissait toujours pas.

– Comment va l'enfant demandait il en rentrant le soir.

– Dieu le sait – répondit A qui était devenue toute pincée et nerveuse de ces longues veillées.

– Mais sa maladie «est» ne est pas serieuse?

– Je ne le crois pas – répondit la bonne «[...]» allemande.

«Elle» Elle etait dans un coin |:sombre:| de la chambre éclairée par une veilleuse et on ne pouvait pas voir que ses yeux rougis de pleur.

«Sur» Dans l'autre coin V. assise sur une chaise parla enfin: [?]

– Il a dormit «le» tout l'après midi.

– C'est principale – repliqua E – «il» la fièvre fait dormir.

«Il lui donnèrent ponctuellement le remède prescrit par G. ne pouvant faire autre chose.» Ne pouvant faire autre chose il lui donnèrent ponctuellement le remède prescrit par G. La nuit ils se couchèrent à l'heure accoutumées, la veillée aurait été inutile. Anna ne laissait personne approcher du «*lis*» lit et pourtant depuis deux jours elle se couchait toute habillée. Le petit malade dans la nuit demanda souvent de l'eau. Il s'éveillait en pleurant et il se geignait. On pouvait entendre à travers la porte vitrée la voix aigu «[...]» forte d'Anna.

– [~~~]

«La-» Alors «un [...]» l'enfant geignit «il y» il disait quelques paroles ensommeillées comme s'il se disputait avec elle «et il ne» et ne voulait pas entendre sa voix. Les parents s'assèrent sur leurs lits.

– «Rien» C'est n'est rien – |:disait E pour:| tranquiliser V – il a bu de l'eau et s'est endormi.

Le docteur répétait toujours la même chose. Il dictait le menu, qu'il avait appris encore à l'Université et qu'il n'avait pas encore oublié – bouillon, oeuf à la coque et boissons tièdes – ou pour varier il permettait du riz au lait soupoudré du sucre, du chocolat et de cannelle. Les yeux de la mère s'éclaircirent, parce qu'elle «voy» espérait dans ce changement une amélioration sensible. Mais l'enfant ne mangea pas les nouveaux mets. |:Alors:| G. constata une indigestion. Il trouva très bien que l'enfant ne mangea pas, ainsi «il» son «*ecsomat*» estomac se rétablira en jeunant.

L'après-midi le petit E. se remit à geindre, et il se jeta d'un côté à l'autre. Il laissa «*tomber*» choir «sa» la petite pierre de construction, laquelle il avait serré «avec» jusqu'à présent avec tenacité. «Il ne» Et il ne [...] voulut plus rien prendre.

Alors la chambre d'enfant étant souvent plus claire E. put bien voir sa figure.

III.

A ROSSZ ORVOS (1927)

A kötet kiadásáról

A kötetet a Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Részvénytársaság gondozta, és a kiadó saját tulajdonú nyomdájában nyomtatták ki. Az 1922-ben indult Tolnai Regénytára kiadványsorozat részeként jelent meg, a *Tolnai Világlapja* mellékleteként, 1927. március 23-án. A sorozat darabjai önállóan is könyvárusi forgalomba kerültek, illetve megrendelhetők voltak a kiadóban.

A Regénytárba magyar szerzők műveit és fordításokat egyaránt felvettek. A kiadványsorozat három alsorozatból állt: egy bibliofil, egy kötött és egy fűzött kötetsorból. A *rossz orvos* ez utóbbiba került. A fűzött kötetsort – A *rossz orvos* megjelenése idején – puhafedelű, tizenhatodré méretű, 108 × 150 mm-es könyvecskék alkották, azonos tipográfiájú sorozatcímlappal. Az alacsony előállítási költségek és a nagy példányszám eredményeképpen nagyon olcsó kiadványok voltak, melyek 1927-ben darabonként 10 fillérbe kerültek. Tízesével is meg lehetett rendelni őket, ekkor bérmentve 1 pengő 44 fillért kértek a tíz darabért. A sorozatcímlap, a méret és az ár idővel többször változott.

A könyv Kosztolányi Dezső 1908–1921 között megjelent elbeszélésköteteiből ad válogatást: *Boszorkányos esték* (1908), *Bolondok* (1911), *Páva* (1911, 1920), *Bűbájosok* (1916), *Káin* (1918, 1922), *Béla, a buta* (1920), *A rossz orvos* (1921) [1920].

A kötet 127 számozott oldalt tartalmaz. A szennycímlap verzóján a sorozat következő darabja, a címlap verzóján pedig a *Párisi Divat* című divatlap hirdetését helyezte el a kiadó. A kötetben nincs tartalomjegyzék, a könyv utolsó lapjain a könyvsorozat hirdetése található meg.¹ A címnegyedet követően egy rövid Kosztolányi-életrajz olvasható, majd *A rossz orvos*, utána pedig, attól „Novellák” belső címlappal elválasztva, következik a nyolc elbeszélés.

A kötet bibliográfiai és tartalmi leírását lásd a *Kiadástörténet* című fejezet *Szövegforrások bibliográfiája* című alfejezetében.

A mellékletben a kötet írásainak betűhű szövege olvasható. A sajtóhibákat javítottuk, szövegkritikai lábjegyzetben feltüntetve a hibás változatot.

¹ A könyvlista előtt: „Egy pompás kis házikönyvtár. A világirodalom legelső íróit találja itt képviselve, feltűnő olcsó árban.” Ez után a három alsorozat megrendelhető köteteinek listája olvasható, minden lista előtt ismertetve az alsorozat kötetési jellemzőit, az árakat és a megrendelés módját.

Kosztolányi Dezső

Kosztolányi Dezső a XX. századi magyar irodalmi megújulás egyik vezető egyénisége. Költő, regényíró és kritikus. Szabadkán született, ugyanott végezte iskoláit, Budapesten filozófiát hallgatott. Hírlapíró lett s a Budapesti Napló, a Világ, a Pesti Napló, majd a Pesti Hírlap szerkesztőségében dolgozott, mint tárcák, cikkek, színházi kritikák írója. A Nyugatnak megindítása óta munkatársa. „A szegény kisgyermek panasza” c. verseskönyvével tűnt fel, mely a gyermekkor mindnyájunkban élő emlékeit idézi megkapó szépségű nyelven, kifejező erejű képekben. Későbbi verseskönyvei: „Mágia”, „Mák”, „Kenyér és bor”, „A bús férfi panasza”. Verseinek misztikumra hajló, mélységesen finom árnyalásai vannak. Munkássága nagy része esik novellára és regényre. „Bűbájosok” című könyvének novellái tulajdonképpen kiszélesített versek, melyekben a történetek az emberek lelkében folynak le. Első regénye, „A véres költő”, Néró alakját rajzolja, akinek a világ minden hatalma megadatott, csak a költészet adománya marad számára örökké elérhetetlen. E művét az Akadémia a Péczely-díjjal jutalmazta, németül – Thomas Mann előszavával – több kiadást ért s olaszra, angolra is lefordították. További regényei: „Pacsirta”, „Az arany-sárkány”, „Édes Anna”. Kosztolányi rengeteg verset, számos színdarabot és regényt fordított. Mint kritikust az előadás nagy eleganciája és széles irodalmi kultúra jellemzik. Elbeszélő prózájában nincs egyetlen fölösleges szava sem, de minden szava szükségszerű, mint a világosságban a fénysugarak. Egyike a legnagyobb magyar stilisztáknak.

A rossz orvos
Regény

I.

A pap, aki Vilmát és Istvánt eskette, ezt mondta:

– Szeressétek egymást – s kitárta karját.

Lába elé, az oltár lépcsőjére sötétvörös fényt szitált az ablakból behulló alkonyat, úgyhogy pillanatig mintha görögtűzben állott volna a sovány, nyolcvanéves aggastyán.

Már csak a lélek élt ebben a rozoga testben. Fogatlan szája, mint behorpadt sírdomb s a szeme – kiégett, megszenesedett kráter – feketén ragyogott.

De hangja hatalmas volt.

– Szeressétek egymást – ismételte egyre erősebben s minthogy nem kedvelte a cifraságot, hangja színezésével lelkesítette át azokat az évszázados latin formákat, melyeket változtatás nélkül vett át az egyházatyáktól és prédikátoroktól.

– A szeretet az élet – kiáltotta, – a szeretet az igazság, a szeretet az út – mondta olyan egyszerűen, hogy az örömszülők könnyezni kezdtek.

Pár perc alatt már vége is lett a szertartásnak, a násznép indult kifelé a Templom-téren várakozó kocsikhoz, hogy a leányos házhoz, a „Szent Anna” gyógyszertár elé hajtasson.

Vőlegény, menyasszony fölszállt kocsijába. Nem értek rá gondolkozni se azon, ami történt, se azon, amit hallottak.

II.

István harmincnégy éves volt, mikor megházasodott. Halántékán – alig láthatóan – dér ezüstlött, de feje még fekete volt, dereka egyenes és sudár, szeme friss.

Hosszú fiatalság volt háta mögött, mint valami nyári ünnepély, táncosnőkkel, kalandokkal, zenével.

Már évekkal ezelőtt föltette, hogy megházasodik. Egy éjszaka határozta el, mikor a kávéházban egyedül ült egy kis asztalkánál s érezte,

hogy kikopott a régi világból, barátai únták őt, ő is barátait. Egyetlen megoldásnak látszott a házasság.

Ugy történt, hogy egyszer vidékre utazott, rokonait látogatni s egy nyári bálát végigtáncolt Vilmával. Ekkor úgy szerepelt ott, mint a „budapesti miniszteri titkár”. Kecsegeorrú lakkcipőt viselt, frakkmellényt, melynek hajtókája fehér atlással volt beszegve. Ez nagyon tetszett a leánynak, aki benne az idegenből érkezett lovagot és regényhőst bámulta. A varázslat később se szűnt meg. Mikor a titkár másnap a tánctól sápadtan meglátogatta őt otthon, a lány „érdekes”-nek tartotta. István azután többször lerándult hozzá, szombatonként, hogy hivatalából szabadult, az esti gyorssal utazott le, a vasárnapot a család körében töltötte. Alig egy hónapi ismeretség után megkérte a leányt.

Vilma a gyógyszerészleányok közt a legfiatalabbik volt: az utolsó Kövér-leány már másfél éve férjhez ment s ő azóta reménytelenül bálozott. Senki sem mutatkozott a szemhatáron. Akadtak kedves „fiatalemberek”, akik mulattak vele, de „komoly” udvarlók nem. Ezért csúnya, nyílt kétségbeeséssel tekintett maga elé, szégyent, megaláztatást érzett, hogy pártában marad, pedig alig mult húszéves. Tudta, hogy rajta a sor. Ez zavarba hozta. Idegesen nevetett, a társaságban nem értette, amit neki mondtak s azt se, amit ő mondott. Mintha színpadon volna, kötelességszerűen mulatott, szüleire figyelt, akik nem tettek ugyan szemrehányást, de minden szavukon érzett, hogy ők is csak arra gondoltak, amire ő. Attól tartottak mindnyájan, hogy pár hónap múlva „esetleg már minden késő”.

István nem számított rosszul. Vilma szerette őt. Finom, törékeny arca, kis fájdalmas mosolya fényt sugárzott köréje. Feleség volt, de színésznő is, játszott neki s átmentette a házasságba azt a regény világot, melytől István oly fájdalmasan vált meg. Esküvő után az olasz tengerpartra mentek. Házasságuk igazi varázsa abban lakozott, hogy nem ismerték egymást s az idegen környezetben napról-napra felfedeztek valamit.

– Te tudsz olaszul? – kérdezte a nő, meglepődve.

– Te értesz a zenéhez? – mondta István, mikor a felesége egy operaáriát dúdolt.

Megtörtént, hogy István elkésve érkezett a találkára, melyet egy nagy tengerparti kávéházban adtak. Vilma az ívlámpák fényében ült, fehér nyári ruhában, arca érdekesen hideg, kékes volt. Mikor István rátekintett, nem tudta elhinni, hogy már az ő felesége, újnak érezte. Odament hozzá, olaszul szólította meg és – tréfásan – bemutatkozott.

Hogy hazajöttek, maguknak éltek, életük elzengő emlékeivel, az olasz út boldog lármájával, mely néha, csöndes napokon, még fülükbe csengett. Senkit se hívtak magukhoz, ők se mentek másokhoz. István a hivatalába járt, Vilma rendben tartotta a lakást, hímezett, zongorázott.

Egy évre született egy fiúgyermekük. Egészséges, kedves, mosolygós kölyök. Nagy ünnepséggel tartották meg a keresztelőt, az öregszülők, a gyógyszerész meg a gyógyszerésznő fölutaztak vidékről – s ahogy szokás, – ezüstpoharat, kést, villát, kanalat hoztak ajándékba unokájuknak, akit az apjáról Istvánra kereszteltek. István, az apa gőgjével fölemelte a csecsemőt, mutogatta:

– Nézzétek.

A mása volt. Tőle kapta koponyáját, szemöldökét, állát, az anyjától pedig szőke haját és szép, íves, szabályos füleit. Nevettek azon, hogy a kis tolvaj milyen ügyességgel csente össze testét a szüleitől.

Vilma minden idejét lefoglalta a gyerek. Nem engedte hozzányúlni a dadát, maga fürösztyötte, fésülte s esténként rendesen annyira elfáradt, hogy korán feküdt le, azonnal álomtalan, mély álomba süppedt. István hazajövet sötét szobákat lelt. Mindenki aludt. Az asztalon hideg vacsora várta. Leült, evett, egyedül, aztán ő is aludni ment.

Reggel az asszony szemrehányóan mondta:

– Vártalak.

– Dolgom volt, nem jöhöttem.

Ezeknek a beszélgetéseknek semmi fontosságot se tulajdonítottak. Változatlan tűntek a hónapok. Vilmának több ideje maradt, olvasott, vagy bement a sötét szalonba, ahol leánykori zongorája állott. Ezen a zongorán alig lehetett játszani. A felső és az alsó hangok úgyszólván teljesen megnémultak, csak egy-két c vagy g szólt még.

A kiérdemült öreg bútor már csak arra volt való, hogy albumokat meg arcképeket tartson, nem hogy zongorázzanak rajta. Vilma

azokon az ideges esteken, mikor az urát várta, kinyitotta, türelmetlenségét játékba ölte. Órákig megállás nélkül zongorázott. Egymásután következtek a magyar nóták megállapított családi sorrend szerint, mert minden Kövér-leánynak megvolt a műsora, melyen sohasem változtattak. Akárcsak leánykorában, ismét vágyak sírtak ezekből a dalokból. Homályos szemrehányások, ismeretlen, sohasem létezett imádókhoz... hogy miért szegték meg esküjüket... miért nem jönnek... vádák... hogy életüket tettek tönkre, könnyelmű szavukkal... kérések, melyek már alázatosak... vallomások... fenyegetések... fogadkozások... elfojtott, halálos sikolyok...

A szomorú hangzavartól, az egészségtelen ábrándtól megfájdult a feje.

Akkor érkezett haza az ura.

– Te már egészen megfedkezél rólam – szólt Vilma.

István intett a kezével, hogy nincs így.

– Tudom, hogy már nem szeretsz – mondta az asszony, félig tréfásan, félig komolyan, de nagyon szomorú hangon.

István valamit felelt erre, maga se tudta, mit s kiment a szobából.

III.

Lassan hidegedtek el egymás iránt, úgyhogy alig vették észre.

Mint mikor valaki a forró fürdőben sokáig ül és egy óra múlva érzi, csodálkozva, hogy didereg, csak akkor eszmél magára, keresi az okot, miért fázik s aztán siet kikelni a vízből, mely nem melegíti többé.

Ők is csak éltek egymás mellett, a régi módon s nem egészen tudták, hogy már nem szeretik egymást, nem merték bevallani, hogy vége annak, amit egykor örökkévalónak gondoltak. Eleinte azt hitték, hogy rossz megfigyelők s próbáltak ezt-azt: sétákra indultak, vagy kikocsiztak, mint mikor szerették egymást, abban a hitben, hogy ezek a külsőséges események megváltoztatják a lényegét, pótolják, ami eltűnt. István keserű szemrehányásokat kapott. Egyszer dühösen tiltakozott ellenük, máskor töredelmes fogadalmat tett, hogy ezután másképp lesz. Az ünnepélyes kibékülésnek örültek. Pár hétig nem mozdultak egymás mellől. De a délutánok nagyon hosszúak voltak.

– És... – mondta az asszony s megakadt.

– Mit akartál mondani?

– Semmit – tette hozzá.

Ez a kis szó, mint utolsó csöpp szivárgott a szájából: már teljesen üres volt, akárcsak az ura. Semmi újat se adhattak többé egymásnak.

Az asszony sápadtan, gyötörödvé könyökölt a tükör márvány lapjára, végül megszánva urát küldte szórakozni.

Nem volt számukra más megoldás. Mentek lefelé, lassan, de biztosan. Később már mindkettőjüknek jól esett, mikor egy-egy esetben, életük egy percében parancsoló biztossággal világítóan szemükbe ötlött házasságuk lehetetlen volta. Elhibáztuk – gondolták, majdnem egyszerre. Már nem ijedtek meg a gondolatától, megbarátkoztak vele, valószínűnek tetszett az egész. Az elválás: halál, de jobb, mint ez az élet. Mikor ezt István egyszer és mindenkorra elfogadtatta magával, már bizonyos könnyebbülést, szabadságot érzett. Szemmeláthatóan megfiatalodott, jobb kedvű lett, feleségét nem gyötörte szeszélyeivel, nem talált minden megjegyzésében valami kivetnivalót, érthetlent. Az utcán megfordult a nők után, találkozott azokkal a barátnőivel, kiket legénykorában szeretett.

Egy este feleségét egy fiatalember kísérte haza. Hosszú, nagyhajú fiú volt, híres előtáncos, valaha sokat mulatott a megyebálon Vilával. Az asszony nem csinált titkot belőle, hogy a fiatalember szereti őt.

– És te? – kérdezte az ura.

– Én – mondta az asszony és vállat vont, bágyadt öngúnnyal. – Mit érdekel az téged? Annyira elhanyagolsz, jól esik, hogy valaki törődik velem.

– Igazad van – mondta István, sértődöttem és tompán.

– Gyula nagyon derék, szorgalmas fiú. Két hónap mulva leteszi a mérnöki vizsgát és kinyitja irodáját.

– Szóval elvesz?

– El – vallotta az asszony.

Hosszú szünetekkel beszéltek. A szók, melyeket kimondtak forró lehelletükkel megfagytak ajkukon, mihelyt levegőre érték.

Közben másra terelték a szót, mert jött a cseléd, leszedte a terítéket, csörömpölve kivitte a vacsoráról maradt tálakat. Gyertya lobogott az asztalon.

– Semmi akadály – szólta István – azt hiszem, így jobb lesz.

– Én is azt hiszem.

Csak első pillanatban volt nyomott a hangulat. Később már részvét és szeretet nélkül beszéltek szerelmükről. Minden, amit évekket azelőtt éreztek, vagy tettek, idegennek látszott előttük, már mosolyogtak is rajta, mint valami agyrémen. Megállapodtak, hogy házasságuk nagy, sajnálatos tévedés volt, egyiküknek se volt szüksége, hogy vigasztalja a másikat. Senki se vesztett semmit.

– Van lakástok?

– Egyelőre egy kétszobás kislakásba megyünk – mondta az asszony, – míg megfelelőt nem találunk.

– És a bútor?

– Addig talán beraktározhatjuk valahova, ez a sok holmi nem férne el.

– Nekem semmire sincs szükségem – szólta István.

Vilma szokása ellenére rágyújtott egy cigarettára. Így beszélt:

– Néhány szekrényt viszek magammal, a függönyöket meg azt a kék perzsát.

István fölkel az asztaltól, le-feljár a szobában, rálépett a szőnyegre.

– És Istvánka? – kérdezte komoly megilletődéssel.

– Magunkhoz vesszük – vágott közbe az asszony gyorsan. A törvény is nekünk ítélné, bár abban a kis lakásban...

– Egyelőre nálam maradhat.

– Te nevelnéd? – szólta Vilma s elmosolyodott. – Hisz egy ablakot se tudsz becsukni magad. Aztán sohase vagy itthon. Ezt meg kell beszélnünk részletesen.

Esténként eképen vitatták meg az ügyeket. Töredezett mondatokban közölték egymással, hogy mit végeztek napközben. Gyula helyeselte a gyerek átvállalását, de úgy gondolta, hogy átmenetileg legjobb volna az apjánál tartani. István elvállalta. De pár hét múlva ő maga jelentkezett aggodalmával. Így hol az apánál, hol az anyánál maradt Istvánka. Elhatározásuk hétről-hétre változott. Sokszor maguk se tudták miben állapodtak meg utóbb. Az idő pedig mult. Egy este az asszony valami jó és nem drága nevelőintézetet említett, melyben elhelyezhetnék mindaddig, míg ügyeik rendeződnek. Már látták is

Istvánkát évek múltán, kis kék egyenruhájában, matrózsapkájában a többi gyerekek karában, amint vasárnap délután a napos aszfalton sétálni viszi egy közönyös úr, vagy egy apáca, eszükbe jutott a nevelőintézetek hideg magánya, a közös hálótermek és bús ebédlők, a züllött ápolónők, a cigarettázó kisfiúk s annyira elérzékenyedtek, hogy könny fátyolozta szemüket. Levelet írtak a nagyszülőknek, hogy pár hónapra vegyék magukhoz Istvánkát.

A levélhez bizonyos reményeket fűztek, de a gyógyszerész azt válaszolta, hogy felesége ágynak dőlt, megbetegedett. Most ez a terv is kiesett számításukból. Közben a válópört beadták. Istvánka úgy élt, mint eddig. Hároméves lett. Már azt mondta: én. Ember volt. Tudta a tárgyak nevét, megkülönböztette a napot az éjszakától, a kutyát a macskától, a hideget a melegtől, de azokat, kik körötte mozogtak, nem ismerte eléggé, még mindig rájuk mosolygott, mikor benyitottak szobájába. Szülei zavartan fogadták ezt a bizalmaskodást. Hiába beszéltek szomorú, szánakozó mosollyal szerelmükről, hiába tagadták meg annyiszor, ez a kisember hű maradt hozzá s mozdulatában, tekintetében kísértett az a láz, melynek emléke volt.

Minthogy Vilmának sok lótni-futni valója akadt, német leányt fogadtak a gyerek mellé.

Tirolból jött s ragyogó tiszta ruhácskájával derűt hozott a házba. Tizenhét éves volt. Otthon öt kis testvérét dajkálta föl, aztán cselédnek állt be, már a harmadik helyen szolgált. Gyermeckora észrevétlenül olvadt át a gyermeknevelésbe. Folyton csecsemőket ringatott, pólyált. Ha egyedül maradt, akkor is csak bölcsődalokat énekelt, mert mást nem tudott.

A gyereken kívül még egyet szeretett: a tisztaságot. Gyűlölt minden port, piszkot, üldözte, fölkutatta, mint kopó a vadat s bútorok alatt, vagy a pókhálós sarokban, ahová a szemét el szokott bújni – ösztönösen és szenvedélyesen – megsemmisítette. Ilyen vadászat után fáradt volt, de azért tovább dolgozott, ablakokat tisztított, kilincseket, gyertyatartókat fényesített, aztán valami bús, állati kielégüléssel lefeküdt.

A kisfiú gyűlölettel fogadta. Egy sarokból bámulta őt. A német leány haja – mint megannyi fehér cérnaszál – olyan világosszőke

volt, hogy ősznek tetszett és színtelenkék szeme majdnem átlátszó, akár a víz.

– Main Katzerl – mondta a gyerekeknek gügyögve.

Istvánka örültnek tartotta leányt, aki nem tud vele beszélni. A német szóra szitkozódni kezdett, befogta fülét.

Anna alig volt értelmesebb a gyereknél. Tovább fecsegett, mert ő sem tudta elképzelni, hogy anyanyelvét nem mindenki érti s nem törődött a kisfiú haragjával. A nagy hegyek, a nagy tavak közönye lakozott benne. Valami idilli butaság, mely szinte már túlvilági.

A kisfiú nem szólt hozzá, elfordult, lecsüggesztette fejét. Tétlenül ült, duzzogva pár színes kockát tartott kezében. A dajka eleinte játszani hívta, de mikor nem mozdult, ő maga játszadozott, labdázott² a szobában, föl húzta a kisvonatot, bekapcsolta az áramot a villamos sínbe, mely kiskocsikat röpített óriási gyorsasággal, bőgette a kisfiú oroslánját, melynek dörögő hangjától először ő is megijedt. Ugy élt itt, mint egy paradicsomkertben.

Az anya vacsora idején tért haza. Ilyenkor egy kis élénkség költözött a szobába. Istvánka az ajtónyitásra fölneszelt. Anna becsukta a piroskötéses német könyvet, melyet szakadatlanul silabizált, anélkül, hogy tovább jutott volna az első lapoknál. Vilma sápadt, fáradt volt. Letette cseresznyevirágos, fehér kalapját, haját csüggedten hátrasímtotta, a gyereket lefektette, aki ekkor a kérdések özönével ostromolta. Mindent egyszerre el akart mondani, mindent egyszerre meg akart tudni. Miért csukják be este az ajtót? Mi nagyobb: a tigris, vagy a párduc? Messze van-e Amerika? Miért nem merül el a hajó a vízen?

Az anya pár szót felelt rá.

– Aludj fiacskám – mondta, – aludj lelkem – s megcsókolta szép, boltozatos homlokát, mely az apjához hasonlított. – Anya vigyáz reád.

A szülők bizonyos idő múltán így szoktak beszélni: „anya megy, apa jön”. Mire a gyermek megtanulja a nagy szót, hogy „én”, ők elfelejtik és holtuk napjáig csak anyák, apák maradnak, személytelenek.

² [sajtóhiba:] Labdázott

Az ügyvéd megbeszélte velük a teendőket. Kezét önbizalommal dörzsölgette, jogi szakkifejezéseket használt, nagy gyakorlatára hivatkozva biztosította ügyfeleit, hogy milyen „gyorsan, tapintatosan szokta lepergetni az ilyen ügyeket”. Ugy tervezték, hogy István egy barátjához megy majd lakni, ott tölti el azt a félévet, melyet a válótörvény megkíván, aztán ki jobbra, ki balra. Csakhogy átköltözése bizonyos akadályokba ütközött. Vilma már azon gondolkodott, hogy ő távozik el az előírt időre. Gyula távolabbi terminust kapott vizsgájára. A tényleges elválás késett.

De lassanként már hurcolkodtak. Vilma átvitetett az új lakásába egy-egy szekrényt, vagy más bútordarabot, melyre szükségük volt, a cselédek a hálósobában leszedték a függönyöket. Már a szalon csillárját is leszerelték. Naftalinszag terjengett, mely minden bútorbá, ruhadarabba bevette magát, még a folyosóra is kiszivárgott. Létrák, hevederek, hurcolkodáshoz szükséges holmik heverték a lakásban. Volt benne valami átmenetszerű.

István, mikor késő éjjel hazajött, azt érezte, hogy egy szállodába toppant.

IV.

Felesége sohase várta meg őt, nyolc órakor eloltotta a lámpát, lefeküdt. Gyakran napokig nem találkoztak. István egy diványon aludt a dolgozóban, meg se gyújtotta a villanyt, sötétben vetkőzött le, fülére húzta utazó-takaróját s elaludt. Látni se szerette szobáját.

Egy éjszaka, alighogy elszundított, kopogást hallott ajtaján. Meggyújtotta a villanyt.

Vilma sápadtan állt az ajtóban:

– Kelj föl kérlek, Istvánka kissé lázas.

– Mi baja?

– Köhög. Már este se vacsorázott.

– Biztosan meghűlt – mondta István s dörzsölgette szeméből az álmot. – Adjatok be neki valamit.

A divány szélére ült, lassan öltözködni kezdett. Ezalatt az asszony bement a gyerekszobába, ahonnan halvány sírás hallatszott. Lábujjhegyen jött vissza.

– Elaludt – szólt csöndesen – nem akartam megmérni lázát. Majd reggel.

– Mondtam, hogy egy kis meghűlés. Ebben az időben minden gyerek köhög.

– De olyan forró – mondta Vilma.

– Hát igen, láza van. Reggelre semmi baja.

– Azt hiszed? – kérdezte a nő. – Én úgy félek, hogy valami baja lesz. Hívjunk ide valakit, telefonozzunk orvosért.

– Most?

– Most.

– Hány óra?

– Félhárom.

István a telefon fölé hajolt, álmosan és kimerülten öt percgig várt. A központ nem jelentkezett. Aztán a villára tette a kagylót.

– Senki se jön ide ilyenkor – mondta. – És csak nem nevelteted ki magad? Ha minden náthás gyerekhez orvost hívnának – és vonta vállát – éjszaka félháromkor – és mosolygott.

Az asszony is mosolygott. Valahogy megnyugodott.

Nem adott be orvosságot, nem kötött rá borogatást, nem akarta bolygatni. Az is eszébe jutott, amit egyszer hallott, hogy: „az alvás a legjobb orvosság”. Ezt egy orvos mondta.

István reggel kilenckor ijedten kapta fel fejét a párnáról s az órára nézett: elkéssett. Csak annyi ideje maradt, hogy a küszöbön pár szót váltson feleségével és érdeklődjék a kicsike állapota iránt.

– A gyerek elég nyugodtan aludt. Reggelire pár szem cseresznye-befőttet is evett, de azért jó lenne, ha beszólnál egy orvosért. Talán a tanárhoz, aki kezelni szokta.

Majd egy órai késéssel érkezett hivatalába. Itt sok munka várta, asztalán halommal álltak az akták, folyton csapódott az ajtó, csörgött a telefon. Délután két órakor az utcán jutott eszébe, hogy orvosért kellene mennie. Rákiáltott egy kocsisra, de az nem állt meg. A másik kocszi sem, a harmadik sem. Ugy látszik, nem eléggé tekintélyes, a kocsisok rá se figyelnek, pedig zászlócskájuk nincs lecsapva, nem visznek utasokat. Elcsüggesztette a kudarc s erélytelensége miatt szégyenkezve gyalog indult a tanár lakása felé, de aztán úgy döntött,

előbb inkább hazamegy, megnézi a gyereket, hátha már nem is szükség orvos. A tanár ilyenkor még a klinikán rendel.

Otthon az asszony épp egy orvosságos üveget bontott föl:

– Hát elhívtad a tanárt?

– Nem, Gaspareket.

– Gaspareket? – szólt István, csodálkozva. – Nem haragszik?

– Dehogy, nagyon szíves volt. Azonnal átjött.

Gasperek velük szemben lakott egy régi házban, melynek kapuján fekete táblán állott nagy arany betűkkel: „dr. Gasperek Artur, az összes orvosi tudományok tudora.”

Kövér, tekintélyes férfiú volt, agglegény, közel az ötvenhez akit a környéken általában szerettek. Sokan kis történeteket tudtak mesélni arról, hogy mentette meg Gasperek hozzátartozóikat ebből vagy abból a nyavalyából. A pék például az utcában örökké hálás volt neki, mert egyszer fejfájását elmulasztotta egy „jó, erős porral”, melynek nevét nem mondta meg. Kalmár, a szemben levő fűszerkereskedő, aki szintén tisztelte, vevőinek mesélgette, hogy Gasperek egyszer csak forró vizet rendelt és meggyógyult, pedig olyan náthás volt, hogy „Gasperek be se jött a szobába, csak az ajtóból nézte meg”. Gasperek általában kedvelte a régi jó házi-szereket: a különböző teákat, a meggyúlt ujra a mézet, melybe sót, vöröshagymát kevernek, a torokfájósoknak pedig azt tanácsolta, hogy éjjel kössék körül nyakukat a harisnyájukkal. Orvosi körben sem titkolta ezeket a sajátos nézeteit.

A tapasztalat minden. Ha szakkérdésről esett szó, szórakozottan csak ennyit mondott:

– Elmélet.

Bizalmas társaságban, szivarszónál és bornál egész nyíltan kifakadt:

– Ujabb elméletek... hajítófát sem érnek... Mi, öreg doktorok, tudjuk, hogy mi kell – és röhögött vastag szájával.

Vidékről került föl, ahol tíz évig körorvoskodott, állítólag egy botrány miatt kellett elutaznia. Sok mindent rebesgettek róla – többek közt azt is, hogy a baktériumokban egyáltalán nem hisz, mert mint mondta: sohase látta őket – de azért Budapest legjobb helyén nyitotta ki rendelőjét s pár év alatt jó névre, csinos kis vagyona tett szert. Külön fogatja volt, két pompás lóval. Esténként ezen hajtatott el egy

körüti kávéházba is. Szabadidejét itt egy asztaltársaságban töltötte, melyet vidámnak és ötletesnek tartott, szükségesnek érezte, hogy megjelenjen az emberek közt a „prakszisa” érdekében. Átlapozta a képesujságokat, elolvasta a vadász- és versenylapot, aztán leült kártyázni, szerény polgári alapon. Szájából virzsínia lógott.

Ez az asztaltársaság ősz felé átalakult vadásztársasággá, ahol Gasparek nem megvetendő sikereket ért el, mert jó lövő volt. Ekkor pár napra helyettesítette magát egyik kartársával, vízálló csizmát öltött, hátára kétsőves puskát csapott, oldalára kulacsot, tiszta törkölypálinkával. Sok nyulat lőtt, a prédából még a pácienseknek is jutott.

Télen cobolyprémes bundát viselt, nyáron sárga nyersselyem ruhát, melyhez volt egy hasonló szövettel bevont, elől-hátul lehajló sisakja, úgyhogy benne úgy festett, mint valami tüzoltó-főparancsnok. Vörös, görcsös, pattanásos orra messzire világított.

Ha végigment az utcán, jól végzett munka után, sorra köszöntek az emberek s azt suttogták háta mögött: „az orvos”. Ő volt „az orvos”. Gyakran lehetett ilyesmit hallani: „mért nem viszik Gasparekhez?...” „látta már a Gasparek?...” és mikor valaki meghalt, ezt mondták tisztelettel: „Gasparek se tudott rajta segíteni...”

A betegek környezetével hosszan, szívesen elbeszélgetett, különösen a politika fontosabb eseményeiről és társadalmi kérdésekről, melyekhez mindig tudott egy-két találó megjegyzést fűzni. Zsebében ezüstdobozban színes cukrokat tartott a beteg gyermekek számára s arany óraláncán volt egy arany íróntartó, azt lecsavarta s átnyújtotta a kis pácienseknek, hogy eljátsszanak vele.

Istvánékhoz³ eddig csak egyetlenegyszer hívták át, mint szomszédot, évekkel ezelőtt, mikor a kisfiú hirtelen megbetegedett. Közte és István közt valami félreértés támadt, azonnal kifizette őt s azóta meg is szakadt köztük minden kapcsolat.

– Szóval, nem haragszik – ismételte István, még mindig csodálkozva, de örvendve, hogy egy társadalmi kellemetlenségtől megszabadult. – Azt hittem... És mit mondott?

– Semmit. Ágyban kell maradnia...

³ [sajtóhiba:] Istvánékhoz

- No látod.
- Remélem, ért hozzá – jegyezte meg az asszony.
- Annyit mindenesetre, mint a többi.
- Olyan közel van – szólt Vilma, – akármikor átjöhet.
- Igen – tette hozzá István. – Majd meglátjuk. Multkor dícsérték.

Nagyon szorgalmas ember.

Bementek a gyerekszobába, mely a déli világosság elől el volt függönyözve, úgyhogy itt alig lehetett látni. A német lány, aki a betegség hírére azonnal ápolónővé változott, Istvánka hálóságya mellett ült, vizeztálak, borogatások közt. Tiroli népdalokat dúdolgatott neki.

Anna panaszkodott, hogy a gyerek forró.

Istvánka mozdulatlanul feküdt a homályban, kezében egy színes kockát szorongatva.

Az apja megcírogatta arcát. Elég melegnek találta.

– Lázás – mondta.

– Náthaláz – felelte az anyja. Multkor is...

Gasperek lázcsillapítót írt, de ezt elfelejtették megcsináltatni, csak este hozta haza a cseléd a gyógyszertárból. A portól a gyermek elaludt. Reggel változatlan volt az állapota.

Az orvos kétszer látogatta, délelőtt és estefelé. Biztos föllépése megnyugtatta a szülőket, akik most csöndesen éltek, a betegség hátterbe szorította a válás gondolatát, csak a legközvetlenebb dolgokkal foglalkoztak. István már délután otthon volt, hogy fölváltsa feleségét. Ekkor Vilma elment sétálni, pár órára. Előbb megigazította a kis beteg párnáját, kioktatta a német lányt, mikor adjon neki orvosságot és mennyit. Az utcán jobban érezte magát. Látta, hogy az élet nem változik, a villamosok jönnek-mennek, leeresztett függönyök mögött boldog lámpafény sugárzott s visszatért belé a hit, hogy minden jóra fordul, elfelejtette azokat az aggodalmakat, melyeket a betegszobából hozott magával. Gyula ezekben a napokban erősen készült vizsgájára, sápadt volt a sok tanulástól. Egy kertben találkoztak egymással. Csak épp kezét fogtak. Gyula érdeklődött a fiú állapota iránt és narancsot, vagy egy kis csokoládét küldött neki.

Istvánt ekkor nevezték ki osztályvezetőnek. Kisebb szobájából, mely a mellék folyosóra nyílt, beköltözött egy utcára nyíló, tágas

terembe. Hosszú évek sovár becsvága teljesült be. Ugy érezte, csak ez volt a baja. Mohón esett neki a munkának a kényelmes új környezetben, ahol önálló hatáskörrel rendelkezett és alkalma volt, hogy tehetségét kimutassa. Nem kellett fogadnia mindenkit, mint eddig, a párnázott ajtó előtt szolgáló ült, aki előbb bejelentette a látogatókat, az íróasztalnál széles szőnyeg terült el s két telefon állott rajta, egy házi meg egy városi. Hogy egyedül maradt, rágyújtott egy egyiptomi⁴ cigarettára s hátradőlt a székében. Élvezte a férfikor szomorú diadalát, a hatalmat.

A válás után való élet célját csak most látta: nem házasodik meg többé, hanem a munkának él. Örömet csak az tompította, hogy kislánya még mindig nem lett jobban.

– Hogy van a gyerek? – kérdezte, mikor hazajött.

– Isten tudja – felelte Anna, aki a virrasztástól egészen megvénkonyodott.

– De nem komoly a betegsége?

– Nem hiszem – szólt a német lány.

Anna a méccsel világított szoba sötét sarkában állt. Nem lehetett látni, hogy szeme vörösre van sírva.

Egy széken ült – a másik sarokban – Vilma, aki most megszólalt:

– Egész délután aludt.

– Ez a fő – tette hozzá István, – ki kell aludnia a lázát.

Szorgalmasan adták neki az orvosságot, mást nem tehettek. Éjjel rendes időben lefeküdtek. Anna virrasztott, senkit se akart a beteg mellé engedni, pedig már két napja csak ruhástól aludt. Istvánka éjszaka gyakran ivott vizet. Sírva ébredt, jajgatott. Ilyenkor Anna éles, egészséges hangját lehetett hallani az üvegajtón keresztül:

– Trink, na so trink a Tröpferl, mein Katzerl...

A gyermek valamit beszélt, álmosan, mintha vitatkozott volna vele s nem akarná hallani a hangját.

A szülők felültek, figyeltek.

– Semmi – nyugtatta meg Istvánt Vilma, – vizet ivott. Már elaludt.

⁴ [sajtóhiba:] egyiptomi

A doktor mindig ugyanazt ismételte. Fölsorolta az étlapokat, melyeket még az egyetemen tanult s azóta sem felejtett el – „húsleves, lágyra főzött tojás, lanyhameleg italok” – vagy változatosságból új ételt ajánlott, „megengedte” például, hogy a tejberizst csokoládé-reszelékkel, fahéjjal vagy porcukorral hintsék meg. Az anya szeme fölragyogott, ettől a változástól valami lényeges javulást remélt. De a gyerek a fahéjas rizst sem ette meg. Gasperek a gyomorrontás mellett foglalt állást. Helyeselte, hogy a gyermek nem eszik, legalább jól kikoplalja magát.

Istvánka délután nyöszörögni kezdett, egyik oldalról másikra vetette magát. A színes kockát, melyet eddig makacsul szorongatott, kiengedte kezeiből.

Most a gyerekszobában sokkal világosabb volt, mint egyébkor, István jól láthatta a kisfiú arcát.

Orra alatt egy kicsiny, egész kicsiny vörös pörsenés támadt, valószínűleg a láztól. De mikor ezt megpillantotta, rendkívül megijedt. A gyerek arca a pattanástól idegenszerű és különös lett.

István Gasperekhez ment, hogy áthozza a fiához.

Az orvosék éppen ebédeltek.

Gasperek maga nyitott ajtót, nyakában egy asztalkendővel. Bevezette az ebédlőjükbe, ahol az asztalnál valami tizen ültek, ősz apja és anyja, testvérei és rokonai, akiknek ő kereste a kenyeret. Ez a család híres volt arról, milyen jól evett. Sonkák, kolbászok lógtak élelészükben, a nők befőtteket készítettek, az őszi napon a verandán most is óriási üvegekben savanyodtak, kapor között, a halványzöld uborkák.

Nyomban tányért tettek eléje, megkérték, „tartson velük”. István rátekintett az asztalra. A nagy húsostálon egy rostélyos maradványai heverték hideg, fagyott zsírban, csontok és koloncok. Hozták a másik fogást, a mazsolás tejesrétest. Gasperek, míg néhány tréfás szóval megvigasztalta az aggódó apát, vett a tejesrétesből s később még kétszer kérte magához a tálat. Majd pipára gyújtott, mohón szívta, kiverte hamuját, közben bemocskolta kezét. Magához vette ezüstdobozát, melyet sohasem felejtett el, mikor gyermekes házhoz ment, megtöltötte cukorral, föl csatolta az arany iróntartót s átsétált Istvánnal a kis beteghez.

Szokása szerint hangos hahotával lépett a szobába, mert büszke volt, hogy a gyerekekkel tud bánni. Székre dobta felöltőjét, az ágy mellé ült.

– Kis huszár – mondotta a fiúnak, – mi ujság? Nézd, a doktor bácsi hozott neked valamit – és kivette ezüst dobozát. Ebben madár van, ha kinyitom a födelét, azonnal elrepül...

A gyerek nem figyelt rá. Közönyösen süppedt a párnába, lihegett. Anna elfordította fejét, úgy sírt.

– Várj csak kis lurkó – folytatta valami kellemetlen nevetéssel, – van itt egyéb is – és lecsavarta az arany írótartót. – Látod, ez itt trombita, trá-trá-trá – kiabált, úgyhogy visszhangzott az egész ház, – egy-kettő kis katona, egy-kettő, trá-trá-trá, trá-trá-trá...

Istvánka nem törődött vele.

Gasperek meggyújtotta a lámpát, húsos arcát odatette az arca mellé. A gyerek most megriadt. Lázálmában borzasztó lehetett ez a nagy, idegen ember, amint kemény, erős testével föléje zuhan, ismeretlen céllal.

– Jaj – kiabált és kezecskéjét maga elé tartotta, – jaj.

– Micsoda katona lesz belőled – feddette Gasperek, aki csak érintette homlokát és megállapította, hogy „kissé lázas”.

– Egy kis meghűlés – ismételte, mint rendesen.

– Nem gyomorrontás?

– Az is lehet – tette hozzá nyugodtan. – Ágyban kell tartani a kis kópét s ha mozog, meg kell fogni mind a két kezét. A vére kissé össze van csomósodva, megsűrűsödött a melegtől, pár nap múlva semmi baja. Ugy-e kis huszár?

A kis huszár semmit se felelt erre. De mikor szülei kikísérték az orvost, rémülten nézett utána s boldog volt, hogy egyedül marad Annával, akit különben nem szívelt.

– Olyan furcsán lélezkzik – mondta Anna estefelé.

Hallgatóztak mind a hárman s a lányt átküldték Gasperekért. A doktor bácsi kinevette őket. Ők is nevettek, hogy rémeket látnak. Hiába, ilyenek a szülők.

Hajnalban azonban már nem nevettek.

– Nem kap levegőt – sikoltott Anna.

– Ez a gyerek fuldoklik – sírt az asszony. – Azonnal menj Gasparekért.

– A tanárt hozom – szólta István.

Reggeli hat óra volt. Idegesen szaladt az úton, a hideg őszi ködben, még mindenki aludt, villamosok se jártak. Jólesett a futás, elfáradt bele, nyugtatta idegrendszerét, lelkiismeretét, hogy mindent megtesz, ami tőle telik.

A tanár még aludt.

Egy öreg takarítónő, aki ajtót nyitott, bizalmatlanul fogadta, hallani se akart arról, hogy ilyenkor fölkelte a méltóságos urat. István ezekre a szókra, hogy „méltóságos úr” helyet foglalt a várószobában, nézte a szobrokat, képeket, olvasta a fürdői árjegyzékeket. San Remo... Nizza... Karlsbad... Milyen kíváncsnak tetszett a világ, a tenger, a kényelmesen berendezett nemzetközi szálloda, az egészség és az élet. Félnyelkor megjelent az ajtóban a tanár.

Kocsiba szálltak, hajtottak a beteghez. A tanár – öreg, szakállas, nyugodt úr – fejbőlintással üdvözölte Vilmát s bement a betegszobába. Egyetlen szót se szólt, a dajkával az ablakhoz vitette a kisfiút, kanállal megnézte torkát. Arca, mely előbb még közönyös volt, egyszerre elsötétült attól, amit látott, mintha a kórkép lefotografálódott volna oda.

– Hiszen... – mondta fölháborodva, aztán elharapta szavát.

Letette a kanalat. Majdnem durván utasította a dajkát, hogy fektesse vissza a gyermeket.

– Ki a kezelőorvosa? – szólta titkolhatóan indulattal. – Ez – kezdett valamit mondani, de ismét elhallgatott.

Nyomban tanácskozni akart Gasparekkel, a beteg kezelőorvosával. Az azonban nem volt otthon. Egy „nagyon súlyos esethez hívták”.

A tanár oltótűt vett elő, beoltotta a kisfiút. Leült az ágya mellé. Végtelennek tűnő percekig vizsgálta István ütőerét, hallgatta szívét.

– Jobban van? – kérdezték.

Nem felelt, fölkel, újra megtöltötte a fecskendő, várt. Egy negyed-óraig maradt az ágnál, aztán a másik szobában levelet írt a házi-orvosnak, meghagyta a szülőknek, hogy mielőbb hazajön, azonnal „lépjen vele érintkezésbe”.

Apa és anya dermedten állt a szobában. Sípoló lélekzést, köhögést hallottak, szerették volna befogni fülüket.

Gasperek délfelé érkezett. Nézte a beteget és vállat vont. Most ő se szólt semmit.

– Mintha aludna – mondta Anna, – kicsit horkol.

– Talán jobban lesz – rimánkodott az anya és Gasperekre pillantott.

Gasperek orvosi méltóságába burkolózott, elzárkózott minden fölvilágosítás elől.

– Nem szabad elvesztenünk a reményt – szólt, mint ilyenkor mindig, hisz ezt a képet már ő is nagyon jól ismerte, – meglehetősen bizonyult esettel állt szemközt – és kimondott egy hosszú latin szót.

István öntudatlanul kitámolygott az utcára, ide-odajárkált, benyitott egy játékosboltba, ott becsomagoltatott valami rúgóra járó paprikajancsit, mely a dobozból egy gomb megnyomására kiugrik. A bolti kisasszony résztvevően tekintett utána. Itten, akárcsak a gyógyszerárban ismerik a beteg gyerekek szüleit, kik könnyektől részegen válogatnak a játékszerek között.

Hogy hazafelé futott, föltekintett az elsőemeleti ablakokba, melyekre éppúgy függöny borult, mint előbb.

Megkönnyebbülést érzett. Valami borzasztót várt, valami egész lehetetlen változást, nyitott ablakokat, melyekből kétségbeesett kiáltások hallatszanak, olyan hírek, melyeket nem tudott volna elviselni.

A paprikajancsit a német kisasszony fölhúzta. Hallani lehetett, amint kattogott a rúgó és kiugrott a báb.

– Schau her, mein Katzerl – mondta Anna, de minthogy Istvánka nem figyelt rá, félretette az asztalra.

Sokáig semmi nesz se hallatszott. Anna sem mozgott, az anya ölbetett kezekkel figyelt. István az ablakból nézte az utcát, a szemben levő fűszerkereskedést, mely fölé ez volt írva: Kalmár és Társa. Izgalmában arra gondolt, hogy csak Kalmár urat ismeri, aki most is ott állt a boltajtóban, egy zsák fehér szárazbab mellett s hajlongva köszöntötte vevőit. Vajjon ki lehet a társa? Ilyesmik jutottak eszébe s összefüggéstelenül, hangosan kimondta ostoba gondolatait. Kezét ellepte a hideg izzadság.

Istvánka haldoklott. Kis, könnyű haláltusáját vívta a nagy-nagy halállal, mely egyaránt töri le a hároméves gyereket és a hetvenéves aggyastyánokat. Félóra mulva meghalt.

Csendesen, szelíden feküdt az ágyon Istvánka. Nem lett belőle se huszár, se tűzér, amint Gasperek doktor bácsi mondta, csak egy kis hároméves halott.

Arca megváltozott. Kis orra megnyúlt, ami kifejezését komolyabbá tette, homloka domborúbbnak látszott, mint életében, általában olyan jelentékeny lett, mint egy felnőtt. Orra alatt még mindig ott virított a piros pörsevés. De lassanként az is halványodni kezdett.

V.

Egyszerre kiabálni kezdett az egész ház. Ajtókat csapkodtak, székeket döntöttek fel. Vilma a vetetlen ágyra dobta magát, kibontott hajjal, István az ajtófélfához támaszkodott.

Egy rokon érkezett, ama rokonok közül, kik csak haláleseteknél jelentkeznek. Ez az öreg, kedves, állami hivatalnok fogadta a részvét látogatókat, tárgyalt a vállalatok embereivel. A szülők alig tudtak magukról.

– Mennyire szerették – mondta az öreg.

Az öregszülők, a nagyanya és nagyapa ünnepi feketében, szertartásosan jelentek meg, mint az esküvőn és keresztlőn. Tiszta, csendes, meghatott könnyeket hullajtottak unokájuk sírjára.

Az, ki sírni tud, boldogabb, mint a némán és könnytelenül szenvedő. Vilma és István gyötrődött. Így álltak a sírgödörnél is. Azt értették, mi történt. Csak aztán eszméltek mindenre, mikor temetés után látták az üres szobákat, a semmit. Anna összerakosgatta a kisfiú holmiját, játékszereit, aztán ő is hazautazott tiroli falujába. Most már igazán semmi se volt ebben a lakásban.

– El innen – gondolta István, aki végigjárta szobáit.

– El innen, akárhova – mondta az asszony is, aki a szülei házára emlékezett s úgy érezte, ez itten a halál háza.

Ezekben a napokban úgyszólván egy pillanatig se maradtak egyedül. Ismerősök keresték föl őket, ezeknek elmesélték fiacskájuk betegségét, annyiszor, hogy már szájuk is belezsibbadt a beszédbe.

Érezték, hogy az emberek mégis csak jók. A vigasztalás, mely első napokban oly messzinek tetszett, lassanként közeledett. Előbb meg kellett szokniok sok mindent. A reggeleket, aztán az estéket, az utcát, a nap minden órájában, a boltokat és a játéktereket s közben minden alkalommal elhitetni magukkal, hogy fiuk⁵ nincs többé, megérteni a világot, nélküle.

Nehéz sóhajok szakadtak fel mellükből s lassan az életre gondoltak.

Mindkettőjüknek szüksége volt felejtésre. Vilma az öreg rokonhoz ment lakni, István szállodában vett szobát. Azért, ami elmúlt, kaptak egyebet. Az ifjúság szegény szomorúsága tért vissza, de függetlensége és gondatlansága is. Nem kellett semmivel se törődniök, se háztartással, se egymással, akkor étkeztek, mikor akartak, jobban fölhasználhatták idejüket, mint eddig.

Az ügyvéd átnyújtotta Istvánnak az aktákat, közölte, hogy törvényesen kimondták a válást.

– Most már egészen szabad – mondotta.

A nő is megkapta az értesítést.

– És? – kérdezte, mintha valami ellenvetése volna.

– Minden rendben van – biztosította az ügyvéd – a válást törvényesen kimondták.

Gyula letette vizsgáját, a gyászév után elvette őt.

István ritkán találkozott velük.

VI.

Ekkor kezdődött István új élete, mely második fiatalságának, új legényéletének tetszett.

Beleolvadt a szálloda nyugtalan-nyugtató mozgásába, abba a népes magányba, mely pótolja a családot. Megismerkedett szomszédjaival, a liftes fiúval, a pincérekkel, akik néhány közönyös jó szóért, pár odadobott fillérért vigyáztak kényelmére, nyugalma.

Lefoglalta a munka, aztán a szabadságot érezte, a boldog, az édes szabadságot. Közte és volt felesége közt minden kapocs elszakadt.

⁵ [sajtóhiba:] fiúk

Néha jött egy-egy számla, melyet még együtt csináltak, kísértet a multból.

Néhányszor az utcán látta az asszonyt, félgázban, új férje karján, frissen. Vilma makacs, életvágyó természet volt, élni akart, felejtett, boldognak látszott. István örült ennek, mert sohase gyűlölte.

Ő nem gondolt házasságra. Akadt egy-egy kalandja, de nyomot nem hagyott lelkén, lesiklott róla. Igazi fiatalságának vége volt. Reggel, mikor a tükör előtt fésülködött, hidegen, érzés nélkül szemlélte fejét. Deres hajszálak csillogtak rajta, mint az ólmos-eső, mely azonnal odafagy, ahová leesik. Kevés célt látott maga előtt. Amit becsülésben, pénzben, szerelemben el lehet érni, azt⁶ elérte. Még hivatalában sem viheti többre. Az az állás, melyre hosszú létrán mászott föl évekig, az utolsó állomás, melyről senki se billentheti ki, de tovább se mehet.

Szabad idejét barátai körében töltötte, akik színházba jártak, együtt vacsoráztak vele a klubban. István valaha szenvedélyes játékos volt. Évekig kuksolt a kártyaasztalnál beteg mámorban. Annak idején nehezen szokott le szenvedélyéről. Mostanában este hat órakor, mikor megkezdődött klubjában a játék, bárhol is volt, megérezte, lába remegni kezdett a vágytól, hogy újra folytassa a régi csatát. Eleinte küzdött. Aztán megint odaadta magát, föltétlenül, a szenvedély zsongító méregként át járta testét.

István a visszaeső beteg gyöngeségével alélt a kártyaasztalra, minden elhatározása, tartózkodása megsemmisült, az a tőke, melyet évekig kucorgatott, egyszerre elveszett.⁷ De közben pihent. Ha belépett a kártyaterembe, megálltak az óramutatók, idő nem volt számára.

Nincs annál különbség, mint amit ezen a boszorkánykonyhán főznek. Azok, kik künn az utcán pár szót se tudnának váltani egymással, itt órákig eljátszanak, akár kisgyerekek a porban. Egyszerűek lesznek, a nyárspolgár meg se érti őket. Nem visszataszítóak. Az igazi kártyás nem önző. Nem tekinti célnak a pénzt, csak eszköznek, a veszteséget, vagy nyereségét csak a sors útmutatásának látja, hogy meddig kockáztathat. Sok-sok pénzt akar, de csak azért, hogy állandósítsa

⁶ [sajtóhiba:] az

⁷ [sajtóhiba:] elvesztett.

szenvedélyét. És ha elveszti pénzét, nem a szegénységét érzi, csak a kudarcot, hogy nem játszhat tovább. Ilyen kártyás volt István.

Nagy összegeket nyert, veszített, melyek körülbelül kiegyenlítették egymást. A kártya regényes színbe vonta az életét, úgy, mint valaha az első szerelem. Hitt a földöntúli erőkben, az életnél többre tartotta a lázat. Ez varázsosan bevilágította⁸ hétköznapijait, szűrte délelőtti-jeit, unalmas délutánjait. A kártyát nem lehet abbahagyni. Mikor fölkelünk az asztaltól, az agy tovább működik, keveri a piros, fekete lapokat. Ő is kártyázott magában, kártya nélkül. Az embereket is így osztályozta. Voltak szemében jó és rossz, szerencsés és szerencsétlen, kedves és baljós emberek, megismerte őket valami titkos jeltől. Az utcán néha kényszert érzett. Valami hirtelen megállította, azt parancsolta, hogy titokban – úgyhogy senki se lássa – megérintsen egy falat.

Majd veszteni kezdett. Barátai unszolták, hogy többé ne vegyen kártyát a kezébe. Ő tovább veszített, mindig többet és többet.

– Mikor hagyod már abba? – kérdezték.

– Holnap – felelte s másnap újra ott ült a kártyaasztalnál.

Élete különben így folyt. Éjjel rosszul aludt, nyitott szemmel hevert az ágyban, hallgatta a szállodai üvegtetőre hulló eső kopogását.

Pár órai alvás után fölkel, erős teát ivott, rummal, szivarra gyújtott és sokszor meg se mosakodott, úgy ment el sétálni. Késő délután borotválkozott, mikor a kártyaklubba készült. Akkor szesszel dörzsölte homlokát, friss keményingébe gyöngyházgombokat tűzött, úrián és hódítóan jelent meg a kártyaterem színes lámpája alatt, mintha skatulyából ugrott volna ki. Már várták őt, azonnal kezdődött a játék. Rendszerint a bankot adta. Vele szemben ült a croupier, aki széles falapáttal söpörte be az ezreseket, az ezüst-, aranypénzeket, vagy fizetett, mindig közönyösen. Körülötte a vágnivaló szivarfüstben kártyások foglaltak helyet, ismerősök vagy ismeretlenek, soványak vagy kövérek, fukarok vagy tékozlók, de mindnyájan hasonlítottak egymáshoz valamiben, mintha boldogtalan testvérek volnának. Ő fejbőlintással vette tudomásul a szerencse döntését. Ha a kártyamester

⁸ [sajtóhiba:] bevilágította

pénzt számolt, szemét behunyta, fejét lehorgasztotta. Ekkor, pár másodpercre, aludt.

Már öt órája kártyázott egyfolytában. Keze görcsöt kapott a játéktól, gépiesen adogatta a kártyákat. Megnézte őket, aztán eldobta. Többnyire nyert. Bankjában csomóban állottak a bankók.

Kevesen ültek a teremben, néhány gyáros, kereskedő, aki álmosan tuszkolta az asztalra pénzét, egy kétségbeesett játékos, aki mindig ott virradt meg, egy sápadt, kis púpos emberke, aki vele szemben ült. A többi szék üres volt.

Az egyik kártyát kiosztotta, mikor a púpos új lapot kért.

István rátekintett, de nem értette, mit akar. Aztán minden erejének megfeszítésével odacsúsztotta a lapot.

Amint gyakran megesik, ha huzamosabb ideig nagy társaságban vagyunk, most István egy kívülről érkező ember szemével figyelte az egész szobát, önmagát is. Mit is keres itt, gondolta s összeborzongott. Mocskosnak érezte kezét, arcát. Undorodott önmagától.

Fejét szokása szerint lehajtotta. És ekkor egyszerre eszébe jutott a fia. Soha ilyen élénken, soha ilyen szívesen nem gondolt még reá, két év óta. Kék matróruhácskájában látta, melynek minden gombját, minden hajlását meg tudta különböztetni, még a gallérjára hímzett színes horgonyokat is. Arca halvány volt, homloka domború, orra alatt az a piros pörsenés virított. Igen, mondta, már nem él, de emléke mégsem ijesztő. Nem félt tőle. Szeme az idők messzeségéből nyugodtan tekintett rá.

– Kérek – mondta a játékos, aki új lapot várt.

István szórakozottan tekintett maga elé. Halálosan elsápadt.

Megtörölte homlokát.

– Bocsánat – mondta – rosszul vagyok – és kiosztotta a kártyát.

Fölkelt a helyéről, zsebébe gyűrte a pénzt, hazament.

Künn hóvihár tombolt, csikorogtak a csatornák, rázkódtak a gázlámpák üvegei. Feje kiszellőzött a levegőn.

De otthon, mikor szobájába ért, akarata ellenére újra rá kellett gondolnia. Köhögött, hogy valami hangot adjon s ne legyen olyan

borzasztóan egyedül. Aztán hangosan kimondta a nevét,⁹ levetette magát az ágyra, zokogni kezdett.

VII.

Másnap – először elválásuk óta – meglátogatta volt feleségét. Szomorú ferencvárosi bérházban laktak, a második emeleten, az udvaron, két kis szobában. István nézte a bútorokat, kicsinyek, barátságtalanok voltak, törpe, nyiszlett, beteg bútorok. Az egész lakáson a meddő házasságok csöndje lebegett.

Gyula nyitott ajtót, aki a köztük levő korkülönbségnél fogva túlzott udvariassággal, a fiatalabb szerénységével fogadta, kicsit meghajolt előtte. Házikabátot viselt. Rajztollat tartott kezében. A szoba közepén az asztalon tervrajzok heverték, tussos csészék között kartonpapírok, hosszú hajszálvékony vonalakkal. István megtekintette a rajzokat.

– Milyen szép hosszú, egyenes vonalak – szólt, hogy mondjon valamit s arra gondolt, hogy ennek a fiúnak az élete is ily egyenes.

Igényteleniségében irigyelte őt.

Gyula az utóbbi két év alatt megemberesedett, komoly férfi vált belőle, keveset beszélt, a kérdésekre megfontoltan válaszolt. Finom ujjjaival gyakran végigsimította dús haját.

István egy számlára hivatkozott, melyet részletesen meg kell vitatnia Vilmával. Utóbb olyan számlák kifizetését is követelték, melyeket régen elintézték. Gyula, míg István és Vilma tárgyalt, tétlenül lógatta kezét, egy darabig az ablakdeszkán üldögélt, aztán engedelmet kért, tapintatból pár pillanatra egyedül hagyta őket.

– Ő – szólt István, mert csak most vette észre, hogy Vilma lesóványodott – csak nem beteg? – és arcába nézett, hosszan.

Magában pedig ezt gondolta: Ő is?

– Dehogy. Csak ideges vagyok.

– Különben semmi baj?

– Semmi – mondta az asszony, – semmi.

– Vigyázzon az egészségére. Sokat legyen levegőn. Jól alszik? Kisé sápadt.

⁹ [sajtóhiba:] nevét.

– Tudom – mondta, – a fejem fáj.

– Mért fáj a feje? – kérdezte István. – Vérszegény? Forduljon egy orvoshoz. Egy jó orvoshoz.

Menni készült. Előbb valami emléket kért a kisfiától.

– Nekem elég lesz egy fénykép – mondta.

Turkáltak a fényképes-dobozban, mely tele volt arcképeivel. Mindenféle fotográfia álltak itt, melyek pólyás korában ábrázolták, porcogós testtel, kötött fehér cipőben, majd szánon,¹⁰ kis télikabátban, mackóval. Egy pillanatra újra érezték gyászukat. Gyula, aki közben visszajött, a háttérben állt, nem akarta bolygatni bánatukban, hisz ez csak az övék volt.

– Azt szeretném – folytatta István, – amelyiken matróruhában van, hajadonfőtt, amelyiken a szép, domború homloka is látszik.

– Ezt?

– Ezt – szolt s kezébe vette képét, nézte. – Szegényke.

– Szegényke – sóhajtott az asszony. – Itt már látszik, hogy nem sokáig él.

– Én nem úgy találom.

– A nyakacska olyan vékony – Vilma ujjával rámutatott a nyakára.

– Nem – tiltakozott István. – Itt erős, nagyszerű gyerek. Erős gyerekek volt.

– Miért mondja ezt? Hiszen tudja, hogy folyton betegeskedett.

– Mindössze kétszer volt beteg. Egyéves korában és akkor. Utoljára – s itt István fölhúzta szemöldökét.

– Nem lehetett megmenteni – tette hozzá az asszony.

– Nem – mondta István maga elé, természetellenesen, mint ahogy színészek szokták a színpadon, – csakugyan nem lehetett megmenteni.

Két napra rá, koradélután, mikor István nyitott szemmel hevert a kereveten, kopogtak ajtaján.

A felesége volt:

– Bocsásson meg, hogy zavarom.

– Ah.

¹⁰ [sajtóhiba:] szánón,

– El kellett jönnöm, egy pár dolog miatt. Az a számla... és egyéb is... Mióta nálunk járt, nincs nyugtom...

– Nem értem.

– Ne tettesse magát. Ujra kezdi? Boldog, ha gyötörhet. Ne gyűlöljön engem.

– Én?

– Maga. Azt hiszi, multkor nem értettem meg, mire célzott. Hogy a gyerek egészséges volt, hogy még élhetett volna. Mindennek természetesen én vagyok az oka.

– Ezt nem mondtam.

– Akkor miért beszél kérem össze-vissza? Ugy látszik, nem volt elég négy évig. Folytatni akarja. Kegyetlen, igazán kegyetlen – fakadt ki az asszony s reszketett a gyűlöletből.

– Megfogadom, hogy többet...

– Nem ezt akarom – szólt Vilma szárazon, – csak azt, hogy őszintén mondja el, mit gondol. Hisz én is sokat tépelődöm.

– Ha kívánja...

– Hát nem tettünk meg mindent – tört ki a nő, – mindent, ami tőlünk telt? Nem ápoltuk, nem rohantunk orvosért, nem sírtuk véresre a szemünket?

– De – szólt István.

– Akkor éjjel azonnal fölkeltem. Kértem, rimámkodtam, hogy segítsen. Maga ott ült a diványon – mintha most is látnám – hálóingben, ásítózott. Nekem úgy dobogott a szívem, rosszat sejtettem. De azt mondta, hogy várjuk meg a reggelt.

– Mit lehetett akkor tudni? – jegyezte meg István s legyintett.

– Én másnap mingyárt intézkedtem – felelt az asszony.

István most rámeredt, föl húzta szemöldökét, úgy, mint tegnapelőtt.

– Miért bámul? – kiáltott rá Vilma.

– Azért, hogy oly jól emlékszik mindenre. Ez feltűnő, hogy úgy mondjam, mulatságos. De remélem arra is emlékszik, hogy Gaspareket hívatta.

– Hát kit hivathattam volna?

– Gasparek nem volt házi orvosunk.

– A háziorvosunk a világ másik végén lakott, a maga bölcseségéből. Borogatnom kellett szegénykét, folyton nyöszörgött. Azt se tudtam, hol a fejem. Hát átküldtem a szomszédba... hozzá...

– Tudja, kicsoda ez az ember? – mondta István.

– Hogyne, a táblája künn van, mint a többi orvosnak.

– De én elmondtam magának, hogy mit beszélnek a háta mögött. Szeme láttára írtam meg a fölmondólevelet, miután már évekket ezelőtt rájöttünk, hogy semmit sem tud s egyéves korában a kisfiút kanyaró helyett nátháról kezelte. Tudja, hogy hívtuk?¹¹ Gyógykovácsnak hívtuk. Gyógykovácsnak.

– Mit vádaskodik? – szólt az asszony. Magával közöltem a dolgot s rám hagyta, helyeselte.

– Nem, én még csodálkoztam is, hogy hozzá fordult.

– Nevetséges – és Vilma itt nevetni próbált, – hát ez egyszerűen nevetséges. Ilyen ötletek csak a maga fejében születhetnek. Ezek szerint... legalább is maga úgy látta... valakinek az érdeke volt... De kinek lett volna érdeke? Hiszen én tüstént elvállaltam, aznap este, mikor megbeszéltük, magunkhoz vettük volna és ez az ügy... ez a dolog... nem akadályozott volna meg semmit... Akár nálunk... akár magánál... De mit beszélek... hiszen ez valóságos örület.

– Akkor hagyjuk – mondta István.

Itt egyszerre megbénultak. Nyelvük nem tudott forogni, csak nézték egymást.

Kövér dongó röpködött a szobában s egyenletes zúgásával még nagyobbá tette a csendet. Aztán közönyös dolgokról beszéltek.

Az asszony fölhevült arccal, égő szemmel jött ki a szobából, mint valami vad szerelmi találkáról. Haja szemébe lógott, kalapja félrebillent. Utközben nyelte a keserűséget, fuldoklott, hányni szeretett volna az undortól. A fájdalmat akarta kiakádni, mint valami csömörletes ebédet.

Föltette, hogy többé nem keresi föl volt urát. Nincs semmi célja ezeknek a vitáknak, csak jobban fölízgatják.

¹¹ [sajtóhiba:] hívtuk?

Egyszer azonban, hogy az utcán ment, egy fordulónál, anélkül, hogy észrevette volna, nesztelenül mellette termett István. Nem is köszönt. Ugy kezdett beszélni, mintha abbahagyott vitájukat folytatták volna.

Halkan fülébe súgta:

- Ma kifizettem.
- Kit?
- Gaspareket.

Vilma megállt az aszfalton, mintha kígyó marta volna meg. Ha nincs annyi ember körötte, fölsikolt.

– Igen – beszélt István, – elküldte orvosi számláját. Volt benne annyi tapintat, hogy csak most.

– Hagyja, az Istenre kérem.

– Csak beszámolok. Végre megállapodásunk érdekében ez magát is érdekelheti. A számla 150 koronát tett ki.

Az asszony elfordította fejét, István közelebb hajolt füléhez, úgy beszélt.

– Talán sokalja? Nem, ez megilleti. Ha nem fizetem ki,¹² a bíróság hivatalosan is megítéli.¹³ Végre is dolgozott, a szó szoros értelmében, szorgalmasan eljár és az orvosi fáradtságot is csak úgy díjazni illik, mint a lakatos, vagy más iparos munkáját. 200 koronát nyújtottam át, mire ő visszaadott 50-et.

Botjával kopogott az aszfalton, aztán folytatta:

– Gasparek egyébként nagyszerűen érzi magát. Olyan piros és kövér, mint az élet, hasa kétszer akkora, mint azelőtt. Még mindig ott fityeg rajta az arany iróntartó. Emlékszik rá?

István gyorsabban beszélt:

– Ha elgondolom, hogy azóta folyton működik, csöng a telefonja, családokhoz hívják, tisztelettel övezve él és szabadon jár, akkor ordítani szeretnék. A vadász... a híres vadász... Puffadt, hájas szörny – mondta többször egymásután, – gonosztevő. A gonosztevők nem

¹² [sajtóhiba:] ki,.

¹³ [sajtóhiba:] megítéli-

olyanok, mint a színdarabokban látjuk, hanem ilyenek. Bácsiknak nevezik őket.

Az asszony rákiabált. Egy kávéház előtt álltak, ahol sokan jártak ki-be és figyelni kezdtek a vitatkozó párra. Erre továbbosontak.

Találkozásaik határozatlan időközökben, szeszélyesen megismétlődtek. Izgatottan keresték föl egymást. Sötét esőben, csatakosan vánszorogtak kis mellékutcákon. Néha véletlenül találkoztak, néha valami ürüggyel, egymás lakásán. Gyulának kis irodácskája volt, mely minden idejét elfoglalta, többnyire nem tartózkodott otthon s vagy nem tudott semmit ezekről az összejövetelekről, vagy nem tulajdonított nekik különösebb fontosságot.

Az asszony különben betegeskedett.

Fejfájásai gyakrabban visszatértek. Makacs, féloldali fejfájás gyötörte. Az ideg orvos, aki kezelte, hetente kétszer villanyozta fejét és „föltétlen nyugalmat ajánlott”. Ezért egy darabig feléje se nézett Istvánnak. Később úgy látta, hogy mégis jobb, ha kiéli izgalmát.

Levelet írt Istvánnak, melyben reggel korán találkát adott neki, valami elhagyott kis kávéházban.

Gyűlölködő öröm villant meg szemükben, mikor megpillantották egymást.

– Beteg vagyok – mondta az asszony, – kíméljen engem.

Pár perc múlva azonban ismét a régi rettenetes fegyverekkel harcoltak. Vilma kezdte. Nyugodtan mesélte az első napok izgalmát, a gyerek lázát, a betegség lefolyását, aztán, amint szokta, hozzátette:

– Az Isten vette el szegénykét.

– Miért mond ilyeneket? – szölt István. – Hiszen maga se hiszi.

– Maga nem hisz Istenben – támadott az asszony – sohasem is hitt. Mindig istentelen volt.

– Az Isten – mondta a férfi, – az Isten nem öl meg ártatlan gyereket.

– Hát ki ölte meg?

– Mi – felelte határozottan.

– Én? – suttogott¹⁴ az asszony az önkívület fakó hangján, magából kikelve.

¹⁴ [sajtóhiba:] suttogott,

– Nem mondtam hogy maga, hanem azt mondtam, hogy: mi. Mi ketten. Én meg maga, akik nem szerettük egymást eléggé, összebeszélés nélkül, de nagyon ravaszul.

– Ostobaság – suttogott¹⁵ Vilma s határtalan gyűlölettel nézett volt urára. – Én imádtam őt, most is tíz körmömmel ásnám ki a kis sírjából.

Egymásután itták a konyakot, gyújtogatták a cigarettákat. Az aszszony új cigarettát kért.

– Tegnap is virágot vittem neki – szólt, mikor már nem tudta elviselni a csöndet.

– Igen? – és István vállat vont. – Én nem járok soha temetőbe. Mi célja ennek, az Isten szent szerelmére? Se neki nem használ, se nekünk. Csak egyszer voltam ott, egyetlenegyszer, akkor is megbántam. Néztem az embereket, akik a sírokat látogatják. Szegények, mintha valami elveszett tárgyat keresnének s vissza-visszatérnének arra a helyre, ahol sejtik, nézelődnek, kutakodnak, mint akiknek valami rögeszméjük van, aztán csalódottan elmennek. Amit itt keresnek, nem találják. Aztán a modern műveltség pokoli ötlete, hogy a gyerekek itt is külön pásztát kapnak, afféle gyerekszobát. A zöld dombok olyan kicsinyek, mint a homokvárak. Alattuk két-hároméves kisfiúk, kisleányok, akik csak rövid látogatásra jöttek erre a világra s miután megismerték a lázat meg a fejfájást, eltűntek. Kis bolondok, még a cseresznye ízét sem tudták, de azért igazi halált haltak. Kőkeresztjeiken, fejfájukon ott az élettörténetük. Péterke, élt két évet... Jánoska, Piroska, Erzsike... Részletesebben alig lehetne elmesélni. Egy dolog azonban megrázó: a hallgatás. Az a nagy-nagy hallgatás szinte fölördít az égre. Miért volt mindez? Én a játszóterekre gondoltam, melyen a gyerekek labdázna, visongnak. De itt ők is éppúgy hallgatnak, mint a felnőttek.

Kicsit megállapodott, aztán tovább beszélt.

– Általában nem törődöm ilyesmikkel. Mással foglalkozom. Látja, például sokat gondolok a papra. Arra az egyszerű papra, aki összekötött bennünket és kért, hogy szeressük egymást. Szegény öreg,

¹⁵ [sajtóhiba:] suttogott,

talán maga se tudta, milyen nagy szót ejtett ki. Azt mondta, hogy: „a szeretet az élet”. És azt gondolhatta, hogy: „a szeretetlenség a halál”. Aki nem szeret, az öl. Az mindig öl.

Az asszony szemében egy gondolat csillant meg. Ellenvetést kockáztatott.

– Ha végiggondolom az egészet, mégis nyilvánvaló, hogy maga a hibás. Hiszen maga a férfi, mindig csak maga parancsolt otthon. Akkor rögtön cselekednie kellett volna. De nem tette meg. Emlékszik, mikor egyéves korában megbetegedett, éjnek idején szaladt orvosért, úgyhogy a hálóingére kapta télikabátját s félóráiig ácsorgott a gyógyszerár előtt a hóban. Mégis hazahozta az orvosságot. Istvánka pedig meggyógyult.

– Tudom. De maga akkor szeretett engem.

Még sokáig maradtak együtt, hirlapokat olvastak.

Egy idő múltán megszólalt István:

– Nézze – mondta halott hangon.

Az asszony föltekintett.

Tudta, hogy ilyenkor mi következik. Ujra kínozni fogja, könyörtelen módszere szerint föltépi a sebet, mely évek óta nem tudott behegedni. Nem tiltakozott ellene. A nagy fájdalmat jobban szerette, mint a sajgató bizsergést. Figyelmesen hallgatta.

– Nekünk volt egy cselédünk. Verának hívták. Annak született egy gyereke, törvénytelen gyerek, szegény kis cseléd fattyú. Két hónapig szoptatta. Egy este aztán, mikor nem volt senki a szobában, lefektette az ágyra, betakarta paplannal, dunyhával, rátett egy párnát a kis szájacskájára, úgyhogy nyöszörgését se lehetett hallani és teste egész terhével ráfeküdt.

Az asszony halántékához kapott, szerette volna befogni fülét. De nem tette.

– Vera vagy tíz percig várt. Aztán a gyereke holttestét otthagya, kiment a szobából. Még aznap letartóztatta a rendőrség. Minden napos eset, gyakran olvasni ilyet. Tegnap jutott eszembe, mikor nem tudtam aludni s gondolkoztam mindenféléről.

István hamuszürke arccal az asszony arcába meredt:

– Ártatlannak tartja Verát? – kérdezte.

Vilma nem felelt.

– Én nem tartom annak – mondta István. – A törvény se. Tíz évet kapott. Azóta biztosan leülte Mária-Nosztrán. Már régen kiszabadulhatott s ha él, akkor talán boldog is lehet. Mert aki levezekelte bűnét, az legalább nyugodt. Lehet, hogy már férjhez is ment.

Kényszeredetten fizettek, elváltak.

Otthon mindig valami megoldáson gondolkodtak. Néha, úgy rémlett, egész közel van. De mikor meg akarták fogni, amit zaklattott agyvelejük láza tükrözött eléjük, látták, hogy csak képzelődtek.

VIII.

Az asszony a nyári hónapokat minden évben szüleinél töltötte, vidéken.

Gyula, bár neki is szüksége lett volna pihenésre, nem ment le vele. Valami nagyobb megbízást kapott, melytől egész vagyont remélt, ezért minden idejét neki szentelte, a kánikulában is dolgozott. Eddig vergődve, nyomorultan éltek. Most, hogy tünedezni kezdett ifjúságuk, legalább egy kis kényelmet akartak. Gyula folyton vonalzott, hosszú léniákkal és háromszögekkel babrált, gumizta a rajzlapokat.

Kövérek hosszú fehér, földszintes házban laktak, a kis város főutcáján.

Valaha nagyon híres porta volt ez. Régen építették. Akkor, mikor még a napszám olcsó volt és az emberek nem igen siettek. Hatalmas bolthajtásai, méter-vastag falai idilli idők nyugalmát árasztották. Az öregek sokat tudnak beszélni arról, milyen megyére szóló mulatóságok zajlottak le itten, mennyit táncoltak ezeken a szálkás padlókon. Évekkel ezelőtt hetente szült náluk a cigányzene. Az asztalok reggel, este terítve voltak, mint a vendéglőkben s azok, akik társaságot kerestek, a nap bármely órájában idejöttek, ettek-ittak. Bort hoztak a pincéből, a konyhában mindig sült valami. A gyógyszerészné – híres gazdasszony volt – meleg tányéron friss töpörtyős pogácsával, fánkkal kínálta a vendégeket.

Most is verőfény záporzott a szobák fehér meszelt falaira s az ablakokban, mint régen, piros virágok nyíltak cserépben. Ennek a háznak volt valami jellegzetes szaga. A szalonon át, melyet üvegajtó választott

el a gyógyszerértártól, átszívargott a patika illata, az aeter párája összevegyült a szobák légkörével, mely a sok fehérenemű, a gyakran súrolt padló, a jó háziszappan egészséges, tiszta szagát árasztotta.

Vilma már messziről megérezte ezt s szívdobogva lépett be. Ott állt a fülledt családi körben.

– Az élet háza – gondolta.

Itt minden tárgynak megvolt a maga története. Annyira megtelt étellel, hogy aki hozzájuk ért, azt megrázta a delejes áram. Minden villa, kés, kanál, olló, tű emlékeztetett valamire. Mikor a gyógyszerészné kinyitott a varró asztalkájában egy dobozt, megtalálta azokat a gombokat, melyeket kisleányai gyerekruháiról fejtett le.

– Ha én elmondanám az életemet – sóhajtott néha a gyógyszerészné, – arról regényt lehetne írni – és szeme majdnem eszelős fénnnyel ragyogott a nagy-nagy jósaágtól.

De ha kérték leányai, hogy mesélje el, csak homlokon csókolta őket és hallgatott. Élete nem is volt regény. Tizenkilenc éves korában férjhez ment. Csak arra emlékezett, hogy a gyógyszerész akkor a mellényén duplafonatú aranyláncot viselt s göndör, fekete haja homlokára csapzott, nem volt kopasz, mint most. Kilenc gyermeket szült. Az évek – csöndes, fájdalmas, cigányzenés évek – összeolvadtak lelkében. Ha azonban egy keresztelőről tett említést, vagy egy vörhenyről, vagy valamelyik leánya első báljáról, akkor mindent pontosan látott. Megmutatta a szobapárkányt, melybe egyik kisfia beverte homlokát hétéves korában s azt az ablakdeszkát, melyről leesett legnagyobbik leánya. Szavakat ismételtetett, melyeket gyermekei már nem értettek. Varrt, süttött, főzött, ápolta a kicsikéket, mikor betegek voltak és sokszor előfordult, hogy egyszerre négy ágy állott megvetve, ő pedig egymásután rakta a forró fejekre a borogatásokat s keze a téli hidegben kirücskösödött.

Vilma sokáig nézte anyját, amint ölbe tett kézzel ült s nem volt se szomorú, se vidám. Alig öregedett meg. Csak a sok-sok élet látszott rajta.

– Mi vagyok én? – kérdezte magában Vilma. – Gyermek vagyok és gyermektelen anya.

Néha elvetődtek ebbe a házba a cigányok is, fölállt a banda a hosszú folyosón, cimbalommal és nagybőgővel, mint egykor a gyógyszerész nevenapján, kicsit cincogott, de aztán hamar elment. Vasárnaponként eljöttek ide nénei is, a Kövér-leányok, az urukkal és dajkákkal, akik gyerekkocsikat toltak az udvaron. A sokat látott ház asztalán újra tej, kamillatea gőzölgött.

Vilma a hétköznapiakon egyedül maradt szüleivel. Ekkor únta magát, ide-oda ténfergett. Egykori leányszobájában ágya fölött lógott egy arckép, fekete tojásdad keretben, Istvánka fotográfiája. Most ebből az elhagyott szobájából nézte a kisfiú az élet közönyös múlását.

Vilma ült a kertben, petúniák, verbénák között. Csillagtalán nyári éjszaka feküdt mellére, melyet a vidéki por sűrűvé, fullasztóvá tett.

Az öregekre gondolt, apjára és anyjára, kik már korán fekszenek, kímélik magukat, életük utolsó éveit élik. Künn a folyosó ablakán mécs égett, úgy mint gyermekkorában, hogy a hálósobába egy kis fényt szítáljon és lássanak, ha fölkelnek. Ezen a szokásukon évtizedeken át nem változtattak semmit. Olyan templomian lobogott a kis mécs. Volt benne valami szertartásszerű, komoly.

Különben ebben a házban már mindent elnyűttek. A kilincsek rozogák voltak, az ajtók nyikorogtak, az ablakok némelyikét nem lehetett becsukni. Ellenben az öregek ragaszkodtak hozzájuk. Megkegyelmeztek a holmiknak, melyek oly sokáig szolgálták őket, hiszen a tárgyak is csak egy életre szólnak. Arra a kevés időre, gondolták, amíg itt vannak, nem érdemes újat szerezni.¹⁶

Szél kerekedett s megsimogatta Vilma arcát, búsan és finoman, mintha valamire emlékeztette volna. Elmúlik az élet, mondogatta magában, de nem szüleit sajnálta, akik szépen, nemesen, nyugodtan öregedtek meg, örömben és gyászban, hanem önmagát, aki mindig elégedetlen volt s úgy vágyakozott el innen, mint valami börtönből, a szebb, újabb, érdekesebb felé. Holott csak itt volt boldog. Az az unalom, az a csönd, az az eseménytelen élet, melyet itt élt át, az volt a boldogság. Csak az volt a boldogság.

¹⁶ [sajtóhiba:] szerezni.

A lépcső alatt volt egy bolthajtás, melyet valaha gallyakkal ékesítettek föl, itt játszottak valaha bújósdit a testvéreivel. Vilma fölkel, a sötétben a bolthajtás alá tekintett. Érezte az avar páráját, melyet régen s mellét kifejezhetetlen idegességgel szorította össze valami. A tücskök ciripeltek.

– Mi lett belőlem – gondolta és visszaült a padra.

IX.

István mindig abban a reményben bontotta föl postáját, hogy levelet kap tőle. De nem jött se levél, se kártya.

Ekkor kezdte érezni, mennyire szüksége van rá. Ha őszintén számot vetett magával, be kellett vallania, minden reménysége csak az volt, hogy Vilma hazajön és újra beszélhetnek egymással. Lehet, hogy ő ott a távolban talán már másképp látja az egészet, rájött valamire, ami megváltoztatja a helyzetet.

Fülledt, budapesti nyár volt. István szállodai szobájában lakott, fenn a negyedik emeleten, egy kis kalickában, mely olyan forró és levegőtlen volt, mint a velencei ólomzárkák. Nappal leeresztette a függönyöket, bezárta az ablaktáblákat, aludt. Csak estefelé kelt föl, mikor csökkenni kezdett a pállott, sárga meleg. Szél futott végig a körúton, megmozgatta az aszfaltban levő akácfák lombjait, kavarta az utca szemetét, a rozsdás leveleket, a reklámcédulákat, melyeket napközben dobáltak szét ácsorgó emberek. Kigyulladtak a tüzek, egy villamos csillag, egy-egy vörös reklámkígyó tündöklött föl a sűrűségben. Nézte ezt az esti életet nyitott ablakából.

Nem tudta, mit csináljon. Végigment a Rákóczi-úton, Budapestnek ezen a szörnyű, baljós útján, mely az egész várost jellemzi. Gyorstalpalók, gyorsfoltozók, enyveshátasok boltját látta itten egymás hátán. De az út stílusa minden ötméterre változott. Melegből hidegbe ért, borzongva. Voltak olyan részei, melyek a nápolyi zug-utcácskákra emlékeztették, más részek Párizs külvárosait hozták eszébe, ismét mások a bécsi kabarék negyedét, vagy az orosz csapszékek szurdékját.

– Szörnyű... szörnyű – mondogatta.

Pesti emberek ténferegtek s úgy látszott, ők se igen tudják, mihez kezdjenek. Hát ők is? Nem álltak és nem ültek, valami közönyös

helyzetet foglaltak el az éjszakában. Botorkáltak homályos köveken, négyen-öten kis csapatba álltak, a csendes várakozók nem tudtak hazamenni a hőségben. Azért vesztegeltek itt, lógó karral. Nem beszéltek. Arra is lusták voltak. Csak néha nevettek, de nem a szívükből, hanem a torkukból. Egy közismert pesti elmebeteg lyukas keménykalapjával mindenkinek köszönetet, ez okozta a derűtséget.

– Szörnyű... szörnyű...

Távol a gázcsőből láng bugyborékkolt, nyitott lepkeláng, egy kofa gyümölcsös szekerére világított, melyet ponyva takart. Az utcapadon dereshajú nő ült, rongyos ruhában, hajadonfőtt, levetette cipőjét és a hűlni kezdő éjszakában légfürdőt vett a lába. Az utcai nők is cirkálni kezdtek, magassarkú lakkcipőben, sárga hajjal, vastag, poros parókában, mely alatt homlokuk gyöngyözött a verejtéktől. Rájuk nézett, végtelen szájalommal s nem tudta elképzelni, mi lehet a céljuk. Ha az a céljuk, hogy megijesszék a járókelőket, akkor elérik. Ugy kifestették arcukat, mint a bohócok. Mintegy álarcot viseltek. Az álarc alatt két szem nézett rá, egy ember szegény két szeme. A reménytelen kavargásban azonban akadtak sokan, akik megálltak, szenvedő szívek, nem ijedtek meg tőlük, fölfedezték bennük a testvért.

– Szörnyű... szörnyű...

Hová menjen? Barátai, a családi körükben, untatták őt. Valahányszor elfogadta meghívásukat s végigevett náluk egy hosszú vacsorát, fáradtan érkezett haza. A kártyázást abbahagyta,¹⁷ vagyona elúszott, nem érdekelt semmi. Egyszer-mászor szórakozni próbált, kocsi-ra ült, megvacsorált egyedül a ligetben, bevetődött egy nyári kabaréba is, ahol tüllszoknyában kis nők ugrálnak és sápadt, tüdővész-es, vagy vérbajos színészek csiklandós, könnyű tréfákat mondanak az életről. Szánta a színészeket, önmagát és bosszankodva, vagy mosolyogva állapította¹⁸ meg, hogy ez sem megoldás. Ugy vetette el ezeket a kis mulatságokat, mint haszontalan orvosságokat.

Aztán nem próbált semmit sem. Hevert a szálloda rézágyán, gondolkozott. Most már nem okozott fájdalmat az emlék. Vigasztalásnak

¹⁷ [sajtóhiba:] abbahagyta

¹⁸ [sajtóhiba:] álladította

tudta, hogy foglalkozhat azzal, ami elmúlt. Hihetetlen éberséggel emlékezett vissza mindenre, ami házassága utolsó éveiben történt. Hallotta, hogy az öregemberek nagyon elevenen látják fiatalságukat. Ezt a képességét közeledő öregségének tulajdonította. Szőtte-fonta a képeket, mint mikor valaki álmodik s esténként ott folytatja az álmot, ahol előző nap megszakította. Néha rábukkant olyasmire, amiről azt hitte, hogy végkép elfelejtette. A mult lomtárából örvendő fölemelte ezt, és megőrizte. Érezte, hogy többé sohasem fogja elfelejteni.

Szórakozás volt ez az emlékezés, de munka is, kötelesség is, melybe belefáradt. Kicsit pihent, hogy újult erővel, tisztább fővel folytathassa. Micsoda detektívregény, dünnögte, mikor egy-egy esetet bogozott és micsoda a célja. Nyilvánvalóan semmi. De azért folyt tovább az izgalmas nyomozás, szaporodtak a le nem írt akták, az óriási pör végtelenbe nyúlt, anélkül, hogy valami mentséget, vagy enyhületet adott volna. Mégse tudta abbahagyni. Ha magára maradt, mindig újra kezdte.

Különösen vasárnapjai voltak elviselhetetlenek. Az emberek mulatni próbáltak, egy napra kiszabadultak a kötelesség rabságából, de arcukra rá volt írva, hogy ebben is csalódtak s estefelé már visszavágytak az igába, melyet egész héten átkoztak. István ezen a napon ismerősöket keresett az utcákon, de mindenkije nyaralt. Unalmában elhatározta, hogy meglátogatja Gyulát.

Otthon találta, vonalzóí és körzői között ült, dolgozott.

– Hogy-mint vagy?

Gyula meglepődött a látogatáson, bevezette a szalonba, leültette, szivarral kínálta. Csak aztán felelt.

– Köszönöm – mondta határozatlanul, – sokat dolgozom. Különben Vilma minden héten ír, jól van, fürdik, kúrát használ.

– Hallottam – szólta István, – hogy valami nagy megbízást kaptál.

– Ó – felelte, – kiderült, hogy a medve bőrére ittunk. Csak évek múlva lesz láttatja. De akkor biztosan.

– Örülök – mondta István s érezte, hogy elfogyott a mondókájuk.

Néhány pillanatig szótlánul ült. Mellét nehéznek érezte, feje szédült. Arra gondolt, hogy most kitárja a lelkét, hogy most elmondja, mit szenvedett eddig ő is, a volt felesége is. Hiszen ez a fiú úgyis

tud mindent. Amint azonban Gyula arcára pillantott, aki hidegen, kissé gyanakodva fogadta, elállt szándékától. Félreértene, talán egyáltalában meg se értené. Azt mondják, nem nagyon értelmes ember, a tussos-csészén túl megszűnik látóköre. Aztán meglehetősen boldogtalannak látszik, az életharc őt is elnyűtte.

Szidta magát az utcán, szégyenkezett, hogy ilyen ostobaságokat akart elkövetni. Az esőre hajló égről kénsárga felhők lógtak, vak meleget leheltek a kövezetre. Ment tovább, vitte a lába. Átbotorkált a hídon, csak később vette észre, hogy budai utcákon járkal, aztán újra a pesti oldalon találta magát, hazatérő kirándulók közt, akik virágokat hoztak kezükben.

Egyszerre gyökeret vert a lába.

Gasperek fekete tábláját pillantotta meg, az arany betűkkel. Még mindig itt volt. A fűszerkereskedés is, Kalmár és Társa, a régi üzlet. Vele szemben a négyemeletes ház, melynek első emeletén laktak valaha. A csempézett, tiszta kapualjában már égett a villany.

Fölment a lépcsőn és anélkül, hogy gondolkozott volna, anélkül, hogy tudta volna, mit csinál, becsöngetett volt lakásukba. Feketeruhás, fehérkötényes szobaleány nyitott ajtót, aki közölte, hogy a háziak nincsenek otthon, nyaralnak a Balaton mellett. Istvánnak most villant eszébe, hogy itt senkit sem ismer s nincs keresni valója. Megijedt a helyzet furcsaságától, összeszedte magát, azt hazudta, hogy a háziakkal már tárgyal, át akarja venni a lakást, szeretné megtekinteni.

A szobaleány bevezette.

István egymásután nézte meg a szobákat, mint azok, akik lakást akarnak bérelni. Bement régi dolgozószobájába. Angol bútorok terpeszkedtek, kényelmesek, dúsak. Az új bérlők jómódúak lehetnek.

– Ez itt a szalon – mondta a szobaleány, aki egymás után gyűjtögetta a villanyt. Ez pedig a hálószoba.

– Igen. És az?

– Ez az ebédlő.

István az egykori gyermekszobában állott.

Alig ismerte meg: egészen el volt torzítva az új ismeretlen holmikkal, mintegy eltorlaszolva egy óriási asztallal, egy zömök, faragványos pohárszékkal. Sokáig állt az erős villanyfényben, jobbra-balra

tekingetett. Nagyon sok láng égett. Akkor csak egyetlen lámpát gyújtottak, hogy ne sértse a kis beteg szemét.

A nagy fehér ablakok a régiak voltak. Innen, ezekből az ablakokból nézte Istvánka a hóesést, az első hóesést, melyet már látott, az elsőt és az utolsót. Aztán itt történt az egész. A hálóságy üres helyére bámult. Akkor melléje húzták a kis asztalkát, melyet a másik szobából hoztak át, erre tették az orvosságos üvegeket, a porokat s később a tanár erre rakta le oltótűjét is. Most oly határozottan látta a gyerek arcát, hogy le tudta volna rajzolni. Eleinte vérvörös volt a láztól, csak aztán halványodott el, komolyan és megadóan, csak aztán nyúlt meg kis orra és domborodott ki okos, kedves homloka, mint egy szoboré.

Végigsétált a szobán, mintha lépéseivel ki akarná mérni. Nagyon kicsinyelte. Emlékezetében sokkal nagyobbnak képzelte. Legalább kétszer ekkorának. Azt hitte, hogy itt nagy-nagy tér volt, mint egy színpadon, ahol tragédiákat játszanak. Csodálatos, hogy csalódik néha az ember.

István lehunyta szemét. Ezt kérdezte:

- Gyerekek nincsenek?
- Nincsenek.

A szobaleány kikísérte és megjegyezte:

- Nagyon szép lakás.
- Igen – felelt István, – alkalmas lakás – tette hozzá és majdnem elmosolyodott, hogy olyan szót használt, melyet különben sohasem szokott, de újra ismételte: – alkalmas lakás.

Erre köszönt, fejét csóválta, elment.

X.

– Meddig tart ez így? – gondolta.

Vilma nem várta meg a nyár végét.

Két hét múlva gyorsvonaton robogott vissza Budapestre, az Alföldön, melyet annyiszor látott a vonatablakból, hogy minden jelzőoszlopot, mérföldkövet ismert rajta. Mezők suhantak el, gémeskudak, gulyák, mocsarak, szárártövisek, kék mezei virágok, pipacsok. A kövér nyár dinnyék, tökök sárga koszorújában aludt.

Egész úton az ablaknál állt. Haja repdesett a haladás szélrohamában. Por, füst, forró korom hullt rá.

Mikor a vonatfülke tükrébe tekintett, majdnem idegen arc meredt rá: csupa ránc volt, csúnyult és öregedett.

Budapesten esett az eső. Szomorú, hideg víz hullt a fákra, jelezve, hogy vége a nyárnak.

– Nem bírtam tovább – mondotta Vilma Istvánnak, – a vidék elviselhetetlen. Egész nap untam magam, ásítóztam, éjjel a nagy melegben nem tudtam aludni. Bálok vannak, jótekon hangversenyek, csónakkirándulások a tavon, mint régen. Irtózat. Alig vártam, hogy lássalak, hogy beszéljek veled. Mit csináltál?

Istvánt hosszú idő múltán először tegezte azóta, olyan természetesen, magátólértetődően, hogy az nem csodálkozott rajta. Hangjában is volt valami, ami jól esett.

– Hogy mit csináltam? – kérdezte István. – Semmit.

– És mit szándékozol csinálni?

– Semmit.

– Kössünk békét – mondta Vilma bátran.

– Velem? Én már régen, régen békét kötöttem veled.

Vilma sírva fakadt. Hosszan, hangtalanul sírt, könnyeit nem törölte föl, hagyta, hadd folyjanak végig arcán, hadd húzzon rajta barázdát a sós, maró, forró nedv. Évek óta nem sírt ilyen jóízűen. István nem csitította. Nézte, várta, hogy megpihenjen.

– Most már jó – szölt Vilma s elmosolyodott. – Én sem haragszom rád, sohasem haragudtam. Bevallhatom neked, hogy te vagy minden vigasztalásom, csak azért érdemes még élnem, hogy beszélhessek veled, hogy elmondhassak mindent, ami eszembe jut. Ott a vidéken gondoltam egyszer arra is. Az apámnak van egy forgópisztolya. De nem érdemes. Ez sem érdemes. Ha mellettem leszel és megígéred, hogy nem nézel rám úgy – tudod úgy – akkor még érdemes élni.

– Kedves – mondta István és megsimogatta kezét – lásd ezt akartam. Nem szebb így?

– De igen, szebb, csak így szép. Most megint lélekzem. Egy hétig ismét élhetek. Isten veled.

Egyszer István hosszan figyelte őt, amint fejét az asztalra hajtotta. Végtelenül meghatotta. Mozdulatlan szenvedésében¹⁹ volt valami régies. Az édesanyjára hasonlított.

– Ugy-e csúnya vagyok? – mondta az asszony.

– Dehogy, drága.

– Megöregedtem – szólt vigasztalanul.

István rátekintett. Láta, hogy egykor sima homloka már csupa ránc, orrától szája felé két keserű, mély árok szalad, a könnyek levezetőcsatornája. Haja is meggyérült. Halántéka körül ősz tincsek csillogtak hajdani pompás székeségében. Színe szürkés-zöldes volt, majdnem neveléséges. Leírhatatlan szánalom fogta el. Odahajolt, megcsókolta kezét:

– Nem – mondta István csendesen, – nagyon szép vagy. Sohasem voltál ilyen szép, Vilma.

– Te olyan jó vagy.

– Lásd – tette hozzá István, – most elvehetnélek. De már késő.

– Késő – szólt Vilma, mint visszhang.

– Itt kellett volna kezdenünk. Évekkel ezelőtt ismertem egy orosz embert, valami menekült volt, hihetetlen nyomorúságban élt, gyakran összejöttem vele. Az egyszer elmesélte, hogy a muzsikok nem ismerik ezt a szót: szeretlek. Azt mondják a nőknek, akiket feleségül vesznek: szánlak. Azt mondják: sajnállak. És ez annyit jelent, hogy: szeretlek.

Az asszony boldogan tekintett rá:

– Sohase csaltalak meg, akkor sem, hogy jegyben jártam. Mindig becsületes maradtam.

– Igen – jegyezte meg István, – szép lett volna, de – hogy is mondjam – mi elhibáztuk a sorrendet. Csak a sorrendet hibáztuk el. A házasság, az, amit valóban annak lehet nevezni, sohase kezdet, hanem vég, tragikus kényszerűség. Akkor szabad megkötni, mikor már készen van. A többi? Kaland, társasjáték. Jaj azoknak, kik fölteszik magukban, hogy megházasodnak, akik megpróbálják és várnak tőle valamit.

– Ha elválnék – tűnődött Vilma.

¹⁹ [sajtóhiba:] szenvedésben

Aztán maga legyintett:

– Nem, Gyula is annyira megszokott. És szeret. Én is szeretem őt. Nem lehet válni. Te tudod, hogy nem lehet elválni.

XI.

Multak az évek. Ezalatt kevés történt, majdnem semmi. Gyula két év múlva nagyobb pénzhez jutott, bevált a vállalkozása. Most már nem kellett nélkülözniök, operába jártak, külföldi fürdőhelyeken nyaraltak.

Tíz évre Vilmának újabb gyásza lett: meghaltak szülei, előbb a gyógyszerész, aztán a gyógyszerészné. Mind a ketten már túl voltak a hetvenen. Leányai nagy sírással, tisztességgel temették el őket. A hosszú fehér házat, melyben annyit vigadtak, eladták. Most derült ki, hogy annyi volt rajta a teher, hogy örökségük alig maradt. „Elmuzsikálták” – mondták a városban.

Valami élelmes, fürgé vaskereskedő vette meg a házat, aki falait átfestette, belsejét átalakította, a Szent Anna gyógyszertár helyiségébe pedig beköltözködött a vaskereskedés.

Meg se lehetett ismerni.

Most idegenek voltak itten is.

István ötvenéves korában megöszült, lelkében megöregedett. Nyíltan beszélt a halálról, tulajdon haláláról is, az öregemberek közonyével, akik már egynek tudják magukat a földdel s nem éreznek részvétet semmi iránt. Pápaszemet viselt. Fogai gyöngültek, inye vérzett. Mikor beharapott a kenyérbe, piros lett a kenyér bele. Évekig járt a fogorvoshoz, aki aranyhidakat, műfogakat szerkesztett szájába.

Szomorú mosollyal tűrte az életet.

Éjjel, mikor nem tudott aludni, szobájából hallgatta egy kutya ugatását, mely valamelyik szomszédos ház udvarából hangzott át.

Sohase látta ezt a kutyát, de idő múltán valami láthatatlan barátság fűzte hozzá, figyelte dührohamait, kitöréseit, szűkölő, visszavonuló vinnyogását. Az árnyakat kergette az udvaron. Ha sütött a hold, egész éjszaka virrasztott, minden lombzörrenésre fölneszelt, orrát nyilván a magasba emelte, úgy vonyított hosszan, keservesen. Istvánt majdnem szórakoztatta ez a nevetséges gyötrelem, ez a soha véget nem érő

szenvedés. Mint az idegbeteg üvöltött ez az állat, mint az őrült, aki egész életén az üldöztetési mánia rémeivel küszködik. Ilyen minden kutya. Pedig az emberek az állatok nyárspolgárjának tartják a kutyát.

– Szegény – gondolta, – ő se tud aludni.

Vilma öregedő éveiben megszerette a zenét, hangversenyekre járt, az urával együtt.

István olykor találkozott vele egy-egy társaságban, ahol zongoráztak, hegedültek. Egymás mellé ültek, félre a vidám ifjúságtól, egy pálma alá. Ha beszéltek, csönd volt szavaikban:

– Schumann – mondta Vilma, – a „Kinderszenen” – s könnyet törölt szeméből.

István egyszer így szólt:

– Multkor azt mondtad, hogy csütörtökön történt. Vasárnap volt. Csütörtökön mindig éjfél után jöttem haza. Aznap pedig már tízkor otthon voltam.

– Igen – mondta Vilma, – igazad van, vasárnap volt.

Máskor Vilma kezdte:

– Ma láttam a játékosboltban egy mackót. Egészen olyant. Emlékszel, hogy félt tőle?

– De aztán megszerette – emlékezett vissza István – még az ágyába is magával vitte.

Igy tisztáztak mindent, a legapróbb részletekig.

– Mi lett Annából? – kérdezte egyszer az asszony – azóta semmit se hallottam felőle.

XII.

István egy nyári este hírül vitte neki, hogy Gasperek meghalt.

– Mikor? – kérdezte az asszony és elsápadt.

– Ma délután. Hirtelen. A verandán pipázott. Egyszerre kiesett szájából a pipa és vége volt. Agyszélhűdés.

– Hát ő is?

Sajnálni nem merték és nem tudták.

Vilma rátért arra, amin gondolkozott:

– Ha ő nincs, akkor talán...

– Akkor akadt volna más. Mindig akad más. Nyugodj meg ebben, kedves.

– De hány ember él a földön, akivel szintén megesett ilyesmi, mint velünk. Végzet, véletlen, mondják és tovább élnek.

– Ők nem látnak – mondta István, – mi látunk.

Vilma csak ezt mondta még:

– Rossz orvos volt.

– Nagyon rossz – szólt István.

– Csak el lehetne felejteni – sópáncodott az asszony.

– Ha meghalunk, elfelejtjük – mondta István. – A halottak mind elfelejtik az életüket. Azért olyan nyugodtak. Azért tudnak olyan hosszan aludni.

– És addig?

– Addig élünk.

Kis szünet után.

– Ugy, ahogy lehet.

– Ő a mennyországban van – szólt Vilma.

– Igen, mi pedig itt maradtunk – és elhallgatott.

István nem mondta ki, amit gondolt. Hogy a pokolban vannak, hogy a kárhozat lángjai közölt vannak.

– Dehát nincs bocsánat? – rimáncodott a nő.

– Nincsen.

– Annyit szenvedtem én is, te is. Senki se könnyörül rajtunk?

Az a csönd, mely a nő szavait követte, olyan volt, mintha mind a ketten várták volna valaki feleletét. Senkise szólt.

Évről-évre így koptak, fáradtak és mentek a biztos halál felé.

De nem bocsátott meg nekik senki.

(Vége.)

Kék gyász

Kisöcsém alig élt huszonnégy órát. Szemei kinyíltak a tavaszra és meghalt. Szemei is kékek voltak, mint az ég.

Halálában pedig volt valami derűs, egyszerű, boldog.

Az üvegburás állóórát egyszer sem kellett felhúzni s az ő kis szíve már lejárt.

Másnap reggel házunk halottasházzá változott. Kék takarókat hoztak, ezüstrojtokkal, kék fátyolokat, lepleket, melyekkel bevonták a kis tiszta szobát. Egy polituros asztalra állították az érckoporsót, mely inkább játékdobozhoz hasonlított. A kisgyereknek picike a játéka és picike a koporsója is.

Valami megdöbbenés és enyhe – nem kellemetlen – szomorúság vett rajtunk erőt. Apám feketeruhában, sötétén járkált a szobákban. Sóhajtozott, de bánatában – észrevettem – sok erőltetett, színpadi volt, nem is hittem neki. Csak anyám sírt keservesen. Mi némán álltuk körül a koporsót. Néném meg a jegyese, hugom meg én. Egyik öcsém hangosan dobolt, trombitált künn az udvarban, a tulipántok között.

Én akkor tizenhárom éves voltam. A latin könyvekkel éltem, templomi tisztaságban. Odaálltam a halott elé és azt mondtam:

– Csak ilyen ez?

Csodálkoztam, figyeltem, vártam. Mikor pedig mindenki kiment a szobából, lábujjhegyre álltam, kinyujtottam kezem és azzal a féllénk-vágyó mozdulattal, mellyel tilos tárgyakhoz, késhez, ollóhoz, cukrászsüteményekhez ér a gyermek, ujjaimat a kis halott hideg homlokára nyomtam.

Órákig bámultam őt, szótlantul. Nem tudtam betelni a halál érzésével.

Messze, a másik szobában, az ablakmélyedésben, kék fátyolok mögött kis mécs égett és ez az elmosódó²⁰ fény, a lángoló verőfényben, egy virrasztó lélekre emlékeztetett s a házat templommá a fájdalommat mítosszá varázsolta.

²⁰ [sajtóhiba:] elmosodo

Mégsem fájt nekem ez a fájdalom. Inkább belesápadtam, mint valami váglyba. Hiszen csak egy kis vendég ment el, ki itthagyt a névjegyet, kék-ezüst gyászjelentését. Mindenki érezte ezt. A gyász mélyén a szemekben, a szájak vonalán s a szókban is titkolt öröm lappangott.

Este a függönyöket leeresztették. Engem aludni küldtek. De egy óra múlva visszaszöktem a szobába.

Margit, a fiatal, szóke cselédünk a gyertyák lobogásában állott. Könnyezett és imádkozott, sóhajtott és félt ő is, akár én. Arca viaszhalvány volt. Jól esett mellette lennem és félni, sóhajítani, sírni, vele együtt.

Hajnaltan vörös szemmel ébredtem, álmatlan párnák között. A leányra gondoltam, aki olyan bánatos volt. Csüggedten öltözködtem. Mosdás közben éles, szikrázó nap csiklandta nyakam. Kimentem a kis parkba sétálni. Az égen fecskék énekeltek, verebek ugráltak a szeméten. Egészségesen ropogott cipőm alatt a kavics.

A délután azonban rettenetes volt. Ilyenkor szobáink már homályosak. Lassan készülődtek a temetésre. Egyre többen és többen jöttek. A szemek ragyogtak, az arcok pirosak voltak, a szájak melegek és leheletük forró. Elgyötrődve, idegesen húztam föl fekete cérnakesztyűmet, melyről lepattogzottak a gombok. Indultunk a temetésre. Előbb azonban kisuhantam a kertbe.

– Margit, – mondtam a leánynak – sajnálom magát, hogy olyan halvány.

– Mint egy halott – gondoltam hozzá.²¹

A leány sírt a tavaszi fűben. Mi mentünk. Elöl kocsin a rokonok. Utána a jegyesek másik kocsin, egymáshoz simulva. Én a nagybátyámmal, ki vadászni szokott és a szüreten rakétákat enged föl.

Mire visszatértünk, besötétedett. Mindnyájan hozzánk jöttek s az ebédlőben ültek le. Egy sarokban húzódtam meg. Fejem lüktetett a friss föld, a tavaszi rögök életkedvétől. Körülöttem szokatlan boldogsággal csörömpölt az élet. Nyugalom ereszkedett reánk. Egy fiatal asszony tettetett bánattal ült a pamlagon, ölében egy csokor

²¹ [sajtóhiba:] gondoltam.hozzá

ibolyával. Az ura melléje bújt s kezük összeért. Akik itt maradtak, mind-mind boldogok voltak, örültek.

A szoba komor volt, ünnepélyes.

Meggyújtották a lámpát. A pap az asztalfőn foglalt helyet. Arca ragyogott a bronz fényben. Poharában fekete-vörös bor csillogott és amint ajkához emelte, szája szélét megnedvesítve vele, finom mosollyal, nem minden grácia nélkül mondta:

– Egy angyal az égben, egy fehér angyal az Ur trónusánál.

Hirtelen meleg lett körülöttem. A félelem és mámor fülledt érzéssel hömpölygött végig. Szemem égett, torkom tüzelt. Kimentem az udvarba. Minden kék volt. A kék égen kétszer akkora csillagok, mint egyébkor. Rengetek-hajladoztak az orgonabokrok.

A bokrok mögött két ember állt. Halálos bánattal hajoltak egymásra, mintha sírnának. De csókolódtak. Dühösen, elszántan, mint eddig még soha. A jegyesek.

– Ők is – villant meg fejemben, – ők is félnek.

Bámultam őket, aztán futni kezdtem a kapu felé. A sötét kapu alján – mint a kísértetek – ismét egy pár. Egy katona meg egy leány. Az utcán, a szomszéd kapuban még egy, mint az örültek, siető csókkal, egymás karjában.

Távol pedig forrt-izzott a kisváros. Az aszfalton széttiport virágok és vidám emberek a porban, az alkonyban. Fölöttük az ég, az ég bársonyos, forró, szinte afrikai kéksége. Leányok mosolyogtak rám, sokkal erősebben, kedvesebben, mint egyébkor, ismeretlen emberek intettek a virágos gallyal, melyet kezükben hoztak az erdőből, a délutáni sétáról, összeesküvés történt ezen a napon ellenem. Mindenki egyetértett. Csak én álltam egyedül, egyedül, egészen egyedül.

Szédülten tántorogtam vissza az udvarra.

– Ezt ő művelte – gondoltam, – ő, aki elment és itthagytott.

A tavasz valósággal dühöngött. Kénköves pokol volt a tavasz. A kék leplek fönn kifeszültek és lengettek, az ágakon forrottak a rügyek zöld sebei s minden virágot, gyönyört, gyümölcsöt izzadt. Ördögök fűtötték alattam a roppant katlant. Egy fához dőltam és csöndesen sírdogáltam. Az izgalomban, a virrasztásban lesoványodtam. Ha egy légáram megbillentette vékony kabátomat, összeborzongtam.

Körülöttem pogány ünnep folyt. A bokrok bóbitái roskadoztak a kék gyászban. Párák úsztak a földön és ködben füstölgött az illat, a részeg és őrjítő aróma, ezermillió szag, mint egy parfümgyárban. Mindez pedig szomorú volt és édes volt. Kisöcsém járt az eszemben. Arra gondoltam, hogy most már egyszer kisirom magamat, magamra öltöm a gyászt. Kiáltani szerettem volna, visszamenni a temetőbe, utazni messzire céltalanul, rohanni, elbújdosni valahová és sohase jönni vissza. Meghalni valahol, egy síron.

Az udvar mélyén egy ablak világított.

Odasiettem.

Tükör előtt a lámpafényben fészkelődött Margit.

– Most – gondoltam – megkérdjem, miért volt olyan halavány?

Szorongva kopogtam az ablakon.

– Margit.

Kinyitotta az ajtót.

– Ugy félek – dadogtam.

Csodálkozva nézett reám.

– A halottól félek – suttogtam rekedten. – Nem merek bemenni.

A leány babrált fehér nyakán és terhes szőke kontyán.

Éreztem, hogy sápadt vagyok.

Ő is nagyon sápadt volt az álmatlanságtól, a halott emléktől. Haja, mézszínű haja villogott, lángolt.

– Sírni akarok – mondtam, – egész éjjel sírni és félni, itten.

És hozzáértem a hajához. És átkaroltam, hogy ne féljek. És leesett a kontya, a hosszú-hosszú haja, majdnem a földre.

És téptem a haját és a száját a szájjammal.

Csengetyű

A sápadt úr – hideg, februári délelőtt volt – benyitott a bazárba s tekintetét a boltileányra emelve ezt mondta:

– Kérek egy öngyújtót.

A leány hozta az öngyújtókat, üvegtálcákon sokféle fajtát, taplósat, vattásat, felpattantotta a készülék fedelét, a kiskerékkel működésbe hozta a tűzkövet, apró szikrák világították meg a sötét bazárt. De a kanóc nem gyulladt meg.

Most már megbánta, hogy öngyújtót akart venni. Legjobban szeretett volna sarkon fordulni, kimenni a bazárból. De erre nem volt ereje. A gyufa megpörköli a körmét, az öngyújtó viszont nem működik. Ellenben okos dolog lenne például leszokni a szivarról végkép. Attól oly keserű a szája, reszelős a nyelve. Ásítást gyúrt szét bélelt kesztyűjében. Aztán utálva önmagát – a gyöngesége miatt, – elmondta a tréfát, hogy az öngyújtót leghelyesebb egy gyufa lángjánál meggyújtani, akkor biztosan tüzet fog.

A leány minden vevőtől hallotta ezt, elkényszeredetten mosolygott a sápadt urra, aki prémes télikabátjában állt előtte.

Benzint öntött a vattára. De az öngyújtó akkor se lobbant lángra. Félénken jegyezte meg:

– Nehezen gyullad.

– Nem is az a fontos – felelt a sápadt úr, – hogy meggyulladjon, hanem... – és nem tudta tovább folytatni.

Mert egy kis gondolkozás után belátta, hogy az öngyújtóban mégis ez a fontos.

Utóbb gyakran rajtakapta magát ilyen kijelentéseken, melyeket csak nyelve mondott, de maga nem értett. Hangosan beszélt az utcán, a megkezdett mondatot pedig a közepén abbahagyta, mert közben észrevette, hogy nem érdekli, semmi köze hozzá:

Most idegesen dünnyögte:

– Kétségtelen.

Ez a „kétségtelen” se jelentett semmit. Legfeljebb azt, hogy rosszul érezte magát.

Cukrot szopogatott sárga fogai közt, erős cukrot, köhögés ellen valót, mely fodormenta szagúvá tette.

– Ez az öngyújtó egészen használhatatlan – állapította meg szomorúan, majd megkérdezte, mibe kerül és felső mellényzsebébe csúsztatta.

Fizetnie kellett volna, de nem sietett, hisz nem tudta, mivel üsse agyon a hosszú délelőttöt ebédig.²² Álldogált a bazár közepén. Egyik asztalkán²³ a borstartó meg a kávédaráló mellett megpillantott²⁴ egy kis csengetyűt, nikkelt, fogantyúsat, fölvette és – vigyázatosan – elkezdett vele csengetni. Mulattatta. Arca kissé földerült. Fölkapott egy másik csengetyűt, azzal is csengetett egy darabig. Ennek még kellemesebb hangja volt, tiszta, üde hangja. Mesékben olvasta, hogy a gyöngyvirágkelyhek hajnalban a harmattól csilingelnek. Körülbelül azok szólhatnak így, mint a kis bolticsengetyű ezen a sötét, téli délelőttön.

Amint összeráncolta homlokát – ami nagyon fáradtságos, unalmas művelet, mint minden a világon, – pontosan eszébe jutott, hogy mire emlékezteti. Valaha náluk lakott a nagynénje, magas, tiszta öregasszony, az folyton az ablak mellett ült, egy fadobogón. Az asztalán a piros, kék, fehér pamutgombolyagok mellett, a tűpárna szomszédságában ilyen csengetyű állt. Ennek a testvére. Azzal szokott csengetni nagynénje a cselédeknek. Jární már öt éve nem tudott, szegény és minden mozgását, életöszönét a csengetyűbe száműzte. Akkor halt meg, mikor ő gimnáziumba került. Mikor is lehetett ez? Hosszan számolt, magában. Várjunk csak, mikor is lehetett?

A boltileány új vevőket szolgált ki, jöttek-mentek az emberek, csapódott az ajtó, csak ő állt az asztal mellett, mereven. Közben a bazáros is figyelmes lett reá. Sovány kereskedő-arcát feléje emelve megkérdezte:

– Parancsolja?

²² [sajtóhiba:] kbédig

²³ [sajtóhiba:] asztalpán

²⁴ [sajtóhiba:] megeillantott

– Nem – rebegte tétován és szemébe nézett, bátran. – Dehogy – és legyintett.

– Praktikus – szólta a bazáros, – ott, ahol nincs villamos csengő, praktikus – és meggyújtotta az asztal fölött a villanyt, a csengetyűt pedig megtörölte egy kis szövet darabkával.

A sápadt úr csak most vehette szemügyre. Ez egészen más. Nem olyan, mint az. Hogy téved mégis az ember. Ennek a fogantyúja fekete, ellenben azé barna²⁵ volt, a sok használattól nemesen, furcsán kifényeződött. Mikor a néni kiült a verandára, vagy a toloszéken eltolatta magát öreg barátnőihez, ő fölmászott a dobogóra, csengetett vele. Ez azonban ritkán történt meg. Igazán ki se játszhatta magát.

Meg-megrázta a csengetyűt újra és újra. Most hamis, torz hangot hallott. Megpróbált egy másikat, harmadikat is. Azok is emlékezteték egyben másban rá, de mind vastagabban szóltak, minden lélek és értelem nélkül, üresen. Csak kettő akadt, mely valahogy kiegészítette egymást és együttesen – ha halkán és vigyázatosan csengetett velük s kissé behúnyta szemét – eszébe idézte a régi hangot. Össze kellene ezt a kettőt olvasztani, a nikkelből és acélból valami öntvényfélét készíteni.

– Kérem – mondta hirtelenül, – nincsenek önöknek régi csengetyűik?

– Itt minden új – tiltakozott a bazáros, -- vadonatúj, elsőrangú árú.

– Ugy értem, hogy nem vesznek önök néha használt csengetyűket? Nagyobb készleteket. Vidékről.

– Tessék talán ezt – mondta a bazáros s gyanakodva fürkészte a sápadt urat.

– Nincs kissé vékonyabb hangú?

– Vékonyabb hangú nem létezik. Kizárt eset, kérem.

– Nekem pedig olyan kellene.

– Milyen célra?

Erre nem tudott felelni. Némán állottak egymással szemben s időközönként csengettek-csengettek mind a ketten. Künn szaporán, vastag pamacsokban esni kezdett a hó.

²⁵ [sajtóhiba:] bana

– Becsomagoljam? – kérdezte a bazáros.

Intett, hogy csak csomagolja be, de aztán azt mondta:

– Mégse. Valami másfélét szeretnék...

A pénztárnál kifizette az öngyújtót,²⁶ mely nem gyullad meg soha, begombolta kabátját, kiment az uccára. Kétségtelen... az kétségtelen... hogy jól elröpült az idő... Észre se vette... Ez is ritkán történt meg vele utóbb... Bár bágyadt volt még és kesernyés, valami örömféle is bizsergette mellét. Az utca egészen megfehéredett. Havasan-idillien borzongott, mint gyermekkorában. A sápadt úr egyszerre megállott. Ugy hallotta, hogy háta mögött, vagy fölötte, inkább fölötte, magasan, elérhetetlenül-magasan csilingelni kezd a csengetyű, a régen elnémult csengetyű, melyet oly sokáig keresett.

²⁶ [sajtóhiba:] öngyújtott,

Egy kisfiu

Kissé fárasztó volt végigenni a hosszú vacsorát, szmokingosan, fésülten, feszesen, hol az államtitkára, hol egy bankigazgató feleségére mosolyogni, mindenki iránt érdeklődni, vajjon láztalan-e már, vagy még lázas, földerülni az első esetben s hirtelenül elkomolyodni a másik válaszra. A tanácsos egyetlen komoly vágyat érzett, hogy vendégei már menjenek haza.

Az ő estélyei mindig ilyenek voltak. Csupa hideg, erőszakos politikus ült az asztaloknál, kik a síma külső alatt megőrizték a ragadozók ősi ravaszságát, rugalmasságát. Ő sárga arccal tett-vett vendégei között. Agyagszíne még a pezsgőtől sem tüzesedett ki. Nagyon fáradtnak látszott és öregnek, noha csak ötvenkét éves volt. Haja a fekete és fehér szín közt zöldeesen derengett. Ez a fej, a sárga arccal és zöld hajjal, egy duzzatag, céltalanul megérett, nem is édes, nem is savanyú gyümölcshöz hasonlított, mely csak lóg indáján és szélét, fönn, penész kezd ki.

– Kedves – mondta sok dologra, melyet nem tartott kedvesnek.

– Borzasztó – jegyezte meg, mikor a szóban forgó esetet egyáltalán nem érezte borzasztónak.

Mert nem igen tudott társalogni. A karrierjén kívül őszintén semmi sem érdekelte és a beszédben csak akkor volt otthon, ha valamit „megfontolás tárgyává tett”, vagy „haladéktalanul intézkedett”, vagy „példát statuált”.

Vacsora után Beethovent játszották. Akkor egy kis székre ült, távol a vendégektől, kik a zene hangjaira elnémultak. Tudták, hogy most náluknál nagyobb úr beszél, az övékénél fontosabb, mélyebb ügyekről.

A tanácsos ide-oda figyelt. Vajjon jó helyen ül-e a kegyelmes aszszony? És az államtitkár kezénél miért nincs hamútartó, pedig a szivarja hamúja mingyárt lehull, már le is pottyant az ingére, vagy a mellényére esett? Ott a sarokban pedig mit suttog az a két képviselő? Tűkön ült, de – előbb, mint remélhette volna – végeszakadt a szonátának. Az urak tapsoltak. Ő is sóhajtott, hogy beleolvadjon az ünnepi hangulatba:

– Beethoven mindig poétikus és – tette hozzá kis gondolkodás után, – mindig mélabús...

Aztán a telt gyomrok különböző szobákba osztotak, rokonszenvek, érdekek szerint. A tanácsos osztályozta a szobákat. Akadtak jelentéktelen, érdekes és jelentős szobák.

Ő a nagyfejűekkel együtt az úriszobában tanyázott, a csillár alatt, mely erős narancstúzzal ragyogott le rájuk. Politikailag fontos, de emberileg silány kijelentések hangzottak el a csüggedten lekonyuló ajkáról. A szájak úgy köpték a gyilkos önzés ígéit, mint a kukacokat és gilisztákat.

Később a tanácsos házigazdai kötelezettségét teljesítve látogatást tett a különböző szobákban és gyakran hallatszott,²⁷ amint szeretetreméltóan, de túlhangosan szólt:

- Kérlek alássan...
- Szolgálatodra, kegyelmes uram...
- Te hívtál méltóságos...?

És amint így egyik szobából a másikba lebegett, belébotlott egy fiatal fogalmazóba, karját a karjába öltötte, fölemelte a semmiből és vitte magával, fölfelé:

- Parancsolj velem... dehogy vagyok elfoglalva... parancsolj...

A fogalmazó a legutolsó szobából jött, ahol a „jelentéktelenek” tartózkodtak, leányok, anyák, alkalmi udvarlók, kik, minthogy semmi érzékük sem volt a „nagy kérdések”²⁸ iránt, elég jól mulattak.

Könnyű kacagások susogtak itt, mint mikor a fojtás nélküli puska-por meggyullad, sisegő zajjal, s elfüstölög a levegőben.

Egy leány képeskönyvet lapozott, leemelt néhány porcellánt, ki-nyitott egy cseresznyefa kazettát, melyben fényképek voltak.

Sok-sok nemzedék pihent ebben a kazettában, eltemetve, mint közös sírban régi életek egy polituros cseresznyefa-koporsóban. Egyenként vette őket ki a leány. A „haza bölcse” széles karimájú kalapban, szopókás szivarral, egy padon... ódon nénik abróncsos szoknyában osztrák katonatisztek... magasrangú hivatalnokok, a

²⁷ [sajtóhiba:] kallatszott

²⁸ [sajtóhiba:] kérdések”

Bach-korszakból... az idők hinárjával... hímlő helyes urak díszmagyarban, sasorrú daliák szigorú gavallérok... Sok képen ajánlás... tisztelettel... őszinte hódolattal... kinevezésem alkalmából... Mindig valami kinevezés alkalmából...

Kézzől-kézre jártak a képek. Az urak lassanként átszállingóztak ebbe a szobába, tüntetően leereszkedtek a fiatalsághoz, tulajdonkép azonban valami újat vártak itt petyhüdt idegzetük számára. Körülállták a kazettát, szivarral szájukban.

– Nini – mondta a leány a csöndben, – itt egy kisfiú... egy kisfiúcska...

Egy kétéves kisfiút ábrázolt a kép, aki kicsit mafla, de nem kellemtelen arccal mered a világba, még szoknyácskában, szétálló fülekkel.

– Ki ez? – kérdezte a leány és felmutatta.

A tanácsos, ki egész közel állott, jól látta a képet, de nem felelt. Ugy tett, mintha nem hallaná a pourparler-t kezdett, állig begomboltan, a szomszédjával. A leány kérdését fölötte tapintatlannak ítélte. És a balszeme héja idegesen rángatózott.

Emlékezett ilyesmikre, az életből. Egyszer az apjával ment az utcán, még fogalmazókorában, mikor találkozott az osztályfőnökével s nehogy együtt lássák őket, kissé előresietett, mert az öregnek kopott volt a télikabátja és szája meg az arca, különösen utolsó éveiben, mocskos a szivartól. Az ilyesmi árt az ember karrierjének. Mindig a mult, a mult, az átkozott mult, még ezen a fényes estén is, mikor minden a jövő.

Azt a kis képet sem lett volna szabad itt hagynia, olyan gyámoltalan rajta és igénytelen. Inteni akart feleségének, hogy csitt, de már késő volt.

– Ez? – mondta a ház úrasszonya – ez, kérem – és lorgnonjával színpadi finomsággal az urára mutatott, – ez ő.

Erősen, de nem sértően nevettek, a tanácsost kivéve, ki szerette volna a kérdést „érettebb megfontolás tárgyává tenni”.

– Érdekes – ámuldoztak.

– Kétéves korából? – és a tanácsosra tekintettek, majd újra a képre.

– Ő – szólt a tanácsos kitérően, – egy régi olcsó fotográfia... az akkori időkből... különben is sötét... és fátyolos...

- Nem is olyan rossz. Találó, egyenesen találó.
- Ne mondd.
- De igen... Ugyanaz a szem... és orr... és az egész... rád lehet ismerni.

A tanácsos kártyát indítványozott, a társaság azonban ott maradt a kazetta mellett. Ujabb képek kerültek elő. Egy fotográfia, hatéves korából, matrózruhában, tengerészsapkával, melyre ez van írva: Haditengerész, aztán mint gimnázista lehajtott gallérral, vidékies ruhában, végül az érettségi idején, a hagymáza után, lesoványodva még inkább szétálló fülekkel, de a szemében valami vonzó fénnnyel, a fiatalság halhatatlan varázsával.

Most a leány mélyen belenyúlt a tokba és halászó mozdulattal húzott ki egy elsárgult fényképet.

A tanácsos tulajdonkép csak ettől tartott. Odalépett, megfogta a leány csuklóját.

- Ezt talán mégse.
- Miért?
- Mert ez olyan fénykép... bolondság... kérlek benneteket... bocsássatok meg, de ezt igazán nem mutathatom...

Azért is mindenki követelte, látni akarta. A tanácsos megadta magát, lesz, ami lesz.

Egy hathónapos kisbaba hempergett a plüssdiványon, kis ingben, melyet elrúgott lábaival, úgyhogy egészen látszottak kövérkés combjai, a hasacsakája is meg a köldöke is, egy anygalka, a naturalista festők modorában.

- Hát ez is te vagy?
- Jaj, de édes.
- Cukros.
- Cuki – vihogott egy kisleány.
- Milyen dundus.

A kegyelmes asszony:²⁹

- Egy baby, egy angol baby.

A bankigazgatóné:

²⁹ [sajtóhiba:] asszony.

– Mint egy francia bÉbÉ.

Hasonlatokat kerestek a kis illetlen angyalka jellemzésére, mindenki máshoz mérte és senkinek sem jutott eszébe, hogy alapjában ártatlan, egészséges kisednek nevezze azt, akit e fénykép ábrázol.

Még az államtitkár is hosszan bámulta, csíptetőjén keresztül:

– Valóságos vasgyúró, eleven, életerős – és megszorította a tanácsos kezét.

Veregették a vállát, ölelgették, majdnem éljeneztek. Könnyedén meghajtv a fejét állt a tanácsos a csoportban, arca kipirult és szeme mintha nyirkos lett volna az izgalomtól.

Soha sem³⁰ volt gyermeke. Az apai örömet nem ösmerte. De az talán ilyenforma lehet. Érthetetlen forróság járta át szíve táját, már nem félt, hogy ez káros lehet karrierjére. Hiszen oly régen volt. Nyolcévenként, az anyagcsere folytán, megváltozik az ember minden sejtje, egy csöpp vére, egy porcika húsa, egy szilánk csontja sem a régi. De³¹ azért mégis ő. A sikere az ő sikere is.

Mikor vendégeit kikísérte a havas kertbe és visszajött a füstös, villanyfényes szobába, a kazettára tekintett, mosolyogva. Aztán benézett a felesége hálószobájába:

– Ugy-e kedves volt? – kérdezte szelíden.

– Kicsoda?

– Az a kisfiú.

– Nagyon kedves.

– Nagyon, nagyon kedves kisfiú – mondta a tanácsos boldogan.

Bement a hálószobájába, megállt a mennyezetes ágyl előtt, mely nagy volt, mint egy márványkripta. Az éjjeli szekrényen álló pohárból ivott egy korty vizet. Fölhúzta hosszú, fehér hálóingét. Karját kissé kinyújtotta a paplanra. Bár ezen az éjszakán sokat szivarzott és ivott, sem a feje nem fájt, sem nem szédült. Mélyeket lélekzett. Milyen aranyos, gondolta még egyszer.

Meg volt elégedve.

³⁰ [sajtóhiba:] sohaesm

³¹ [sajtóhiba:] Də

Szemetes

Valamikor kemény, önérzetes ember volt.

Műhelyében sivalkodott a fűrész, mint a kismalac s gyalúpadjáról, mint a táviratszalogok, hosszú, fehér forgácsok gombolyodtak.

Januárban ötéves, egyetlen kisfia lázat kapott, mellét apró piros pöttyök lepték el s mire orvos érkezett hozzá a szomszédos faluból, már meg is halt.

Az apát hónapok multán is mély-mély csodálkozás fogta el, valahányszor fölébredt, hogy mindez ily hirtelenül és föl³² se foghatóan megtörténhetett. Ürességet érzett fejében, szívében, maga körül, mintha elvettek volna előle valamit, ami eddig védelmezte. Sokat aludt, egészségtelen, hosszú álommal, nappal is. Dolgozni nem tudott. Vállát vonogatta, ásított, lesóványodott, megöregedett, pedig csak akkor mult huszonkilenc éves.

Egy nyári reggelen – a másik megyében, egy városka határában – a temető mellett, a mezőn találták, amint a napfényben aludt. Puhá kalapját – hogy ne érje a forróság, – szemére húzta. Kék kabátot, sárga nadrágot, fűzős cipőt viselt, mely után valami mesterlegénynek gondolták. Messziről jöhetett, minthogy cipője fehér volt az országút porától.

Augusztus végén a szomszédos falukból, tanyákról odaözönlöttek a búcsúsok, leányok, asszonyok, kik fekete ruhában csoszognak a porban, melyet a nyár utolsó fénye aranyoz s a templomi zászlók alatt, réztrombiták hangjainál szent éneket³³ énekelnek. Egy öregasszony aki a megyéjébeli faluból jött, megismerte:

– Péter – mondta.

Ő azonban nem mozdult.

– Kis Péter – kiáltott még egyszer a fogatlan öregasszony, – hát nem ömersz?

– Nem ösmerem magát³⁴ – szolt s elfordult tőle.

³² [sajtóhiba:] fül

³³ [sajtóhiba:] eneket

³⁴ [sajtóhiba:] megát

Az öregasszony arra gondolt, hogy megháborodott szegény s három miatyánkot mondott a lelke üdvösségeért.³⁵

Pétert épülő házak állványai alatt lehetett látni, amint cigarettázott. Olyan könnyű házimunkákat vállalt, melyeket bármikor abba hagyhatott. Fölásta a kerteket, piszkafákat hegyezett, madárijesztőket állított fel, amiért³⁶ ebédet, vacsorát kapott. Szüret táján hordókat szállított parasztszekéren. De sehol sem volt maradása.

Bántotta a fény is, a láрма is, különösen a gyermekek, kik vadul, szemtelenül ordítottak. Ilyenkor elfordította a fejét, komoran tovább ment, beült egy kocsmába. Akkor aztán hetekig lógatta fejét egy vörös abroszos asztal mellett. Csöndes korhely volt, senkinek sem ártott.

De egyszer hajnal felé több pálinkát ivott a szokottnál, nem tudott fizetni. A kocsmáros, ki maga is részeg volt, össze-vissza verte, galléron ragadta, legurította a kocsmá lépcsőjéről a hóba,³⁷ a sárba.

Föltápaszkodott, letörölte magáról a havat, sarat, eloldalgott szó nélkül. Égett mind a két arca. Ugy emlékezett, hogy arcul is ütöttek. Nem törődött vele, minthogy már semmire se becsülte magát.

Reggel kiállt a piacra, ahol facér napszámosok álldogállak, munkára várva. Valaki azt kérdezte, nem vinne-e el egy kocsi szemetet. Miért ne? Legyintett a kezével, hogy nem bánja.

Öreg szemetesektől hallotta, hogy legjobb erős virzsiniára gyújtani, akkor kibírja az ember. Erre se volt szükség. Állta ő enélkül is. Amikor már gyakrabban szállított szemetet s naponta többször fordult kocsijával, maga is csodálkozott, milyen hamar beletörődött új mesterségébe. Annyi bizonyos, hogy mingyárt érdekelte. Élvezettel nézegette kezét, melyet elborított a ragadós szutyok, le se mosta. Este pedig kéjelegve gondolt arra, hogy milyen ronda munkát folytat, többször egymásután hangosan kimondta foglalkozása nevét s ezen jót nevetett.

Azt remélte, hogy a föld alatt, a sok haszontalan lim-lom között, véletlenül valami kincset talál, mindennél nagyobb kincset, mely

³⁵ [sajtóhiba:] üdvösségeért.

³⁶ [sajtóhiba:] a miért

³⁷ [sajtóhiba:] hóba

egyszerre nagyon gazdaggá, hatalmassá, boldoggá teszi s megint élheti régi életét. Hiszen annyi minden van a föld alatt. De nem talált semmit. Csak port, szalmát, rozsdás lábasokat, cserepet, üvegdarabokat, gubancos haját, rohadt cipőket, olyan holmikat, melyekről azt sem sejtette, hogy mik lehettek valaha. Egyszer lapátja egy kemény tárgyba ütközött. Valami ládára bukkant. Kinyitotta födelét, de belül üres volt.

A gödör fenekén rendesen pihenőt tartott. Leült a földre, melyet előbb lesöpört nyírfaseprőjével és aszerint, hogy tél volt vagy nyár, melegedett vagy hűsölt, mert a gödör olyan, mint a parasztsuba: télen meleg, nyáron hideg.

Zöld legyek cikáztak a homályban. Messze fölötté lármázott az élet. Egyedül volt a föld alatt. Péterke, gondolta egyszer, ő is mélyen lehet és az ő kis szája, az ő fekete, kedves szeme, áldott két keze is szemét már. Mosolya is szemét.

Nagy ünnepeken találkozott a falujabeli asszonyokkal, de ezek már nem ösmerték föl. Haja hozzákopott a szemét színéhez, a szeme, talán a sok fürkésző kutatástól, összezsugorodott, mint a földalatti állatoké, arca elhízott, vastag, húsos, négyszögletes lett, az élettapasztalat állati kegyetlenségétől. Körmei megrepedeztek, elcsempültek, kettő a balkezén meg is vakult. Élt-éldegélt. Dolgozott, aludt. Kapott valami szürke ruhát is, mely oltalmazta a hideg meg az eső ellen, úgy elbújhatott benne, hogy senki se vette észre. Ha csöngetett a kapukon, kezében a vasvillával, beengedték. Senki se kérdezett tőle semmit, sohase néztek rá. Tudták, hogy ez a szemetes.

Időközben mellékfoglalkozása is akadt. Uriházakhoz hívták agyonlőni veszett kutyákat, beteg macskákat. Egérfogókat árult, patkánymérget, melyet bádogdobozban tartott, sok ronggyal körülbugyolálva a szemeteskosci mélyén. Bunkósbottokkal, horgokkal, kötelekkel leereszkedett a csatornába, itt órákig piszmogott, gyufákat, gyertyát gyújtva a lucskos sötétben.

A gyerekek, kik ősidőktől fogva reménytelenül szeretik a piszkot, élvezték munkáját. Bámulták is őt, mert különös vén szemetes lett belőle, fortélyos és furcsa. Orra körül volt egy harapás. Azt beszéltek, hogy patkány marta meg s a szemetes pókhálóval kezeli. Katonásan

ment az utcán, vállára vetett rozsdás flintával, övén egy szelencével meg egy kézilámpával.³⁸ Később érmekeket láttak mellén, két ócska medáliát, melyet cukorspárgára akasztott. Az egyik valamilyen daloskör jelvénye volt, a másikat pedig – egy régi tallért,³⁹ – a szemét gödörben találta. Minthogy egy hosszú élet működéséért⁴⁰ senki se tüntette ki, ő tüntette ki önmagát.

- Szemetes bácsi – kiabálták rá a gyerekek, – honnan jön?
- Lakodalomból – felelt rá s kacsintott hibás balszemével.
- Mi volt vacsorára?
- Féreg, bogár, giliszta. Egy se piszkos, mind tiszta.
- Mit talált a gödörben?
- Kincset, kincset. Attila király kincset.

Ha dolgozott, odaálltak a gyerekek – mosdatott, fésült úrfiak – és leszóltak hozzá a gödörbe, melyből feje sem látszott ki. Egymásután hányta ki lapátjával a szemetet, melyet a gyerekek nagy mulatságára „lekváros csuszának” nevezett. Visongott, sikongott a gyereksereg, ingerkedett vele.

- Szemetes bácsi.
- No mi az, arany virágom.
- Mik szaladgálnak a lába körül?
- Galambocskák.
- Azok cincognak úgy?
- Nem cincognak azok, hanem turbékolnak.
- Hát nem fél a férgekől?
- Isten állatkái azok is, csak úgy, mint ti.

Az öreg gyönyörűen tudott fütyülni. Vékony, éles füttyeit úgy eregette-teregette, mint a pántlikákat, melyeket összebogozott, kioldott, csokorra kötött. Azt mondogatta, hogy ettől elcsendesülnek a patkányok és – csicsijja-babája – elalszanak a férgek is.

Tavasszal, mikor az orgonák, galagonyák kihajtanak, dagadni kezd a föld tésztája, a szemét is kivirágzik. Azt lehet mondani, hogy hízik

³⁸ [sajtóhiba:] kézilámpával.

³⁹ [sajtóhiba:] lelte,

⁴⁰ [sajtóhiba:] működéséért

a szemét. A gödrök, melyek mélyükbe fogadták az ős és tél minden hulladékát, majdnem kiöntenek, mint a megáradt folyók, föltetszik rajtuk a rothadás szivárványa. Kövér, füledt illatok lengenek, melyek elfacsarják az orrot. A salétrom szaga, mint valami hegyes kutató-tű, szinte az agyvelőbe vájkal.

Péter bácsi óráig motoz a gödörben, köszönti a tavaszt, vigyorgó utálattal, eszelős kárörömmel látja a tenyészet és enyészet minden förtelmét. Ezerlábúak, vízszínű, áttetsző férgek, kis fekete szemét-bogarak, melyek kemények és szívósak, mintha acélból készültek volna, a halál katalinkái szelíden keze fejére települnek, végigsurrannak kabátja hajtókáján. Nem hessegeti el őket. Leguggol a gödör fenekére, egy hajtásra felhőrpinti pálinkás butykosát, melytől mind a két szeme szögletén kicsurran a könny s végigfolyik mind a két orcáján. Fejében lassan dongani kezd a részegség.

Még mindig azt hiszi, hogy nem hiába kotorja körmével a földet, egyszer rátalál arra, amit keres.

Most is lel egy kilyukadt gyereklabdát.

Óvatosan letörli kabátja szélével, a világért se vetné ki a földre, a többi szemét közé.

Az ölébe teszi, simogatja, nézi.

Egy ötéves gyerek áll a gödör szélén, az öreg szemetesre mered, ki csak ül-ül, semmit se csinál.

– Szemetes bácsi – kérdezi csodálkozva, – jó ott lenn?

– Jó, fiam – mondja a szemetes és csemcsegetve issza könnyeit a pálinkával együtt, – nagyon jó. Te nem is tudod, milyen jó. De majd ha nagy leszel, egyszer talán, te is megtudod.

A kisgyereket – egészséges, pogány kölyök – megvilágítja a tavasz rózsaszín fáklyája. Néz a fekete gödörbe, a fekete emberre, kinek fekete a szája is. Nem érti, hogy mit beszél. De ösztönösen megborzong. Érzí, hogy valami feketét mond...

A léggömb elröpül...

A költő megállt a Rákóczi-út sarkán. Meglátta a léggömbös embert, ki a rügyszőlő ákác mellett állott az aszfalton s vastag cukorspárgán egész csokor léggömböt táncoltatott, kéket, lilát, zöldet, sárgát, vegyesen. Kora tavasz volt. Ez a színpompá boldogan szorította szívét, mámorossá tette, érezte benne a nyarat, a lángokat. Odalépett az emberhez.

– Hogy ez?

Egy zöld léggömböt csikartak hosszúkás⁴¹ ujjai.

– Ötszáz korona, nagyságos úr.

– Drága – mondta mosolyogva.

Azzal lenyeste a gömböt a közös zsinegről, egyik gomblyukába kötötte s a felső mellényzsebéből odadobott a léggömbösnek száz-ezer koronát.

– Megőrültél? – rivaltam rá.

– Meg kell fizetni a passziókat. Ez a levegőgolyó többet ér nekem.

– De...

– Semmi de. A nyárspolgárok nem értik, ha végre egy becsületes ember honorálja a könnyűséget, a szárnyat. Nézd, nem olyanok ezek a kolibriszínű gömbök, mint a tavasz madarai, aszfalt ibolyái?

Néztem a költőt. Hihetetlenül magas, vékony ember volt. Amint a léggömb kabátjához akasztva himbálódzott és szökdelt, félni lehetett, hogy elragadja őt és tovább repül vele. Bámulta az egész utca. Néha olyan volt, mint egy karó, fején a léggömbbel, mint valami zöld kerti golyóval. Szeme pedig babonás, ábrándos, kék: két eleven türkiskő.

– Kinek viszed? – kérdeztem tőle.

– A fiamnak. Beteg. Az orvos léggömböt rendelt neki.

Elmosolyodtam.

– Mit mosolyogsz? – mondta indulatosan. – Nekem már csak ebben a semminél is könnyebb metángázban, ebben a ragadós kolodium hárttyában van a reménységem. Te tanultál fizikát, vegytant s tudod, hogy ezt nem igen rendelik orvosok. Bizonyosan kuruzslóznak,

⁴¹ [sajtóhiba:] hosszúkás

szélhámosnak tartod azt, ki metafizikával, okkultizmussal gyógyítja az én szegény kis betegemet, de akkor a többiek, a pozitivisták, az alaposak, az orvosi szakközlönyök tanult munkatársai s az egyetemi dobogók hátramoszdítói egyenesen gazemberek. Orvosságaikat a moslékba öntöttem s kifüstöltem utánuk a szobát. Nem akarok tudni róluk. Most egy különös idegorvosban bízom. Nem igen előkelő hangzású a neve. Két évet ült, sikkasztás miatt. Elvesztette diplomáját is. De szíve van, képzelete van és sugallata van. Ő az én barátom.

Szóvalanul mentünk.

– Nos és mi baja fiadnak?

– Mi baja! Nem tudom. Senki sem tudja. Két évvel ezelőtt – négy-éves korában – egyszerre elkomorodott s azóta alig lehet szavát venni, minden iránt közönyös, bámul maga elé, ásítozik, alszik. Egészen elpohosodott már. Gonosz, öreg az arca, mint egy elbutult vén embernek. Hajh, barátom, ha ez segítene.

– Vannak pajtasai?

– Az egész körút gyerekeit oda csődítettük. Rájuk se nézett. Lármás játékokat vettünk, puskákat, ágyúkat, trombitáló katonákat, kukorikoló kakasokat, de egyiknek se volt fogantaja, az én kis mélabús filozófusom a másik oldalára fordult s aludt-aludt.

– És bízol ebben?

– Bízom. Ez a táncoló léggömb nekem is valami rendkívülinek tetszik. Meglátod: föl fogja röpíteni.

Hazaértünk. Fölkapaszkodtunk a harmadik emeletre. A lakás csöndes, reménytelen volt, mint ahol gyógyíthatatlan beteg van s a környezet már belefásult a tudatba, hogy úgyis minden hiába. Az ágyban feküdt a beteg. Rátekinttem és megijedtem tőle. Feltűnően értelmes volt az arca, öreges és csüggeteg, mint egy elhízott filozófusé, ki már csak a mozdulatlanságban és nirvánában hisz s megveti a tépelődőket, a becsvágyó, korlátolt mozgókat. Mellette a széken kétes világításban egy szomorú alak gubasztott.

– Berthold, idegorvos – mondta csöndesen. Őszintén szólva, nem így képzeltem az idegorvosokat. A börtön járt eszemben, ahol hosszú évekig sanyargott. Arca himlőhelyes. Vékony állán gyér, nyírt vörös szakáll, bajusza helyett erős borosták. Holmi sovány rókához

hasonlított. Szájából dőlt a pálinkaszag. Erős virzsiniát szívott s minden pillanatban féltem, hogy a vörös tűzponttól föllobban az egész ember, meggyullad, elég, kékes lánggal, mint egy automatagyufa.

– Megvetted? – kérdezte barátomat.

– Itt van – mondta és átnyújtotta neki a léggömböt.

– Pompás – kiáltotta föl villanó szemmel. – Ön, uram, nem is sejti, micsoda megbecsülhetetlen szolgálatot teljesít ilyen léggömb a modern idegterápiában. A melankólia efajta makacs eseteiben egyszerűen csodatevő. A beteg elveszti minden kapcsolatát a földdel és levegőszerű könnyű, virgonc lesz. Pár nap multán már látszik a hatása. Csakhogy vigyáznunk kell. Csinján kell vele bánnunk, mint a mérgekkel. Nem akarnám, hogy a kisfiú is olyan érzéketlen legyen a realitás iránt, mint az apja.

Keszeg pillantásával a költőre nézett. A költő kitekintett az ablakon.

– Rajta már nem lehet segíteni – mondta az ideg orvos, mosolyogva.

Aztán megfogta a léggömböt s a cérnával odakötötte a rézágy gombjához.

– Kölyök⁴² – kiabált a gyerekekre, nem épp orvosi tapintattal, – ébredj. Nézd, itt a léggömb.

A fiú fölnyitotta szemét, aztán ismét lehunyta.

– Nem kell – motyogta.

Csalódottan álltunk az ágy mellett. Az orvos leküldte a cselédet három másik léggömbért, egy sárgáért, egy pirosért és egy kékért.

– A színek igen fontosak – mondta fontoskodva.

Mikor megérkeztek, a másik hármat is odakötötte az ágy gombjaihoz, úgyhogy az ágyban, a négy ficánkoló gömbbel, volt valami légies, meseszerű, egy induló aeroplánhoz hasonló.

– Gáspár – szólt újra, – nézd a léggömböket.

A gyerek föltekintett. Kissé elcsodálkozott. Aztán újra visszatorpadt közönyébe.

– Nem kell – nyafogta.

Vártunk. Félóra mulva a beteg fölült az ágyban szemeit dörzsölte, beszélni kezdett.

⁴² [sajtóhiba:] Kölyög

– Álmodtam.

– Miről?

Az orvos mosolygott.

– Itt vannak – kiáltotta és leoldott egyet, a gyerek kezébe adva.

A fiú játszani kezdett. Megvártuk, míg besötétedik.⁴³ Ekkor az orvos bezsírozta az egyik léggömb cérnáját s óvatosan meggyújtotta. A vékony lángcsík lassan kigyózott a gömbig, ott aztán belékapott a hártyába s délibábos tűzkoszorúvá pukkant szét, összerázva, megvilágítva a sötét szobát.

– Nagyszerű – kiáltott a beteg és kacagott.

Késő éjjel mentem haza. Sokat gondolkoztam erről az érdekes szélhámosról, ki mint valami bűvész, vagy szent, egyszerre meggyógyított egy beteget. Később azonban nagyon is átlátszónak tetszett a fogása, nem tulajdonítottam túlságos fontosságot neki, el is felejtettem. Egy álló hónapig a barátommal sem találkoztam.

Júniusban egy mulatóhelyen láttam.

– Nos?

– Óriási – kiáltott. A fiam meggyógyult. Egészséges, mint a makk. Reggeltől estig futkároz, hancurozik, játszik a léggömbökkel. A szobámat már egészen földúlta. Ha hazamegyek, a szekrények tetején, az ablakpárkányon, a könyvtáramon találok. Valóságos gyerek-aviatikus. Most a Svábhegyen lakunk. Jöjj ki egyszer hozzánk, látogass meg.

Csak késő nyáron mentem el, több hónap múlva. Gépkocsin rohantam a hegybe. Egyik fordulónál találkoztam a fiúval, aki a félhomályban egy zöld léggömbbel viaskodott. Ugrált és táncolt, nevetett és röpdösött. Örültem a viszontlátásnak és intettem neki a kalapommal.

A költő otthon volt, a dolgozószobájában.

Komorán, halkán köszönt.

– Mi bajod?

– A fiam...

– Hogyan?

– Ül le. Mindent elbeszélék.

⁴³ [sajtóhiba:] besötédetik.

Leültünk a tornácra a kis terített asztalkához s élveztük a hűvös-kés, nyári éjszakát. A költő meggyújtott egy zöld villamoslámpát, beszélni kezdett.

– Eleinte minden jól ment. De most már belátom, hogy az orvos elvetette a sulykot. A fiút valósággal megbabonázták a léggömbök. Szenvedély emészti. A levegő szenvedélye. Kora hajnaltól késő éjszakaig künn ugrál a mezőkön⁴⁴ és nincs mód, hogy csak egy percre – értsd meg – egy pillanatra is kitépjem kezéből az átkozott léggömböket. Velük alszik, velük álmodik, velük ébred. Azóta egészen lesoványodott. Kísértetiesen lesoványodott.

– A dolog egyszerű. Kezdj ellenkúrát.

– Nem lehet. Vettem neki vonatokat, melyek gyönyörűen rohannak a parketten. De a fiam nevetett. Később egy gőzre járó, benzinnel fűthető liliputi aeroplánnal leptem meg. Ez sem kellett neki. Azt mondta, nem érdekes, mert motorok hajtják. Fűtyül a technikára. Ő repülni akar.

– Családi végzet.

– Ez a gyerek most eltépett minden köteléket, mely a földhöz vonzza. Olyan, mint a madár.

– És az orvosok?

– Nevetnek. Azt mondják, hogy képzelődöm.

– És az ideg orvos, a rókaarcú, a barátod?

– Eltűnt. Nyoma veszett. Mikor látta, hogy a fiam senyved és lázas a levegőtől, fölszedte sátorfáját s azóta hiába keresem. Pedig minden az ő kezében van.

– Mit csinálsz most?

– Várok.

Este volt, kilenc óra. Ekkor a fiú hirtelen elénk ugrott. Az arca piszkos volt és piros. Nagyot ugrott, ijesztőet és hihetlent, a virágágyakból egyszerre a tornácra.

– Repültem – kiáltotta. – Átrepültem a Dunát és a Bazilika tornyára szálltam. Ott megpihentem és most itt vagyok.

Hit és láz volt beszédében.

⁴⁴ [sajtóhiba:] mezőkön

Apja csendesesen mondta:

– Mindig ilyen badarságokat beszél. Multkor, mikor megfenyítettem, azzal fenyegetőzött, hogy elrepül, vissza az égbe. Hiába bizonyítottam, hogy az lehetetlen. A kis gyerekek – mondta – vékony a húsa, a csontja, neki nem kell repülőgép, csak egy cérna, meg egy gömb s az égben van.

Nyomott hangulatban vacsoráztunk fenn, a szálló emeletén. A gyerek alig evett valamit. Vacsora után bevonultam a költővel a dolgozószobába. Éjfélig beszélgettünk.

– Hol van a fiú? – kérdeztem.

– A másik szobában játszik. Mingyárt lefektetem.

Átmentünk a másik szobába. Hosszú-hosszú fehér cérnákat bogozott, oldott és kötött, mint hajósok indulás előtt. Az apa indulatos lett.

– Lefeküdni.

– Nem – visongott a fiú.

– Megverlek.

– Nem, nem – ordított vásottan.

– Leszállsz mingyárt az ablakpárkányról?

A gyerek az ablakpárkány peremén szédelgett.

– Az argyélusát, kibukik! – kiáltott az apa.

Mind a ketten odarohantunk.

Igen, mintha megszédült volna. Oldalt dőlt és kezében a zöld léggömbbel kissé megferdülten kacérkodott a mélységgel. Kinyújtottuk karunkat, hogy elkapjuk. De már késő volt.

A gyerek a vékony fehér cérnába kapaszkodva megállt a levegőben. Lehetetlen volt utolérni. Dobáltuk utána kalapjainkat, kötelet nyújtottunk neki, de minden eredménytelennek látszott. Nyilalt föl, föl a levegőbe. Nyugodtan és majdnem vidáman ült a cérnán, egy darabig integetett, mosolygott ránk, mintegy biztosítva, hogy semmi baja se eshetik, aztán befúródott az égbe s pár perc multán már semmit se lehetett látni.

– Én még látom – mondta az apa.

De akkor teljesen elvesztettük szemünk elől. Repült az egekbe, a gyerekekbe, a lehetetlen képzelet birodalmába s éreztük, hogy sohase bukik le, meg se áll, az örökkévalóságig.

A költő egy karosszékre roskadt. Vízet ivott. Törölte homlokát.

– A rendőrséghez – lihegte.

– Mit érsz vele? – mondtam hitetlenül.

Bementünk a szobába. Előszedte vastag szivarjait. Szivaroztunk, ittunk.

– Az én életemben – mondta a költő, – annyi csodálatos dolog történt már, hogy nem is csodálkozom rajta.

Megvártuk a hajnalt. Az ég ismét kékllett. Acélos, józanító szelek fújtak.

A költő az égre nézett, mint a tengerészek rokonai az óceánra, mely elragadta kedveseiket. Szeme, az ő türkiszszeme is kék volt. Egy folt ebből a végtelenségből. Most egy volt vele s az Istennel beszélgetett.

– Te – mondta egyszerre józanul, – ez nem érdektelen novella-téma. Hihetetlen és csodálatos. Sokan nem fogják megérteni. De a gyerekek, bölcsek és bolondok megértik. Van benne valami, amit éreznünk, logikánk ellenőrző, tiltakozó szava ellenére is. A címe: „A léggömb elrepül...”. Mit gondolsz?

A kövér bíró

I.

Fényes délben a napszúrás úgy reszket a levegőben, mint valami hegyes, gonosz aranytű.

A kisváros alszik. Házai fehérlenek, ablakai villognak a fény önkívületében, hasonlóan valamelyes iszákos, vagy örült szeméhez, aki csak bámul a porba s nem lát.

Távolabb a huszárok lovardája, melynek eresze már ad valamicska árnyékot, a gyepe, melyen pitypangok nőnek, méhek, darazsak zümmögnek.

Lélekzetünk ki-kihagy. Akár forró fürdőből jönnénk, testünk izzik, kezünk reszket. Néhányan – tíz-tizenkét éves gyerekek – tornaingben, gumicipőben, harcrakészen várjuk a kövér bírót. Betegek vagyunk a kánikula örömetől. A világ: egy sárga szédület.

A lovarda eresze alatt összedugjuk fejünket, lüktető halántékkal hallgatunk. Mikor elharangozzák a delet, a törvényszék hűvös kapualjából – mindig pontosan – kiduzzad a kövér bíró hordószerű potroha.

Egyikünk elordítja magát:

– Jön a kövér bíró.

Odalapulunk a lovarda kapujához. A csendben csak szívünk kalimpálása hallik. Nemsokára összerezdül az aszfalt, ami azt jelenti, hogy mingyárt előttünk a kövér bíró. Egy pillanat s már itt van. Porszín nyáriruhát visel, domború hasán vastag aranylánc, ujján zöld pecsétgyűrű, kezében nádbot.

Homlokáról keskeny patakokban ömlik a verejték. Vakondok-szeme hájpárnák mögül pislog ránk. Mindnyájunkban forr a harag, de félünk s gégenk úgy összeszorul, hogy nem bírunk kiáltni.

Csak akkor kiáltunk, mikor már tíz-húsz lépésre fujtat tőlünk, mint egy gőzmozdony.

Valaki fölragad egy göröngyöt.

– Vágd utána – bátorítják az illetőt. – Üsd agyon.

A göröngy magas ívben röppen feléje, széttöredezve fröccsen szét a porban. A szeplős Torday, kit az iskolában „pulykatozás”-nak csúfolunk, fölajzza parittyáját s utána küld még egy színes kavicsot.

A kövér bíró hátrafordul.

Hunyorog a napfényben, aztán tovább gurul. Mi kuncogva, dühös álpátossal fogadkozunk:

– Ha legközelebb erre jön, nem viszi el szárazon. Ezzel verem be a fejét.

A napfényben egy kézpisztoly vasagya villan meg.

Mindnyájan elhűlünk, de boldogok vagyunk, erősnek érezzük magunkat.

II.

Utáltuk a csúnyaságát, gyűlöltük a betegesen pöffedt kövérségét, ahogy csak a gyermekek tudnak gyűlölni.

Sohasem láttunk ilyen torzembert. A lábak búsan tartották a potrohot, a törzs beleveszett duzzadó, virágzó bájába, melyből csak kopasz feje látszott ki, mint egy minden pillanatban megpukkadni készülő zsírgömb. Az arc közepén pisze, tömpe orrocska szomorkodott, mely – úgy tetszett – pityeregve vádolta a természetet, hogy egy embert így megcsúfolt.

Részvétet nem éreztünk iránta. A varangyos békát éppúgy gyűlöltük, mint a kövér bírót. Gyűlöltük, mint mindent, ami szokatlan.

III.

Egyszer délután arról vitatkoztunk, hogy mitől hízott meg ennyire a kövér bíró.

– A kövér bíró – mondta Pali – ökröket eszik. Egy egész ökröt fal minden ebédre. Az anyja süti nyárson.

– Hát van anyja? – kérdeztük s a társaságon hihetetlen moraj futott végig.

– Van hát – erősgette Pali. – Vele lakik együtt, itt a Tűzoltó-utcában. Én ismerem. Ha akarjátok, mingyárt elvezetlek benneteket.

Elindultunk a különös kalandra. Rablóregényekben olvastuk, hogy bátor, nemes daliák az ellenséget tulajdon fészkeiben keresik fel s ott számolnak le vele. Mi is ilyesmire gondoltunk míg közeledtünk a csendes, zöldszalus ház felé.

Palit előre küldtük.

Pár perc múlva röhögve jött ki:

– Gyertek.

IV.

Először a hűvös tornácon kellett keresztülhaladnunk, melyet színes üvegkapu választott el az udvartól.

Benn kőrisek, jázminbokrok között, a hinta mellett, a padon egy sovány, bánatos néni keletkezett.

Még viszketett a torkunk a nevetés ingerétől, de a néni megsimogatta fejünket s mi kezdet csókoltunk neki, mint az édesanyánknak szoktunk. Mély, aranykarikás tányérokon almát, körtét tett elénk. Pali felültette a hintára.

Elmondta, hogy a hinta még a fiáé volt, mert valaha, mikor iskolába járt, nagyon szeretett hintáztatni. Sok mindenről beszélt még. Hogy féltette hogy várta, ha néha elmaradt a pajtásaival, hogy meg-nótázott, megtáncolt a kis lurkó, ha a hosszú őszi estéken unták magukat. Micsoda fürge, derék legény volt és micsoda táncos. Nem akadt nála külön madarász sem.

– Ugy ám – ismételte, – az én fiacskám is madarászott – és sóhajtott. Az idő múlik.

Maga elé nézett. Mi pedig őt néztük. Azzal jöttünk ide, hogy valami tréfát csinálunk a kövér bíróval a saját házában, de a kedvünk elzárult, a kánikula hőségében fáztunk.

– Meséljen még néni – mondta Pali, álmélkodva.

A néni most rápillantott.

– Ejnye – szól, – de rongyos az ingecske. Ki látta így járni?

Bement a szobába. Kihozott egy csomagot. Ruhák voltak abban. Cipőcskék, kis nadrágok, kabátkák. Meg egy tornaing.

– Ez mind az övé volt – mondotta a néni. Ez az ingecske is. Nézd, épp illik rád.

– Ez is? – kérdezte a Torday-gyerek s egy zöld lepkefogót emelt fel.

Mindnyájan megdöbbenünk. A röhögés, mely a kapuban torkunkban bizsergett, most csiklandozó, orrcsavaró zavarrá savanyodott s pityergőssé torzította arcunkat.

Kézről-kézre adtuk a lepkefogót.

V.

A fák árnyában állottunk.

Néhányan a hintára szálltak, sikoltottak, bukfencezni próbáltak a fűben. De nem jól éreztük magunkat.

Valami fojtogatta torkunkat ezen az alkonyaton, mint mikor az ember először nem bír aludni s észreveszi, hogy neki is fáj, ami másnak és jobban⁴⁵ fáj, mint másnak. Az irgalom tündére szállt közénk, melyet eddig még nem ismertünk s egy pillanat alatt átvillant a fejünkön, hogy valaha a kövér bíró is gyerek volt, olyan mint mi, madarászott, hintázott és lepkéket fogott.

Amikor ezt átgondoltuk, már nem voltunk többé gyerekek. Arcunk megöregedett, szemünkbe az élet minden misztériuma ült. Álltunk egymás mellett, némán.

Egy dalba kezdtünk, de ijedten – minden ok nélkül – abbahagytuk. Fekete bogarak koppantak kalapunkhoz. Fejünk megfájdult a forró fű szagától.

VI.

Én a falhoz támaszkodtam s lehunytam a szememet. Kék mezőt láttam, melyen egy kis virgonc gyerek hajadonfőtt ugrál, kezében a zöld lepkefogóval, egy ideges, fehér pillangó után kap. Megszégyenülve somfordáltunk ki az utcára.

VII.

Forró és fekete volt az éj. A sarkon dörgő léptekkel jött felénk a kövér bíró.

– Jó estét – szoltunk és illedelmesen leemeltük sapkáinkat.

Jó estét – mondta a kövér bíró, mint a testvérünk s ő is leemelte szalmakalapját.

VIII.

Este sokáig nem tudtam elaludni kis ágyamban. Amikor elaludtam, azt álmodtam, hogy a kövér bíró kékszalagos gyerekpólyában sír és szomorúan rám mered, mint egy nagy-nagy, pufók baba...

⁴⁵ [sajtóhiba:] obban

Apa

Jánoska, aki hatéves koráig makkegészséges volt, egy júniusi délután hirtelen hányni kezdett.

Halványan, nyöszörögve feküdt a divány szélén, bágyadt fejcskáját a párnára ejtve.

Az apa épp a hivatalba indult. Kezében a kilincs, fején szalmakalap.

– Bemégysz? – kérdezte az asszony.

– Nem tudom.

– Maradj itthon, apa. A gyerek nagyon forró – tette hozzá németül, hogy ne értse a fiúcska és még egyszer megtapintotta homlokát.

– Akkor talán írok a főnöknek.

– Ird kérlek, hogy orvosért szaladtál.

Az apa megírta a levelet, kis gondolkodás után, mert utóbb jelelte volt a kései bejárások miatt, udvariasan jelentette, hogy a fiú súlyos beteg. Aztán elküldte a levelet a hivatalba, hol az akták reménytelen szaga terjengett.

Viharra készülő nyári délután volt, tintafekete felhőkkel. A szoba egyszerre sötét lett, a színek elfakultak, tompa sárgaság borult mindenre, mintha az égbolt üvegharangja alól egyszerre kiszivattyúzták volna az utolsó korty levegőt is és a következő pillanatban mindenki megfulladna.

Villanyt gyújtottak.

Kalapáló szívvel járkáltak le-föl s szinte vakon meredtek a hőmérőre, melynek higanyoszlopa magasan a pirosvonal felett, alig valamivel a negyven fok alatt csillogott.

Másnap reggel kiderült, hogy Jánoska kilenc darab zöld körtét evett meg. Azzal rontotta el gyomrát.

Félnyolc felé az apa egyik hivatalnoktársa jött hozzájuk – édeskés és savanykás ember – szalonkabátban és némi fontoskodó jóindulattal, ki nem is csinált titkot abból, hogy félig-meddig hivatalos küldetésben jár. A cukros citromfröccs egyenesen a gyerekhez vezettette magát és megfogta a kezét, hogy elég forró-e.

Annak találta.

A főnök kéme, gondolta az apa és anya egyszerre s úgy érezték mind a ketten, hogy a beteg most nem is elég forró.

Másnap azonban a főnök egy üveg konyakot küldött a névjegyével, melyen ez állt:

„Jobbulást a kis betegnek, ön pedig maradjon otthon, amíg meg nem gyógyul a fiúcska. Mint apa, nagyon megértem aggodalmát.”

A „szép levél” – amint otthon nevezték, – rendkívül hatást gyakorolt. Meglepődve nézegette az apa.

Gonosz és sunyi ember volt a főnök, aki mindenkire, még önmagára is gyanakodott. Folyton szaglászott vastag véreb-orrával, ide-oda nézett, kidagadó szemével, melyek a gyanútól majdnem bandzsítottak. Ha becsapta maga mögött a párnás ajtót, alkalmazottai azt képzelték, hogy a kulcslyukon át kémlelődik vagy hasravágódik, fülét⁴⁶ a padlóhoz tapasztva.

Különösen őt nem szenvedhette.

Hátul egy sötét szobában dolgoztatta, reggeltől estig, kezét sohasé fogott vele, alig viszonzta köszönését. „Utazott rá.”

Most az apa mindenesetre élvezte a szabadságot. Ténfergett a beteg fiú körül, tétlenül. Ebéd és vacsora után olykor hörpintgetett a konyakból, melyet az orvos megtiltott a gyermekének. Ideje maradt a szemlélődésre is. Észrevette, hogy harmadik emeleti udvari lakása nem is ellenszenves. A gyermekszoba, melyet eddig csak délben, ebédidőn látott, minthogy mindig a hivatalban ült, ünnepnapokon pedig aludt, reggel kilenc óra tájt keleti napfényt kap, az ő kisszobája pedig délután háromkor egészen hangulatos.

Fia egy hét múlva fölkelt az ágyból.

Sétált vele az utcán, egyszer elvezette a régiségtárba is, megmutatta neki a véres, lőporos, fekete zászlókat.

Csak a harmadik hét multán ment be a hivatalba.

Egy kis halk, alig sajgó önvádat érzett, mikor belépett.

Attól tartott, hogy talán önkényesen nyújtotta a szabadságát.

⁴⁶ [sajtóhiba:] fülé-

De a szolga nagyon nyájasan fogadta. Kinyitotta előtte az ajtót és amit sohasem tett,⁴⁷ elvette tőle a kalapját.

Körülötte villanyos érdeklődés sercegett. Körülállták az íróasztalát, bizonyos néma ujjongással és a vállára vertek, részvét tükröződött a kartársak szemében, látszott, hogy ők már „mindenre el voltak készülve”.

A főnök is kijött hozzá és megkínálta arany cigarettatárcájából.

– No, rendben vagyunk? – kérdezte, hahotázva. – Tudtam, hogy nem lesz baj... mingyárt tudtam... hát bizony, a gyerek nagy gond... Van egy orosz közmondás: akinek van gyereke, az örüljön s akinek nincs, az is örüljön... – és kezet fogott vele.

Az apa zavartan hallgatta ezeket a magvas igazságokat, egy elhárító szerény mozdulattal, mintha azt mondaná, hogy ami a gyermeke betegségét illeti, az nem egészen az ő érdeme.

Aztán leült dolgozni.

Munkája nem igen akadt.

Távolléte alatt az aktakötegek lekerültek az íróasztaláról, más helyekre vándoroltak. Kavargatta kávéját, cigarettákat sodort, zsebkésével levágta körmeit és minthogy néhány írását hamar lerázta nyakáról, vette a kalapját és már tizenegykor ellépett.

Az is megtörtént, hogy reggel későbbben érkezett, kilenc felé. A főnök idegesítő csengője úgy lármázott, mint régen, ő pedig izgatottan szédült be a szobájába. De csak ennyit kérdezett tőle:

– Hogy van a gyerek?

– Köszönöm – kezdte, de a főnök nem engedte⁴⁸ szóhoz.

– Majd magához tér – vigasztalta, – sok napfény... hallgasson rám, sok napfény...

Ő hallgatott rá, egyetlen szót se szólt. Elsőül vette ki szabadságát. Kartársai, ismerve helyzetét,⁴⁹ ezt természetesnek találták és azon se akadtak fel, hogy erre a célra előleget kapott, rendkívül kedvező fizetési feltételek mellett, úgyhogy csak akkor kezdik a levonását, mikor

⁴⁷ [sajtóhiba:] tett.

⁴⁸ [sajtóhiba:] engede

⁴⁹ [sajtóhiba:] helyzetét,

a gyerek teljesen rendbe jön. Jánoska betegségének körvonalai most végkép a bizonytalanba vesztek. Maga az apa se tudta, hányadán áll vele. Beszéd közben nem egyszer felkiáltott, hisz ekkor még feküdt szegény fiam, bocsássonak meg, uraim, azért nem intézhettem el, legyenek belátással. Az emberek belátással voltak. Annyira, hogy helyel-közzel még a vasúti jegypénztárnál és a dohánytőzsdébe⁵⁰ is előre engedték.

– Szegény – mondta a főnöke szánakozva, – nem igen beszél... de sok baja van... a családja... – és legyintett a kezével, lemondóan.

Mikor az öreg titkárja meghalt, csupa szánalomból, maga mellé vette, az igazgatói irodába.

Meg-megállt az íróasztala mögött, a vállára tette kezét, súlyos jóindulattal:

– Egyet mondok magának, barátom... napfény... sok napfény... – és köpcös mutatóját húsos szájára tapasztotta, mintha valami nagyon becses titkot árulna el – én próbáltam... tudom... sok napfény kell a gyerekeknek – és a hallgatóban majdnem kétségbeesést keltett, hogy ilyen borvirágos-lila lesz annak az arca, aki napfényben nevelkedik – napfény... mindig és mindig napfény...

A másik ezt mondta:

– Reggelenként egy pohár hideg víz, egy kanál mézzel elkeverve.

A harmadik:

– Csak aludtej.

A negyedik:

– Főzelék, mindig főzelék.

Az ötödik:

– Homok, homok, homok.

Az apa szórakozottan hallgatta ezeket a jó tanácsokat.

Néha a villamoson, mintegy köszönés helyett kiáltották feléje: napfény, mézes víz, aludtej, főzelék, homok.

Hamarjában nem tudta, hogy homokkal etesse-e gyermekét és főzelékben vagy aludtejből fürdesse-e meg. A napfény összekeverődött a mézes vízzel, az aludtejjel és főzelékkel.

⁵⁰ [sajtóhiba:] dohánytőzsdébe

Legjobban szerette volna megmondani, hogy végre hagyják már békében, de a rokonszenv oly élénk volt, hogy torkán akadt a szó.

Jánoska vasgyúrónak mutatkozott. Már nyugodtan megevett kilenc körtét is.

Ellenben az orvosi tanácsok mégis használtak. Az apának, aki az utóbbi időben határozottan gömbölyödni kezdett.

Igaz, hogy a gyermekétől nem is sajnálta a jót. Gyakran vitt haza számocát, tejfölt, csokoládét. „Inkább a saját szájától vonja el a falatot”, gondolta érzékenyen, „de a kicsiért megtesz mindent”. Délben a cukrászdában összecsomagoltatta a csokoládés fánkokat és krémes lepényeket, melyeket annyira szeretett, hogy az élete legsötétebb pillanataiban is hit ébredt benne, ha rájuk gondolt. Mind a kisfiúnak vitte, de nehogy elrontsa a gyomrát, rendszerint csak egyet adott át. A többi ő maga ette meg.

Nagyon megható apa volt. Csupa puhaság és olvatag jóság. Valahányszor a tükörbe tekintett, könnybelábadó szemmel látta meg alakját. Azt gondolta magában, hogy íme „a gyermekem atyja”. Lassankint, öntudatlanul, harmadik személyben kezdett beszélni önmagáról, mint a kisbabák. Ha lefeküdt, azt mondta egész halkán: „most gyermekem édes, jóságos, munkás atyja jól megérdemelt nyugalomra hajtja fáradt fejét”. „Édes jó apa eszik, hogy erősödjék és tovább folytathassa áldásos működését.” „Apa bort iszik, apa szivarra gyújt, apa kissé izzad.”

Az élet gyorsan mult. Néha álomnak, zavaros látománynak rémlik, ami van, azzal szemben, ami váratlanul és érthetetlenül eltűnt. Ilyenkor az ember úgy megrémül a valóság szilárd tárgyaitól, mint a jövődömdő és az álom baljós jeleitől, a tüztől és koporsótól. Jánoskának még tegnap fehér kötött harisnyái voltak és ma fűzős bakancsok állnak a küszöbe előtt, gimnáziumba jár. Nem kísértetjárás ez?

Évente az apja születésnapján egy-egy köszöntőt mondott. Eleinte együgyű gyermekversekben, aztán érzelmes prózában. Minden emberi szó gyenge arra, hogy kifejezze az apai szív legendás jóságát és meghálálja önfeláldozását. Az apa fáradtan hallgatta, helyeselte az apai szív legendás jóságát és hogy az emberi szó gyenge a kifejezésre,

fejében pedig összegabalyodtak a mult és jelen szálai, felbonthatatlan, titokzatos gombolyaggá.

Nehezen kelt föl a székről. A búbánatban és gondban elhízott. Hájpárnák rakódtak le hasára és hátára, zsíros púpok nőttek ki belőle, zihálva lélekzett. Többé nem is hasonlított önmagára. Önző, ragadozó szörny volt. Egy apához hasonlított.

Évek mulva is gyakran a fülébe súgták még, napfény, mézes víz, aludttej, főzelék, homok. Nem igen felelt senkinek. Egymásután haltak meg mellette az emberek, nem törődött velük. A vénember közönyével tekintette a halált.

Huszonöt éves szolgálati idejét a vállalat megünnepelte. Pénzt kapott és a főnök, kinek közben egészen ellágyult az agya, a díszlakoma pezsgőjétől felmelegedve szorongatta a kezét:

– Igaz – kérdezte és emlékezni próbált, – hogy van a gyerek? Magának volt egy kisfia. Jánoska, igen a Jánoska. Emlékszem, sápadt és beteges fiúcska volt. Remélem jobban van már?

– Köszönöm – felelte az apa kitérően.

Azt nem mondta meg, hogy Jánoska gépészmérnök egy gyárban, körszakálla van s multkor a gőzfürdő mérlegén – lepedő nélkül, – hetvenkilenc kilót nyomott.

A bécsi asszony

I.

Ó az édes! Ó az édes, bécsi asszony. Ott ült a villamosban, a naptól átfűlt padon, boldogan, kövérkésen, rózsaszínű, fehér arccal, mint valami jól táplált angyal. Ruhája gyöngéden sárga. Hasonlatos a drága, olajszerű bor sárgaságához, melyet vízzel elegyítenek.

Erről a nőről meg lehetett állapítani, hogy félénk, gonosz, illedelmes. Nem szeret sportolni, a tennisgroundon sem ugrál, inkább hever a kereveten s délelőtt cukrászdában lakik jól nehéz, arany-sárga krémeslepénnyel, ezenkívül kedveli a buja ételleket, a tejfölben⁵¹ főtt kelvirágot, a mazsolaszőlőt, a csokoládét. Ebben a boldog teliségben, a jólét ragyogásában szinte nevetséges, kislányos és csábító, az arca is majdnem cukros és tejes. Imádandó testét enyhe hájak párnázzák, vékony, gyöngéd, pókhálószerű zsírcsipkék, melyek eleganciájához, polgári szépségéhez tartoznak.

Az asszonyt egy fiatalember nézte. Egy fekete, sápadt, fiatalember. Fölényesen, de éhesen, mint a nemes ragadozó. Rászögezte szemét. Nyakkendőjéből kiágaskodott egy arany kígyófej, melynek gyémántból volt a szeme. Ezzel a gyémánttal és a fekete, tüzes szemével búvólte az asszonyt.

A Rákóczi térnél még fanyalogva mondta magában:

– Családanya.

Később az asszony türelmetlenkedni kezdett, izgett-mozgott a helyén, fájt neki a két ragadozó – a kígyó és férfi – tekintete. Mint ha megkarcolta volna a gyémántsugár és a szem tüze, csiklandozó bizsergés futott át rajta s szája különös fintorra torzult. Szeretett volna szabadulni, de nem tudott. Ekkor az Andrássy útnál voltak. Ábel boldogan állapította meg:

– Fin de siècle.

A nyugati pályaudvarnál pedig már mosolygott. Ábel a diadala biztos érzésében ezt mondta magában:

– Az enyém.

⁵¹ [sajtóhiba:] telfölben

Mind a ketten leszálltak. Az asszony csöndesen ment tovább a Belváros felé. Ábel követte.

A Váci uccán már egymás mellett mentek. Ábel halkán beszélt neki s az asszony nézte a cipője orrát.

II.

Ezt a kalandot egy hónapra rá mesélte el nekem Ábel, mikor fölkeresett lakásomon. Az úgy, úgy látszik, megviselte. Lesoványodott. Nagy, hullámos fekete haja szürkés visszfényt vetett arcára.

– Te egészen belebetegedtél – mondtam mosolyogva.

– Ah – sóhajtott Ábel, – mindenki beteg, aki szőke nőbe szerelmes. A szőkékben van valami természetellenes, valami a holdfényből. Én mindig erős, heves, vad napsütésre gondolok, ha fekete nőket látok. Ezek az egészségesek, a jóévtvágyúak, szeretnek és boldogítanak. De a szőkék, akik csak árnyai a fekete nőknek, mégis csak ők értenek a csókhoz, az elfinomult csók művészetéhez, a csók rettenetes skálájához.

– Boldog vagy.

– Igen – mondta, – most végre dűlőre jutott a dolog. Csak egy szívességre akarlak kérni. Izléstelen dolog. De mit tegyek? Engedd át a lakásodat.

Lakásom izlésesen volt berendezve. Kedves, kényelmes bútorok nyújtózkodtak benne. A kapualja csöndes, a cseléd megbízható, a házmester jómodorú, az egész házban mindössze én laktam, meg egy család, mely az év felét külföldön töltötte.

– Kérlek – feleltem.

– Tudom, hogy nagy szívességet teszel. De rettenetes sokat szenvedtem eddig. Az asszonyra nagyon féltékenykednek. A férje természetesen. De az minden szerdán elutazik. Arról van szó, hogy neked szerdán este sohase szabad itthon lenned.

– Jó. Parancsolsz egy kulcsot?

Ábel megrázta kezemet.

– Hálás leszek érte.

– Tehát minden szerdán vendégeim lesztek. Mind a ketten. Itt vannak a likőrök. Ott a cigaretták. Parancsoljatok.

Ábel zsebrevágta a kulcsot és ment.

III.

Szerdán korán siettem el hazulról. Nem cigarettáztam, hogy a szoba levegője tiszta maradjon s mielőtt eltávoztam, kölni vizet fújtam szét a szobában. A cseléd gondosan kitakarított. Leeresztettem a függönyöket, kinyitottam az erkélyre vezető ajtót, ahonnan nem lehetett belátni a szobába, aztán a kereveten szétszórtam zöld, lila selyempárnáimat s egy puha, nagy vánkost figyelmesen odatettem támlájára, mintegy az ismeretlen fej alá. A vázába beletűztem egyetlen szál vérvörös rózsát.

Délután a körben kártyáztam. Csak késő éjjel vetődtem haza.

A szoba rendben volt, úgy ahogy hagytam. Egyetlen szék sem mozdult el helyéről. Magam előtt is szégyeltem a kíváncsiságot, de nem védekezhettem ellene hatalmas erővel ragadott meg. Végre akartam tudni, hogy igénybe vették-e szívességemet. Csakugyan itt voltak. A hamutartóban egy arany cigarettahüvely, az én cigarettám. A likőrös poharakból pedig ittak. Ott áll egymás mellett, szinte szerelmes közelségben, két pohárka. Az egyik majdnem tele van. Csakhogy épp megérintette a likőr zöld tükrét egy rózsaszínű nyelvecske. Biztosan ebből ivott az asszony. A másiknak csak az alján van még néhány csepp.

Másik héten megint így találtam a szobát. Újra a cigarettavégek és a pohárka.

Nemsokára már egészen beleszoktam a szerdai számkivetésbe, de vendégeim is otthonosabbak lettek s néha-néha már nem is tüntették el a kísértetjárás nyomait. A székek fel voltak cserélve, vagy a kereveten ottmaradt egy hajtű. Egyszer összetépvé találtam a földön a vörös rózsát, melyet első találkozásuk óta mindig a vázába tetettem.

Be kell vallanom, néha kicsit nyugtalanított a titokzatos asszony. Nem tudtam elaludni. Képzeletben kirajzoltam alakját és szépnek, kíváncsnak, isteninek láttam. Minden szerdán este itthagya illatszerét, mintegy nekem hagyta itt a *Peau d'Espange*-t, mely mintha a haja, a teste, a lehellette illata lett volna s éjszaka a találka emlékét elevenítette fel nyugtalan fejemben.

Csak pár hónap múlva találkoztam Ábelrel. Boldog volt, ragyogó, kedves. Némán szorongatta kezemet. Szeméből hála sugárzott. De sem ő nem szólt, sem én.

Később az ügyeit egészen elfeledtem. Féléve jártak már hozzám. Nem törődtem velük.

Időközben elfogytak likőrjeim. Az egyiptomi cigaretta-skatulyák is kiürültek.

Új likőröket és új cigarettákat szereztem be.

Egy szerdán este nagy meglepetésemre találkoztam Ábelrel.

– Hogyan? – kérdeztem tőle csodálkozva. – Ma nincs találkád?

– Nincs. És most engedd meg, hogy ünnepélyesen megköszönjem eddigi szívességedet. Már régen szakítottam. Nézd, ez az új...

Kivett egy arcképet és megmutatta. Mosolygott.

Mit akart ezzel? A nő szép volt, vagy tényleg az új? Nem értettem.

IV.

Annyival inkább gondolkozóba ejtett a dolog, mert világos volt, hogy szerdán még mindig találkoztak. Éjjel még mindig ott voltak a találka nyomai. Kétségtelenül nem betörők jártak nálam. A levegőben édesen, fülledten, cukrosan lebegett az asszony ismerős illatszere. De a jelek gyanusak voltak. Egyre több likőr fogyott. Egy találkán félig kiürült a palack. A padlón, a szőnyegen erőszakos lábnyomok. Néhány párna a földön, kíméletlenül, a tobzódás lázában odavetve. Mindez nem vall a finom és kedves Ábelre. Ez vérmes ember lesz.

Kövér. Szenvedélyes. Vad. Ez idegen ember. Aztán könyveim közt is turkáltak. Egy napon az asztalomon kinyitva találtam Heine verseskönyvét. Tehát verseket olvastak. Ábel okos ember. Ábel gépész-mérnök. Ábel nem olvas verseket.

Keringett velem a világ. Valami csalafintaságot sejtettem, egy közönséges bohózatot fogást! Az asszony, ki nem ismer engem, lakásomra hoz valakit, aki szintén nem ismer engem, akárcsak ő és most két idegen embert látok vendégül. Ez mégis túrhetetlen.

A házmasterhez futottam:

– Mondja, kik járnak itt szerdán?

A házmester szabódott.

- Nem láttam senkit.
- Csak ki vele.
- Egy nagysága jön ide.
- De kivel?
- Egy úrral.
- Milyen úrral?
- Egy kövér, feketebajszos úrral.
- Jól van. Elmehet.

Szerdán lesbe álltam. Hét órákor lakásom elé gördül egy kocsi. Gyönyörű, párductermetű, szőke asszony lépett ki belőle, mélyen lefátyolozva. Kétségtelenül ez az a nő. Aztán kiugrott a férfi. De ez a férfi nem kövér. Ez a férfi karcsú és arca borotvált.

- Hisz ez újra egy másik férfi.

Most már világosan láttam a helyzetet. Az asszony, hol az egyiket, hol a másikat hozza fel. Nála maradt a kulcs. Gondoltam,⁵² jövő szerdán egyszerűen otthon maradok és ha jönnek, bemutatkozom nekik.

Mégis mást határoztam. Szerdán újra lesbe álltam, de most már a lépcsőházban.

Az asszony pont hétkor érkezett. Mellette büszkén lépdelt egy hórihorgas, monoklis lovag. Megint másik. Egy harmadik. Vagy egy negyedik.

Követtem őket a lakásomig. A nő kinyitotta az ajtót. A lovag fütyü-részve csapta be maga után.

Azután a ház kapuja előtt vártam.

Egy óra múlva megjelent a lovag. Az asszony nélkül.

Ő tehát még fennmaradt.

V.

Most már izgatott voltam. Dobogó szívvel, vak szemmel, ahogy tolvaj lép idegen lakásba, megragadtam a kilincset, benyitottam a szobámba.

⁵² [sajtóhiba:] Gondoltam

Elkápráztam. A tüköröm előtt, két gyertya világánál fészülködött az asszony. A félhomályból ragyogó vállal, hódítóan emelkedett ki, mint valami tündér. Haja a gyertya derengésében szőke volt, mint a holdfény.

Halkan felsikoltott.

– Kicsoda maga? – kiáltott. – Mit akar itt? Menjen. De rögtön. Különben segítségért kiáltok.

Egy szót se szóltam. Letettem a kalapomat és⁵³ leültem a kerevetre.

– De ez mégis csak sok – mondta. – Betörni egy lakásba. Egy vadidegen lakásba. Szenttelen.

Nem válaszoltam. Körülnéztem. Lassan fölvettem házikabátomat.

Ezalatt izgatottan tűzdelte terhes, makrancos fűrtjeit. A hajfűrtök viharából egyszerre villogva pattant ki egy drága teknősbéka-fésű s épp a lábam elé gurult.

Sietve fölemeltem.

Az asszony elmosolyogta magát.

Hálás és jó volt a figyelemért.

Félév után végre most először maradtam otthon szerdán este.

(Vége.)

⁵³ [sajtóhiba:] é

JEGYZETEK

ELŐSZÓ A JEGYZETEKHEZ

A Kosztolányi-életmű kritikai kiadásában ezúttal két 1920-ban megjelent elbeszéléskötetet rendeztünk egy kötetben sajtó alá. *A Béla, a buta* és *A rossz orvos* című összeállítások néhány hónap különbséggel jelentek meg, az előbbi 1920 októberében, az utóbbi pedig – bár 1921-es évszámot visel – már 1920 decemberében könyvesbolti forgalomba került. A két kötet szerkezete is hasonló. Mindkettőben egy hosszabb és több rövidebb szépprózai írás olvasható, címadó történetük pedig egyaránt besorolható az elbeszélések és a regények közé. Maga a szerző többféle műfaji megjelöléssel is megjelentette mindkét címadó írást. *A Béla, a butát* „Regényvázlat húsz pillanatképben”, *A rossz orvost* pedig „Kis regény” alcímmel közölte a kötetbe válogatáskor. De a *Béla, a buta* című kötet alcímében „Kosztolányi Dezső új elbeszélései”-it ígéri, *A rossz orvos* pedig először elbeszélésként látott napvilágot a *Nyugatban*, az 1927-es kötetkiadásban viszont mint „regény” szerepel. Kosztolányi utólagos szerzői nyilatkozataiban *A rossz orvost* első regényének nevezte. Mivel mind a *Béla, a buta*, mind *A rossz orvos* megfelel a regény műfaji követelményeinek, a következőkben az egyszerűbb hivatkozás érdekében kisregényként utalunk rájuk.

Kosztolányi szépprózai műveit sokszor átdolgozta, és újra és újra megjelentette, a kötetkiadás előtt és után is. Valamennyi írásának számos szövegváltozata van. Kritikaikiadás-sorozatunk kötetelven szerveződik, azaz a szerző életében kötetben megjelent műveket, a kötetkompozíciót is figyelembe véve adjuk közre. Kosztolányi műveinek első összkiadásai – többé-kevésbé – megtartották a szerzői válogatások kötet szerkezetét. A későbbi gyűjtemények azonban az első megjelenés időrendjében közölték az egyes elbeszéléseket, nemritkán az első megjelenés dátumával, de az utolsó megjelenés szövegével.

Kiadásunkban az eredeti kötetkompozíció és szövegváltozat helyreállítására, valamint az összes szövegváltozat és időrendjük bemutatására törekszünk.

A főszövegben az első kötetmegjelenés kritikai szövege, a láb-jegyzetekben pedig – az adott szöveghelyhez kapcsolódva – a szerző életében megjelent valamennyi kiadás első kötetkiadástól eltérő szövegváltozata olvasható. A szövegváltozatok összefoglalása és leírása a *Kiadástörténet* című fejezet *Szövegforrások bibliográfiája* alfejezetében található meg. A szövegközlés elveit és gyakorlatát a *Szövegkritika* című fejezetben ismertetjük.

A *Kéziratok* című fejezetben a fennmaradt kéziratokat ismertetjük, melyek szövegét az I. és a II. Függelékben közöljük. 1927-ben *A rossz orvos* címet kapta egy válogatás is, melyet Kosztolányi az addig megjelent kispróza-köteteiből állított össze. (Lásd a *Kiadástörténet* és a *Szövegkritika* című fejezeteket.) A kötet szövegét a III. Függelékben közöljük.

Bemutatjuk a művek részletes *Kiadástörténetét* az első megjelenéstől máig, az idegen nyelvű kiadásokkal együtt. A *Keletkezéstörténet* a kötetek megjelenésének körülményeiről, a közölt írások keletkezéséről és előzményeiről felderített információkat adja közre. A *Tárgyi magyarázatok* az életművön belüli kontextusok megteremtésével, a korszakra jellemző fogalmak és kifejezések, az idegen nyelvű szövegrészek, az irodalmi idézetek és a személyek kommentálásával igyekeznek segíteni az értelmezést.

A *Recepciótörténeti szemelvénygyűjteményben* összefoglaljuk a kötetekről és a bennük közölt kisregényekről, elbeszélésekről fellelt kritikákat és tanulmányokat, a megjelenés időrendjét követve, a két kötetet egy gyűjteményben tárgyalva.

A *Bibliográfiák* tájékoztatást nyújtanak a figyelembe vett szövegforrásokról, a kötetek, illetve az egyes kisregények és elbeszélések kiadás- és befogadástörténetéről, a kezdetektől máig. Bemutatjuk a korabeli könyvhirdetéseket, a szerzői nyilatkozatokat és a kötetekkel kapcsolatos szerzői levelezést is.

Kiadásunkat két szerkesztő jegyzi: Bartók István és Sárközi Éva. A szövegközlés és a szövegkritika elveit Bartók István állapította

meg és dolgozta ki a közölt művek sajátosságait figyelembe véve. A gyakorlati szövegkritikai munkát Bartók István és Bartók Flóra közösen végezte. A szövegkritikát Sárközi Éva ellenőrizte és javította a lefektetett elveknek megfelelően. A *Szövegkritika* című fejezetet Bartók István és Sárközi Éva írta. A *Kéziratok* című fejezet *A Fogfájás című novella kéziratáról* alfejezetét Sárközi Éva, *A rossz orvos francia nyelvű kéziratáról és Kosztolányi fordításáról* alfejezetét Józán Ildikó írta. A *Függelékeket: a Fogfájás című novella kéziratát* Sárközi Éva, *A rossz orvos francia fordításának kéziratát* Józán Ildikó, *A rossz orvos 1927. évi kiadását* Bartók István és Sárközi Éva rendezte sajtó alá. A bibliográfiákat Bartók István és Bartók Flóra gyűjtése alapján Sárközi Éva szerkesztette. A *Keletkezéstörténetet*, a *Recepciótörténeti szemelvénygyűjteményt* és a *Tárgyi magyarázatokat* Bartók István és Bartók Flóra gyűjtését kiegészítve Sárközi Éva írta, illetve szerkesztette. Az *Idegen nyelvű kiadások keletkezés- és recepciótörténetét* Bartók István és Józán Ildikó (*A rossz orvos és az Égi jogász franciául a Nouvelle Revue de Hongrie hasábjain* alfejezet) írta. Lektorunk Tverdota György és Veres András volt.

Köszönjük a lektoroknak a részletes és alapos véleményezést, Hradeczky Móninak a figyelmes kiadói szerkesztést, és Hollós Jánosnak a gondos tördelést. Köszönjük továbbá a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, az Országos Széchényi Könyvtár, a Petőfi Irodalmi Múzeum, az Országgyűlési Könyvtár, az egri Dobó István Vármúzeum, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az ELTE-BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet Toldy Ferenc Könyvtár és munkatársaik segítségét.

KÉZIRATOK

A jelen kötet írásai közül kettőnek maradt fenn kézírata: a *Fogfájás* című elbeszélés egy változata, és *A rossz orvos* című kisregény egy részletének Kosztolányi Dezső által készített francia fordítása.

A Fogfájás című novella kéziratáról

Kéziratleírás: lapkivágat, zöld tintaírású, egy esetben fekete grafitceruzás¹ javításokkal. A lapkivágat adatai: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Az első éjszaka*, PESTI HÍRLAP, 1925. 92. sz. (április 24.), 2–3. p. A kézirat lelőhelye: OSZK Kézirattár, Fond 133., Paku Imre gyűjtemény. (Feldolgozatlan fond, a kézirat nem kapott egyedi jelzetet.) Kosztolányi rendszeresen élt azzal a gyakorlattal, hogy megjelent művei lapkivágatán dolgozott tovább, majd az így javított szöveget küldte nyomdába. A *Pesti Hírlap*-beli megjelenés után az elbeszélés – jelenlegi ismereteink szerint – csak egyszer jelent meg, s ez egyben a szerző életében az utolsó megjelenés: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Fogfájás*, KÉPES KRÓNIKA, 1929. 49. sz. (december 8.), 4–5. p. Ez a változat azonban nem tükrözi a fennmaradt kézirat javításait.

A kézirat az elbeszélés egy eddig ismeretlen változata, melynek szövegét az I. Függelékben közöljük.

¹ Az íróeszközváltást a kézirat adott pontján lábjegyzetben feltüntetjük.

A rossz orvos francia nyelvű kéziratáról és Kosztolányi fordításáról

Kosztolányi számára fontos volt, hogy művei idegen nyelven megjelenjenek, és a hagyatékban fennmaradt kéziratok bizonyítják, hogy regényei közül a *Nero, a véres költőt*, *A rossz orvost* és a *Pacsirtát*, de novellái és versei közül is többet ő maga próbált meg franciára fordítani. A regények, így *A rossz orvos* fordításának körülményeiről azonban meglehetősen kevés ismeret gyűjthető össze. A francia nyelvű változat a *Nyugat* és az első kötetkiadás szövegéhez áll közel, mégsem határozható meg pontosan, mikor látott hozzá Kosztolányi *A rossz orvos* fordításához, és mind ez ideig nem került elő olyan dokumentum sem, mely arra utalna, hogy a mű francia kiadása a fordítás pillanatában kilátásban lett volna valamely folyóiratnál vagy kiadónál. Kosztolányi talán éppen a megjelentetésnek ment volna elébe azzal, hogy maga látott hozzá a munkához. Vágya azonban haláláig nem teljesült, *A rossz orvos* franciául nyomtatásban csak 1941 augusztusában jelent meg először, a francia nyelvű politikai, kulturális és irodalmi folyóirat, a *Nouvelle Revue de Hongrie* hasábjain.

A rossz orvos Kosztolányi készítette francia fordításának kézírata az MTA kéziratárában őrzött Kosztolányi-hagyaték része. Hat lapja az MS 4614/19 jelzeten található, a *Pacsirta* kéziratlapjai közé rendezve,² kilenc további lapja pedig önálló palliumban, az MS 4613/101 jelzeten.³

A kézirat nagyobb része első fogalmazvány, de a regény első lapjait Kosztolányi írógéppel letisztázta. A géppel írt, tisztázott oldalak, és a kézzel írott, első fogalmazványt rögzítő oldalak nyelvhelyességi és nyelvhasználatbeli különbségeiből feltételezhető, hogy a szöveg véglegesítését Kosztolányi nem egyedül végezte, ugyanakkor segítőjének személyére eddig sem a levelezésből, sem egyéb forrásból nem derült fény.

² Vö. JÓZAN Ildikó, *A Pacsirta francia kéziratáról*. In: *Pacsirta* 2013, 567. p.

³ A pallium felirata – „Kosztolányi Dezső: Le mauvais docteur. [aut. és gépir. aut. javításokkal] 1 db 8 fol.” – téves, nem nyolc, hanem kilenc kéziratlapot tartalmaz.

A tizenöt lapnyi, huszonzét oldalnyi, folyamatos, kihagyások nélküli kézirat az első három fejezet, valamint a negyedik fejezet valamivel több mint felének fordítása. A regény első fejezetét és a második fejezet első bekezdését a gépiratos lapok két – némiképp eltérő – változatban tartalmazzák. Ettől eltekintve a további lapok csak a szöveg egyetlen fogalmazványát őrizték meg (nem valószínű, hogy lett volna több fogalmazvány).

A kézzel írt lapok vonalvezetése (sietősebb, egyenletesebb stb.) és az íróeszköz-használat váltakozása, az oldalszámozás rendszertelensége arra utal, hogy Kosztolányi a fordítást több rövidebb-hosszabb ülésben vetette papírra. Ahogy más, hosszabb kéziratai is bizonyítják, Kosztolányi nem sokat foglalkozott azzal, hogy milyen papírra írja műveit: mikor új lapot kellett kezdenie, feltehetően a keze ügyébe kerülő legelső papírt választotta, nem törődve azzal, hogy mire írt addig. A *rossz orvos* francia kéziratának tizenöt lapja viszonylag kis változatosságot mutat: méretüket tekintve valamennyi lap a mai A/4-es írógéppapír⁴ méretéhez közelít, de nem mind egyforma: szélességükben és magasságukban néhány milliméternyitől három-négy centiméterig terjedő különbséget mutatnak attól.

Kosztolányi sorai (általában a gépiratos lapokon is) kitöltik a lap teljes felületét: margót leginkább a bal lapszélen hagy, alul és/vagy felül nagyon ritkán, a jobb oldalon pedig soha. Kézírása jellemzően sietős, nehezen olvasható, és sokszor olyan tompa hegyű ceruzát használ, hogy betűinek formája emiatt is összemosódik. Nagyon sok esetben csak a magyar szöveg ismerete és a francia fordításlehetőségek átgondolása segíti a szöveg kiolvasását. A betűhű átírást bizonyos helyeken azonban még az „utánfordítás” sem segítette igazán, mert olyan sok hibával ír Kosztolányi franciául, hogy ahol elnagyoltabb az íráskép, ott nagyon nehéz kitalálni, hogy milyen szavak, betűk követik egymást.

A *rossz orvos* francia kéziratának sajátossága, hogy a gépiratos oldalakat kivéve minden esetben csak a szöveggel azonos íróeszközzel,

⁴ Az írógéppapír méretének szabványosítása a kézirat keletkezésénél később, az 1930-as évek második felében történt meg.

a szöveg papírra vetésének fázisában javítja Kosztolányi. Ez alól csak a 9. lap rektójára és a 12. lap rektójára ráírt egy-egy szó a kivétel.⁵ Ennek ellenére megkülönböztethetők a kézíraton azonnali javítások, melyeket a mondat megfogalmazásának véglegesítése előtt végez (ezeket a kéziratátírásban « » jellel jelöltük), illetve későbbi, feltehetően egymondatnyinál nagyobb egység újraolvasásakor végzett javítások (lásd a kézíraton < > és |: :| jellel jelölve).

Ha Kosztolányit mint fordítót vesszük szemügyre, aki a saját regényét ülteti át idegen nyelvre, sajnos inkább e vállalás hátrányairól kell szót ejtsünk. Ahogy a *Pacsirta* és a *Nero, a véres költő* kapcsán is megállapítható volt, pontosan, mondatról mondatra fordít, és amikor a francia nyelvet használja, nem lép túl a hétköznapi idegennyelv-használó számára is otthonos világán.⁶ Rendkívül sok hibát ejt, és így a francia szöveg színvonala nagyon messze elmarad mind a magyar regény, mind a francia nyelven kiadandó írásoktól elvárt nyelvi szinttől.

Kosztolányi franciasága bőségesen hagy tehát kívánnivalót maga után: a francia nyelvet nem sikerül saját mondataihoz, stílusához hajlítani, és kevés olyan sora, mondata van, ahol grammatikai, szintaktikai vagy egyéb hiba (a szó- és betűtévesszések, tollhibák is ideértve) elő ne fordulna. Mégsem szabad e regények fordítása alapján elhamarkodottan messzemenő, egyértelműen kedvezőtlen következtetéseket levonni Kosztolányi francia nyelvtudásáról. Kosztolányi franciából magyarra áttünetései viszont kimondottan arra utalnak, hogy kitűnően értette ennek a nyelvnek az árnyalatait (ha hibák elő is fordulnak nála is). Az értés vagy megértés azonban ez esetben nem jelenti az alkalmazás képességét. E téren Kosztolányinak sem voltak illúziói. Esszéiben, tanulmányaiban nemegyszer kifejti, hogy az anyanyelv ösztönös tudását és birtoklását nem lehet a nyelvtanulással pótolni, és a tanult nyelv nem úgy válik az ember sajátjává, ahogy az anyanyelv konstituálja és megelőzi az éntudatot. Kosztolányi, amikor

⁵ A 12. lap verzóján a nevet feltehetően nem Kosztolányi, hanem a hagyatékot gondozó kéz karikázta be grafitceruzával, hogy a kéziratlap azonosítását segítse; vö. JÓZAN Ildikó, *A Pacsirta francia kéziratáról*. In: *Pacsirta* 2013, 570. p.

⁶ Vö. *Pacsirta* 2013, 574–578. p.; JÓZAN Ildikó, *A regény francia fordítása*. In: *Nero* 2011, 776–777. p.

franciára teszi át a regényeit, nem ír, hanem fordít; nem író, alkotó egyéniség. Önmagát fordítja, azt akarja mondani és csinálni, amit magyarul mondott és csinált, és amit a magyar nyelv közege éppen így engedett megformálni.

A saját művét idegen nyelvre fordító Kosztolányi és az idegen művet magyar nyelvre fordító Kosztolányi között éppen egy írónyi különbség van. Amikor magyarra fordít, nemcsak fordító, hanem író vagy költő is, és művet hoz létre. Amikor franciára fordít, nem lép be a nyelvi alkotás (értsd: a nyelvben és egyszersmind a nyelven végzendő munka) közegébe, nem a nyelvformálás tevékenységét végzi, hanem egy ilyen tevékenység emlékeit próbálja felidézni. Nem lehet ezt a tevékenységet ahhoz a műfordítás-elgondoláshoz közelíteni, amelyért annyi bírálat érte őt.⁷

Kosztolányi a húszas évektől sok levelet írt franciául, és megesett, hogy még olyanoknak is inkább franciául írt, akiknek más nyelven is írhatott volna.⁸ E levelek fogalmazványa maradt fenn, melyeken látható, hogy Kosztolányi többször átjavított egy-egy mondatot, fordulatot, míg a megfelelőt meg nem találta. Észrevehető, hogy amikor saját gondolatait vetette franciául papírra, sokkal könnyedebben fogalmazott és kevesebb hibát ejtett, mint amikor a saját regényét fordította.

A szövegkiadás szempontjából a pontos, szóról szóra való fordításnak viszont megvan az az előnye, hogy segít tisztázni, mely szöveg alapján végezte a fordító munkáját. Ha azokat a szöveghelyeket vesszük górcső alá, ahol az 1927-es kiadásban a korábbiakhoz képest a változtatás nemcsak a szó belsejében vagy az írásjelben történik, hanem a mondat vagy a tagmondat nagyobb egysége alakul át, egyértelművé válik a helyzet, ahogy az alábbi három példa is bizonyítja, melyekben a jelentős különbségeket aláhúzással jelöltük.

⁷ Az olyan sokat idézett gondolatai jutnak itt eszünkbe, mint amit többek között a *Modern költők* első kiadásának előszavában is megfogalmaz: „Alkotásnak látom a műfordítást, nem reprodukálásnak” – KOSZTOLÁNYI Dezső, *Modern költők: Külföldi antológia*, Budapest, Élet, 1914, 3. t.

⁸ Vö. például Kosztolányi leveleit: Ismeretlennek [Grace Skells?] [Budapest, 1929. ?]. In: KDLN, 998. levél, 577. p.; Andrew Cecil Bradley-nek [Budapest, 1932]. In: KDLN, 1213. levél, 677–678. p.; vagy A „Nosotros” főszerkesztőjének [Budapest, 1930-as évek eleje]. In: KDLN, 1046. levél, 601. p.

Quand Etienne la regarda il ne put croire qu c'était sa femme: il la trouva nouvelle, <interessante,> |:charmante:|_c inconnue.

RO1: Mikor István rátekintett, nem tudta elhinni, hogy már az ő felesége, újnak, érdekesnek és ismeretlennek érezte.

RO 1927: Mikor István rátekintett, nem tudta elhinni, hogy már az ő felesége, újnak érezte.

A vue d'oeuil il se rajeunit, fut de bon humeur ce que sa femme constata avec satisfaction, «*pu*» parce que il ne la tourmenta plus avec ses caprices, elle ne trouva «*plus dans chacun de ses remarques quelque chose de reprochable, de risible et d'incompréhensible*» rien reprochable, de risible, et d'incompréhensible à chacune de ses remarques.

RO1: Szemmeláthatóan megfiatalodott, jobbkedvű lett, amit a felesége is boldogan vett észre, mert nem gyötörte szeszélyeivel, nem talált minden megjegyzésében valami kivetnivalót, nevetségest, érthetlent.

RO 1927: Szemmeláthatóan megfiatalodott, jobb kedvű lett, feleségét nem gyötörte szeszélyeivel, nem talált minden megjegyzésében valami kivetnivalót, érthetlent.

Jules <approuvait l'adoption de l'enfant, il l'adorait> <«ad» adorant l'enfant approuvait> |:ayant l'air d'adorer l'enfant approuvait:| son installation chez eux, mais ils pensait que <premierement> |:momentanément:| ce serait «un» préférable que l'enfant reste chez son père.

RO1: Gyula helyeselte a gyerek átvállalását, hiszen imádta őt, de úgy gondolta, hogy átmenetileg legjobb lenne még az apjánál tartani.

RO 1927: Gyula helyeselte a gyerek átvállalását, de úgy gondolta, hogy átmenetileg legjobb volna az apjánál tartani.

Kosztolányi kiindulópontja tehát az első kiadás vagy a *Nyugat*-beli közlés lehetett.

A francia kézirat a 9. fejezet kétharmada táján egy olyan mondat után szakad félbe,⁹ mely a magyar kiadásokban is egy bekezdés elején áll. A fennmaradt kézirat alapján nem dönthető el, hogy Kosztolányi tovább folytatta-e, és ha igen, meddig, vagy netán teljesen elkészítette-e a fordítást. A szöveg utolsó francia részletét tartalmazó kéziratlapon semmi nem utal sem arra, hogy a munkát ott végleg abbahagyta volna, sem arra, hogy egészen biztosan folytatni akarta. Nem dönthető tehát el, hogy a kézirat töredék vagy teljes; tehát az sem zárható ki, hogy további lapok is kerülnek még belőle elő.

⁹ „Most a gyerekszobában sokkal világosabb volt, mint egyébkor. István jól láthatta arcát.”

A rossz orvos francia kéziratlapjai

Ms 4613/101			Kézirattári jelzet					
A kéziratlapok sorrendje			Kéziratoldai: rektó [r] / verzó [v]					
Kézirat [K] / Gépirat [G]			Írószközök A kéziratoldalak jellegzetességei					
1	[a]	[r]	[G] ¹⁰	Gépirati első példány, lila gépirószalag. Autográf javítás nélkül.	2	1-2.	[o. n.]	{Le mauvais docteur.} → Une longue jeunesse _[G2] {s}
1	[b]	[r]	[G] ¹¹	Gépirati első példány, kék gépirószalag. Autográf javítások grafitceruzával.	1	1-2.	[o. n.]	I → :lui semblat: _c l'unique solution.
2	[r]	2				Il advint qu'un jour → à l'étranger ils se <decouvri-ent> _c :decouvrirent: _c		
3	[r]	3				chaque jour l'un à l'autre. → <sendorma,> _c :sendormait: _c sans avoir		
4	[r]	4				de rêves. : b : _c → impossible de rentrer plutôt.: _c		
5	[r]	[v]	[K]	Grafitceruzával.	3	2.	1	Ces menus propos étaient → pourquoi avaient ils été « ... »
	[v]	2				parjures... et pourquoi → qui est sorti de la chambre.		
6	[r]	3.				2	III → Une fois il se	
	[v]					[o. n.]	révoltait [?] avec rage, → se donner de nouveaux.	
7	[r]	4				3.	4	La jeune femme pâle et → Est que ça t'intéresse? Je
	[v]						[o. n.]	tellement negligée, que → de se consoler l'un l'autre.
8	[r]						Grafitceruzával.	

¹⁰ A szöveghelyeken [G2].¹¹ A szöveghelyeken [G1], azaz alapszöveg.

Jegyzetek

Ms 4614/19		Kézirati jelzet		Kézirat [K] / Gépirat [G]		Írószközök A kéziratoídlalak jellegzetességei		Feltételezhető írásfázis		Fejezet		Autográf lapszámok [o. n.] = oldalszám nélkül		Első → utolsó szavak a kéziratoídlakon	
9		[r]		[K]		Zöld tintával. A lap tetején, a szöveg fölött két szó, mely nem tartozik a folytatódagos szöveghez: „matonner, bayant” (az első szó, a lapon egyedülként, graficizálva írva).		5		3.		1.		Tous les soirs ils → à cette amour, «d» «dans» «leur» <ses	
10		[r]		[K]		Zöld tintával. A lap bal margóján, a szövegírányára merőlegesen, egy szó: „autre” (A „Toujours elle” → „d’autres chansons.” sorok mellé írva).		5		3.		[o. n.]		yeux hantait> :«ét» était hanté par: → sa langue maternelle et ne se pré[-]	
11		[v]		[K]		Graficizálásával a lap elejétől, és zöld tintával a „faisait rugir” szavaktól.		5, 6		3-4.		[o. n.]		[-] occupa de ses bouderies. → Il voulut «sav»	
12		[r]		[K]		Zöld tintával; a IV. fejezetet jelölő római szám utólag graficizálásával beszúrva.		5, 6		3-4.		[o. n.]		tout dire et tout savoir → outils nécessaires «d’un» à un deménagement	
13		[v]		[K]		Zöld tintával. A lapon egy név („Arthur Gaspar”) grafittal bekarikázva; felettehoben kézirattírási jelölés.		6		4.		[o. n.]		couvrait l’appartement. → pour ne <pas> <le pas> [:pas:] le déranger.	
14		[r]		[K]		Zöld tintával.		6, 7		4.		[o. n.]		Il lui revint à l’esprit → Les <différentes> tisans faites, [?]	
15		[v]		[K]		Zöld tintával.		7		4.		[o. n.]		«du miel» sur une suppuration → Et quand quelqueun mourait	
16		[r]		[K]		Zöld tintával.		7		4.		[o. n.]		on disait avec respect: → E. «res» était l’après diné à	
17		[v]		[K]		Zöld tintával.		7		4.		[o. n.]		à maison et V. en profitait → la fièvre fait dormir.	
18		[r]		[K]		Zöld tintával.		7		4.		[o. n.]		«Il lui donnèrent ponctuellement → E. put lui voir sa figure.	

A kézirat átírását a II. Függelékben közöljük.

KIADÁSTÖRTÉNET

Szövegforrások bibliográfiája

Kosztolányi Dezső életében megjelent magyar nyelvű kiadások

Az alapszöveg forrásai

Béla, a buta : KOSZTOLÁNYI Dezső *Új elbeszélései*, Budapest, Athenaeum, 1920, (Modern Könyvtár, 629–631),¹ 84 [4] p. [fűzött]
[Borítócím: *Béla, a buta : Ujabb elbeszélések*]

A megjelenés ideje: 1920. október 1.²

A kötet tartalma:

Ezüstbot [3–7. p.]

A jó bíró [8–15. p.]

Fogfájás [16–21. p.]

F. F. rejtélyes gyógyulása [22–28. p.]

Legenda [29–36. p.]

Üvegszem [37–45. p.]

Béla, a buta : Regényvázlat húsz pillanatképben [46–59. p.]

Hűség [60–68. p.]

Szemetes [69–76. p.]

Apa [77–84. p.]

¹ A kötetet a kiadó a *Korunk Mesterei* című kolligátumsorozatában is forgalmazta. Erről lásd a *Keletkezéstörténet* című fejezetet.

² Lásd a *Keletkezéstörténet* című fejezetet.

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A rossz orvos : Kis regény*, Budapest, Pallas, 1921 [1920], 109 [3] p. [Fűzött és kötött változata is volt.]

Megjelenés ideje: 1920. december 1–15. között.³

A kötet tartalma:

A rossz orvos [5–69. p.]

Égi jogász [70–80. p.]

Öt évi fegyház [81–88. p.]

Örült [89–97. p.]

A nagy család [98–108. p.]

³ Lásd a *Keletkezéstörténet* című fejezetet.

A szövegkritika és a szövegváltozatok forrásai⁴

BB Cím	Szövegváltozat Cím, megjelenési adatok
<i>Ezüstbot</i>	<i>Ezüstbot</i> , PESTI NAPLÓ, 1918. 6. sz. (január 6.), 1–2. p. <i>Ezüstbot</i> , FRONT, 1918. 12–13. sz. (március), 3–6. p. ⁵ <i>Ezüstbot</i> . In: BB, 3–7. p. <i>Ezüstbot</i> , KÉPES KRÓNIKA, 1921. 2. sz. (január 11.), 41–42. p. <i>Lefelé</i> . In: <i>A Pesti Hírlap nagy naptára : Az 1925. közönséges évre</i> , ⁶ szerkesztette SCHMITTELY József, Budapest, Légrády, 1925 (Pesti Hírlap Könyvtára), 81–83. p. <i>Ezüstbot</i> , KÉPES KRÓNIKA, 1929. 36. sz. (szeptember 8.), 6–7. p.
<i>A jó bíró</i>	<i>A jó bíró</i> , PESTI NAPLÓ, 1918. 35. sz. (február 10.), 1–3. p. <i>A jó bíró</i> , AZ ÉRDEKES UJSÁG, 1920. 5. sz. (január 29.), 13–15. p. <i>A jó bíró</i> . In: BB, 8–15. p.
<i>Fogfájás</i>	<i>Fogfájás</i> , PESTI NAPLÓ, 1917. 303. sz. (december 9.), 1–2. p. <i>Fogfájás</i> , AZ ÉRDEKES UJSÁG, 1919. 13. sz. (április 3.), 13–14. p. <i>Fogfájás</i> . In: BB, 16–21. p. <i>Fogfájás</i> , KÉPES KRÓNIKA, 1921. 17. sz. (május 3.), 395–396. p. <i>Az első éjszaka</i> , PESTI HÍRLAP, 1925. 92. sz. (április 24.), 2–3. p. <i>Az első éjszaka</i> , BÁCSMEGYEI NAPLÓ, 1925. 115. sz. (április 29.), 2. p. <i>Fogfájás</i> , KÉPES KRÓNIKA, 1929. 49. sz. (december 8.), 4–5. p.

⁴ A táblázatok első oszlopában az alapszöveg műcímei, a második oszlopban a mű összes ismert szövegváltozatának címei és megjelenési adatai olvashatók, időrendben.

⁵ Kétnyelvű kiadás; német nyelven is közölve, lásd az *Idegen nyelvű kiadások bibliográfiája* című alfejezetet.

⁶ A *Pesti Hírlap* (1878–1944) című politikai napilap karácsonyi melléklete.

BB Cím	Szövegváltozat Cím, megjelenési adatok
<i>F. F. rejtélyes gyógyulása</i>	<i>F. F. rejtélyes gyógyulása</i> , PESTI NAPLÓ, 1917. 269. sz. (október 31.), 1–2. p. <i>F. F. rejtélyes gyógyulása</i> , KÉPES ÚJSÁG, 1919. 19. sz. (május 18.), 25–27. p. <i>F. F. rejtélyes gyógyulása</i> . In: BB, 22–28. p. <i>Igen rejtélyes história</i> , PESTI HÍRLAP, 1925. 54. sz. (március 7.), 2–3. p. <i>Igen rejtélyes história</i> , BÁCSMEGYEI NAPLÓ, 1925. 79. sz. (március 22.), 2. p.
<i>Legenda</i>	<i>Legenda</i> , PESTI NAPLÓ, 1917. 255. sz. (október 14.), 1–2 p. <i>Legenda</i> , Az ÉRDEKES ÚJSÁG, 1919. 39. sz. (október 23.), 11–12. p. <i>Legenda</i> . In: BB, 29–36. p. <i>Legenda</i> , Az ÉRDEKES ÚJSÁG, 1924. 8. sz. (február 21.), 5–6. p. <i>Vékony Pál élete és halála</i> , PESTI HÍRLAP, 1925. 119. sz. (május 28.), 2–3. p. <i>Vékony Pál élete és halála</i> , A FÉNY, 1932. 39. sz. (szeptember 28.), 12–13. p.
<i>Üvegszem</i>	<i>Üveg-szem</i> , PESTI NAPLÓ, 1918. 222. sz. (szeptember 22.), 1–3. p. <i>Üveg-szem</i> . In: <i>Ország-Világ almanach</i> , ⁷ szerkesztette FALK Zsigmond és VÁRADI Antal, Budapest, Pesti Könyvnyomda Rt., 1919, 148–155. p. <i>Üvegszem</i> . In: BB, 37–45. p. <i>Üveg-szem</i> , Az ÉRDEKES ÚJSÁG, 1923. 25. sz. (június 21.), 5–6. p. <i>Az üvegszemű ember</i> , ARADI FÁKLYA, 1923. 28. sz. (július 14.), 3–5. p.

⁷ Az *Ország-Világ* című szépirodalmi képes hetilap (1880–1938) karácsonyi melléklete.

BB Cím	Szövegváltozat Cím, megjelenési adatok
<i>Béla, a buta : Regényvázlat húsz pillanatképben</i>	<i>Béla, a buta : Regényvázlat, husz pillanatképben</i> , PESTI NAPLÓ, 1918. 150. sz. (július 7.), 2–5. p. <i>Béla, a buta : Regényvázlat húsz pillanatképben</i> . In: BB, 46–59. p. <i>Béla, a Buta</i> , KÉPES KRÓNICA, 1929. 34. sz. (augusztus 25.), 4–6. p.
<i>Hűség</i>	<i>Hűség</i> , PESTI NAPLÓ, 1918. 83. sz. (április 7.), 1–3. p. <i>Hűség</i> . In: BB, 60–68. p. <i>A dal</i> , AZ ÉRDEKES UJSÁG, 1925. 31. sz. (július 30.), 5–7. p.
<i>Szemetes</i>	<i>Szemetes</i> , PESTI NAPLÓ, 1918. 112. sz. (május 12.), 1–3. p. <i>Szemetes</i> , KÉPES ÚJSÁG, 1919. 13. sz. (március 30.), 16–18. p. <i>Szemetes</i> . In: BB, 69–76. p. <i>Szemetes</i> , KÉPES KRÓNICA, 1921. 20. sz. (május 24.), 466–468. p. <i>A föld alatt</i> , PESTI HÍRLAP, 1925. 140. sz. (június 25.), 1–2. p. <i>A föld alatt</i> , BÁCSMEGYEI NAPLÓ, 1925. 205. sz. (augusztus 2.), 14. p. <i>Szemetes</i> . In: KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>A rossz orvos : Regény</i> , Budapest, Tolnai, 1927, (Tolnai Regénytára, 13), 87–93. p. ⁸ <i>Szemetes</i> , KÉPES KRÓNICA, 1929. 21. sz. (május 26.), 4–5. p.
<i>Apa</i>	<i>Apa</i> , PESTI NAPLÓ, 1918. 130. sz. (június 2.), 1–3. p. <i>Apa</i> , AZ ÉRDEKES UJSÁG, 1920. 35. sz. (augusztus 26.), 11–13. p. <i>Apa</i> . In: BB, 77–84. p. <i>Apa</i> , KÉPES KRÓNICA, 1921. 8. sz. (február 22.), 180–181. p. <i>Jánoska</i> , PESTI HÍRLAP, 1924. 276. sz. (december 25.), 40–41. p. <i>Apa</i> . In: KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>A rossz orvos : Regény</i> , Budapest, Tolnai, 1927, (Tolnai Regénytára, 13), 109–116. p. <i>Jánoska</i> , KÉPES KRÓNICA, 1929. 3. sz. (január 20.), 26–27. p. <i>Jánoska betegsége</i> , ÜNNEP, 1935. 36. sz. (augusztus 29.), 2–3. p.

⁸ A Tolnai Világlapja mellékleteként jelent meg 1927. március 23-án. Ezt követően, hasonlóan a sorozat többi darabjához, könyvesbolti forgalomba került.

RO1 Cím	Szövegváltozat Cím, megjelenési adatok
<i>A rossz orvos : Kis regény</i>	<i>A rossz orvos : Elbeszélés</i> , NYUGAT, 1920. 17–18. sz. (szeptember), 825–850. p. <i>A rossz orvos : Kis regény</i> . In: RO1, 5–69. p. <i>A rossz orvos</i> . In: KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>A rossz orvos : Regény</i> , Budapest, Tolnai, 1927, (Tolnai Regénytára, 13), 7–66. p.
<i>Égi jogász</i>	<i>Égi jogász : Elbeszélés</i> , ÚJ MAGYAR SZEMLE, 1920. 2. sz. (szeptember), 202–213. p. <i>Égi jogász</i> . In: <i>Vérző Magyarország : Magyar írók Magyarország területéért</i> , szerkesztette KOSZTOLÁNYI Dezső, illusztrálta JEGES Ernő, Budapest, Pallas, 1921 [1920], 222–234. p. <i>Égi jogász</i> . In: RO1, 70–80. p. <i>Égi jogász</i> . In: <i>Vérző Magyarország : Magyar írók Magyarország területéért</i> , második kiadás, szerkesztette KOSZTOLÁNYI Dezső, Budapest, Bethlen Gábor Kör, 1928, 223–235. p.
<i>Öt évi fegyház</i>	<i>Öt évi fegyház</i> , ÚJ NEMZEDÉK, 1919. 66. sz. (december 16.), 1–3. p. <i>Öt évi fegyház</i> . In: RO1, 81–88. p. <i>Fogoly</i> , ÚJ IDŐK, 1923. 19. sz. (május 6.), 322–324. p. <i>Öt évi fegyház</i> , AZ ÉRDEKES UJSÁG, 1923. 34. sz. (augusztus 23.), 5–6. p. <i>Igazság</i> , PESTI HÍRLAP, 1926. 1. sz. (január 1.), 6–7. p. <i>Igazság</i> , KÉPES KRÓNIKA, 1929. 10. sz. (március 10.), 2–3. p. <i>Igazság</i> , PÁSZTORTÚZ, 1929. 7. sz. (április 7.), 149–150. p.
<i>Őrült</i>	<i>Az örült</i> , ÚJ NEMZEDÉK, 1919. 23. sz. (október 26.), 1–4. p. <i>Őrült</i> . In: RO1, 89–97. p. <i>Az örült</i> , KÉPES KRÓNIKA, 1921. 13. sz. (április 5.), 304–306. p. <i>Lajos megőrül...</i> , PESTI HÍRLAP, 1925. 148. sz. (július 5.), <i>A Pesti Hírlap Vasárnapja</i> című melléklet, 37–38. p. <i>Lajos megőrül...</i> , BÁCSMEGYEI NAPLÓ, 1925. 184. sz. (július 12.), 13–14. p.
<i>A nagy család</i>	<i>A nagy család</i> , ÚJ NEMZEDÉK, 1920. 58. sz. (március 7.), 1–4. p. <i>A nagy család</i> . In: RO1, 98–108. p. <i>Hazugék</i> , PESTI HÍRLAP, 1924. 120. sz. (június 19.), 1–4. p. <i>Hazugék</i> , A FÉNY, 1932. 43. sz. (október 26.), 10–12. p.

A III. Függelék alapszövege

KOSZTOLÁNYI Dezső, *A rossz orvos : Regény*, Budapest, Tolnai, 1927, (Tolnai Regénytára, 13), 127 [1] p. [A *Tolnai Világlapja* melléklete, megjelent: 1927. március 23.]

A kötet tartalma:

Kosztolányi Dezső [5–6. p.]

A rossz orvos [7–66. p.]

Novellák [67–124. p.]

Kék gyász [69–74. p.]

Csengetyű [75–79. p.]

Egy kisfiu [80–86. p.]

Szemetes [87–93. p.]

A léggömb elröpül... [94–102. p.]

A kövér bíró [203–108. p.]

Apa [109–116. p.]

A bécsi asszony [117–124. p.]

A kisregény és az elbeszélések Kosztolányi Dezső életében
megjelent szövegváltozatai

RO 1927 Cím	Szövegváltozat Cím, megjelenési adatok
<i>A rossz orvos</i>	<p><i>A rossz orvos : Elbeszélés</i>, NYUGAT, 1920. 17–18. sz. (szeptember), 825–850. p.</p> <p><i>A rossz orvos</i>. In: KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>A rossz orvos : Kisregény</i>, Budapest, Pallas, 1921, 5–69. p.</p> <p><i>A rossz orvos</i>. In: RO 1927, 7–66. p.</p>
<i>Kék gyász</i>	<p><i>Kék gyász</i>. In: KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Páva : Elbeszélések</i>, Budapest, Légrády, 1911, 152–157. p.</p> <p><i>Kék gyász</i>, KÉPES HÉT, 1912. 51. sz. (december 22.), 692. p.</p> <p><i>Kék gyász</i>, SZÉKELYHÍDI HÍRLAP, 1913. 46. sz. (november 13.), 1–3. p.</p> <p><i>Kék gyász</i>, A HÉT, 1915. 28. sz. (július 11.), 359–360. p.</p> <p><i>Kék gyász</i>. In: KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Páva : Elbeszélések</i>, Budapest, Légrády, 1920, 152–157. p. [2. kiadás]</p> <p><i>Mikor a kisöcsém meghalt : Gyermekkori napló</i>, PESTI HÍRLAP, 1924. 36. sz. (február 13.), 3–4. p.</p> <p><i>Mikor a kisöcsém meghalt : Gyermekkori napló</i>, BÁCSMEGYEI NAPLÓ, 1924. 64. sz. (március 5.), 4. p.</p> <p><i>Kék gyász</i>. In: RO 1927, 69–74. p.</p> <p><i>Kék gyász</i>, KÉPES HÉT, 1929. 13. sz. (április 9.), 298–299. p.</p> <p><i>Mikor a kisöcsém meghalt : Gyermekkori napló</i>, A FÉNY, 1932. 41. sz. (október 12.), 13. p.</p>

RO 1927 Cím	Szövegváltozat Cím, megjelenési adatok
Csengetyű	<p><i>Csengetyű.</i> In: <i>Káin : KOSZTOLÁNYI Dezső novellái</i>, Budapest, Pallas, 1918, 27–36. p.</p> <p><i>Csengetyű.</i> Az ÉRDEKES ÚJSÁG, 1918. 49. sz. (december 12.), 19–21. p.</p> <p><i>Csengetyű.</i> In: <i>Káin : KOSZTOLÁNYI Dezső novellái</i>, Budapest, Légrády, 1922, 25–33. p. [2. kiadás] [1922. december 22.]</p> <p><i>Sápadt ur a bazárban</i>, BÁCSMEGYEI NAPLÓ, 1926. 158. sz. (június 9.), 4. p.</p> <p><i>Sápadt ur a bazárban</i>, PESTI HÍRLAP, 1926. 144. sz. (június 29.), 1. p.</p> <p><i>Csengetyű.</i> In: RO 1927, 75–79. p.</p>
Egy kisfiu	<p><i>Cirill.</i> In: <i>Káin : KOSZTOLÁNYI Dezső novellái</i>, Budapest, Pallas, 1918, 58–66. p.</p> <p><i>Cirill.</i> Az ÉRDEKES ÚJSÁG, 1920. 18. sz. (április 29.), 10–11. p.</p> <p><i>Cirill.</i> In: <i>Káin : KOSZTOLÁNYI Dezső novellái</i>, Budapest, Légrády, 1922, 62–71. p. [2. kiadás] [1922. december 22.]</p> <p><i>A tanácsos úr</i>, PESTI HÍRLAP, 1926. 90. sz. (április 22.). 1–2. p.</p> <p><i>Egy kisfiu.</i> In: RO 1927, 80–86. p.</p> <p><i>A tanácsos úr</i>, KÉPES KRÓNIKA, 1929. 18. sz. (május 5.), 3. p.</p>
Szemetes	<p><i>Szemetes</i>, PESTI NAPLÓ, 1918. 112. sz. (május 11.), 1–3. p.</p> <p><i>Szemetes</i>, KÉPES ÚJSÁG, 1919. 13. sz. (március 30.), 16–18. p.</p> <p><i>Szemetes.</i> In: <i>Béla, a buta : KOSZTOLÁNYI Dezső új elbeszélései</i>, Budapest, Athenaeum, 1920, (Modern Könyvtár, 629–631), 69–76. p.</p> <p><i>Szemetes</i>, KÉPES KRÓNIKA, 1921. 20. sz. (május 24.), 466–468. p.</p> <p><i>A föld alatt</i>, PESTI HÍRLAP, 1925. 140. sz. (június 25.), 1–2. p.</p> <p><i>A föld alatt</i>, BÁCSMEGYEI NAPLÓ, 1925. 205. sz. (augusztus 2.), 14. p.</p> <p><i>Szemetes.</i> In: RO 1927, 87–93. p.</p> <p><i>Szemetes</i>, KÉPES KRÓNIKA, 1929. 21. sz. (május 26.), 4–5. p.</p>

RO 1927 Cím	Szövegváltozat Cím, megjelenési adatok
<i>A léggömb elrepül...</i>	<p><i>A léggömb elrepül</i>, A HÉT, 1911. 50. sz. (december 10.), 802–804. p.</p> <p><i>A léggömb elrepül...</i> In: KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Páva : Elbeszélések</i>, Budapest, Légrády, 1911, 108–117. p.</p> <p><i>A léggömb elrepül...</i> In: <i>Bolondok : Novellák</i>, Budapest, Athenaeum, 1911, (Modern Könyvtár, 95–97), 10–18. p.</p> <p><i>A léggömb elrepül...</i> In: KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Páva : Elbeszélések</i>, Budapest, Légrády, 1920, 108–117. p.</p> <p><i>Csoda</i>, PESTI HÍRLAP, 1923. 257. sz. (november 14.), 1–3. p.</p> <p><i>A léggömb elrepül...</i> In: RO 1927, 94–102. p.</p> <p><i>A léggömb elrepül</i>, KÉPES KRÓNKA, 1929. 30. sz. (július 28.), 4–5. p.</p> <p><i>Csoda</i>, MAGYAR OTTHON, 1931. 13. sz. (július 15.), 7–8. p.</p>
<i>A kövér bíró</i>	<p><i>A kövér bíró</i>. In: KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Boszorkányos esték</i>, Szabadka, Jókai Nyomda kiadása, 1908, 131–136. p.</p> <p><i>Kánikula</i>, VILÁG, 1913. 74. sz. (március 18.), 1–3. p.</p> <p><i>A kövér bíró</i>. In: KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Bűbájosok : Novellák</i>, Budapest, Franklin, 1916, 137–147. p.</p> <p><i>Testvérünk</i>, PESTI HÍRLAP, 1926. 107. sz. (május 13.), 2–3. p.</p> <p><i>A kövér bíró</i>. In: RO 1927, 203–108. p.</p>
<i>Apa</i>	<p><i>Apa</i>, PESTI NAPLÓ, 1918. 130. sz. (június 2.), 1–3. p.</p> <p><i>Apa</i>, AZ ÉRDEKES ÚJSÁG, 1920. 35. sz. (augusztus 26.), 11–13. p.</p> <p><i>Apa</i>. In: <i>Béla, a buta : Kosztolányi Dezső új elbeszélései</i>, Budapest, Athenaeum, 1920, (Modern Könyvtár, 629–631), 77–84. p.</p> <p><i>Apa</i>, KÉPES KRÓNKA, 1921. 8. sz. (február 22.), 180–181. p.</p> <p><i>Jánoska</i>, PESTI HÍRLAP, 1924. 276. sz. (december 25.), 40–41. p.</p> <p><i>Apa</i>. In: RO 1927, 109–116. p.</p> <p><i>Jánoska</i>, KÉPES KRÓNKA, 1929. 3. sz. (január 20.), 26. p.</p> <p><i>Jánoska betegsége</i>, ÜNNEP, 1935. 36. sz. (augusztus 29.), 2–3. p.</p>

RO 1927 Cím	Szövegváltozat Cím, megjelenési adatok
<i>A bécsi asszony</i>	<p><i>Szerdán este</i>, A HÉT, 1910. 22. sz. (május 29.), 346–348. p.</p> <p><i>A bécsi asszony</i>. In: KOSZTOLÁNYI Dezső, <i>Bolondok : Novel-lák</i>, Budapest, Athenaeum, 1911, (Modern Könyvtár, 95–97), 30–37. p.</p> <p><i>Szerdán este</i>, Az ÉRDEKES ÚJSÁG, 1916. 9. sz. (február 27.), 32–33. p.</p> <p><i>Szerdán este</i>, TOLL ÉS TÖR, 1925. 12. sz. (január 31.), 5–7. p.</p> <p><i>A bécsi asszony</i>. In: RO 1927, 117–124. p.</p>

A szövegforrásokat közlő napi- és hetilapok, folyóiratok

Cím, megjelenési időszak Megjelenés hely, periodicitás Ismertetés	Kötet Folyóiratközlések megjelenési éve: alkalom
<p><i>Aradi Fáklya</i> (1919–1925) Arad, hetilap. Felelős szerkesztője és kiadója Lits Antal, 1920-tól társszerkesztője Solymos Ferenc. Politikai cikkeket, riportokat és kritikákat közölt, beszámolt az irodalmi, művészeti és társasági élet eseményeiről. Pályakezdő és ismert magyar írók munkáit egyaránt közölte.</p>	<p>BB: 1923: 1</p>
<p><i>Bácsmegyei Napló</i> (1903–1930) Szabadka, napilap. 1920-ban Kosztolányi régi, gyerekkori barátja, Fenyves Ferenc lett a lap szerkesztője, majd Vukov Lukács és Lazar Stipić. 1922-től ismét Fenyves szerkesztette, 1929 februárjától Bródy Mihály. Tulajdonosa Fenyves Ferenc és a Minerva Nyomda Rt. volt, felelős kiadója Fenyves Lajos, majd Nagy Sándor.</p>	<p>BB: 1925: 3 RO1: 1925: 1</p>
<p><i>Az Érdekes Újság</i> (1913–1925) Budapest, képes szépirodalmi hetilap. Felelős szerkesztője Kabos Ede, 1919 augusztusától Jákó János, 1921-től Schmittely József, 1924 márciusától Bónyi Adorján, 1925 nyaratól Simon Vilmos, végül Lengyel István. Tulajdonosa a Légrády testvérek, 1925 júliusától Sándor Sándor, majd 1925 szeptemberétől Strausz Vilmos. Kiadta Holczer József, 1924 márciusától Hanák Nándor, 1925 júniusától Sándor Sándor. Nyomta a Légrády Testvérek Nyomda, 1925 júliusától a Globus Nyomda, majd ismét a Légrády Nyomda.</p>	<p>BB: 1919–1925: 7 RO1: 1923: 1</p>

Cím, megjelenési időszak Megjelenés hely, periodicitás Ismeretítés	Kötet Folyóiratközlések megjelenési éve: alkalom
<p><i>A Fény</i> (1932–1933)</p> <p>Budapest, szépirodalmi és művészeti hetilap.</p> <p>1933 szeptemberétől „Társadalmi és szépirodalmi hetilap” alcímmel jelent meg. Felelős szerkesztője Losonczy József, 1932 szeptemberétől Kovács Mátyás volt. 1932 decemberétől Gál György szerkesztette. A Hellas Irodalmi és Nyomdai Rt. adta ki, a Hellas Nyomda nyomta.</p>	<p>BB: 1932: 1</p> <p>RO1: 1932: 1</p>
<p><i>Front</i> (1917–1918)</p> <p>Budapest, szépirodalmi, két (német és magyar) nyelven megjelenő tábori hetilap.</p> <p>Felelős szerkesztője Német József, 1917 júliusától Édes János, 1917 novemberétől Payr Hugo. Szerkesztői Franyó Zoltán, Lázár Miklós (1917 szeptemberéig), Lissauer Ernő (1917 végéig), valamint Édes János (1918 januárjától). Kiadta Német József, tulajdonosa a József főherceg Arcvonalparancsnokság volt, nyomta a Stephaneum Nyomda.</p>	<p>BB: 1918: 1</p>
<p><i>Képes Krónika</i> (1919–1944)</p> <p>Budapest, szépirodalmi, művészeti és társadalmi hetilap. Megjelent szombatonként, majd keddenként, 1922-től vasárnaponként. Felelős szerkesztője és kiadója Zigány Árpád, majd Berkes Róbert volt. Felelős szerkesztője 1928 februárjától Arányi Mária, szerkesztette Zigány Árpád, majd Gáspár Jenő. Kiadta a Központi Sajtóvállalat Rt., nyomta a Pallas Nyomda.</p>	<p>BB: 1921–1929: 9</p> <p>RO1: 1921–1929: 2</p>
<p><i>Képes Újság</i> (1915–1921)</p> <p>Budapest, képes szórakoztató hetilap.</p> <p>Felelős szerkesztője Vajda Ernő, szerkesztője 1915 áprilisától Várady József volt, kiadták a Légrády testvérek, nyomta a Légrády Testvérek Nyomdája.</p>	<p>BB: 1919: 2</p>

Cím, megjelenési időszak Megjelenés hely, periodicitás Ismertetés	Kötet Folyóiratközlések megjelenési éve: alkalom
<p><i>Nyugat</i> (1908–1941) Budapest, irodalmi folyóirat.</p> <p>A 20. századi magyar irodalom meghatározó orgánuma. Főszerkesztője 1929-ig Ignótus volt, majd Móricz és Babits, felelős szerkesztője Gellért Oszkár. 1933-tól Babits és Gellért a szerkesztők, 1937-től társszerkesztők Schöpflin Aladár és Illyés Gyula. 1939-től Babits az egyedüli szerkesztő, társszerkesztői pedig Schöpflin és Illyés. A lap felkarolta a fiatal tehetségeket, s főként a szabadelvű irányzat híve volt. Az első időszakban Ady Endre lett vezető személyisége. Első nemzedékéhez tartozott Juhász Gyula, Tóth Árpád, Karinthy Frigyes, Krúdy Gyula. Kosztolányi itt jelentette meg számos versét, műfordítását, valamint <i>A véres költő</i>, az <i>Édes Anna</i> és a <i>Pacsirta</i> című regényeit, folytatásokban, továbbá <i>A rossz orvos</i> című kisregényt is.</p>	<p>RO1: 1920: 1</p>
<p><i>Páosztortűz</i> (1921–1944) Kolozsvár, irodalmi és művészeti folyóirat.</p> <p>Az első szám programadó cikkét Kolozsvári Grandpierre Emil írta. Hetente, 1924. júniustól kéthetente jelent meg. A lap meghatározó személyisége Reményik Sándor volt, aki 1923. augusztus 1-jéig főszerkesztőként, majd főmunkatársként, 1934-től pedig újra főszerkesztőként dolgozott. A lapot 1927-től Dsida Jenő is szerkesztette. Tulajdonosa az 1923. május – 1924. május közötti időszak kivételével a Minerva Rt. volt.</p>	<p>BB: 1927: 1 RO1: 1929: 1</p>

Cím, megjelenési időszak Megjelenés hely, periodicitás Ismertetés	Kötet Folyóiratközlések megjelenési éve: alkalom
<p><i>Pesti Hírlap</i> (1878–1944)</p> <p>Budapest, politikai napilap.</p> <p>A Kosztolányi-életmű szempontjából kiemelt időszakban Lenkey Gusztáv szerkesztette, 1936-tól Légrády Ottó. Kiadták a Légrády testvérek. Ez volt az első üzleti újságvállalkozás Magyarországon. A politikai eseményekről tudósító anyagokon kívül napi híreket, színházi műsorokat és színikritikákat közöltek, valamint zene- és filmkritikákat tartalmazó rovatok is helyet kaptak. Kosztolányi hetente jelentette meg írásait és műfordításait <i>Vasárnap</i> című saját rovatában, valamint írt színikritikákat, vezércikkeket, tudósításokat és interjúkat is a lapba, továbbá itt jelent meg folytatásokban <i>Aranysárkány</i> című regénye is.</p>	<p>BB: 1924–1925: 5</p> <p>RO1: 1924–1926: 2</p>
<p><i>A Pesti Hírlap Vasárnapja</i> (1925–1937)</p> <p>Budapest, képes irodalmi és művészeti lap.</p> <p>Szerkesztette Lenkey Gusztáv. A kiadvány eleinte (1925) a <i>Pesti Hírlappal</i> együtt jelent meg, később vált külön, a napilap hétvégi mellékletévé. Utóbb <i>Képes Vasárnap</i> címen látott napvilágot. Kosztolányi rendszeresen közölte itt tárcáit, műfordításait.</p>	<p>RO1: 1925: 1</p>
<p><i>Pesti Napló</i> (1850–1939)</p> <p>Budapest, politikai napilap.</p> <p>Első szerkesztője Szenvey József. Szerkesztette Kemény Zsigmond is (1860–1869). 1861-től a lap a kiegészítést előkészítő törekvések fóruma volt. 1917–1920 között Hatvany Lajos volt a szerkesztője és kiadója. Ebben az időszakban jelent meg a lapban Kosztolányi <i>Béla, a buta</i> című kötetének teljes anyaga. 1920-tól <i>Az Est</i> konszern reggeli lapjaként adták ki.</p>	<p>BB: 1917–1918: 10</p>

Cím, megjelenési időszak Megjelenés hely, periodicitás Ismeretítés	Kötet Folyóiratközlések megjelenési éve: alkalom
<p><i>Új Idők</i> (1903–1936) Budapest, szépirodalmi hetilap. Szerkesztette Herczeg Ferenc, kiadta a Singer és Wolfner Kiadóvállalat.</p>	<p>RO1: 1923: 1</p>
<p><i>Új Magyar Szemle</i> (1920–1921) Budapest, politikai, irodalmi és közgazdasági folyóirat. Felelős szerkesztője és kiadója Blaskovich Sándor volt. 1921 márciusától kiadta Schramm Ede, felelős szerkesztője Pethő Sándor. Tulajdonosa az Új Magyar Szemle Lapkiadó Rt. volt, nyomta az Athenaeum Nyomda.</p>	<p>RO1: 1920: 1</p>
<p><i>Új Nemzedék</i> (1919–1944) Budapest, politikai napilap. Szerkesztője Milotay István, 1921. májustól októberig Krüger Aladár, majd Szabó László, később Cavallier József. Kiadta a Központi Sajtóvállalat Rt.</p>	<p>RO1: 1919–1920: 3</p>
<p><i>Ünnep</i> (1934–1944) Budapest, képes szépirodalmi hetilap. Fő- és felelős szerkesztője Megyery Ella volt. Kiadta a Dante Könyvkiadó, 1934 decemberétől Somló Dezső. Nyomta a Globus Műintézet Rt.</p>	<p>BB: 1935: 1</p>

Kosztolányi halála után megjelent magyar nyelvű kiadások bibliográfiája

A jelen kritikai kiadásban közölt két kötet kompozícióját a további kiadások közül csak néhány őrizte meg teljes egészében vagy részben. A kiadványok sajtó alá rendezői szabadon válogattak az ismert szövegváltozatok és az íráskor címváltozatai között, a közölt szövegek pedig jelentős szerkesztői beavatkozást mutatnak. Gyakori eset a több szövegváltozat összegyűrése és a helyesírás – nem következetes – hozzáigazítása a kiadás korának aktuális szabályaihoz.

A kiadásokat kiadványtípusonként a megjelenés időrendjében közöljük. A bibliográfiai leírások után feltüntetjük azoknak az íráskoroknak a címét, melyeket az adott kötet a *Béla, a buta* (1920) és *A rossz orvos* (1921) [1920] elbeszélései és kisregényei közül szerepeltetett, az abban a kiadásban szereplő címváltozatban, szögletes zárójelben az oldalszámokkal. A kötetekben szereplő egyéb művek címeit nem tüntetjük fel. A csak a megjelenési évben különböző változatlan utánnyomásokról külön tételt nem veszünk fel, csak a kiadási évet szerepeltetjük az első kiadás leírása után.

I. Kosztolányi Dezső műveinek válogatott és gyűjteményes kiadásai

1. KOSZTOLÁNYI Dezső, *A rossz orvos. Pacsirta*, [Budapest], Révai, [1937], (Kosztolányi Dezső Összegyűjtött Munkái).

A rossz orvos [1–58. p.]; *Öt évi fegyház* [229–235. p.]; *Örült* [236–244. p.]; *A nagy család* [245–255. p.]; *Égi jogász* [256–270. p.]

A sorozat kötetbeosztásához a már nagybeteg Kosztolányi Dezső vázlatokat készített, melyek közül egy befejezetlen sorozatterv fennmaradt. A ceruzaírású kézirat tíz kötetet sorol fel, és az első, második, harmadik, negyedik, ötödik, nyolcadik és kilencedik kötet címét megadja; a hatodik, hetedik és tizedik kötet száma mellett azonban nem szerepel cím. A tervezet

második pontjánál ez áll: „2) <A véres költő>⁹ Rossz orvos, Pacsirta”.¹⁰ Azaz *A véres költő*t tervezte először második kötetnek Kosztolányi, majd *A rossz orvos* és a *Pacsirta* együttes kiadása mellett döntött. A sorozat szerkesztői a kötettervet figyelembe vették, de azt, hogy hányadik kötetnek képzelte el Kosztolányi a két kisregényt, nem, mert bár a kötetek sorozati számot nem kaptak, és éven belüli megjelenési idejük még nem tisztázott, az tudható, hogy 1936-ban öt, 1937-ben pedig négy kötetet adtak ki. A kötet *A rossz orvos* első kiadásának összes művét tartalmazza, egy kivétellel az eredeti sorrendben, de kiegészül a *Pacsirta* című kisregénnyel. Az első kötetkiadásban az *Égi jogász* követte *A rossz orvos* című kisregényt, melynek helyére ebben a kiadásban a *Pacsirta* került, az *Égi jogász* pedig a kötet záródarabja lett.

2. KOSZTOLÁNYI Dezső, *A rossz orvos. Pacsirta*, [Budapest], Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, [1940], (Defhe Könyvek, Magyar Regények, 3).

Az 1937-es Révai-kiadással megegyező kiadás.

3. KOSZTOLÁNYI Dezső *Novellái*, 1–3. kötet, Budapest, Révai, [1943], 1. kötet.

Szemetes [52–57. p.]; *Béla, a buta* [405–475. p.]; *Ezüstbot* [407–411. p.]; *A jó bíró* [412–418. p.]; *Fogfájás* [419–424. p.]; *F. F. rejtélyes gyógyulása* [425–430. p.]; *Legenda* [431–437. p.]; *Üvegszem* [438–446. p.]; *Béla, a buta* [447–459. p.]; *Hűség* [460–467. p.]; *Apa* [468–475. p.]; *A rossz orvos* [477–521. p.]; *Égi jogász* [479–494. p.]; *Öt évi fegyház* [495–502. p.]; *Örült* [503–510. p.]; *A nagy család* [511–521. p.]

Ez Kosztolányi novelláinak első gyűjteményes kiadása. Az eredeti sorrendben tartalmazza a *Béla, a buta* (1920) és *A rossz orvos* (1921) [1920] anyagát. Kivétel az előbbiből a *Szemetes*, amely a *Boszorkányos esték* elbeszélései között szerepel. *A rossz orvost*

⁹ A szövegkritikai jel feloldása < > = törölt szöveg

¹⁰ Leölhely: MTAK Ms4620/136. Közölve: Arany Zs 2010, 456. p.

nem vették fel a gyűjteménybe. Az első kötet címnegyedében: „Ez a kötet Kosztolányi Dezső következő elbeszélés-gyűjteményeit tartalmazza: *Boszorkányos esték*, 1908 [/] *Bolondok*, 1911 [/] *Beteg lelkek*, 1912 [/] *Bűbájosok*, 1916 [/] *Káin*, 1918 [/] *Páva*, 1919 [/] *Béla, a buta*, 1920 [/] *A rossz orvos*, 1921”

4. KOSZTOLÁNYI Dezső *Válogatott novellái*, a bevezető tanulmányt írta KARDOS László, a válogatás RÉZ Pál munkája, CSERNUS Tibor rajzaival, Budapest, Szépirodalmi, 1954.

F. F. rejtélyes gyógyulása [145–150. p.]; *Béla, a buta* [151–162. p.]; *Apa* [163–169. p.]; *A nagy család* [170–180. p.]

5. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Furcsa dolgok: Novellák, karcolatok, jegyzetek*, szerkesztette KISS Katalin, előszó Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, Ifjúsági, 1956 [1957], (Tanulók Könyvtára).

A nagy család [39–49. p.]

6. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Novellák*, 1–3. kötet, [felelős szerkesztő VAJDA Miklós], Budapest, Szépirodalmi, 1957, 1. kötet.

A szemetes [51–57. p.]; *Ezüstbot* [401–405. p.]; *A jó bíró* [406–412. p.]; *Fogfájás* [413–418. p.]; *F. F. rejtélyes gyógyulása* [419–424. p.]; *Legenda* [425–431. p.]; *Üvegszem* [432–440. p.]; *Béla, a buta* [441–452. p.]; *Hűség* [453–460. p.]; *Apa* [461–468. p.]; *Ötévi fegyház* [469–476. p.]; *Őrült* [477–484. p.]; *A nagy család* [485–495. p.]

A kötetben az *Égi jogász* kivételével az 1920. és az 1921. évi kiadás valamennyi novellája szerepel, *A rossz orvos* nem. A sorrend megfelel az eredeti összeállításokénak, kivéve a *Szemetest*, amely – hasonlóan az 1943. évi Révai-kiadáshoz – jóval előbbre sorolva kapott helyet.

7. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Az élet divatja : Novellák, jegyzetek, tollrajzok*, előszó KÁNTOR Lajos, Bukarest, Irodalmi, 1963.

Ezüstbot [119–122. p.]; *A jó bíró* [123–127. p.]; *Béla, a buta* [28–136. p.]; *Apa* [137–142. p.]; *Örült* [143–148. p.]; *A nagy család* [149–156. p.]

8. KOSZTOLÁNYI Dezső *Elbeszélései*, sajtó alá rendezte RÉZ Pál, Budapest, Magyar Helikon, 1965.

Ezüstbot [444–447. p.]; *A jó bíró* [448–452. p.]; *Fogfájás* [453–456. p.]; *F. F. rejtélyes gyógyulása* [457–460. p.]; *Legenda* [461–465. p.]; *Üvegszem* [466–471. p.]; *Béla, a buta* [472–479. p.]; *Hűség* [480–485. p.]; *A szemetes* [486–490. p.]; *Apa* [491–495. p.]; *A rossz orvos* [496–535. p.]; *Ötévi fegyház* [536–541. p.]; *Örült* [542–547. p.]; *A nagy család* [548–555. p.]

A sajtó alá rendező a jegyzetekben közli: „A sorrend összeállításánál a kötetek megjelenését vettük alapul. Ilyen módon nem törekedtünk teljes időrendre, nem vettük figyelembe az első hírlapi megjelenés adatait.” (1288. p.) A korábbi novella-összkiadásokhoz képest változás, hogy a *Szemetes* (*A szemetes* címmel) az 1921. évi kötetben elfoglalt helyére kerül. Az *Égi jogász* azonban hiányzik. *A rossz orvos* első alkalommal jelenik meg a novellák között. A szerkesztő azt is megjegyzi, hogy: „A Szépirodalmi Könyvkiadónál megjelent kiadás [...] lényegében a Révai-féle gyűjtemény anyagát vette át, néhány módosítással.” (1287. p.)

9. KOSZTOLÁNYI Dezső, *A csók : Novellák, tollrajzok*, Bukarest, Irodalmi, 1968.

A nagy család [40–52. p.]

A kiadás az 1965-ös kiadáson alapul.

10. KOSZTOLÁNYI Dezső, *A rossz orvos : Kisregény és novellák*, válogatta és az utószót írta VARGA Katalin, Budapest, Szépirodalmi, 1970, (Olcsó Könyvtár).

11. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Kínai kancsó*, a válogatás SZEGHALMI Elemér munkája, Budapest, Szépirodalmi, 1972, (Kiskönyvtár).

Fogfájás [44–50. p.]; *F. F. rejtélyes gyógyulása* [51–57. p.]; *Béla, a buta* [58–70. p.]

12. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Kulcs*, válogatta és a tanulmányt írta MÁRVÁNYI Judit, az illusztrációkat ZSOLDOS Vera készítette, Budapest, Szépirodalmi, 1977, (Magyar Elbeszélők).

Béla, a buta [112–122. p.]; *Apa* [123–129. p.]; *A nagy család* [130–139. p.]

13. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Boldogság : Válogatott elbeszélések*, válogatta és az utószót írta OTTLIK Géza, Budapest, Móra, 1978; 1980; 1983.

A nagy család [mindhárom kiadásban: 28–36. p.]

14. KOSZTOLÁNYI Dezső, *A léggömb elrepül*, összegyűjtötte és a szöveget gondozta RÉZ Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1981, (Kosztolányi Dezső Összes Novellái, 1).

Vékony Pál élete és halála [635–641. p.]; *Igen rejtélyes história* [642–646. p.]; *Az első éjszaka* [647–652. p.]; *Ezüstbot* [658–662. p.]; *A jó bíró* [663–668. p.]; *A dal* [669–674. p.]; *Szemetes* [675–680. p.]; *Jánoska betegsége* [681–687. p.]; *Béla, a buta* [688–700. p.]; *Üvegszem* [701–708. p.]; *Lajos megőrül* [709–716. p.]; *Fogoly* [717–722. p.]; *Hazugék* [723–732. p.]; *A rossz orvos* [733–786. p.]

A gyűjtemény az írásokat az első megjelenés időrendjében és dátumával közli, de nem az első megjelenés címeivel és szövegével. A kiadás többnyire az író életében utoljára megjelent címmel közli az írásokat, de nem következetes ebben. A közölt szöveg pedig az ismert szövegváltozatok kompilációja. A sajtó alá rendező a sorozatról: „Kiadásunk Kosztolányi Dezső novelláinak mindmáig legbővebb gyűjteménye. Közli a Kosztolányi életében megjelent elbeszéléskötetek írásait, két novella kivételével (*Om-nibusz kocsis*, *Égi jogász*), valamint a hírlapokból, folyóiratokból azóta előkerült novellákat, amelyek közül néhány itt jelenik meg első ízben. [...] Az eddigi kiadásoktól eltérően nem őriztük meg

a Kosztolányi-kötetek beosztását, a novellákat első megjelenésük időrendjében közöljük.”¹¹ *A rossz orvos* szerepel a novellák között.

15. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Válogatott novellák és karcolatok*, a válogatás és a szöveggondozás RÉZ Pál munkája, Budapest, Szépirodalmi, 1985, (Magyar Remekírók).

Jánoska betegsége [145–151. p.]; *Béla, a buta* [151–162. p.]; *Fogoly* [162–168. p.]; *Hazugék* [168–177. p.]

A válogatás alapja az 1981-es összkiadás. A sajtó alá rendező kommentárja: „Válogatásunk az eredeti kötetek sorrendjét felbontotta, a novellákat időrendben adja.” (861. p.)

16. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Hazugság*, válogatta és szerkesztette HEGYVÁRI Franciska, Budapest, Móra, 1985.

A nagy család [42–53. p.]; *Legenda* [60–65. p.]; *Béla, a buta* [132–142. p.]; *Fogfájás* [143–150. p.]; *Ötévi fegyház* [249–257. p.]

Ebben a válogatásban nemcsak az eredeti novellásköteteken belüli sorrend változik meg, hanem a különböző kötetek anyaga is szétszóródik, összekeveredik, és az időrend sem szervező erő.

17. KOSZTOLÁNYI Dezső *Összes novellája*, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta RÉZ Pál, Budapest, Helikon, 1994.

Vékony Pál élete és halála [600–606. p.]; *Igen rejtélyes história* [613–617. p.]; *Az első éjszaka* [618–622. p.]; *Ezüstbot* [628–631. p.]; *A jó bíró* [632–637. p.]; *A dal* [638–643. p.]; *Szemetes* [644–649. p.]; *Jánoska betegsége* [650–655. p.]; *Béla, a buta* [679–690. p.]; *Üvegszem* [691–698. p.]; *Lajos megőrül...* [699–705. p.]; *Fogoly* [706–711. p.]; *Hazugék* [712–720. p.]; *Égi jogász* [721–734. p.]

A jegyzetben Réz Pál ezt írja: „1943 óta itt jelenik meg először a politikai okokból újra nem közölt *Omnibuszkocsis és Égi jogász*.” (1520. p.) A sorrend, a címek és a szövegek az ugyancsak

¹¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Hét kövér esztendő*, összegyűjtötte és a szöveget gondozta Réz Pál, Budapest, Szépirodalmi, 1981 (Kosztolányi Dezső Összes Novellái, 3), 539–540. p.

Réz Pál által sajtó alá rendezett 1981. évi kiadást követik. A rossz orvos viszont ezúttal kimarad az elbeszélések közül.

18. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Az élet primadonnái*, gyűjtötte, sajtó alá rendezte és az utószót írta URBÁN László, az előszót írta RÉZ Pál, Budapest, Palatinus, (Palatinus Könyvek), 1997.
Égi jogász [42–58. p.]
19. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Horoszkóp : Válogatott elbeszélések 1905–1918*, válogatta és az utószót írta HAFNER Zoltán, Budapest, Osiris, 1999, (Millenniumi Könyvtár).
Vékony Pál élete és halála [113–118. p.]; Igen rejtélyes história [119–123. p.]; Béla, a buta [124–134. p.]
20. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Esti Kornél énekei : Válogatott versek és novellák*, válogatta és a jegyzeteket készítette OSZTOVITS Szabolcs, Budapest, Európa, 1999, (Európa Diákkönyvtár); 2002.
Ötévi fegyház [mindkét kiadásban: 116–122. p.]
21. KOSZTOLÁNYI Dezső *Összes novellái*, a kötetet szerkesztette és az előszót írta RÉZ Pál, [Szeged], Szukits, [2001].
Vékony Pál élete és halála [383–387. p.]; Igen rejtélyes história [390–393. p.]; Az első éjszaka [394–397. p.]; Ezüstbot [401–403. p.]; A jó bíró [403–407. p.]; A dal [407–410. p.]; Szemetes [410–414. p.]; Jánoska betegsége [414–418. p.]; Béla, a buta [432–440. p.]; Üvegszem [441–446. p.]; Lajos megőrül [446–450. p.]; Fogoly [450–453. p.]; Hazugék [454–459. p.]; Égi jogász [460–469. p.]
A kötet beosztásában, címeiben és szövegében megegyezik az 1994. évi kiadással.
22. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Aranyfonál és más elbeszélések*, sajtó alá rendezte és az utószót írta CSÉVE Anna, Budapest, Unikornis, 2002, (A Magyar Próza Klasszikusai).
Az első éjszaka [151–155. p.]; A szemetes [164–168. p.]; Fogoly [169–163. p.]

23. KOSZTOLÁNYI Dezső, *A rossz orvos*, Budapest, Eri Kiadó, 2004, (Kis Szerelmes Irodalom, 3); 2007.

A rossz orvos [5–94. p.]

24. KOSZTOLÁNYI Dezső *Összes novellái*, 1–2. kötet, a szöveggon-
dozás és a jegyzet RÉZ Pál munkája, Budapest, Osiris, 2007
(Osiris Klasszikusok), 1. kötet.

Vékony Pál élete és halála [478–482. p.]; *Igen rejtélyes história*
[487–490. p.]; *Az első éjszaka* [491–495. p.]; *Ezüstbot* [500–502.
p.]; *A jó bíró* [503–507. p.]; *A dal* [508–512. p.]; *Szemetes* [513–
516. p.]; *Jánoska betegsége* [517–521. p.]; *Béla, a buta* [540–549.
p.]; *Üvegszem* [550–555. p.]; *Lajos megőrül* [556–561. p.]; *Fogoly*
[562–566. p.]; *Hazugék* [567–573. p.]; *Égi jogász* [574–585. p.]

Kosztolányi összes novelláinak ötödik, Réz Pál szerkesztette
változata. Előzmények: Helikon, 1965; Szépirodalmi, 1981; He-
likon, 1994; Szukits, 2001. A kötet beosztásában, címeiben és
szövegében megegyezik az 1994. és a 2001. évi kiadással.

25. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Az élet primadonnái*, gyűjtötte, sajtó alá
rendezte és az utószót írta URBÁN László, [Szekszárd], Kated-
rakönyv, [2008].

Égi jogász [36–49. p.]

A kötet az 1997-es kiadáson alapul.

26. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Beteg lelkek : Válogatott novellák, 1*, a
sorozatot szerkeszti és a szöveget gondozta FRÁTER Zoltán, Bu-
dapest, Európa, 2008, (Kosztolányi Dezső Művei).

Vékony Pál élete és halála [413–419. p.]; *Igen rejtélyes história*
[420–425. p.]; *Az első éjszaka* [426–431. p.]; *Ezüstbot* [437–441.
p.]; *Szemetes* [442–447. p.]; *Jánoska betegsége* [448–454. p.]; *Béla,
a buta* [455–466. p.]; *Üvegszem* [467–474. p.]; *Lajos megőrül*
[475–481. p.]; *Fogoly* [482–487. p.]; *Hazugék* [488–497. p.]

27. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Válogatott novellák*, válogatta és a jegyzeteket írta RÉZ Pál, Budapest, Osiris, 2008, (Osiris Diákkönyvtár).
Jánoska betegsége [62–68. p.]; *Hazugék* [69–79. p.]

28. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Kínai kancsó*, Pécs, Magyar Szépmíves Céh, 2010.
Béla, a buta [59–83. p.]

29. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Ezüst Mária : Elbeszélések*, a kötetet összeállította MESTER Zsolt, Budapest, Szent Maximilian, 2010, (Szent Maximilian Családi Könyvtár, 4).
Hűség [142–150 p.]

30. KOSZTOLÁNYI Dezső, *Az élet primadonnái*, gyűjtötte, sajtó alá rendezte és az utószót írta URBÁN László, [Szekszárd], Pulpitus Könyvek, [2010].
Égi jogász [36–49. p.]
A kötet az 1997-es kiadáson alapul.

31. KOSZTOLÁNYI Dezső, *A gipszangyal : The Plaster Angel*, két-nyelvű kiadás, fordította MOLNÁR Eszter, [Budapest], Noran Libro, 2010, (Kentaur Könyvek).
Hazugék [67–91. p.]; *Jánoska betegsége* [157–173. p.]

32. KOSZTOLÁNYI Dezső, *A rossz orvos*, [Budapest], Fapadoskonyv.hu, 2010. [az online kiadvány nyomtatott példánya]
A rossz orvos [7–44. p.]; *Szemetes* [59–62. p.]; *Apa* [73–77. p.]

II. Antológiák

1. *Nevető magyar dekameron : Magyar prózaírók humoros írásai*, válogatta, sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta ABODY Béla, Budapest – Bratislava, Szépirodalmi – Szlovákiai Szépirodalmi, 1959.
Béla, a buta [236–245. p.]
2. *Magyar elbeszélők*, 1–4. kötet, válogatta ILLÉS Endre, Budapest, Szépirodalmi, 1961, 4. kötet.
Béla, a buta [229–240. p.]; *A nagy család* [241–251. p.]
3. *Új vidám könyv : Magyar klasszikus írók elbeszélései*, válogatta és szerkesztette VARGHA Kálmán, Budapest, Móra, 1965.
F. F. rejtélyes gyógyulása [338–343. p.]
4. *A szegények öröme : Magyar írók elbeszélései : 1900–1945*, válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta GÁBOR Emil, Budapest, Szépirodalmi, 1965, (Diákkönyvtár).
Béla, a buta [274–283. p.]; *A nagy család* [284–292. p.]
5. *A szegények öröme : Magyar írók elbeszélései : 1900–1945*, válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta GÁBOR Emil, Budapest, Szépirodalmi, 1967, (Iskolai Könyvtár).
Béla, a buta [221–229. p.]; *A nagy család* [229–236. p.]
6. *A szegények öröme : Magyar írók elbeszélései : 1900–1945*, válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta GÁBOR Emil, Budapest, Szépirodalmi, 1975, (Diákkönyvtár).
A nagy család [302–309. p.]
7. *A szegények öröme : Magyar írók elbeszélései : 1900–1945*, 1–2. kötet, válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta GÁBOR Emil, Budapest, Móra, 1977 [1978], 2. kötet.
A nagy család [7–15. p.]

8. *Magyar elbeszélők : 20. század*, 1–3. kötet, a válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek ILLÉS Endre munkája, Budapest, Szépirodalmi, 1977, (Magyar Remekírók), 2. kötet.
A nagy család [301–310. p.]
9. *Querela Hungariae : Trianon és a magyar irodalom*, összeállította POMOGÁTS Béla, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 1996.
Égi jogász [51–65. p.]
10. *Vérző Magyarország : Magyar írók Magyarország területéért*, szerkesztette KOSZTOLÁNYI Dezső, rajzok JEGES Ernő, [Budapest], Arc, 1999. [az 1921. évi kiadás hasonmása]
Égi jogász [222–234. p.]
11. *Mélységek fölött : Magyar írók novellái a vakságról, látókról és nem látókról*, válogatta és a kötetet összeállította KISS Bori, Budapest, Noran, 2000, (Novella) [3 darab hangkazettával, lásd V/a.1.]
Üvegszem [102–114. p.]
12. *A röpkülő falu : Magyar írók trianoni novellái (és publicisztikai írásai)*, gyűjtötte, válogatta és összeállította KÖRÖSSI P. József, Budapest, Noran, 2002, (Novella).
Égi jogász [113–131. p.]
13. *A magyar novella antológiája*, 1–2. kötet, válogatta és szerkesztette DOMOKOS Mátyás, Budapest, Osiris, 2003, 2. kötet.
A nagy család [929–934. p.]
14. *Apának lenni : Magyar írók novellái*, a kötetet válogatta és összeállította D. SZABÓ Mária, Budapest, Palatinus, 2003, (Magyar Novella).
Jánoska betegsége [304–310. p.]

15. *Miért házasodunk? : Magyar írók novellái*, összeállította Kőrössi P. József, Budapest, Noran, 2004, (Novella).
Az első éjszaka [81–87. p.]
16. *Szökés a halálból : Magyar írók az öngyilkosságról*, gyűjtötte és összeállította Kőrössi P. József, Budapest, Noran, 2006, (Novella).
Vékony Pál élete és halála [179–187. p.]

III. Közoktatási tankönyvek, olvasókönyvek

1. ALFÖLDY Jenő, *Irodalom a tizennégy éves diákoknak*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995; 1996; 1997; 1998; 1999.
Öt évi fegyház [43–48. p.]
2. ALFÖLDY Jenő, *Irodalom 8. : Olvasókönyv a nyolcadik évfolyam számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003; 2004; 2008; 2009; 2013.
Öt évi fegyház [75–79. p.]

IV. Olvasható elektronikus változatok

(internetes szövegekölések, digitális hasonmások, e-bookok)

A *Béla, a buta* (1920) kötet teljes anyaga:

1. mek.oszk.hu/07200/07279/pdf/07279.pdf
2. www.gutenberg.org/ebooks/40748
3. mek.oszk.hu/07200/07279/pdf/
4. ia600202.us.archive.org/20/items/blabuta00koszuoft/blabuta00koszuoft.pdf
5. archive.org/details/blabuta00koszuoft
6. ebooks.prestigioplaza.com/hu/hu/products/free-books/classical-prose/EBEPUBNNMME07279HU
7. www.general-ebooks.com/book/3546034-b%C3%A9la-a-buta
8. digi-book.hu/e-konyv/Kosztolanyi-Dezso-Bela-a-buta-PDF

9. openlibrary.org/books/OL23338120M/B%C3%A9la_a_buta
10. www.filestube.to/5HuJEoIMoW36q25aLfrF5x

A rossz orvos (1921) [1920] kötet teljes anyaga:

11. www.kosztolanyioldal.hu/kosztolanyi-dezso-rossz-orvos-1-kiadas
12. nbn.urn.hu/N2L?urn:nbn:hu-110190
13. itunes.apple.com/us/book/a-rossz-orvos/id456934483?mt=11

Egyes novellák, kisregények

Ezüstbot

14. csicsada-irodalom-birodalom.blogspot.hu/2011/12/kosztolanyi-bela-ezusb.html

A jó bíró

15. kalaka11november.homestead.com/klasszikusok.html
16. old.asziv.hu/?newart=17&newmag=25&show=arch

Fogfájás

17. idegentollak.blogspot.hu/2010/09/kosztolanyi-dezso-fogfajas.html

Apa

18. csicsada-irodalom-birodalom.blogspot.hu/2011/11/kosztolanyi-dezso-apa.html
19. jazsoli.blogspot.hu/2010/02/kosztolanyi-dezso-janoska.html
20. taborozok.network.hu/blog/taborozok-életkepek-hirei/kosztolanyi-dezso-janoska

A rossz orvos Nyugatban megjelent szövege

21. www.epa.hu/00000/00022/index/Kosztolanyi_Dezso-A_rossz_orvos_I-XII/index.htm
22. hu.wikisource.org/wiki/A_rossz_orvos

Égi jogász

23. nemnemsoha.gportal.hu/gindex.php?pg=30625522&nid=5110017
24. aracs.org.rs/a-folyoirat/folyoirat-arcivum/cat_view/34-2010-ben-megjelent-szamok
25. mtdaportal.extra.hu/books/verzo_magyarorszag.pdf

Öt évi fegyház

26. church.lutheran.hu/harangszo/old/harang9910/cikk10.html

V. Hangzó és képi anyagok

V/a Hangkazetták és digitális hangoskönyvek
Egyes novellák, kisregények

Üvegszem

1. *Mélységek fölött: Magyar írók novellái a vakságról, látókról és nem látókról* [hangkazetta], szerkesztette BÁN Magda, rendezte LEHOCZKY Orsolya, közreműködik KÁLID Artúr, KULKA János és RÁCKEVEI Anna. [A 2000-es nyomtatott kiadás – lásd II/11. – hangzó melléklete]

Szemetes

2. *Magyar klasszikusok válogatott művei* [internetes digitális hangoskönyvek], 1–2., szerkesztő AMBRUS Attila József, a felvétel magánkiadásban készült, Pécs, 2013. [A *Szemetes* című novella 1920-ban kötetben megjelent szövegét előadja ENGLER József] [Mindenkinek van hangja! Olvass fel Te is! Önkéntes felolvasások weblapja: felolvaso.wordpress.com/?s=Szemetes]

A rossz orvos

3. KOSZTOLÁNYI Dezső, *A rossz orvos* [hangkazetta], Budapest, MVGYOSZ, 2004 (Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének hangoskönyvtára, 2776) [A *Nyugat*-közlésen alapuló]

hangoskönyv] [Felolvassa FENYŐ Ervin] [internetes kiadása: mek.oszk.hu/02500/02580/]

[Másolat: staub-site.honlapepito.hu/?modul=oldal&tartalom=1176255]

4. KOSZTOLÁNYI Dezső, *A rossz orvos : Regény* [internetes digitális hangoskönyv] [Az 1927-es kiadáson alapuló hangoskönyv] [hangoskonyv.net/ingyen-let%C3%B6lt%C3%A9sek/klasszikus-magyar-irodalom/kosztol%C3%A1nyi-dezs%C5%91-rossz-orvos]

V/b Rádiójátékok¹²

1. *Fogfájás*, rádiójáték, 1970, 22 perc, rendező TURIÁN György, szereplők MÉCS Károly, SZEGEDI Erika, KÜRTÖS István, első sugárzás Kossuth Rádió, 1970. november 28. 16:08; ismétlés Kossuth Rádió, 1981. április 7. 17:07
2. *A rossz orvos*, rádiójáték három részben, 1984, 1. rész: 42 perc, 2. rész: 42 perc, 3. rész: 45 perc, rádióra alkalmazta CSILLAG Ilona, rendező TÖRÖK Tamás, dramaturg MAJOR Anna, hangmérnök NÉMETH Zoltán, főbb szereplők MENSÁROS László, TORDY Géza, CSÁSZÁR Angela, GREGUSS Zoltán, BALÁZSI Gyula, SZILASSY Gyula, FEHÉR Anna, HŰVÖS Dávid, első sugárzás 1. rész: Kossuth Rádió, 1984. október 14. 15:17, 2. rész: Kossuth Rádió, 1984. október 21. 15:17, 3. rész: Kossuth Rádió, 1984. október 28. 15:14, ismétlések 1. rész: Bartók Rádió, 1988. június 22. 22:48, 2. rész: Bartók Rádió, 1988. június 25. 22:48, 3. rész: Bartók Rádió, 1988. június 26. 22:45, 1. rész: Bartók Rádió, 1993. május 10. 10:05, 2. rész: Bartók Rádió, 1993. május 11. 10:05, 3. rész: Bartók Rádió, 1993. május 12. 10:05, 1. rész: Petőfi Rádió, 1995. december 4. 20:00, 2. rész: Petőfi Rádió, 1995. december 5. 19:34, 3. rész: Petőfi Rádió, 1995. december 6. 20:30, 1. rész: Petőfi Rádió, 1996. szeptember 10. 22:20, 2. rész: Petőfi Rádió, 1996. szeptember 11. 21:03,

¹² A pontos adatok közléséért Turai Tamást, a Rádiószínház szerkesztő-dramaturgját illeti köszönet.

3. rész: Petőfi Rádió, 1996. szeptember 12. 22:20, 1. rész: Bartók Rádió, 1999. április 26. 14:05, 2. rész: Bartók Rádió, 1999. április 27. 14:05, 3. rész: Bartók Rádió, 1999. április 28. 14:05, 1. rész: Bartók Rádió, 2007. február 6. 14:05, 2. rész: Bartók Rádió, 2007. február 7. 14:05, 3. rész: Bartók Rádió, 2007. február 8. 14:05.

3. *A nagy család*, rádiójáték, 1967, 16 perc, rendező DÉRI Éva, szereplők BALÁZS Samu, BÉKÉS Rita, BODROGI Gyula, DARVAS Magda, GÁBOR Miklós, D. NAGY Erzs, PÁRTOS Zoltán, SULYOK Mária, TORDY Géza, UJVÁRY Viktória, első sugárzás: Kossuth Rádió, 1967. júl. 1. 19:44

V/c Film

A rossz orvos, színes tévéjáték, 1996, 79 perc, rendező, forgatókönyvíró MOLNÁR György, zeneszerző DARVAS Ferenc, operatőr KARDOS Sándor, díszlettervező DÉVÉNYI Rita, jelmeztervező SZÉKULESZ Judit, producer FABÓK István, SCHULZE Éva, vágó PALOTAI Éva, gyártó Magyar Film Iroda, Magyar Televízió Drámai Stúdió, forgalmazó Budapest Film, főbb szereplők KUBIK Anna, GÁSPÁR Sándor, BÁRÁNY Péter, LÁSZLÓ Zsolt, TAHI TÓTH Máté, DUNAI Tamás, CSOMÓS Mari, HOLL István, első televíziós sugárzás MTV1, 1996. december 5., ismétlés MTV2, 2010. április 3.

Idegen nyelvű kiadások bibliográfiája¹³

Béla, a buta (1920)

Ezüstbot

Német

1. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Der Schicksal stock* [A végzetes bot], [fordító nélkül], FRONT, 1918. 12–13. sz. (március), 3–6. p.¹⁴

Román

2. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Bastonul cu mânerul de argint* [Ezüstfogantyús bot], tradus Ioan LUPU, AURORA [Oradea], 1922. 1. sz., 9–10. p.
3. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Bastonul cu mânerul de argint* [Ezüstfogantyús bot], tradus Ioan LUPU, ADEVĂRUL LITERAR ȘI ARTISTIC [Bukarest], 1922. 105. sz., 4. p.

Francia

4. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *La canne au pommeau d'argent* [Az ezüsfogantyús bot], traduit KASSAI György et Gilles BELLAMY. In: *Drame au vestiaire : Nouvelles*, Budapest – Paris, Corvina – In Fine, 1993, (Domaine Hongrois), 65–70. p.

A jó bíró

Orosz

5. КОСТОЛАНИ, Деже, *Судья* [A bíró], переведен Юрий Гусев. In: К., Д., *Избранное*, Москва, Художественная Литература, 1986, 349–354. p.

Fogfájás

Német

6. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Zahnschmerzen* [Fogfájás], übersetzt von Ludwig SPOHR. In: *Ungarn : Ein Novellenbuch*, herausgegeben

¹³ A bibliográfia a művek kötetekben elfoglalt helyének sorrendjében közli a fordításokat, ezen belül pedig nyelvenként és kronologikus sorrendben. A nyelvek sorrendjét az határozza meg, hogy mely nyelven jelent meg az adott mű először.

¹⁴ Kétnyelvű kiadás; magyar nyelven is közölve, lásd a *Szövegforrások bibliográfiáját*.

von Dezső von KERESZTURY, die Holzschnitten sind Arbeiten von György von BUDAY, Breslau, Korn, [1936], 130–135. p.

Lengyel

7. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Noc poślubna* [Az első éjszaka], przetłumaczone przez Magdalena SCHWEINITZ-KULISIEWICZ i Tomasz KULISIEWICZ. In: K., D., *Noc poślubna : Opowiadania*, Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1989, 132–137. p.

F. F. rejtélyes gyógyulása

Cseh

8. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Záhadné uzdravení pana F. F.* [F. F. rejtélyes gyógyulása], přeložil Anna Rossová. In: K., D., *Balónek uleti*, Praha, Odeon, 1966, (Světova četba, 363), 59–63. p.

Lengyel

9. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Bardzo tajemnicza historia* [Igen rejtélyes história], przetłumaczone przez Magdalena SCHWEINITZ-KULISIEWICZ i Tomasz KULISIEWICZ. In: K., D., *Noc poślubna : Opowiadania*, Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1989, 138–143. p.

Legenda

Svéd

10. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Pál Vékonys liv och död* [Vékony Pál élete és halála], översatt av Robert MASHULT. In: K., D., *Kysse : Noveller och dikter*, Stockholm, Brända Böcker, 2011, 34–42. p.

Béla, a buta

Német

11. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Béla, der Dumme* [Béla, a buta], übersetzt von András HORN. In: K., D., *Schachmatt: Novellen*, Basel, Gute Schriften, 1961 (Gute Schriften, 229), 33–42. p.

Orosz

12. КОСТОЛАНИ, Деже, *Глупый Бела* [Buta Béla], переведен Юрий ГУСЕВ. In: К., Д., *Избранное*, Москва, Художественная Литература, 1986, 355–365. p.

Lengyel

13. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Glupi Béla* [Buta Béla], przetłumaczone przez Magdalena SCHWEINITZ-KULISIEWICZ i Tomasz KULISIEWICZ. In: K., D., *Noc poślubna : Opowiadania*, Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1989, 144–156. p.

Apa

Cseh

14. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Otec* [Apa], přeložil Anna ROSSOVÁ. In: K., D., *Balónek uleti*, Praha, Odeon, 1966 (Světova četba, 363), 64–70. p.

Finn

15. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Isä* [Apa], kääntänyt Viljo TERVONEN. In: K., D., *Unkarin maliin : Seitsemantoista novellia*, Helsinki, Werner Söderström, 1998.

Angol

16. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Jánoska's Illness* [Jánoska betegsége], translated Eszter MOLNÁR. In: K., D., *April Fool : Selected Stories*, Budapest, Noran, 1999, (Written in Hungary), 84–92. p.
17. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Jánoska's Illness* [Jánoska betegsége], translated MOLNÁR Eszter. In: K. D., *A gipszangyal = The Plaster Angel*, kétnyelvű kiadás, [Budapest], Noran Libro, 2010, (Kentaur Könyvek), 156–172. p.

A rossz orvos (1921) [1920]

A rossz orvos

Német

18. KOSZTOLÁNYI, Desider, *Der schlechte Arzt : Ein kleiner roman* [A rossz orvos : Kisregény], übersetzt von Stefan J. KLEIN, Baden-Baden, Merlin Verlag, [1929].

Orosz

19. КОСТОЛАНИ, Деже, *Плохой врач* [Rossz orvos], переведен Юрий Гусев. In: К., Д., *Избранное*, Москва, Художественная Литература, 1986, 381–425. p.

Olasz

20. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Il medico incapace* [Az alkalmatlan orvos], tradotto Roberto RUSPANTI, Soveria Mannelli, Rubbettino, 2009.

Francia

21. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Le Mauvais médecin* [A rossz orvos], traduit Paul RÓNAI, NOUVELLE REVUE DE HONGRIE, 1941. 8. sz. (augusztus), 38–77. p.
22. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Le mauvais médecin* [A rossz orvos]. *Baignade. Chant pour un enfant malade*, traduit, introduction Thierry LOISEL, [Paris], Non Lieu, 2011.

Égi jogász

Francia

23. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *L'Avocat céleste* [Az égi jogász], traduit François GACHOT et Paul RÓNAI, NOUVELLE REVUE DE HONGRIE, 1934. 4. sz. (április), 385–395. p.

Öt évi fegyház

Orosz

24. КОСТОЛАНИ, Деже, *Узник* [Fogoly], переведен Вячеслав СЕРЕДА. In: К., Д., *Избранное*, Москва, Художественная Литература, 1986, 366–371. p.
25. КОСТОЛАНИ, Деже, *Пять лет каторги* [Öt év kényszermunkát], переведен Цила Гдальевна Гурвиц. In: К., Д., *Рассказы*, Москва, Петит, 2009, 9–17. p.

Német

26. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Fünf Jahre Zuchthaus* [Öt év börtön], übersetzt von Hans SKIRECKI. In: К., Д., *Schachmatt : Novellen*, eine Auswahl von Balázs SZAPPANOS, Budapest, Corvina, 1986, 99–105. p.; 1999.

Cseh

27. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Pet let vedení* [Öt év börtön], přeložil Anna ROSSOVÁ. In: К., Д., *Přetvářka*, Praha, Mladá fronta, 1988, 129–134. p.

Lengyel

28. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Więzień* [Fogoly], przetłumaczone przez Magdalena SCHWEINITZ-KULISIEWICZ i Tomasz KULISIEWICZ. In: K., D., *Noc poślubna : Opowiadania*, Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1989, 165–171. p.

Örült

Lengyel

29. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Lajos wariuje* [Lajos megőrül], przetłumaczone przez Magdalena SCHWEINITZ-KULISIEWICZ i Tomasz KULISIEWICZ. In: K., D., *Noc poślubna : Opowiadania*, Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1989, 172–179. p.

A nagy család

Orosz

30. КОСТОЛАНИ, Деже, *Большая семья* [Nagy család], переведен Олег РОССИЯНОВ. In: *Венгерская новелла*, Москва, Художественная Литература, 1965, 462–370. p.
31. Костолани, Деже, *Вруны* [Hazugék], переведен Олег РОССИЯНОВ. In: K., D., *Избранное*, Москва, Художественная Литература, 1986, 372–380. p.

Német

32. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Die große Familie* [A nagy család], übersetzt von Jörg BUSCHMANN. In: K., D., *Der Kuss : Novellen*, Berlin – Weimar, Aufbau, 1981, 229–239. p.

Cseh

33. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *Velká rodina* [Nagy család], přeložil Anna ROSOVÁ. In: K., D., *Přetvářka*, Praha, Mladá Fronta, 1988, 27–34. p.

Angol

34. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *The Liars* [Hazugék], translated Eszter MOLNÁR. In: K., D., *April Fool : Selected Stories*, Budapest, Noran, 1999, (Written in Hungary), 38–50. p.

35. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *The Liars* [Hazugék], translated Eszter MOLNÁR. In: K., D., *A gipszangyal = The Plaster Angel*, kétnyelvű kiadás, [Budapest], Noran Libro, 2010, (Kentaur Könyvek), 66–90. p.

Spanyol

36. KOSZTOLÁNYI, Dezső, *La gran familia* [A nagy család], traducido Irma AGÜERO. In: K., D., *La visita y otros cuentos*, Bogota, Norma, 1999, (Colección Cara Cruz), 39–51. p.

SZÖVEGKRITIKA

Kosztolányi Dezső az 1920-as évek elején két kötetet szerkesztett a század első évtizedének végén – 1917–1920 között – alkotott rövid szépprózai írásaiból. Mindkettő 1920-ban jelent meg: a *Béla, a buta* októberben, *A rossz orvos* pedig decemberben, bár a címlapján az 1921-es évszám szerepel.¹ A két kötetet nemcsak a keletkezés időpontja köti össze, hanem a kötetkompozíció is. Mindkettőben a címadó írás egy-egy hosszabb prózai szöveg, melyet a szerző „regényvázlat” (*Béla, a buta*), illetve „kis regény” (*A rossz orvos*) műfaji megjelöléssel közöl. A címadó írásokon kívül a *Béla, a buta* kilenc, *A rossz orvos* pedig négy novellát tartalmaz. A *Béla, a buta* című kötetnek egyetlen kiadása jelent meg a szerző életében, *A rossz orvos* címmel viszont 1927-ben is megjelent egy prózagyűjtemény, mely azonban csak a címadó írásban egyezik meg a korábban azonos címmel kiadott kötettel. Az 1927-es kötetkompozíció rendezőelve egyfajta életmű-bemutató, a szerző 1908–1921 közötti rövid szépprózai köteteiből ad válogatást: *Boszorkányos esték* (1908), *Bolondok* (1911), *Páva* (1911, 1920), *Bűbájosok* (1916), *Káin* (1918, 1922), *Béla, a buta* (1920), *A rossz orvos* (1921) [1920]. Az 1927-es kötet szövegét és jegyzeteit lásd a III. Függelékben.

¹ Lásd még a *Keletkezéstörténet* című fejezetet. A kötetek részletes leírását lásd a *Szöveghorrások bibliográfiája* című alfejezetben.

Az alapszöveg kiválasztása

A főszöveg alapja – az alapszöveg – a fenti bevezetőben ismertetett két kötet: *Béla, a buta* (1920) és *A rossz orvos* (1921) [1920]. A kötetek minden egyes írása számos alkalommal megjelent Kosztolányi életében – a kötetté formálódás előtt és után is – folyóiratban, antológiában, illetve kötetben. Alapszövegül mégsem az írások első vagy utolsó közlését választottuk, mert több érv szól mind az első kiadás (editio princeps), mind az utolsó kiadás (editio ultima) kitüntetett figyelembevételére, mint mellett.

Kosztolányi rendszeresen átdolgozta műveit, az írások szövege minden megjelenéssel változott, alakult. A kötetbe válogatás azonban egy szépirodalmi mű szövegformálódásának kitüntetett pillanata, és ezeknek az írásoknak ez az első kötetbeli megjelenése.

Mind a szerző, mind a megjelentetésben közreműködők (szedő, kiadó) részéről nagyobb odafigyelést kap a kötetkiadásra, mint az efemer jellegű újságközlésre szánt szöveg. A napilap- és folyóiratbeli megjelenés alkalmával gyakran olyan irodalmon kívüli szempontok is szerepet játszanak, melyek a kötetbeli megjelenés számára megalkotott szöveg esetében nem állnak fenn. Terjedelmi okból szükséges rövidítések, tömörítések, kihagyások, illetve az újságolvasó közönség igényeit tekintetbe vevő stiláris és szerkezeti megoldások figyelhetők meg a folyóiratközlések esetében. Az alapszöveg kiválasztásánál a művek fejlődéstörténeti helyének aspektusát is érdemes figyelembe venni. Kosztolányi nyelvezete, stílusa, látásmódja, történetmesélésének sajátosságai változtak az idők folyamán, azaz a tízes és húszas évek fordulójának szépprózai írásai a későbbi megjelenéskor már más elbeszélőmódról is tanúskodnak, a későbbi írói korszakra jellemző jegyeket is mutatnak. A legjelentősebb ez a változás a regények esetében, különösen a nyelvi megformáltság tekintetében. A *Béla, a buta* és *A rossz orvos* a szerző első kísérletei a regény műfajában, utolsó megjelenésük ideje azonban – 1927 (*A rossz orvos*) és 1929 (*Béla, a buta*) – már a nagyregények – *Nero* (1921), *Pacsirta* (1924), *Aranysárkány* (1925), *Édes Anna* (1926) – megalkotása utánra esik. Ezért – bár a kötet minden írásának vannak korábbi és későbbi

szövegváltozatai is – az editio definitiva, azaz a végleges kiadvány elvét követtük az alapszöveg kiválasztásánál.

A szövegváltozatok

Kéziratok

A jelen kötet írásai közül csak kettőnek maradt fenn kézirata: a *Fogfájás* című elbeszélésnek egy 1925 utáni változata, és *A rossz orvos* című kisregény Kosztolányi Dezső által készített francia fordításának egy töredéke, lásd a *Kéziratok* című fejezetet.

Nyomtatott kiadások

Kosztolányi gyakorlata az volt, hogy rövidebb szépprózai írásait számos alkalommal jelentette meg újra és újra, sok éven át, mindig egy kicsit módosítva rajtuk. Változatlan utánközlésre a jelen kötet írásai között nincs példa. A lényegi mondanivaló alapvető változtatásokon nem esett át, az átírás legtöbbször a nyelvezetet és a stílust érintette, alkalmanként pedig a jellem- és környezetrajzot, illetve a történetmesélést. Az egymás utáni közléseket vizsgálva megállapítható, hogy a módosítások jellegét a megjelenés helye és ideje is befolyásolta. A szövegkülönbségek száma és terjedelme a kötet- és a folyóiratbeli utánközlések, valamint a két kötetbeli közlés között a legnagyobb; kisebb mértékű a különbség két folyóiratközlés, valamint a folyóiratközlés és az azt követő kötetközlés között. Az egyes szövegváltozatok megjelenési adatait lásd a *Szövegforrások bibliográfiája* című alfejezetben.

A szövegváltozatok közötti különbségek típusai – jellemző példákkal – a gyakoriság sorrendjében:

Egy-egy szó írásmódja változik:

huszonkilencéves	huszonkilenc éves
tizenkilencéves leányt,	tizenkilenc éves lányt,
orrába, szájába	orrába-szájába
Félévet	Fél évet
Előre látható	Előrelátható
egy időben	egyidőben
<i>A jó bíró</i> (ÉRDEKES UJSÁG, 1920)	<i>A jó bíró</i> (BB)

Szócserek, szintagmamódosítások:

szólt a bíró, mosolyogva	magyarázta mosolyogva
Mire kijön a leány,	Mire kiszabadul a lány,
Hallotta, hogy az orvosok köpenyt húznak,	Tudta, hogy az orvosok köpenyt húznak,
félreeső utcácskájában.	félreeső utcájában.
<i>A jó bíró</i> (ÉRDEKES UJSÁG, 1920)	<i>A jó bíró</i> (BB)

Magyarítás:

Visongott, sikongott a gyerekkolónia és izgatta az öreget.	Visongott, sikongott a gyereksereg, ingerkedett vele.
<i>Szemetes</i> (BB)	<i>A föld alatt</i> (PESTI HÍRLAP, 1925)
Ha a croupier pénzt számolt, szemét lehunyta, fejét lehorgasztotta.	Ha a kártyamester pénzt számolt, szemét behunyta, fejét lehorgasztotta.
<i>A rossz orvos</i> (RO1)	<i>A rossz orvos</i> (RO 1927)

A mondattagolás megváltozása:

Aztán jöttek a többiek is. Az igazi nyavalyások, balkörmű és sötét fickók, busa homlokkal és elfajzott koponyával, a bűn sápadt hektikásai, majd a hevenyfertőző betegek, a gyujtogatók, mintegy a tüdőgyulladás forró lázában. Rablók és betörők, mint a hagymázosok, a gyilkosok, ezek a pestisese, kiken már nem lehet segíteni, végül a visszaesők, a gyógyíthatatlanok, a förtelmesek, örökké kiújuló tályogokkal, rohadt karokkal és elszenesedett lábbal, emberi voltukból kiforgatva, szinte fölismerhetetlenül.

A jó bíró (ÉRDEKES UJSÁG, 1920)

Aztán jöttek a többiek is, az igazi nyavalyások, balkörmű és sötét fickók, busa homlokkal és elfajzott koponyával, a bűn sápadt hektikásai, majd a hevenyfertőző betegek, a gyujtogatók, mintegy a tüdőgyulladás forró lázában, rablók és betörők, mint a hagymázosok, a gyilkosok, ezek a pestisese, kiken már nem lehet segíteni, végül a visszaesők, a gyógyíthatatlanok, a förtelmesek, örökké kiújuló tályogokkal, rohadt karokkal és elszenesedett lábbal, emberi voltukból kiforgatva, szinte fölismerhetetlenül.

A jó bíró (BB)

A szövegtagolás megváltozása:

Ha nem magyar közmondás, akkor albán, vagy ilyesmi. Valahol okvetlenül olvasta.

Sokkal jobban izgatta ennél az, hogy a botot a sok csomagtól – akármiként nyújtogatta a nyakát – nem láthatta.

Ezüstbot (BB)

Ha nem magyar közmondás, akkor albán, vagy ilyesmi. Valahol okvetlenül olvasta. Sokkal jobban izgatta ennél az, hogy a botot a sok csomagtól – akármiként nyújtogatta a nyakát – nem láthatta.

Ezüstbot (PESTI NAPLÓ, 1918)

A kötetközlés és az azt követő folyóiratközlés szövegváltozatait összehasonlítva kiderül, hogy a változtatás leggyakoribb esete az, hogy a szerző terjedelmi okból kénytelen volt rövidíteni, egyes részeket elhagyni.

Bizonyos helyeken kis módosítás elegendő volt, hogy beférjen a szöveg az újsághasábjába. Ekkor a mű jelentéstartalma nem módosul, csupán igekötőt, kötőszót, névelőt veszít a szöveg, de a változtatások természetesen hatást gyakorolnak a stílusra:

De nem talált semmit. Csak port és szalmát, rozsdás lábasokat, cserepeket és üvegdarabokat, összegubancolt hajat és rohadt cipőket, olyan holmikat, melyeknek már az értelmét se tudta.

[...]

Úri házakhoz hívták, agyonlőni a veszett kutyákat és a beteg macskákat. Egérfogókat árult és patkánymérget, melyet bádogdobozban tartott, sok ronggyal körülbugyolálva a szemeteskocsi mélyén.

Szemetes (BB)

De nem talált semmit. Csak port, szalmát, rozsdás lábasokat, cserepet, üvegdarabokat, gubancos hajat, rohadt cipőket, olyan holmikat, melyeknek már az értelmét se tudta.

[...]

Úriházakhoz hívták, agyonlőni veszett kutyákat, beteg macskákat. Egérfogókat árult, patkánymérget, melyet bádogdobozban tartott, sok ronggyal körülbugyolálva a szemeteskocsi mélyén.

A föld alatt (PESTI HÍRLAP, 1925)

Számos esetben azonban olyan hosszabb szövegrészek maradnak ki a folyóiratközlésből, melyek a történetet, a szereplők jellemzését és környezetét árnyalják. Ez esetekben a terjedelmi változás hatással van a történet ritmusára és az elbeszélés szerkezetére is:

Behozzák a másik szobából a bőrfotel, melyben délutánonként az apósa szokott szundikálni. Abba süpped bele, lihegve a fájdalomtól. Leveszik az asztalterítőt is, melyre aratólányok, búzavirágok, pipacsok vannak hímezve, a csupasz asztalra ráteszik a rumot és poharat. Fejét a bőrfotel támláján nyugtatja, bandzsít a lámpára, zsisbong a bal arca, lüktet és viszket a gyuladt inye. Néha pár pillanatra mintha alábbhagyna. Ez azonban csak a fájdalom kacérkodása, kihívás a játékra, készülődés újabb támadásra, mert az alattomos szünetek után teljes erővel zendül fel a fájdalom, cifrán és kacskaringósan tekergőzik, éles, mint a fűtty, hegyes, mint a sikoly.

VI. A menyasszony [...]

Fogfájás (BB)

Behozzák a másik szobából a bőrfotel, melyben délutánonként az apósa szokott szundikálni. Abba süppedt bele, lihegve a fájdalomtól.

VI. A menyasszony [...]

Az ügyész ezen a vasárnap délután vádbeszédére készült. Negyven év körül lehetett, egészséges, izmos, nyugodt férfi, mintaképe a mérsékeltes és egyensúlyozott embernek, kinek minden vonása szabályos, az idegesség rángása nélkül. Le lehetne őt fényképezni egy néprajzi tankönyv számára és aláírni: „középeurópai férfi”. Régen elmúltak azok az idők, mikor munkája izgalomba hozta.

Őt évi fegyház (RO1)

A szereplők és a környezet jellemzését, a történetmesélést, illetve a szituációt érintő módosítások az első kötetváltozat számára ártírt elbeszélésben. Ezek gyakrabban bővítések, ritkábban kihagyások:

A néni bólintott és az asztalra mutatott, hogy akkora volt. Aztán tovább pasziánzozott. A másik, inkább foglalkozott velünk.

A nagy család (UJ NEMZEDÉK, 1920)

Vilmának több ideje maradt, olvasott, vagy bement a sötét szalonba, ahol leánykori zongorája állott.

A rossz orvos (NYUGAT, 1920)

Most végképen elhatározta, hogy a botot megtartja magának. Vidéki rokonainál, akiknél a karácsonyi ünnepeket töltötte, harmincöt koronát veszített, huszonegyesen. Anynyit mindenesetre, de semmiesetre se többet.

Ezüstbot (FRONT, 1918)

Az ügyész ezen a vasárnap délután vádbeszédére készült. Negyven év körül lehetett. Egészséges, izmos, nyugodt férfi, mintaképe a mérsékeltes és egyensúlyozott embernek. Régen elmúltak azok az idők, mikor munkája izgalomba hozta.

Igazság (PESTI HÍRLAP, 1926)

A néni bólintott és az asztalra mutatott, hogy akkora volt. Aztán tovább pasziánzozott. A másik néni, aki magasabb volt, inkább foglalkozott velünk.

A nagy család (RO1)

Vilmának több ideje maradt, olvasott, vagy bement a sötét szalonba, ahol leánykori zongorája állott, melyet többi holmijaival felhozott.

A rossz orvos (RO1)

Most végképen elhatározta, hogy a botot megtartja magának. Vidéki rokonainál, akiknél a karácsonyi ünnepeket töltötte, harmincöt koronát veszített, huszonegyesen. A bot épen harmincöt koronát érhet. Anynyit mindenesetre, de semmiesetre se többet.

Ezüstbot (BB)

Amint nyitott szemmel bámult a sötétségbe, elképzelte, hogy valami bűnt követ el. Emlékezett egy fiatal cigányfiúra, ki megölte a kedvesét, karcsú és gyönyörű volt, mint valami nemes vad. Hamarosan belátta, hogy ő sohase tudna se gyilkolni, se más bűnt elkövetni. Végtelenül sajnálta azokat, akik vétkeznek.

Idegességében rágyújtott egy cigarettára.

[...] az élet azért van, hogy használjuk. Akkor azonban eszébe jutott az ellenérv is. Mert az igazságnak két arca van. Az ember sohase szeretheti egészen. Ment, ment a parkon át, a sunyi, hajnali holdfényben, s a behorpadt kemény kalapjával olyan volt, mint valami polgári démon.

A jó bíró (ÉRDEKES ŰJSÁG, 1920)

A módosítások egy része hatással van a dramaturgiára, a kompozícióra és a retorikára is, sőt van, ahol a történet befejezése is megváltozik:

Diadalmasan lobogtatta ezt a leletet, mint híres sebészek műtéteknél a kór-okozó daganatot és azt a fölötébb becses tanácsot adta a betegnek, hogy máskor ne hordjon a zsebében oly sokáig sajtot. [vége]

F. F. rejtélyes gyógyulása (KÉPES ŰJSÁG, 1919)

Amint nyitott szemmel bámult a sötétségbe, visszaemlékezett egy fiatal cigányfiúra, aki megölte a kedvesét, karcsú és gyönyörű volt, mint valami nemes vad. Idegességében rágyújtott egy cigarettára.

[...] az élet azért van, hogy használjuk. Bandukolt a parkon át, a sunyi, hajnali holdfényben s a behorpadt kemény kalapjával olyan volt, mint valami polgári démon.

A jó bíró (BB)

Diadalmasan lobogtatta meg ezt a leletet, mint híres sebészek műtéteknél a kór-okozó daganatot és azt a fölötébb becses tanácsot adta a betegnek, hogy máskor ne hordjon a zsebében oly sokáig sajtot.

F. F. főfelügyelő az orvosi tanácsért ötven koronát nyújtott át, melyet az orvos eleinte vonakodott elfogadni, de aztán engedett neki.

Mindenesetre, gondolta, egy tégl a harmadik emeletes házhoz. [vége]

F. F. rejtélyes gyógyulása (BB)

A változtatások lehetnek korfestők is, azaz tükrözik a megjelenés idejének pénznemét, divatját, stb.:

Máskor azt álmodta, hogy a nő meg-
betegedett, tifusza volt és kihullt a
haja.

*Üveg-szem (Ország-Világ almanach,
1919)*

Máskor azt álmodta, hogy a nő meg-
betegedett, hagymája volt és kihullt
a haja.

Üvegszem (BB)

Huszonöt éves szolgálati idejét a vál-
alat megünnepelte. Ezer koronát ad-
tak át borítékban [...]

Apa (BB)

Huszonöt éves szolgálati idejét a vál-
alat megünnepelte. Kétszázötven
pengőt adtak át borítékban [...]

Jánoska betegsége (ÜNNEP, 1935)

Afféle kis külvárosi kávé mérés volt,
viaszkosvászonnal bevont asztalkák-
kal, hol katonák és munkások hadi-
kávét isznak és keserű mákospatkót
rágna.

Az örült (UJ NEMZEDÉK, 1919)

Afféle kis külvárosi kávé mérés volt,
viaszkosvászonnal borított asztal-
kákkal, hol közkatonák, munkások
kávéznak, keserű mákospatkót rág-
nak.

*Lajos megőrül... (A PESTI HÍRLAP
VASÁRNAPJA, 1925)*

A *Szemetes*, az *Apa* és *A rossz orvos* első és második kötetbeli megjelenése között több szöveghelyen figyelhető meg különbség, mint e művek bármely más két szöveggéközlése között. A három mű két kötetbeli megjelenésének szöveggéközléseit számba véve megállapítható, hogy a változtatások célja egyrészt a mind tömörebb, rövidebb fogalmazás, másrészt a cselekményvezetés és a történet csattanója szempontjából elhagyható, részletező mellékszálak kiiktatása.

Jellemző példa az alábbi két idézet különbsége. Kosztolányi – amellett, hogy az egyik „és”-t „s”-re cserélte, a másikat pedig elhagyta – törölte a „mégegyszer” szót, hiszen a szövegben benne van, hogy a pap többször egymás után felszólította az ifjú párt, hogy szeressék egymást, vagyis a „mégegyszer” kimondását rá lehet bízni az olvasóra.

A pap, aki Vilmát és Istvánt eskette, ezt mondta:

– Szeressétek egymást – és kitérte karját.

[...]

– Szeressétek egymást – ismételte egyre erősebben és minthogy nem kedvelte a cifraságot, hangja színezésével lelkesítette át azokat az évszázados latin formákat, melyeket változtatás nélkül vett át az egyházatyáktól és prédikátoroktól.

– A szeretet az élet – kiáltotta – a szeretet az igazság, és a szeretet az út – mondta még egyszer, olyan egyszerűen, hogy az örömszülők könnyezni kezdtek.

A rossz orvos (RO1)

Az olvasóra bízta a „tanulság” levonását is:

Most az apa mindenesetre élvezte a szabadságot. Ténfergett a beteg fiú körül, tétlenül. [...] Ideje maradt a szemlélődésre is. [...] A gyermekszoba, melyet eddig csak délben, ebédidőn látott, minthogy mindig a hivatalban ült, ünnepnapokon pedig aludt, reggel kilenc óra tájt keleti napfényt kap, az ő kisházában pedig délután háromkor egészen hangulatos.

A szegény emberek ilyenkor jönnek rá, hogy nem az övék az életük. Elmulik és észre sem vehetik.

Fia egy hét múlva felkelt az ágyból.

Apa (BB)

A pap, aki Vilmát és Istvánt eskette, ezt mondta:

– Szeressétek egymást – s kitérte karját.

[...]

– Szeressétek egymást – ismételte egyre erősebben s minthogy nem kedvelte a cifraságot, hangja színezésével lelkesítette át azokat az évszázados latin formákat, melyeket változtatás nélkül vett át az egyházatyáktól és prédikátoroktól.

– A szeretet az élet – kiáltotta, – a szeretet az igazság, a szeretet az út – mondta, olyan egyszerűen, hogy az örömszülők könnyezni kezdtek.

A rossz orvos (RO 1927)

Most az apa mindenesetre élvezte a szabadságot. Ténfergett a beteg fiú körül, tétlenül. [...] Ideje maradt a szemlélődésre is. [...] A gyermekszoba, melyet eddig csak délben, ebédidőn látott, minthogy mindig a hivatalban ült, ünnepnapokon pedig aludt, reggel kilenc óra tájt keleti napfényt kap, az ő kisházában pedig délután háromkor egészen hangulatos.

Fia egy hét múlva fölkel az ágyból.

Apa (RO 1927)

A szövegek közlés és a szövegkritikai jegyzetek

A főszöveg az alapszöveget betűhíven tartalmazza, csupán a sajtóhibákat javítja (a javítás tényét és helyét jelezve), a kötetek pusztán tipográfiai jellemzőit azonban nem követi. Tipográfiai esetlegességek tekintjük a címek nagybetűs szedését és a címeket lezáró pontot is. (A *Béla, a buta* kötetkiadásában a címek után található.) Egységesítettük továbbá az idézőjel- és gondolatjel-használatot. A főszöveg lábjegyzeteiben a további közlések eltérő szövegváltozatai olvashatók. A főszöveg olvasata így lehetővé teszi a kötetté formálás szándékával létrehozott szövegváltozat, továbbá a művek kiválogatásával, kötetté szerkesztésével, azaz a kötetkompozíció kialakításával megvalósított szerzői szándék megismerését. A lábjegyzetek segítségével pedig követhetővé válik a szöveg alakulása, változása.

Helyesírási kérdések

A betűhív szövegek közlés célja, hogy minél pontosabban visszaadja a szövegváltozatokat, a szerző és kora nyelvhasználatának megfelelően. A korabeli helyesírás gyakorlata ugyanis jelentősen különbözött a maiétól. Különösen a központosítás, az egybeírás-különírás, az idegen eredetű szavak és a földrajzi nevek írásmódja, továbbá a hosszú és a rövid magán- és mássalhangzó-használat terén figyelhető meg jelentős eltérés a mai nyelvallapottól. Például a „vajjon” szó öt helyen fordul elő a *Béla, a buta* című kötetben, s minden esetben „vajjon” alakban: *Ezüstbot*, *Legenda* (kétszer), *Üvegszem*, *Béla, a buta*. Kosztolányi az „épp”, „éppen” szót és további képzett alakjait minden esetben egy p-vel használta, lásd például *Hűség*: „épen”, *Ezüstbot*: „épen”, „végeképen”, *A jó bíró*: „főképen” stb.

A korra és a nyelvallapra jellemző még a helyesírási, írásmódbeli és központosítási következetlenség is. Például a „múlik” szó hosszú és rövid ű-val is előfordul a *Béla, a buta* című kötet 1920-as kiadásában: „múlt”, „elmúlt”, „múlik”, „elmúlik”, „múlva” (*A jó bíró*, *Fogfájás*, *Legenda*, *Apa*, *Hűség*); „elmult”, „mulik”, „elmultak”, „mult”, „mulva”, „multjának”, „multat”, „Multkor”, „multán” (*Fogfájás*, *A jó bíró*, *Béla, a*

buta, F. F. rejtélyes gyógyulása, Szemetes, Üvegszem, Apa), stb. Az *Apá*-ban két egymást követő mondatban olvasható a szó rövid és hosszú magánhangzós alakban: „Elmulik és észre sem vehetik. Fia egy hét múlva felkelt az ágyból.” Az „egyetmást” kifejezés egybeírva és kötőjeles változatban is megtalálható: az *Ezüstbot*-ban és a *Béla, a butában* egybeírva, „egyet-mást” alakban pedig a *Hűség* című elbeszélésben.

A központosítás kérdésében Kosztolányi „következtesen következtelen”. Például a párbeszédese részekben a megszólaló jelzésére kiteszi a nyitó gondolatjelet, de általában nem teszi gondolatjelek közé a narrátor közbevetését. A mondattagolás vesszőhasználatát is sokszor esetlegesen tűnik.

A 20. század első felében ugyanis a helyesírás még eléggé képlékeny volt. A nyelvhelyességet az előszó, a beszélt nyelv felől közelítették meg. Sokáig nem létezett teljességre törekvő nyelvhelyességi szótár, nem volt még kész a nyelvi normatár, nem volt teljes az akadémiai szabályozás. Készültek helyesírási szabálykönyvek, néhány tíz lapos kis füzetek az akadémiai és tudós társaságok tagjai számára, és másfajta az iskolák használatára, de ezek nem adtak teljes körű útmutatást. Az első helyesírási szótárt 1899-ben adták ki; a szabályzat és a szótár együtt 56 lapot tett ki. 1903-ban jelent meg a bővített kiadás – Simonyi Zsigmondtól –, de ez is csak 209 lapra terjedt. A nyelvújítás eredményei még beépülőben voltak, hiányosak voltak a megfogalmazott szabályok – és folyamatosan változtak is. Az iskolában tanított és az akadémiai helyesírás olyannyira különbözött egymástól, hogy – először 1903-ban – összehasonlító jegyzékeket adtak ki az eltérésekről. Kosztolányi sokat foglalkozott a nyelvhelyesség kérdésével, és tevékenyen részt vett a norma kialakításában. Többek közt ez az indoka a betűhív közlésnek, amellel, hogy az egyedi helyesírási megoldások stílusos jelentőséggel is bírnak. A helyesírási szabályok ma sem változatlanok, a ma aktuális helyesírási szabályok alapján történő átirás idővel ugyancsak elavult lesz, viszont minden átirás magában rejt a szövegromlás lehetőségét. Amennyiben egyértelmű sajtóhibáról van szó, természetesen javítjuk, de az olyan esetben, ha feltételezhető, hogy a sajátos írásmód és/vagy központosítás a szerzői szándékot tükrözi, a szövegforrást alapul véve közöljük.

A források és a változások jelölése, figyelembevétele

A szövegváltozatokat a főszöveg lábjegyzeteiben közöljük. A jegyzet mindig a forrás azonosításával kezdődik. Az azonosítás a szövegváltozatot közlő forrás rövidítéséből és a megjelenés évéből áll. A rövidítések feloldását lásd a *Rövidítések jegyzékében*.

Minta:

Fölemelte¹

¹ [BMN 1925] Fölszegte

Több szövegváltozat esetében a variánsokat a megjelenés sorrendjében közöljük.

Minta:

tulajdonképen¹

¹ [ÉÜ 1919] tulajdonképpen [PH 1925] tulajdonkép

Egyenlőségjellel jelezzük, amennyiben több szövegváltozat megegyezik.

Minta:

se¹

¹ [UN 1919] [=] [BMN 1925] [=] [KK 1929] sem

Egyes nyomdák betűkészlete nem volt teljes, például a *Bácsmegyei Napló* nem használt hosszú Í, í, Ű, ú, Ū, ū betűt. Mivel a magánhangzók időtartambeli különbsége sem stílári, sem tartalmi többletjelentést nem hordoz a széppróza esetében, és a szerzői szándék sem bizonyítható, a szövegváltozatok magánhangzóidőtartam-különbségeit nem jelezzük.

A szövegközlő jegyzet nem ismétli meg a változást határoló első és utolsó változatlan szót. Egyszavas csere esetén a főszövegnek arra az egy szavára vonatkozik, melyen a jegyzetpont található, abban az esetben is, ha a szövegváltozat több szóból áll, azaz a jegyzetben olvasható szövegváltozat azt az egy szót helyettesíti, amely lábjegyzetet kapott.

Minta:

gyakorol.¹

¹ [UN 1919] gyakorol és jóvátehetetlen.

A központosítás eltéréseit – a tapadó írásjelek meglétét vagy hiányát – szövegközléssel jelezzük, a nem tapadó írásjel (a gondolatjel) hiánya pedig sajtó alá rendezői kommentárt kap.

Minta:

arcukon,¹

¹ [KÚ 1919] arcukon

Minta:

buja¹

¹ [BMN 1925] buja,

Minta:

ábrándozott –¹

¹ [F 1919] [nincs gondolatjel]

A betűtípus-változatokat szövegközléssel mutatjuk be.

Minta:

„legcsunyább férfikor”.¹

¹ [PN 1917] [=] [KÚ 1919] „legcsunyább férfikor”.

Sajtó alá rendezői kommentár jelzi a szövegváltozatokból törölt szövegrészek határait.

Minta:

oly¹

¹ [ÉÚ 1920] [ez a szó hiányzik]

Minta:

Otthagytá a fogason és valaki megtalálta.¹

¹ [PHNN 1925] [ez a mondat hiányzik]

Minta:

Vékony Pál hagyatékába történetesen elkeverődött egy angol könyv is, valami homályos és értéktelen teológiai munka,¹ melyet valaki valamikor náluk felejtetett.

¹ [PH 1925] [=] [F 1932] [ez a tagmondat hiányzik]

Többszavas csere esetén sajtó alá rendezői kommentár jelzi a változás határait.

Minta:

De minél tovább bámulták, annál érthetlenebb volt ez a földdarab.¹

¹ [ÉÚ 1924] [e helyett a tagmondat helyett:] annál érthetlenebb volt.

A szövegtagolás eltéréseiről is sajtó alá rendezői kommentár tájékoztat.

Minta:

Sokkal¹

¹ [KK 1921] [nincs új bekezdés]

Minta:

Azokkal¹

¹ [ÉÚ 1920] [új bekezdés]

Jelezzük a sajtóhibákat a főszöveg és a szövegváltozatok tekintetében egyaránt. A főszöveg sajtóhibáit a jegyzet elején forrásmegjelölés nélkül, a szövegváltozatokéit forrásmegjelöléssel közöljük.

Minta:

tolvajnyelven¹

¹ [sajtóhiba:] tovajnyelven

Minta:

szimatoltak,¹

¹ [PN 1917:] [sajtóhiba:] simatoltak,

KELETKEZÉSTÖRTÉNET

A *Béla, a buta* és A *rossz orvos* kötetek kisregényeiben és elbeszéléseiben számos olyan téma és motívum szerepel, mely az író korábbi novelláiban is felbukkan. A kötetek kiadásával kapcsolatban összegyűjtött ismeretek bemutatása mellett – a teljesség igénye nélkül – e párhuzamokra is felhívjuk a figyelmet. Az összehasonlító szövegelemzés példáit az első kiadások, illetve – ha a mű 1920–1921 előtt nem jelent meg kötetben – az első megjelenés alapján közöljük.

Kosztolányi a két kötet megjelenésekor harmincöt éves. Ismert és elismert költő, író, műfordító és újságíró. Hét verses- és hét műfordításkötetét, s egy mesejátékát adták ki 1920 végéig, a verseskötetek közül néhányat több kiadásban is. Elbeszéléseket, karcokat, tárcákat közlő rövid széprózai köteteinek sorában a *Béla, a buta* a tizenkettedik, A *rossz orvos* pedig a tizenharmadik.¹ Regényt azonban még nem írt, a két kisregény nyitja meg e műfaj életművében.

Érdemes kitérni röviden arra is, hogy a tízes évek vége és a húszas évek eleje forrongó, válságos és gyors változásokkal teli időszak volt Magyarország és Kosztolányi életében egyaránt. Kosztolányiné férjéről írt életrajzi regényében az 1919–1920-as évek fordulóját és az 1921-es év első felét bemutató két rövid fejezetnek a *Változások* és a *Harcok* címet adta.² A szabadkai *Bácskai Hírlap* után szerkesztőként a liberális *Budapesti Naplónál* debütáló, pályáját a szabadkőműves háttérű *Világnál*, majd a szabadelvű *Pesti Naplónál* folytató újságíró, aki a kommun alatt a Közoktatási Népbiztosság írói választmányának tagja volt, ebben az időben – 1919 szeptembere és 1921 augusztusa

¹ 1: *Boszorkányos esték* (1908), 2: *Bolondok* (1911), 3: *Páva* (1911), 4: *Beteg lelkek* (1912), 5: *A vonat megáll* (1912), 6: *Mécs* (1913), 7: *Öcsém* (1915), 8: *Bűbajosok* (1916), 9: *Tinta* (1916), 10: *Káin* (1918), 11: *Katona-arcok* (1918).

² Kosztolányiné 1938, 227–239. p.

között – a nemzeti radikális *Új Nemzedék Pardon* rovatának vezetője.³ Ő a szerkesztője az általa „első magyar irredenta könyv”-nek nevezett⁴ – 1920-ban megjelent – *Vérző Magyarország* című kötetnek is, melyhez Horthy Miklóstól kért előszót.

„Ezek az évek hozták Kosztolányi számára élete legerőteljesebb politikai impulzusait. – fogalmaz Veres András – A kommun céljával márcsak a polgári értékrendbe [...] vetett hite miatt sem azonosulhatott. A békeszerződés következményei pedig végképp sokkolták őt. Szülővárosa és családja átkerült Szerbiába. [...] Mindez annyira elkésérsítette Kosztolányit, hogy 1919 végén egy szélsőjobb oldali lap rovatvezetője lett, és Szabó Dezső oldalán szervezte a nacionalista írók szövetségét. De az új kurzus *Nyugat* elleni támadásai csakhamar ráébresztették tarthatatlan helyzetére, s szembefordult Szabó Dezsővel és mozgalmával. Visszahúzódott a politikai szerepléstől. 1922-től már a konzervatív *Pesti Hírlap* munkatársa.”⁵

A Béla, a buta keletkezéstörténete

A kötet kiadásáról

A kötetet az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság gondozta, és a kiadó saját tulajdonú nyomdájában nyomtatták ki. Példányszámadatok nem állnak rendelkezésre, de annyi biztosan tudható, hogy a Modern Könyvtár sorozat, melybe a könyvet felvették, népszerű és nagy példányszámú volt, melyet széles körben terjesztettek, s kötetét sok éven át – bizonyára, míg kereslet

³ Kosztolányi *Pardon* rovatos működésével számos tanulmány és cikk foglalkozik, a korszak megítéléséről zajló irodalomtörténeti vita még nem zárult le. Több markánsan különböző álláspont fogalmazódott meg, melyek közül a legtávolabb egymástól Szegedy-Maszák Mihály és Lengyel András felfogása áll. A vitáról lásd például SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Vérző Magyarország*, KALLIGRAM, 2010. 4. sz. (április), 83–96. p.; LENGYEL András, *Egy s más az Új Nemzedék Pardon rovatáról*, KALLIGRAM, 2010. 6. sz. (június), 89–99. p.

⁴ Lásd például: Kosztolányi Dezső levele Oláh Gábornak. In: KDLN, 437. p.

⁵ VERES András, A „*homo aestheticus*”: Kosztolányi Dezső vázlatos pályaképe, LITERATURA, 2004. 3–4. sz., 299. p.

mutatkozott rá – újranyomták⁶ és forgalmazták. A kiadói hirdetések tanúsága szerint a *Béla, a buta* még 1929-ben is hirdették a nyári könyvkiadásútatson,⁷ sőt 1934-ben is szerepelt a Modern Könyvtár megvásárolható könyveinek listáján.⁸

Nemcsak könyvlistákon, hanem szöveges hirdetésekben is ajánlotta a kiadó a könyvet. Néhány jellemző példa: „Kosztolányi Dezső új novellás kötete »Béla a buta« címen most jelent meg. Ebben az elbeszélésben is az élet különös, furcsa helyzeteit írja meg az ő sajátos írásművészetével. Ára 15 kor. Kapható kiadóhivatalunkban is.”⁹ „Béla, a buta. Ez a címe Kosztolányi Dezső új novellakötetének, amely most jelent meg. Tíz brilliáns elbeszélését gyűjtötte össze ebbe a kötetbe a költő, aki a prózának épügy mestere, mint a versírásnak, és novelláiban az élet hétköznapi, de azért nem közönséges dolgait mondja el meleg közvetlenséggel. Emberi gyarlóságokat rajzol műgérejtőző nagyképűség nélkül, egyszerű figurákat ad, akiknek épen egyszerűségük ad groteszk külsőt. A szokatlanul jó papírra nyomott, csinos kötet ára 15 K.”¹⁰

A sorozatba magyar szerzők műveit és fordításokat egyaránt felvettek. 1911-ben indult egy Thomas Mann elbeszéléseiből összeállított kötettel, *A boldogság akarásával*, amelyet a sorozatszerkesztő, Gömöri Jenő fordított. Puhafedelű, fűzött, egyszerű tipográfiájú, vékony füzetkék voltak, nyolcadrét méretűek, azaz 125 × 185 mm nagyságúak. Terjedelmük gyakran csak 30–40 lap, de a leghosszabbak sem haladták meg a 120 oldalt. (*A Béla, a buta* terjedelme 84 [1]. oldal.) Az utolsó lapokon és a hátsó borítón rendszerint kiadói hirdetéseket helyeztek el. *A Béla, a buta* utolsó oldalán az Olcsó Regény, a hátsó borító belső oldalán a Híres Könyvek, külső oldalán

⁶ A kiadói gyakorlat az eredeti kiadási évet feltüntető változatlan utánnyomás volt, az újranyomtatás évének és tényének feltüntetése nélkül. Arra, hogy az adott példányt nem a feltüntetett kiadási évben nyomtatták, csak a kötetborítón szereplő kiadói hirdetések alapján lehet következtetni.

⁷ *Fontos kiadói értesítés*, CORVINA, 1929, 22. sz. (június 2.), 128. p.

⁸ *Jó könyvek fillérékért a Színházi Élet Boltjában*, SZÍNHÁZI ÉLET, 1934. 12. sz. (március 11–17.), 152. p.

⁹ PESTI HÍRLAP, 1920. 237. sz. (október 7.), 4. p.

¹⁰ NYÍRVIDÉK, 1920. 239. sz. (október 19.), 2. p.

pedig a Modern Könyvtár sorozat könyvlistája és ajánlója látható. A kötetek előállítási költsége alacsony volt, ezért nagyon olcsón tudták adni, így szinte minden társadalmi réteg megengedhette magának, hogy megvegye őket. A *Béla, a buta* csak 15 koronába került megjelenésekor, 1920 októberében. Összehasonlításképpen Heltai Jenő *Kis meséskönyvének* a kiadónál ugyanakkor megjelent – 208 oldalas, rajzokkal illusztrált, kötött, de szintén nyolcadrét méretű – új kiadását 50 koronáért árulták.¹¹

Kosztolányi együttműködése az Athenaeummal ekkor már csaknem évtizede tartott. A kapcsolat *A szegény kisgyermek panaszaival* harmadik kiadásával kezdődött, 1911-ben, a *Béla, a buta* pedig a hatodik¹² a sorban, s egy kivételével¹³ mind a Modern Könyvtár sorozatban jelent meg. De nem volt kizárólagos szerződésük, Kosztolányi egy időben több kiadónak is dolgozott, például a Tevannak is, ott jelent meg *A szegény kisgyermek panaszaival* negyedik kiadása, majd az ötödik ismét az Athenaeumnál. Második novelláskötetét – a *Bolondokat* – az Athenaeum adta ki, de a harmadikat – a *Pávát* – a Légrády Testvérek.

A sorozat szerkesztője és Kosztolányi kapcsolatáról az első adat 1910 júniusából származik. Korábban biztosan nem volt köztük személyes viszony, ezt Kosztolányi „Az Élet főszerkesztőjének” címzett nyílt levele bizonyítja. Nagyon érdekes a történet. Gömöri egy ismerős közvetítésével felkérte Kosztolányit arra, hogy írjon előszót egy Ibsen-fordítása elé,¹⁴ úgy, hogy sem a fordítóval nem találkozott, sem a fordítást nem látta. Kosztolányi ezt akként oldotta meg, hogy Ibsenről írt méltatást. A fordítás azonban Vajda Ernő kemény hangú bírálatát váltotta ki, melyet Kosztolányi még a megjelenés előtt megismerhetett, hiszen az ő levelét is ugyanott, ugyanabban a számban

¹¹ *Ujjonnan megjelent könyvek és zeneművek*, CORVINA, 1920. 39. sz. (október 1.), 185. p.

¹² *A szegény kisgyermek panaszaival*, 3. kiadás, 1911; 5. kiadás, 1919; *Őszi koncert – Kártya* 1911; 5. kiadás, 1919; *Bolondok* 1911; *Beteg lelkek* 1912.

¹³ *A szegény kisgyermek panaszaival* negyedik kiadása.

¹⁴ IBSEN, Henrik, *Solness építőmester*: Színmű, fordította GÖMÖRI Jenő, bevezeti KOSZTOLÁNYI Dezső, illusztrálta SEYFERT Ottó, Budapest, Ranschburg, 1910.

közölték, mint a bírálatot.¹⁵ Kosztolányi mentegetőzve összefoglalja a felkérés körülményeit a levélben, majd így végzi: „Most azonban, hogy ijedve beletekintettem, erről [ti. a könyvbe, és a fordításról] is szeretnék írni egy utószót.”¹⁶ Ez után jött létre Gömöri, illetve az Athenaeum és Kosztolányi között az üzleti kötelék, melyről néhány Gömörinek szóló, honoráriumfizetéssel kapcsolatos – magázódó – levél tanúskodik.¹⁷ Viszonyuk rövid idő alatt sokkal szorosabb lett, ezt jól mutatja, hogy 1912-ben Kosztolányi lett a közvetítő Gömöri és Juhász Gyula között, a költő új kötetének kiadása érdekében.¹⁸

A kötetet a kiadó a Korunk Mesterei című sorozatában is forgalmazta. A sorozat darabjai mind kolligátumok, azaz több önálló címdallal rendelkező művet tartalmaznak egybekötve. Egységes kék vászonborítást és keménytáblát kaptak, a borítócímdalra csak a sorozatcím, a könyvgerincen pedig a gyűjtőkötetben közölt művek szerzői és címei szerepeltek. Közös belső címdaluk, kolofonjuk és tartalomjegyzékük nem volt, és a tényleges nyomtatás évét sem tüntették fel.

Az írásokról és a válogatás szempontjairól nem ismert szerzői nyilatkozat, a fennmaradt levelezésben is csak egy utalás található a kötetre, s egy másik az egyik elbeszélésre. Kosztolányi egy Veljko Petrovićnak 1927 márciusában írt levelében rövid életrajzt küld, melyben megemlíti a kötetet is: „Elbeszéléseim Boszorkányos esték. Beteg lelkek, Bolondok, Bűbájosok, Béla, a buta című köteteimben vannak egybefogva.”¹⁹ Egy Keresztury Dezsőnek szóló levélben pedig a *Fogfájás* című novella németül való megjelentetésére ad engedélyt.²⁰

¹⁵ Az *Élet* 1919. június 19-i számában; a levelet lásd még KDLN, 211. p. Vajda cikének címe: *A meghamisított Ibsen*.

¹⁶ Nem írt a fordításról utószót, a Gömöri-fordításnak csak egy kiadása volt.

¹⁷ Lásd KDLN, 286. és 289. sz. levél.

¹⁸ Lásd Kosztolányi Dezső levelei Juhász Gyulának. In: KDLN, 318. és 326. sz. levél.

¹⁹ Lásd KDLN, 959. sz. levél.

²⁰ Erről lásd az *Idegen nyelvű kiadások keletkezés- és recepciótörténete* című fejezetet.

*Az egyes írások motívumainak és témáinak előfordulása
Kosztolányi korábbi műveiben*

Ezüstbot

A vonat több elbeszélésben is baljós és vészjósló helyszín, a vasúti utazás nyomasztó eseményeket ígér: „A vonat zsufolásig volt. A fülkében nem kaptak helyet. Sejtették, hogy valami rendkívüli és szomorú történik velük ezen a hajnalon, s az életük kizökken az utjából, és senki sem igazíthatja helyre. [...] Olyanforma érzésük volt, hogy minden elveszett és menthetetlen.”²¹ „A vonaton bezárkózott elsőosztályú bérelt fülkéjébe és gondolkozni kezdett. Magány, feltétlen magány. Ez a fülke, a bezárt ajtó, a leeresztett függöny, az a kis kék villanyláng, mely fönn ég, az a magány. Igazán nagyon barátságtalan dolog. Nézte a magányt. Hallgatta süketen csengő fülével a magányt. Tapintotta a kezével a magányt. Egy óra múlva már tűrhetetlennek tartotta.”²²

Az *Ezüstbot* kulcsszereplője egy élettelen tárgy, a bot, mely birtoklásának hatására a valóság szép lassan, fokozatosan, egyre jobban irracionalitással alakul át, megoldást pedig csak a tárgytól való megszabadulás nyújthat. A *rossz baba karrierjében*²³ egy játék baba játszik hasonló szerepet. Abban a pillanatban, ahogy bekerül a családba, a gyerekek számára élővé és személyiséggel rendelkezővé válik, s befolyásolni kezdi életüket.

A telefonban egy fiatal újságíró zavar meg folyton a telefoncsörgés, mindig akkor, amikor éppen ihletetten verset ír, mintha a készülék meg akarná akadályozni, hogy alkosson, a fiú végül elpusztítja a telefont: „S egyszerre siri vékony hangon megszólalt a csengetyű. Várt. A zaj azonban nem szűnt meg. A szél kívülről bejött s a lángokat meglobogtatta. A falon lengő árnyékok vak zürzavarban egymásra estek s a telefon képe egyszerre oly nagy lett, hogy az asztalokat, a képeket, az egész szobát s a gázlángokat is eltakarta. A szemei elsötétültek,

²¹ *Két öreg úr*. In: *Bolondok* 1911, 111–112. p.

²² *Páva*. In: *Páva* 1911, 145. p.

²³ *A rossz baba karrierje*. In: *Bolondok* 1911, 54–66. p.

a gigászi árny feléje rohant s a vinnyogó zaj egyre nőtt. Már olyan volt, mint a tengermorajlás. A telefon pedig, mint egy levegőben járó harang bőszen tört feléje, megragadta a torkát és fojtogatni kezdte. Elsápadt. Védekeznie kellett. Megfeszítette minden izomerejét s egy könnyű ugrással az asztalon termett és birkózni kezdett a telefontal. Vasmarkaival megragadta. A csengők örülten sivitottak. Rátaposott a sarkaival. A bomlott gépezet hörögve, ájuldozva vergődött, mint egy élő állat. Erre aztán neki feküdt, a vasrudakat darabokra törte, a kagylót széttaposta, a lemezt megrepeztette, a csengetyűpárt letörte s a zsinórokat féktelenül kiszakította a kampós szögek alól. Kacagott, ugrált, kiáltozott az asztalon s észre sem vette, hogy a csengetyű hirtelen megnémult.”²⁴

Az *X... kalandornőben*²⁵ egy fiatalember a címszereplő titkát kutatja, akivel folyton összetalálkozik, s a nyomozás a nő bőröndjeinek kinyitásakor vesz képtelen fordulatot, melyekben a főhős elrabolt szemeket és szíveket talál, s rájön, hogy a körülötte ólálkodó nő a halál.

A *léggömb elrepül*ben egy költő évek óta betegeskedő kisfiának – orvosi javaslatra – léggömböt vesz, s a gyerek meggyógyul, de a léggömbök rabja lesz: „Eleinte minden jól ment. De most már belátom, hogy az orvos elvetette a sulykot. A fiút valósággal megbabonázták a léggömbök. Szenvedély emészti. A levegő szenvedélye. Kora hajnaltól késő éjszakáig künn ugrál a mezőkön, és nincs mód, hogy csak egy percre – értsd meg – egy pillanatra is kitépjem kezéből az átkozott léggömböket. Velük alszik, velük álmodik, velük ébred.” Végül a kisfiút a léggömbök az égbe repítik, az apa pedig abban talál megnyugvást, hogy megírja a történetet: „– Te, – mondta egyszerre józanul – ez kitűnő novella-téma. Hihetetlen és csodálatos. Sokan nem fogják megérteni. De a gyerekek, a bölcsek és a bolondok megértik. Van benne valami, amit érezünk a logikánk ellenőrző, tiltakozó szava ellenére is.”²⁶

²⁴ *A telefon*. In: *Boszorkányos esték* 1908, 47. p.

²⁵ *X... kalandornő*. In: *Bűbajosok* 1916, 121–133. p.

²⁶ *A léggömb elrepül...* In: *Bolondok* 1911, 18. p.

A jó bíró

Kosztolányi novellisztikájában szinte a két leggyakoribb motívum a betegség és a jog, a legsűrűbben előforduló szereplő pedig az orvos és a beteg, a jogász és a bűnelkövető. Van, hogy a két motívum összekapcsolódik, s az is előfordul, hogy – mint *A jó bíró*ban – a bűnt betegség hasonlattal írja le, más esetben pedig fordítva alkalmazza. Például a *Horoszkóp*ban a „bűn rothasztó miazmái”²⁷ fordulat szerepel, *A mindenható bacillus előtt* című tárcában pedig, mikor mikroszkóp alatt látja a pestisbacillust, rablóhoz hasonlítja azt: „Ünnepi érzés borzong át idegeimen. Most a férgek királyát látom. Majdnem kéjes elgondolni ezt. Egy régi bölcs mondja, hogy nincs édesebb, mint biztonságban félni és nézni, mint vicsorog ránk a rabló a vasrácsok mögül.”²⁸

Előfordul, hogy a betegség hasonlatot a tudatlansághoz is társítja. *A Szürke glória* nyelvtanítónője orvosnőnek tekinti magát, miközben „Házról-házra járt, kezében a kis táskával, melyben az írónt, az órarendet, a nyelvtant, meg az olvasókönyvet tartotta, a műszereket, melyekkel a beteg emberiséget meg kell operálni. Különböző betegek voltak. Voltak olyanok, kik még a tudatlanság iszapos mélyén henteregtek, képtelenül egy szót is kinyögni, lábbadozók, kik közeledtek a tökéletességhez, olyanok, kik már vidáman beszélgettek, de szépséghibájukat sehogy se tudták levetkőzni és végül – legtöbbször – csúnyák és rothadók, gyógyíthatatlan betegek, kik hiába birkóztak a mostoha nyelvvel, semmire sem mentek. Csak fájt a szíve, mikor el-eltöltött velük egy órát, mint orvos a haldokló ágya előtt, pusztán a vigasztalásra szorítkozva. Ha legalább gyors és véres műtétet lehetne végrehajtani a makrancos nyelveken. De nem lehet. Tisztán tüneti kezeléssel kell beérnie, ami bizony édeskevéssé eredményt hoz.”²⁹

A jó bíró a kártyaasztal mellett találja meg azt a helyet, ahol munkája súlya nem nyomasztja, ahol felejtethet, mint Károly apja egy korai novellában: „A multtal való szakítás lassan, de végzetesen és halálos

²⁷ *Horoszkóp*. In: *Bűbájosok* 1916, 19. p.

²⁸ *A mindenható bacillus előtt*. In: *Tinta* 1916, 189. p.

²⁹ *Szürke glória*. In: *Káin* 1918, 12–13. p.

bizonyossággal következett be. A mintákat összetörte, a fehér, könnyű munkakabátokat elajándékozgatta s végre az egész termet átalakította kártyázó szobává. A régi barátait unta s azok viszont őt nem állhatták. Talált helyettük olyanokat, akik százával ajánlkoznak az összetört nagyságoknak: dologtalan pénzkirályokat, tartalmatlan naplopókat, magához hasonló szerencsétlen kiábrándultakat, akikkel borozgatva eltölthette a végtelennek látszó napokat.”³⁰

A címadó szókapcsolat Seneca *A haragról* című művével is összekapcsolható: „Bonus iudex damnat improbanda, non odit” – áll a latin eredetiben. A szereplő mintájaként pedig valós személy is felmerül: „A jó bíró”, azaz „Le bon juge” Paul Magnaud (1848–1926) francia bíró epitheton ornansa volt, kinek „összegyűjtött legkiválóbb ítéletei”-ből 1908-ban magyarul is megjelent egy összeállítás.³¹ Nem kizárt, hogy Kosztolányi ismerte ezt a könyvet, hiszen a fordító előszavában reményét fejezi ki, hogy „e könyvet nem csak a jogászok fogják forgatni. E könyv a szabadgondolkodó szociológusok könyve, a melynek minden sora bátran hirdeti, hogy az emberi jogok egyenlőségének eszméje, ha történtek is eddig ez irányban az állam és a társadalom részéről intézkedések, csak papíron maradt, s még mindig, sajnos, úttörőnek s kivételes egyéniségnek tekintik azt, a ki ez eszme hirdetőjévé lesz, s reámutat a törvényeknek ez iránybani hiányaira, reámutat a társadalomnak ez iránybani mulasztásaira.”³²

Fogfájás

Életrajzi és kortörténeti magyarázat is adható a betegség gyakori szerepeltetésére a tízes-húszas években keletkezett elbeszélésekben, és friss élmények, nemcsak a gyermekkori betegségekre való emlékezés. Európát járványok sújtották a háború után, a Kosztolányi család több barátját is elveszítette ekkor betegségeiben, s ők maguk is súlyosan megbetegedtek. Az élmény nagyon erős lehetett, mert

³⁰ Károlyy apja. In: *Boszorkányos esték* 1908, 106. p.

³¹ *Magnaud a jó bíró*, összegyűjtötte és magyarázatokkal ellátta LEYRET Henrik, a francia eredetiből fordította SÁNDOR Aladár, Budapest, Grill, 1908, (Társadalomtudományi Könyvtár).

³² *Uo.*, 5. p.

Kosztolányiné így kezdi a bevezetőnkben már említett *Változások* című fejezetet: „Jóbarátaink máról-holnapra meghalnak, fiatal férfiak, fiatal nők, Karinthy felesége, Judik Etel, Dide fiatakorának egyik kedves emléke. És Kaffka Margit. Mi kétségbeesetten félünk a járványtól, literszámra locsoljuk a szublimátos oldatot, torokfertőtlenítő vízzel járunk s az utcán, a villamoson is gargalizálunk. Kaffka Margitot temetik délután, Kosztolányi Dezsőnek kell felette gyászbeszédet tartani. Délben egy óraker valami kaparni kezdi a torkomat. Kettőkor már mind a ketten harminckilencfokos lázban fekszünk. [...] Az uram hónapokig nem bír aludni a súlyos fertőzés után. Álmatlanságban szenved, szaglását tökéletesen elveszítette, a nyálkahártyagyulladás nem akar megszűnni.”³³

A *Fogfájásban* az ifjú pár első közös megpróbáltatása az újdonsült férj sajgó bal zápfoga. Szenvedéssel teli éjszakájuk avatja őket házaspárrá, s határozza meg a kapcsolatban betöltött szerepüket, amit ezután már megadással elfogadnak. A *Két világban* egy betegségnek köszönhető a házaspár közötti összhang. Az asszony csak akkor érti meg igazán orvos férjét, férje pedig csak ezután nyitja meg előtte teljesen az életét, mutatja meg munkája színterét, az orvosi szobát, miután felesége átesett egy súlyos betegségen. Az asszony „[e]gy este az asztalnál ült, és a lábadozók csöndes mosolygásával piskótát mártogatott a kenyakba. Zsitvay mosolyogva jött ki a szobából és megölelte. – Most pedig megkapod a jutalmadat. Mától kezdve szabad bejőnnöd velem a szobába. Abba a szobába.”³⁴

Az összes betegségmotívumot használó korai elbeszélést itt felsorolni nem lehet, s nem is lenne indokolt, de figyelemreméltó, hogy a fájó foghoz hasonló banális, apró egészségi probléma a kiindulópontja az *Orrvérzés* című novellának is, a főhős és barátnője pedig éppolyan tragikusan fogja fel, mint az ifjú férj és felesége a fogfájást:

³³ Kosztolányiné 1938, 227–228. p.

³⁴ Az elbeszélés kötetben nem jelent meg. Réz Pál több Kosztolányi-kiadásban is 1908-ra teszi a novella első megjelenését, például itt: *KOSZTOLÁNYI Dezső Összes novellái*, 1–2. kötet, a szöveggondozás és a jegyzet Réz Pál munkája, Budapest, Osiris, 2007, (Osiris Klasszikusok), 1. kötet, 130–135. p. – a megjelenés adatait azonban nem közli.

„Egy órája tart már. Bellával a virágos töltés mellett jöttünk ide az erdőbe. Jókedve volt és kacagott, mikor a lepkefogásnál az aranyos, tarka kavicsokon elcsusztam. Hogy kibuggyant az első langyos vérhullám, azt hittem, minden csak bolondság. A zsebkendőm megtelt piros, forró, nyulós vérrrel. [...] Nagyon nehéz megbarátkoznom azzal a bárgyuan egyszerű gondolattal, hogy meg kell halnom, itt a szabad ég alatt, olyan bajban, amin a legutolsó falusi felcser is pár perc alatt tudna segíteni. De mindig természetesebb lesz. Az ember valami nagyszerű halálról álmodozik, mely heroikus és kikerülhetetlen. Mindig azt gondoltam, hogy vagy a harctéren lövik át a koponyámat, vagy egy vonatszörny roppantja szét a derekam csontjait s megesz, mint valamely kegyetlen vastigris. De mindez álom és ostobaság volt. A halál nem érdekes és megnyugtató, hanem mindenkor közönséges. [...] Bellára tekintek és kérdeztem tőle, nem jött-e kocsi. Ijedt és esengő szeme feleli, hogy nem.”³⁵

F. F. rejtélyes gyógyulása

Kosztolányi „képzelt betege” F. F. főfelügyelő – ellentétben Molière főhősével – nem hipochonder. Mint a novella csattanójából kiderül, problémájának alapja nagyon is valóságos, csak ő és – ez Kosztolányi orvosokban megrendült bizalmát jelzi – az utolsó kivételével az összes orvos, akihez fordul, rosszul értelmezi a helyzetet és a jeleket. Az „elviselhetetlen, orrfacsaró bűz”, amelyet F. F. érez, tényleg körüllengi őt, ez mindenki másnak feltűnik a doktorokon és rajta kívül.

Nem előzmények nélküli Kosztolányi munkásságában a teljesen átlagos és normális emberek téves valóságértelmezésének bemutatása, s az, hogy hiába fordulnak orvoshoz, az nem szünteti meg a bajt, sőt fokozza. A *Különös látogatás* fiatalasszonya éjszaka kétségbeesetten keresi fel egy szomszédját – aki történetesen a háziorvosuk –, mert férjére váró virrasztásában a lakásába beszűrődő zajokat és a földszinti ablakából kitekintve megpillantott fényeket kísértetnek véli. Az orvosra, akinek kezei közt nemrég halt meg egy betege, s

³⁵ Orrvérzés. In: *Boszorkányos esték* 1908, 79–82. p.

ezért lelkiismeret-furdalás gyötri, átragad az asszonyka rettegése, s ahelyett, hogy megnyugtatná, a végletekig fokozza annak ijedtségét: „Az asszony egyszerre felugrott. Az arca elfehéült. – Hallja? – Mit? – A suhogást. – Semmit sem hallok. – Ugyanaz a suhogás. Az orvos elsápadt. Két lépést tett előre. Az asszony is. Aztán hátrált, s gyökeret vertek a lábai. – És most a két fakó karika – kiáltott torka szakadtából az asszony. Az orvos lesütötte a szemét, s nem mert felnézni, de még mozdulni sem. Az örület környékezte. Az asszony vad szemekkel nézett az utolsó, sötét szobába. – Uram, az istenre kérem, gyűjtsa meg a lámpákat ottan is. A férfi habozott. Aztán elindult. De csak az asszonyig ment. Nem mert bemenni. Ottan aztán megállt. A szemeik találkoztak. A nő még jobban megrémült, mert még az ő erősségében, tudásában való hitét is elvesztette.”³⁶

Legenda

Vékony Pál a negyedik béből észrevétlen tagja az iskola tanulóinak, akinek nincsenek barátai, akit senki sem ismer, és senki sem szeret. Halálával lesz jelentős személyiség, a halál kelti fel az érdeklődést iránta. Az *Amália* című elbeszélés kisfiúja a zongoraszobájukban álló „arcképes polc”-on felfedez egy fiatal lányról készült fotográfiát, s amikor anyja elmondja, hogy a lány már nem él, mindent tudni akar róla, és évekig foglalkoztatja a halott. Felnőttként pedig így fogalmazza meg akkori érzelmeit: „Gyermekkoromban úgy éreztem, hogy halottnak lenni előkelő dolog. Az a kényszerű semmittevés, amire kárhoztatva vannak a sírban, a föld alatt, imponált és mérhetetlenül tetszett az is, hogy a nőket fehérben, virágdísszel temetik el, a férfiakat szalon-kabátban, s a fejükre aranybojtos halotti sipkát biggyesztenek. [...] Bármennyire tetszett azonban a halál ünnepélyes külsősége, kilenc éves fejjel is éreztem, hogy a nő elmulása borzalmasabb, mint a férfié. A férfiaknak csak a feje szép és csak a feje hal meg, de a nőnek mindene szép, mindene meghal, egyenkint, az ujj, a szemhéja, elfagy és megrothad a fehér, hullámos melle is és minden egyes tagja, mely nagyon hozzá tartozik.

³⁶ *Különös látogatás*, SZEGED ÉS VIDÉKE, 1905. 189. sz. (augusztus 13.), 4–5. p.

Kétségbeejtő harag szorította a torkom arra a gondolatra, hogy ez a drága, virágos baba a kedves orrával, a reszkető kezével, a finom kontyával most a kukacok közt van és a teste hideg, nyirkos, me-redt, nem különbözik semmit a téli földtől.”³⁷ A kisfiú és Vékony Pál osztálytársai egyaránt azért elevenítik fel újra és újra a halott alakját, s építenek legendát köré, hogy úrrá legyenek saját halálfélelmükön, megadva – a maguk számára is – az emlékezéssel megvalósított örök és teljes élet esélyét.

A betegség és a bűn mellett Kosztolányi mindennél többször feldolgozott témája a halál, így – az előbbi kettőhöz hasonlóan – szintén lehetetlen a halálról elmélkedő összes írását itt bemutatni, a konkrét párhuzamokból néhány azonban említést érdemel.

A főbelövés elkövetett öngyilkosság leggyakoribb oka a novellákban a szerelmi bánat, de az eset általában csak egy-egy mondatot kap: „Az álmodó, szőke fiu szerelmes lett egy céda lányba. Tönkretette őt. Egy átdorbézolt éjszaka után föbe lőtte magát.”³⁸ „Öcsém egy »drámai szende« miatt tizenkilenc éves korában agyonlőtte magát.”³⁹ Ez utóbbi elbeszélésben a mesélő sokféle módon képzei el saját öngyilkosságát, de végül a pisztoly mellett dönt, s a novella utolsó mondata ez: „Holnap reggel én is főbelövöm magam.”⁴⁰

A *hegedű* nyomorgó zenésze is úgy tervezi – végül nem megvalósított – öngyilkosságát, ahogy Vékony Pál megteszi azt: „Egy cseppet sem volt meghiúsult a pillanat ünnepélyességétől; tudta, hogy arról van szó, hogy egy ólom golyóval átlukassza halántékcsontját, de azt is érezte, hogy csak egy okos és gyökeres ellenszerét keresi a kétségbeesésnek s az életundornak. Valami uton-módon itt akarta hagyni ezt az igazságtalan badar zürzavart, amit mi életnek nevezünk.”⁴¹

A gyilkos fegyverrel kapcsolatban szövegszerű egyezések is megfigyelhetők az 1920 előtt keletkezett novellákban. *Legenda*:

³⁷ Amália. In: *Bűbájosok* 1916, 81–82. p.

³⁸ *A sápadt asszony*, BUDAPESTI NAPLÓ, 1906. 151. sz. (június 3.), 18. p.

³⁹ *Néhány levél a „Zöld Napló”-ból*. In: *Bűbájosok* 1916, 94. p.

⁴⁰ *Uo.*, 100. p.

⁴¹ *A hegedű*, BÁCSKAI HÍRLAP, 1906. 46. sz. (február 25.), 2. p.

„Kézzől-kézre adták, belenéztek a szűk, fekete csöbe és hideg lúd-bőrözött végig a gerincükön.” A *hegedű*: „A lámpa megvilágította a sunyi kis jószágot, de ő minél inkább bámult fekete csövébe, annál nyugodtabb lett.”⁴² „Egy napon valaki forgópisztolyt hozott az iskolába. Akkor volt, mint egy nagyobbacska tollkés. Állítólag ezzel ölte meg magát.” – áll a *Legendában*. A *Halál után*ban pedig: „Esténként elő-elővették a kis forgópisztolyt, akkor volt, mint egy nagyobbacska tollkés és csodálkoztak, hogy ez a semmiség oltotta ki az életét.”⁴³ Ez utóbbi elbeszélés a *Legenda* közvetlen előzményének tekinthető, a szöveg, a szereplők, a cselekmény és az emberábrázolás szempontjából egyaránt.

Üvegszem

Egy bácskai történet Bogumilról, a szerbről szól, aki minden csapást optimistán elfogad, egyik szemének elvesztését is: „Egy havas téli estén találkoztam vele, vékonyka kabátban járt, lerongyolódva, éhes arccal, nagyon boldogan. Egyik szemét elfutotta a vér. Ijedten kérdeztem tőle, mi lelte. – Voltál orvosnál? – Nem. – Miért nem mégysz hozzá? – Majd elmulik. – De ha megvakulsz? – Itt a másik. Azzal is elélek. Tegnap bekötöttem a fájós szemem s már gyakoroltam is magamat, hogy félszemmel nézzek. Mondhatom, barátom, pompásan sikerült. Jobban látok vele, mint a kettővel együtt. Nagyszerű és bölcs dolog, hogy az embernek két szeme van. Hogyha az egyik elvész, ott a másik.”⁴⁴

De az *Üvegszem* főhőse, az első kétségbeesés után, másképp kezdi élni az életét, szemlélni a múltját, értékelni a világot, és valamiféle különleges belső látást alakít ki. Erről elmélkedik a *Vakság* című jelenet látását lassan teljesen elvesztő professzora is Péter nevű kísérőjének, a folyóparton sétálva: „Mondja, hiszi-e, hogy én azelőtt sohasem járkáltam itt a Duna-parton? Soha, soha... [...] Nem néztem meg semmit. Nem láttam semmit. A világot sem láttam, és

⁴² *Uo.*

⁴³ *Halál után*. In: *A vonat megáll* 1912, 44. p.

⁴⁴ *A szerb*. In: *Páva* 1911, 78. p.

mostan csak ez fáj. Soha, soha sem fogom látni többé. [...] Azelőtt is elmentem itt százszor, de nem állottam meg, hanem szaladtam valami buta cél felé.”⁴⁵ Minden napot elvesztegetettnek érez, amit látóként a munkájával, és nem a világ megtapasztalásával töltött, s amit megvakulva már a legfontosabbnak érez, és vakként képes is lesz rá. A professzor a szeme helyett a fülével látja a hajókat, mert érzi a hullámverést, tapintja a homokot és a vizet, s pontosan megjósolja, mikor ér eléjük a hajó.

„Mennyivel egyszerűbben látnak ők. A nervus trigeminus egyik titokzatos ágával messziről megérik testem tömegét, és a legsötétebb éjszakában is kikerülnek. Bizalommal, minden tolakodás nélkül fogják meg a kezem, és ez a fogás az övék. Ezt senki sem vitathatja el. Ez van, ez látás, ez több a látásnál, ez maga a világ, ez minden.”⁴⁶ – foglalja össze Kosztolányi *Vakok között* című tárcájában.

Béla, a buta

„Ezen a héten egész délutánt töltöttem egyetemi hallgatók közt: [...] Gyönyörűség nézni az alakjukat és hallani a hangjukat. Karcsúak és soványak, mint a szardiniák. Vállukra az ifjúság nagy-nagy eleganciájával simul a kopott zsakett, vékony nyakkendőjüket még mindig hanyagul kötik meg, a homlokuk és a szavuk pedig komor. Az ifjúság, melyet, nem tudom, miért, derűs-nek neveznek, mindig komor. Soha ennyi halálos hitet és ennyi halálos elszántságot, mint ebben a fiatal társaságban, mely készülődik az életre, és nem ismeri, csak önmagát szemléli, befelé tekint. Később majd megpuhulnak a vonásaik, s megtanulnak mosolyogni is. Ma azonban még fiatalok. Nem tudnak mosolyogni. Régen nem beszéltem diákokkal. Az utolsó diákot tíz évvel ezelőtt láttam, egy tükörben, az is ilyen karcsú és hívó volt, de alakja azóta elhalványodott, és általában fájtt viszagondolnom rá. Most azonban, hogy viszontláttam, másokban, egyszerre frissen és bensően megéreztem az életüket, szinte önzően érdeklődtem, mit esznek, hogy ruházkodnak és tanulnak,

⁴⁵ *Vakság*, BUDAPESTI NAPLÓ, 1907. 171. sz. (július 19.), 2–3. p.

⁴⁶ *Vakok között*. In: *Mécs* 1913, 25. p.

s körülbelül hogy osztják be hópénzüket. Istenemre, nem hallottam valami nagyon vigasztaló adatokat. Ma este pedig, mint ennek a társadalomnak rossz lelkiismerete, suttyomban és szégyenkezve föllopóztam egy diákkaszárnyába, hogy megnézzem őket otthon. Sötétben – lámpa és gyertya nélkül – ült a harmadik emeleti szobában két leendő orvostudor, egy tanár és két jogász. A tanárjelölt mozigongorás, az orvosok írni teendőket végeznek, az ügyvédek házitanítással foglalkoznak, csak így tudják valahogy kifizetni a százhusz korona szobabért. Igaz, hogy ezt az összeget öten szurkolják le, minthogy a szobában naponta öt ágyat vetnek meg, és öten alszanak.”⁴⁷ – olvasható a *Diákok* című tárcában, mely pontosan három hónappal a *Béla, a buta* első megjelenése előtt jelent meg, ugyanott, ahol a „regényvázlat”, azaz a *Pesti Napló*ban.

Az utolsó vizsgáját sosem abszolváló örök joghallgató a *Két öreg úr*ban még csak egy említés: „Ott szemben lakott egy öreg jogász, aki minden évben kötelességszerűen megbukott a vizsgán.”⁴⁸ A vizsgáról és a vizsgázókról alkotott véleménye megfogalmazásának viszont Kosztolányi már 1905-ben egy egész tárcát szentelt: „Kétségkívül az ideális állapot az lenne, ha mélyen a jelölt lényébe hatolhatnók, ha megfigyelhetnők gondolkozásának menetét, szellemi képességeit, s ezen dolgok alapján utasítanók vissza, vagy adnánk kezébe diplomát. De ez a követelmény jelenleg csak utópia, s előreláthatólag az is marad. [...] Ha lelkiismeretesen megfigyeljük a vizsgálati feleleteket, sok érdekes tapasztalatra jutunk. Mindenekelőtt megtudjuk, hogy a jelölt egyáltalában nem ad semmit sem a maga lényéből, de még a tudásából sem. Szellemi képessége a legnagyobb izgalomban van, idegei túl vannak feszülve, mi sem természetesebb, mint hogy egész temperamentuma megváltozik, sőt tehetsége is átalakul, s vagy magasabbra szökik, vagy lejjebb süllyed, de sohasem marad a rendes vonalon. Az idegesség, a félelem, a sejtett öröm kellemes vegyületében sokszor a leggyöngébb tehetségű is saját érdemén kívül célt talál, míg a komolyan gondolkozó s a dologban jártas nagyon gyakran

⁴⁷ *Diákok*, PESTI NAPLÓ, 1918. 53. sz. (március 3.), 6. p.

⁴⁸ *Két öreg úr*. In: *Bolondok* 1911, 108. p.

csak hebegve kapkod. Mind a két esetben azonban gondolkozásról alig van szó. A produktív erő, amelyre az élet minden pályáján mindenkinek szüksége lesz, egyáltalában nem játszik semmi szerepet. Csak a reprodukáló képesség működik az automata biztosságával vagy bizonytalanságával. A lélekhez azonban nem férközhünk. Természetes virágot sem szedhetünk, csak az idegesség lázában, a túlfűtött agy forró televényéből fakadt borszesz-virágokat vehetünk szemügyre. [...] A társadalom a vizsgálatokkal csak kiválasztást, selejtezést, elkülönítést akar elérni, s ezért a követelmények minimumánál állította fel a visszaadó képesség teljes és tökéletes bírását. Aki ezt ügyesen és tűrhetően kezeli, megjutalmazza; a többit kirekeszti közösségéből, mert nem felel meg céljainak. Igaz, hogy ezen rendszer gyakran fonászágokat szül, letiporja a zsenit, s a legmagasabb polcra emeli a nyárspolgárt, de ez a társadalomra nézve nem pótolhatatlan baj, mert célját, a középserű átlagemberek termelését elérte.”⁴⁹

Hűség

Ez a kötet harmadik olyan története, mely a házasságról, s abban férj és feleség egymás iránti érzelmeiről szól, s a kapcsolatértelmezés egy harmadik változatát ismerjük meg benne. A férj boldogságnak véli futó viszonyaiban elért sikereit, s győzelemnek azt, hogy nem lepleződik le. Felesége csendes és nyugodt szeretetének zenéje csak annak halála után talál visszhangra szívében. Kétségbeesetten keresi a kották közt azt a dalt, amelyet hitvese naponta játszott a zongorán, „az egyszerűség és hűség dalát”, de nem találja, s még elfütyülni sem tudja, pedig belül mindig azt hallja. Az ékszerész, akinek igazán tisztában kell lennie egy drágakő értékével, a legbecsesebb értékét, amely az övé volt, csak akkor ismeri fel, amikor már elvesztette.

Az *Amália* című elbeszélés zongorahangolója fiatal feleségét gyászolja. A kisfiú, aki elmeséli a történetét, így látja őt: „Életemben először láttam közről olyan embert, akinek meghalt valakije, és a halállal, a végtelennel való közvetlen érintkezés érdekessé tette. Magas

⁴⁹ *Heti levél*, BÁCSKAI HÍRLAP, 1905. 128. sz. (június 4.), 4–5. p.

fiatalember volt, vállas német, a szeme türkizkék, a homloka, az arca pedig feltűnően fehér. Ebből az arcból imponálóan emelkedett ki egy nemes vágású, merész és szép orr. Sokan azt hitték, hogy részeg, mert az orra vöröses fényben csillogott, és a lépése bizonytalannak mutatkozott. Gyakran kapaszkodott egy fába, a falhoz dőlt, s pár pillanat múlva folytatta az útját. De én tudtam, hogy a könnyeitől volt mámoros, a lábai a bánattól tántorogtak. A keze reszketett, a szeme nem látott világosan, a melle elfulladt. Csak a füle maradt ép. Ezzel a legkisebb negyedhangot is meg tudta különböztetni, a teste, mely ronccsá züllött, gyémántként őrizte a zseniális, pontos hallószervét, a dobhártyáját. [...] Itt keresi a szegény, szegény asszonyát, a fekete és tág zongorában, ebben a koporsóban, s most meg akarja nézni, ki akarja venni, magához akarja ölelni. Csalódottan bámulja a zongora üres testét, a húrokat, a kalapácsokat. Amália itt sincsen.”⁵⁰

A *Hajnali párbeszéd* című jelenetben egy kávéházban két férfi beszélget az éjszaka végén a házasságról, egy férj és egy agglegény. A férj agglegénynek mondja magát, és a legényélet szépségeit ecseteli, az agglegény pedig azt hazudja, hogy házas, és házasságról szőtt álmai alapján rajzolja meg felesége alakját. „Én nem szeretem a hajnalt. Ha csak lehet, ágyba bujok előle. Ilyenkor mindig izgatottan lopódzom haza, mintha valaki állna a hátam mögött. Ismeri-e ezt az érzést? Dobogó szívvel csengetünk. A házmestert sietségünkben majdnem felökleljük a lépcsőházban. Édes érzés sötét hajnalban hazamenni. [...] A feleségem ilyenkor vár reám. [...] Milyen istenien csendes a levegő, amelyet az édes, meleg asszony nyugodt lélekezése szűrt át egy magányos éjszakán... Olyan ez a hazaérkezés, mint egy álom. Még a levegő fülledtségében is van valami megnyugtató, otthonos boldogság. [...] – Maga javithatatlan ábrándozó. Hozzá veszedelmes és komikus is. Egy férj, aki a saját feleségébe szerelmes. – [...] Meg fogom a kezét és megcsókolom egyszer, kétszer, nem tudom, hány-szor. Azután megcsókolom a száját, amely forró és nedves, megcsókolom a haját, a karját, a szeméit... Erősen és sokszor, míg könyes

⁵⁰ Amália. In: *Bűbájosok* 1916, 90–91. p.

nem lesz a szemem.”⁵¹ A történet csattanójában kiderül a hazugság, de az is, hogy aki agglegénynek mondta magát, már két éve házas.

Szemetes

A gyermeke halála után otthontalanul bolyongó apa történetének párja a *Pokol* című elbeszélés, melyben egy fiát a háborúban elvesztő anya fokozatos megőrülésének lehetünk tanúi, aki hiába próbál elmenekülni a fájdalom elől: „Valaha anyának hívták, de már régen névtelen volt. Azon a napon vesztette el nevét, mikor fia homlokán átszaladt egy golyó, könnyű és hegyes kis orosz acélgolyó, mely csak akkorka piroslila pöttyöt hagyott rajta, mint egy eper. Eleinte nagyon csodálkozott ezen. Különösnek találta, hogy ugyanazok a tárgyak és emberek bámultak rá, mint annakelőtte. Ha legalább a névjegyre nyomhatott volna valamit, mint az özvegyek a három betűcskét: *özv.* De annak, ami vele történt, nem volt jegye és szava. [...] Feltette, még holnap reggel elutazik, akárhová, az első vonattal. Ki is rakta szekrényét, a drága, régi fehérneműket, az ingeket, a zsebkendőket, abroszokat az asztalra hogy a reggeli csomagolásnál kéznél legyenek. A lámpa, minthogy nem oltotta el, tovább égett az asztalon, szilaj és sötét sárgasággal, később tűzcsíkot eresztett, néhány szikrát a sötétségbe, és elkezdett füstölni. Lustán, puhán, ördögös imbolygással szállingóztak a korom-szemek mindenüvé. Az ágyat – mint a fekete hó – egészen beeste a korom, a fehérneműek, terítők messze feketültek, és a szobát betöltötték fullatag, forró szaggal. Már szürkült, mikor felébredt. Tág szemmel nézett körül, és azt hitte, hogy még mindig nincs ébren. Kissé felült az ágyban. Babrált a paplanon, mely fekete volt, mint a ravatal posztója. Csak most ijedt meg. Ki is ugrott ágyából, és a szobára nézett, melyet bevont valami sötét, rejtélyes réteg, és a kialudt lámpára, mely repedt üveggel, üszkösödő béllal haldoklott az asztal közepén. Nem tudta, hová került. Arca, keze, ruhája fekete volt, mint az ördögé. Leesett a padlóra, és gondolkozni próbált. Jó volt a földön ülni. Csendesen motozott a vastag koromban. Már nem is akart kimenni innen.

⁵¹ *Hajnali párbeszéd.* In: *Boszorkányos esték* 1908, 137–142. p.

Tudta, hogy hiába is akarna. Az elkárhozottak szelídségével törődött bele abba, amin nem változtathat. Tapogatta a földet, és tudta, hogy az a pokol. Miért is hitte másnak? A pokolban síma parkett van, ablakok, függönyök, asztalok, székek, és ilyen lassú, érthetetlen sötétség, ilyen végtelen-végtelen szomorúság. Kissé kényelembe tette magát. Feltépte ruháját, hogy könnyebben lélegezzon – mert a melle táján valami nyomást érzett – és összekúszálta otthonosan csenevész, gyér haját is.”⁵²

Apa

„Jónak lenni nem tudomány. Jónak lenni nehéz, jónak lenni finom és nagyszerű munka, jónak lenni művészet.” – írja az *Élet* tárcájában Kosztolányi.⁵³ Minden ember szeretne jót tenni, vagy legalább jótévedőnek mutatkozni. Az *Apa* érzéketlen és despota főnöke is megragadja a kínálkozó alkalmat a jótékonykodásra, melynek fényében aztán egész életében tetszeleg. Csak kevesek képesek azonban az őszinte együttérzésre, a legtöbben megelégednek a látszattal: „Igaz, hogy az élet tánca erkölcstelen. A természet pogány. Sok ezredéve nem tudtuk megtéríteni az igaz, keresztényi hitre. Ami magasztos lendület és delírium van bennünk, ami szeretet és jóság, azt mindmáig sem sikerült beléje ojtanunk. A jók és a nemesek, a kiválóbbak, az erkölcsi milliomosok, akiknek tőkéjük van jótettekben és részvényük érzésben, gyakran petrezselymet árulnak az élet táncán.”⁵⁴ De a *Páva* hivatalvezetőjének jellemzése áll a legközelebb az *Apa* főnökének alakjához: „Előbb – hogy az utolsó cseppig élvezze a tekintély és hatalom varázsát – még aláírt néhány aktát, csengetett, pecsételt, aztán kivette a névjegyt és átadta a kunyerálónak. Általában kedvelte a bajba jutott embereket, a gyengéket és a betegeket. Ilyenkor érezte csak, milyen hatalmas és egészséges. Mások dolgában mindig pesszimista volt. Ha valamely alárendeltje megbetegedett, rögtön azon gondolkozott, milyen gyászjelentést ad ki majd az

⁵² *Pokol*. In: *Káin* 1918, 126–132. p.

⁵³ *Koldusok*, *ÉLET*, 1913. 22. sz. (június 1.), 691. p.

⁵⁴ *Az élet tánca*, *A HÉT*, 1915. 1. sz. (január 2.), 6–7. p.

ügyosztály, milyen részvéttáviratot fogalmaz Páva tanácsos, s már látta is magát a temetésen, fekete keztyűben, cylinderrel menni az egyszerű fakoporsó után, s már olvasta is a másnapi ujságokban nevét a jelenvoltak között. Mikor pedig felgyógyult a hivatalnok és jelentkezett nála, lemondóan intett a kezével. Csak tüdőcsucshurut? Szegény-szegény barátom. Ismerjük ezt a nótát. Jó lesz vigyázni. Aztán hozzágondolta, elégedetten: ez se viszi sokáig.”⁵⁵

⁵⁵ *Páva*. In: *Páva* 1911, 143–144. p.

A rossz orvos első kiadásának keletkezéstörténete

A kötet kiadásáról

A kötetet a Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság gondozta,⁵⁶ és a kiadó saját tulajdonú nyomdájában nyomtatták ki. Pontos példányszámadatok e kiadásnál sem állnak rendelkezésre, de abból, hogy kötött és fűzött változat is készült, következtetni lehet a nagy példányszámra és a széles körű terjesztésre. A kötött változat kék egészvászon kötéstáblát, aranyozott gerincfeliratot és papír védőborítót kapott, és a fűzöttek puha kartonfedelét is levehető papír védőborítóval látták el. Méretük azonos: 155 × 215 mm, s borító-címlapjuk és oldalszámuk (109 oldal) is megegyezik. Az utolsó lapon Kosztolányi addig megjelent köteteinek listáját helyezték el.

A megjelenés időpontja korábbi a címlapon feltüntetett évszámnál, a könyvet már az 1920-as karácsonyi könyvvásáron árulták. A Pallas egész oldalas keretes hirdetést jelentetett meg a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének közlönyében karácsonyi könyvújdonságairól,⁵⁷ melynek első sorába kiemelt tételle volt *A rossz orvos*. A december 3-án közzétett hirdetés szerint a könyvek „megjelennek december első felében”, de 50% – 25 példány felett 40% – előrefizetéssel, „ingyenpéldány nélkül” [!] meg is rendelhetők a kiadóban. A kötött példányok ára 1920 decemberében 42 korona volt. A fűzött változatot csak a karácsonyi könyvvásár után kezdték terjeszteni. A könyvet így ajánlották a *Corvinát* forgató könyvkereskedők figyelmébe: „A közönség rajongott írója egy regényt és néhány novellát bocsájt útra, amely nemes melancholiával tölti el az olvasó lelkét. Az irodalom kedvenc gyümölcse lesz e kiadvány.” A napi sajtóban is számos hasonló szövegű hirdetést közöltek, például a Pallas kiadásában megjelenő rövid életű⁵⁸ *Gondolat*

⁵⁶ A címlapon: „Pallas Irodalmi és Nyomdai R.-T. kiadása”.

⁵⁷ *A Pallas Irodalmi és Nyomdai részv.-társ. karácsonyi újdonságai*, CORVINA, 1920. 48. sz. (december 3.), 237. p. Kosztolányi Dezső levele Tevan Andornak, Budapest, 1921. február 22. In: KDLN, 768. sz. levél, 454. p.

⁵⁸ Megjelent 1919. szeptember 27. – 1921. március 19. között.

című hetilapban így ajánlották: „A közönség rajongott írója legelső regényét és néhány novelláját tartalmazza e szép kiállítású munka.”⁵⁹ A kiadó az 1921–1922-es évekre almanachot is megjelentetett. Ezek a tizenhatodréti méretű, 3 íves füzetek könyvkereskedőknek szánt ajánlékok voltak, naptárral, és az adott év új könyveinek és szerzőinek ajánlásával. Az 1921-es évre kiadott almanach 26. oldalán *A rossz orvos* egyharmad oldalas hirdetése, a tüköroldalon pedig a szerzőről a kiadó által írt életrajz olvasható: „1885-ben született Szabadkán. Középiskolai tanulmányai után a budapesti egyetem bölcsészeti fakultásán, majd Bécsben képezte tovább magát, de nem tanár, hanem újságíró lett. A *Budapesti Napló*-nak, majd a *Pesti Napló*-nak, ma az *Új Nemzedék*-nek munkatársa. Kosztolányi írói működése három oldalról hódította a közönséget: A szegény kis gyermek panaszai a gyermekkor melancholikus képeinek megelevenítésével, Anthológiája a világirodalom modern lírájának a mesteri megszólaltatásával, *elbeszélései* a megfigyelés közvetlen, őszinte igazságával. Lírája inkább az emlékezés poézise, és így érzésén, hangulatán az időtávolság köde ül, megszépítve a mindennapit, vonzó varázst adva az egyszerű sorsnak. Sajátosan simuló képessége van a mult alakjai (Virág Benedek) és az élettelen tárgyak titkos szívverésének átérzésére. Van hatalmas nyelvkészsége is. [...] Nemcsak stilusbeli és nyelvművészetével aratott sikert, elbeszéléseivel is, amikben az élet mélyére látó szem diktálja a mesét. Novelláinak hangulata nem más mint lírájáé, de képei teljesebbek, élményei világosabban kialakulók. Fontos ezekben is a hangulat, de a hangsúly mégis az eseményeken van, csak hogy ez az esemény nem csupán külső történés, hanem belső, lelki folyamat is. Ezekből a kettős eseményű elbeszélésekből hoz most egy kötetre valót a *Rossz orvos*.”⁶⁰

A *rossz orvos* Kosztolányi tizenharmadik rövid szépprózaköte-
te.⁶¹ Kiadójával és nyomdájával a kezdetektől kapcsolatban állt, de

⁵⁹ *Most jelent meg!*, GONDOLAT, 1921. 1. sz. (január 1.), 2. p.

⁶⁰ [Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső*. In: *Pallas almanach 1921*, Budapest, Pallas, [1920], 27. p. Kiemelések a forrásban.

⁶¹ Az előzményekről lásd a *Béla, a buta keletkezéstörténete* című alfejezetet.

csak kevés alkalommal jött létre köztük együttműködés és valódi kiadó-szerző kapcsolat. Első kötetét⁶² a Pallas jegyzi, de nem mint kiadó, hanem mint nyomda.⁶³ A kötet megjelentetésének költségeit a kiadó nem vállalta, Kosztolányi előfizetők gyűjtésével teremtette elő a nyomdaköltséget.⁶⁴ Második alkalommal is hasonlóképpen történt, Kosztolányi tizedik novelláskötete, a *Káin* első kiadásának címlapján csupán ez szerepel: „Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság”. (A *Káin* második megjelenése a Légrády Testvérek kiadói közreműködésének köszönhető.)⁶⁵ A harmadik alkalom *A rossz orvos* első kiadása volt, melynek megjelentetését már maga a Pallas szorgalmazta és finanszírozta, kizárólagos jogot vásárolva az összeállításra, mint erről Kosztolányi egyik levele tanúskodik: „*A rossz orvos*-t már annak idején eladtam a Pallasnak, mert nagyon kötötte magát hozzá.”⁶⁶ A kötetre e levélen kívül más említés nem ismert Kosztolányi levelezéséből, de a művek közül kettőre található utalás, *A rossz orvos*ra két helyen is. Kosztolányi Veljko Petrovićnak 1927 márciusában írt levelében rövid életrajzot küld, melyben *A rossz orvost* regényei között sorolja fel.⁶⁷ 1929-ben pedig, a kisregény német kiadásának megjelenésekor, Turóczi-Trostler Józsefet kérte meg,⁶⁸ hogy a *Pester Lloyd*-ban írjon róla.⁶⁹ Az *Égi jogász* 1934 áprilisában *L'Avocat céleste* címmel megjelent franciául a *Nouvelle Revue de Hongrie*-ban.

⁶² KOSZTOLÁNYI Dezső, *Négy fal között : Költemények*, KÜRTHY György rajzaival, Budapest, Pallas ny., 1907.

⁶³ A címlapon: „Pallas Részvénytársaság nyomdája”.

⁶⁴ Erről lásd KDLI, 153., 154., 158. és 161. sz. levelek és jegyzeteik, továbbá 825. p.

⁶⁵ A címlapon: „Légrády Testvérek kiadása”.

⁶⁶ Kosztolányi Dezső levele Tevan Andornak, 1921. február 22. In: KDLN, 768. sz. levél, 454. p.

⁶⁷ Lásd KDLN, 959. sz. levél.

⁶⁸ Kosztolányi Dezső levele Turóczi-Trostler Józsefnek, 1929. március 7. In: KDLN, 996. sz. levél, 576–577. p.

⁶⁹ Erről lásd még az *Idegen nyelvű kiadások keletkezés- és recepciótörténete* című fejezetet.

A folyóirat szerkesztője elküldte a fordítás kefelevonatát Kosztolányinak, aki válaszlevelében kis változtatásokkal küldte vissza azt.⁷⁰

A rossz orvosról Kosztolányi szerzői nyilatkozatokban is említést tesz:

„A Nyugat február 16-iki számában Ignóus »Teremtő indiskréció« címen cikket írt, ismét ráirányítva a figyelmet az írói lelkiismeretnek erre az örök kérdésére. Ebből az alkalomból a Nyugat felkérte munkatársait a probléma megvitatására. A hozzászólásokat itt adjuk.”⁷¹ Kosztolányi pontokba szedte válaszát, melynek vonatkozó része: „5. Mindegyik alakomnak meg tudnám adni pontos lakáscímét. Gyakran több lakáscímet is, mert némelyik kettőből-háromból van összegyúrva. »A rossz orvos«-t, mint gyermek, vidéken láttam. Néro császárral egy budapesti kávéházban feketéztem. »Pacsirta« annyira közel van szívemhez, hogy a regény megjelentetése előtt – lelkiismeretem nyugtatására – sürgönyöket váltottam hozzátartozóival s noha ők határozottan lebeszéltek közzétételéről, mégse fogadtam meg tanácsukat; az »Aranysárkány« minden szereplője szintén élt vagy él. »Édes Anna« cselédkönyvét íróasztalom fiókjában őrzöm. Minderre csak munkaközben, vagy azután jöttem rá, mikor alakjaim már lelkemben is éltek. 6. Természetesen jó volna igaznak lenni s amellet tapintatosnak, sebkímélően nemesnek és polgári értelemben »izlésesnek«-nek is. Csakhogy ez nem lehetséges. Vagy-vagy. 7. Az író legyen kegyetlen.”⁷²

„Első regényem »A rossz orvos« című volt. Egy barátom kislefia hirtelen meghalt. Barátom akkor valóféiben volt a feleségétől és mi, akik figyelemmel kísértük a dolgokat, azt hittük, hogy a gyermek,

⁷⁰ Balogh József levele Kosztolányi Dezsőnek. Lelőhely, jelzet: OSZK Fond 1/1835, fol. 16106.; Kosztolányi Dezső levele Balogh Józsefnek, 1934. március 15. In: KDLN, 702–703. p. Lásd még az *Idegen nyelvű kiadások keletkezés- és recepció-története* című fejezetet.

⁷¹ *Indiskréció az irodalomban*: A Nyugat ankétja, NYUGAT, 1927. 6. sz. (március 16.), 451–470. p. [Babits Mihály, Elek Artúr, Földi Mihály, Kosztolányi Dezső, Laczkó Géza, Lengyel Menyhért, Moly Tamás, Nagy Lajos, Schöppflin Aladár és Szini Gyula válaszai.]

⁷² KOSZTOLÁNYI Dezső, [Válasz az »Indiskréció az irodalomban« című körkérdésre], NYUGAT, 1927. 6. sz. (március 16.), 457–458. p.

a tulajdonképpeni összekötő kapocs, halála most már meg fogja könnyíteni a válást. El is váltak, de én, aki tudtam barátom minden lépéséről, megállapítottam, hogy a válás után is állandóan találkozik volt feleségével. Ebből aztán arra következtettem, hogy a gyász, amely ezeket az embereket gyermekük elvesztésével érte, nem hogy szétválasztotta volna, hanem még jobban összeforrasztotta őket. Ez az élmény sokat foglalkoztatta a gondolataimat, annyira, hogy a végén elhatároztam, hogy a kétségkívül érdekes problémát feldolgozom regénynek. Így született meg »A rossz orvos«.⁷³

„Nero-regényem, *A véres költő*, bizonyára ifjúkori benyomásaimra vezethető vissza, egy kávéházat láttam, ahol egymás hegyén-hátán nyüzögtek a süldő költők, írók és vérszomjas műkedvelők. Semmi köze ennek a latin történelemhez. Ezt csak később kezdtem tanulmányozni, miután befejeztem. Az *Aranysárkány*-hoz az első lökést tízéves érettségi találkozásonk adhatta. Szerettem volna ismét diák lenni, és meg is valósítottam ábrándomat. A *Pacsirta* akkor támadt bennem, amikor megpillantottam egy szegény vénleány apró, feketésen csillámló, romlott fogait. A *Rossz orvos* hősnőjéről mindössze annyit tudok, hogy nyáron fehér kalapot viselt, cseresznyedísszel. Ezek a külsőségek úgy hatottak rám, hogy nem bírtam tőlük szabadulni, mindaddig, míg el nem intéztem őket papíron.”⁷⁴ A cseresznyedíszes nyári kalap valóban megjelenik *A rossz orvos*-ban: „Vilma sápadt és fáradt volt. Levetette cseresznyevirágos, fehér kalapját, haját csüggedten hátrasimította, a gyereket lefektette, aki ekkor – hosszú hallgatás után – kérdések özönével ostromolta.”⁷⁵ De nemcsak ott: „A bódében a kirándulók tarka tömege várakozott. A hölgyek könnyű nyári ruhában, cseresznye-diszes kalapban, vékony cipőben.”⁷⁶ „Akkor ő még fiatal, rózsás arcú volt. Cseresznye-diszes nyári kalapot hordott

⁷³ KOSZTOLÁNYI Dezső, [Válasz a „Hogyan született az első regényem?” című kérdésre], TOLNAI VILÁGLAPJA, 1930. 51–52. sz. (december 17.), 58. p.

⁷⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Hogy születik a vers és a regény? : Válasz és vallomás egy kérdésre*, A PESTI HÍRLAP VASÁRNAPJA, 1931. 11. sz. (március 15.), 4–5. p.

⁷⁵ Lásd *A rossz orvos*, 273–276. sor.

⁷⁶ *A fakír*, FÜGGETLEN MAGYARORSZÁG, 1909. 240. sz. (október 10.), 2. p.

és fehér fogait villogtatva, boldogan nevetett.”⁷⁷ „Janka másnap nem volt otthon. Csak este érkezett meg cseresznyés, tavaszi kalapban.”⁷⁸

Kosztolányi Dezsőné is megemlíti *A rossz orvost, férjéről* szóló életregénye a *Nero* keletkezéstörténetét bemutató *Az első regény* című fejezetében: „1921 augusztus 15-én indult a Nyugatban.”⁷⁹ Tavasszal kezdte írni. Ez az első regénye. – A Rossz orvos – ennek anyagát egy költőtársának családi drámája szolgáltatta – inkább csak hosszabb elbeszélés.”⁸⁰

Az Égi jogászt – bár ugyanakkor az *Új Magyar Szemlé*ben is megjelentette⁸¹ – levelezése tanúsága szerint Kosztolányi nagy valószínűséggel a *Vérző Magyarország* című antológia számára írta. A kötet anyagát már a trianoni békeszerződés aláírásának⁸² bejelentését megelőzően gyűjteni kezdte, felkérő leveleket írva a kiválasztott szerzőknek. A felkérő levelekben hangsúlyozta, hogy „még meg nem jelent”⁸³ kéziratokat kér, és „semmi régi dolgot nem”⁸⁴ vesz fel a kötetbe.⁸⁵ Egy közleményt is fogalmazott a tervezett antológiáról, melyet a *Budapesti Hírlap*ban tett közzé. Június 2-án levélben küldte el ezt a közleményt – a levélben „kommüniké”-nek nevezi – Hegedüs Gyulának, a napilap egyik szerkesztőjének.⁸⁶ De az antológia ötlete nem tőle származott, erre lehet következtetni abból a levélből, amelyet szintén Hegedüs Gyulának küldött, 1920. június 10-én. A levélben

⁷⁷ *A sápadt asszony*, BUDAPESTI NAPLÓ, 1906. 151. sz. (június 3.), 17. p.

⁷⁸ *Szegény kis beteg*. In: *Beteg lelkek* 1913, 16. p.

⁷⁹ Az emlékezés egy napot téved, a *Nero* első öt fejezete – *A véres költő* címmel – a *Nyugat* 1921. szeptember 16-ára keltezett számában jelent meg.

⁸⁰ Kosztolányiné 1938, 241. p.

⁸¹ Lásd a *Keletkezéstörténet* című fejezet *Szövegforrások bibliográfiája* című alfejezetét.

⁸² A trianoni békeszerződést 1920. június 4-én 16 óra 30 perckor írták alá.

⁸³ Kosztolányi Dezső levele Oláh Gábornak, [1920.] május. Lásd KDLN, 733. sz. levél.

⁸⁴ Kosztolányi Dezső levele Krúdy Gyulának, [1920 nyara]. Lásd KDLN, 736. sz. levél.

⁸⁵ További ismert levelek a tárgyban: Szabó Lőrincnek, Krúdy Gyulának, Jászai Marinak, Vargha Gyulának. Lásd KDLN, 739., 740., 741., 742. sz. levél.

⁸⁶ Lásd KDLN, 735. p.

így fogalmaz: „Ennek a könyvnek szellemi szerkesztését elvállaltam, mert tudtam, hogy kiadóhivatala is a legszigorúbb és legteljesebb ellenőrzés alatt áll.”⁸⁷

A közlemény szövege: „Horthy Miklós kormányzó előszavával jelenik meg az első magyar irredenta könyv: a vérző és megcsonkított Magyarország legkiválóbb írói, tudósai, művészei egy porondon találkoznak és küzdenek a csorbítatlan Magyarországért. Jövedelméből részesedik a Lukachich Géza báró altábornagy elnöklete alatt álló nyugdíjas tisztek országos szövetsége, a tisztek özvegyei és árvái is. Távol minden pártvillongástól, a magyarság hosszú idő múltán, e könyvben jelentkezik majd hatalmas egységben, az élet akaratával és a szellemi, erkölcsi erejével. Elbeszélések, versek, tudományos cikkek és értekezések harcolnak itt a magyarság igazáért. A könyvet Kosztolányi Dezső szerkeszti.”⁸⁸

Gárdonyi Géának két felkérő levelet is küldött Kosztolányi, mert az elsőre nem kapott még nem publikált írást. A második eredményre vezetett, és a kötet első írása – a Horthy-előszó után – a Gárdonyi által felajánlott *Világ közepe* című elbeszélés lett.

A Gárdonyinak szóló két levelet és az ő válaszát – minthogy eddig nem jelentek meg – itt közöljük.⁸⁹

Kosztolányi Dezső – Gárdonyi Géának
Budapest, 1920. május

Budapest, 1920. május.

Igen tisztelt uram,

a közeljövőben könyv jelenik meg Magyarország területi épsége érdekében: az első magyar irredenta könyv.

Eszközében szigorúan irodalmi. Céljában harcos.

⁸⁷ Lásd KDLN, 736. sz. levél.

⁸⁸ [Szerző nélkül], *Magyar írók Magyarorszáért*, BUDAPESTI HÍRLAP, 1920. 132. sz. (június 3.) [„Napihírek” rovat]. A közleményt *Az Est* is közölte: [Szerző nélkül], *Magyar írók Magyarorszáért*, *Az Est*, 1920. 133. sz. (június 4.), 3. p.

⁸⁹ Betűhú szövegközlés. A kiemeléseket a forrással megegyező módon tüntetjük fel. Szövegkritikai jel: <...> = törölt szó.

Teljes bizalommal arra kérem, küldjön valamit e könyvbe, elbeszélést, vagy cikket. A vezércsillag nélkül tébolygó magyarságnak szüksége van az író nevére, ígéjére, irányítására.

A könyv elé Horthy Miklós kormányzó írt előszót.

Tudom, hogy Önt szerződések kötik.

De ebben az esetben a kiadó is, Ön is bizonyára szívesen túleszik magukat az irott betűn: arról van szó, hogy e sötét pillanatban egy könyvben egyesítsük a magyarság összes értékeit.

Kérem, legyen kegyes közölni velem, forduló póstával, számíthatok-e közreműködésére. A kéziratára 3-4 hét múlva lenne szükségem. Ha ivnyi írást kapok, boldog leszek. De örülök egy lapnyi cikkcskének is. És más híján szókkal is beérem. A tiszteletdíj annyi, amennyit megállapít.

Címem: Budapest. I Tábor utca 12.

Híve, rajongója:
Kosztolányi Dezső.

Lelőhely: egri Dobó István Vármúzeum;⁹⁰ leltári szám: 67.98.1.
Kéziratleírás: 2 fólió, 2 beírt oldal; zöld tintairás; 146 × 228 mm-es, fejléces levélpapír; a fejléc nyomtatott szövege: „Uj Nemzedék Szerkesztősége IV. ker., Gerlóczy-utca 11. Telefon: 75-88; 75-31; 75-09 Budapest, 192...”

Kosztolányi Dezső – Gárdonyi Gézának
Budapest, 1920. [június] 28.

Budapest, 1920. 28.

Igen tisztelt és szeretett mesterem –
ebben a pillanatban küldtem nyomdába egy irredenta könyv kéziratát.

És elhatározásom, hogy önnek még egy levelet írok. Kérni akarom, hogy juttasson ennek a szép, magyar könyvnek valami írást.

⁹⁰ A kézirat felkutatásában Szalainé Király Júlia irodalomtörténész, muzeológus volt segítségünkre.

Remekbe készült novelláját megszereztem, készenlétbe tartom, de boldog meglepetés lenne számomra, ha Gárdonyi Géza <egy> eddig meg nem jelent bármilyen munkáját közölhetném.

Lehet ez cikk, vagy csak egy megjegyzés is, bármi, ami a magyarság sorsával összefügg.

Mennyire örülnék, ha <egy> verset kapnék.

Horthy kormányzó már elküldte előszavát. Íróársaim pedig mind meg nem jelent írásokat adtak.

Nagyon kérem –, pár sort legalább –, küldjön Ön is. Lázítóan magyar, vagy korbácsoló, vagy emlékező igéket.

A könyvvel addig várok, míg meg nem kapom.

Bármit küld, jó. A vállalat aranyban fizeti minden betűjét, mely aranyat ér.

Vagyok igaz tisztelője és jó hive:

Kosztolányi Dezső
Budapest I. Tábor utca 12.

Lelőhely: OSZK Kézirattár, Fond 298/173/2.

Kéziratleírás: 1 fólió, 2 beírt oldal; zöld tintairás; 228 × 294 mm-es, fejléces levélpapír; a fejléc nyomtatott szövege: „Uj Nemzedék Szerkesztősége IV. ker., Gerlőczy-utca 11. Telefon: 75-88; 75-31; 75-09 Budapest, 192...”

Gárdonyi Géza – Kosztolányi Dezsőnek
Eger, 1920. június 29.

Kedves Kollegám!

Beteges heteim s talán hónapjaim ezek mostan. Ha csak egy tiszta órám van is, az utolsó regényem tovább-írására fordítom. Hát arról szó se lehet, hogy közben más témákon is gondolkodjak. Egy novellám hever csak kiadatlan, az a történetke, amely az Akadémia májusi nagyülésén úntatta a publikumot. Ha Önnek akármi okból is kedvetlensége, hogy a Magyar sorsot illessze a könyvébe, szívesen jogositom annak az akadémiai novellának a közlésére. A kézirat

ott van még a főtitkári hivatalban. Erre a levelemre kiadják Önnek.

Címe: Világ közepe.

Meleg üdvözet!

Eger 1920. VII. 29.

Gárdonyi

Budapest I. Tábor utca 12.

Lelőhely: MTAK Kézirattára, Ms 4622/278.

Kéziratleírás: 1 fólió, 1 beírt oldal; fekete tintaírás; 150 × 210 mm-es, levélpapír.

A napilapok hírei alapján az antológia 1920. szeptember 26-án jelent meg. A róla beszámoló cikkekből két jellemző és informatív példát bemutatunk: „Egy nagyon szép és nagyon érdekes, hozzá fölöttébb értékes könyv jelent meg a mai napon a fenti jelszóval. Címe: Vértő Magyarország. Szerkesztette Kosztolányi Dezső, illusztrációit rajzolta Jeges Ernő, előszavát írta Horthy Miklós. Benne van jóformán egész mai íróvilágunk, új munkákkal. Benne vannak régi íróink szemelvényekkel. Benne vannak külföldi írók a kikrőlunk megemlékeztek. Van benne politika, tudomány, költészet, história, aforizma. Egy kis világ egy cél szolgálatában: a lesújtott, megcsönkített haza kultúrájában. Egy érzésben, egy gondolatban, egy szándékban összeforrvan a magyar értelmiség vezérvilága. Képek sokasága van benne, egyes elszakasztott városaink egy-egy része. Mappa van benne ama halhatatlan magyarok beleírásával, a kiket ez elszakasztott részek adtak nekünk. A Vértő Magyarország fáj nekünk kimondhatatlanul, de ez a Vértő Magyarország alkalmas arra, hogy kecsegtető hittel és reménnyel vigasztalgasson és tette serkentsen bennünket.”⁹¹ „Vértő Magyarország» cím alatt Kosztolányi Dezső kiváló költőnk szerkesztésében díszes könyv jelent meg, mely Magyarorszáért harcol. Horthy Miklós kormányzó írta az előszót. Minden író egy eddig még meg nem jelent dolgot

⁹¹ [Szerző nélkül], *Hazáért*, BUDAPESTI HÍRLAP, 1920. 228. sz. (szeptember 26.), 6. p.

küldte be a könyvbe. Andrassy Gyula tanulmányában az új Balkánról ír. Apponyi Albert a régi országrészek elszakíthatatlanságáról, de itt találjuk Csernoch János, Raffay Sándor, Petry Elek sorait is, valamint Gárdonyi Géza, Herczeg Ferenc, Rákosi Jenő, Cholno-ky Jenő, Kozma Andor, Tóth Árpád, Lyka Károly, Komáromi János, Krúdy Gyula, Porzolt Kálmán, Kádár Lehel, Lendvai István, Karinthy Frigyes, Vargha Gyula, Babits Mihály és mások egy-egy eredeti írását. A tót, a jugoszláv és erdélyi kérdést külön cikkek tárgyalják. A könyv összegyűjtötte az angol, francia, olasz, német verseket, amelyeket a magyarságról írtak, és azokat a nyilatkozatokat, vallomásokat, melyek az évszázadok során elhangzottak róla Luther Mártontól Nietzscheig, Dantétól Carducciig, Napoleontól Sully Prudhommeig. Megemlíti a térképet is, mely a megszállott területen született írókat, tudósokat, közéleti férfiakat tünteti föl. A szépen kiállított munkát a báró Lukachich Géza elnöklete alatt álló Nyukosz is terjeszti.”⁹²

*Az egyes írások motívumainak és témáinak előfordulása
Kosztolányi korábbi műveiben*

A rossz orvos

Kosztolányi orvosábrázolásai legelső elbeszéléskötetében kizárólag negatívak. A *Boszorkányos esték*ben négyszer jelenik meg orvos, s egyik sem mutat különösebb figyelmet a páciens iránt, vagy nem tesz nagy erőfeszítést a meggyógyítására, a kezelt betegek mind meghalnak. Az orvos igen rövid időt tölt a színen, tevékenységének leírása pedig meglehetősen lakonikus:

„A tengerparton egy méléző szemű, nagyon szőke fiú magyarázott valamit a fürdőorvosnak. Az orvos szórakozottan hallgatta, a tengerre bámult és minden szavát tulságosan élénken – gyanusan – helyeselte.”⁹³

⁹² [Szerző nélkül], *Magyar írók Magyarország területéért*, PESTI HÍRLAP, 1920. 228. sz. (szeptember 26.), 4. p.

⁹³ *Tamás boszúja*. In: *Boszorkányos esték* 1908, 26. p.

„Cser rémülten ugrott fel. Rögtön orvosért telefonált. A három éves kis fiu piros arccal, homályos szemekkel feküdt a párnák közt s már nem is volt eszméleténél. Az asszony leült az ágya mellé s ügyetlen kézzel simogatta a forró, sajgó fejecskét. Aztán felkelt, megigazitotta nehéz, szőke haját és lábait keresztbe vetve várta az orvost. Az orvos megmérte a fiu lázát, megvizsgálta, azután félrehívta Csért. – Difteritisz... El kell készülni a legrosszabbra. Egész éjjel fenn voltak s idegesen virrasztottak a betegágynál. A beteg nyugtalanul hánykolódott, fuldoklott és éjfélkor már örögni kezdett. Hajnalra meghalt.”⁹⁴

„Aladár az utolsóban volt, az orvosok kimondották, hogy nem menthetik meg.” – *Sakkmatt*.⁹⁵

„Oly rosszul lett, hogy orvost kellett hivatniok. Az orvos chlorálhydrral mesterséges alvást igyekezett előidézni. Minden kísérlet sikertelen volt. [...] Károly megtudta az orvostól, hogy nincs semmi reménység. Azt tanácsolta neki, hogy vigyék szanatóriumba. – Azért, mondotta, mindent meg kell próbálnunk. A baj alapos gyógyításáról természetesen szó sem lehet, legfeljebb csak halálos kinjait enyhítjük. Pár hét múlva ugyis vége mindennek. Egyébként... Az orvos vállat vont.”⁹⁶

A szereplők orvosokra tett utalásai meglehetősen szkeptikusak és ironikusak, itt és egyes korai tárcákban is:

„Az ősz platonista sokat szenvedett. Hiába volt a tudós athéni orvosok bölcsesége, a kuruzsló asszonyok furfangos ráolvasása, napról-napra rosszabbul lett. Ő azonban derült mosolygással várta a dolgok végét. A drága fükivonatokat elhajította, az orvosokat kinevette.”⁹⁷

„Az orvosbarátaim ugyan biztosan kinevetnének, ha most látnának; fejemre olvasnák a statisztikájukat és biztatgatnának, hogy így csak a legszerencsétlenebb himpellérek vérzenek el.”⁹⁸

„Az altruista, aki nyilvános ünnepélyek alkalmával dörgedelmesen hirdette az önzetlenség ígéit, hagymázba esett. Példátlan nyugalma,

⁹⁴ *Istenítélet*. In: *Boszorkányos esték* 1908, 42. p.

⁹⁵ *Sakkmatt*. In: *Boszorkányos esték* 1908, 102. p.

⁹⁶ *Károly apja*. In: *Boszorkányos esték* 1908, 111. p.

⁹⁷ *A bölcs árnyéka*. In: *Boszorkányos esték* 1908, 53. p.

⁹⁸ *Orrvérzés*. In: *Boszorkányos esték* 1908, 80. p.

bölcs érvelése egyszerre elhagyta, s a világ összes orvosait szerette volna ágya köré csődíteni: szolgái lóhalálában futottak szerteszét, s a fél ország gyógyszerárát szobájába hozták. Jött azonban agg orvosa, kivel sokat szoktak volt beszélgetni a földi dolgok hiúságáról, s az önfeláldozás magasztosságáról. Felvilágosította, hogy a betegség nem mindenkre nézve halálos, s a hagymázosok negyven százaléka hal meg csak. Erre az altruista felugrott, táncolni kezdett az ágyában, s nem törődve azzal, hogy ő ebben a negyven százalékban foglaltatik, bölcsen szem előtt tartva az emberiség közjává, nyugodtan lefeküdt, összetörte az orvosságos üvegeket, és kacagva várta a halált. – Én meghalok – szólott –, de a többiek életben maradnak! Pompás, nagyszerű!”⁹⁹

A tárcákban azonban az orvosok leírása nem mindig negatív, és a látásmód változékonyságának okaira is magyarázatot kapunk:

„A kórházudvaron azonban sápadva kérdezzük önmagunktól, van-e egészséges ember, mert hisz a betegszobák s az orvosok várótermei mindig tele vannak, és félve gondoljuk el azt is, mily átalakító hatással van világnézetünkre, bölcsészeti rendszerünkre egy csúsz, egy tüdőgyulladás vagy akár csak egy erősebb nátha is. [...] Egy ember tiszteletében azonban mindnyájan megegyeznek; egy embert egyformán szeretnek és várnak mind: az orvost, ki reggel biztos kézzel nyúl sajgó sebeikhez és forró testükhöz. Ez az ember természetfölötti nagyságban jelenik meg szemükben. Ő a tudó, a látó, ki a régi apostolok egyszerű szavaival lép hozzájuk: »Betegek vagytok? Jöjjetek hozzám, én meggyógyítalak benneteket!« És ezeket latra vetve megérti az ember, mint volt az ősidőkben egy személy a pap, a varázsló, a költő s az orvos, és megérti azt is, míg a többinek több ezredéven át elveszett a nimbusza, mint maradt meg az orvosé manapság is. S ezt a kevés fényt, ha senki sem, ő megérdemli. Mert e fázékony, szomorú emberiségbe hitet adott.”¹⁰⁰

⁹⁹ *Apró mesék a halálról: Az altruista halála*, BÁCSKAI HÍRLAP, 42. sz. (1905. február 19.), 2. p.

¹⁰⁰ *A betegekről*, BÁCSKAI HÍRLAP, 1905. 227. sz. (október 1.), 4–5. p.

„Az orvos nem lehet közönséges ember. Mindig bizalmatlan voltam azok iránt, akik mosolyogtak a zenén és a verseken. Egy nyárspolgárírótk inkább el tudok képzelni, mint egy érdektelen, egyéniségtelen és üres orvost. A sejtésemnek igazat ad a legfrissebb impresszióm, amelyet a budapesti orvoskongresszusról hoztam magammal. Ebben a gazdag gyűlekezetben megtaláltam mindazokat a jeleket, amelyek után eddig a nagy emberekre következtettem, és ha a sok különböző benyomást összehasonlítom és osztályozom, úgy érzem, hogy ennek a szűkebb társadalomnak is megvan a maga karaktere, és ez nagyon hasonlít a művészet álmódózáinak a világához. Nem tudom elfelejteni az arcokat. A szemek gyerekesen világosak és beszédesek. Egy-egy nagy orvos lány hangja zeneként cseng a fülembbe. De majdnem minden szaknak megvan a maga külön jellemvonása. A sebész katona. Bátor, határozott és erős. A kivitel embere, egy magasabb parancs végrehajtója. A tekinteten és a meredek homlokon meglátni, hogy ezek az emberek nem tépelődnek, hanem cselekszenek és dolgoznak a szó fizikai értelmében is, izzadó takarító munkát, véres átalakítást végeznek a beteg organizmusban, csontokat törnek és fűrészselnek, robusztus birkózással tusakodva a természettel. Olyanok, mint az atléták. Egy híres francia kirurgus arcán Napóleon hadi dicsősége tükröződik. Az anatómusok szelídek, csendesek, magukba vonult bölcsek. Évekig és évtizedekig görnyednek a laboratóriumban a bakteriológusok is, míg végre kibújnak a napfényre. Diadaluk talán csak egy festési rendszer, amely végre rabul ejti az alattomos bacilusokat. Az ideggyógyász megint más. Többnyire imponderabilitással dolgozik. Sikerét még gyógyszerári aranymérlegen se lehet lemérni. Álmódó szemében, ideges gesztusaiban egy elfinomult ember mindent megértő pszichéje nyilatkozik meg. Ő az orvosok poétája. Nem folytatom tovább. Hisz ezek a megállapítások már nagyon régiek. Csak azt akartam velük kimutatni, hogy századok múltán hogy tér vissza és kel életre az igazság, amelyet egy generáció és egy kor céltudatosan el akart homályosítani. Az orvosok egy időben, de különösen Molière realista századában, a humoristák és a vicclapok céltáblái. Ma azonban igazabban látjuk őket. A foglalkozásukban hivatást érzünk, és az orvosban újra a váteszt, a látót, a

poétát és csodatevő varázslót bámuljuk, akárcsak a primitív népek hívó fantáziája. Szerencsére az orvosok maguk is így gondolkoznak. A XX. század embere rendesen unja kenyérkereső hivatalát, egyszerűen mert ez a divat és a bon ton. Az ügyvéd megveti aktáit, a tanár a katedráját, az író a tollat. De orvosaink, még a nem kiválóak is, sohasem ily cinikusok. Hisznek magukban, és mi hiszünk bennük. Ez az érzés fog el most, de hatalmasan központosítva és föltranszformálva, az emberi közösségnek egy átfogó és megváltó sejtése, hogy a világ orvosai kezet nyújtanak egymásnak közös ellenségünk ellen. A közös ellenség barátta és szövetséges társsá tesz mindnyájunkat. Éreztük célunk egységét. Ha kell, úgy gondolkodunk a saját jó voltunkról, mint egyetlen hatalmas agyvelő. Összebújunk, szeretgetjük és féltjük egymást, szorongatjuk a kezünket, készen vagyunk mindenre, de éppen ekkor, ebben a nagy pillanatban az egész világra egy kis gyermekszoba fojtó hangulata árad, melyben beteg, rettegő emberek szepegve, sírva és riadozva ölelkeznek és fegyverkeznek a kertben leskelődő rémek ellen. Nagyszerű és furcsa érzés. Milyen nagyok vagyunk és hatalmasak. Milyen gyámoltalanok és kicsikék...”¹⁰¹

A rossz orvost megelőzően született írások közül a kisregényhez legközelebb egy 1906-os tárcza és egy szintén ugyanebben az évben keletkezett, kötetben először 1908-ban megjelent elbeszélés – a már említett *Istenítélet* – áll.¹⁰² A tárcza orvosábrázolása sok rokon vonást mutat Gasperek alakjával, s nagyon hasonló az is, ahogy a beteg iránt aggodó hozzátartozókat jellemzi. A novellában elbeszélt családi dráma pedig a kisregény előtanulmányának tekinthető.

A tárcát Kosztolányi egy olasz orvos meggyilkolásának híre hatására írta: „Alexandriában egy fiatal olasz siheder meggyilkolt egy orvost, mert nem akart elmenni beteg anyjához. Izgatottan kopogtatott az ajtón. A fáradtságtól, a lőtás-futástól már nem is látott. Csak egy homályos gondolat derengett még az agyában, valami szívdobogásszerű halk sejtelen, hogy anyján feltétlenül segíteni kell, bármi

¹⁰¹ *Orvosi profilok*, ÉLET, 1909. 36. sz. (szeptember 5.), 293–295. p.

¹⁰² *A szinpad Othelloja*, BÁCSKAI HÍRLAP, 1906. 39. sz. (február 18.), 2–5. p. Kötetben: *Istenítélet*. In: *Boszorkányos esték* 1908, 35–42. p.

úton-módon is. Az ajtó végre kinyílt. Az orvos megjelent előtte. A fiatalember a félelemtől, az örömtől szinte vakon és süketen dadoghatott neki valamit. Az orvos azonban ráncba szedte a homlokát, dörzsölgette a kezeit, alkudozni kezdett, és egy pimasz, spongyaszívű ügynök ridegségével kijelentette, hogy addig nem megy el, míg a látogatási díjat le nem fizeti mindjárt az éjjeliszekrényre. Az ember fecsegett előtte, hebegett, hadonászott a kezeivel, az orvos azonban számolni akart. Az ifjú elvégre is előragadta forgópisztolyát, és rövidesen leszámolt vele. Ne ítélkezzünk. Ismerjük ezeket a lázas, izgatott pillanatokat. Valamelyikünk beteg otthon, s mi szaladunk, rohanunk az éjszakába, hogy segítséget keressünk. Remegve nyomjuk meg a villamos csengőt és várunk. Várjuk az embert, a csodás, misztikus embert – nem az orvost, hanem a varázslót, a váteszt, a csodatevőt, a papot –, kiből összes reménységünk központosul. Valakit akarunk tudni a közelünkben, aki tudományos felfegyverzettségében nyugodt, egy tudóst, aki nem sápad minden halkabb lélegzetvételre, s akinek feje hideg, szíve pedig forró, nagyon forró. Elvesztjük lábunk alól a talajt, kezdünk hinni a csodatételekben, a babonákban. A reménység kőkeménnyé teszi az izmainkat. Ó, ha nem nyílik ki a kapu! Mit teszünk akkor? Ha továbbra is zordan, mereven húzódik meg a sötétség árnyaiban! Ha minden rimázkodás és dörömbölés haszontalan lesz! Ilyenkor igazán azt érezzük, hogy képesek vagyunk vétkezni, ölni, gyilkolni, vagy a hálálkodás örjögésében elmenni a végső határokig és csodát mívelni. Ne ítélkezzünk... A fiatal olasz megölte az orvost. Az olasz konzulátus letartóztatta, s mint gyilkost fogja elítélni. Az anyja már jobban van. Az ítélkezés vétkesen gyorsnak bizonyult. De vajon nem halhatott-e volna meg a beteg addig is, míg alkudoztak volna? Nem fiúi kötelesség volt-e akár a forgópisztollyal is kényszeríteni az orvost az anyja életének megmentésére? A közönség azonban követelődző és hálátlan. Lehet, hogy az alexandriai orvos sem kapta volna meg látogatási díját. Tudjuk azt is, hogy a folyton testi és lelki szenvedéseket látó orvos mennyire eltompul minden affektus iránt. Az orvosnak azonban ennek ellenére sem szabad szem elől téveszteni azt, hogy a közönség korántsem ily nyugodt, hanem ellenkezőleg, nagyon ingerlékeny, betegesen lázas. Érzékeny, mint a

seb. Az orvosnak éppen ezért taktikához kell folyamodni. A rossz tréfához jó arcot kell mutatnia. Valami előkelően finom, de azért népszerű modort kell elsajátítania. Az előzékenységnek, a színészkedő részvétnek második természetévé kell válnia. A beteg embergyerekek számára, akárcsak a jó családi doktor bácsinak, mindig zsebében kell tartogatnia néhány betanult bókot, édes cukorkákat, pár fényes rézkrajcárt. Ez az orvosi gyakorlathoz éppen olyan szükséges, mint a lázmérő és a műtőkés. A gyilkos lelkiállapota éppen annyira megérthető, mint az orvosé, s talán mindkettő egyformán menthető is. Az orvos elvégre szintén ember. Senki sem kívánhatja tőle, hogy a kötelesség hazug jelszávéért haljon meg, s porhüvelyé tisztán csak a legragyogóbb, lepárolt humanizmusnak szentelt edénye legyen. Az orvosnak is kell élni, emésztetni, aludni, neki is szüksége van a pénzre, ha mindjárt oly munkával is szerzi meg, mely magában véve is mindenkor lélekemelő és nagy cselekedet. Az alexandriai orvos azonban tapintatlan, gyámoltalan és ügyetlen volt. A színész nem mosolygott ott, ahol kellett volna. Egy súlyos, végzetes taktikai hibát követett el, melyért az életével fizetett. Megérdemelte.”¹⁰³

Az *Istenítélet* egy megromlott házasság és egy hároméves kisfiú gyors lefolyású betegségének és halálának története. A házaspár – a földbirtokos férj és a karrierjét feladó színésznő – lassan elhidegül egymástól, vitáik és konfliktusaik közepette pedig megfigyelnek gyermekükről. A házaspár karaktere rokona *A rossz orvos* házaspárjának, és a cselekmény alapelemei is megtalálhatók a novellában. Ugyanúgy egymást vádolják a gyermek haláláért, de itt befejeződik az elbeszélés, és a párhuzamnak is vége, mert az orvos felelőssége és a házaspárnak gyermekük haláláért érzett lelkiismeret-furdalása nem jelenik meg az *Istenítélet* szövegében.

Egy korábbi tárcában szövegszerű egyezések figyelhetők meg egy, *A rossz orvosban* olvasható leírással:

¹⁰³ *Az orvos*, BUDAPESTI NAPLÓ, 240. sz. (1906. szeptember 1.), 5. p.

Nem tudta, mit csináljon. Végigment a Rákóczi-úton, Budapestnek ezen a szörnyű, baljós és jellegzetes útján, mely az egész várost jellemzi. Gyors-talpalók, gyorsfoltozók és gyorseny-veshátasok üzletét látta itten egymás hátán. De az út stilusa minden öt-méterre változott. Melegből hidegbe ért, borzongva. Voltak olyan részei, melyek a nápolyi zug-utcácskákra emlékeztették, más részek Páris külvárosait hozták eszébe, ismét mások a bécsi kabarék negyedét, vagy az orosz csapszékek szurdékját. – Szörnyű... szörnyű – mondogatta. Pesti emberek ténferegtek itten és úgy látszott, ők se tudják mihez kezdjenek. Hát ők is? Nem álltak és nem ültek, valami közönyös helyzetet foglaltak el az éjszakában. Botorkáltak homályos köveken, négyen-öten kis csapatba álltak, csendes várakozók, nem tudtak hazamenni a hőségben. Azért vesztegeltek itt, lógó karral. Nem beszéltek. Arra is lusták voltak. Csak néha nevettek, de nem a szívükből, hanem a torkukból. Egy közismert pesti elmebeteg lyukas keménykalapjával mindenkinek köszöntgetett, ez okozta a derűtséget. – Szörnyű... szörnyű... Távol, a gázcsőből láng bugyborékol, nyitott lepkeláng, egy kofa gyümölcsös szekerére világított, melyet ponyva takart el. Az utcapadon dereshajú nő ült, rongyos ruhában, hajadonfőtt, levetette cipőjét és a hülni kezdő éjszakában légfürdőt vett a lába. Az utcai nők is cirkálni kezdtek, magassarku lakkcipőben, sárga hajjal, vastag, poros parókában, mely alatt

Szörnyű... szörnyű [...] Gyorstalpalók, gyorsfoltozók, gyorsvendéglők versengenek, és mellettük egy enyveshát-üzlet, mely hasonlóképp gyors. Szinte minden öt méter után más. Melegből hidegbe megyünk át, borzongva, váratlanul. Vannak olyan részei, melyek a nápolyi zugutcákra emlékeztetnek, [...] egy kávéháza a bécsi szellemtelenséget, egy kis eldugott csapszéke pedig – a szurdék – az orosz regényeket. [...] Ebben az átkozott utcában ténferegnek az emberek. Nem állnak és nem ülnek. Valami közönyös helyzetet foglalnak el. Botorkálnak a homályos köveken, négyen-öten kis csoportokat alkotnak, csendes várakozók, akik a záróra után még nem tunak hazamenni a pokoli hőségben. Bizonyára annyi erejük sincs, hogy hazamenjenek. Azért vesztegelnek itt, lógó karokkal. Nem beszélnek. Arra is lusták. Csak néha-néha nevetnek, nem a szívükből, de a torkukból. Egy közismert pesti elmebeteg lyukas keménykalapjával mindenkinek köszönt, és bandzsít mind a két szemével. Ez okozza a kénköszagú vidámságot. [...] Távol a gázcsőből láng bugyborékol, nyitott lepkeláng, egy kofa gyümölcsös szekerére világít, melyet ponyva takar le. A kofa, aki nem idegen, nyers sárgabarackot ropogat, nyugodtan és élvezetesen. Aztán egy dereshajú nő leül az utcapadra, hajadonfőtt, egy koldusasszony, aki nem éppen a nyári éjszakára való tekintettel nagyon hiányosan van öltözve. [...] Bütökös lába szemérmetlenül és önérzetesen légfürdőt

gyöngyözött homlokuk a verejtéktől. Rájuk nézett, végtelen szájalommal és nem tudta elképzelni, mi lehet a céljuk. Ha az a céljuk, hogy megijesszék a járó-kelőket, akkor elérik. Úgy kifestették arcukat, mint a bohócok. Mintegy álarcot viseltek. Az álarc alatt két szem nézett rá, egy ember szegény két szeme. A reménytelen kavargásban azonban akadtak sokan, akik megálltak, szenvedő szívek, nem ijedtek meg tőlük, felfedezték bennük a testvért. – Szörnyű... szörnyű...

A rossz orvos, 1238–1270. sor.

vesz a langyosodó éjszakában. [...] Itt kísért a pesti életöröm, ezen az aszfalton, betegen, magas sarkú cipőben, sárga hajjal, vastag, poros parókákban, melyek alatt gyöngyöznek a homlokok. [...] Nem tudom, mi a céljuk. Ha az a céljuk, hogy megijesszenek bennünket, akkor elérik. [...] Annyira kifestik magukat, mint a bohócok. Szinte álarcot viselnek. Az álarc mögül reád néz két szem, egy ember két szegény-szegény szeme. E reménytelen éjszakában azonban akadnak megalázott, öszszetiport, szenvedő szívek, kik nem ijednek meg tőlük, és felfedezik bennük a testvért.

Rákóczi-ut, A HÉT, 1916. 29. sz. (július 16.), 301–303. p.

Égi jogász

A novella hőse emlékeztet egy valóban létezett vándorköltőre, Hazafi Veray Jánosra. A valódi és a költött alak közötti kapcsolatra Kosztolányi is utal a novellában: „Az emberek megálltak a fűzfapoéta előtt, aki valamit hasonlított Hazafi Veray Jánoshoz és nézték.”¹⁰⁴ A kóbor fűzfapoéta – eredeti nevén Vevera János – a bukott szabadságharc utáni osztrák elnyomás alatt szenvedő, Kosztolányi hőse az első világháború utáni csonka Magyarországot járta, az elvesztett szabadságot és országot sirató, maga költötte rigmusaival.

Hazafi Veray Jánost az egész ország ismerte, de csak halála után kapta meg azt a figyelmet, amelyre egész életében vágyott. A *Vasárnapi Újság* így emlékezett meg róla: „Kisebb termetű, már deresedő ember volt, zsinóros atillában, szűk nadrágban, sarkantus csizmában, kezében fokossal. Fején kerek Kossuth-kalap árvalányhajjal. Borotvált bajszos arca vagy hatvan évet mutatott. Szinte hiányzott a főváros utcáiról, mióta betegen bement a Rókus-kórházba, – most

¹⁰⁴ *Égi jogász*, 401–403. sor.

meg már örökké hiányozni fog. Budapest egykor híres utczaí nevezetességeit, az ötvenes és hatvanas évekbeli Bizay bárót, a monstrozus Mohácsi bácsit Hazafi Veray János népszerűségben felülmúlta s egyébben is. A naiv, iskolázatlan, mindig jókedvű s hóbortosnak tartott kis embert szinte oltalmába vette mindenki. Tréfáltak vele, megszávaltatták, a gyűléseken, ünnepeken vállra is emelték, a mit nagy komolysággal fogadott; verseiért piczulát adtak neki és Hazafi Veray János nagynak érezte magát. A kik megsértették, vagy verseit elutasították, azokat versben róttá meg. Ennek a versfajnak »megrovási kaland« volt a címe, alájegyeztetvén: »irtam mérgemben«. A mi pénzt verseiből összeszedett az utczák és mulató helyek publikumától, abból egy pár forintot, vagy koronát elég sűrűn jótékony célokra juttatott, s a fővároshoz közel eső egyik faluban házacskát és földcskét is szerzett. Ez is mutatja népszerűségét. Döcögős rövid sorokat irt, de bizony »versben nem mentek ki«. Oly korszak egytől-egyig, hogy ép ezért mulattak rajtuk sokan. Még utolsó óráiban a kórházban is rigmusokat gyártott, míg végre a halál kifogott rajta. Mi volt, ki volt az előtt, nem könnyű kifürkészni s valószínűleg nem is fogják fürkészni. Lehetett dunaparti zsákhordó – habár ehez gyöngé volt, – gőzmalomban kapus, házmester, cipőfoltozó, faraktári felügyelő, vagy lehetett mindez, de az ő élete pályája az utczákon, gyűléseken, országutakon vezetett keresztül. Nagy önkénnyel sujtotta verseivel ellenségeit és nevezte el magát országos lantosnak. Predikátumát is önmaga adta: »hazafi«. Állítólag Vevera János volt az igazi neve s a szatmármegyei Bélteken mint paraszt legény szolgált. A fővárosba vetődvén vagy harmincz évvel ezelőtt, itt felcsapott »költő«-nek. Népszerű alakja lett a főváros utczáinak, de a vidéken is sok helyen megfordult, mint »vándor dalos« s furcsa versei révén, mondhatni országos hirre tett szert. A Rókus-kórházban halt meg, s jószívű emberek fedezték temetési költségeit.”¹⁰⁵

Ady és Kosztolányi is tárcát szentelt neki: „Meghalt a derék János. Az öreg János. A vidám János. A halál nem ijedt meg a verseitől.

¹⁰⁵ [Szerző nélkül], *A főváros egyik utczaí alakja*, VASÁRNAPI ÚJSÁG, 1905. 30. sz. (július 23.), 485. p.

Elvitte a költőt. A magyar génusz együgyű gyermeke volt. Az volt. Nem volt hülye. Nem volt balgatatag. Primitív magyar művész volt. Örjítően tipikus magyar. Élt, és él a piktor-mása, a politikus-mása, a muzsikus-mása. Sorsa a fokos nyelére volt írva. Neki jönnie kellett. Reá szükség volt. Ő lelkekből született. Honi lelkekből. Terjedelmes lélekmezők vannak a magyar globuson, melyeknek ő volt a halma. Sokan ezt szégyellhetik, de így van. János érkezett, élt, mert kellett ő a durva tréfakedvnek, a szimplicitásnak, az ízléstelenségnek. Őse is élt bizonyára már akkor, mikor a turáni mezőkön kóborogtak eleink. Éppen olyan lehetett, mint ő. Konzerváltuk, mert mi jól tudunk konzerválni.”¹⁰⁶

„Tant du bruit pour une omelette, – sóhajtoztak önök uraim és hölgyeim, mikor utóbb a fővárosi lapokat olvasták. S még csak nem is omelette-ről volt szó, hanem egy agyalágyult kalandorról, egy kósza szélhámosról, egy ország bolondjáról: Hazafi Veray Jánosról, ki annyi lármás, vásári komédia után végre becsületesen és csendesen szenderült el. De még ez sem sikerült neki teljesen. Az itt lévők nagy zajt csaptak az elhunyt népbolond sirdombja körül, hová szegény hasztalanul igyekezett elbujni. Még a halálában sem vettük komolyan. Hasábos cikkeket, híreket, croquiskat irtunk róla s bár elmosolyodtunk még egyszer, akaratunk ellenére, érdeklődéssel beszélünk az öregről. Mindez végtelenül érdekes jelenség a szememben. Mert azt állithatom, hogy e féleszű népköltőnek a poezisban csak Herosztratosz-hire lesz; azt azonban senki sem tagadhatja, hogy ez az árvalány-hajas, fokossal járó lantos, a legérdekesebb szociológiai jelenségek közé tartozik. Ezért sem átallom sirhalma körül a szót szaporítani, tudván különben is, hogy ez írással most már semmi esetre sem rovak magamra egy új megrovási kalandot. A magyarok nagyon sokat mulattak rajta s nem minden ok nélkül. A nép az ő munkátlan, üres életében látta azon torz-fogalmak összességét, melyek hite szerint a költőt teszik. Szerette a bort, a lányt, a zenét és árvalányhajas kalapot; enyhe, kódorgó volt; verte a mellét s piacon hirdette magyarságát. Ezek voltak nálunk sokáig

¹⁰⁶ [ADY Endre] Pont, *Hazafi Veray*, BUDAPESTI NAPLÓ, 1905. 197. sz. (július 19.), 6. p.

a költő rekvizitumai. S mi türes-tagadás e barbár hit beleette magát a tudományos felfogásba is. A mi ősi folyóirataink maradi, kálamista esztetikusi ma is ferde szemmel néznek arra az íróra, a ki öntudatosan alkot s nem jár magyar ruhában. Mi nálunk az a nagy német költő, a ki egy hónapig töprengett azon, hogy beleillesszen-e egy szakot a balladájába, vagy se, nem élhetett volna meg. Itt mindenki készpénzül veszi azt a mondást, hogy a költés úgy megy, mint az üvegfuvas. Ily körülmények között született meg a néppoezisnek e különös kontárja, mint a Petőfi utánzók utolsó, vértelen, nem is irodalmi tagja. Tagadhatatlan; ő volt az utolsó közöttük, ki a jelenben kellő tehetség, sőt ép elme nélkül kihasználta egy romantikus álomvilág utolsó napsugarait, hogy szintelen derengésében, úgy a hogy, sütkérezzék. Távol van tőlem a kegyeletsértés gondolata. Merem azonban nyíltan kimondani, hogy ez a pathologikus alak a Petőfi-kultusz szüleménye volt. Különleges dekadens jelenség! Egy nagy lángész hülye utánzója! Egy kápráztató, sugárzatot terjesztő üstökös kormos, élettelen, mérges gázokat lehellő szilánkja. De tőle származott. A jellemvonásai is ugyanazok. A nép becézettje és szószólója vala. Igaz jó magyar és valódi egyéniség volt: ime, még most is beszélünk róla. Főleg azonban magyar volt megjelenésében, életében, egész felületes léhaságában; sőt a nép szeretetében is talállok bizonyos modern ősbudavári budapesti nyegleséget. A német utcai énekesek legalább dalolnak; ő azonban egész életében nem tett semmit. Mégis mint háziur halt meg. Egy nagyon értékes tanulságot azonban mégis hagyott hátra a demokratikus eszméktől megmételtyezett magyarságnak. Ő volt az, aki a népköltészetet ad absurdum vezette. Az ő létezését, melyet a mi tévfogalmaink hoztak létre, egy bizonyítási mivelet kiindulási pontjának tekintem s egész élete nem egyéb, mint ennek végrehajtása. A mi bolondunk csörgő sipkája – árvalányhajas, pörge kalapja – alól, akarata ellenére, nagy bölcseségeket sugott fülünkbe. Megingatta bennünk a népköltészet értékességében való feltétlen hitet, mely sehol sem oly erős, mint éppen nálunk. Ma méltán gondolkodóba esünk s eszünkbe jut az a nagy mondás, hogy a poézis csak a kiváltságosak előjoga s a csócselék ki van zárva a költészet berkeiből. Lassan-lassan kezdünk megalkudni a körülményekkel s megtanuljuk józanul becsülni – nem lenézni – a

népi költészetet. Ma még majdnem közkeletű frázis az, mily mély, őstiszta a nép-poezis. A versek próbakövüül sokan a közérthetőséget tekintik s azt hiszik, hogy a költő a parasztoknak ír. A dolog pedig éppen ellenkezőleg van. A nagy írók mindig csak azért becsülték azt, hogy olykor-olykor magas gondolataikhoz egy kevés anyagot vegyenek belőle. – Leereszkedtek hozzá, de sohasem azonosították magukat vele. El-elragadták egy-egy szavát, mondatát, amint a romlott vérű dinasztia-ák néha beházasodnak egészséges parasztszaládokba, hogy új, bő vért eressenek a jövő nemzedékek ereibe, de közösséget soha nem vállaltak vele. A nép mindig primitív, mindig közönséges, sohasem művészi. A nép-poezis sohasem mély. Van egy-egy jó megjegyzése, melyet a véletlennek tudok be, de alkotásai sohasem nagyok. Ha van jó nép-eposz: az a szerkesztők érdeme. A tömeg, az emberiségnek legalul maradt, tehát a küzdelemre legképtelenebb rétege ép oly ügyetlen a költésre, mint a vagyonszerzés- és a létküzdelemre. Aki kételkedik szavaimban, tekintse meg a mának a népdalait s vesse vele össze egy Krisztus előtti műköltő költeményeit: nyomban meglátja, hogy a gőz és villany századában élő köztömeg a műveltségnek még azon fokára sem emelkedett, mint a több ezredévvvel előtte éneklő latin vagy görög író. A népnek nincs költője. Az egyetlen talán, akit megértett, a mostan elhunyt vala. Ezt a nagy tanulságot testálta ránk Veray ur. S ezt jó lesz feljegyezni. Ezért nem tartom elítélendőnek azt a nagy hühhót, melyet halálakor csaptunk. Másrészt azonban örülök, hogy vége van a véres komédiának. – Engem mindig végtelenül elszomorít egy olyan embernek a sorsa, kit egész életében senki sem vett komolyan. – Őt csakugyan mindenki kinevette. A magyar, ez a nábob-nemzet, ez a királyi náció kegyetlen macskajátékot üzött agyonhajszolt udvari bolondjával. Hány sebet, hány ütleget kapott szegény! Csakhogy elért az utolsó állomáshoz. S most valóban királyi szomorúsággal felsírhatunk bolondunknak sirján: poor Yorick! A jók azonban örülnek, hogy így végződött be a kegyetlen játék s feljegyzik a tanulságot, melyet majd csak a jövő igazol be teljesen.”¹⁰⁷

¹⁰⁷ [KOSZTOLÁNYI Dezső] [Szerző nélkül], *Hazafi Veray Jánosról*, BÁCSKAI HÍRLAP, 1905. 167. sz. (július 23.), 4–5. p.

Öt évi fegyház

A történet a legkézenfekvőbbben a *Béla, a buta* kötet *Jó bíró* című elbeszélésével rokonítható. E kötet keletkezéstörténetében már szó esett arról, mennyire gyakori a jog és a bűn megjelenése Kosztolányi novellisztikájában. Ezúttal az együttérzés kialakulása és a bezárt helyzet közötti összefüggés párhuzamát emeljük ki. Az *Április elseje* című elbeszélésben egy diákcsinny körül forog a történet. A tréfa kivitelezőjének egy szekrénybe bújva kellene – a bűntörténetet reccseltetve és kísérteties köhintéseket hallatva – megijesztenie diáktársát. Kiderül, hogy ő is a tréfa áldozata, mert barátai rázárták a szekrényajtót. Azzal csalták a szekrénybe, hogy a megtréfálandó azonnal megérkezik, pedig nem is tudják, merre jár. A szekrény foglya hideg izzadságban fürödve hallgatja a bútorok recsegését, amit természetesen nem ő kelt, mert mozdulni sem mer. Végre megérkezik a diáktárs, de a szekrénylakónak már nincs kedve ijesztgetni: „Meddig fog ez még tartani? Az órára néztem. Tizenegy felé járt. És én lassanként félni kezdtem tőle is, magamtól is. Vajjon mit fog tenni? Hátha oly tekintetet lövel szemembe, amiben egy egész emberélet titka van s megőrülök tőle? Hátha elkiáltja magát, vagy beszélni kezd, lassan és vontatottan? Ezt nem tudnám elviselni. Nekem pedig itt kell maradnom s moccannom sem szabad, mert a zajtól talán ő örülne meg. Vállaim közé huztam a fejem és valami irtóztató félelem ragadott torkon. Vacogó kezemben csöndesen ketyegett az óra. A félelem pedig egyre nőtt, dagadt s éreztem, amint az egész szobát betölti láthatatlan hullámaival s lassan összecsap fejem fölött és akkor már nincs menekvés. Bálint fölkel. Öltözködni kezdett. Benézett a tükörbe és elfintorította arcát. Járkált s lekuporodott a földre és az ágy alá nézett. Hogyan, tehát ő is sejt valamit? Fél? Megérezte, hogy itt vagyok? A szekrény elé jött. A szíve szinte ütembe vert és nekem nem szabad elárulnom, hogy itt vagyok, nem bírom elárulni, nem lehet, mert megijednék saját hangomtól és elájulnék, ha elköhinteném magamat. Várni, várni kell. De meddig? Ez igazán a bolondok napja.” Végül felfedi magát, s diáktársra megértéssel fogadja: „– Bocsáss meg... itt vagyok a szekrényben... Nyisd ki... Elbujtam... Lépések zaját hallottam. Bálint

gyertyát gyújtott. Kinyitotta a szekrényt. Sápadt volt. Nyugodtan, halkan és csodálkozva mondta: – Te vagy? Torkomat zokogás fojtogatta. A mellére borultam és sirva fakadtam. – Bocsáss meg. Rossz tréfa volt. Nem tudtam, hogy egészen egyedül leszel. És úgy félek... Nem mertem a szeme közé nézni. Bálint vizet öntött a pohárba és élém tette. – Igyál. Hisz olyan fehér vagy, mint a halott. Mi történt veled? Ittam. A lámpát meggyújtottuk. Bálint levetette kabátját és leült. Megfogta a kezemet és nyugodt, okos, fekete szemével a szemembe nézett: – Beszélj. Nem értelek...¹⁰⁸

Örült

Ennek a novellának is felfedezhető párdarabja a *Béla, a buta* kötetben. Az *Örült* és az *Apa* egyaránt hivatalban játszódik, s mindkettőben megjelennek a hivatalnoklét tipizált karakterei, élethelyzetei és konfliktusai. Közös bennük a betegségmotívum is, de az *Apa* hőse nem saját választása folytán lesz kishia betegségének haszonélvezője. Szerepe passzív, elfogadja a kialakult helyzetet, ami kedvez neki. Lajos, az *Örült* címszereplője viszont aktív problémakezelő, döntéseket hoz, melyekhez következetesen és a végsőkéig ragaszkodik. Stratégiája beválik, mert szánalmat és együttérzést kelt az az abszurd helyzet, amelybe lavírozta magát, és azért is, mert kollégái tudják, hogy ők is felelősek az eseményekért. A *Vakbélgyulladás*¹⁰⁹ kishivatalnoka, Kovács János is a betegséget választja célja elérése érdekében, s éppoly következetesen, a végsőkéig ragaszkodik hozzá, mint az *Örült* Lajos. Céljuk és attitűdjük azonban különbözik, s ez okozza a végkimenetel különbözőségét is. Lajos mindent azért tesz, hogy hivatali helyzete továbbra se változzon, azaz ismét olyan észrevétlen lehessen, mint azelőtt, mielőtt kollégái felfedezték számukra különös magánéletét. János életét megváltoztatta a vakbélgyulladás, s ez a változás kedvére való volt. A változást akarta konzerválni, a betegség segítségével akarta kivételezett helyzetét megtartani. Amikor környezete nem támogatta ebben, figyelmen

¹⁰⁸ *Április elseje*. In: *Boszorkányos esték* 1908, 84–91. p.

¹⁰⁹ *Vakbélgyulladás*. In: *Páva* 1911, 158–166. p.

kívül hagyta a jelzéseket, nem ismerve fel azok jelentőségét. Felháborította az együttérzés hiánya, pedig az együttérzés képességével ő sem rendelkezett. Szánalmat és részvétet pedig a gyengeség kelt, ő viszont erősnek mutatkozott, s ez okozta bukását is.

A nagy család

„Híres, régi család volt, valami különös vérből, a középkor titokzatos ízével” – kezdi az elbeszélésbeli család bemutatását Kosztolányi, „és ott lakott egyemeletes házában, a kisváros közepén” – fejezi be a mondatot. Hatalmas ellentét feszíti szét a mondat két felét, nem illenek össze, azaz a szereplők nem illenek a helyszínbe és a korba, ahol élni kénytelenek. Ők maguk is tudják ezt, de azt is, ha tudomásul veszik és elfogadják, az a létüket veszélyezteti. Az egészséges túlélési ösztön készíti őket a családi varázsvilág megalkotására. Hazudniuk kell, muszáj, különben belehalnak a provincialitás fertőző betegségébe.

Kosztolányi egy 1907-es tárcában arról elmélkedik, szabad-e hazudni a betegnek. Arra a következtetésre jut – ami a novella tanulsága is –, hogy igen, szabad, sőt ez a túlélés egyetlen záloga; a tükröt pedig, amely a valóságot megmutatná, örökre száműzni kell: „Nekünk, kétkedőknek és bizonytalanoknak adott tanácsot a német orvos. Szigorú, bölcs, pozitív tanácsot. A betegeinknek minden tekintet nélkül hazudnunk kell. Költsünk meséket, ostoba, kedves hazugságokat, naiv gyerekbohóságokat, és hitessük el velük. Hozzunk ágyukra mesevirágokat a gyógyulás aranymezőiről. Ezek a naiv hazugságok gyógyítják meg őket, ezek lesznek legerősebb fegyvereik a halállal való küzdelemben. Ha kell, szervezkedjünk is. Alapítson az egész ház titkos összeesküvést s avassa be az összes családtagokat, az ápolókat, a szolgákat s a cselédek is, nehogy egy elejtett szó a beteget a valóságra rezzentse. Mindenben kíméletes tapintat, ravaszán-finom gyengédség vezessen. De Kleintjes doktor még tovább megy. Nemcsak a közönyös orvosoknak, a kíméletlen, hirtelen természetű rokonságnak és a szapora szájú nagynéniknek üzen hadat, hanem a tükörnek is. A tükör a beteg legnagyobb ellensége. Ez a csillogó, misztikus bútor-darab mindig a kopár valóságot másolja. Nem szépít, nem enyhít,

nem vigasztal. Sokszor még torzít is. Mindeddig gyanútlanul tettük oda betegeink ágyára, s hagytuk, hogy reggel, mosdás után, fésülködéskor óraszámra nézegesse fakó, beesett arcát. Csak az orvosok tudják, hányszor hangolta le a gyógyuló beteget, hányszor bénította meg harckedvét és ellenállási képességét a tükör. Ez a gonosz, babonás, varázsos üveglap halálos ellenség és áruló, mely fáradsággal szőtt-font terveinket, hazugságvárainkat egy pillanat alatt szétönti, és a beteget a reménytelen kétségbeesésbe taszítja.”¹¹⁰

„Boldogan virágzott a hatalmas és elpusztíthatatlan fajta, a nagy család, mintha valami titkos életeliksziere volna, melyet senkise ismer.”¹¹¹ – a hazugság.

¹¹⁰ *A betegekről*, BÁCSKAI HÍRLAP, 1905. 227. sz. (október 1.), 4–5. p.

¹¹¹ *A nagy család*, 283–285. sor.

RECEPCIÓTÖRTÉNETI SZEMELVÉNYGYŰJTEMÉNY

Recepciótörténetünk a kötetekről és a bennük közölt kisregényekről, elbeszélésekről fellelt kritikákat és tanulmányokat gyűjti egybe, a megjelenés időrendjét követve, a két kötetet egy gyűjteményben tárgyalva. A szemelvénygyűjtemény az írások legjellemzőbb részleteiből idéz, és/vagy összefoglalja azok tartalmát. Az összegyűjtött írások valamennyi darabját a bibliográfiában soroljuk fel, a szemelvénygyűjteményben csak a kortárs recepció szerepel teljes körűen, az utókori értékelésekből pedig válogatást adunk.

Figyelemreméltó, hogy Kosztolányi 1920–1921-es munkásságáról alig lelhető fel a kötetek kiadása idején született méltatás. Kosztolányiné azt sejteti, hogy férje „agyonhallgatását” a radikális jobboldali *Új Nemzedék*nél vállalt szerepének kedvezőtlen megítélése okozza: „Külföldre menekült íróársai, köztük néhány művelt újságíró, sőt tehetséges költő is, támadják, fenyegető leveleket küldözgetnek neki, visszatérésük esetére akasztófát ígérgetnek. Egy olasz lap azt írja, hogy Kosztolányi Dezsőt kivégezték a Vérmezőn. De idehaza is ellenségesen bánnak vele. Egész csomó napilapnál, sőt folyóiratnál is ki van adva a jelszó: Kosztolányit agyonhallgatni. A nyílt megtámadásra nem igen van alap, de hiába jelenik meg egyik remek kötete a másik után, *Kenyér és bor* címen összegyűjtött költeményei, a *Rossz orvos* című kisregénye, sőt később a *Véres költő* is, a legtöbb újságban egyáltalán nem, vagy csak alig néhány sorban méltatják, pompás színdarab fordításait kifogásolják, jelentéktelen műveket pedig éig magasztalnak.”¹ Az állítás nem teljesen alaptalan. A Kosztolányiról szóló irodalmat vizsgálva felfedezhető, hogy a cikkek, értékelő kritikák

¹ Kosztolányiné 1938, 235. p.

az *Új Nemzedéktől* való megválása után jelentősen megszaporodtak, megjelenési hely szerint pedig diverzifikálódtak.

Van néhány olyan kérdés, amely a recepciót mindennél jobban foglalkoztatja. Az egyik az írások műfaji besorolása. A másik Kosztolányi stílusa, ábrázolástechnikája, amelyet Németh László nagyon találóan – a valójában legfontosabb – „nem fontos” dolgok „bonyolult, mitologikus rétegét”² kereső alkotói módszerként írt le.³ Van néhány tanulmány is, mely jelentősebb a többinél, vagy a Kosztolányi-kép változásában betöltött szerepe miatt, vagy mert alaposabban elgondolkodik a legfontosabb kérdéseken, mélyebb rétegeket is felfedez és elemez, és nagy hatással van a későbbi értelmezésekre. Ezeket az írásokat – melyekre az elemzők a leggyakrabban hivatkoznak, s melyekkel a leggyakrabban vitatkoznak is – részletesebben, hosszabban idézve mutatjuk be.

1920

A *Béla, a buta* kötetről nagyon kevés kortárs kritika jelent meg. Az első szerzője Dóczy Jenő.

Most megjelent kötete határozott fejlődést jelent Kosztolányi írói életében. Vagy ha nem használjuk a fejlődés tökéletesedést jelentő szavát, annyi bizonyos, hogy az az arc, aki ez elbeszéléskötet lapjairól reánk tekint, némileg más arc, mint a régi volt. [...] Régebbi köteteiben több volt az ötletszerűség s az ötletből olykor csak erőszakolással tudott novellát csíholni. Lírizmusa is erősebben érzett s látása, stílusa jobban hajlott az impresszionizmusra. Fantasztikum iránti hajlama is erősen megfogytakozott újabban és képzelete most inkább abban fárad, hogy elképzeléseit élményszerűbbé tegye. Végül ma már több benne a humor s kevesebb az ironia.

DÓCZY Jenő, *Kosztolányi mint elbeszélő*,
ÚJ MAGYAR SZEMLE, 1920. 3. sz. (november), 75–76. p.

² Lásd a recepciótörténetben Németh László 1928-as írását.

³ Bár tanulmányának végkövetkezése vitatható, és sokan vitatják is.

Domokos László jegyzi *A rossz orvos*ról szóló első ismertetést, melynek szuperlatívuszait és pontatlanságait olvasva felmerül a gyanú, hogy talán – könyvkiadói – megrendelésre készült, s a szerző ráadásul sem a kötetet, sem a kisregény első közlését nem látta.

A karácsonyi könyvpiac egyik legértékesebb darabja egy zöldtáblás [!]⁴ könyvecske, mely Kosztolányi Dezső néhány elbeszélő művét s köztük *A rossz orvos* című kis regényt hozza, mely a kötet címét is megadja. Ezt a kis regényt az irodalmi ember régen díszhelyen őrizi már az emlékezetében, mióta egy folyóirat hasábjain évekkel ezelőtt [!]⁵ olvasta; hogy most könyvalakban is megjelent és mindenki számára megközelíthetővé vált, el kell róla mondani, hogy ennél a kis műnél kedvesebb, mélyebb, tisztább lelki szenzáció aligha adódott egyhamar [!] a mi elszegényedett irodalmi életünkben. Kosztolányi újabb művészi fejlődése a legszebb reményekre jogosít. Aki tudni akarja, hogyan lehet néhány egyszerű szóval teljes lélekrajzot adni, aki a kifejezés tökéletességére, pontosságára, az elbeszélő hang ritmikus lejtésére ragyogó példákat akar keresni, az olvassa Kosztolányi szépprózáját és gyönyörűsége olyan lesz, mintha zsoltárt olvasna. *A rossz orvos* egy kis család belső harmóniájának felborulását és züllesztését [!] rajzolja megrázó erővel. Itt tűnik ki, hogy mire képes a stílművész, aki, mint Kosztolányi, a kötött beszéd formaszépségén csiszolt ízléssel nyúl tárgyához. Történetében van valami, ami lelket ad a köznapi eseményeknek, ami titokzatos hatalom gyanánt belejátszik hősei életébe és végzetszerűen ragadja áldozatait a soha jóvá nem tehető, soha eléggé meg nem siratható lelki bánatok felé. Szépséges, meleg, színes kép ez; alig tudunk betelni a nézésével. Kosztolányi ma első stílművészünk és ez a kis regénye tisztán mutatja, hogy fejlődési iránya a nagykoncepciójú regény felé ragadja. Várjuk, amit beígér. Tán ő

⁴ A könyv kék vászonkötésű.

⁵ *A rossz orvost* a *Nyugat* 1920 szeptemberében közölte.

lesz, aki meg fogja írni a ma magyarjának feketével és violaszínnel telt élete regényét.

[DOMOKOS László] (d), *Kosztolányi Dezső: A rossz orvos*, MAGYAR HELIKON, 1920. 15. sz. („Karácsonyi szám”), 778. p.

1921

A második ismertetés szerzője, Baán Ferenc, valószínűleg kézbe vette a kötetet, de elolvasásra már nem érdemesítette, erre utal, hogy néhány szereplő nevét ugyan felsorolja, megállapításai róluk azonban nem éppen adekvátak a jellemekkel és a történettel.

Kosztolányi Dezsőnek *A rossz orvos* című kis regénye nagy meglepetés lesz e finomszavu költő régi tisztelőire. Kosztolányi a mai költőnemzedékben a legegényibb hangú képviselője a kultúrembernek, akire [!] az eszmei világ, a forma hibátlan szépsége többet jelent a valóságnál. Ő torony tetejéből fölény-nyel, sőt némi megvetéssel néz az életre le, de az avatottak előtt soha nem volt titok (ami új kötetében élesen nyilvánul meg), hogy erős szálak fűzik az élethez: érdeklik az emberek, az emberi sorsok, az események. Ámde eddigi prózai írásai-ban csak futtában verte meg az élet szintjét, szinte elsurrant fölötte, mint a sirály a víztükrön, de most lemerül; száz jel-zővel, a jellemzések zuhogó áradatával minden oldalról meg-fürösztí alakjait. A százszínű valóságot adja most, az életet, amint van, a színek, a hangok olyan teljességében, aminőre csak nagyerejű és kivételes tehetségű művész képes. *A rossz orvos* nem egy könyv, amit ha elolvastunk, félretehetünk, és megszűnt számunkra. István, Kövér, Vilma és Gasperek, főleg Gasperek jóbarátaink maradnak, [!] akik az életen át hűs-gesek maradnak hozzánk. Ez a Kosztolányi-regény nemcsak olvasmány, de élmény is.

BAÁN FERENC, *A Pallas új könyvei*, ÚJ NEMZEDÉK, 1921. 386. sz. (január 1.), 6–7. p.

Reklámszövegnek tűnik a *Gondolat* névtelen szerzőjének ajánlója is.

Szegény embertársam, ki a karácsonyi ünnepek előtt loholva futottál a százasok és ezresek után, hogy holtfáradva, idegeid elgyötörve, arcod és lelked ájultságában elmondhasd magadról, hogy boldog és bő karácsonyt ültél tiéiddel egyetembe, te szegény ember, amikor térdig csatakosan loholtál Budapest sarában, vajjon vetettél-e egyetlen pillantást a könyvkereskedések felé és vajjon vetted-e észre, hogy az otromba detektívregények, a német pornográfia termékei között, mint pókhálós ablakú piszkos szobában a ragyogó sarok között egy sereg új könyv vonul föl. Kosztolányi Dezső: *A rossz orvos*. Karinthy Frigyes: *Ne bántsuk egymást*. Erdős Renée: *Egy perccel alkonyat előtt* [...] Bármilyen kedved legyen, mindenre találsz megfelelő jó barátot. Kosztolányi finom és elegáns úr, aki Párisból jött, Karinthy egy jókedvű bölcs, aki megneveztet és megokosít, Erdős Renée, a művésznevű asszony önmagad lelkében tár föl ismeretlen rúgókat [...]

[Szerző nélkül], *Karácsonyi betű*,
GONDOLAT, 1921. 1. sz. (január 1.), 11. p.

Király György együtt mutatja be a két kötetet a *Nyugatban*:

Kis regény. Elbeszélések. Regényvázlat. Genre-képek. Karcolat. Novellák... s így tovább, az osztályozás ösztöne hiába válogattat a konvencionális címkék között, hogy melyiket ragasszam fel arra az agybeli skatulyára, melyben Kosztolányi elbeszéléseinek benyomásait őrzöm. Nem, itt cserben hagyunk a poétika kopott műszavai, itt máshol kell keresni nevet, mely valahogy megközelítően megjelölje ezt a külön műfajt. Sorsok – ez talán a legmegfelelőbb. Mert Kosztolányit nem annyira az emberek érdeklik, bármilyen ügyesen tud néhány vonallal odavetni egy-egy figurát, nem is az élet, melyen néha végigszalad egy pár pillanatfelvétellel. [...] Kosztolányi nem fatalista, nem hisz az ember végzetes és megmásíthatatlan

elrendeltetésében, nem moralista, aki életfeladatokról prédikál, melyeket be kell teljesíteni mindenkinek, másképp nincs menekvése, ő a szeszély, a sors költője, ki nem hisz az akarárásban, a programokban: egy lehulló tetőcserép, egy eldobott dinnyehéj végez a legszebb reményekre jogosító pályákkal. Ezek a semmiségek, vak véletlenek döntik el sorsunkat, ezek életünk nagy mozgatói, ezt kérlelhetetlenül belénk tudja szuggerálni az író: egy ügyetlen orvos tévedése, egy elmarasztaló ítélettel kezdődő bírói pálya, egy pofon, fogfájás, gyerekbetegség (ó, a gyerekbetegségek, ezek Kosztolányi nagy sorskeverői!), hát még a tárgyak, a gonosz és alattomos tárgyak, melyek szörnyű bosszúérzéssel lesik a leszámolás pillanatát az örök rabságért, ez nem a Tücke des Objekts, az Auch Einer bosszantó inggombjai és orrcsíptetői, ezek a tárgyak itt valóságos életet élnek, egy ezüstbot, egy üvegszem, egy darabka sajt, sőt egy kis ártatlan dalocska – zsarnokoskodnak az emberek felett, bűnök jármába kényszerítik a legderekbakat, olyasmire csábítanak, mi megsemmisít egy tisztességben eltöltött múltat, egy becsületes emberéletet. [...] Egy hirtelen sorsvillanásban élesen felrajzolódó emberi sziluett, emberi sziluettek – ez Kosztolányi művészetének titka. S ebben hasonlít a régi nagy novellistákhoz, akiknek szintén nem az ember s az élet volt elsősorban fontos, hanem különös viszonyokat, meglepő és új (novella!) sorsokat gyűjtenek össze egy kristálytisztára köszörült műfaj fókuszába. Mégis csak novellák, a szó legbensőbb jelentésében, Kosztolányi elbeszélései, megtartom ezt a régi, jó vignettát és ezt ragasztom fel címül.

KIRÁLY György, *Kosztolányi novellái : Béla, a buta – A rossz orvos*, NYUGAT, 1921. 3. sz. (február 1.), 237–238. p.

A prózaíró *Kosztolányi Dezsőnek* a profilja épp oly nemes és szép és választékos, mint a költőé. Más és különálló, a maga nemében egyformán nagyértékű mindkét arculata ennek a mélygyökerű magyar tehetségnek, aki a költőből a prózába nem a líra túlzengését, hanem az írás szépségét és nemességét,

a problémának érzékeny meglátását, a lelki affectusok fejlesztésének mélységét, gazdag valeuröket és bizonyos, a dolgok és emberek feletti, uralkodó hatalmú magasságot kap örökségül. Különös és nem közönséges problémák ezek az ő problémái és ha emberei erősen élő testvérei is mindnyájunknak, Kosztolányi ezeket az embereket olyan érzések sugaraival világítja meg, olyan érzések győzelmébe vagy bukásába állítja, aminek csak a legkiváltságosabb tehetség tud megérezkeltetni, aminők az emberi életben a legrejtelmesebb érzések, aminők a lelki élet szivárványában az ultraibolya sugarak. Innen kap minden novellája valaminő bizarr jelleget; a rendes érzékelésen túli szenvedélyek lüktetését; vagy másként: a normális emberi indulatoknak, gyűlöleteknek és szerelmeknek, gyöngeségeknek vagy hevüléseknek egy csodálatos és rendkívüli intenzitásra való fejlesztését. Eszközei ehhez a legfinomabbak, azt lehetne mondani, hogy törekeny és gyöngéd porcellántéglákból épít fel robusztus tornyokat. A kötet valamennyi novellája igen értékes.

[Szerző nélkül], *A rossz orvos : Kosztolányi Dezső novelláskönyve*, PESTI HÍRLAP, 1921. 68. sz. (március 31.), 3. p.

1927

Földi Mihály *A rossz orvost* Kosztolányi regényei között tárgyalja, a mű második kiadásának megjelenése alkalmából írt tanulmányában.

Kosztolányi regényei szórakoztató olvasmányok, melyeket úgy is lehet olvasni, mintha kellemes időtöltésen kívül egyéb céljuk alig volna. De hieroglifák is, melyekbe egy költő forró titkait temette el. Tapasztalatait, élményeit, meggyőződéseit, véleményeit a világról, amely mindnyájunknak temetője. Az érzések zenéje, az élvezetek hajszolása az ifjúság kiváltsága, a lírikus versek privilégiuma; minket eltölt e világ megértésének vágya, s kihez forduljunk tanácsért, ha nem a regényíróhoz, aki tudatlanság és tudomány, hit és ész fölött állva, szintetikus

mikrokozmosza a végtelenségnek? Az értés csökkenti az élvezetek számát, de el is mélyíti azt, ami megmarad. Mi a regényíró hieroglifáit szeretnők megfejteni. [...] Különös világ tárul eléink Kosztolányi regényeiben. Egy házaspár, amely ketté akar szakadni, halálba ejti gyermekét és a bűnben és szenvedésben egy életre összekovácsolódik. [...] Ismerős emberek, ismerős sorsok, s mégis olyan új színük, olyan új hangjuk van, hogy az első pillanatban kísértetiesen idegeneknek érezzük s azt hisszük köztük, hogy rejtélyes, ismeretlen vidékre tévedtünk. [...] Kosztolányi regényeiből hiányzik a szeretet és a boldog szerelem, azok a bizonyos érzések és állapotok, amelyeket a szavak mögött mindennapi életünkben gondolni szoktunk. Titkok, zavarok, rejtélyek, tudatos és tudattalan szándékok, érdekek és földalatti érzések fűzik, láncolják itt össze az embereket; kifelé szeretetnek, szerelemnek, családi életnek, tisztességnek és rendnek is látszik ezeknek az embereknek az élete, belül azonban zűrzavaros viharok tombolnak, amelyek néha észrevétlenül el is vonulnak. [...] Kosztolányi nem ismeri a statikus életet; az élet nála pillanatonként, kaleidoszkopszerűen változik, mintha apró, finom rezzenések végtelen és megfoghatatlan sorozata volna; változik nála szinte másodpercenként az ember is hangulatok, szeszélyek, vágyak és fájdalmak hatása alatt, legkevésbé állandó azonban Kosztolányi embere a szeretet és szerelem érzésében. Megszállja, mint egy ragály s átviharzik rajta. [...] Idegek játéka, melyben a szeretet és szerelem nem érinti meg az emberek velejét; vagy nincs veleje, tengelye, gerince Kosztolányi szemében az embernek? Hiányzik belőle az a változhatatlan valami, mely bölcsőtől a sírig korok és sorsok befolyásán túl is állandóvá teszi az embert? Annyi bizonyos, hogy a szeretet kérdésben nihilista s emberei inkább szenvednek a szerelem kiábrándultságában, mint ösztönösen kéjelegnek az önkéntelen szerelem tavaszában. Véletlenek vezetik nála egymáshoz a férfiakat és nőket, véletlen mámorok hamarosan lefejezik őket s azután csakhamar bevonulnak a hideg otthonokba, melyeken „a meddő házasságok csöndje

lebeg”, itt kínlódnak, vajúdnak, álmodoznak, az ösztönélet alattomoságával tervezgetnek, míg a véletlennek egy újabb vihara szét nem tépi vagy végleg össze nem forrasztja őket. [...] A vér gyümölcse, a gyermek is idegenül bukácsol a tragikus szerelmeknek e fénytelen világában. [...] Ezek az emberek nem ismernek önmagukra az életükben és nincs határozott képük önmagukról. Azt lehetne mondani, hogy nem is élnek teljes, önálló életet. Részei, többnyire jelentéktelen részei valami óriásnak; függelékei; kezek, szívek, idegek egy hatalmas állatban, melynek érzései viharosak, melynek gondolatait, mint részek, fel sem tudják fogni s amely oly perverz és kegyetlen, hogy egy-egy testrészén át néha önmagát sanyargatja. Ez az óriás talán nem is élőlény; talán csak egy érzés, egy ösztön, egy távoli vihar; de hatalmasabb az embernél és mindig titokzatos. Ember; ember határozott céllal, kemény gerinccel, tudatos jellel és tudatos jövővel Kosztolányi könyveiben nincs. [...] Ennek a sorsnak, mely emberi figurákban játszódik le, egyik legjellegzetesebb tulajdonsága, hogy alig van jelene. Az ember a multját és a szülei multját éli; a jelennél sokkal realisabb idő a mult, amelynél meg valóságosabb élet az álom. [...] Az önzés, az érdek hajszolja őket, ki az „életharcba”, amely rövidesen „elnyüvi” őket. Rabjai a kötelességnek, melynek korbácsa ha – vasárnaponként – megáll, elviselhetetlenül üressé válik az életük. [...] Ezek az emberek a szerelem és a munka, a ködös érzés és félakarat, a gyöngeség és az egyenlőtlen harc kiábrándult rokkantjai; mint ahogy ők nem keltik a centrális erővel rendelkező önálló lények benyomását, úgy az életüket sem tudják külön egésznek felfogni. Ezek az emberek nem Napok, hanem bolygók; a központjuk egy másik világban van. Nincs érzés, mely betöltse és kielégítse őket, sem a szeretet, sem az erő, sem a vér érzése; tört sugara egy távoli, titokzatos világnak. Kiábrándultak. [...] Van igazság? Annyi, ahány ember. Mindegyiknek igaza van. A sok igazságból meg lehet alkotni egy csillogó, hideg, okos, márványszerű igazságot, melyet az emberek igazságnak neveznek. Van jó? Van rossz? [...] Nincs

törvény. Nincs erkölcs. [...] Ki a gyilkos? Mindenki, aki él. [...] Egymás mozdulatától függ életünk és halálunk, még az országok sorsa is. [...]

Már a bevezetőből kiderül, hogy Földi nagyra becsüli Kosztolányi prózaírói talentumát. Veleszületett tehetségének tartja, hogy írásaiban választ keres az élet nagy kérdéseire. Regényei szerint olvasmányosak, de egyben talányosak, hatásuk titka pedig az, hogy a nihilizmust vegyítik a racionalizmussal, megmutatva a világban rejlő örületet.

Kosztolányi védekező helyzete a világgal szemben: megérteni a látható világot! A legszörnyűbb kétségbeesés: nem érteni az életet. Érzések, unalmak, végzetek és akaratok gyöngé labdája az ember. Ki nem érezte még a dolgok, minden dolog céltalanságát? Ennél van egy nagyobb, tűrhetetlenebb és alaktalanabb szenvedés: az unalom. [...] Kosztolányi megfigyélésének módszere a racionalista egyszerűsítés. Vannak bizonyos alaptényei az életnek, melyeket épp úgy változatlanul el kell fogadnunk, mint a matematika alapfogalmait. Ilyenek: végzet, véletlen, halál. [...] Tovább kell élni, nem lehet mást tenni, az értelemnek e ponton nincs semmi keresnivalója. Ezek az alaptények egyszerűek és megfigyelhetetlenek. [...] Ilyen egyszerű és megközelíthetetlen tény: a szerelem. Keletkezik, pusztít, rombol s távozik, mihelyt kiégetett egy-két embert. Kosztolányi levetkőzteti a szerelmet s mert rejtélyével tehetetlen, józanságot parancsol magára s józanul áll szembe vele. [...] E tényeket, mint felfoghatatlanokat és változtathatatlanokat elfogadva, Kosztolányi minden törekvése: a világ megértése és megérttetése; érteni nála annyit tesz, mint orvosságot szedni a szenvedés ellen. [...] Kosztolányinak kevés a meleg szava, mikor alakjairól ír, hűvös és közönyös sorsukkal szemben, mint aki tudja, amivel ők nincsenek tisztában: sorsuk csak tragikus lehet. [...] Kosztolányi racionalizmusának módja a nagy közöny. A költő és a bölcs szerint közönyös, mint a

természet. Csak az örökkévaló dolgokról van véleménye, de erre nem túlságosan kíváncsiak, azt hiszi, az emberek. [...] Kosztolányi hőseit untatják a barátok, hősei unalmasnak találják a családi kört. [...] A szenvedélyek csakhamar elvesztik érdekességüket s unalmasabbakká és fárasztóbbakká válnak a napi munka robotjánál. [...] A boldogság a racionalista boldogsága. Az élet elmúlik s mindenki boldogtalan, aki vágyakozik. [...] Egészséget! Ez a boldog élet. Ez a racionalista életbölcseiség. [...] Mi van a racionalizmus hűvös hamuja alatt, mit rejteget, mi van a vulkán mélyében? Alig pár oldalt olvas az ember Kosztolányiból, különös ellentét kezdi nyugtalanítani. A hűvös, folyamatos, élvezetes stílus forró, forrongó, zaklató, kízó érzésekről, problémákról beszél. A racionalista stílus különös, távoli dolgokat kapcsol össze, mindenféle váratlan örvények nyílnak s nyugtalanító meredek emelkednek. [...] Ez az író egészen látható, apró, reális dolgokkal, jelentéktelen emberekkel igyekszik foglalkozni s közben az eget nézi, a csillagokat számolja, a messziséget érzi. Hűvösen és halkán beszél, de ha hozzányúl a kezéhez, ijedten nézel az arcába: hiszen ez lázas! [...] Gyenge az ember és félelmetesen izgalmas az élet. Minden félelmetes. Azt mondja Kosztolányi a Rákóczi-útról, hogy baljós. A hétköznapiak tele vannak szenvedélyekkel, nyugtalanságokkal. Milyenek a szenvedélyek? A szenvedély beteg mámor. Az idegrendszer mérge, melytől remeg a láb; melytől meghülyül az agyvelő. Örület. Ki akar megőrülni? Aki nem akar megőrülni, megőrül az unalomban. Az unalom a semmi. A semmi, amely „sajog”. Ki akar eltűnni a semmiben? [...] A valóság a racionalizmus. Ez Kosztolányi világa, melyben megkapaszkodik. S világának határai: a nihilizmus és az örület. Az örület kíváncsiságával, a gyermek lázával szedi szét a világot s reménytelenséget és nihilizmust talál benne. Poklot. A kárhozat lángjait. [...] Minden témája egy kóreset. *Nero* a dilettáns költő tébolya. *A rossz orvos* a bűntudat kényszerképzete. [...] Minden írónak vannak állandó, jellemző szavai, kifejezőmódjai, amelyek valóban a

kényszerképzetek erejével üldözik. Kosztolányi leggyakoribb szavai: örület... rögeszme... agyrém... láz... Örülteknek érzi az embereket, mindenkit; az örültet is, a normálisat is. [...] Ki felelős ebben a világban valamiért? Ki tud megmagyarázni valamit? Nincs itt ok, nincs itt cél; hiányzik az emberi élet, az emberi lélek minden szilárd alapja, minden látható határa. [...] Körülmények vannak. Kosztolányi embereinek világából egy láthatatlan kéz kikapcsolta az okság törvényét; itt minden a kondicionalizmus szemléletében történik. És bármily paradoxonul hangzik: a valószínű valószínűtlenségek jegyében. Mindig mindenre el lehetünk itt készülv. [...] Kosztolányi agyrémnek látja a világot. Kuszának, zagyvának, értelmetlennek és érthetetlennek, megfoghatatlannak és felfoghatatlannak, borzalmasnak, ellenségesnek, szenvedélyesnek, sötétnek. Megveti a pátoszt, mert patétikusan nagyra érzi az életet.

FÖLDI Mihály, *Kosztolányi Dezső regényei*,
NYUGAT, 1927. 15. sz. (augusztus 1.), 170–185. p.

1928

Németh László *A rossz orvost, az Édes Annát és a Pacsirtát* a tudatlan regényeinek nevezi, és *a Pacsirtát* találja „a maga nemében legtökéletesebb”-nek.

Kosztolányinak nem az a fontos, ami neked. [...] Kosztolányit a te „fontos” dolgod nem érdekli, sőt mintha programszerűen csak a „nemfontos” dolgok érdekelnék. [...] S talán igaza van. A „fontos” dolgoknak persze könnyű, egyedül ők vannak abban a helyzetben, hogy a politikus csizmadiák s a hamis költők az ajkukra vegyék. De valóban a „fontos” dolgok-e az élet fontosabb fele? [...] Úgy látjuk, hogy Kosztolányi egyre kevésbé lírikus s egyre inkább regényíró. Lírikus korát kísérő elbeszéléskötetei (*Bolondok, Béla, a buta, Kain*) kiadósabb regényekbe szélesedtek. [...] milyen is egy Kosztolányi-regény [...] [cikkei és regényei] közt csak méretbeli különbségek vannak. Nagy

regényei ugyanolyan mechanizmus szerint peregnek le, mint apró cikkei. A Kosztolányi-regény pszichológiai regény. [...] A tudatos ember mögött az ellentétes tudattalan lepleződik le, a homlokzat „fontos” jelenségei mögött az épület belsejében detonációvá összegeződő „nem-fontos” semmiségek. A rossz orvos tétele majdnem freudi, malíciózusan így is fogalmazható: semmit sem csinálsz véletlenül. Egy váló-félben levő házaspárt már csak gyermekük sorsa tart össze. Menne mindenik a maga útján, de a gyerek miatt, akit nagyon szeretnek, nem tudnak egészen szakítani. A gyerek megbetegszik, ők orvost hívnak, a rossz orvost, mert hisz az van a legközelebb. A rossz orvos nem veszi észre a diftériát, a gyerek meghal, a szülők szétmehetnek, élnek a maguk életét. Egy idő múlva azonban lelkiismeret-furdalást éreznek. Keresik egymást, homályos bűntudat bilincseli őket össze. Miért hívták a rossz orvost? Igazán csak azért, mert kéznél volt? Vagy mert épp a rossz orvosra volt szükségük? A tudat elveti ezt a gyanúsítást, de nem a tudattalanban feszengő gyilkos befolyásolja-e a tudatot? Talán annak kellett a véletlen, amelyen át borzalmas reménykedése levegőhöz jutott. Nem vagyok méltánytalan, ha ezt a kis regényt épp a pszichológiai valószerűség felől utasítom vissza. Rossz értelemben vett pszichológiai szellemesség, amelynek nincs igazi aranyfedezete. *Édes Anná*-ban viszont a művészi feldolgozást érzem túlságosan kihegyezettnek.

NÉMETH László, *Kosztolányi Dezső*, ERDÉLYI HELIKON, 1929. 3. sz. (március), 184–190. p.

1936

Németh László második méltatása, mely a szabadkai *Kalangya* című irodalmi folyóiratban jelent meg – ahogy a szerző a nyitó bekezdésben megemlíti – egy Kosztolányi-szerzői est⁶ bevezetőjeként hangzott el.

⁶ A szerzői est helyszínének és időpontjának megállapítására folytatott kutatás egyelőre nem vezetett eredményre, annyi azonban feltételezhető – az előadás megjelenésének helye alapján, és Kosztolányi életeseményeinek ismeretében –,

Kosztolányi Dezsőről tíz percen át beszélni nem nagy feladat; Kosztolányi költészetének az ízére rávezetni, aki ez iránt az íz iránt tompa, tíz estén épp olyan kevésbé lehet, mint tíz perc alatt. Hosszú iskolát kell kijárni ahhoz, hogy az ő műveit élvezni tudjuk; nem azért, mert bonyolult, mélységekkel kacérkodó, problémákat görgető, hanem mert egyszerű. Mondatait a gyermek is megérti, de az erőt, mely mondatait lecsiszolta, csak az méltányolhatja, aki maga sem egész csiszolatlan.

A záró bekezdés mentegetőzése a *Kalangyában* nem, csak a második közlésben szerepel.

Most történik meg először, hogy egy író szerzői estjének a bevezetését elvállaltam s azt hiszem utoljára is. Egy nagy írónak akartam tisztelegni ezzel, aki hízelgők hada helyett művészete magányával vette körül magát, s aki mellett bátran ejthetek néhány lelkes szót; nem kell félnem, hogy lakájokkal tévesztenek össze.

Az előadásban lényegében 1926-os kritikájában – melyre utal is – megfogalmazott gondolatait adja elő, a bíráló megjegyzéseket mellőzve. A *rossz orvosra* vonatkozó rész:

Azt, hogy költő, verseiből tudtam meg; azt, hogy nagy költő, regényei bizonyították be. Versei képzelet, ötlet egy-egy szikráját fogták el, regényei megmutatták, hogy ez a szikrázás szellemének állandó állapota. A versíró örök jeleket olvasott ki abból, ami a valóságban múló volt és jelentéktelen; regényeiből derült ki, hogy számára annak a mindennapi, összefüggő életnek, amely a regényt kitölti, minden mozzanata költői jelekkel teli: képzelete egész környezetét átítatta; költészete oly széles, mint szemlélete. Regényei témájukban

hogy az estre Szabadkán került sor, valamikor 1935 folyamán, a Kosztolányi ötvenéves születésnapját ünneplő eseménysorozat részeként.

éppolyan igénytelenek voltak, mint versei. Az ember nem mondta utánuk, íme a magyar Zola, a magyar Dosztojevszkij, nem metszették keresztbe a társadalmat, s nem süvített belőlük a „magyar fátum orkánja”. A válófélben levő szülők egy rossz orvost hívatnak diftériás gyermekükhöz, s a gyermek halála után feltámad bennük az önvád, hátha szándékosan hívtak rossz orvost, hogy az utolsó láncszemet is elszakítsák. [...] Egyetlen ötlet villan az egész regényen, de ebbe ezer apró villanás cikázik bele; Kosztolányi örül a részleteknek, boldog, hogy a regénytárgy ürügyén a mindennapok gazdag költészetét bővílheti ki a tolla alól; végre egy író – kiált az ember –, aki nem a szándékait szereti, hanem az anyagát.

NÉMETH László, *Kosztolányi Dezső*, KALANGYA, 1936. 3. sz. (március), 171–173. p. [A címlapon: „Kosztolányi-szám”] = N. L., *A minőség forradalma*, 1–4. kötet, Budapest, Magyar Élet, 1940, 3. kötet, *Magyar Szellem*, 99–102. p.

Keresztury Dezső Kosztolányi halálhírére írt méltatása legrészletebben a költői pályafutást mutatja be, de néhány bekezdést a szépprózának is szentel. Írása a *Béla*, a *butát* és *A rossz orvost* is érinti:

[...] a költő az új polgári olvasóközönség kissé finomkodó elitjének dédelgetettje lett: „a legnagyobb szimbolista.” A siker, legalább egy időre, kötelezett is: a dekadens, szimbolista költő irodalmias szerepét igazában csak „A bús férfi panasza”-nak verseiben nőtte ki Kosztolányi. [...] De az igazi, mély sebekről csak ritkán szólhatott ez a kényes lélek. A „kozmoszt” s az ember és a faj sorsát a „ferde vajákosoknak” engedte át inkább, mert számára egyre jobban idegen és őrült lett az „egész”, de nyájas és rokon maradt a „rész”. A férfi Kosztolányi érdeklődése mindinkább átfordult a rajta kívül álló világ felé. Már régebben sokat bíbelődött a novellával, „a hétköznapi költeményével, amely nem az életet mutatja, csak egy ragyogó részletét” (Bolondok, 1911, Beteg lelkek, 1912, Béla a buta, Tinta, 1916), de akkor még általában verstémái prózai

változatait írta csak meg így. Most a regény felé nyújtotta ki kezét. A húszas évek első felében szinte évenként elkészült egygel. „A rossz orvos” (1921) még nem volt több hosszúra nyúlt novellánál, „Neró, a véres költő” (1922) azonban már a modern magyar történeti regény kialakulásának egyik fontos állomását jelentette. A „Pacsirta” (1924) és „Az aranyárkány” (1925) kitűnő környezetrajza a magyar kisváros legjobb ábrázolásaival is méltán versenyezhetett s az „Édes Anna”-t (1926) mint a pszichoanalitikus regény klasszikus magyar képviselőjét ünnepelte a bíráló.

KERESZTURY Dezső, *Kosztolányi Dezső : 1885–1936,*

MAGYAR SZEMLE, 1936. 9–12. sz.

(szeptember–december), 343–351. p.

1937

Kerecsényi Dezső *Irodalomtörténetben*⁷ megjelent tanulmánya nemcsak Kosztolányi műveivel foglalkozik, hanem írói pályájával és szerepvállalásával is.

Kosztolányi Dezső írói pályája pontosan egybeesett azzal az irodalmi „harmincéves háború”-val, melyre a jubiláló Nyugat nemrégén annyi jogos elégedettséggel és büszkeséggel visszapillantott. Ő is ott volt a táborverésnél, nevét mindig címlapján hordozta a folyóirat. Mégis ez a név, noha mindig az első sorokban szerepelt, a legkevesebbszer volt a rohamra indulás bátorítója vagy a másik oldalról jött támadás célpontja. Ez a név akkor, midőn oly folyóiraton állt, mely a régi megtartására nagyobb gonddal figyelő ízlés előtt nem egyszer ismeretlen és veszélyesnek mutakozó irányok felé nyitott utakat, ott csillogott egyik, a gondolkodás és az ízlés polgári egyensúlyát őrző napilapunk krónika-rovatában és a

⁷ A folyóirat 1936. 7–8. száma a 238–241. oldalon közölte Kosztolányi munkásságának első összefoglaló bibliográfiáját, melyre a tanulmány címének lábjegyzete utal is.

legelterjedtebb magyar családi hetilap színi kritikái alatt; a legutóbbi években pedig a jelenvaló irodalmi gyakorlat nevében is helyeslő és szentesítő bélyeggel látta el azt a mozgalmat, melyet nálunk mindig a legegyetemesebb érdeklődés szokott kísérni; a nyelvművelést és nyelvtisztítást. [...] Szavai, kedves jelzői és rímtalálmányai, melyeknek mindvégig szerelmese volt, már légkört teremtettek maguk köré. Olyan légkört, mely nélkülözhetetlen védőréteg volt a világ ellenében. A fiatal költő így kikerülte a jelen minden csapdáját, hiszen a lázadó és az elvágódó ítéletet mond, a szemlélő soha. Amit ő bámult felrántott szemöldökkel és kíváncsi ráncokkal a homlokán, nem volt a világ, hanem az emlékezésen átszűrő, fátyolozott, költői impresszió-valóság. Nemsokára ugyanezzel a mozdulattal átnyúlt az elbeszélés területére (Bolondok, 1911, Beteg lelkek, 1912, Béla a buta, Tinta, 1916). Új próbatétel volt ez is, egyben pedig szabadabb játéktere a szemléletnek. Lírájának témái jelentek meg először az elbeszélő köntösben. Szinte látni véli az ember a költő kacéran kérdő gesztusát; hogyan hat ebben az új foglalatban az egyszer már kifejtett és csiszolt drágakő? Az ábrázolás gyönyöre huzamosabban simogatható, formálható alakokat és helyzeteket, elmélyedve nem az igazi mélységekben, hanem csak a felületi redőkben, a pórusokban, hajolva a rajzban, kecses túlzásokra és a meglepetést kínáló groteszkre. Az új próbatétel még írói többlettel is járt. [...] Igazában mintha epikus időszak nyílt volna meg életében. Ismét visszanyúlt „A szegény kisgyermek panasza”-ban egyszer már megtalált kerethez, „életem édes regényét hogy üzzem-fűzzem tovább”. Témái teljesen ember-közelségbe kerültek (A bús férfi panasza, 1924). A prózában formáló kezébe vette a legnépszerűbb műfajt, a regényt. Az egyik még csak amplifikált novella (A rossz orvos, 1921), de a másik már történeti regény (Nero, a véres költő, 1922), a következők pedig a magyar vidék kicsi és nagy tragédiáiról szólnak (Pacsirta, 1924, Az aranysárkány, 1925) s az utolsó egy divattá táguzó lélekelemzési mód híveinek adott irodalmi példát

(Édes Anna, 1926). Verse és prózája egyidőre egybefolyni is látszott a szabad versre való áttérésével (Meztelenül, 1928), mintha itt meg a formai korszerűségnek engedett volna. Szavai és mondatai keményedtek s látható humanitás-nosztalgia emelkedett ki belőlük.”

KERECSENYI Dezső, *Kosztolányi Dezső*,
IRODALOMTÖRTÉNET, 1937. 1. sz., 9–15. p.

1938

Baráth Ferenc 1938-as monográfiája prózai műveket elemző fejezetének bevezetőjében így fogalmaz:

Kosztolányiban a költő a prózáirótól nem vált el, hanem vele együtt működött. Még a legprózaibb műveit is lírai inspiráció jellemzi s nem egy esetben prózája a prózában írt vers benyomását kelti.

Kosztolányi szépprózai köteteit öt csoportba osztva elemzi. Az alfejezetek címei: *Lírai próza; Tiszta próza. Epikus hajlamok; Romantizmus; Realizmus; Klasszikus elemek*. A *Béla, a butát* és *A rossz orvost* egyaránt a *Realizmus* című részben mutatja be. A *Béla, a butát* a *Kenyér és bor* és a *Tengerszem* című kötetekkel rokonítja.

Hangulatában sötét, alaptónusában, metodikájában a *Tengerszem* előzménye, de legtöbb novellájában ennek jeles tulajdonságai nélkül. Egy kissé magán viseli a *Kenyér és bor* háborús hangulatának a nyomait.

Egy-két mondatban összefoglalja az egyes művek általa leszűrt történetét és mondanivalóját. Részletesebben a *Legenda*, az *Üvegszem*, a *Béla, a buta*, a *Hűség*, a *Szemetes* és az *Apa* című írásokat értékeli, melyek hangulatát „szubjektív elemek líraivá teszik”, de amelyekben Kosztolányi helyenként „nagyon szemléletes, realiztikus rajzot ad”. Végül így összegez és vezet át a másik kötet elemzésébe:

A mű egységes értelmezésében számolnunk kell azzal a koncepció-fordulattal, amelyik a *Káin*-ban indult meg s a realisztikus stílus-jelenségekből egy klasszicizálódás felé tartó művészi irányzatot eredményezett. A kislélegzetű elbeszélésekből *A rossz orvos* regényszerű alkotásán keresztül novellakorszakából a regénykorszakba való átmenet világosan kimutatható, koncepcióján, stílusán egyaránt.

A rossz orvos értékelésében megismétli és részletesebben kifejti átmenetről szőtt koncepcióját, ismerteti a kisregény és a novellák történetét, és megállapítja, hogy „a részletező lélektani megfigyelés kezd uralomra jutni”. Az írásban fantasztikus és életszerű elemeket egyaránt talál, s úgy ítéli, hogy a „túlzó hajlam azonban néha-néha itt is felszínre tör, de az alakuló klasszikus ízlés a kilengéseket megfegyelmezi”. Az *Égi jogász* „tárgybeli értéke: magyarsága fájdalma tör ki belőle”. Végül:

A másik három novellában (*Öt évi fegyház*, *Őrült*, *A nagy család*) már a későbbi novelláit jellemző gondolati elem jut túlsúlyra, de az ötlet, a játékoság, néha a groteskségre való hajlam (*A nagy család*) még nagy mértékben fedezhető fel, stílusban azonban már a tárgyilagosabb regénystílus váltja fel az eddigi hangulatosságra törekvő lírai stílust.

BARÁTH Ferenc, *Kosztolányi Dezső*, Zalaegerszeg, Pannónia, 1938, 63., 77–79. p.

Ugyanebben az évben jelent meg Szegzárdy-Csengery József Szegeden megvédett doktori értekezése.⁸ „Kosztolányit fejlődéstörténeti szempontból óhajtjuk tárgyalni és – mert a költő minden mondanivalójával stílusát hangsúlyozza – elsősorban stílustörténeti tanulmányt szeretnénk adni.” – írja az előszóban. Pályaképének megrajzolása után Kosztolányi ihletével és költészetfelfogásával, a kötet lezárásaként pedig stílusával foglalkozik. A lírai és prózai

⁸ Az értekezés opponensei Sík Sándor és Zolnai Béla voltak.

műfajoknak külön fejezetet szentel. A prózai életművet két címszó alatt tárgyalja: *Impresszionizmus* és *Klasszicizmus felé*, s a *Béla, a butát* és *A rossz orvost* egyaránt a másodikba sorolja: „[a] *Kain* (1918) és *Béla, a buta* (1920) a stílusváltás útján haladnak. Kosztolányi visszatérő tárgyromantikáját itt realista részletezés fegyelmezi s a képzelet kilengései helyett nem egyszer tiszta tárgyi realizmus keletkezik. Mondanivalóit legtöbbször lírai hangulat színezi. De az impresszionista hangulatszínzés egyre inkább a formanyelv tárgyi mozzanataihoz fűződik. Így írásai gyakran az elbeszélés s a tárgyi mozzanat kapcsán kifejlő hangulat határán mozognak”. A *Béla, a butát* az elbeszélések, *A rossz orvost* a regények között tárgyalja.

Kosztolányi regényei anyagukkal a mulandóság és halál élményéből válnak ki, csakúgy, mint lírai alkotásai, közös légkörük az alakok zárt világa, melyben az idő távlatát érzékelteti. E zárt világ az ember belső, föloldhatatlan magánya és regényei [...] mind e magányérzést, sors és végzet megmásíthatatlan valóságát példázzák. [...] E magányérzet már első regényének, *A rossz orvosnak* (1921) is lényeges mozzanata és hangulatával az egész regény légkörét színezi. A férfi, hogy sorsát valami újjal, ismeretlennel fölcserélje, mely célt, értelmet és tartalmat kölcsönöz életének, mint „egyetlen megoldást” választja a házasságot. [...] A házasság, melybe nem a tragikus kényszerűség, hanem az emberi magányérzet sodorja a férfit, kongó, üres és tartalmatlan. Csakhamar úgy érzik, hogy semmi újat sem adhatnak egymásnak, a két életsors, melyet hasztalan igyekeztek egybeilleszteni, végképp szétesik. [...] Kosztolányi a semmit érzékelteti, a két élet céltalan tétovágását, az évek tűnését a biztos halál távlatával.

SEGGZÁRDY-CSENGERY József, *Kosztolányi Dezső*,
Szeged, Magyar Irodalomtörténet Intézet, 1938,
(Értekezések a Magyar Királyi Ferencz József
Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti
Intézetéből, 18), 9., 67–68., 84–85. p.

Barta János tanulmánya megfejteni és jellemezni igyekszik a művészi formát és a benne megnyilvánuló alkotói látásmódot, melynek eredetét kutatva lélektani és életrajzi magyarázatot ad. Úgy gondolja, Kosztolányi sajátos szemlélete személyiségalkatából következik, melyhez hozzájárult „valami nagyarányú lelki válság” állandósult hatása. Megállapítja, hogy az író „lelkéből a magasabbrendű affektivitás hiányzik, vagy csak csökevényesen van meg benne. Ez az ami aztán végleg elválasztja Adytól, akiben az emóciók elemi gazdagsága tombol. [...] ha verseinek és prózájának jellegzetes hangját ismerjük, éreznünk kell az igazi élet hiányát”. Kosztolányira jellemző az „éber világosság”, az „erős önellenőrző moralitás” és „én-élményének hasonlóan erős volta”, mely azonban passzív, azaz tevékenyen nem járul hozzá a világosan látott és ábrázolt problémák megoldásához. Elbeszélő művészete „részvét és filozófia találkozásából született”. Ebből adódik, hogy: „Hősei életüket nem élik erős, magasabb rendű affektusokban, sem szenvedélyes fellángolásokban, hanem apró, hangulattal átjárt érzékelésekben, szenzuális élményeik megváltozásában, vegetatív életük megbillenéseiben, apró kis világuk hangulatklímájának megfoghatatlan ingadozásaiban.” Elméletét a *Pacsirtából*, az *Aranysárkányból* és *A rossz orvosból* vett idézetekkel támasztja alá, majd kifejti:

Még válságaikat sem jellemzi az igazi érzelem önmagában nyugvó bensősége; ezeket is érzékeléseikben, elsősorban látásukban élik ki, mint *A rossz orvos* Istvánja, aki gyötrődésében nyári éjszakán kimegy a Rákóczi útra, és látó együtt-érzésével végigszánja, végigszenvedi a sivár utcát és éjszakai népét. [...] a házaspár pedig nem egyszerre omlik össze, sőt eleinte könnyen viseli a csapást, csak lassan-lassan roskadnak egyre összébb, csak évek alatt morzsolódik fel egész életük a büntudattá váló gyász súlya alatt. [...] az ő hősei, ahogy már mondtam, válságaikat vegetatív életrendszerükben élik ki – s ha a külső, megfoghatatlan életteher már elviselhetetlen,

ugyanilyen megfoghatatlan a kirobbanó reakció is: Novák tanár úrnál öngyilkosság, Édes Annánál a gyilkosság. A két regény szerkezet- és eseménytípusban rokon. – A típus még egy változata: *A rossz orvos*. Itt arra a zárt, egyéni világra csak egyetlen pörölycsapás hull: a kisgyerek halála; a házaspár pedig nem egyszerre omlik össze, sőt eleinte könnyen viseli a csapást, csak lassan-lassan roskadnak egyre összébb, csak évek alatt morzsolódik fel egész életük a büntudattá váló gyász súlya alatt.

BARTA János, *Vázlat Kosztolányi arcképehez*,
ESZTÉTIKAI SZEMLE, 1940.⁹ 1. sz. (január), 49–65. p.

1941

Devecseri Gábor lírai esszéjét írt saját Kosztolányi-élményéről, visszaemlékezve egy nyári napra, amikor Kosztolányi dolgozószobájában járt.

Beszélnek a könyvek, csak kérdezni kell őket, csak fedelük mögé kell nézni, néha elég a fedelüket megnézni, hiszen hat zsúfolt oszlopból mindegyikük megfordult annak a nyugtalan örök fiatalembernek, annak a bölcs írónak a kezében, aki Kosztolányi Dezső volt. Nem szívesen írom le, hogy volt: hazugságnak érzem. Van. Mindenütt, ahol járt, mindenütt, ahol olvassák, minden csodálója szívében, de talán legerősebben itt, ebben a könyvtárszobában, ízlésének eleven tükrében. [...] És itt vannak vele regényalakjai is. [...] Gasperek, a biztos felépésű, kövér gazember, az utált és hívott sors, a rossz orvos. [...] Legerősebben a halál érdekelte. Borzadt tőle és küzdött ellene. Meg akarta ragadni és megsemmisíteni.

DEVECSERI Gábor, *Kosztolányi könyvei közt*,
DIÁRIUM, 1941. 1. sz. (január), 21–22. p. [Tallózás rovat]

⁹ Barta írása 1938-ban készült, de csak 1940-ben jelent meg.

1943

Kosztolányi halála után megkezdődött az életmű átfogó értékelése. Két monográfia is megjelent róla, és számos tanulmány foglalkozott vele. A gimnáziumi tantervbe is bekerült. Az irodalomtörténeti kézikönyvek hosszan és részletesen elemezték műveit és munkásságát. A Révai életműkiadás-sorozatát indította. Emellett Kosztolányi nagyon népszerű és olvasott író is volt ebben az időben. 1943 júniusában jelent meg Kosztolányi novelláinak első gyűjteményes kiadása. A *Népszava* publicistája, Szalay Gábor, ezt az alkalmat ragadta meg, hogy az író áértékelésére szólítsa fel a szakmát és az olvasóközönséget.

Szellemi életünk vezetői évtizedek óta csodálatos leleménnyel találnak mindig a problémák mellé, és újabb irodalmunk Kosztolányi-középpontú szemlélete alighanem ilyen újabb melléfogásuk. Érdemes tehát fölvetni a *Kosztolányi-újjaértékelés* kérdését. Talán azért, hogy igazság tétessék, talán azért... de erről majd később beszélünk. [...] Nagy nyelvész, a rímek varázslója; regényeinek, elbeszéléseinek okos, fölényes emberlátása gyakran megejtő; irodalmi tanulmányainál jobb vezetőt aligha találunk a művek és alkotóik megértéséhez és *másképp és rosszabbul beszélünk magyarul, ha nem olvasuk Kosztolányi írásait a magyar nyelvről*. [...] És mindez nem elég? – kérdezheti bárki. Elég, kétségtelenül elég ahhoz, hogy helyet foglaljon szívünkben és helyet foglaljon az irodalomtörténetben is, csak ahhoz kevés, hogy „a halottak élén” lovagoljon.

Líráját „papirosköltészetnek” bélyegzi, mondván, verseit

az agy logikája hajtja, és nem a lélek, a művészei logikája – egyszóval az alkotás lényege, az ihlet. Ebből a hiányból ered Kosztolányi költészetének valamennyi hibája. [...] A formátlanság teszi élettelené és az élettelenység unalmassá verseit.

Alig találunk köztük olyat, amelyet ne éreznénk túl hosszúnak. Hangjuk fizikai szépségét nem lehet kétségbevonni, de e varázsos zengésű hang állandóan *ugyanazt az ütemet* énekli. [...] A költészethez csak füle van – és ez kevés. [...] És ugyanebbe az egyhangúságba, mozdulatlanságba vesznek bele regényei is. Vegyük a legjobbakat, az „Aranysárkány”-t, a „Pacsirta”-t. Az első öreg tanára, a második vénkisasszonya remekbe készült figura, külön sajátos légkörük van, akár a nagy írók alakjainak. Csakhogy az író megbűvöli saját sikerre, mindkét alak mindvégig ugyanolyan marad, amilyennek megismertük. Bárhol lapozunk bele a regényekbe, elevenek, egészükben mégis élettelenek, mert mozdulatlanok.

Csak néhány értékes darabot talál az életműben, s ezek egyike *A rossz orvos*.

Hibái mellett is tehetséges művész és vannak művei (egy-két vers és novella, kis regénye „A rossz orvos”, néhány tanulmány), amely valóban tökéletes alkotás. A Kosztolányi-kultusz alighanem jobban lehetne szolgálni e remek felmutatásával, mint a kritikátlan csodálattal. De szükséges az is, hogy a túlzott dicsérettel szemben megszólaljon a bírálat is. Talán azért, hogy igazság tétessék, talán azért, mert Kosztolányi példaképpé avatása egyre nagyobb veszedelme lesz irodalmunknak.¹⁰

SZALAY Gábor, *Kosztolányi „a halottak élén”,*
NÉPSZAVA, 1943. 143. sz. (június 27.), 16. p.

A Révai novellagyűjteményének megjelenése alkalmából több könyvajánló is kitér a *Béla*, *a buta* és *A rossz orvos* novelláira is.

¹⁰ Kiemelések a forrásban.

Kosztolányi Dezső novelláinak az olvasása a be nem vallott gondolatoknak, a lelkünkben már-már örökre eltemetett hangulatoknak s a cselekedetek legtitkosabb rugóinak a tudatosulása. Művészi tolla, tudatmező szélére, vagy még mélyebbre csúszott képeket ment vissza pár pillanatra. Képeket, melyek már örök nirvánában élnek, békében, hisz semmi sem árthat nekik, oly régen elszakadtak éber hordozójuktól. Valahol az emberi legbensőben úgy alusszák álmukat, mint óriáshegyek szívében a lepárlott arany. Senki sem tudja, hogy hol vannak eltemetve. Azzal a szándékkal kutatni őket, hogy egybegyűlt tömegükhöz éérjünk, meddő próbálkozás. Csak szemenként, apró kis töredékekben bukkannak újra a felszínre, úgy, ahogy vadvizek mosnak ki arany szemeket a megközelíthetetlen ércetek közül. Nagyon ritkán, és nem is egymagukban. Szennyes áradat hömpölyög körülöttük, mely forgatja, koptatja, külsejükben átalakítja, de lényegükben kikezdeni nem tudja. Ott csillog a megközelíthetetlen régi egész egy-egy töredéke, a mindennapokban. Kosztolányi művészi kézzel értük nyúl s felemeli. Talán azt se tudja, hogy honnan kerültek elő. Előszórádhattak északról úgy, mint délről. Olyan töredéket emel a magasba, amelyből mindenikünk anyaga ugyanaz. Vádlotté, bíróé egyaránt. Lapulók, rejtettek, de talán éppen ezért a legemberibbek. [...] Nem csodálatos mesevilág az, ahová vezet. Mégcsak nem is ünnepnap. Alakjai a hétköznapi lelki életét hordozzák magukban. A szemetesét, kinek épp úgy megvan a maga, gyerekek előtt bámult birodalma, mint az öreg tudós, ki régi iskolapajtásává megpróbál visszaugrani az Időben negyven évet. S mert Irmuskának férjhez kell menni, – hiszen jócskán eljárt az idő felette – szülei beletörődnek Béla, a buta, leendő vejük hiábavaló tanulásába is. [...] Mindenikük egy-egy kis életmozaik. Emitt egy szem, tovább két kar, amott már csak egy fél láb sántikál, de ahogy fordulnak a lapok, a mozaikok egybeszaladnak. Emberré teljesednek. Novelláinak szála szinte továbbgombolyíthatatlan, mert Kosztolányi befejező, lezáró. Ha követ dob a kútba, számára nem

a csobbanással szűnik meg az esemény, hanem, mikor a kő a vízfénékre szállt s a hancurozó bodrok lassan elsimulnak.

LŐRINCZ László, *Kosztolányi Dezső novellái*,
ERDÉLYI HELIKON, 1943. 7. sz. (július), 422–423. p.

Elek ezüstnyelű botot talál egy vasúti kupéban, amit valaki ottfelejtett. Megtetszik neki, magánál tartja s későbbben már hiába próbál szabadulni tőle; mindörökké a bot vezeti... Egy szürke, jelentéktelen kisfiúcska, Vékony Pál, negyedik gimnázista agyonlövi magát a fürdőszobában. Tettének okát senki sem ismeri. Csendes fiú volt, társai is alig ismerték, s idők multával, egész legenda kerekedik körülötte, romantikus hőssé, zsenivé válik az ittmaradottak emlékezetében... Ilyen és hasonló történetkéek adják a *Kosztolányi*-novella szavakkal elmondható tartalmát. Rendszerint jelentéktelen emberek jelentéktelen életének eseményei, melyeket az író stílusa, az a bizonyos „hogyan” tesz műremekké. [...] Szerény és mégis határtalanul gőgös művészet ez. Nincsen szüksége nagy témákra s úgynevezett „egetverő szenvedélyekre”. Céltudatosan vállalja a jelentéktelennek tűnő kis történeteket, hogy ezek felett megmutathassa az igazat: az élet, minden vonatkozásában, tragikomikus, valami határeset-féle, félig-meddig már az orvostudomány körébe tartozik. Az apró sorsok láthatatlan és följegyezhetetlen traumái megett valami furcsa Gondviselés húzódik. Az ember boldogtalanságra született és ezt a végzetes tudást próbálja, ötven-hetven éven át, szüntelenül palástolni, annyira, hogy önmaga előtt is letagadja. Az ember talán nem is rossz „ab ovo”, csupán hisztérikus és megbízhatatlan, „struccpolitikát” űz, nem akar és nem tud tovább látni a karám szélénél. Ezek a „hősök” életük egy-egy fordulatóban megpróbálnak szembeszegülni létük iszonyú törvényével és elbuknak. Bukásukban azonban semmiféle „fölemelő erkölcsi tanúság” nincsen. Egyszerűen erőtlének, szükségszerűen hullnak el és éppen ez a fatalitás tragikus. Az író meleg szájalommal és alig titkolt megvetéssel nézi azt a céltalan tülekedést és hajszát,

amit általában életnek neveznek. [...] Kosztolányi azon kevés nagy íróink egyike, kiknek humorérzékük van. A döbbenetes erejű léleklátást meleg, jó humor szelídíti. A notóriusan hazudozó lovag Martini családról szóló elbeszélését így végzi, miután félelmetes biztonsággal mutatott rá az aberrációra: „Ott ültek a holdfényben és hazudtak”. Ez az első pillantásra groteszknak tűnő megállapítás azonban nem szimplán enynyi, közönséges hajlam a frappáns felé, hanem jóval több. A „homo ludens” minden tragédiában is megtalálja azt az elemet, melyet kedvére kiemelhet és játszhatik vele. Mindig bölcs, aki tudja: az élet véresen komoly s a mellett nagyjából elviselhetetlen feladat, de nem szabad túlságosan odafigyelni, meg kell találni a rejtek-ajtót, afféle vészkijáratot, ahol az igazi ember, ha nagyon mellére ül már az egész, kimehet kissé a friss levegőre.

GÖNCZY Gábor, *Kosztolányi Dezső: Novellák*,
PROTESTÁNS SZEMLE, 1943. 8. sz. (augusztus), 249–251. p.

Az ifjú Kosztolányi minden porcikájában költő, s a próza csak kirándulás számára; a férfikor Kosztolányija már a prózában veti meg szilárdabban a lábát, s még a *Meztelenül*-ben is inkább remek prózaíró, mint költő. A Kosztolányi-líra: szakadozott kép, a költői áram ki-kimaradásával; a Kosztolányi-próza, legalább a költő pályájának második felében, sokkal egyenletesebb, egészségesebb, nyugodtabb arculatú. A kezdete kétségtelenül zavaros, homályos, tévelygő. [...] A döntő fordulat valamikor a *Béla, a buta* s *A rossz orvos* éveiben következhetett be. A *Béla, a buta* s *A rossz orvos* elbeszéléseinek legalább a fele: kész, kitűnő, támadhatatlan próza. A *Fogfájás* állít meg először: ötlet, sziporka s milyen telitalálat – a csattanójánál eszmélünk rá. Esti Kornél jogosan védhette ezeket az ötleteit. Mindegyik ötletét? F. F. gyógyulásából – ha ezt a csibésztréfát gavallérosan átengedi rikitőbb színekkel dolgozó barátjának – bizonyára az egyik legnépszerűbb Karinthy-humoreszk született volna meg. De nem a legmélyebbek egyike.

Az ilyen ötleteket később eltolta magától; de az említett két írás mögött mégis felkődlik a „mily sekély a mélység és mily mély a sekélyesség” bogas problematikája. Az *Üvegszem* sekélyességével vagy mélységével bízást beérhetnénk – remek, kegyetlen, fojtogató novella –, olyan örvénybe mered, mint kevés Kosztolányi-írás. A *Béla, a buta* a *Pacsirta* ellenpárja – a csúnya lányé a buta fiú –, s nem méltatlan ellenpárja; fájdalmas és kacagtató remeklés. Az *Ötévi fegyház* a *Tengerszem* néhány kitűnő, de kevésbé merev és iskolás darabjának előképe; A *kulcs*-é például. Végül A *nagy család*: a lepárolt, mintegy megkezesített szecesszió. Már nem a költő szecessziós, de a figurái még jólesően azok. S nem zavarja játékuat, tetszenek neki – az olasz eredetű Martini család, melyet egy jelmezes operaszínpadról hatósági közbelépés s még az üres nézőtér sem tud lekényszeríteni. A novella zárómondatát annyira jellemzőnek érzem, hogy ideírom: „Ültek a holdfényben és hazudtak.” Ennyire lett realista? Nem, még sokkal kegyetlenebbül is, engesztelhetetlenebbül, csupaszabban. Átnézett a holdfényen és minden hazugságon.

ÖRLEY István, *Kosztolányi olvasása közben*,
MAGYAR CSILLAG, 1943. 19. sz. (október 1.), 423–428. p.

1944

A Révai kiadásában megjelent novellagyűjteményt ajánlja Paku Imre ismertetője is.

Kosztolányi Dezső impresszionista élet- és világlátása, valamint belső nyugtalansága és nemes egyszerűsége törekvő stílusideálja a kezdet kezdetén új irányt szabott a nyugatos nemzedék novellaírásának. Elsősorban érzelmi mondanivalói hatottak, majd szokatlan témavilága keltett figyelmet, míg végül bizarr ötletei és humora biztosított novelláinak külön helyet nemzedéke irodalmában. [...] Most megjelent gyűjteménye az igazi Kosztolányi-novella előzményének tekinthető

és ez a megállapítás távolról sem jelenti azt, mintha a kötet darabjai nem lennének a maguk nevében kiválóak, ellenkezőleg, egyik-másik novellája a modern magyar novellaírás vizsgaműve. Gondoljunk olyan alkotásokra, mint amilyen *A léggömb elrepül*, *Appendicitis*, *Szürke glória*, *A jó bíró*, *Ezüstbot* nagyszerű alakjainak és témáinak érdekessége, valamint stílusának nemes egyszerűsége révén olyan alkotásainak bizonyultak, melyekhez hasonlót írói pályája második felében sem írt. Amikor stílusára is utalunk, lehetetlen egy megjegyzésünket elhallgatni: e kötet a novellák első szövegváltozatát közli, holott Kosztolányi kevés kivételével átírta azokat. Címeket módosított és a stílus szeplőit igen ösztönösen – stílusa belső fejlődésének megfelelően – eltávolította. Sajnos, a kötet névtelen gondozója e lényeges szempontról teljesen megfeledkezett, ezzel ártott Kosztolányi stílusideáljának.

PAKU Imre, *Kosztolányi Dezső: Novellái*, VIGILIA,
1944. (február), 78–79. p.

1945

Devecseri Gábor „műhelytanulmány”-nak nevezi könyve bevezetőjében Kosztolányiról írt monográfiáját, melynek kezdőmondata: „Ez a könyvecske Kosztolányi művészetét és műveit tárgyalja.” Mint Kosztolányi barátja szükségét érzi annak, hogy az író felesége által írt életrajzot a barátok és pályatársak kiegészítsék: „Sokan vagyunk, aki a Nyugat nagy nemzedéke íróinak köszönhetjük, hogy életünk kitágult. [...] Köztük, az elsők között van a legmozgékonyabb, a legfáradhatatlanabb, a legszertelenebb, és legfegyelmetesebb, Kosztolányi.”

Ismerte az embereket, egymáshoz való viszonyukat. Ismerte végzetes kapcsolataikat is. Sorsokat látott, vagy mivel legelső-sorban gépiességüket látta, jobb ha azt mondom sorsocskákat. [...] De a tragikus történetek mindig egy kicsit gépiesek is. Meglátni a tragédiában a mechanizmust, nevetni rajta és

ugyanakkor mélyen együttérezni a szenvedőkkel (még olyankor is, amikor ők maguk nem tudják, hogy szenvedők), ez a kettősség adja Kosztolányi művének legsajátosabb báját, különleges vonzóerejét. Novelláiban, regényeiben ez a feszültség van jelen. [...] A gyermek körülnéz és mindent megismer. Amit lát, azt tudja is. És csodálatosan gazdag életet tud bele a környező világba. A költő gyermek marad. Környezetét demonizáló gyermekként társalog a tárgyakkal, külön életüket tudomásulveszi, játékszerűl fogadja őket és önmagát is játékszerűl adja nekik. [...] Szavak és tárgyak egyenrangú személyek nála. Másfelől viszont Gasparek sem más, mint démoni erővel töltött tárgy, az útált és hívott sors, a rossz orvos. [...] A tárgyak zsarnokian irányíthatják az emberek életét, mint egy-egy villamos szó a mondatokét. (A mágikus létezésüket egyénenként őrző szavak mint külön-külön élőlények helyezkednek el a mondatban. Egy Kosztolányi-sor szavakból: egy sor fecske a sürgönydróton.) Szándékaik vannak a tárgyakkal és ezek végrehajtásában meglehetősen szívósak. Tárgytól, szótól, egy szófoszlánytól nem könnyű megszabadulni. Egy fiatalember ezüstbotot talál és többé nem tudja elveszíteni. Végül már úgy érzi, hogy „a bot fogja a kezét, görcsösen, mint egy idegen ember keze. Az vezette őt lépésről-lépésre, erőszakosan és keményen” (Ezüstbot). [...] Tárgyakból démonok lesznek, démonokból személyek, személyekből rögeszmék. Minden él.

DEVECSERI Gábor, *Az élő Kosztolányi*, Budapest, Officina, 1945, 1–5., 10., 53–54. p.

1954

Az 1948-as fordulat éve nemcsak politikai és társadalmi változást hozott, hatást gyakorolt az élet minden területére. A hatalom nem elégedett meg a polgári társadalom eltörlésével, a „polgári irodalom” köztudatból való kiszorítására és megbélyegzésére is törekedett. Kosztolányi is áldozata lett ennek a kampánynak, műveit nem

adták ki, nem írtak róla, s ha igen, azt csak azért tették, hogy hangot adjanak az ideológiai indíttatású bírálatnak. Amikor 1954-ben végre megjelenhetett egy válogatás Kosztolányi novelláiból, Kardos László a hivatalos ideológia alapján álló bevezető tanulmányban igyekezett az írórt „szalonképessé” tenni a szocialista olvasóközönség számára.

A felszabadulás óta Kosztolányi neve körül valamilyes bizalmatlanság terjengett, s nem minden ok nélkül. [...] Kosztolányi a proletárforradalom bukása után egy klerikális hírlap szerkesztőségébe menekült, az ellenforradalom alatt támadta Ady költészetét, gúnyolódott a forradalom eszméin és hívein, objektivista pózok mögött a „Homo Aestheticus” szobrárt építgette a felelős, cselekvő, ítélő és harcos embereszmény-nyel szemben. Nem hitt a tömegekben, nem hitt a tömegek szabadság-vívó forradalmában. [...] Ha most újra elolvassuk kisebb-nagyobb elbeszéléseit, meglepetve látjuk, hogy ez a játékos és az elvektől viszolygó dekadens, ez a formalista és individualista virtuóz itt-ott milyen élesen látott és milyen könyörtelenül nyomta rá megvetése pecsétjét a polgári társadalomra. [...] A főhivatalnoki dölyf, a bárgyú úri önimádat harsányan él. Ilyenek A Nagy család tagjai is, akik egyenként és részletekben mindig túllépnek a valószerűn, a hihetőn, de akik együtt és egészben mégis hatalmasan ábrázolják azt a feudálkapitalista családtípust, amely nem bírja megvallani életének szűkös, kispolgárivá satnyult arányait, inkább vállalja az állandó hazudozást, a nagyozást, a feszült, kockázatos szerepjátszást.

KARDOS László, *Kosztolányi Dezső novellái*.

In: KOSZTOLÁNYI Dezső *Válogatott novellái*, a bevezető tanulmányt írta K. L., a válogatás Réz Pál munkája, Budapest, Szépirodalmi, 1954, 5–18. p.

1955

A Szépirodalmi Könyvkiadó által kiadott novellaválogatást recenzáló Szabó Ede, bár hangsúlyozza, hogy az író „korlátozott szemlélet” jellemzi, igyekszik a művek pozitív oldalát kiemelni.

Milyenek is ezek a novellák? Nyomott életű kisemberek sorsából kiragadott, fájdalmas, többnyire tragikomikus helyzetek, felsziporkázó ötletekre épített gondos miniatűrök a valóság egy-egy részletéről. Soha semmi nagyot-akará, soha semmi szándék az egész áttekintésére. A korlátozott szemlélet így határozza meg a mondanivalót s a mondanivaló a formát. Sokszor az az érzésünk, hogy nem is élt az íróban más, mindössze egy helyzet lélektani elképzelése s ehhez keresett alakokat. A külső világ teljességétől való elfordulás Kosztolányinál a pszichológiai novella egy sajátos fajához vezet, amelyben lélekrajz és ötlet különös, egymástól függő viszonyban vannak egymással. Az egyik igazolja a másik hitelét. Ez a módszer (lélekrajzzal valószínűsített ötlet, amely további kibontakozásában elmélyíti a lélekrajzot) ad lehetőséget az olyan szatirikusan torzító s rendkívül erős hatású ábrázolásra, mint amilyen az *Appendicitis*-ben, a *Bácská*-ban, vagy a *Béla, a buta*-ban már-már csehovi magaslatra emelkednék, ha Csehov szíve nem hiányozna belőle. [...] Novellát ír arról, hogy a vőlegény fogfájása elrontja az esküvői hangulatot, hogy egy bíró lelkifurdalásból züllésre adja magát, mert hasonlítani akar azokhoz, akiken ítélkezik, hogy a túlvilágról visszatérő kedvessel nincs miről beszélgetni, hogy F. F. a zsebében felejtett sajtól bűdösödik, és így tovább. Az ötlet persze, mint novellaépítő anyag, eléggé törekeny s legyen bármily szépen cizellált: az emberben ilyen novellák olvasásakor mindig ott bujkál a gyanú, hogy igazából lírikussal van itt dolgunk, ki önmagából s nem az alakokból indul ki. Novella-ötletei éppen ezért akkor a legszerencsésebbek, amikor az ábrázolt alak valamely tulajdonságából, jellemvonásából, esetleges

különcségből erednek. Ezért hat szuggesztív erővel Béla, a buta, aki éveken keresztül sem képes levizsgázni, diplomát szerezni, s menyasszonya családjának nyakán élősködik [...] Kosztolányi prózairói modora, könnyed, játékos, csapongó szelleme ilyenkor a legegényibb, amikor egy-egy frappáns ötlet és jellegzetes alak együtt születik meg benne.

SZABÓ Ede, *Kosztolányi novellái*,
ÚJ HANG, 1955. 9. sz. (szeptember), 59–61. p.

1957

1957-ben három kötetben adták ki Kosztolányi összes novelláit – némi hiánnyal. A *Béla, a buta* és *A rossz orvos* elbeszélései közül kimaradt az *Égi jogász*. A rossz orvost pedig regénynek tekintették, ezért nem szerepel benne. A gyűjteményt a korszak vezető irodalomtörténészei közül ketten is szemlézték – Sőtér István és Pándi Pál –, mindketten segítve az addigi hivatalos, elutasító Kosztolányi-kép lassú megváltozását. Sőtér ugyan a két kötet egyetlen művére sem utal konkrétan, de Kosztolányi alkotói korszakairól fontos megállapításokat tesz. (Ezért az írást a recepciótörténeti bibliográfiába nem vettük fel, de e helyen fontosnak tartjuk idézni belőle.) Három periódusra osztja az életművet, az 1919 előtti időszakra, a húszas és a harmincas évekre. A két kötet művei – a Sőtér-tipológia alapján – éppen az első és a második alkotói korszak fordulópontján születtek.

Kosztolányi fokozatosan kialakította magában a moralistát; erre azért volt szüksége, hogy tartalmat adjon mindannak, amit korai korszakában ma már főként ötletnek, póznak, könnyű habnak érezhetünk. Költészete, írásművészete kiapadt volna, ha a rutin és a könnyedség ki nem egészül nála egy újabb, érleltebb mondanivalóval. [...] Ifjúkorát kétszer élte át műveiben: előbb „mágikus” szimbolizmusban oldotta föl, majd kritikus és kételkedő józansággal rekapitulálta. Életművének második szakasza nem egyéb, mint az elsőnek

„visszaéneklése”, palinódiája. Erre a palinódiára líra és próza váltakozásai is szerencsés lehetőségeket nyújtottak. [...] Ami korábban, a lírában csodának minősült, az a prózában később kritikává alakult át. Vannak, akik ezt az utat nem is jogtalanul úgy tekintik, mint Kosztolányi fejlődését a szimbolizmustól a realizmusig. Mégis, az irodalmi irányzatok címkéi csak részben jelzik a lényegét: Kosztolányi nem annyira az irodalmi iskolák közül válogatott vagy választott, mint inkább rendet teremtett önmagában, a látványost feláldozta a lényegesért, s a játékosan hígat, a túl könnyen adódót szorosabbra vonta, tömörítette. [...] Mire a *Meztelenül* [1928] elkészül, a regényekben már megvalósul a palinódia, s már csak a sztoikus szintézis maradt hátra [...]. 1919 élesen osztja ketté a Kosztolányi-életművet. Az első korszak lírájára felelnek a második korszak novellái és regényei. Ezeknek átminősítő, megváltoztató felelete egy harmadik, de a halál következtében félbenmaradó korszakot készít elő [...] Próza és líra engedelmesen és készségesen egészítik ki egymást az első korszakban. [...] A húszas évek Kosztolányija következetesen küzd azért, hogy megtalálja önmagát. Ennek a küzdelemnek megértése, áttekintése a legérdekesebb feladat, mellyel életműve kínál bennünket. A húszas évek regényeinek éles rajzát, egyértelmű világképét a harmincas évek lírájában és novelláiban talányos paradox világkép váltja fel. Mind az egyértelműnek, mind a talányosnak megvan a maga jogosultsága, a költő pályájának megfelelő szakaszán. Egész életművében tulajdon életét írja le, és háromszor, háromféleképpen vállalkozik ennek megírására. Az első változat: a szimbolista, a „mágikus”, – a második: a kritikai, – a harmadik: a paradox, a talányos. Sztoicizmusa már a második változatban érlelődni kezd, hogy a harmadikban teljesen kibontakozzék.

SÖTÉR István, *Kosztolányi összes novellái*,
MAGYAR NEMZET, 1957. 11. sz. (szeptember 20.), 7. p.

Pándi cikke nem lényegét láttató, újító szellemű, tűpontos elemzése – ami a legkevésbé sem jellemző az írásra – miatt jelentős kiemelten, hanem irodalompolitikai szerepe miatt. A kritika elején megállapítja, hogy a Kosztolányi-novellák iránt megnőtt az érdeklődés, mégpedig a líra rovására. Ezt kifejezetten „egészséges vonás”-nak tekinti, mert okát abban az „ízlésfolyamat”-ban látja, mely „már vagy tíz esztendeje eleven-jó formáló-erő olvasóközönségünkben”, és „a lehúzó dekadenciától az eszméltető realizmus felé hajlított száz- és százazrek figyelmét”. Bár a prózaíró Kosztolányit sem tartja a „realizmus felkentjé”-nek, sőt: „A polgári-entellektüel író arca ez, az »irodalmi íróé«, akinek létszüksége az irodalom, mint hálnak a víz, s akinek polgári kötöttségei között rendkívül erősek az irodalmi-kulturális-szellemi szálak. Ez a kötöttség nem lazább a novellában, mint a lírában.” Talál azonban mentséget, és a szocialista olvasóközönség számára ajánlható értéket a Kosztolányi-életműben. Különösen fontos a cikk azért, mert szóba hozza az értékelés érzékeny pontját – a *Pardon* rovatos korszakot is, de nem elítélő módon, hanem tisztázó és mentő körülményeket felmutató célzattal. Kritikájában utal a *Béla, a buta* kötet három elbeszélésére is.

Az ellenforradalmi korszakban nagyobb súlyt kap Kosztolányi pályáján a novella, mint korábban, s ami ettől elválaszthatatlan: a novella műfaján belül is emelkedőek a művészi és gondolati értékek. Miközben Kosztolányi a *Pardon*-rovat méltatlan cikkeit vagdosta, benne is, mint a polgári értelmiség jobbjában, gyülekeztek már az illúzióvesztés borulatai, benne is szétfoszlóban voltak azok a kedves-derűs vagy szomorú-édes élethangulatok, amelyek nemcsak az ifjúságból táplálkoztak, hanem abból a békés illúziókkal terhes korból, amelynek ábrándvilágát szétlőtték az első világháborúban, s amelynek „hőse” és haszonélvezője, a polgárság, többé konszolidálni nem tudott. [...] A huszas évek tehát nem forradalmi illúziókat vertek szét Kosztolányiban, hiszen ilyenekkel legfeljebb röpke hangulatok erejéig rendelkezhetett – mégha cikkekkkel hódolt is a Tanács hatalom előtt. S nem is az ébredő

ellenforradalomból ábrándult ki, hiszen soha sem lehetett híve a magyar feketeszázasoknak, – mégha egy időben kedvük szerint tévelygett is a *Pardon*-rovatban. Ami illúzióvesztésének tartalma: az a nyugalomba, külön-világba, literátor-függetlenségbe való húzódás, az ebben való zavartalan élet reményének szétfoslása, a huszas-években. A soha-ujjá-nem-teremthető polgári konszolidáció tünetének tükröződése ez Kosztolányi egyéni világában. A tűnt-tűnő illúziók helyett azonban kapott eszméltető történelmi élményeket, kapta az ellenforradalmi ország sűrűdő atmoszféráját, a humanitás, a szellem ájulásait, az antihumánus s a szellem-ellenesség egyre véstjóslobb emelkedését. Ez a légköri nyomás hatással volt Kosztolányira. Egyik legszembeütőbb jele ennek a hatásnak érdeklődésének fokozódása az emberi sorsok iránt [...]. Erősen hatottak rá a modern polgári lélekelemzők, – nyomukban és saját művészi intuíciójára támaszkodva Kosztolányi olyan biztonsággal mozog a „tudatalatti” terepen, mint más az aszfalton. Sokszor már-már az az érzésünk támad novelláit olvasva, hogy az író mint egy rendkívülien bravúros mutatóvány elvégzésére vállalkozik bonyolult lélektani helyzetek, pszichológiai gátlások, tudatalatti mélységekbe merült motívumok ábrázolásának megoldására. [...] De ami írásaira általában jellemző: a jelenségek pszichikai képének és genezisének ábrázolása nem párosul társadalmi genezissel. Éppen ezért marad a jelenség, a helyzet, a figura, a visszasság a maga objektív jelentésénél szűkebb és lényegtelenebb a Kosztolányi-novellában, – azaz együtt, hogy elragadóan ábrázol pszichikai finomságokat és mélységeket. A polgári szemlélet a lelki élet dzsungelébe fúródik a jelenségek és jellemek teljes valósága elől. [...] A nem-lényeges dolgok mögötti lelki feszültségek, finomságok és mélységek bármely gazdag ábrázolása sem kárpótolhat a lényeges dolgok ábrázolásának hiányáért. S éppen ott nyújt kiemelkedően nagy értékeket Kosztolányi, ahol a lélektani ábrázolás nem válik el, hanem elválaszthatatlanul összefonódik a jelenség társadalmi arculatának érzékeltetésével – gondolok

itt például a *Pacsirtára*, az *Appendicitisre*, a *Kínai Kancsóra*, élete utolsó szakaszában írott novelláinak tekintélyes részére. [...] Kínos helyzetek lélektanát teszi „megfoghatóvá” Kosztolányi, kiáltó hűtlenségek rajzait nyújtja át az olvasónak (*Üveg-szem, Pletyka*); a könnyű, embertelenséggé fajuló részvétet leplezi le (*Apa*) vagy emberi tragédiákat állít érdeklődésének fókuszába. (*Páva Gergely, Tailor for gentleman*) Izgatja az, ami groteszk, szereti fonákjukról nézni a helyzeteket, kedveli a gyermekszemmel való nézés bizarrságát, ám ez is csak eszköz arra, hogy a szemlélet hatásos optikájával hatoljon mélyebbre a felnőttek világában. Szeret leleplezni kiáltó hazugságokat: a teljesen jelentéktelen kisgimnazista elhalálozik, de diáktársai körében emléke nőttön nő, naggyá, tehetségessé, legelsővé szépül legendáikban a halott diák.

PÁNDI Pál, *Kosztolányi Dezső novelláiról*,
ÉLET ÉS IRODALOM, 1957. 24. sz. (december 13.), 5. és 8. p.

A Lukács György-tanítvány Hellert 1957-ben Kosztolányi munkássága etikai szempontból érdekelte, de fontos esztétikai megállapításokat is tesz.

Azokat az etikai kérdéseket dolgoztam fel – fogalmazott könyve előszavában –, melyeket egyrészt Kosztolányi sajátos életpályája, másrészt művészetének sajátos vonásai vetettek fel, továbbá azokat, melyekkel a költő maga is elméleti célzattal foglalkozott. [...] Az etikai szférát csak erőszakkal, torzításokkal lehetne elválasztani az esztétikaitól. E kettőt tehát csak együtt, egymáshoz való viszonyukban lehet megérteni. [...] Kosztolányi, természetesen nem mint filozófus nyúl az etikai kérdésekhez, absztrakciói nem egy filozófus absztrakciói. De etikai nézetei mégis összefüggőbbek, rendszerezettebbek, mélyebbek és jellemzőbbek a korra, mint a hasonló világnézetű átlagértelmiségi gondolatforgácsai. Nemcsak azért, mert érdekesen írásba foglalja őket, hanem, mert mindig közvetlen kapcsolatban vannak egy nagy tehetségű művész írói

gyakorlatának problematikájával. Kosztolányi etikai nézetei így a mindennapi gondolkodás fölé emelkednek, de ugyanakkor megőrzik annak közvetlenségét is, gyakorlat és elmélet közvetlen kapcsolatát. Kevés ember van, akinél erkölcs és művészet bonyolult viszonya olyan pregnánsan kifejeződne, mint éppen nála. [...] Azzal, hogy polemikusan veti fel a „homo moralis” magatartását – ha paradoxul hangzik is –, éppen az erkölcs kérdését teszi gondolkodása és alkotása középpontjává. [...] Kosztolányit a forradalom és ellenforradalom, a helytállás idején megnyilvánult jellemgyengesége kényszeríti az erkölcsi kérdések állandó felülvizsgálatára, nem utolsósorban azért, hogy saját viselkedését utólag elméletileg igazolja. Kosztolányi nem áltatta magát valamiféle hagyományos erkölcsi eszményképpel. [...] A hagyományos erkölcs revíziója tekintetében ő járja végig legkövetkezetesebben a magyar dekadens értelmiség erkölcsi nihilizmusának útját. Kosztolányi számára ugyanakkor a Golgota útja is: megborzasztás az elveiből fakadó következtetésektől, visszariadás a következetes embertelenségtől.

Az előszó végén kitér az érett Kosztolányi erkölcsi nézeteinek pozitív változására, mely azonban „nem tarthat vissza attól, hogy mindazt, ami korábban veszélyes és elítélendő volt nézeteiben és magatartásában, ne bíráljuk élesen”. Különösen azért, „mert nézetei éppen talán rokonszenves személyi és írói tulajdonságai következtében erősen hatnak mindmáig [...]”. Az erkölcsi nihilizmussal magyarázza Kosztolányi *Pardon* rovatos működését is: „egyáltalán nem csodálkozhatunk azon, hogy ugyanaz a Kosztolányi, aki a proletárdiktatúra alatt mint újságíró a diktatúra lelkes híve, az ellenforradalom első napjaiban az Új Nemzedék *Pardon*-rovatának vezetője lesz. Úgy érzi, ezért nem tartozik felelősséggel. Mint újságíró írt, nevét cikkei alá nem jegyezte. S nyugodtan elhihetjük neki, hogy azért vállalta el éppen az élesen klerikális-reakciós Új Nemzedék ultra-reakciós rovatának vezetését, mert ezt kínálták fel neki *először!*” Heller a *Rész és egész vagy Kosztolányi novellisztikája* című fejezetben említi meg a *Béla, a butát*:

Az egész részrebolmlása több folyamatot rejt magában. Mindekenkelőtt a nagy-epika felbolmlását, a novella, a skicc, a rajz előtérbe kerülését a regénnyel szemben. Másodszor azt, hogy az író nem képes e novellaművészetben az *alapvető* társadalmi konfliktusokon keresztül az igazságot feltárni. [...] Csehov [...] meg tudta teremteni a nyúlfarknyi remekművek műfaját. [...] A novella a regénnyel egyenértékű műfaj, mely lehetővé teszi a kor fő kérdéseinek kifejezését. [...] Azáltal, hogy a novellában véletlen és szükségszerű, jelenség és lényeg proporciója, kapcsolatának érzékeltetése más, mint a regényben, itt nagyobb lehetőség nyílik a jelenség, az egyes, a bizarrig véletlenszerű tükrözésére. Az író ebben a műfajban realista tud maradni, ha a lényegét és általánost legalább a háttérben érzékeltetni képes. Minél szűkebb részviszonylatokra korlátozódik azonban a modern novella, annál jobban kidomborodik ez az oázis-jellege, az, hogy a nem ismert és nem értett egésznek, a fő konfliktusok közvetlen tükrözésének elkerülése szülte. [...] Nem pusztán a témaválasztáson múlik, hogy a kis-epika provinciálisba süllyed-e vagy sem. Csehov és Kosztolányi novellaművészetének pl. közös vonása [...], hogy novelláik hőseivé többnyire kisembereket választanak. [...] Kosztolányinál mindenekelőtt nemcsak kisemberekről van szó, hanem kisemberek életének szinte groteszken kisszerű eseményeiről. Itt kivételt képez néhány valóban nagy novellája, továbbá az elvont természeti problémákat tükrözők, mint amilyenek az egészség, a betegség, a halál [...]. Persze, még a kisszerű események ábrázolása sem okvetlenül provinciális kisművesség, ha e kisszerű eseményben egy egész élet komédiája vagy tragédiája, tartalma vagy tartalmatlansága fejeződik ki, úgy, hogy az író, ha csak a novella csattanójában is, de érzékelteti a társadalmi tipikusságot, azt, hogy minden bizonyos meghatározott társadalmi viszonyok következménye. Csehov legalább az általánosítás ilyen fokán dolgozza ki novelláját akkor is, ha nem közvetlenül tár fel társadalmi tartalmakat. Kosztolányi novelláinak nagy részében nem jut el az általánosítás ilyen fokára.

Impresszionista-naturalista rajzok ezek, mélyen provinciálisak s így valóban kisművesek. (Pl. „Béla, a buta”.)¹¹

HELLER Ágnes, *Az erkölcsi normák felbomlása : Etikai kérdések Kosztolányi Dezső munkásságában*, Budapest, Kossuth, 1957, 5–11., 34., 101–109. p.

Az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején egy-egy válogatás Romániában is megjelent magyar nyelven Kosztolányi elbeszéléseiből. Az első szerkesztője egyedül *A nagy családot* illesztette be gyűjteményébe a két kötet darabjai közül. A kötet előszava cím nélkül utal a novellára:

Ezekben a kisebb írásaiban különösen azokat a szövevényes érzelmi viszonyokat, torz helyzeteket leplezi le, amelyeket a polgári társadalom hamis eszményei és kétszínűsége teremtenek: egyrészt a magasztos eszmék állandó, unalomig való ismételtetését, másrészt az emögött meghúzódó, kíméletlen, kicsinyes anyagiasságot. A hazugságot tartotta az élet legcsúnyább szégyenfoltjának s ezért minden politikai „elfogulatlansága” ellenére kénytelen kellett, egyéni igazságérzetétől hajtva, ki kellett mutatnia, hogy a polgári társadalom velejéig hazug.

[Szerző nélkül, „Ifjúsági Könyvkiadó” aláírással],
Kosztolányi Dezső : 1885–1936. In: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Furcsa dolgok : Novellák, karcolatok, jegyzetek*, szerkesztette Kiss Katalin, előszó Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, Ifjúsági, 1956 [1957], (Tanulók Könyvtára), 5–8. p.

1963

A második romániai novellagyűjtemény több elbeszélést is hoz mindkét kötetből,¹² de a szerkesztő előszava csak *A nagy családot* emeli ki közülük.

¹¹ Kiemelések a forrásban.

¹² Lásd a *Kiadástörténetet*.

Csehovi színek, a csinovnyik külső-belső (de inkább belső) világa. (Kosztolányi három ízben is írt Csehovról, mindig a legnagyobb elismeréssel.) Távolról nézve nevetséges figurák, de önmagukban véve tragikus életsorsok. [...] A *Becsületes város* torz fintor, de ugyanazt mondja – más eszközökkel, a gyermek szemével láttatva – A *nagy családban* is: „Ott ültek a holdfényben, és hazudtak.” Itt sem csak az egyént, a „nagy családot” állítja olvasója elé, hanem a világot, amelyben él.

KÁNTOR Lajos, *Kosztolányi Dezső*. In: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Az élet divatja : Novellák, jegyzetek, tollrajzok*, előszó K. L., Bukarest, Irodalmi, 1963, 5–30. p.

1965

Sőtér István 1965-ös cikkében Kosztolányi regényeit elemzi. A *Nerot*, az *Édes Annát*, a *Pacsirtát* és az *Aranysárkányt* A *rossz orvosból* kiindulva értelmezi.

Igazi művei felé A *rossz orvos* (1921) vezet, és ez a mű épp hibái miatt tanulságos számunkra. A „mindennapi tragédiák” témakörét novelláiban sikeresebben közelíti meg mint itt. A kisfiú halála után elhúzódó cselekmény a drámát érezhetően lanyhítja, s az addig még találóan megrajzolt portrékat is összezilálja. A férj alakja a huzamos bemutatás során bizonytalanabbá válik, mint aminő a cselekmény első felében volt. A lélektani ábrázolás felduzzasztása elhomályosítja az alapkérdést, s a volt házaspár szenvedéseit, lelkiismeretfurdalásait végül is valószínűtlennek mutatja. Azt sem tudjuk már elhinni az írónak, hogy a férfi és a nő lelkében ily mértékben rögződhetett rögeszmévé büntudatuk. Pedig gazdaságosabb ábrázolással ez a novella sokatmondóvá válhatott volna. A példázat igénye túlságosan szárazon érvényesül itt: az író még a környezetet sem kelti életre kellőképpen, illetve, amikor ilyesmire törekszik (pl. István sétája a Rákóczi úton, vagy Vilma szüleinek háza), az ilyen részletek betétekként hatnak,

s inkább távolítanak az alapkérdéstől, semmint kibontásához járulnának hozzá. Ami *A rossz orvos*ban félresikerült, az a *Pacsirta*ban remekműként jelentkezik. *A rossz orvos* nem tette lehetővé annak a világnak bemutatását, mely legközelebb állt Kosztolányihoz: abban a novellában nem nyílhatott lehetőség a gyermekkor tárgyias bemutatására. [...] Ami *A rossz orvos*ban betétnek hatott – a külső világ képe –, itt üdén és változatosan, megtévesztő derűben és kedélyességben bontakozik ki. [...] *A rossz orvos*ban a részletek a lényegnek mondtak ellent. Magának a „rossz orvosnak”, Gaspareknek alakja sem vált érzékelhetővé, pedig funkciója csaknem jelképes volt a cselekményben. *A Pacsirta* Cifra Gézája vagy Kernyei Bélája éppoly érzékletesen megragadott jellemek, mint Vajkayék: ez az érzékletesség avatja annyira hitelessé az egész művet, melynek alapkérdése pedig nehezebben megfogható, mint *A rossz orvos*é.

SŐTÉR István, *Kosztolányi Dezső*, KRITIKA,
1965. 4. sz. (április), 26–34. p.

A nyelvész J. Soltész Katalin a címadás nyelvi formáit vizsgáló tanulmánya több Kosztolányi-mű címét is felsorolja típuspéldái között.

Az irodalmi mű címe nyelvi szempontból kétarcú jelenség. Egyrészt tulajdonnév, egyedi jelölő [...], a beszéd összefüggésében tehát főnévként viselkedik [...]. Ugyanakkor önmagában tekintve, mint a könyv vagy egyéb írásmű felirata, mondat értékű, bár többnyire nem mondat alakú közlés [...]. A címek nyelvi változatossága, vagyis az a kérdés, hogy miféle szók, szókapcsolatok, szintagmák, mondatföredékek, hiányos, teljes, sőt összetett mondatok szerepelhetnek címként, tehát tulajdonnévként, önmagában is elég érdekes ahhoz, hogy felhívja a nyelvész figyelmét; de a címek vizsgálata az irodalomtörténet számára is tanulságos. [...] A könyv hőséneke neve mint cím a XX. században viszonylag ritkább: *Édes Anna* (Kosztolányi Dezső 1926.), [...]. A könyvcímnek

egyebek között a jóhangzás követelményeit is ki kell elégítenie. Ezért találkozunk gyakran azzal a törekvéssel, hogy a címet arányosan, ritmikusan alakítsák ki. Ilyenek az x és y típusú, szimmetrikus címek [...]. Itt-ott alliteráló könyvcímekkel is találkozunk: [...] *Béla, a buta* (Kosztolányi Dezső 1920.), [...]. Babits, Tóth Árpád, Kosztolányi és József Attila versei között egyaránt gyakori az a címtípus, amelynek tömeges jelentkezését először Adynál figyelhettük meg: a versszöveg egy töredékének – de nem a kezdősornak – változatlan vagy módosított formában való kivetítése. Szó szerinti versrészetek: [...] *Akarsz-e játszani* (Kosztolányi), [...]. Módosított szöveg-töredék [...] Kosztolányinál: *Síppal, dobbal, nádi hegedűvel* („és síppal dobbal / kísérték el aprócska szellemek”), [...].

J. SOLTÉSZ Katalin, *A címadás nyelvi formái a magyar irodalomban*, MAGYAR NYELVŐR, 1965. 2. sz. (április–június), 174–187. p.

A magyar irodalom története kézikönyv Kosztolányi szócikkében *A rossz orvos* csak egy mondatot kap, a *Regényei* című fejezet első mondatát: „Ebben a műfajban *A rossz orvos* (1921) az egyetlen korábbi kísérlete.” Kiss Ferenc a két kötet novellái közül pedig csak a *Szemetest* tartja említésre méltónak, magukra a kötetekre pedig egyáltalán nem tér ki.

Első köteteiben (*Boszorkányos esték*, 1908; *Bolondok*, 1911) alig van olyan történet, mely konkrét látványból, valóságos élethelyzetből bontakozna ki. Általában valamilyen különös érzést tárgyasítás ezekben is [akár a korszak többi művében], de nem határozott indulatot vagy felismerést, hanem ismét csak a maga megnevezhetetlen morbid izgalmakkal vegyes zaklatottságát. [...] Ekkori köteteinek – *Őszi koncert*, *Kártya* (versek, 1911), *Beteg lelkek* (novellák, 1912), *Mágia* (versek, 1912) – halálkultuszában, borzongásaiban, ellankadásaiban és tobzódó lázaiban a hatáskeltő szándéknak éppoly nagy szerepe van, mint a belső kényszernek. [...] Eme válságjelekkel

párhuzamosan, nagy megszakításokkal és erőltenebbül ugyan, de viszonylag épen működik írásaiban egy termékenyebb hajlam is: a szociális indítékú lázadás és az esett, kiszolgáltatott emberek iránti részvét. Ez öltött érdekes és eredeti formát már az egészen korai *Sakkmat*tban, s ez a magasabbrendű érdekeltség emeli ekkori darabjai fölé *Szeretlek, Egy régi tárca, A szemetes* és *Appendicitis* című novelláit. Erejüket és elevenségüket az adja, hogy a mondandó, ami bennük életre kel, olyan határozott értelmű, humánus tartalmú érzelmi vagy gondolati lelemény, mely a költőt is intenzívebben, sürgetőbben ösztönzi átérző, beleélő epikus képességeinek mozgósítására. [...] Ekkori [közvetlenül a világháború előtt és alatt megjelent] kötetekben – *Mécs* (1913), *Lánc, lánc, eszterlánc* (1914), *Öcsém* (1915), *Bűbájosok* (1916), *Mák* (1916), *Tinta* (rajzok, 1916), *Káin* (1918) – a felelősség növekedését a nagymérvű stílusfordulat is jelzi. Emlékezéshez szokott fátyolos hangja most a közelgő fordulathoz szigorodik. A mindennapok égető gondjairól írván, anyagát is mindinkább a közeli valóságból meríti. Higgadtabbak, tisztábbak és hatásosabbak azok a művei, melyekben új, súlyosabb mondandói öltenek formát. Az élet természetes értékei iránt megújult fogékonyságról s az ehhez igazodó stílusról a *Tinta* című kötetének tanulságos, szép rajzaiban igen nagy nyomatékkal beszél. Az előadás világosságára, a vers- és novellaépítés ökonómiájára kezdettől nagy gondot fordított, most azonban maga a látás, az alakok, élethelyzetek és a művek egész elgondolása is természetesebb, realisztikusabb lesz. A szeszélyes képzelet mellett az eddiginél nagyobb szerephez jut a pontos megfigyelés, a fantasztikum mellett a közvetlenül emberi és társadalmi jelentőség (*A gipszangyal, Káin*). [...] Ifjúkori novella-termésében viszonylag kevés a maradandó. A rajta kívül álló világból eleinte keveset lát, s amit lát, azt is a maga lázas képzeletének izgalmaihoz hangolja. Ezért a lidérces atmoszféra és a bizarr helyzetek sokasága. Az elmélyülés ígérete ugyan már az egész korai *Sakkmat*tban is benne van, de a Kosztolányi-novella, néhány

szórványos remekmű – *Appendicitis, Szürke glória* – után voltaképpen a harmincas évek elején virágzik ki. Ekkor, maga a műfaj is elsőrendű jelentőségre jut.

Kiss Ferenc, *Kosztolányi Dezső : 1885–1936.*

In: *A magyar irodalom története : 5. A magyar irodalom története 1905-től 1919-ig*, szerkesztette SZABOLCSI Miklós, Budapest, Akadémiai, 1965, 306–333. p.

1967

Az orvostörténész és gyakorló orvos Szállási Árpád több írást is jegyez orvoslás és irodalom kapcsolatáról. E cikkében a magyar irodalom orvosábrázolásainak típusait ismerteti, Gvadányi Józseftől Kosztolányiig.

Az orvos regényhős, a fehér köpeny, az injekciós tű és a műtőlámpa misztikuma mindig mágnesként vonzotta az írók és az olvasók érdeklődését egyaránt. [...] A nagy Nyugat-nemzedék egyik kiváló képviselője, a ragyogó tollú Kosztolányi Dezső prózája sem szűkölködik orvosokban. Az *Édes Anna* igen rokonszenves Moviszter doktora pártatlan bölcselkedéseivel egy kicsit az író szócsöve is. [...] Magától értőddően orvosi tárgyú *A rossz orvos* című kisregény. Dr. Gasperek Artur „az összes orvosi tudományok doktora”, megtestesítője a jovialis, begyepesedett fejű orvosnak. Íme a hangoztatott véleménye: „Újabb elméletek hajítófát se érnek... Mi öreg doktorok tudjuk, hogy mi kell...” Magabiztos, de felületes ténykedése egy három éves kisfiú halálához vezetett. A diftériát enyhe náthaláznak nézte. A fiúcska utolsó kapocs volt szülei felbomló házasságában. Aztán a kis sírhalom végkép összefűzte a két bánatos embert, akik egész életükben az orvost vádolták. Hogy teljes legyen a gyűjtemény, ismerkedjünk meg az *F. F. rejtélyes gyógyulása* című rövid novella, nem a legszimpatikusabb orvosaival. F. F. felügyelőt tűrhetetlen szagok állandó észlelése gyötörte. Orvoshoz fordult. Az egyik Hysteria olfactoria-nak tartotta

és értekezést írt róla egyik bécsi lapba. „Ön a szag Macbethje, aki az orrával kísérteteket szagol...” – mondta szellemeskedve. A másik, fiatal lélekűbűvár a gyermekkor utáni sóvárgást véli felismerni e különös jelenségben. A beteg természetesen nem nyugszik meg és harmadikhoz fordul. Az aztán telibe talál. „Évtizedes orvosi gyakorlattal” a beteg zsebét tapogatja meg, s kihúzza belőle a csomag romlott sajtot. Nyilván tréfából csempészte valaki oda... „Diadalmasan lobogtatta meg azt a leletet, mint híres sebészek műtéteknél a kórokozó daganatot, és azt a fölöttébb becses tanácsot adta a betegnek, hogy máskor ne hordjon a zsebében oly sokáig sajtot. F. F. főfelügyelő az orvosi tanácsért ötven koronát nyújtott át, melyet az orvos eleinte vonakodott elfogadni, de aztán engedett neki. Mindenesetre, gondolta, egy tégl a harmadik emeletes házhoz...” Létezik Moviszter és létezik ez utóbbi típus.

SZÁLLÁSI Árpád, *Az orvos alakja a magyar szépirodalomban*, ORVOSTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK, 1967. 42. sz., 163–185. p.

1972

Belohorszky Pál esszéje Kosztolányi szemléletének filozófiai és pszichológiai gyökereit kutatja. A művészi inspiráció hátterében szerinte Freud álommisztikája és tudatalattiról szóló tanításai, továbbá „a költői analógiának swedenborg-i totalizálása” áll, összekapcsolódva Bergson irracionális musáival.

Mintha létezne egy másik valóság, egy igazabb, sokhangúbb, gazdagabb, melyben talán megoldódnak a szituációk, fölnyílhatnak a „zártságok kapui”. Ebben a titokkergetésben központi szerephez jut az erotika. A testiség, a lebírhatalatlan ösztönlényegűség titkok, ködös, sejtelmes kapcsolatok tartománya. Ezeknek a kérdéseknek faggatását, a leleplezés igényét tiltotta a felvilágosodás előtt a transzcendenciára alapozott világnézet és morál, a romantikában elrejtette az eszményítés, a plátói vonzalom. A századvég itt is feltöri a tilalom-záratokat.

A szecesszió külsőségeiben is megmutatkozó, sőt, éppen a külsőségeiben programosodó életélvezése, hedonizmusa szinte követeli ennek a problémakörnek elemzését, megfigyelését. Már *A rossz orvos*-ban is nagy szerephez jut ez az elem. A fiatal házaspár nem valami szellemi feloldódást keres a házasságban, hanem az élet élvezésének megnyíló lehetőségeit, és amikor unalmassá válik a kapcsolat, gyorsan gondoskodik az örömök pótlásáról.

BELOHORSZKY Pál, *Tragikus öröklét a pillanatban : Gondolatok Kosztolányi Dezső prózájáról*,
VILÁGOSSÁG, 1972. 11. sz. (november), 677–683. p.

1973

A nyelvész Bencze Loránt két Pázmány- és két Kosztolányi-szöveg¹³ stilisztikai elemzését foglalja egy kötetbe, majd az utolsó fejezetben összehasonlítja a két prózai stílust. Indoklásul a bevezetésben többek közt Kosztolányi egyik cikkére hivatkozik, melyben azt írja: „Pázmány Péter közelebb áll hozzám, mint bármely más prózaírónk”.¹⁴

Az *Ezüstbot* elemzése során kitér a mondatok és a cselekmény ritmusára, lélektan és szerkezet egységére. Kiemeli és értelmezi a vonat, a színek és a fények, az Elek név és a bot szerepét. Az elemzés összefoglalását idézzük:

Végigkísérhettük, hogyan kapcsolódnak egymáshoz ritmikusán a novella elemei a különböző rétegekben (bekezdések, asszociációk, képek, igék, ragok stb.). Egyet külön is ki kell emelni: a novella témájának és mondanivalójának megfelelően (idea fixa kialakulása), a bot szó egy sajátos, különböző

¹³ Pázmány Péter: *Isteni igazságra vezérlő kalauz; Öt szép levél*; Kosztolányi Dezső: *Ezüstbot; Narancsszín felhő*.

¹⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A magyar próza atyja*, NYUGAT, 1920. 19–20. sz. (október), 911. p. A cikk *A rossz orvos* utáni számban jelent meg.

nyelvi elemekben megnyilvánuló, de állandó ritmus elhatárolója, középpontja.

BENCZE Loránt, *Kosztolányi Dezső: Ezüstbot*.

In: B. L., *Pázmány Péter és Kosztolányi Dezső prózastílusa*,
Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1973,
(Nyelvtudományi Dolgozatok, 10), 43–66. p.

1975

Belohorszky Pál előző esszéjében kifejtett elméletét gondolja tovább és alkalmazza Kosztolányi regényeinek értelmezésében. *A rossz orvosnak külön fejezetet szentel, Az önzés ösztöne – Szándék és látens érdek* címmel.

Első regénye egy házasság drámája, de a mű túlnő a téma közvetlen lehetőségein, sőt, igazán fontosnak azt érezzük benne, ami az apró tragédia háttérét, magát a világot festi meg. Vilma és István amolyan józan kispolgári életet kezdenek, templomi esküvővel, zongorás, tapétás, cselédes lakással, elhervadó lendülettel, hamar kiábránduló bízással. A napok szürkévé, az esték unalmasakká, hosszadalmasakká, északián réveteggé válnak, mindent megül az enerváltság és életképtelenség porvilága. Ki más lehetne ennek a megavasodott mánornak boldogságcsinálója, mint Gyula, a régi megyebálok híres előtáncosa? Vilma operettes harmóniaigénye, úgy tűnik, ezzel a bonvivánöleléssel végre beérkezik valamilyen igazi rózsaszín-idillbe, és István nem is próbál ellenszegülni, maga már régen külön utakon jár. Egyetlen akadály marad csak, gyermekük, akinek sorsát nehezebb megfelelni, mint a száműzött boldogság közös éveinek terhét. Tépelődóvé, kínlódóvá válik a tervezgetés, a kötelességizű szülői szeretet perlekedik a szabadulásvágygal, és késik a megoldás. A regény minden sorában, félszavában felizzik a türelmetlenség indulata, magában bolygó feszültsége, mely nem találja útját a levezetődésnek. Az elégtelenség, viaskodó egyhelyben topogás felőrli az

idegeket, megrendíti az ítélkezést, elzsibbasztja az éberséget, száműzi az önfegyelmet. Amikor a kisfiuk megbetegszik, ez a lebegő lélekállapot, ez az annyiban nem tudatos szétszórt-ság, amennyiben tudatosan állandósítja egy belső érdek, a tragédia forrása lesz. És egyszercsak fölébred a lelkiismeret, belép életükbe a szorongás, a múlt lidérces emléke, lázálmos megidéződése. Vilma és István örökre magukban hordozzák a vádat, nem mentheti meg őket senki és semmi, mert csak önmaguk előtt bűnösök. A regény sokat emlegetett freudista indíttatása nem a „másoló” lélekábrázolásban, s kísérszövegszerű elemző interpretációban bontakozik ki, hanem a folyamat írói ábrázolásában, melyben egymásba kapcsolódnak, egymást okolják, igazolják az elemek, a sorjázó mozzanatok. Németh Lászlónak igaza volt, amikor megbírálta ezt a kisregényt, mert lélekábrázolása valóban nem tökéletes, de nagy érdeme, hogy nem esik bele a „másoló” lélekfestés hibájába, nem alacsonyítja a cselekményt pusztá kísérszöveggé, szemléltető szituációsorrá. Kísérlet ez a mű, első próbálkozás, melyben mégis megtalálható a későbbi remekművek világának számos eleme. Kosztolányi úgyszólván csak az apróságokra figyel, minden mondatot, szituációtöredéket olyan pontosan, sokoldalúan kidolgoz, megmintáz, hogy bármelyikből vers is születhetne; regénye így számtalan mikroműalkotás foglalta egyszersmind. Már ebből az első munkából kiderül, hogy vérbeli regényíró forgatja, rendezgeti ezeket a miniatúrákat, mert nem szabdalják szakaszossá a művet, hanem az egész részeként is tökéletesek tudnak lenni, anélkül, hogy elveszítenék azt a fényüket, ami kiszakíttóságukban is teljessé sugározza őket. Vilma és István ösztönösen engedelmeskedik a belső követelésnek, mely az eseményeket a szakadék felé tereli; a tudatalatti, a látens érdek mindent irányít a háttérből. A házaspár önmaga áldozata lesz, a lelkiismeret évek múltán ébredő figyelmeztetése megtalálja az események titkos rúgóit, a véletlenben tükrözi a szükségszerűt, az önkénytelenben megmutatja a szándékosat. A regénynek inkább az a

hibája, hogy egymáshoz ötvöződő elemei olykor híján vannak annak az összevonó és válogató vonzásnak, amit a lélektani szükségszerűségnek kellene bennük megteremtenie. Nem érezzük azt, hogy ami itt megtörtént, az *csak* így történhetett, bár azt sem vonhatjuk kétségbe, hogy így is történhetett: valamikor, valakivel. Ez a megszorítás kicsit megcsonkítja a műhatókéességét, több benne a kuriózum, mint a megrendítő valóságosság; a későbbi sikerek megengedik, hogy ironikusan fogalmazzunk: itt még több a próba, mint a szerencse. Ezért érezzük a tartalmi mondanivalót is egy kicsit sugalmazottnak, valamelyest előregyártottnak. Az akarat, az ösztön utat tör magának erkölcsön, belátáson, kötelességen keresztül is. Persze a külső, a társadalmi ítékezésben a házaspár ártatlan, hiszen mindent megtett, ami csak tőle tellett. Ez az erkölcs, ez az igazság éppen azért hazug, mert ennyire forgatható, ennyire idomítható és magyarázható. A belső felelősség erkölcsé, az individuális erkölcs, mely független a társadalmi ítélekezéstől és normától, a valódi lényeggel, az egyedüli igazzal érintkezik, ezért olyan vergődő annak az útja, aki ehhez a szubjektív mércéhez tud csak kötődni. Kosztolányi már *A rossz orvosban* megkezdi harcát a társadalmi erkölcsiség feltételes biztonságrendje és hitelessége ellen. Úgy érvel, hogy megmutatja az egyetlen abszolút alapot, mely szerinte magja lehet a törvénynek és ítékezésnek, feltárja az én világát. És az szinte megfejthetetlen, kifürkészhetetlen, indokaiban, indítékaiban kuszán sokhangú, összetett. Hogyan lehetne akkor igazságosan, objektív pártatlansággal egy általános törvény jármába terelni azt, ami csak önmagában teljes, de még önmaga számára is ismeretlen?

BELOHORSZKY Pál, *A „szép” morálja : Kosztolányi Dezső regényei*, IRODALOMTÖRTÉNET, 1975. 3. sz., 552–590. p.

1977

Egy 1977-es novellaválogatásba a szerkesztő Márványi Judit a *Béla, a buta*ból két, *A rossz orvos*ból egy elbeszélést vett fel.¹⁵ Az utószóban – Kosztolányi témáit számba véve – az előbbi kötet más novelláira is utal.

Kosztolányi esztéta lélek volt; s ez nem ellentéte a morálisnak – legalábbis nem okvetlenül az; egyik változata is lehet. Az ő számára egy magatartás olcsó hazugsága, hamissága volt leginkább csúf: tehát ellenszenves, sőt amorális. Amennyire gyönyörű, ha egy féreglétre töpörödött élet ráébred ember voltára, méltóságára – annyira visszás, taszító, ha ezt a méltóságot valamilyen fogyatékoságból, gyöngeségből meríti. A lármás koldusokat is finnyásan figyelte – s ebben van valami polgári értetlenség is. De megírta, szembefordulva a konvencióval, irodalmi hagyományokkal, a zsarnok betegek, a szálnalmat zsarolók s az őket szolgálók gazdag, undok kollekcióját. Holott szánta a szenvedőket. [...] A betegek önzése, cudar méltósága témaként mégis élete végéig elkíséri. *A szegény kis beteg* 1902-ben jelenik meg, 1905-ben a *Sakkmatt*, 1917-ben a *Fogfájás*, 1918-ban az *Apa*, az *Üvegszem*, 1934-ben a *Róza néni*. Rokonszenves hősei, a csöndesek, háttérbe húzódva, rendszerint nagyon gyorsan, észrevétlenül halnak meg egy hatalmas, évtizedek óta gyakorló méltóságos beteg uralmának árnyékában. [...] Novellái arról tanuskodnak, hogy a jellemben is a sorsra figyel. Hőseinek többsége szürke, kaptafa-sorsú, s a novellák konfliktusa onnan származik, hogy ebből az életből kitörni akarva megpróbálnak valamilyen tartást kialakítani, valamilyen szerepbe belebújni, hogy egyáltalán legyenek. [...] *Szegény Béla, a buta* is ott ragad a házban, ahol éveken át jogi vizsgákra készült, csöndes és jó menyasszonyra talált, a cselédlánynak segédkezik a ház

¹⁵ *Béla, a buta; Apa; A nagy család*

körüli teendőikben és magánügyeiben is, s egy képet bámul naphosszat: két szelíd őzikét. Olykor pedig fölsóhajt: hej, Marcsa, ilyen az élet, Marcsa. Bizony ilyen. A részvét vagy megvetés alternatívája hamis. Majdhogynem szeretetreméltóak, annyira szájalmasak. [...] De gyűlölte azokat a gazdagokat, akik pisztrángeszegetés közben a gazdasági válságról, a nyomorról csevegnek. [...] Az *Apa* főnöke rókára emlékezteti. [...] Kosztolányi, az elnéző és okos, elmondhatta volna, hogy nem gyűlöletre, szeretetre született. Mégis gyűlölte azokat, akik megsértették, amit a legtöbbre becsült, az élet legfontosabb, törekény kincsének tartott: az emberi méltóságot. [...] Kovács János, Mátyás, Béla, a buta élete szomorúan, sötétan ostoba. Annál nagyobb bűn, vélte Kosztolányi, kíméletlenül, gorombán-gőgösen bánni velük.

MÁRVÁNYI Judit, *A novellista Kosztolányi*.

In: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Kulcs*,

Budapest, Szépirodalmi, 1977, 533–582. p.

Rónay László Kosztolányi élet- és pályarajza a két 1920-as kötet darbjainak keletkezése hátterében Kosztolányinak az ellenforradalmi rendszer hatalomra kerülése utáni egzisztenciális és morális válságát látja, melytől más kortársai sem voltak mentesek.

[...] ekkor az egész magyar irodalom mély belső válságba zuhant vissza, hogy az írók, akik őszinte és lelkes érzelmekkel fogadták a forradalmakat, a bukást követve pesszimizmusba hullottak. Babits megírja a Magyar költő 1919-ben-t, Juhász Gyula a Magyarság munkatársai közé szegődik [...]. Valamennyiük közül Kosztolányi került legmesszebbre a közös ideáloktól. Eltaszította azoktól hirtelen föltámadt kiábrándulása s fellobbanó érdeklődése, mely az új rendszer kiszolgálójává tette. Érzelmek dominálnak, ismét lelkesedik, nem mérlegel. Hamarosan ráébred azonban, hogy helyzete tarthatatlanná vált. Régi barátai elfordulnak tőle, új kenyeres társai pedig nem is titkolják idegenkedésüket. Reménytelenül,

tétován tájékozódik. [...] Keserűbbnek, reménytelenebbnek látja az új nemzedék, a legfiatalabbak sorsát. Benne magában is megroppan valami. Válságáról hiteles képet kapunk a *Béla, a buta* (1920) egyik-másik elbeszélésében. [...] Az *Ezüstbotban* arról vall, hogy az ember lassan elveszíti akaratát, s a tárgyak, az események végzetes vonzásába kerül. S talán nem rugaszkodunk el a valóságtól, ha *A jó bíró* esendősége és székszepe mögött azt az írói felfogást feltételezzük, mely szerint a korabeli perek igazságtartalma is meglehetősen vitatható. Vannak persze ekkor is hibátlan, teljes remeklései, mint például az *Apa* című elbeszélése. [...] Ez és ehhez hasonló alkotások jelzik, hogy van hová, merre továbblépnie, megvan az érett művészi tehetsége, hogy leküzdje válságát, hogy felelősen abból a kiábrándultságból, melyet az események keltettek benne, de amelyet maga csak fokozott kisserű reflexeivel. De ehhez meg kell találnia egy új műfaj, a regény fogódzóját. [...] Amikor 1919-ben hatalomra jutott az ellenforradalmi rendszer, néhány heti zűrzavar után félelemben dermedt egész Magyarország. [...] Támadásba lendültek a konzervatív irodalom képviselői [...]. Az első kiábrándult számvetések után a legjobbak hamarosan megértették, hogy errefelé nem vezethet út számukra, hacsak nem akarnak olyan fékevesztett uszítói lenni az ellenforradalmi rendszernek, mint például Szabó Dezső lett [...]. A nála morálisabbak – és a java írók ilyenek voltak – műhelyeikbe húzódtak vissza. Oda vonult vissza Kosztolányi is, aki az első *Pardon*-botrányok után világosan látta, hogy helytelen útra tért. Ilyen jellegzetesen elméleti műhelyproblémát vitatott meg a *Nyugat* mindjárt 1920 elején, és éppen Kosztolányi kezdeményezésére,¹⁶ aki

¹⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Tanulmány egy versről*, NYUGAT, 1920. 3–4. sz. (február), 204–211. p. – „A Nyugat februári számában közzétett írással (Tanulmány egy versről) számos cikk foglalkozott: a Nyugat márciusi számában Dóczy Jenő, Tóth Árpád, Gellért Oszkár és Móricz Zsigmond, a mostanában Kardos István, Kabos Ede és Pásztor Árpád szól hozzá, közvetlenül vagy közvetve, a Magyar Műza márciusi 15. füzetében pedig egy cikk vitázik vele. Ezenkívül nagyon sok levelet kaptam ismeretlenektől, nem-hivatásos íróktól, olvasóktól,

alighanem ezzel a gesztusával akart visszatérni oda, ahonnan magamagát zárta ki, amikor az *Új Nemzedék*hez szegődött. [...] Közvetettebb formában is vall ekkori lelkiállapotáról és világszemléletéről. 1921-ben jelent meg a *Rossz orvos* című kötete egy már-már kisregény terjedelmű elbeszéléssel, a címadóval, és több kisebb novellával, melyek lényegesen egységesebbek és találóbbak ennél. Az *Égi jogászban* érzékeltes portrét rajzol e korról, mely elbeszéléseinek és cikkeinek háttere [...]. Egészen természetes, hogy ilyen körülmények között a hirdetett és kodifikált igazság maga is csak relatív lehet. Ezt a gondolatot – mely egyébként vissza-visszatérő mozzanatja írásainak – az *Öt évi fegyházban* fejti ki, melyben egy képtelen helyzet készíti előbb a rábízott ügy újragondolására az ügyészt, majd komoly önvizsgálatra is. S nemcsak ő érzi úgy e kötetben, hogy „szorongatott”; néhol valósággal karkai képek villannak fel az eldologiasodott világ és az embertelenített ügyvitel jelképezésére (*Örült*). Másutt [az *Égi jogászban*] jelképpé emeli „a magyar költőt” [...]. A *Rossz orvos*, bár kétségtelenül több halvány elbeszélést tartalmaz, előrehaladás az elbeszélő pályáján. Ezekben a sorsportrékban kísérletezi ki ugyanis azt a novellatípust, melyben oly nagy szerepe jut a véletlennek s az élet apró kis eseményeinek, melyeket előre nem lehet látni és kiszámítani, de amelyek mégis meghatározó erővel változtatják meg vagy motiválják az emberi élet menetét. Van ebben valami ötletszerűség, hiszen a véletlen sosem engedelmeskedik a törvényeknek. De az élet viszonyait, azokat az emberi reakciókat, melyeket csak a nagyon figyelmes írói tekintet vesz észre, ezzel a módszerrel lehet a legközelebb hozni az olvasóhoz. [...] Maga a címadó kisregény – melyet írója aligha nevezett volna regénynek – alapján eléggé halvány. A pálya változásai szempontjából mégis érdekes, hiszen Kosztolányi először tesz kísérletet, hogy

akik üdvözöltek felszólalásomért s megjegyzéseket fűztek fejtegetésemhez.” – lásd Kosztolányi Dezső, *Még egy szó a versbírálatról*, NYUGAT, 1920. 7–8. sz. (április), 447–448. p.

nagyobb formában is alkalmazza a freudizmus meglátásait. [...] *A rossz orvos* azt a tételt igazolja, hogy az ember tetteinek mindig van oka és indítéka. A „tudat” és a „tudattalan” viszonyának problémáját fejt ki egy meglehetősen extrém cselekmény keretében.

RÓNAY László, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Gondolat, 1977, 93–94., 98–100. p.

1979

Kiss Ferenc Kosztolányi „érett” alkotói korszakát elemző nagylélegzetű monográfiája egész fejezetet szán *A rossz orvos* elemzésének.

A pálya fontosabb eseményei a politika színterén zajlottak 1919–21-ben, legnagyobb figyelmet az a műve keltett, a *Nero*, mely e nagy színtér elvadulásának élményében fogant. A tehetség önmagához való hűségét mi sem példázhatja beszédesebben, mint az, hogy Kosztolányi a közszereplés e zsúfolt hónapjaiban sem hagyta kiaknázatlanul a napi események mögött zajló „magánemberi” drámák ihleteit. Amit fia betegsége során, annak válságos pillanataiban átélt, nagy poémája, a *Most elbeszélem azt a hónapot...*¹⁷ után is foglalkoztatja. [...] Hogy Kosztolányi a maga *Bűn és bűnhődés*-ét akarta megírni e művében, bizonyára mehökkentő állítás. Pedig a szándék eléggé szembeötlő. Maga a büntudat csak az elbeszélés második felében nyomul előtérbe, de lényegében az egész történet miatta íródott: elhatalmasodását s feloldódásának drámáját készíti elő. Már a házastársak szerelme is azért hült ki, s került napirendre a válás, hogy gyermekük megbetegedésekor hanyagok, felelőtlenek lehessenek. [...] A férj figyelmét a hivatali munka vonja el, s csak délután jut eszébe, hogy orvosért

¹⁷ Ismereteink szerint a vers későbbi, mint *A rossz orvos*, mely először 1920 szeptemberében jelent meg a *Nyugatban*, míg a vers decemberben, *Torokgyík* címmel, „»A bús férfi panaszai« című készülő verssorozatból” mottóval: ÚJ MAGYAR SZEMLE, 1920. 2–3. sz. (december), 295–302. p.

kellene mennie, s mikor elindul, három fiáker sem áll meg az intésére. Így folyamodik felesége Gasperekhez, akit korábban maguk közt gyógykovácsként emlegettek, s akiről egyébként is lerí, hogy svádája kontárságot álcáz. S ez, az ábrázolás által nagyon is leleplezett felelőtlenség később, a visszaemlékezés egymást gyötörő tortúrái során tételesen, vádként is formát ölt: gyilkosok, mint volt cselédjük, aki megfojtotta csecsemőjét. Az asszony irtózáttal tiltakozik, de nem fogja be a fülét, provokálja a kegyetlen igazság kibeszélését, s a férj sem tud meglenni e nélkül a bűnhődés nélkül. [...] A vezeklés egyszersmind életpótló öncsalás is, s Kosztolányi művészi ösztöne nem is engedi morális drámává súlyosodni a gyötördést. Ehhez nem elég súlyosak, kapcsolatuk az értékek világával nem elég szoros. Raszkolnyikov bűnhődésre ezért képtelenek: az „artézi meleg” hiányzik belőlük. Vezeklésük ezért a tudomásul vett reménytelenség csöndes és sivár lapálya felé lejt. Megritkul körülöttük a levegő, elfakul a társadalmi háttér, így bűnhődésük egy szándékoltan fölnagyított lélektani válság steril képletévé fakul. S ezzel természetesen az osztály szerepvégzését példázó jelentés is elmosódik, s a bűnhődés szenvelgéssé hígul. Nem állíthatjuk, hogy az utóbbi kudarc, tehát a dráma elsikkadása a társadalmi motiváció elhanyagolásából ered. A figurák természete, a szerkesztés, a cselekmény tagolódása, menete mind drámaellenes. A vétség emlékké távolodik, mikor a cselekmény új fejezetét az író ráépíti, s hozzá megmarad a maga elszigeteltségében. István és Vilma új életének válságát erőszakoltan és elnagyoltan inkább közli, mint ábrázolja Kosztolányi, hogy az emlék központi szerephez juthasson. [...] Ehhez képest új házassága is hanyagolható ügy. A veszteség, amiért a büntudat rajtuk így elhatalmasodik, tehát a gyermek, csak akkor jelenik meg, amikor már a betegség is jelen van. Utána pedig már csak a szülői szeretetből való tudásunk alapján hihetjük el a gyötrelmet, mely miatta támadt. Színéről tehát nem látható a gyermek iránti szeretet, s alakjához nem társul egy tartalmasabb, színesebb élettáj emléke, ami a veszteség

súlyát növelhetné, ami fájdalmas kontrasztként hitelesíthetné a szenvedés líráját. Sőt, maguk a szülők sem igazán élő figurák. Aztán a betegség idején éppen esedékes válasz sem olyan nagy ügy, az új kapcsolat sem foglalja el úgy a szülőket, hogy emiatt később a büntudatuk is fölszakadjon. Akik természetükénél fogva mindenben langyosak, a vezeklésvágyban csak azért szenvedélyesek, mert az írói elgondolás így kívánja. Igaz, hogy a művészi ösztön végül számol az alakok emberi minőségével, súlyával, s vezeklésüket a reménytelenség elégikusan elcsituló ütemeivel zárja. S ha az intonáció finom és tétova előkészítő szakaszaira, s a halál és a bűnhődés izgatottabb felvonásait végül lezáró monoton szomorúságra gondolunk, drámai kompozíció helyett jól átgondolt zenei szisztémát ismerhetünk fel a szerkesztésben. Ettől azonban nem lesz jobb a mű. Azért sem, mert Gasperek előbb talányossá, aztán jovialis szörnyeteggé rajzolt alakja olyan eredeti, szerepe olyan fontos, hogy az elbeszélés közepe táján azt lehet hinni – mint a cím is hangsúlyozza – elsősorban róla szól a történet. Tehát elvonja a figyelmet a mélyebbnek tetsző mondandóról. Nagyobb baj, hogy ez a mélyebb mondandó; a szeretet szükségése, elmulasztásának következménye: a reménytelenség, a feloldás hiányának tragikuma – melyre a zenei szerkezet is felhívja a figyelmet – mint létfilozófia szintén epikaellenes mivoltában nehezül a műre. A reménytelenség lírizáló reflexiókban szinte készen áll, hogy ráolvastassék a laza figurák kimódolt állapotaira. Olykor iskolásan, mint minden dogmatikusan érvényesülő meggyőződés. A megválthatatlanság sem ráeszmélésszerű fejleményként következik itt be, hanem a létezésélmény depresszív rétegének elhatalmasodása okán, annak döntése folytán. A második egymásra találás szánalmat és szeretetet termő lapályára nem hullanak ezek a figurák: létezésük eleve ezen a szinten mozog: erősebb kötés, hevesebb szenvedély sohasem fűzte vagy taszította őket. A halál-tudat nem teszi drámaibbá az életet, a trauma nem rejti magában új életfordulat esélyét. Amíg a gyerekek meg nem hal, s még

nyitott s izgalmas a cselekmény, míg a civakodás tart, még van remény valami legalább bizarr kifejlésre, de aztán kitetszik, hogy egy determinált folyamat medrébe zártan vegetálnak ezek a figurák, s nem képesek valamiféle szabadság szeszélye szerint, tehát nyitottan, azaz regényesen létezni: a *szörnyűség*, amely a kinti világból is olyan vásári mivoltában mutatja arcát, csak paralizálja a cselekvőkedvet. Az egzisztencializmus szabadság-tanának legnagyobb poétikai nyereségét tehát ez a létfilozófia még nem ismeri. A nagy oroszok emberbe vetett hite pedig már hiányzik belőle. Önmaga lehetőségeit ezért keresi a lírai feloldást ígérő elégikus kizengés decrescendójában. Hogy ez a megoldás törvényszerűen következik a figurák természetéből is, az nem szorul bizonyításra, így tehát az előkészítés vonatottsága, a vezeklés huzamossága, majd a lassú elcsitulás sem ügyetlenség műve, nem egy novellára való ötlet romlik itt el, s nem a bőbeszédűség miatt: a kudarc az emberszemlélet s a koncepció következménye. Elképzelni is nehéz, hogyan lehetne jó novella ebből a terjedelmes elbeszélésből. [...] a kibeszéléssel kezdődik a dráma tetőzése, azaz kezdődne, ha ez a kibeszélés valami tabut nevezne meg, valami masszív fojtást szakítana át. Akkor az átszakítás utáni állapotot elég volna sejtetni. Itt azonban már nem létkérdés István és Vilma kapcsolata, s nem sért erős törvényt a kibeszélés sem, ezért sorsláttató pillanatok megragadása helyett szükségképpen időzik hosszabb folyamatoknál az író. Így lett műve se regény, se novella, hanem elbeszélés, melyben mindent megmagyaráz, életrajz vázlatokat sző a cselekménybe, több súlypontot is alkot, időben, térben épp olyan lazán, ráérősen mozogva, amilyen céltalan és magtalan az ábrázolt világ. Sem a benne, sem a fölötte való szemlélődés lehetőségeit nem tudja kiaknázni, pedig csak akkor ír igazán jó művet, amikor mindkettőre képes.

A rossz orvos részletes értelmezése mellett Kiss Ferenc a két kötet egyéb írásai közül még hármat említ. Az *Égi jogászt* Kosztolányi

személyes összeomlásának kivetítéseként, az *Üvegszemet* a *Pacsirta*, a *Legendát* az *Aranysárkány* egyik előzményeként.

A forradalom bizony nem hozta meg azt a békét, amelyre Kosztolányi vágyakozott. Nem is hozhatta, hisz folytatása volt a harcnak, egyszersmind kezdete is egy zaklatott, lázár folyamatnak, melyről nem lehetett tudni, hol áll meg. Ez a bizonytalanság önmagában is eléggé nyugtalanította azokat, akik ki bizalommal, ki kényszerűségből – inkább tudomásul vették, mint csinálták a forradalmat. Kosztolányit a maga személyes veszteségei is bénították. A barátait, ismerőseit pusztító járvány – a spanyol – őket is eléri, unokaöccsét, Csáth Gézáat a morfium öli meg, s bekövetkezik, ami előtte csak balsejtelmekben rémlett fel eddig: Szabadka is elvész. „Az első halálos csapás most érte” – írja erről így, külön hangsúllyal Kosztolányiné. „Napokig nem mozdul ki a házból, égő arccal mered maga elé. Nem akarja hinni, nem akar belenyugodni. Kétségbeesve lázadozik. Fuldoklik a fájdalomtól.”¹⁸ Ez a megdöbbenés a történelmi ösztön előrejelző képességére nézve is tanulságos, kivált Ady látnoki megérzéseinek ismeretében, de jelen összefüggésben maga a kétségbeesés a fontos. *Magyar költő sikolya Európa költőihöz*¹⁹ című verse, *Égi jogász* című elbeszélése csak alátámasztja a Kosztolányiné által felidézett állapot hitelét: a megrendültség a személyiség egészét meg rázza, az életkedv gyökerét is érinti.

[...]

A fél szemét elvesztő férj egyszerre képtelen elhinni, hogy felesége továbbra is szeretheti. Egyensúlya teljesen megbomlik [...]. Igaz, [...] a férfi bölcsességét egy megromlott képzelet motiválja, de a maga brutális módján mégis a *Pacsirta* alapelményének gyökerére utal. Arra, hogy az egészségesek áldozata

¹⁸ Kosztolányiné 1938, 229.

¹⁹ A vers először *Sikoly* címmel jelent meg, Új Idők, 1919. 11. sz. (március 16.), 195. p.

a betegek szolgálatában természetellenes. Természetellenes, de egy nagyobb, nemesebb emberi törvény értelmében mégis kötelező. S e törvény őszinte és ösztönös tisztelete mindig ürmöt kever Kosztolányi felszabadult, boldog pillanataiba.

[...]

Ami az *Aranysárkány*ban valóban kritikává alakult, vagyis Novák szűkebb és tágabb környezete, annak előzményei csak töredékesen lelhetők fel az életmű korábbi szakaszaiban. A *Nero* előzményeként említett *Tréfa*²⁰ diákizgalmai, ha távolról is, de tartalmazznak rokon mozzanatokot. A Hedda-szerelem költői feloldozásának példájaként említett *A rossz baba karrierjében*²¹ Hilda előképére ismerhetünk. Az öccséről szóló *Életrajz*²² adatai szerint gyerekkorukban a Kosztolányi-fiúk is a cigarettakínálás gesztusaival – „kérlek szépen”, „kérlek alássan” – utánozták a felnőtteket, s ugyanitt beszélt arról is a költő, hogy milyen élesnek érezték a két világ közt a különbséget (*Öcsém*, 6.). Egyik novellájában az iskolába beidézett szülők a fiaikra emlékeztetnek (*Miklóska*),²³ a *Legendában* a diákévek iránti figyelem már a múlt idő metafizikáját sejtí és sejteti. A *Leányok*²⁴ című novella Gyulája és a sok lánytestvérrel megáldott regénybeli Oláh Gyuszi bizonyára egyazon emlékből nőttek. Névtelen levelekről s arcátlan csomagokról az 1919 utáni levelezés tudósít. A Novákot istápoló öreglány, Pepike figurájában Pacsirta emléke kísért. A vidéki szürkeségben elmerülő Hilda számára egy színházi este olyasfajta „esemény”, mint a *Piros köd*-beli²⁵ gazdafeleség számára egy orfeumi este. Ezek lennének tehát az életmű *Aranysárkány* felé mutató mozzanatai. Leltárszerű felsorolásuk csak pórétben tüntette ki, hogy milyen töredékesek, mennyire esetlegesek, s

²⁰ Lásd *Páva* 1911, 118–129. p.

²¹ Lásd *Bolondok* 1911, 54–66. p.

²² Lásd *Öcsém* 1915, 4–9. p.

²³ Lásd *Káin* 1918, 48–54. p.

²⁴ Lásd *A vonat megáll* 1912, 46–56. p.

²⁵ Lásd *Káin* 1918, 55–62. p.

így indirekt módon azt is, hogy az új regény mennyire a maga idejének műve, egységében az anyag sugalmainál mennyivel fontosabb az alapeszme ujjsmutatása.

Kiss Ferenc, *A rossz orvos*. In: K. F., *Az érett Kosztolányi*, Budapest, Akadémiai, 1979, (Irodalomtörténeti Könyvtár, 34), 165–174., 76., 187., 215. p.

1985

Levendel Júlia ismeretterjesztő Kosztolányi-életrajza röviden bemutatja *A rossz orvos* cselekményét, értelmezésében pedig Kiss Ferenc 1979-es monográfiájára hivatkozik, illetve csatlakozik az abban megfogalmazottakhoz.

István, a minisztériumi vezető hivatalnok csöppet sem hasonlít az *Édes Anna* Vízzy Kornéljához, nem a gyűlölt „közéleti kitűnőség” megtestesítője – olykor Kosztolányi szól általa. [...] István kezdeményezi a bűnhődést, szenvedve és kíméletlenül, de az önmegváltás esélye nélkül. Lényeges felismerésekre jut, de sem magának, sem Vilmának nem segít élni – mondja, mondja bűnük tényeit, szinte kéjelegve, új élet- és tudatformájának megfelelően ebbe ragadva, mint Csehov drámáinak, novelláinak szereplői [...]. Ő tudja azt is, hogy „a pokolban vannak”, örökre „a kárhozat lángjai között”, és nem lehet semmiféle külső megbocsátásban reménykedniük. *A rossz orvosban* természetesen kamatoztatja Kosztolányi meghatározó irodalmi, filozófiai élményeit – nem nehéz bizonyítani a freudizmus vagy a klasszikus orosz irodalom hatását, de ez a hatás mindenütt áttételes, feldolgozott, és a mű sehol sem lesz illusztratív vagy tételes. Először is Kosztolányi igazi embereket és igazi élethelyzeteket ábrázol, az egész történetből pedig elementáris erővel – s itt első ízben – sugárzik az a meggyőződés, hogy minden itt a földön intéződik el. Ahogyan utolsó nagy versében, a *Szeptemberi áhítatban* is a „pogány igazság”-hoz fordul, úgy *A rossz orvosban*, pokoljárása kellős közepén már

érti és megérteti, hogy az ember maga alakítja életét, boldogságáért vagy boldogtalanságáért egyedül ő a felelős, és hogy minden bűn a földön büntetettik meg. Szeretetet elvesztő vagy sohasem ismerő szereplőit iszonyodva nézi Kosztolányi – és megrendülten is. Emberséges figyelme, részvétele a lehúzó látomásokat is áthatja: „Évről évre így koptak, fáradtak, és mentek a biztos halál felé”, – írja a kisregény végén, s ebben a mondatban nemcsak Vilmárról és Istvánról van szó, hanem minden tántorgó, szenvedő, reménytelenül vegetáló emberről – a *Pacsirta* és az *Aranysárkány* szereplőiről is.

LEVENDEL Júlia, *Így élt Kosztolányi Dezső*, Budapest, Móra, 1985, (Így élt...), 138–141. p.

Rónay László második – „vallomások és emlékezések tükrében” megmutatott – Kosztolányi-pályarajzának elemzései csak a megfogalmazásban térnek el az előző kötetében megrajzolt képtől.

Válságáról hiteles képet rajzol a *Béla, a buta* (1920) című kötet egyik-másik elbeszélése; az *Ezüst bot*ban például arról ír, hogy az ember lassan elveszti legértékesebb kincsét, az akaratát, mert a tárgyak s szeszélyesen egymásra következő események rabja lesz. A *jó bíró* című elbeszélésben pedig arra a véleményre jut, hogy a perek – e korszak a kommunisták elleni perekről is hírhedt – igazságtartalma általában meglehetősen vitatható. Kosztolányira jellemző, hogy legnagyobb válságaira mindig az irodalomban kereste az orvosságot. Ez történt ezúttal is. Amikor tisztázta magában, hogy az Új Nemzedékben elveivel és írói nézeteivel össze nem egyeztethető szerepet vállalt, igyekezett visszatérni korábbi barátaihoz és a régi közegbe. Önvizsgálatainak és számvetéseinek sora nem véletlenül kezdődött a Nyugatban. A lelkiismeret-vizsgálat és a számvetés gesztusa lesz következő korszakainak legfontosabb motívuma, az érett író művészetének megalapozója. [...] Rövid és dicstelen szereplése után Kosztolányi teljesen kiábrándult a politikai életből. Egyre-másra jelentette

meg olyan jellegű tárcáit, melyekben az „alkonyuló társadalom” gyengeségeiről írt, különös figyelmet szentelve a kultúra elhanyagolt ügyének. De önmagáról, sebzett, bizonytalan életérzéséről is elárul egyet-mást ezekben az írásokban [...] Ez az önszemlélet, lelkiismeret-vizsgálat lesz első igazán jó regényének, a *Néró, a véres költőnek* kiindulópontja s egyik legfontosabb ihletője. Sorrendben megelőzi ezt *A rossz orvos*, amely 1921-ben jelent meg. Az ilyen címmel kiadott kötetben nem a kisregény igazán jelentős, hanem a mellette közölt elbeszélések, melyekben kendőzés nélkül, hitelesen ábrázolja az elembertelenedett élet jellemzőit.

RÓNAY László, „*Ki volt ez a varázsló?*” :
Kosztolányi Dezső a vallomások és emlékezések tükrében,
 Budapest, Kozmosz Könyvek, 1985, 78., 80. p.

Szörényi László figyelme, Kosztolányi regényeinek motiváló tényezőit kutatva – a *Pacsirta* kapcsán –, először egy regényterv, a *Mostoha*²⁶ felé irányul. Tanulmánya elején elgondolkodik azon, vajon miért nem készült el a Csáth Gézáról szóló *Mostoha*. Feltételezése szerint befejezetlenségének oka az, hogy Kosztolányi „képtelen volt összeegyeztetni a Csáth gyermekkorában lejátszódott tragédiát, az édesanya elvesztését azzal a történelmi tragédiával, amelynek részeként tekintette unokaöccse gyászos pusztulását is. Vagyis nem sikerült egy, homogén kompozícióba kényszeríteni azt a komplex élményt, amelyet számára Csáth halála és Trianon jelentett”. Úgy látja, hogy Kosztolányiból a történelmi Magyarország szétesése és a gyermekkorától bizalmas barát elvesztése együtt hívta elő a regényíró. A kollektív és egyéni trauma elválaszthatatlanul összetartozott számára: „Csáth halála után a hazája megcsonkításán, szülőföldje elvesztésén kesergő Kosztolányi Csáth személyiségelméletét tudta alkalmazni az új, kimondhatatlan élmény megragadására. Ennek legfőbb bizonyítéka a Trianont sirató versciklus – a *Kenyer és bor*

²⁶ Lásd KOSZTOLÁNYI Dezső, *Mostoha és egyéb kiadatlan művek*, a jegyzeteket írta DÉR Zoltán, Újvidék, Forum, 1965.

című kötet²⁷ végén elhelyezkedő *Jajveszékelő* – után írott novella, az *Égi jogász*.” Az *Égi jogászt* rokonítja – a szocializmus idején kiadott kötetekből szintén kihagyott – *Omnibuszkocsissal*,²⁸ melynek egyszerű, metamorfózisra épülő novellaszerkezetét az *Égi jogászban* Kosztolányi oly sikeresen átalakította. Mivel a két novella a nyolcvanas években nemigen volt hozzáférhető, Szörényi mindkettő cselekményét összefoglalja, az *Égi jogászból* pedig hosszú részleteket idéz.

Az ellentét, amely a novellahős kezdeti és a katasztrófa utáni állapota között feszül, immár bonyolultabb annál, semmint hogy leírhatnók a köznapiság és a morbiditás közötti, Kosztolányi korábbi novellisztikájában szokott átbillenéssel. [...] Kaszás-Kis János személyisége – a csáthi freudista kifejezéssel élve: Én-komplexe – jóvátehetetlenül megsérül. Az Én-komplex két összetevőjét érte sérelem: az erkölcsi komplexet és a faji komplexet. A kubikost még sosem pofozták meg; nem alázta meg így se gazdatiszt, se katonai előljáró. Közönyös és ijedt felesége sem alkalmas arra, hogy a szexuális komplex nagyra növelésével köszörülje ki a csorbát. Szenved, és adott gondolatvilágán belül próbálja racionálisan feldolgozni a sértést. Azután vágyképzetekbe merül, a bosszú elképzelt édességét ízlelgeti. Azonban szégyenét ezzel sem tudja lemosni. Ezek után merül fel benne a Semmibe menekülés vágya. [...] Ekkor, talicskája ütemes nyikorgása közben megszületik benne a „költő”. Folklor-törmelékekből, és saját, nagyon csökkent variációs képességéből rakosgat össze néhány vers-szerűséget, amelyekkel a parasztok között nagy sikert arat. Kocsmái mulattató lesz, egyfajta falubolondja. Ám a sérelmet ez sem orvosolhatja. Egyszer csak, egy éjszaka mennyei jelenést lát. A bot-, illetve pofoncsinálta fűzfaköltőnek Kosztolányi – Szauder József által oly alaposan elemzett – csillagos mennyiboltja nyílik meg, és Isten mint egy ószövetségi prófétát

²⁷ *Kenyer és bor: Új versek*, Békéscsaba, Tevan, 1920.

²⁸ Lásd Káin 1918, 119–125. p.

meghívja, hogy igazítsa el a nemzet dolgát. Kaszás-Kis János a szokatlan élményt emelkedettebb stílusban, rosszul értett idegen szavakat használva próbálja előadni. [...] A prófétai elhivatottsághoz Kaszás-Kis János méltóképpen fölkészült; szakadt, uraktól levetett ruhát szerez, az újságokat silabizálja, törmeléktudást szerez a történelemről és a politikáról [...]. A fejében motoszkáló égi üzenetet nagy papirosokra írja, illetve pingálja. Zavaros tanítása a bibliai apokalipszis színeivel festi ki a magyaroknak majdan igazságot szolgáltató végidőt. [...] Az író célzott a főhős háborús sérülésére; ezt mélyítette el, traumatizálta tovább a román katonától kapott pofon, és így billent át Kaszás-Kis János a „normalitás” határán túlra, abba a pszichotikus állapotba, amelyben az Én-komplex, hogy megmentse saját magát, a vallási komplex hipertrofizálásával az örületbe menekül. A folyamat pontosan megfelel A. G. kisasszony Csáth által leírt kórképletének. Az Én – mivel túl van már a normális élet határain – nem kíván többé valóságos elégtételt. [...] Ezek után a kubikos-próféta eltűnt a faluból. Pestre utazott, és zöld, piros szalmapapiroson ki nyomtatta iratait, és a menekülteknek, a hatóságoknak, a minisztériumoknak próbálta árulgatni őket. De, mint csendes örültet, mindenhonnan kidobták, a lapok szerkesztőségéből is. A semmiben időző próféta emblémát is talált magának. [...] A rendőrség is elfogta, végül a vagonlakó erdélyi menekültek között kapott szállást. Itt irkálta tovább verseit. [...]

A novella keletkezésének körülményeit bemutatva a *Vérző Magyarország* című antológiát is részletesen és tárgyyszerűen ismerteti s idézi.²⁹

Mielőtt behatóbban elemeznénk azokat a szálakat, amelyek e hirtelen kitöréssel végződő novellát összekötik Kosztolányi életművével, illetve eljövendő regényeivel, vessünk egy rövid

²⁹ A tanulmány *Égi jogászra* és *Vérző Magyarországra* vonatkozó részeit az idézetek nélkül közöljük.

pillantást arra a kiadványra, amelyben megjelent. A *Vérző Magyarország* a magyar irredentizmus első reprezentatív kiadványa. Kosztolányi, a szerkesztő, olyan szerzőket mozgósított benne, mint Gárdonyi Géza, Tóth Árpád, Schöpplin Aladár, Végvári, azaz Reményik Sándor, Komáromi János, Jászai Mari, Krúdy Gyula, Hevesi Sándor, Oláh Gábor, Lyka Károly, Vészi József, Karinthy Frigyes, Vargha Gyula, Babits Mihály, Zilahy Lajos, Erdélyi József és Tolnai Vilmos. Az előszót viszont – néhány jelentéktelen szót a műzsák eszmeharcáról – Horthy Miklós írta, és szerepel a kötetben a konzervatív tábor jó néhány képviselője: Rákosi Jenő, Zadravecz István, Andrassy Gyula, Lukachich Géza, Herczeg Ferenc, Csernoch János, Dvorcsák Győző és Porzsolt Kálmán. Az érvek között legtöbbször a kultúrfölény gondolata szerepel. Némi turanista színezetet Cholnoky Jenő cikke képvisel, de ő is történeti értékére szállítja le és nem faji szempontból tárgyalja a steppei népek kulturális örökségét. Kirí otrombaságával Zadravecz tábori püspök cikke, aki a szegedi nép elszánt irredentaságát bizonyítaná, de ő is kénytelen megállapítani, hogy Horthy seregébe leginkább tiszték és Szegedre menekültek álltak csak be. A kisebbségvédelem már helyet kap némelyik cikkben, de elsősorban a területi egység felbonthatatlanságát hangsúlyozzák, illetve arra hivatkoznak, hogy a csonka országnak kell ahhoz megerősödni, hogy példát mutasson az elszakított területek magyarságának. [...] Kosztolányi szerkesztői munkája nemcsak a szövegek összegyűjtésére korlátozódott. A kötet számára lefordította, illetve újraközölte François Coppée, Matthew Arnold, Swinburne, Ibsen és Heine egy-egy, a magyarokat magasztaló költeményét, illetve Carduccinak a szicíliai fölkelésről szóló verséből egy magyar vonatkozású strófát. Emellett a magyar szellem nagyjainak (Berzsenyi, Ady, Kossuth, Széchenyi, Eötvös, Kemény, Petőfi, Tompa, Reviczky, Deák stb.) és nagy európai íróknak, illetve tudósoknak (Michelet, Victor Hugo, Sully-Prudhomme, Landor, Reclus, Luther, Milton, Grimm, Nietzsche, Sir Philipp Sidney, Carlyle,

Montesquieu, Béranger stb.) egy-egy híres idézetét közölte a cikkek között a magyar kultúráról, illetve szabadságvágyról. Ez a szerkezet is utal arra, hogy célja nem elsődlegesen politikai volt. Barátainak, Nyugat-beli fegyvertársainak felvonultatásával és az idézetekkel egyaránt azt akarta reprezentálni, hogy magyarság és európaiság elválaszthatatlan, és Európa szempontjából is tragikus a trianoni békediktátum. (Tudjuk, hogy már 1919-ben komoly szándéka volt, hogy a *Magyar költők sikolya Európa költőjéhez 1919-ben*³⁰ című megrendítő versét valóban eljuttassa a címzettekhez.) A vérbeli írók kötetbe foglalt versei vagy novellái különböznek is alaposan a politikusokétól, illetve a politizáló újságírók vagy tudósok közleményeitől. Krúdy Gyula például *Az utolsó garabonciás* című novellájában – amely szintén nem jelent meg azóta, sőt még a Krúdy-bibliográfiából is hiányzik – Kosztolányihoz hasonlóan egy félresiklott népi figurát, egy őrült postást teremt, aki évtizedekig járja a régi országot egy felbontatlan levéllel, melynek üzenetét végül haldokolva, vagonlakóként hajlandó csak fölfedni. Babits novellája, *A repülő falu* szintén csöndes őrültet választ főhősül, aki családjá elvesztése után részegségekbe és vigasztaló látomásokba menekül. A legtanulságosabb Karinthy Frigyes állásfoglalása. Ő egy szó, a „haza” „ki nem mondását” indokolja a fiához intézett *Levélben*. Azt indokolja, hogy miért hallgatott a hazáról akkor, amikor mindenki hangoztatta, s miért nevezte magyar helyett inkább embernek magát. S mégis, a veszteség után mondhatatlanul fáj neki a ki nem mondott szóval jelzett entitás elvesztése. [...]

Az *Égi jogász* szövegének közlése és a *Vérző Magyarország* bemutatása különleges jelentőséggel bírt a tanulmány megjelenése idején, s nem is lehetett nyíltan megtenni. Valójában a regények motivációjának keresése csak mintegy kerete – ürügye – a tanulmánynak,

³⁰ Lásd 18. lábjegyzet.

valódi tárgya a novella és az antológia, de címként és témaként ezt nem adhatta meg.

Ha a politikusok élre-tűzésével, illetve bevételével el is követett Kosztolányi néminemű erőszakot saját és barátai gondolkodásmódján, illetve szándékán (erre a felemásságra utal talán a mottóul választott, a *Buda halálát* záró Arany János-idézet és a vele összepárosított, Dante *Paradicsomának* XIX. énekéből származó híres Magyarországcélzás, mert mindkettő a kontextusból kiszakítva mást sugall, mint kellene), saját novellájában semmiféle engedményt nem tett. Nem dicsőíti az ellenforradalmi kurzust, sőt, az *Édes Annát* megelőlegező képet fest az antant védőszármányai alá húzódó rezsim haláltáncszerű tobzódásáról. Nem nevezhető semmiképpen sem alkalminak ez az írás, annál kevésbé, mert igen hosszú előtörténete rajzolható meg a Kosztolányi-életmű mélyáramában. Igaz, hogy a Csáthtól tanult pszichikai mechanizmus újdonság korábbi novelláinak csattanóra épített szerkezetéhez képest, más karakterisztikumai azonban visszanyomozhatók mind a költő, mind a novellista, mind a publicista Kosztolányinál. 1906-ban *A komédiás dala* című versében már megkülönbözteti a „durva emberrengetegben” elkülönülő komédiást. Kaszás Kis János, az örült költő-próféta gyökerei eddig a clown-önazonosításig nyomozhatók vissza. *A Négy fal között* című kötetben rögtön ezután következik az *Egy örülthöz* című vers, melyben a költő hivatását az örült király szolgálatában látja [...] *A szegény kisgyermek panasza*i között a sokszor felidézett honvéd-nagyapa emlékével összekapcsolva fogalmazza meg a „kimondhatatlan kín” motívumát [...]. *A Sípval, dobbal, nádihegedűvel* című versben (1909) a mámoros költői Énnel merül fel a bűnös város apokaliptikus haláltáncának látomása. *A Lánc-lánc eszterlánc* című kötetben (1914) szerepel az öt évvel korábban írott vers, *A magyar koldus*. Nagyapját, mint a tragikus magyar nemzetsors hordozóját, falu bolondjának teszi meg ebben a versben. [...] A Petőfi Társaságban 1918-ban

felolvasott székfoglaló *Óda* azt tartja fontosnak az imádott Petőfi lábához letenni, ami bolyongó nagyapját és a költő unokát összeköti. 1919-ben a Nagyapa–Apa–Magyar motívum végleg összeforr a koldus képével [...] (*Ima harc előtt*). Később is fölmerül, pozitív értelemben a bolond-koldus-cigány képze, mint költőszimbólum. A legszuggesztívabb a Rómában, 1924-ben írott Krúdy-versben [...]. Ugyanebben a kötetben, a *Meztelenül* szabadversei között találjuk a híres *Zászlót*, ahol eszünkbe kell jutnia Kaszás Kis Jánosnak [...]. Ugyanakkor a motívum folytatódik immár negatív irányban is, hiszen az *Égi jogász* leszármazottja, az *Egy rossz költő...* című vers hőse is [...] (1924). És utalnunk kell a *Marcus Aurelius*-versre, ahol keményen elutasítja a „kancsal apostol”-t, „a jósokat, a boncokat, a ferde vajákost”, akiknek „úgy fintorog arcuk / mint a bolondé”. Kosztolányi költészetében ez a motívum nemcsak azért oszcillált, illetve tolódott el jelentésben, mert a „keletiség” jelentése megváltozott a Horty-korszak első évtizedének vége felé, és így kihívta a költő elutasítását, hanem azért is, mert eleve kétjelentésű volt a bolond-próféta-nemzetiköltő azonosítás, amint ezt novelláiból is igazolhatjuk. Felesége által idézett diákkori naplói, és Babits-csal Bécsből folytatott levelezése egyaránt bizonyítják, hogy kezdettől fogva rajongás és szorongás kettősségében élte meg magyarság-tudatát. Éppen ezért az elutasítás és az azonosulás kettőssége határozza meg a nemzeti költőről, illetve a nemzettel azonosuló értelmiségiről alkotott felfogását is. (Mintha a Vörösmarty-vers, *A magyar költő* tragikus pátosza és az arra épített Arany-paródia, *Az új magyar költő* tragikus iróniája között ingadoznék.) A *Vissza a gyermekekhez* (1906) című novella még kezdetlegesen mutatja a képletet: az európai kultúrával, illetve a városiassággal csak akkor lehet azonosulni, ha a nemzeti identitást megtagadjuk. A *Tücsökdal az éjszakában* „fűzfa-poétának” nevezi a tücsköt, mégsem tud hatásától szabadulni (1905–1906). Egyértelmű gúnnnyal utasítja el egy további „verstárgyban” Hazaffi Veray Jánost,

illetve a hozzá hasonló alkatú „elkötelezett” népköltőket. (Ez *A vörös ünnep*³¹ című karcolat egyenes elődje a *Forradalmár*³² című versnek.) Másrészt *A magyar fiú*³³ című elbeszélés főhőse a maga modern polgári létét megtagadva tesz szerelmi vallomást a templomban fekvő régi király sírjának, mintegy a nemzeti azonosság jelképének. A tehetségtelen népköltő mint tragikomikus figura először a *Bocsánatot!...*³⁴ című elbeszélésben bukkan fel. A gavallér, az elbeszélés főhőse végül felakasztja magát, hogy megbűnhődjék a népköltőn elkövetett sértésért. *A sígő*³⁵ című novellában már a Néróra emlékeztető módon rajzolja meg a költészetet és életet összekeverő, pusztító dilettáns figuráját. Dilettantizmust, népköltőseget először *A bolond magyar*³⁶ című novellában köt össze a nemzeti karakterisztikum belső tragikomikumával. Mint ahogy 1909-ben a *Magyar koldusban*, itt, 1913-ban a prózában tudja megragadni a magyar jellemnek azt az önpusztító karakterét, amelyre majd a *Vérző Magyarországon* egy Széchenyi-idézetrel utal [...]. A novella főhőse egy túlságosan is civilizált és önuralommal bíró földbirtokos, aki két fiának értelmetlen pusztulása után egyszerre csak visszazüllik zsíros, ázsiai barbárrá. [...] A nemzeti jellemet tehát Kosztolányi labilisnak tartotta; a ki nem érlelt, belső tartássá nem változott európaiság, civilizáció alatt állandóan ott lappang fenyegető alternatívaként az ázsiaiság. Amiképp a „bolond magyar” egyéni tragédiája hatására ment át a metamorfózison, a nemzeti karaktert megtestesítő Kaszás Kis János az össznemzeti csapás következtében vált „bolond prófétá”-vá. Tudjuk azt, hogy a gyermek Kosztolányi eposzt tervezett a magyarok ázsiai életéről.³⁷ Később azonban egy

³¹ BÁCSKAI HÍRLAP, 1906. 54. sz. (március 7.), 4. p.

³² PESTI HÍRLAP VASÁRNAPJA, 1930. 34. sz. (augusztus 24.), 5. p.

³³ Lásd *Páva* 1911, 10–14. p.

³⁴ Lásd *Rongyos gavallér*. In: *Bűbajosok* 1916, 110–120. p.

³⁵ Lásd *Bűbajosok* 1916, 245–256. p.

³⁶ Lásd *Bűbajosok* 1916, 179–194. p.

³⁷ Lásd Kosztolányiné 1938, 67. p.

ideig kibékíthetetlennek látta az európaiság és az ázsiaiság ellentétét, és talán Nietzschehez való ambivalens viszonya is – amely Juhász Gyulával való levelezéséből tárul fel – az-
 zal magyarázható, hogy zavarták a német filozófus prófétai attitűdjei. A szintézist majd élete vége felé az *Életre-halálra*³⁸ című vers teremti meg. A háború alatt írott publicisztikája jó néhány fontos mozzanatot előlegez az *Égi jogász* világképéből. Például a galíciai zsidó menekültekről írott cikke³⁹ rokonságot teremt a zsidó és a magyar szenvedés között. [...] Parasztság-képe is formálódik ezekben az időkben. [...] A legfontosabb azonban, hogy az örült apostol figurája is fölmerül az újságcikkek között, ráadásul ez az apostol is költő, ő is örök béketervvvel házal, ő is a lapok szerkesztősegeit járja. (*Apostolok*, 1918.) A cikk hangja kiábrándult és ambivalens; nem ítéli el a figurát, csak az élet és történelem abszurditását hangsúlyozza, amelyben ez a hamis isteni jelenéssel házaló örült megjelenhetett. Az *Égi jogász* főhőse a semmibe jut el, és kitűzi a keresztet. Semmi és Kereszt: két vezérmotívum, melyre Kosztolányi elkövetkező regényei is számtalan utalást tartalmaznak. A rossz orvos eskető papja, a maga egyszerű, de meg nem fogadott beszédével ellenpontot alkot a dantei módon, élő testtel a pokolba, a kárhozatba jutó hősök életútjához. A Nero – érthető módon – nem alkalmaz keresztény ellenpontot a semmibe jutó őrzőngő hőséhez; hiszen még Seneca is sok vonást visel magán az ifjúkorban tervezett, de soha meg nem írt *Julianus apostata* öntudatos pogányából. Annál inkább előképe az *Égi jogász* a Nérónak abból a szempontból, hogy egy sérült Én-komplex históriáját mutatja be a dilettáns démonikusra növesztett figurájában. A nemzeti karakter kritikus és önkritikus vizsgálatának programja viszont töretlenül folytatódik a két bácskai regényben. [A

³⁸ NYUGAT, 1930. 22. sz. (november 16.), 713–715. p.

³⁹ A cikk *Mi, huszonötezren...* címmel jelent meg, K. D. monogrammal: EGYENLŐSÉG, 1916. 35. sz. (augusztus 26.), 1–2. p.

Pacsirtában és az Aranyrákányban.] [...] Kosztolányi tehát a maga sajátos „irredentá”-jában, az *Égi jogászbán* jutott el először összefoglaló társadalomképhez, és olyan prózaszerkezethez, amely alkalmas volt immár nagyobb epikus művek alkotására. A Csáth által közvetített, sajátos freudizmus segítette ebben [...].

SZÖRÉNYI László, *Kosztolányi regényeinek motiváló tényezői*,
LITERATURA, 1985. 1–2. sz., 87–100. p.

1986

Bori Imre kismonográfiája a Kosztolányi-életrajz időrendjében előrehaladva az életművet és a recepciót is bemutatja, különösen Dér Zoltán, Kiss Ferenc, Baráth Ferenc, Szegzárdy-Csengery József és Rónay László tanulmányaira hivatkozva egyetértőleg. Ismertetéseiben elsősorban a művek cselekményének összefoglalására vállalkozik, elemzései pedig nagyrészt az elsődleges olvasat alapján és/vagy biográfiai szemszögből tárgyalják azokat.

Az 1910-es évek második fele a novelláké – Kosztolányi Dezső életművének oly jellemző ritmusa szerint. Egymás után jelennek meg novelláskönyvei: a *Bűbájosok* (1916), a *Káin* (1918), a *Páva* (1919), a *Béla, a buta* (1920), valamint *A rossz orvos* (1921). Az utóbbi kötet címadó írása már kisregény, ennek minősítette maga az író is. Ez nyitja meg a regények sorát, s ilyen módon a regény lesz az 1920-as évek első felének uralkodó műfaja. [...] Általában igaz az a megállapítás, hogy az ebben az időszakban született Kosztolányi-novellák hőseivel alig történik valami [...] de az apró rendkívüliségek, váratlanságok, alig figyelemre méltatott történetek, esetek is kaphatnak sorsfordító jelentőséget és szerepet. [...] E jelenség változatait akár tipologizálhatjuk is. A novellák egy körében például a váratlanul, az előjelek nélkül emberre törő rendellenesség a sorsbefolyásoló tényező, egyben a novella megírásának az „oka” is. Tragikus felhang kíséri *Az első*

éjszaka „esetét”, amikor is az esküvői vacsora idején fájdul meg a vőlegény foga. [...] A fogfájás az alkalom tehát, hogy észrevegyük e lét milyenségét [...] A fogfájás felgyorsítja a hétköznapivá válás folyamatát – egyetlen éjszaka alatt mind a ketten [a két főszereplő] önmagukká válnak. [...] Komikus a végkicsengése az *Igen rejtélyes história* című novellának [...] Ám közben egy „lélekboncoló”, egy Ferenczy Sándorra kacsintó produkciót is látunk. [...] Más koordináták között mozgunk a *Szemetes*, valamint a *Jánoska betegsége* című elbeszélésekben. [...] Az asztalosmester élete kisfia halála után szinte megsemmisül, ő lesz a szemetes, a kisfia betegsége a hivatalnoknak karriert biztosít. [...] mind több az olyan novella, amelyet az író fejezetekre tagol, a *Béla, a buta* című 1918-as novelláját pedig már regényvázlatnak minősíti, a részeket pedig pillanatképeknek nevezi. Valójában csak az volt a kérdés, melyik ilyen szerkezetű novellája válik, alakul át regénnyé. Mert az lehetett volna már az említett *Béla, a buta*, vagy akár *Az első éjszaka* című novellája is. [...] Kosztolányi regényei vizsgálatának szempontjából [...] *A rossz orvos* elsőrangú fontosságú alkotás, mintegy a regényíró megszületését érhetjük tetten benne, s jellegzetes „alaktalanságában” szinte egész regényvilágát mozdulni láthatjuk, és úgy tetszhet, éppen ezért mintha ebben az első nekifutásban meg akarta volna ragadni mindazt az életanyagot, s érinteni azokat a létkérdéseket, amelyek már az 1910-es évek második felében foglalkoztatták, s annyira megérttek, hogy szintézisük is elképzelhetővé vált, hogy majd az 1920-as évekre is rányomják bélyegüket. [...] *A rossz orvos* írása közben úgy gondolkozott és dolgozott, hogy megnövelte a rajz részletességével és részletek beiktatásával az életpizódokat, ám alapvetően még novellista észjárásával komponál: például szorosabban tartja az elbeszélés szálait, holott a regénykompozíció nem novellista fegyelmet igényel. A novellaépítkezés végső határait tehát nem tudta áttörni, ezért történt meg, hogy a kritika szigorúbb ítélete szinte kiiktatta az irodalmi köztudatból, s ma sem a

regények, hanem a novellák között adják ki. [...] Az emberi viszonyok, kapcsolatok devalválódásának a drámáját akarta írni, ennek kérdése foglalkoztatta *A rossz orvos* írása közben; arra tett kísérletet, hogy immár ne csak a novellák villanataiban vagy a versek futamaiban, hanem a szerves élet képében is felfedezze és megmutassa ezt a drámát, megrajzolja, hogy az emberi és társadalmi viszonyok miképpen üritik ki a hősök érzelmi világát, hogyan fosztogatják a lelket, és azt, hogy a hősök kapcsolata már eleve is formális lévén, ez a kiürülési-kiürítési folyamat sokkal gyorsabban játszódik le, mint gondolhatnánk. Mert az emberek is gyorsabban és könnyebben belefáradnak, ráunnak szerepük játszásába, ezért hamarabb is mutatják meg, hogy szívük helyén közömbösség és idegenség van. Szemmel láthatólag Kosztolányi ennek nem folyamata, hanem ténye érdekelte, nem az okokat akarta vizsgálni, hanem a következményeket akarta számba venni. [...] A hétköznapi élet nagy ambíciójú kritikai felmérésének az igényét jelenti be tehát Kosztolányi *A rossz orvos* megírásával 1920-ban, ennek embertelenségeit, szerepek mögé bújt igazi arculatát akarja leleplezni. [...] Két idegenség került össze ugyanis Vilma és István házasságában, és Kosztolányi lényegében abból a felismerésből indult ki, hogy az ún. polgári létet ugyanaz a kór pusztítja, mint amelyik a dzsentrit pusztította a századvégen: a szeretetre képtelenség, a kapcsolatok formális jellege, az ezzel együttjáró közömbösség, amely könnyebben alakul át gyűlöletté és elviselhetetlenséggé, mint szerelemmé. [...] Kosztolányi nem elégedett meg az idegenség első és lényegében felszíni körének a rajzával: gyermekük tragédiájának elmondásával ezt az idegenséget egészen a szélsőségekig feszíti. Istvánka, a kisfiuk, hamarosan kilép az élők körből, a szülői nemtörődömség a „rossz orvost” hozza betegágyához. Metafora is Istvánka alakja ebben a regényben – nem a hirtelen rátörő gyermekbetegség, hanem a szülők egymáshoz való viszonyában bekövetkezett változások ölik meg. [...] Az egymástól elidegenült szülők, egy magyarul nem tudó

cselédlny és a „rossz orvos”, a Gasperek háromszögében kell meghalnia, hogy példázza az embertelenül emberi kapcsolatok valódi természetét.

BORI Imre, *Kosztolányi Dezső*,
Újvidék, Forum, 1986, 111–123. p.

Kálmán C. György tanulmánya *A rossz orvos* műfajának több szempontot is figyelembe vevő végiggondolása mellett kitér a terminológiai probléma értelmezésre gyakorolt hatására, és a kérdés eldöntéséről folytatott vitákra is, kiemelve Sötér István, Bori Imre és Rónay László álláspontját. Úgy véli, hogy a műfaji meghatározás bizonytalansága az egyik oka a mű negatív megítélésének a róla szóló bírálatokban.

Regény-e vagy novella *A rossz orvos*? Hogy ezt eldönthessük, elég pontosan tudnunk kellene, mit várunk a regénytől (vagy novellától); az adott befogadói-értelmezői közösség számára milyen konvencióknak kellene a szövegnek eleget tennie, hogy azt regényként vagy novellaként könyvelhesse el ez a közösség. [...] Rövid történeteket kevésbé vagyunk hajlamosak regénynek tekinteni, mint hosszabbakat. Hosszú szövegeket ritkán mondunk novellának. Ez az igencsak földhözragadt szempont összefügg a másikkal, érdekesebbel: az elbeszélt történet és az elbeszélés viszonyával. Nagyon felületesen azt mondhatnám, hogy a regényben sokkal inkább várhatók leírások, elbeszélői eszmefuttatások (szünetek tehát), hosszú gyakorító részletek, beágyazott elbeszélések; novelláktól nem várjuk az elbeszélt történet elágazásait, inkább egyetlen és egyszerűbb történet viszonylag gyors tempójú elbeszélése felel meg a novella konvencióinak. Ennek megfelelően a szereplők köre viszonylag szűkebb. Metaforikusan szólva: a novella egyszerű mondat, a regény bővített és összetett mondat, ennek az értelmezői beállítódásnak a számára. Ezeket a homályos benyomásokat bizonyára pontosabban is meg lehet fogalmazni; s az is nyilvánvaló, hogy ezek egy bizonyos értelmezői közösség sajátjai,

és egy bizonyos, történetileg meghatározható szövegtörzshöz tartoznak. De mi múlik ezen a besoroláson? Nem mindegy, hogy regényt vagy novellát olvasunk-e? Nem a hivatások szokásos szöveghasználatáról van szó? Ennek az ellent, hogy valószínűleg más olvasási stratégia jár együtt az- zal, ha regényt, és más, ha novellát vesz kézbe az olvasó (aki, persze, bizonyos történetileg körülírható konvenciórendszer szerint olvas). Ha az olvasási stratégia csődöt mond, s az ol- vasó nem tudja a szöveget ennek a stratégiának megfelelően értelmezni, ez az értékelésben, a szöveg megítélésében jelen- tős szerepet játszhat.

A korábbi elemzők szempontjai közül kiemeli még az elbeszélő szerkezetre és a didaktizmusra vonatkozó kritikákat is. Didaktikusnak elsősorban a beágyazott elbeszélést látja, a gyermekét meggyilkoló cseléd lány (Vera) bűnhődésének példázatát.

Ennek az elbeszélésnek példázat-voltát több tényezővel is igaz- solhatjuk: az elbeszélő történet az elbeszélőhöz és hallgatójá- hoz képest is máscelegényű; máscelegényű az elsődleges történethez viszonyítva is; kapcsolata az elsődleges történettel nem színekdozálás vagy metonimikus (tehát sem ok-okozati, sem rész-egész viszonyban nem áll azzal), hanem metafori- kus. Bizonyos elemei megfeleltethetők az elsődleges történet bizonyos elemeinek, sőt, mivel ez a történet nagyon egyszerű formájú (bűn és az azt követő büntetés), ez mintegy paradig- mája is az elsődleges történet (nem így könnyen áttekinthető) formájának. [...] Azt hiszem, nem kétséges, hogy ez didaxis, az elbeszélő történet szintjén. [...] Az elbeszélés azonban jó pár ponton ellentmond a tanító célzatú szövegekkel szem- beni várakozásoknak. Nem is szólva arról, hogy az elbeszélő nem fordul közvetlenül olvasóihoz, hogy a történet szereplői saját történetüket másként és változóan értékelik, s hogy ezt nem igazítja el az elbeszélő történet-értelmezése (hiszen az elbeszélő egyáltalán nem is értelmezi a történet egészét) [...].

A mű szerkezetére vonatkozó kritikák egyrészt a tempót érintik, különösen a gyermek halála utáni részt érzékelik lassúnak és vonzatottnak, hiányolva belőle a cselekményességet, másrészt magát a struktúrát gondolják konvencionálisnak, sablonosnak. Kálmán C. e kritikákat csak részben tartja megalapozottnak.

Az elemzőnek ez a benyomása persze adódhat egyszerűen felületességből; de forrása többnyire az, hogy az előtte fekvő szöveg túlságosan is megfelel várakozásainak, konvencióinak, már ami a szöveg időszerkezetét, beszédmódját stb. illeti. [...] Miben áll ez a konvencionális? Pontosan milyen konvenciók azok, amelyekkel *A rossz orvos* nem kerül szembe? [...] az elbeszélő helyzet követő jellegű (a történet időben megelőzi az elbeszélést), az elbeszélő kívül van a történeten és hiányzik is a történetből: azaz sem az elbeszélés tevékenysége, sem az elbeszélő személye nem része az elbeszélte történetnek. [...] alapvetően konvencionális marad a gyújtópont tekintetében is. Végig változó belső fokalizálást találunk; azaz: az elbeszélő hol egyik, hol másik szereplőjének nézőpontjával azonosul, noha olykor – amikor a párbeszédeknek engedi át a terepet – külső, tárgyilagos elbeszélővé alakul át. Számos jel ellentmond annak, hogy mindenttudónak nevezzük a mű elbeszélőjét. Ő maga például nem értelmezi az elbeszélte történetet; nem jelzi előre a történendőket; számos esemény, megnyilatkozás indokát vagy okát a homályban hagyja. Jellegzetes a hirtelen nézőpont-szűkítés a mű egy döntő pontján: nem tudjuk meg, hogy milyen betegsége van Istvánkának [...]. Ez, ha úgy tetszik, a detektívregevények legkonvencionálisabb fogásai közé tartozik. Más kérdés, hogy milyen funkciót tulajdoníthatunk neki ebben a szövegben. [...] Az elbeszélő elhallgatása itt értelmezések sora előtt nyitja meg az utat. [...] Az időrend (sorrend) nagyjából előrehaladó; egyetlen anakroniát találunk, az esküvői jelenetet [...]. Előre- és hátratekintésekben gazdagabb a szöveg, de ezek csaknem mind belsők, a történet időhatárain belül maradók. [...] Az a tény, hogy a mű második

részeiben az ismétlődő visszatekintés nagy szerephez jut, átvezet a következő kérdéshez, a tempóéhoz. Részben éppen a visszatekintések nagy száma az, ami a második rész vontatottságát, lassúságát okozhatja. [...] A lassítás vagy gyorsítás természetesen konvenció kérdése, abban az értelemben is, hogy az olvasóban kialakulnak bizonyos várákozások, amelyekhez képest a szöveg bizonyos részletei lassúnak vagy gyorsnak tetszenek. [...] Ha egy hosszú gyakorító szöveget jelenet vált fel, az olvasó figyelme a történetre, a mozgásra, a változásra összpontosul. Itt azonban – hiába. Olyan eseményt, amely egy történet fordulópontja lehetne, nem találunk. Az első találkozás semmin sem változtat. Az olvasó ekkor stratégiát változtathat, átértelmezheti az eddigieket, s ezt a nem-történetet egy későbbi következő történet (változás, dinamika) kiinduló állapotának tekintheti. Az elbeszélő azonban erre a várákozásra is rácsfol. Egyáltalán: a mű második feléből igen nehéz volna akár csak egy „minimál-történetet” is kihüvelykezni (alapállapot – változás – végállapot). Éles ellentétben áll ez a szöveg első részével, amelyben több egymásra épülő minimál-történetet is értelmezhetünk, például ilyen kulcsszavak köré: ismerkedés – együttélés – válás, egymás nem ismerése – megismerés – a szerelem vége – szeretet – szeretetlenség – halál stb. [...] az ábrázolt idő tekintetében a szöveg második része egyáltalán nem szükségképpen lassú: igen sok időt fog át. Nincsenek elbeszélői reflexiók, de vannak (ugyan-csak szünetnek számító) leírások. Bár sok a párbeszéd, és sok idő ki is marad (sok tehát az ellipsis), az elbeszélő a sok hátratekintéssel, gyakoritással, a történet hiányával és azzal, hogy jeleneteket soha nem foglal össze, párbeszédeket mindig „dramatikusan” közöl, erősen lelassítja a tempót. [...] Lehetséges olyan sommás ítéletet megfogalmazni a műről, hogy [...] ahol nem lassú és unalmas, ott konvencionális [...], ahol az időszerkezet nem egészen konvencionális, ott viszont érdektelen és széteső. [...] *A rossz orvos* kétségkívül nem tartozik Kosztolányi legsikerültebb művei közé. Problematikussága

azonban, azt hiszem, főként az első (rövidebb) rész számlájára írandó. Ez valóban „Rossz értelemben vett pszichológiai szellemesség”, ahogyan Németh Lászlótól idézi Rónay László, valóban a lélekelemzés egy közismert tételének illusztrációja. Nem vagy jóval kevésbé igaz ez az elnyújtott, szerkezete miatt kárhoztatható második részre. [...] Ha az első és második rész úgy állítható szembe egymással, hogy az elsőben nem várt és nem kívánt esemény történik, míg a másodikban jószerivel semmi sem történik (holott István és Vilma „megoldáson gondolkoztak” [...]), akkor azt is mondhatjuk, hogy az első rész csődbe jutott beszélgetéseit, félbesikerült vagy elszabotált kommunikációját a második részben a beszéd főszerepe váltja fel. [...] István és Vilma beszélgetéseikben háborúznak, egymásra osztják a támadó és a védekező szerepét, s mindketten győzelmet akarnak aratni a másikon. [...] A beszélgetéseknek azonban csak egyik funkciója az, hogy a beszélgető felek győzelmet arassanak egymáson. Másik, fontosabb szerepe az idő újra elevennétele. [...] A múlt keresésében az elbeszélő és a szereplők élesen szembekerülnek egymással: az elbeszélő csak a könnyörtelenül előrehaladó időt érzékelteti, míg a szereplők beszéde szinte kizárólag hátratekintés. Ez a feloldatlan feszültség jellemzi az egész második részt. [...] [Végül:] A halál okaként tehát legalább négy lehetőség áll előttünk: a vak véletlen; István és Vilma, szeretetlenségükkel, s az ezzel összefüggő tudattalan döntéssel; Isten akarata; vagy pedig a rossz orvos. Mindegyik lehetőség érvényben marad egészen végig, bár a legutolsó hamar eltűnik (csak a cím erősíti, s a 12. fejezet párbeszédében egy utalás). De azt hiszem, éppen a négy lehetőség folyamatos és egyenlő érvényessége miatt egy pillanatra vissza kell térnünk a mű didaktikus voltáról mondottakra, s némileg igazítani az ott kifejtetteken. Vera története ugyanis azt is mutatja, hogy a példázat nem a bűnről és annak okairól, hanem hangsúlyosan a bűnhődésről szól. Igaz ugyan, hogy István és Vilma történetében megfogalmazódnak a tett vagy a bűn okai, lehetséges indítékai, de ezek

éppen ezért kevésbé érdekesek; bár a választás és értelmezés az olvasó dolga marad, ennél sokkal izgalmasabb értelmezési feladat az, ami az okok megfogalmazása közben történik a műben: a bűnhődés, vezeklés, büntetés, vagy egyszerűen: a következmények elviselésének lehetősége vagy lehetetlensége, a szereplők által újraélt idő állandó újraértékelése, s az, amire nincsen kész válasz: hogy mit lehet tenni, ha nem történik semmi, és sem megoldás, sem felelet, sem megbocsátás nem érkezik.

KÁLMÁN C. György, *A rossz orvos elbeszélő szerkezetének néhány eleme*, LITERATURA, 1986. 1–2. sz., 16–26. p.

1989

Szörényi László ironikus hangvételű cenzúratörténeti („delfinológiai”) sorozatának negyedik darabjában foglalkozik a Kosztolányi-kiadásokból kihagyott vagy megcsonkított írásokkal, melyek között a *Vérző Magyarország* antológiát és az *Égi jogászt* is bemutatja, ismerteti a kötetet, összefoglalja a novella cselekményét, s idézi a vándorköltő kispesti kocsmából történő kidobásának történetét. A „delfineket” Réz Pálnak a novella 1965-ös gyűjteményből való kihagyását indokoló kommentárjával vezeti be, miszerint az *Égi jogász* „néhány mondata elhibázott, sértő”.

Így van ez, s nem változtat rajta az sem, hogy a legutóbbi kiadás [az 1981-es] – némileg puhánykodva – már nem indokolja az elhagyást. [...] Ez az *Égi jogász* förtelmes egy írás. De első a tudomány, legyőzöm fizikai gyöngeségemet, az obszcenitástól undorodó gyenge gyomromat. A cselekmény röviden a következő: [...]. Eddig az elbeszélés csak egy szomszéd nép nemzeti érzését sérthette, de ezentúl jön a java! Idéznünk kell, hogy teljes terjedelmében feltáruljon az üzelem: [...] Az idézetből beláthatjuk Kosztolányi galád-ságának egész mélységét: nem csupán kékre-zöldre sérthetné szomszéd népeink stb. stb.-jét, hanem képes volna még azt a

jól kidolgozott irodalomtörténeti skatulyát is feldönteni, amely a kispolgárság ábrázolásában elismeri ugyan érdemeit, de illetéktelennek nyilvánítja a szegényparasztság ügyében. Hozzá kell még tenni, hogy ez az elbeszélés nem akárhol jelent meg, hanem a *Vérző Magyarország* c. antológiában. Ezt a gyűjteményt [...] maga Kosztolányi szerkesztette. [...] A szerkesztő fondorlatos módon rávett jónéhány író, színészt, rendezőt, tudóst a szomszéd népek nemzeti érzéseinek kiadós sértegetésére [...].

SZÖRÉNYI László, *Bevezetés a delfinológiába* :
4, 2000, 1989. 11. sz. (november), 55–61. p.

1992

Költészet és próza egymásra hatását vizsgálja a Kosztolányi-életműben Hima Gabriella, „egyfelől a művész műfaji gondolkodásának fejlődése, másfelől a létet strukturáló törvényszerűségek általa megsejtett működési rendszerének egyre mélyebbre hatoló feltárása szempontjából”. A tanulmánykötet a szerző 1984-ben elkészült és 1986-ban megvédett kandidátusi értekezésén alapul, melyet 1989-ben kiegészített. Elemzésének tárgya elsősorban a *Nero*, a *Pacsirta*, az *Aranysárkány* és az *Édes Anna*, de *A rossz orvost* sem hagyja figyelmen kívül. Hima osztja azon elemzők álláspontját, akik „elhízázott regénykísérlet”-ként emlegetve, a lírától és a novellisztikától a regényekig vezető írói fejlődési út egyik átmeneti állomásának tekintik a művet. Figyelme elsősorban a második részre irányul, s úgy gondolja, hogy Kosztolányit „erkölcsrajzi érdeklődése” motiválta a „bűntudat regénye” megírására.

Az elbeszélés [...] mind műfaji átmenetiségében, mind szubjektív elbeszélői modorában úgyszólván érzékelteti a műnemváltás mozzanatát. [...] regényszerűsége mindenesetre szembetűnő, maga a fabuláris eset alkalmasnak látszik a regényi analízisre: az elbeszélés struktúrájában egy sorsformáló szűzsé rejlik, de a műfaji elgondolás végig a regény és a

novella határán egyensúlyoz, nem billen át sem a regényibe, sem a novellaiba; mintha az író maga sem tudná eldönteni, hogy hősei sorsára vagy csak a sorsokat bevilágító egyetlen mozzanatra irányítsa figyelmét. A szűzsé egy drámai magot tartalmaz, amely két cselekményszerkezeti egységre osztja a művet: egy dráma-előtti szituációra, melynek zárómozzanata maga a dráma, és egy dráma-utánira, amely nem más, mint vég nélkül ismétlődő reflexió erre a drámára. A két cselekményszerkezeti egység élesen elüt egymástól, valójában csak a második rész hat drámaian, az első, melyben a dráma volta-képpen kibontakozik és bekövetkezik, nem. Ebben a részben ugyanis az élet erkölcsi jellemzői jobban foglalkoztatják az írókat a készülődő tragédiánál, mégpedig azért, mert a tragédia bekövetkezését ezekkel akarja indokolni. Ez az erkölcsrajzi érdeklődés, mely a házaspáron kívül az orvosra terjed ki, az első részben feltétlenül dominál, maga a mű lélektani elbeszéléssé csak a második rész révén válik, bár kétségtelen, hogy az elbeszélés a második rész kedvéért íródott. [...] Az első részben a házasság válsága, a válásra való készülődés csak a külső eseménytörténet tárgyát képezi. Legfontosabb szereplővé az e rész közepe táján megjelenő Gasparek válik, [...] akinek nemcsak minősítése, de egész léte, cselekménybeli funkciója paradoxon. [...] Gasparek előtérbe kerülése a drámainak induló történet szatírába csúszását vonja maga után, és a szubjektivitás túlsúlyra jutása bomlasztja a mű epikumát. [...] A házaspár nem gyilkolta meg gyermekét, s még csak nem is kívánta tudat alatt annak halálát. Ezt már csak patológussá torzult büntudatuk sugallja nekik utólag. Bűnös mulasztásról és felelőtlenségről lehet inkább beszélni, mint öntudatlan gyilkolásról, hiszen a válás gondolatával foglalkozva tudatukban minden egyéb háttérbe szorul, baljós sejtelmek elől pedig egymás nyugtatgatásával menekülnek. Nem akarják és nem merik komolyan venni a gyermek betegségét, mert minden tudat alatti sejtésük ellenére is remélik, hogy az valóban nem komoly. Reménykedésükben a kontár Gasparek

csak megerősíti őket, akit mintha nem is a gyermek gyógyítása, hanem saját megnyugtatósuk érdekében hívtak volna. A gyermek halálát követően azután egy váratlan pillanatban nem annyira a büntudat, mint inkább a veszteség súlya szakad rájuk, ha úgy tetszik, nem a gyermekkel, hanem az önmagukkal szemben elkövetett bűnt érzik elviselhetetlennek.

HIMA Gabriella, *Kosztolányi és az egzisztenciális regény : Kosztolányi regényeinek poétikai vizsgálata*, Budapest, Akadémiai, 1992, (Irodalomtörténeti Füzetek, 125), 9., 60–64. p.

1993

Kosztolányi „kevésbé sikerült regénykísérlet”-ének minősíti esszéje felütésében *A rossz orvost* Mohai V. Lajos. Értékelése szerint sematikus lélektani szemlélet és naturalista ábrázolásmód jellemzi a szokványos történetet bemutató, aránytalan szerkezetű művet. Jelentősége másodlagos az életműben, csupán mint a *Pacsirta* és az *Aranysárkány* egyik előzménye érdemel figyelmet.

A jóvátehetetlen bűn erkölcsi terhe alatt az emberek önmagukra ismernek. Kosztolányi ennek a lélektani szemléletnek a jegyében formálta meg *A rossz orvos* történetét. Ebben, az inkább csak regényszerűnek tekinthető művében a végső szembenezéshez, az önmagukkal való metafizikai leszámoláshoz a szereplők szinte szokványos, naturalista technikájú történet során jutnak el, ahol még a mindennapi élet látókörére szűkítették le mondanivalójukat a világról: István és Vilma, akik semmivel sem rosszabbak a környezetüknél, arra döbbennek rá, hogy a keresztényi szeretet normáján alulmaradtak, és ezért bűnhődniük kell. Kosztolányi két átlagembert juttat el ahhoz a felismeréshez, hogy hit hiányában az ember eleve veszteséssel indul el pályáján; a személyiség tragikus hiánya, a szeretetnélküliség jellemzi őket. [...] *A rossz orvos* korántsem tartozik Kosztolányi legigényesebb irodalmi vállalkozásai közé,

mégsem szabad az írónak erről a művéről megelégedezni: a prózaíró Kosztolányi gondolatvilágának ugyanis több összetevője érlelődik itt; ezek később a sárszegi regényekben kapnak valódi, esztétikailag hiteles formát. [...] A részek közötti kölcsönhatás esetlegessége A rossz orvos legszembetűnőbb szerkezeti sajátossága, ami arra a szerzői szándékra vezethető vissza, hogy Kosztolányi ebben a művében a közvetlen értelmezésre helyezi a súlyt. Innen származik a naturalista jellegű írói ábrázolásmód, a lineáris cselekményépítési eljárás, az életszerűség különös megemeltsége, amely mind az alakformálásban, mind az események egymásutániségében felismerhető. [...] A rossz orvosban Kosztolányi társadalmi alaptípusok mintáját követi a lélektani, tudatalatti történetek ábrázolásakor, a nagy megrázkódtatás indokolásához azonban a szereplők még nem megfelelő személyek. [...] Kosztolányi két ember együttesében a hétköznapi valóság egy szokványos, minden radikális komolyságot nélkülöző tartományát mutatja be. [...] A rossz orvos első, rendkívül rövid fejezete jelöli ki Kosztolányi valódi mondanivalóját, alkotói szándékát a regényben: eszerint az ember eleve vesztéssel indul neki az életnek, ha nem tudja bekapcsolni magát valamiféle transzcendens állapotba, ha érzéketlenül megy el valami mellett, ami mélyebb tartalmat adhatna sorsának. [...] A személytelen létezést viszont Kosztolányi nagy művészettel ábrázolja most is: kitűnően indítja el a történetet a pap szavaival, és a szereplők bemutatása során pontosan megindokolja azt, hogy miért maradnak alul a keresztényi szeretet próbáján. [...] Részleteiben kialakul tehát az író másfél évtizedes elbeszélő-prózájában a vidékiség, a provincializmus ábrázolásához oly elengedhetetlenül szükséges keret: körvonalazódik a Sárszeg-kép. A rossz orvos is értékes adalékokkal szolgál hozzá, kibontja, közelebb hozza, a novelláknál szélesebb tablón mutatja be a vidéki élet képeit. [...] A társadalmi háttér a környezetjelzések és az alakok fősorakoztatásából tevődik össze. Ebből a szempontból A rossz orvos szinte nem

is emlékeztet a Pacsirta és az Aranysárkány művészi tökéletességére [...]. Természetesen nem arról van szó, hogy ezek a szereplők tragikus alakok; az olvasóban Gasperek halála nem ébreszthet semmiféle megrendülést, István és Vilma is inkább szánalomra méltóak, semmint együttérzésre. De az őket lefelé húzó tehetetlenségért nemcsak önmagukban felelősek. Elhibázott életükért bűnhődéssel kell fizetniük, de mivel semmivel sem rosszabbak vagy jobbak másoknál, szokványos megoldás helyett a kisfiú halálában a jóvátételmentes bűn terhét rótták rájuk az író. A szereplő rosszul cselekszik, s elhibázott döntésének csak jóval később ébred tudatára, amikor már nem marad más hátra, mint a következmények pusztá válalása. Tudjuk: Kosztolányi regényalakjainak egy csoportjára ez a képlet maradéktalanul érvényes.

MOHAI V. Lajos, *Apró adalékok A rossz orvoshoz*,
KALLIGRAM, 1993. 6. sz. (június), 67–75. p.

1995

Pomogáts Bélának a szabadkai Kosztolányi Napokon elhangzott előadása Kosztolányi Trianonnal kapcsolatba hozható lírai és széprózai alkotásaira a „hagyományos-népies” előadásmódot tartja jellemzőnek. Megállapítja, hogy Kosztolányinak ezek a trianoni békekötés idején született költeményei és elbeszélései a népi hagyományokhoz közelednek, a népdalok, a népi siratók hangját idézik fel. Kosztolányi az egész magyarságot érintő történelmi megrázkódtatásról írva olyan hangon szólal meg, melyet a legszélesebb közönség is magáénak érezhet.

Kosztolányi arról ad képet, hogy a háborús vereség, az idegen katonák megjelenése miként bolygatta fel a magyar vidék megszokott és hagyományos életét. Az 1910/1920-as verseket olvasva olyan benyomást szerezhethünk, miszerint Kosztolányi költeményei a korábbi kötetek szecessziós, impreszionista és klasszicista stílusa és a későbbi *Meztelenül* című

kötet expresszionista indíttatásai között egy pillanatra a népi hagyományok verskultúrájához közeledett. [...] Ezt a hagyományos-népies előadásmódot mutatja be az *Égi jogász* című elbeszélés is. [...] Kosztolányi *Égi jogásza* a kétségbeesés örvényéből bukkant fel, s a maga elesettségében, szánalmasságában is valamiképpen a helytállás és a megmaradás jelképe lett. Az eszmék és az irodalom történetíróját mindenképpen arra figyelmezteti, hogy a „magyar parasztba” vetett hit nemcsak Szabó Dezső *Az elsodort falujának* és a rajta nevelődött népi értelmiségnek végső vigasza volt, hanem legalább egy pillanatra az európai polgár Kosztolányié is. A trianoni kétségbeesés és reménytelenség hónapjaiban ő is osztozott a közös fájdalomokban, és noha később mindig és újra Európához fordult jogorvoslatért és igazságért, volt egy pillanat, amikor az egyszerű emberek mitikus közösségében keresett orvosságot lelki sérüléseire. Európa ugyanis, ahogy megszoktuk tőle, akkor is, azután is, hallgatott.

POMOGÁTS Béla, *Az ifjúság romjain : Kosztolányi Trianonról*,
 ÜZENET, 1995. 4–6. sz., 211–215. p.;
 HITEL, 1995. 8. sz. (augusztus), 57–61. p.

Adataink szerint a közoktatási tankönyvekbe először 1995-ben került be egy novella *A rossz orvos* című kötetből. Az *Öt évi fegyházat* válogatta be a tizennégy éves korosztály számára a tananyagba Alföldy Jenő. A tankönyvben emellett négy darab olvasható *A szegény kisgyermek panaszaiból*, továbbá az *Ő én szeretem a bús pesti népet* című vers, valamint egy részlet az *Egy és más az írásról* című műből. A szövegközléseket rövid életrajz kíséri, melyet magyarázatok, műelemzések egészítenek ki. Tizenegy kérdés és feladat is tartozik az *Öt évi fegyház*hoz kapcsolódó műelemzéshez.

A novellában alig történik valami. Mindössze annyi a cselekmény, hogy az ügyészre rázárja az ajtót a kislány, s az apa öt óra hosszat dolgozósobájának rabja lesz. Öt órán át izelgeti a világtól elzárt ember élethelyzetét, az egyedülletét – s ez az

öt óra elegendő arra, hogy beleélje magát annak a betörőnek (illetve, mint később rájön: inkább csak tolvajnak) helyzetébe, akit bűnéért ötévi fegyházzal akart sújtani. A rásötétedő, kihűlő, egyre barátságtalanabb dolgozószo­ba (mely egyébként a polgári kényelem minden kellékével el van látva) s az órá­kig tartó bezártság egyszerre ráébreszti az ítélet súlyosságára, mellyel a tolvajt büntetni kívánja. Ez az élmény annyira hatása alá keríti, hogy öt évről háromra módosítja a tettes büntetését. Nem a külső cselekmény áll a novella középpontjában, hanem a lelki folyamat, mely a mű hő­sé­ben lejátszódik. Az ilyen no­vellát nevezzük lélektani novellának.

ALFÖLDY Jenő, *Irodalom a tizennégy éves diákoknak*,
Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995, 40–49. p.
[A tankönyvet 2002-ig adták ki évente.]

2000

Több elemző tekinti *A rossz orvost* a *Pacsirta* egyik előzményének. Szitár Katalin Kosztolányi prózanyelvét vizsgáló doktori érteke­zésében⁴⁰ a két regény párhuzamba állítása során új szempontra világít rá.

A *Pacsirta* cselekménye, problémavilága felfogható az első Kosztolányi-regény, *A rossz orvos* folytatása- és kifejtéseként. Ebből adódik problematikájuk és szerkezetük hasonlósága és különbsége is. A *Pacsirta* sajátos történetképzését figyelem­be véve azt is mondhatnánk: itt éppen abból születik regény, hogy *nem történik meg* az, ami *A rossz orvos*ban a tragédia bekövetkezéséhez vezetett. A szülők életét kiüresítő szere­tetlenség az első regényben visszafordíthatatlan követke­z­ményekhez, a gyermek halálához vezetett. A *Pacsirta*ban a halált egy másik cselekményelem, az elutazás helyettesíti, de Ákos a „nagy leszámolás” jelenetében világosan kimondja,

⁴⁰ Szitár Katalin az értekezést 1998-ban védte meg.

hogy a halál lehetősége és tényleges megtörténte között csekély a különbség: „*Azt akarnánk, hogy ne is legyen itt, úgy, mint most. És azt se bánnánk, ha szegény akár ebben a pillanatban meg...*” A két regény alapszűzsége ebből a szempontból megfelel egymásnak. Az Ákos imént idézett szavait megelőző indoklás is természetszerűen a szeretet hiányára utal: „*Mi őt nem szeretjük. (...) Gyűlöljük őt, utáljuk.*” Az idézett részlet azonban a cselekménybonyolítás megváltozott alapelveire is rávilágít: a *Pacsirtában* a szeretethiányos létállapotból következő halál már nem kész tény, hanem virtuális történet, csupán lehetőségként van adva.⁴¹

SZITÁR Katalin, *A prózanyelv Kosztolányinál*, Budapest, ELTE BTK Doktori Tanácsa, 2000, (Asteriskos : Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészdoktori Értekezések, 1), 44. p.

2003

Az egyetemi hallgató Csíky Balázs tudományos diákköri dolgozata⁴² többek közt Pomogáts Béla 1995-ös előadásával polemizálva gondolkodik az *Égi jogász* értelmezéséről.

Ebben az elbeszélésben is a meg nem értettség, a magára-hagyatottság érzése jut kifejezésre. Igazságtalanság történt, azonban az élet ugyanúgy folyt tovább, mint azelőtt. A trianoni rendezést nemcsak igazságtalannak, de váratlannak, értelmetlennek és megalázónak is állítja, ugyanakkor a magyarság számára égi jelnek véli. Jelnek, amely fel kellett hogy ébressze, és amely olyan embereket is megszólalásra késztetett, akiknek nem ez volt korábban a hivatásuk. Ez utalás lehet Kosztolányi saját helyzetére is, aki íróként politikai kérdésekben foglal állást. A főhős alakjában a magyarságot a parasztsággal

⁴¹ Kiemelések a forrásban.

⁴² A dolgozat a 2001-es OTDK Humán Szekciójában harmadik helyezést ért el. Témavezetője Romsics Ignác volt.

azonosítja, a parasztságra, mint a magyarság megújulásának lehetőségére mutat rá. Ugyanakkor kettős kitaszítottságban él ez a hős, hiszen Budapest egyrészt Európa metaforája lehet, másrészt szó szerint is értelmezhető, és ebben az esetben az író a fővárosnak a vidéktől való idegenségére is utal. Mindkét esetben a politika világa zavarosként, mocskosként jelenik meg, amelyben más nyelven beszélnek, amelyben minden értékét veszítette. Olyan világ ez, ahol a főhős idegen, kitaszított, de éppen a romlott világtól való idegensége miatt hivatott arra, hogy szót emeljen a magyarság érdekében. A magyarság ártatlan áldozatként való megjelenése és az, hogy a terület-elcsatolás olyan döntés következménye, amelybe Magyarországnak nem volt beleszólása, már az 1919-es versekben is előkerülő motívumok, így azok nem csak népies hangvételük miatt rokoníthatók ezzel az elbeszéléssel, ahogyan azt Pomo-gás Béla kimutatta, hanem ezek miatt a motívumok miatt is.

CsÍKY Balázs, *Trianon kérdésköre Kosztolányi Dezső életművében*, SIC ITUR AD ASTRA, 2003. 2–3. sz., 271–292. p.

Alföldy Jenő a 2003/2004-es tanévre átdolgozta az először 1995-ben megjelentetett irodalomkönyvét. Az új kiadásban már csak három vers jelenik meg *A szegény kisgyermek panaszai* ciklusból, s a prózát egyedül az *Öt évi fegyház* képviseli. Az elbeszéléshez itt kilenc feladat kapcsolódik, a magyarázatot pedig két mondatral kiegészítette:

Mégis sorsfordító dolgok zajlanak le a lélekben, majd a bírói tárgyalóteremben is. [...] Az ügyész előtt megvilágosodik, hogy döntéseink mennyivel súlyosabban kihatnak mások sorsára, mint sejtjénénk.

ALFÖLDY Jenő, *Irodalom 8. : Olvasókönyv a nyolcadik évfolyam számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003, 75–80. p.

[A tankönyvet 2013-ig adták ki évente.]

A dél-koreai Hankook egyetem magyar szakán diplomát szerzett, majd az ELTE-n doktorált Yoo Jin-Il két tanulmánykötetben vizsgálja

Kosztolányi szépprózájának motívumait. (Első kötete szakdolgozatán, a második pedig doktori értekezésén alapul.) Első munkájában a félelem motívumának keresése során a *Béla, a buta* több elbeszélését is elemzi. Végiggondolja, milyen valós vagy tudati alapon jelenik meg a félelem a novellákban. A bűntől, a betegségtől, a haláltól és a sors feletti irányítás elvesztésétől való félelem példái között megjelenik *A jó bíró*, a *Legenda*, az *F. F. rejtélyes gyógyulása*, az *Apa*, az *Üvegszem*, a *Béla, a buta* és az *Ezüstbot*. Második dolgozata Kosztolányi konfliktusmotívumainak feltérképezésével foglalkozik. A példák közt itt a *Béla, a buta* mellett *A rossz orvos* darabjai is szerepelnek: *Apa*, *Béla, a buta*, *F. F. rejtélyes gyógyulása*; *A rossz orvos*, *Égi jogász*, *Örült*. Úgy találja, hogy Kosztolányit leginkább „az emberi kapcsolatokban megnyilvánuló egyenlőtlenség, alá-fölérendeltségi viszony” konfliktusa foglalkoztatja, mert „számára egy emberi alapszituációnak, illetve létélménynek nagyobb jelentősége van, mint egy speciálisabb, leszűkített motívumnak (pl. társadalmi problémák, szerelmi konfliktus, generációs ellentét)”. A motívumok előfordulásának gyakoriságáról statisztikai kimutatást is készített. Megállapítja, hogy a félelemmotívum Kosztolányi 246 novellája közül 80-ban fordul elő, és 112-ben fedez fel „valamilyen típusú emberi konfliktus”-t.

A félelem-motívum több okból is alkalmas témának tűnt számomra. Egyfelől, e motívum előfordulási gyakorisága Kosztolányi műveiben különösen magas [...] kezdettől fogva domináns szerepet játszik [...]. Másfelől, a félelem-motívum kulcsszerepe azt is jelenti, hogy a téma számos más motívummal (például apa-gyermek viszony, a tudatalattiban megbúvó erővel, kényszerképzetekkel, az élet értékeinek halállal való szembesítésével stb.) kerül kapcsolatba [...]. Sőt, központi jelentősége folytán Kosztolányi egész létélményének és prioritásrendszerének megragadásához is kiindulópontot nyújthat. [...] [*A jó bíróban*] az író a bűn metaforájaként használja a betegséget: [...] A metafora oda-vissza oscillál a két fogalom között: egyrészt negatív konnotációval ruházza fel a betegség-motívumot, másrészt viszont a bűnt lényegében kiemeli a

tudatos és felelős emberi magatartás szférájából, és nem (teljesen) akaratlagos jelenségnek tekinti. A bírói és orvosi szerep azonosítása a bűn racionalizálása irányába mutat, ám ha az előbb idézett mondatokban nem vennénk észre a rejtett iróniát és kétkedést [...], a novella lezárását a bíró törekvéseinek kudarcaként értékelhetjük [...]. A bűn betegség-metaphora útján történő bemutatása visszavezet bennünket azokhoz a megfigyelésekhez, melyek azt hangsúlyozták, hogy Kosztolányi az emberi érzelmeket és indulatokat az irracionális világába utalja. [...] [A *legendában* az] öngyilkosságot elkövető diák társait [...] elsődlegesen az tölti el félelemmel, amit nem képesek megérteni, aminek a titka már mindörökre lezárult előttük. [...] Az *Igen rejtélyes históriában* szereplő halálfélelem [...] groteszk és komikus tévedésen alapul. Kosztolányi így új módot talál arra, hogy ironizáljon a halálélmény hatására jelentkező patetikus gondolatok felett [...] sőt a túlhajtott pszichoanalízis felett is. [...] Az epizód megmutatja Kosztolányi független, az univerzalizmusra törekvő dogmáktól idegenkedő intellektusát, de más szempontból is tanulságos. Szemben azokkal a novellákkal [...], ahol a szereplők gondolkodásában az irracionális végül legyőzi a racionalitást, a megfoghatatlan félelemmel szemben az értelem tehetetlennek bizonyul, itt a misztikusan felfogott, lélektani síkra terelt jelenségről derül ki, a józan ész és az „évtizedes orvosi gyakorlat” igénybevételével, hogy komikusan banális ok rejtőzik mögötte. E racionalizálási, a pszichés képzelgéseket szertefoszlató tendencia [...] tartalmaz egy olyan lehetséges írói véleményt is, hogy a valóban irracionális és pszichikai eredetű traumák megoldására a vulgarizált tudományok (például a freudizmus fenti karikatúrája) nem alkalmasak, mivel a kézenfekvő valóságot sem észlelik. Azt is hozzátehetjük, hogy a felügyelő félelmének forrása mindenekelőtt a tapasztalt jelenség ismeretlen és érthetetlen volta, s ez, noha ezúttal az ő és az orvosok értelmi képességeinek kigúnyolására szolgál, sűrűn előfordul a Kosztolányi-novellákban szereplő traumák között. [...] A *Jánoska*

*betegségében az aggodalom (noha a tévedés jóhiszemű) teljesen indokolatlannak bizonyul (a gyermek rosszulletét egyszerű gyomorrontás okozta), mégis katartikus, feloldó hatással jár [...] A gyermek betegsége teremt érintkezési pontot az apa és főnöke között, teszi a hangsúlyt a társadalmi és hivatali identitás helyett az emberi identitásra, az emberi egyenlőség és a közös emberi sors tudatára [...] A főnök lassan irracionálissá váló viselkedése (amelyet kollégái is átvesznek) végső soron titkolt büntudatból ered, hiszen annak idején – szokása szerint – gyanakvással fogadta a Jánoska betegségére vonatkozó hírt. Komikus paradoxon, hogy valójában akkor esik tévedésbe, amikor úgy véli, meggyőződött gyanúja alaptalanságáról. Erőfeszítése, hogy a Jánoska apja és közötté támadt érintkezési pontot, az emberi (nemhivatalos) szféra atmoszféráját fenntartsa (hiszen a gyermeklét és a betegség az emberi életet rangkülönbségtől függetlenül átható jelenség), végső soron tiszteletre méltó lenne, ha beszűkült érdeklődése nem leplezné le, mennyire képtelen más téren is áthidalni a hivatali (s ennek nyomán, emberi) szakadékot. Így a gyermek hogyléte iránti folytonos érdeklődés az évtizedek múltával sztereotíppá, irracionálissá torzul. [...] [Az *Üvegszemben*] a felesége egészségéért, testi épségéért szinte rögeszmésen aggódó férfi, akinek a képzelete folytonosan táplálja rémületét [...] végül házasságtörést követ el, hogy a nyomasztó érzéstől szabaduljon. Igaz, a férfi maga is fogyatékosnak érzi magát (félszemű) [...], s aggódása feleségeért tudatalatti kompenzációs fantáziálásként is felfogható (arra gondol, hogy a baleset révén felesége is „egy szintre” kerülne vele [...]). Az utóbbi magyarázatot támogatja a Freudnál kulcsszerepet játszó álom-motívum, így a félelemérzésbe a titkolt büntudat is belejátszhat [...]. [A *Béla, a butára* és az *Ezüstbotra* vonatkozó megfigyeléseket Rónay Lászlótól – lásd 1977 – idézi.]*

Yoo Jin-Il, *Kosztolányi novellisztikájának félelem-motívumai*, Budapest, Littera Nova, 2003, (Studia Hungarica, 1), 6–7., 29., 35., 39–40., 65–66., 67–68., 84. p.

Kosztolányi saját életpályája korántsem írható le a konfliktusok sikeres elkerülésének iskolapéldájaként, s bár a Kosztolányi-életmű elemeit nem volna tanácsos kizárólagosan és közvetlenül az író személyes traumáival magyarázni, az interpretátor figyelmét nem kerülheti el az ábrázolt emberi konfliktusok folyamatosan magas aránya Kosztolányi novelláiban és regényeiben. [...] a bemutatott társadalmi konfliktusok között igen sok olyat találunk, melyhez a hivatali alá-fölérendeltség szolgáltathat háttérrel: ide sorolhatjuk [...] a *Jánoska betegségét*, a *Lajos megőrül...*-t, [...]. Az árnyalt szemléletre való törekvés érhető tetten két olyan novellában is, melyekben közvetlenül Magyarország nemzeti fenyegetettségére reagált. Az *Omnibuszkocsis* a nemzeti-kollektív traumát szorosan összekapcsolja a magánszféra sérülésével, így kerülve el, hogy egyetlen, leszűkítő szerepben ábrázolja a kocsiszt, egyedül nemzeti identitását emelve ki. Az *Égi jogász* pedig magának a nacionalista szubjektivitásnak a kritikája inkább, nem pusztán a megszálló román hadseregé. A román katona nem szadizmusból vagy tudatos magyargyűlöletből üti pofon Kaszás-Kis Jánost, egyszerűen azért, mert az utóbbi nem érti a román nyelven kiadott parancsot, a katona viszont magyarul nem tud. Kettejük konfliktusa tehát egy sokkal általánosabb problémakörbe világít be, mint amilyen a nacionalizmusé: a megértés és a kommunikáció lehetetlensége, az erre való agresszív reakció, az eredendő bizalmatlanság kulcsszerepet játszik Kosztolányi számos művében. A katona és János személyisége e rövid (és negatív) kontaktus során egymás szemében a nemzeti identitás korlátozott szerepére szűkül le, s itt szükséges visszagondolnunk Kosztolányi ellenszenvére az emberek merev kategorizálásával szemben. [...] A *rossz orvos* ékesen demonstrálja, milyen következményekkel jár, ha valakit a társadalmi konvenciók nem „trogloditalétre”, elzárkózásra, hanem betagozódásra ítélnék [...] Ám István és Vilma [...] csak az önkritikáig, a büntudatig jut el, a társadalmi normák elítélése nem fordul meg fejükben. [...] Noha a

szexualitásnak [...] nincsen olyan centrális szerepe Kosztolányi műveiben, mint Freudnál, a szerelem mint konfliktusforrás mégis nagy jelentőségű [...] a szerelem *A rossz orvosban* is [...] mindenekelőtt traumaként és nem boldogságként, nyugalomként jelenik meg. Az e szférába tartozó konfliktusokat két alcsoportra oszthatjuk. Az elsőben valaminemű külső tényező befolyásolja, illetve idézi elő a szerelmi-házassági konfliktust [...] [többek közt] a *Béla, a buta* című elbeszélésekben. [...] A szeretetből eredő korlátozás antitézise a szeretethiány [mely] egyértelműen pusztító hatású. [...] Szemben Németh László véleményével, Hima Gabriellának adhatunk igazat, aki szerint nem tudat alatt elkövetett gyilkosságról, hanem vétkes mulasztásról, az értékek megbecsülésére való képtelenségről, felelőtlenségről beszélhetünk a szülők esetében, ez a magyarázat ugyanis azonos attitűdöt fedez fel a házastársi és szülő-gyermeki viszonyban. [...]A gépies ismétlődés hangsúlyozása az író részéről minden bizonnyal a távolságtartás és bírálat jele Kosztolányinál. Ezt támasztja alá a *Jánoska betegsége* című novella [...] a főnök és a kollégák éveken és évtizedeken keresztül rutinszerűen érdeklődnek Jánoska egészségi állapota iránt, aki ugyan hatéves korában esett át a kérdezősködésre okot adó rosszulletén, de a tudakozódás akkor is ugyanabban a formában történik, amikor már „gépész-mérnök egy gyárban, körszakálla van, és múltkor a gőzfürdő mérlegén lepedő nélkül hetvenkilenc kilót nyomott.” [...] a „gyógyíthatatlan” tehetségtelenség problémája láthatóan sokat foglalkoztatta Kosztolányit: megfigyelhetjük e motívumot pl. [...] a *Béla, a buta* [...] című novellákban. [...] a sikeres kompromisszum értékét nagyban csökkenti a kérdéses konfliktus groteszk és komikus volta (l. *Jánoska betegsége* [...]). [Az *Égi jogász*] tudattorzulását is inkább szánalommal szemléli az író (a groteszk elemek felsorolásával), mintsem pozitív modellt látna e szereplők reakcióiban. [...] [Az] orvosokat és „pszichoanalitikusok”-at Kosztolányi jobbra sarlatánokként mutatja be [...] az utóbbi attitűdöt pl. az

Igen rejtélyes história című novellában érhetjük tetten. A rossz orvosban pedig Gasperek doktor tudatlanságánál fogva egy tudatalatti gyilkosságnak lesz eszköze.

Yoo Jin-Il, *Kosztolányi prózájának konfliktus-motívumai*, Budapest, Littera Nova, 2003 (Studia Hungarica, 2), 6–7., 30., 46., 79–80., 88–89., 100., 109., 145., 173., 184., 193. p.

2007

Lengyel András tanulmánya összefoglalja és értelmezi a *Vérző Magyarország* antológia keletkezéséről és recepciójáról feltárt adatokat és ismereteket. Részletes forráselemzést is végez, melyben az *Égi jogászra* is kitér.

Az a szövegtörzs, amely a kötet főszövegének tekinthető, [...] egészében kaotikus és szélsőségesen divergáló értelmezései egy nagy, kollektív traumának. A szerkesztő erkölcsileg nyilvánvalóan felelős az egész könyvért, így a „faji” magassabbrendűség hangoztatásáért éppúgy, mint az „ellenséget” patkányként megjelenítő állatmetaforikáért. Bizonyos, hogy az írások az ő fölkerésére és intenciójára születtek meg, s ha a szerzők egyike-másika esetleg „félreértette” volna az instrukciókat, s olyasmint írt, ami ellentétes a szerkesztő beállítódásával, a nem illeszkedő szöveg kiostálásának elmaradása, közlés általi legitimálása mégis a szerkesztő felelőssége. Azért szerkesztő – másképpen csak postaláda lenne. Kérdés azonban, intellektuálisan mi az, ami mindebből őt magát is jellemzi? Úgy vélem, Kosztolányi saját pozícióját azokban a mozzanatokban érhetjük tetten, amelyek bizonyosan az ő egyéni hozzájárulását mutatják. Ilyen a könyvben saját írása, az *Égi jogász*, ilyen a fölvonultatott képanyag kijelölésének elve (az, hogy miket rajzoltatott meg a rajzolóval), ilyen az üres terrekbe tördelt, magyar és idegen szerzőktől származó idézetek válogatási elve. [...] Ha tehát Kosztolányi személyes viszonyát próbáljuk fölmérni az irredentizmus kérdéséhez, mindezeket a

vonatkozásokat át kell tekintenünk. Az *Égi jogász*, az a novella, amellyel Kosztolányi szimbolikusan is szerepet vállalt kötete profiljának kialakításában, a Szabadkát megjelenítő rajz alatt kezdődik. Ez az elhelyezés önmagában is a személyes érintettséget hangsúlyozza. Szabadka elcsatolása ugyanis Kosztolányi szülővárosának elvesztését, családja „idegen” impérium alá kerülését jelentette. Erről a veszteségről, ismeretes, versekben is szólt: *Magyar költők sikolya Európa költőihöz 1919-ben*. Most azonban nem versben, hanem általánosabb érvénnyel, prózában nyilatkozott meg. Ez nem csökkenti szubjektív érintettségét, igazi distancia ezt a szövegét sem jellemzi, ebben is a veszteség élménye a meghatározó. Az *Égi jogász* mindazonáltal több szempontból is figyelemreméltó. Ez a novella ugyanis a „magyar költő” allegóriája. Hőse, Kaszás-Kis János frontot járt kubikos, aki a román megszálláskor elszenvedett megszégyenülése (ártatlanul arcul ütötték) nyomán furcsa átalakuláson megy át. Megszállott vándor fűzfapoéta lesz [...]. Ezt a figurát a román megszállás teremtette meg, [...] s maga a fűzfapoétává lett kubikos is különös és egzaltált figura. [...] Világos beszéd ez, itt egy allegorikus önarckép rajzolódik ki, a magyar költő ideáltipikus képében, ítélete is világos [...]. Maga a „költő” azonban nem idealizálódik, a költő itt a hagyományos költőszerepnek éppen az ellentéte [...]. A költészet itt, feladata teljesítésekor, mégis valami elementárisat teljesít, immár túl a szépségelvű irodalmon. Ez az allegória két, erősen önkritikus mozzanatot is tartalmaz. A költő *fűzfapoéta*, s az, amit kifejez: *téboly*. Olyan – indirekt – önjellemzés ez, amelyet Kosztolányi e korszakáról szólva ezután célszerű lesz szem előtt tartani. De azt is látnunk kell: ez az önkép, amelyet Kosztolányi fölvezet, nem egyszerűen a trauma irodalmi kifejeződése – ez az élethez való viszony átalakulásának deklarálása. S figyelemre méltó, hogy nemcsak az irodalom szerepének radikális átértékelését mondja ki (ennek lehetséges konzekvenciáit egyébként érdemes lenne az életmű további alakulásában nyomon követni!), de szociokulturálisan

megalapozott politikai beállítódása átrendeződését is dokumentálja. Ez utóbbinak két nagyon fontos, s eddig teljességgel figyelmen kívül hagyott komponense van. Az egyik, bármily meglepő is, a parasztság lehetséges szerepének előtérbe kerülése. Az „égi jogász” maga is parasztember, kubikus, a „magyar költő” allegóriája az ő sorsában bontakozik ki. [...] Miről lehet itt szó? E mozzanat fölértékelődésének szubjektív okait egyelőre nem lehet látni – lehet őszinte orientációmódosulás, s lehet „taktikus” igazodás. A mögötte meghúzódó fejlemény azonban viszonylag jól megfogható: ez az idő az úgynevezett kisgazdák, a „csizmások” (Nagyatádi Szabó István és pártja) országos méretű előretörésének ideje. Kosztolányi megnevezetlenül is erre a nagy (s történetileg valóban jelentős) átalakulásra reflektál a maga módján. A másik, társadalomkritikailag is értelmezhető attitűdmódosulás ennél is fontosabb – s beszédesebb. Már az figyelemre méltó, hogy a „magyar költő” [...] jellemzésében ilyen mozzanatokra bukkanunk: „hűtlen ország”, „rothadt város” (ti. Budapest). Ezek a kitételek egyértelműen a „kurzus” ideológiái [...]. Az *Égi jogász* egy másik helye azonban egyértelművé teszi, hogy itt jóval többről van szó, mint egyes, „levegőben úszó” sztereotípiák átvételéről. A Budapestre fölvetődött „fűzfapoéta” környezetéről adott leírás elárulja, hogy itt egy erősen negatív színezetű modernitás-értelmezéssel kell számolnunk. [...] Ez a leírás, amely az író Kosztolányi kevéssé ismert arcát mutatja, nem egyszerűen az örök és általános „emberi színjáték” megjelenítése. Ez is benne van, ez az „örök” mozzanat, de itt emellett a közvetlenül, politikailag értelmezhető szociokulturális mechanizmus is megjelenítődik. Innen nézve válik érthetővé a „rothadt város” emlegetése – s valószínűleg Kosztolányi *Új Nemzedék*-beli szerepvállalása is. S ez a modernitáskritika nem is pillanatnyi szeszély (vagy konjunkturális igazodás) terméke. Előzménye is van, későbbi visszfénye is. (Előbbire a még 1919-ben írott *Latin Lipótváros* című cikke lehet az igazoló példa, utóbbira pedig – igaz, merőben más modalitással

– egyebek közt az *Esti Kornél* „becsületes város” fejezete.) Itt tehát valami lényeges, Kosztolányi beállítódását mélyről meghatározó mozzanat érhető tetten. De aligha hagyható persze figyelmen kívül, hogy a *Pesti Napló* cikkírójaként, 1919-ben még egy konszolidált közegben kellett megszólalnia, az *Esti Kornélt* írva pedig, már sok és sokféle kijózanító tapasztalat birtokában, „hitelesen” csak ironikus-távolító modalitásban szólalhatott meg. Most, 1920-ban azonban, egy széles körben érvényesülő elégedetlenség s egy nagy trauma kibeszélésének közegében a maga leplezetlen módján adhatott hangot annak a személyes elégedetlenségnek és undornak, amit érzett. Afelől ugyanis nem lehet kétségünk, hogy a kurzisták széles körben jelentkező agressziója mögött valóságos indulatok feszültek. S ezekben az indulatokban – a háborús összeomlás és a szülőföld elvesztésének kettős traumájaként – maga Kosztolányi is osztozott.

LENGYEL András, *A „Vérző Magyarország” : Kosztolányi Dezső irredenta antológiájáról*, LITERATURA, 2007. 4. sz., 399–424. p.

2010

Szegedy-Maszák Mihály a *Béla*, a *buta* és *A rossz orvos* novelláival és kisregényeivel is foglalkozik Kosztolányi-monográfiájában. A Csáth és Kosztolányi életművek egymásra hatását vizsgáló fejezetben, ahol a rövid szépprózájában különféle beszédmódokkal kísérletező Kosztolányit mutatja be, a könnyed humor megjelenésének példájaként említi az *F. F. rejtélyes gyógyulása* című elbeszélést, melyre a *Lélekelemzés és nyitott befejezés* című részben visszautal. Ugyanitt szól a *Hűség*, az *Üvegszem*, a *Fogfájás*, a *Legenda* és a *Szemetes* című novellákról, és az *Előkészület a regényíráshoz* című részben *A rossz orvosról* is. A monográfia *Vérző Magyarország* címmel teljes fejezetet szentel Kosztolányi jobboldali szerepvállalásának, az *Égi jogászt* azonban csak érinti a szerző: „A *Vérző Magyarország* számára készített elbeszélése, az *Égi jogász*, nagy megrendülés hatása alatt készült példázat, melynek művészi értéke igen csekély.

Fűzfapoéta főszereplőjét »önkép«-nek nevezni (Lengyel 2007, 420) több, mint túlzás.”

A hihetlent (fantasztikumot) a tízes évek második felében már kiszorítja az elbeszélt tudat. Aki életében nem hagyott nyomot a másik ember lelkében, annak jelentőségét megnöveli az emlékezet. Henrik, az ékszerész, *A dal* (1918) főszereplője, rendszeresen csalja feleségét. A nő halála után viszont már egyik korábbi szeretőjét is visszautasítja. Állandóan egy dal van a fülében, amelyet felesége játszott zongorán, és szomorúsággal tölti el, hogy nem tud nyomára jönni, ki írta e szerzeményt. [...] Az *Üvegszem* (1918) hőse, János, harmincnégy éves, gazdag, és szereti a hitvesét. Amikor betegség miatt elveszíti egyik szemét, még szebbnek látja feleségét. Egy éjjel azután lemegy az utcára, s amikor egy „kis nő” feléje int, beszáll a „sáros, piszkos, rongyos egyfogatú”-ba [...]. A szöveg bármiféle következtetés nélkül ér véget, a történés kimenetelének indokoltsága rejtett marad, talán még inkább, mint az *Édes Annában*. A nyitott befejezés általában az olvasó képzeletére bízva a ki nem mondottat. A *Béla, a buta* (1920) című kötetben még *Fogfájás* (1917) címmel szereplő mulatságos történetben az ifjú pár a nászéjszakán a férfi hirtelen bedagadt arcával van elfoglalva, majd pirkadatkor bérkocsiba száll – föltehetően azért, hogy orvoshoz menjen. 1925. április 24-én ugyanez a történet már *Első éjszaka* címmel jelent meg a *Pesti Hírlapban*, s az új cím jobban kiemeli a befejezetlen eseménysor groteszk jellegét. [...] Az élet megszakadása visszavonhatatlan távlatváltást hoz, egyszer s mindenkorra kitörli a múltat. Nem csak az öngyilkosságról beszámoló *Néhány levél a 'Zöld Napló'-ból* (1908) és a *Vékony Pál élete és halála* (1917) sugallja ezt. Ez utóbbi ironikus hatású, hiszen főként a halott emlékével foglalkozik: életében a kisdíákra szinte senki nem figyelt, halála után viszont az egykori osztálytársak egyre több érdekességgel ruházzák föl, mind súlyosabb egyéniséggé emelik. [...] Az elmúlás

megfoghatatlansága olyan súllyal nehezedhet a túlélőre, mely személyiségzavart okoz: a *Pokol* (1916) olyan anyáról szól, kinek fia az orosz hadszíntéren esett el, a *Szemetes* (1918) hőse asztalos, ki ötéves, egyetlen kisfiát veszíti el hirtelen jött betegség következtében. Mindkét történetnek egyszerű lélek a főszereplője, ki képtelen elfogadni a halált. Megőrülésük kifejezése bizonyos mértékig a német expresszionista prózával rokonítható. [...] A világháborút követő békeszerződés évekre elszakította [Kosztolányit] szülőhelyétől, és e fájdalmas tény következtében is lezárt múlt lett az a létforma, amely elindította az írói pályán. [...] A *rossz orvos* nem esettörténet. Hangnemét a kisszerűséggel szemben érvényesített fanyar gúny határozza meg. Talán Flaubert és Csehov ösztönözhette. Idézőjelbe tett szölamok sugallják, hogy Kövér Vilma élete közterek jegyében alakult. [...] Az Istvánnal megismerkedés sem szakította meg az igénytelen szokványok folytonosságát [...]. Gasperek, a történet címével minősített orvos, akit a szülők a gyerekükhöz hívnak, szintén a közterek embere. A gyerekhalál a következményei nyomán kap mélyebb értelmet. Évekkel később Vilma a szülei vidéki házában tölti a nyarat. [...] Végzetes hibának érzi, hogy elköltözött vidékről. Sajnálja önmagát [...]. A Vilma elbeszél tudatában megjelenő létformával olyan fővárost állít szembe a *rossz orvos*, amely István céltalan bolyongásai során kap minősítést [...]. Ami látszólag környezet, az valójában lélekállapot. A vidékiesség éppúgy a tudatban leledzik, mint a jellegtelenység. Egyedül a művészet képviselhet más létformát. Az öregedő Vilma Istvánnal is olyan alkalmakkor találkozik, amikor zene szól. Schumann *Kinderszenen* című sorozatában keres gyógyírt a múltra. A művészet azonban távoli világ a szereplők által megtestesített kisszerűséghez képest. Vilma kérdésére a volt férj adja meg a választ: „» – Dehát nincs bocsánat? – rimánkodott a nő. / Nincsen«” A *rossz orvos* számos olyan tulajdonságot foglal magában, amely megtalálható Kosztolányi korai elbeszéléseiben. Egyszerre olvasható a korábbiak és a

későbbiek felől. Lezárja a huszadik század első két évtizedében írt rövid történeteket és előkészíti a húszas évek regényeit.

SEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 78., 92., 95–96., 107–108., 111–115., 166. p.

2013

György Péter „Trianon-paradigmá”-t és „Erdély-mítosz”-t körüljáró esszéjében többször utal az *Égi jogász*ra. Az 1920 – *Stunde null – Magyarországon* című fejezet mottójául egy, az elbeszélésből vett idézetet⁴³ választ, s a fejezet elején ismerteti, hogy a novella hol jelent meg. A következő fejezet pedig teljes egészében a *Vérző Magyarország* antológiával és az *Égi jogással* foglalkozik.

Ezen a ponton léphetünk közelebb Kosztolányi több szempontból is kivételes szöveggyűjteményéhez, a trauma születésének, a hirtelen bekövetkezett katasztrófa okozta összeomlás eredeti, hamisíthatatlanul egyedi dokumentumához, amely nem része annak az ismételten alapuló ideológiai propagandagépezetnek, retorikai valóságkonstrukciónak, amelynek felépítésében ugyanakkor a kötet is fontos szerepet játszott. A retorikai formáltság, a nyelvi reflexió mentén élesen kettémetszhető *Égi jogász* első részében a világháborúból megtért Kaszás-Kis János mindennapi életét követheti nyomon az olvasó. Emitt széjjelbonthatatlan finomsággal, pontosan érzékelhetően a tagadhatatlan ironia és a paródia tűnik elénk a tárgyilagosságnak tekinthető, semleges leírással. [...] Itt a mítikus, dolgozó magyar nép tűnik fel, a maga bibliai egyszerűségében, amely szolgált és az életét kockáztatta a hazáért, miközben kívülmaradt a világháborúban történtek politikai megértésén, kívülrekedt a kortárs társadalmon, mindössze elviselte, illetve a vállain hordozta azt. Ismerős ez a figura a népiesség kultúrtörténetéből, s mintha a novella ennek

⁴³ Kötetünkben lásd *Égi jogász*, 404–416. sor.

a hagyománynak a paródiája is lenne. A „magyar paraszt” ugyan névvel is rendelkezik, de Kaszás-Kis János az elbeszélés elején mégsem más, mint egy ideológiatörténeti típus ironikus reprezentációja, amelyben a tudatlanság, az ártatlanság szinte népmesei egységben áll. Kosztolányi hőse finoman szólva sem küszködik a XVIII. század nagy találmányával, a modern énnel. [...] A főhős drámai átváltozását kiváltó trauma egy, a falut megszálló román katonák egyikétől kapott pofon. Ez az otthonosságát addig megőrző figura számára a világa összeomlását jelenti [...]. Az átváltozást tehát a tehetetlenség, a kiélhetetlen bosszúvágy okozza, minek következtében a korábban hallgatag parasztember versszerű klapanciákkal szórakoztatja a falujabelieket: a költészet így része az önterápiának. [...] Kosztolányi, ha az esztétikai koherencia keresésének bármi értelme van ennek a szövegnek az esetében, vékony jégen jár. Az átváltozást épp annyi távolságtartással kezeli, mint amilyen fontosnak tartja annak politikai jelentését. (Mintha Karinthy Móricz-paródiája is vissza-visszahallatzana a szövegben [...]) [...] Az átváltozás következő stációja, ha lehet, még ironikusabb: hiszen a népiesch költőt, aki nyilvánvalóan megváltó is egyben, kinek már látomása volt, a békés alföldi estében a fényesen megnyíló égből egy hang szólította [...]. S ezen a ponton a szöveg szerkezete és modalitása egyaránt radikálisan megváltozik. Kosztolányi felhagy az iróniával, s Kaszás-Kis Jánost Hazafi Veray Jánoshoz, a nemzeti vándor fűzfapoéta archetípusához látja hasonlatosnak. [...] A kortárs Budapestet, a megszállásról tudomást venni nem kívánó metropolis társadalmát megjelenítő, nagy erejű hosszú mondatot, az ideológiamentességében oly pontos leírást Kosztolányi egyetlen rövid mondatban szembesíti az elbeszélés főhősének világával. [...] a Kaszás-Kis János tettei mögött felsejlő Turi Dani, a népiesch világ feletti irónia az irodalom normál intézményes és fogalmi keretein, egyezményes rutinján túli működés evidenciája. Paródia és tragédia széjjelválaszthatatlansága a trauma mélységét bizonyítja.

A válság, a katasztrófa léptékét az irodalmi termelés normál működésének összeomlása is mutatja. A Turi Dani-paródia az összeomlás előtti világból származó szöveg, az *Égi jogász* az összeomlás pillanatát rögzítette, illetve dokumentálta. A költői szerep válsága, az irodalmi termelés folytathatatlansága, az elbeszélés radikális nehézségei ugyanis mind az addig érvényes én-gyakorlatok folytathatatlanságából következnek, azzal állnak összefüggésben. Ezért is lenyűgözően drámai erejű az elbeszélés utolsó mondata, ahol Kosztolányi nem pusztán megemeli az egész szöveget, hanem immár nyilvánvalóan a saját katasztrófájáról, írói válságáról is beszél. Ennyiben az elbeszélés egyedisége, különös ereje tovább nő. [...] A válaszképtelenség beismerése nem más, mint az *Égi jogász*, az irodalmon kívüli író apoteózisa, akit ugyanaz tesz hitelessé, ami alkalmatlanná is, hogy arról beszéljen, ami történt. Kaszás-Kis Jánost lehet, hogy ez a helyzet tette költővé. Az árulás és közöny mértéktelensége teszi morálisan igazzá, katartikussá a giccsét, a rémítően zörgő klapanciát, az ős butaságot. Az irodalom nemcsak a működő rendszer, hanem a meg nem értett eszmékhez való hűség megélésének a reménye is. Az irodalmi rendszer azonban a rutin nélkül elveszíti önazonosságát, a személyesség, az írói szerep, szerző és szövegének viszonya, az életrajzi paktumok elválaszthatósága a fikciótól: mindezek a normák azonosíthatatlanok lettek – a történeti probléma mélységét az esztétikai konfúzió tárhatja fel. Trianon kortárs jelentéséről éppúgy nem tudhatunk semmit az irodalom nélkül, amint a szövegek nélküli képzelt Erdély sem más, mint önkéntelen paródia, gyakran nevetséges akarata a nemzeti kultúra utánzásának.

GYÖRGY Péter, *Állatkert Kolozsváron : Képzelt Erdély*, Budapest, Magvető, 2013, 125–127., 137–184. p.

2014

Alföldy Jenő a 2014/2015-ös tanévre – szerkesztőtársával, Valaczka Andrással – ismét átdolgozta az először 1995-ben, majd 2003-ban új kiadásban megjelentetett irodalomkönyvét. Ebből az átdolgozásból az *Öt évi fegyház* szövegközlése kimaradt. Kosztolányi szépprózájának rövid ismertetésében azonban még említést kap a novella:

Ha Móricz Zsigmond cselekvésükben ábrázolja hőseit, és tetteik, szavaik alapján rajzolja meg jellemüket, akkor Kosztolányi főleg a szereplők lelkére, gondolkodására összpontosít. A hősök döntéseinek belső okaira kíváncsi. Irigység, félelem, elnyomottság és bosszúvágy irányítja őket. Máskor a jóra törekvés, a szeretet és a féltés vagy éppen a szembesülés saját döntésük következményeivel – mint az *Öt évi fegyház* című novellában.

ALFÖLDY Jenő – VALACZKA András, *Irodalom 8. : Olvasókönyv a nyolcadik évfolyam számára*, Budapest, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2014, 81. p.

KELETKEZÉS- ÉS RECEPCIÓTÖRTÉNETI BIBLIOGRÁFIA

I. Szerzői nyilatkozatok

KOSZTOLÁNYI Dezső, [*Válasz az „Indiszkreció az irodalomban” című körkérdésre*], NYUGAT, 1927. 6. sz. (március 16.), 457–458. p. [*A rossz orvos*]

KOSZTOLÁNYI Dezső, [*Válasz a „Hogyan született az első regényem?” című körkérdésre*], TOLNAI VILÁGLAPJA, 1930. 51–52. sz. (december 17.), 58. p. [*A rossz orvos*]

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Hogy születik a vers és a regény? : Válasz és vallomás egy kérdésre*, PESTI HÍRLAP, 1931. (március 8.), 15. p. [*A rossz orvos*]

II. A kötetek hirdetései⁴⁴

Ujjonnan megjelent könyvek és zeneművek, CORVINA, 1920. 39. sz. (október 1.), 185. p. [A könyvjegyzékben: *Béla, a buta*]

Kosztolányi Dezső, PESTI HÍRLAP, 1920. 237. sz. (október 7.), 4. p. [Rövid ajánló a *Béla, buta* megjelenéséről]

Béla, a buta, NYÍRVIDÉK, 1920. 239. sz. (október 19.), 2. p. [Rövid ajánló a *Béla, buta* megjelenéséről]

A Pallas Irodalmi és Nyomdai részv.-társ. karácsonyi újdonságai, CORVINA, 1920. 48. sz. (december 3.), 237. p. [A könyvjegyzékben: *A rossz orvos*]

⁴⁴ Néhány jellemző példa bemutatása.

- Most jelent meg!*, GONDOLAT, 1920. 52. sz. (december 25.), 2. p.
[A könyvjegyzékben: *A rossz orvos*]
- Legújabb könyvek*, PESTI NAPLÓ, 1920. 303. sz. (december 25.), 7. p.
[Könyvjegyzék keretes hirdetésben, benne: *A rossz orvos*]
- Most jelent meg!*, GONDOLAT, 1921. 1. sz. (január 1.), 2. p. [A könyvjegyzékben: *A rossz orvos*]
- Újonnan megjelent könyvek és zeneművek*, CORVINA, 1921. 2. sz. (január 14.), 5. p. [A könyvjegyzékben: *A rossz orvos*]
- Legújabb szépirodalmi újdonságok*, PESTI NAPLÓ, 1921. 24. sz. (január 30.), 8. p. [Apróhirdetés, a könyvjegyzékben: *A rossz orvos*]
- Legújabb könyvek*, AZ EST, 1921. 37. sz. (február 16.), 4. p. [A könyvjegyzékben: *A rossz orvos*]
- Árváltozás*, CORVINA, 1922. 32. sz. (augusztus 11.), 152. p. [A könyvjegyzékben: *A rossz orvos*]
- Új bolti árak*, CORVINA, 1922. 43. sz. (október 27.), 212. p. [A könyvjegyzékben: *A rossz orvos*]
- [*Cím nélküli keretes hirdetés*], PESTI HÍRLAP, 1927. 71. sz. (március 29.), 22. p. [A hirdetés szövege: „Kosztolányi Dezső *A rossz orvos* című regénye rendkívül izléses kötésben ingyenes melléklete Tolnai Világlapja március 30-án megjelenő 14. számának. Egyes szám ára a regénymelléklettel együtt 60 fillér.”]
- Betegség-e a túlzott féltékenység? : [Tolnai Világlapja legújabb számának tartalmáról]*, PESTI HÍRLAP, 1927. 73. sz. (március 31.), 14. p.
[A hirdetés szövegében: „A lap ingyen regénymelléklete: Kosztolányi Dezső »*A rossz orvos*« című briliáns regénye.”]
- Magánkiadók és bizományosok*, CORVINA, 1927. 17. sz. (augusztus 11.), 76. p. [A könyvjegyzékben: *A rossz orvos* 1927-es kiadása.]
- Értesítés*, CORVINA, 1927. 17. sz. (augusztus 11.), 76. p. [A Pallas könyvkereskedőknek címzett közleménye az árusításból ideiglenesen kivont könyvekről és az elszámolásról. A könyvjegyzékben: *A rossz orvos* 1920-as kiadása.]
- Egy pompás kis házikönyvtár*, TOLNAI VILÁGLAPJA, 1928. 47. sz. (november 21.), 65. p. [A könyvjegyzékben: *A rossz orvos* 1927-es kiadása.] [A hirdetés szövege: „A világirodalom legelső íróit találja itt képviselve, feltűnő olcsó árban! [...] Az itt felsorolt művek mind

puhakötésben vannak. 1 kötet ára bérmentve 30 fillér, 10 kötet ára bérmentve 2 pengő 50 fillér. Aki 30 kötetet rendel egyszerre, annak bérmentve 5 pengő 90 fillérért küldjük. Utánvét 40 fillérrel drágább, mert ennyit számít fel a posta. Ha személyesen jön be a kiadóhivatalba és ott a könyveket átveszi, akkor a 30 kötet (10 fillérrel, 10 kötet pedig 30 fillérrel olcsóbb.)”]

Fontos kiadói értesítés, CORVINA, 1929. 22. sz. (június 2.), 128. p. [A könyvjegyzékben: *Béla, a buta*] [A hirdetés szövege: „Értesítjük a t. Kartárs Urakat, hogy az egyidejűleg kiadott körlevél alapján megindított nyári olcsó könyvvásár időtartamára további intézkedésig, alább felsorolt kiadványainkat a rendes boltiáras forgalomból kivonjuk. Budapest, 1929. június 1. Kartársi tisztelettel Athenaeum irodalmi és nyomdai r.-t.”]

Értesítés, CORVINA, 1931. 48. sz. (november 29.), 215. p. [A könyvjegyzékben: *A rossz orvos* 1920-as kiadása.] [A Pallas könyvkereskedőknek címzett közleménye az árusításból kivont könyvekről.]

Jó könyvek fillérékért a Színházi Élet Boltjában, SZÍNHÁZI ÉLET, 1934. 12. sz. (március 11–17.), 152. p. [A könyvjegyzékben a Modern Könyvtár ajánlatai között: *Béla, a buta*.]

III. Összefoglaló recepciótörténeti bibliográfia⁴⁵

1920

DÓCZY Jenő, *Kosztolányi mint elbeszélő*, ÚJ MAGYAR SZEMLE, 1920. 3. sz. (november), 70–76. p. [*Béla, a buta*]

[DOMOKOS László] (d), *Kosztolányi Dezső: A rossz orvos*, MAGYAR HELIKON, 1920. 15. sz. („Karácsonyi szám”), 778. p.

⁴⁵ Az első megjelenés időrendjében. Éven belül először a periodikában közölt írásokat hozzuk időrendben, majd a kötetben megjelenteket, szerzői betűrendben. Ha a címből nem derül ki, zárójelben feltüntetjük a recepcióban érintett kötet címét.

1921

- BAÁN Ferenc, *A Pallas új könyvei*, ÚJ NEMZEDÉK, 1921. 386. sz. (január 1.), 6–7. p. [*A rossz orvos*]
[Szerző nélkül], *Karácsonyi betű*, GONDOLAT, 1921. 1. sz. (január 1.), 11. p. [*A rossz orvos*]
KIRÁLY György, *Kosztolányi novellái*, NYUGAT, 1921. 3. sz. (február 1.), 237–238. p. [*Béla, a buta; A rossz orvos*]
[Szerző nélkül], *A rossz orvos : Kosztolányi Dezső novelláskönyve*, PESTI HÍRLAP, 1921. 68. sz. (március 31.), 3. p.

1927

- FÖLDI Mihály, *Kosztolányi Dezső regényei*, NYUGAT, 1927. 15. sz. (augusztus 1.), 170–185. p. [*A rossz orvos*]

1928

- NÉMETH László, *Kosztolányi Dezső*, ERDÉLYI HELIKON, 1929. 3. sz. (március), 184–190. p. [*Béla, a buta; A rossz orvos*]

1936

- NÉMETH László, *Kosztolányi Dezső*, KALANGYA, 1936. 3. sz. (március), 171–173. p. [A címlapon: „Kosztolányi-szám”] = N. L., *A minőség forradalma*, 1–4. kötet, Budapest, Magyar Élet, 1940, 3. kötet, *Magyar Szellem*, 99–102. p. [*A rossz orvos*]
KERESZTURY Dezső, *Kosztolányi Dezső : 1885–1936*, MAGYAR SZEMLE, 1936. 4. sz. (december), 343–351. p. [*Béla, a buta; A rossz orvos*]

1937

- KERECSENYI Dezső, *Kosztolányi Dezső*, IRODALOMTÖRTÉNET, 1937. 1. sz., 9–15. p. [*Béla, a buta; A rossz orvos*]

1938

- BARÁTH Ferenc, *Kosztolányi Dezső*, Zalaegerszeg, Pannónia, 1938, 63., 77–79. p. [*Béla, a buta; A rossz orvos*]

SZEGZÁRDY-CSENGERY József, *Kosztolányi Dezső*, Szeged, Magyar Irodalomtörténet Intézet, 1938, (Értekezések a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetéből, 18), 9., 67–68., 84–85. p. [*Béla, a buta; A rossz orvos*]

1940

BARTA János, *Vázlat Kosztolányi arcképéhez*, ESZTÉTIKAI SZEMLE, 1940. 1. sz. (január), 49–65. p. [*A rossz orvos*]

1941

DEVECSERI Gábor, *Kosztolányi könyvei közt*, DIÁRIUM, 1941. 1. sz. (január), 21–22. p. [„Tallózás” rovat] [*A rossz orvos*]

1943

SZALAY Gábor, *Kosztolányi „a halottak élén”*, NÉPSZAVA, 1943. 143. sz. (június 27.), 16. p. [*A rossz orvos*]

LŐRINCZ László, *Kosztolányi Dezső novellái*, ERDÉLYI HELIKON, 1943. 7. sz. (július), 422–423. p. [*Béla, a buta*]

GÖNCZY Gábor, *Kosztolányi Dezső: Novellák*, PROTESTÁNS SZEMLE, 1943. 8. sz. (augusztus), 249–251. p. [*Béla, a buta; A rossz orvos*]

ÖRLEY István, *Kosztolányi olvasása közben*, MAGYAR CSILLAG, 1943. 19. sz. (október 1.), 423–428. p. [*Béla, a buta; A rossz orvos*]

1944

PAKU Imre, *Kosztolányi Dezső: Novellái*, VIGILIA, 1944. (február), 78–79. p. [*Béla, a buta*]

1945

DEVECSERI Gábor, *Az élő Kosztolányi*, Budapest, Officina, 1945, 54. p. [*Béla, a buta; A rossz orvos*]

1954

KARDOS László, *Kosztolányi Dezső novellái*. In: *KOSZTOLÁNYI Dezső Válogatott novellái*, a bevezető tanulmányt írta K. L., a válogatás RÉZ Pál munkája, Budapest, Szépirodalmi, 1954, 5–18. p. [*A rossz orvos*]

1955

SZABÓ Ede, *Kosztolányi novellái*, ÚJ HANG, 1955. 9. sz. (szeptember), 59–61. p. [*Béla, a buta*]

1957

PÁNDI Pál, *Kosztolányi Dezső novelláiról*, ÉLET ÉS IRODALOM, 1957. 24. sz. (december 13.), 5. és 8. p. [*Béla, a buta*]

HELLER Ágnes, *Az erkölcsi normák felbomlása : Etikai kérdések Kosztolányi Dezső munkásságában*, Budapest, Kossuth, 1957, 101–109. p. [*Béla, a buta*]

[Szerző nélkül „Ifjúsági Könyvkiadó” aláírással], *Kosztolányi Dezső : 1885–1936*. In: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Furcsa dolgok : Novellák, karcolatok, jegyzetek*, szerkesztette Kiss Katalin, előszó Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, Ifjúsági, 1956 [1957], (Tanulók Könyvtára), 5–8. p. [*A rossz orvos*]

1963

KÁNTOR Lajos, *Kosztolányi Dezső*. In: Kosztolányi Dezső, *Az élet divatja : Novellák, jegyzetek, tollrajzok*, előszó K. L., Bukarest, Irodalmi, 1963, 5–30. (22.) p. [*Béla, a buta; A rossz orvos*]

1965

SÓTÉR István, *Kosztolányi Dezső*, KRITIKA, 1965. 4. sz. (április), 26–34. p. [*A rossz orvos*]

J. SOLTÉSZ Katalin, *A címadás nyelvi formái a magyar irodalomban*, MAGYAR NYELVŐR, 1965. 2. sz. (április–június), 174–187. p. [*Béla, a buta*]

KISS Ferenc, *Kosztolányi Dezső : 1885–1936*. In: *A magyar irodalom története : 5. A magyar irodalom története 1905-től 1919-ig*, szerkesztette SZABOLCSI Miklós, Budapest, Akadémiai, 1965, 306–333. p. [*Béla, a buta; A rossz orvos*]

1967

SZÁLLÁSI Árpád, *Az orvos alakja a magyar szépirodalomban*, ORVOSTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK, 1967. 42. sz., 163–185. p. [*Béla, a buta; A rossz orvos*]

1972

BELOHORSZKY Pál, *Tragikus öröklét a pillanatban : Gondolatok Kosztolányi Dezső prózájáról*, VILÁGOSSÁG, 1972. 11. sz. (november), 677–683. p. [A rossz orvos]

1973

BENCZE Loránt, *Kosztolányi Dezső: Ezüstbot*. In: B. L., *Pázmány Péter és Kosztolányi Dezső prózastílusa*, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 1973, (Nyelvtudományi Dolgozatok, 10), 43–66. p. [Béla, a buta]

1975

BELOHORSZKY Pál, *A „szép” morálja : Kosztolányi Dezső regényei*, IRODALOMTÖRTÉNET, 1975. 3. sz., 552–590. p. [A rossz orvos]

1977

MÁRVÁNYI Judit, *A novellista Kosztolányi*. In: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Kulcs*, Budapest, Szépirodalmi, 1977, 533–582. p. [Béla, a buta]
RÓNAY László, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Gondolat, 1977, 93–94. p. [Béla, a buta; A rossz orvos]

1979

KISS Ferenc, *A rossz orvos*. In: K. F., *Az érett Kosztolányi*, Budapest, Akadémiai, 1979, (Irodalomtörténeti Könyvtár, 34), 76., 165–174., 187., 215. p. [Béla, a buta; A rossz orvos]

1980

SZÁLLÁSI Árpád, *Kosztolányi, az orvosok és a betegsége*, ORVOSI HETILAP, 1985. 52. sz. (december 29.), 3218–3222. p. [A rossz orvos]

1984

SZABÓ Zoltán, *A szecesszió stílárius sajátosságai Kosztolányi prózájában*, IRODALOMTÖRTÉNET, 1984. 2. sz., 388–418. p. [Béla, a buta]

1985

- LEVENDEL Júlia, *Így élt Kosztolányi Dezső*, Budapest, Móra, 1985, (Így élt...), 138–141. p. [A rossz orvos]
- RÓNAY László, „Ki volt ez a varázsló?": *Kosztolányi Dezső a vallomásos és emlékezések tükrében*, Budapest, Kozmosz Könyvek, 1985, 78., 80. p. [Béla, a buta; A rossz orvos]
- SZÖRÉNYI László, *Kosztolányi regényeinek motiváló tényezői*, LITERATURA, 1985. 1–2. sz., 87–100. p. [A rossz orvos]

1986

- HERCZEG Gyula, *A prózaíró Kosztolányi*, MAGYAR NYELVŐR, 1986. 4. sz. (október–december), 432–449. p. [Béla, a buta]
- BORI Imre, *Kosztolányi Dezső*, Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1986, 111–123. p. [Béla, a buta; A rossz orvos]
- JUHÁSZ Tamás, *Kosztolányi novellatípusai*. In: Számadás : Az Eötvös Loránd Tudományegyetem XX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke rendezésében Kosztolányi Dezső születésének 100. évfordulóján az életműről tartott tudományos ülésszak előadásai és a hallgatói pályázat díjnyertes dolgozataiból, szerkesztette FRÁTER Zoltán, Budapest, ELTE BTK, 1985 [1986], 132–145. p. [A rossz orvos]
- KÁLMÁN C. György, *A rossz orvos elbeszélő szerkezetének néhány eleme*, LITERATURA, 1986. 1–2. sz., 16–26. p.
- KIRÁLY István, *Kosztolányi : Vita és vallomás : Tanulmányok*, Budapest, Szépirodalmi, 1986, 53. p. [A rossz orvos]

1987

- KARÁTSZON Endre, *Kosztolányi és a közhely : Társadalom, beszéd és halál az 1920 előtti elbeszélésekben*, ÁDÁM Péter fordítása, ÚJ ÍRÁS, 1987. 2. sz. (február), 112–117. p. [Béla, a buta; A rossz orvos]
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Idő, nézőpont és értékszerkezet az Aranyrákányban*. In: *A rejtőző Kosztolányi : Esszék, tanulmányok*, szerkesztette MÉSZ Lászlóné, Budapest, Tankönyvkiadó, 1987, 83–101. p. [A rossz orvos]

1989

SZÖRÉNYI László, *Bevezetés a delfinológiába* : 4, 2000, 1989. 11. sz. (november), 55–61. p.

MAGYARLAKI Józsefné, *Kosztolányi névválasztása novelláiban*. In: *Névtudomány és művelődéstörténet : A IV. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján, Zalaegerszeg, 1986. október 8–10.*, szerkesztette BALOGH Lajos és ÖRDÖG Ferenc, Zalaegerszeg, Zalaegerszeg Város Tanácsa VB Művelődésügyi Osztálya, 1989, 303–306. p. [*Béla, a buta*]

1991

MOHAI V. Lajos, *Harc a szereppel való azonosulásért : Szempontok a Pacsirta elemzéséhez*, IRODALOMTÖRTÉNET, 1991. 1. sz., 35–78. p. [*Béla, a buta*]

MOHAI V. Lajos, *Adalékok Kosztolányi olvasásához*. In: M. V. L., *Szorgalmi feladatok : Esztétikai kisrajzok, tanulmányok*, Budapest, a szerző kiadása, (Z-füzetek, 19), 1991, 9–24. p. [*A rossz orvos*]

1992

HIMA Gabriella, *Kosztolányi és az egzisztenciális regény : Kosztolányi regényeinek poétikai vizsgálata*, Budapest, Akadémiai, 1992, (Irodalomtörténeti Füzetek, 125), 60–64. p. [*A rossz orvos*]

1993

HARMAT Pál, *A sekélység és a mélység : Kosztolányi és a pszichoanalízis*, ORPHEUS, 1993. 2–3. sz. (tavasz–nyár), 25–40. p. [*A rossz orvos*]

MOHAI V. Lajos, *Apró adalékok A rossz orvoshoz*, KALLIGRAM, 1993. 6. sz., (június), 67–75. p.

1995

POMOGÁTS Béla, *Az ifjúság romjain : Kosztolányi Trianonról*, ÜZENET, 1995. 4–6. sz., 211–215. p.; HITEL, 1995. 8. sz. (augusztus), 57–61. p. [*A rossz orvos*]

ALFÖLDY Jenő, *Irodalom a tizennégy éves diákoknak*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995, 40–46. p. [A tankönyvet 2002-ig adták ki évente.] [A rossz orvos]

1996

REMÉNYI József Tamás, *Műhiba : Molnár György: A rossz orvos*, FILM-VILÁG, 1996. 12. sz. (december), 56–57. p.

VERES József, *Közös bűn*, Népszabadság, 1996. 350. sz. (december 27.), 12. p. [A rossz orvos]

1997

BÁRÁNY László, *Korkép és transzcendencia : Kosztolányi és Camus mono-dialógusa*, IRODALOMTÖRTÉNET, 1997. 1–2. sz., 181–217. p. [A rossz orvos]

1998

KELEMEN Péter, *Utalások, célzások, ákombákomok : Szövegszintek és jelentésrétegek Kosztolányi Dezső Fürdés című elbeszélésében*, IRODALOMTÖRTÉNET, 1998. 4. sz., 613–640. p. [Béla, a buta; A rossz orvos]

1999

KARÁTSZON Endre, *Miért „szegény” a kisgyermek? : A gyermek és a felnőtt ellentétének egysége Kosztolányi Dezső versciklusában és novelláiban*, MŰHELY, 1999. 5–6. sz., 79–83. p. [Béla, a buta; A rossz orvos]

2000

KÁLMÁN C. György, *Példázat, mise en abyme, metafora – remix*. In: *Találkozó poétikák : A 70 éves Szili József köszöntése*, szerkesztette BEDECS László, Miskolc – Budapest, Miskolci Egyetem BTK Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszék – MTA Irodalomtudományi Intézet, 2000, 141–146. p. [A rossz orvos]

SZITÁR Katalin, *A prózanyelv Kosztolányinál*, Budapest, ELTE BTK Doktori Tanácsa, 2000, (Asteriskos : Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészdoktori Értekezések, 1), 44. p. [A rossz orvos]

TALLIÁN Tibor, „Az operában ki gyönyörködik?” : *Irodalmi adalékok a magyar operai művelődés történetéhez*. In: *Zenetudományi Dolgozatok*, Sz. FARKAS Márta, Budapest, MTA Zenetudományi Intézete, 117–168. p. [*A rossz orvos*]

2002

CSÉVE Anna, *Utószó*. In: KOSZTOLÁNYI Dezső, *Aranyfonál és más elbeszélések*, sajtó alá rendezte és az utószót írta Cs. A., Budapest, Unikornis, 2002, (A Magyar Próza Klasszikusai), 245–253. p. [*A rossz orvos*]

2003

CSÍKY Balázs, *Trianon kérdésköre Kosztolányi Dezső életművében*, SIC ITUR AD ASTRA, 2003. 2–3. sz., 271–292. p.

ALFÖLDY Jenő, *Irodalom 8. : Olvasókönyv a nyolcadik évfolyam számára*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003, 75–80. p. [A tankönyvet 2013-ig adták ki évente.] [*A rossz orvos*]

[ÉRFALVY] GYÖRFY Lívია, *A szubjektum önkeresése : Hős, elbeszélő és diszkurzív alany viszonya Kosztolányi Dezső Miklósa című novellájában*. In: *Tudományos diákköri dolgozatok*, Piliscsaba, PPKE BTK, szerkesztette HARGITTAY Emil, 2003, 97–122. p. [*Béla, a buta*]

YOO Jin-Il, *Kosztolányi novellisztikájának félelem-motívumai*, Budapest, Littera Nova, 2003 (Studia Hungarica, 1), 6–7., 29., 35., 39–40., 65–66., 67–68., 84. p. [*Béla, a buta*]

YOO Jin-Il, *Kosztolányi prózájának konfliktus-motívumai*, Budapest, Littera Nova, 2003 (Studia Hungarica, 2), 6–7., 30., 46., 79–80., 88–89., 100., 109., 145., 173., 184., 193. p. [*Béla, a buta; A rossz orvos*]

2006

PINTÉR László, *A penészes gyík : A diftéria képe a XX. századi magyar prózában*, LEGE ARTIS MEDICINAE, 2006. 1. sz., 84–87. p. [*A rossz orvos*]

FRÁTER Zoltán, *Önkívületben, lázasan szeretett élni*. In: *Halkan szítál a tört fény : Kosztolányi Dezső összes fényképe*, szerkesztette KOVÁCS Ida, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2006, 3–7. p. [*A rossz orvos*]

2007

LENGYEL András, A „Vérző Magyarország” : Kosztolányi Dezső *irredenta antológiájáról* LITERATURA, 2007. 4. sz., 399–424. p. [A rossz orvos]

2008

MOHAI V. Lajos, A Sárszeg-téma és a bethleni konszolidáció, ÚJ FORRÁS, 2008. 5. sz. (május), 68–78. p. [A rossz orvos]

MOHAI V. Lajos, Az otthontalanul bolyongó liberális : Kosztolányi az 1920-as években : Monográfiarészlet 2., ÚJ FORRÁS, 2008. 6. sz. (június), 27–49. p. [A rossz orvos]

2009

BÍRÓ-BALOGH Tamás, A Vérző Magyarország második kiadása : Kosztolányi „jelentősen átdolgozott” *irredenta antológiája*, KALLIGRAM, 2009. 11. sz. (november), 65–70. p. [A rossz orvos]

2010

ARANY Zsuzsanna, Fény és árnyék : A kettős én és a Gonosz megjelenésének kérdése Kosztolányi néhány művében, PRAE, 2010, 2. sz. (tavasz), 24–32. p. [A rossz orvos]

FUCHS Anna, A századforduló irodalmiassága Kosztolányi korai publicisztikai írásaiban, TISZATÁJ, 2010. 5. sz. (május), 58–63. p. [Béla, a buta]

LENGYEL András, „A földműves verset ír” : A költő-fölfedező Kosztolányi, TISZATÁJ, 2010. 9. sz. (szeptember), 93–97. p. [A rossz orvos]

SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Kosztolányi Dezső, Pozsony, Kalligram, 2010, 78., 92., 95–96., 107–108., 111–115., 166. p.

2012

BAZSÁNYI Sándor, „Így jött létre ez a könyv” : Kosztolányi Dezső *Esti Kornéljának Első fejezete (mely bevezet a tárgyba és a műfajba)*, HOLMI, 2012. 1. sz. (január), 8–25. p. [Béla, a buta]

2013

GYÖRGY Péter, *Állatkert Kolozsváron : Képzelt Erdély*, Budapest, Magvető, 2013, 139–144. p.

2014

ALFÖLDY Jenő – VALACZKA András, *Irodalom 8. : Olvasókönyv a nyolcadik évfolyam számára*, Budapest, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2014, 81. p.

IV. Az egyes művekre vonatkozó irodalom⁴⁶

Ezüstbot: 5., 12., 18., 20., 21., 33., 36., 41., 43., 51., 71.

A jó bíró: 5., 12., 17., 20., 23., 36., 41., 51., 71.

Fogfájás: 5., 12., 19., 23., 35., 44., 82.

F. F. rejtélyes gyógyulása: 5., 12., 19., 23., 31., 39., 44., 71., 72., 82.

Legenda: 12., 18., 24., 37., 48., 71., 80., 82.

Üveg szem: 5., 12., 17., 19., 24., 35., 37., 39., 43., 71., 82.

Béla, a buta: 12., 13., 17., 19., 23., 25., 29., 35., 44., 51., 52., 71., 72., 83.

Hűség: 5., 12., 39., 82.

Szemetes: 5., 12., 17., 39., 44., 63., 70., 82.

Apa: 5., 12., 24., 35., 36., 44., 62., 71., 72.

A rossz orvos: 2., 3., 5., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 21., 28., 30., 31., 32., 34., 36., 37., 38., 40., 41., 44., 45., 46., 49., 53., 54., 55., 56., 59., 60., 61., 63., 64., 65., 66., 72., 73., 74., 76., 82.

Égi jogász: 5., 12., 36., 37., 42., 47., 50., 57., 68., 72., 75., 77., 78., 81., 82., 84.

Öt évi fegyház: 12., 19., 36., 58., 63., 67., 69., 85.

Örült: 12., 36., 72., 79.

A nagy család: 12., 18., 19., 22., 26., 27., 48., 62., 63.

⁴⁶ A műcímek után az *Összefoglaló recepciótörténeti bibliográfia* tételszámait adjuk meg.

IDEGEN NYELVŰ KIADÁSOK KELETKEZÉS- ÉS RECEPCIÓTÖRTÉNETE¹

Francia

A két kötet írásai közül csak az *Égi jogász*, *A rossz orvos* és az *Ezüstbot* jelent meg franciául. Tverdota György Kosztolányi regényeinek francia recepcióját ismertető tanulmányának első sorai szerint: „Kosztolányi Dezső regényeinek franciaországi fogadtatása kiegyensúlyozatlannak tekinthető. Az írónak a francia kiadók által leginkább dédelgetett regénye az *Édes Anna*. Első fordítója Maxime Beaufort volt, aki 1937-ben, majd 1944-ben *Absolve Domine* címen tette közzé a regény francia változatát. Egy mai kiadó, Viviane Hamy szükségesnek tartotta, hogy újrafordíttassa Eva Toulouze-zal a művet, s a fordítást 1992-ben *Anna la Douce* címmel publikálta. Két másik regény is könnyen az olvasó rendelkezésére áll. A *Pacsirta Alouette* címmel, Ádám Péter és Maurice Regnaut fordításában 1991-ben, az *Aranyászárkány Cerf-volant d'or* címmel Eva Toulouze munkájaként 1993-ban látott napvilágot francia nyelven, ugyancsak Viviane Hamynál. Még a kevésbé sikerült első kisregény, *A rossz orvos* is megjelent 1941-ben *Le Mauvais médecin* címmel a Nouvelle Revue de Hongrie-ban. Kosztolányi első regénye azonban, a *Nero, a véres költő* kénytelen elviselni a Hamupipőke-sorsot: a második világháború alatt lefordították ugyan, s 1944-ben meg is jelent, de fordítója egy, a szakmában méltán teljesen ismeretlen magyar nő, Kovács Erzsébet volt. A fordítás egyszerűen rossz és hiányos. A francia változatból több bekezdés kimaradt. A szerencsés olvasó, aki

¹ A fejezet nem törekszik teljességre, azokat a forrásokat ismerteti, melyeket a kutatás a kiadásokról fellelt.

hozzájut a ma már nehezen feltalálható példányokhoz, csak ezzel a megcsonkított szöveggel találkozhat. Márpedig a *Nero* nem érdemli meg, hogy ilyen hanyag elbánásban részesüljön. Írásom francia változatával az volt a célom, hogy érveket találjak ahhoz, hogy a kiadók kedvet kapjanak a szöveg megfiatalításához, hogy elegánsabb francia ruhába öltöztessék a regényt, amelyben a francia olvasó végre felfigyel rá, s elhelyezi könyvespolcán az író többi remekművei közé”².

A két kötet írásai közül *Égi jogász* és *A rossz orvos* francia fordítása jelent meg legkorábban. A fordítókról és a fordítás keletkezésének körülményeiről Kabdebó Lóránt így ír: „Rónai Pál a legkiválóbb huszadik századi műfordítóink egyike. [...] Személyes kapcsolatunk³ alapja a Nouvelle Revue de Hongrie szerkesztőségében végzett munkája. Balogh Józsefről, a legendás szerkesztőről éppen könyvet készítettem írni, amikor az újhordas Lakatos Istvánnál a két neves Vergilius-fordító találkozásának lehettem tanúja. Lakatos Istvánról akkoriban jelent meg kismonográfiám, ő ismertetett össze a Brazíliából hazalátogató kiváló műfordítóval. Rónai Pál volt ugyanis a Nouvelle Revue de Hongrie-ban közölt novellák francia fordítója. François Gachot és Henri Amcell voltak a folyóirat anyanyelvi lektorai, velük együttműködve önállósodott lassan a mindenható főszerkesztő Balogh mellett, egy idő után ő maga válogatta is a bemutatandó novellákat. Így került közvetlen barátságba kortársaival, Szerb Antallal, Halász Gáborral, Gelléri Andor Endrével, de fordított Kosztolányit, Babitsot és Nagy Lajost is, többek közt *A rossz orvost*, és Tersánszky *Legenda a nyúl-paprikásról* című kisregényét. Lefordította franciára Ady *Új versek* kötetének híres előhangját, illusztrációul szemben Illyés esszéjével, amelyben azt fejtegette, hogy Adyt nem lehet franciára fordítani.”⁴

² TVERDOTA György, *Kosztolányi és a halál: Kosztolányi fogadtatása Franciaországban*, ÜZENET, 2005. 3. sz. (március), 12–15. p. *A rossz orvosnak* 2011-ben új fordítása készült, lásd az *Idegen nyelvű kiadások bibliográfiája* című fejezetet. A tanulmány nem említi az *Esti Kornélt*, mely regény műfaji megjelöléssel is többször megjelent franciául, erről lásd *Esti Kornél* 2011, 444–445. p.

³ Rónai Pállal.

⁴ KABDEBÓ Lóránt, *Nagy nemzedékek társa: Rónai Pál Magyarországon és Brazíliában* [internetes közlés az mkdsz.hu oldalon]

*A rossz orvos és az Égi jogász franciául
a Nouvelle Revue de Hongrie hasábjain*

A *rossz orvos* franciául nyomtatásban 1941 augusztusában jelent meg először a francia nyelvű politikai, kulturális és irodalmi folyóirat, a *Nouvelle Revue de Hongrie* hasábjain. A fordító neve ugyan (a folyóirat kiadási gyakorlatának megfelelően) nem szerepel az írás alatt, de a lapot 1932-től szerkesztő Balogh József levelezéséből feltételezhető,⁵ hogy Rónai Pálról van szó, aki egymagában vagy François Gachot-val párban jegyzi a Kosztolányi-fordítások nagyobb részét a lap hasábjain.

A *Nouvelle Revue de Hongrie* 1932-től, mikor Balogh József került élére, rendszeresen közölt Kosztolányi-írásokat. A *Fürdést*⁶ François Gachot, A *bolgár kalauzt*⁷ Rónai Pál jegyzi. A *Bölcsőtől a koporsóig*⁸ részleteinek, a *Magánbeszéd* című versnek⁹ és az *Égi jogásznak*¹⁰ a fordítását együtt készítették. Az 1936 telén megjelent Esti Kornél-történetek, a *Hazugság*¹¹ és A *patikus meg ő*,¹² valamint a *Nők*¹³ című vers, és az 1937-ben vagy azt követően közölt Kosztolányi-művek esetében azonban a fordító vagy a fordítók neve már nincs feltüntetve. Ennek az az oka, hogy Rónai és Gachot, ha nem is voltak a *Nouvelle Revue de Hongrie* belső munkatársai, rendszeresen dolgoztak a lapnak. Balogh József 1936. augusztus 5-én írott levelében éppen emiatt kérte Rónai „nagybecsű hozzájárulását ahhoz, hogy f. évi szeptember elsejétől fogva a *Nouvelle Revue de Hongrie*-ban megjelenő belletrisztikai fordításai alá ne tegyék a nevét”, ugyanis

⁵ A fordító kilétének kérdésére a fejezet végén még visszatérünk

⁶ *Balaton*, NOUVELLE REVUE DE HONGRIE, 1932. 5. sz. (május), 360–367. p.

⁷ *Aventure bulgare*, NOUVELLE REVUE DE HONGRIE, 1932. 12. sz. (december), 468–475. p.

⁸ *Du berceau jusqu'au cercueil*, NOUVELLE REVUE DE HONGRIE, 1935. 4. sz. (április), 396–403. p.

⁹ *Monologue*, NOUVELLE REVUE DE HONGRIE, 1933. 5. sz. (május), 513. p.

¹⁰ *L'Avocat céleste*, NOUVELLE REVUE DE HONGRIE, 1934. 4. sz. (április), 385–395. p.

¹¹ *Mensonge*, NOUVELLE REVUE DE HONGRIE, 1936. 12. sz. (december), 544–546. p.

¹² *Le pharmacien et lui*, NOUVELLE REVUE DE HONGRIE, 1936. 12. sz. (december), 547–548. p.

¹³ *Femmes*, NOUVELLE REVUE DE HONGRIE, 1936. 12. sz. (december), 549. p.

„Több oldalról merült fel panasz arra nézve, hogy megkülönböztetünk belletrisztikai és esztétikai cikkeket és jogosnak kellett ítélnünk azt a megjegyzést is, hogy kedves Tanár Úr és Gachot sztereotipen szerepel folyóiratunkban. Sztereotip szereplés belső munkatársaságot mutat és ebben az esetben szokatlan a fordító nevének állandó feltüntetése.”¹⁴

Az 1932 és 1935 között megjelent fordítások esetében feltételezhető, hogy azokat maga Kosztolányi is átnézte. Balogh ugyanis kapcsolatban állt Kosztolányival, s bár levelezésük nem minden darabja maradt fenn, az mégis példaértékűnek tekinthető, hogy az *Égi jogász* megjelentetése előtt Balogh elküldte a korrektúrárt Kosztolányinak. 1934. március 15-én ezzel a levéllel¹⁵ fordult hozzá:

Kedves Barátom,
úgy gondolom, szívesen olvasod még el megjelenés előtt franciául „Az égi jogász”-t amelyet következő számunkban kívánnánk közölni, ha tehát megjegyzésed van, légy szíves hamarosan hozzám visszajuttatni a korrektúrárt.

Megköszönném azt is, ha mindössze 5-6 sort szíves volnál a mi méreteinkhez képest hosszúra nyúlt novellából törölni, nehogy mi nyúljunk kontár kézzel szövegedhez.

Halász Gábor tollából hozunk Rólad kis cikket, amelyet sikerültnek tartok.¹⁶

Igen tisztelettel köszönt

készséges híved

Bár Balogh a novella hosszúságára hivatkozott, kérésének közvetlen okát az a technikai szempont adta, hogy a fordításból csupán néhány sornyi került volna egy új oldalra, és a szerkesztő ezt az

¹⁴ Balogh József levele Rónai Pálnak (1936. augusztus 5.) Lelőhely, jelzet: OSZK Fond 1/2755, fol. 24720.

¹⁵ Balogh József levele Kosztolányi Dezsőnek (1934. március 15.) Lelőhely, jelzet: OSZK Fond 1/1835, fol. 16106. Balogh levele a hagyatékban másolatban maradt fenn, aláírás nem szerepel rajta.

¹⁶ Halász Gábor cikke (*Désiré Kosztolányi*) az 1934. áprilisi szám 381–384. oldalán jelent meg, az *Égi jogász* előtti lapokon.

oldalt szerette volna más célra megspórolni. Kosztolányi még aznap válaszolt:¹⁷

Kedves barátom,
sietve visszaszármasztatom a levonatot. Az utolsó két oldalról töröltem 4-5 sort, hogy ne kelljen áttördeltetned az egész szöveget. Azt hiszem, ez elég lesz.

A fordítás pompás. Élvezettel olvastam. A fordítók – úgy tetszik – megoldották a lehetetlent.

Jóságos figyelmedet, kedvességedet sokszorosan köszönve vagyok

igaz híved:
Kosztolányi Dezső

Kosztolányi gyakorlott kézzel, és nagyon takarékosan végezte a törlést a 394–395. oldalon: pontosan annyi, és egy szóval sem több szöveget húzott ki ezekről, hogy a novella és alatta a fordítók neve minden hasznos helyet kihasználva éppen beférjen a 395. oldalra.

Két sorral rövidíti a bekezdést a 394. oldalon a „Vagy talán már nem is értette. Olyan messze volt, túl az óperenciákon a semminél, mely megvigasztalta.” mondatok fordításának törlésével, és talán még egyet a „mint hitelös, égi jogász” hasonlat megszüntetésével:

– Begyakoroltatván az igazságtövésebe, mint hitelös, égi jogász¹⁸ hirdetöm és perhorreszkálom a népek törvényét – mondotta.

– M'étant exercé dans l'administration de la justice, je proclame et je solutionne la loi des peuples – déclarait-il.

Ez utóbbi esetben azonban – a fordítás kézírata és a Kosztolányi-tól származó korrektúra hiányában – nem lehetünk teljesen bizonyosak, hogy a kihagyásért Kosztolányi felel, akkor sem, ha a

¹⁷ Közölve: KDLN, 702–703. p.

¹⁸ A fordításból hiányzó elemeket itt és a továbbiakban aláhúzással jelölöm.

fordítás minden jogot megad e feltételezésre. Rónai és Gachot fordítása ugyanis végig nagyon pontosan, gondolatról gondolatra követi Kosztolányi magyar szövegét, és ha át is rendezik helyenként a szemantikai egységek határait, semmit nem hagynak el ezekből vagy alakítanak át számottevően.

A 395. oldalon az író újra egy hasonlatot szüntet meg¹⁹ további egy sort nyerve:

Az emberek megálltak a fűzfapoéta előtt, aki valamit hasonlított Hazafi Veray Jánoshoz és nézték.

Les passants s'arrêtaient devant le poétereau et le regardaient.

Ez után pedig a budapesti életet összefoglaló bekezdésben láthatók törlések nyomai, melyekkel bizonyára további két sorral rövidítette a szöveget:

a pöffedt igazgatók szájukban füstölgő szivarral vágtattak gépkocsijukon, a vendéglőkben cigányoztak, a kávéházban tortákat ettek, a barban a város ringyó-színésznői angol és francia tisztekkel pezsgőztek, az orfeumban csiklandós kuplékat daloltak és fox-trottot lejtettek, a klubban százezerkoronás bankokat húztak ki egy tétre, a tőzsdén *hausse* és *baisse* volt, a márka árfolyama emelkedett és esett és csaltak, lisztrel, zsirral és cukorral, selyemmel, gyémánttal és szesszel, szerelemmel, művészettel és politikai jelszavakkal, kabáttal és gubával, magyarsággal és nemzetköziséggel egyaránt.

les directeurs obèses se faisaient conduire à toute allure, un cigare fumant collé aux lèvres; dans les bars, les poules de luxe

¹⁹ Ha a „mint hitelös, égi jogász” hasonlat kihagyása inkább elgondolkodtató, akkor is, ha a francia fordításban az a mondat, melyben ezt megelőzően a „comme avocat céleste” hasonlat elhangzik, pont ugyanarra az oldalra esik, az „aki valamit hasonlított Hazafi Veray Jánoshoz” törlése könnyebben érthető: a magyar kultúrában gyökerező utalást Kosztolányi a francia közönségre tekintettel szüntethette meg.

buvaient du champagne; dans les music-halls, on chantait des rengaines égrillardes et on dansait le fox-trott; dans les clubs, il y avait des banques de cent mille couronnes à chaque mise; à la Bourse, la hausse et la baisse se succédaient; et on trichait, sur la farine, la graisse et le sucre, sur la soie, le diamant et l'alcool, sur l'amour, l'art et la politique, sur le manteau et la pelisse, sur le nationalisme et l'internationalisme.²⁰

Nem kizárt, hogy az eredetileg önálló bekezdést képező „János minderről semmit sem tudott.” mondat egybeolvadását a következő bekezdéssel szintén a helytakarékoság (egy fél sor megspórolása) indokolja. És az is valószínűsíthető, hogy az a további három különbség, mely az így kialakult – a novella (franciául is) önálló bekezdésbe kerülő zárómondatát megelőző – hosszú bekezdésben észlelhető, szintén Kosztolányi számlájára írható. E változtatások a magyar szöveget tekintve egy-egy szóegységnyi terjedelműek: a franciában „zúgó parasztfejét” helyett „sa tête bourdonnante” áll, „a leggyilkosabb világtörténelmi pör” helyett „le procès le plus cruel de l'histoire”, az „egy nép ki nem szakadható halálordítása” helyett pedig „le rôle étouffé de tout un peuple”. E három, összességében körülbelül egy fél tördelt sornyt érő változtatással a bekezdés utolsó sora a tördelésben teljesen kifut a jobb margóig. Azért lehet jogos feltételezni, hogy e jelzői előtagok a törléskényszernek engedelmeskedő Kosztolányinak ezek áldozatul, mert mint fentebb is jeleztük, a fordítás teljes egészét – a Kosztolányi-levélben idézett utolsó két tördelt oldalt kivéve – olyan részletpontosság jellemzi, melyben hasonló hiányok nem fedezhetők fel. Nem véletlen tehát, hogy a fordítók a korrektúrát visszaküldő levélben Kosztolányitól szuperlatívuszokat érő dicséretet kaptak.

²⁰ A francia Külügyminisztérium által is támogatott *Nouvelle Revue de Hongrie* a két világháború között a Magyarországra irányuló francia szellemi propaganda egyik legfontosabb intézménye volt, és mint ilyen, az is a szerepei közé tartozott, hogy az erősödő német propagandával szemben ellensúlyt képezzen. Kosztolányi valószínűleg tudatában volt ennek, így elképzelhető, hogy politikai megfontolás áll annak hátterében, hogy a francia és angol tisztekre, a megszálló antantcsapatok tisztjeire való utalást törli.

E dicséret (melyet egyébként mi is jogosnak tarthatunk), azt feltételezi, hogy a szerző alaposan átolvasta a francia fordítást. Némi kétely azonban vegyül e feltételezésbe, és fel kell tegyük a kérdést, hogy Kosztolányi milyen alaposan olvasta át a korrektúrában a fordítás azon részeit, melyek nem az utolsó két tördelt oldalra esnek.²¹ Az MTA kéziratárában található Kosztolányi-hagyatékban ugyanis a folyóiratbeli közlés egy kivágata is fennmaradt (MS 4619/96), mely bizonyíthatóan nem a szóban forgó tördelt korrektúralevonat, de amelyen egy másik kéz (talán Kosztolányiné) grafítceruzával javít egy lényegyet érintő tévedést. Kosztolányi ugyanis a korrektúrákor nem vette észre, hogy a 387. oldalon az „Occsa el mán a világot” fordításaként „Allumez donc la lampe!”, azaz ’Gyújtson már világot!’ szerepel. A javító kéz a kivágaton a mondat első szavát húzza át, és a helyes fordításnak megfelelő „Eteignez” szót írja a sor mellé.

Bizonyossággal nem lehet tudni, csak – a korrektúrák kérő és visszaküldő levél megfogalmazása alapján – feltételezhetjük,²² hogy Kosztolányi az *Égi jogászból* nem készített fordítást, mielőtt ő maga vagy Balogh József felkérte Rónai Pált és François Gachot-t a novella franciára ültetésére.²³ A Kosztolányi-kutatás mai állása alapján azt sem tudjuk megállapítani minden kétséget kizáróan, hogy Rónai ismerte-e *A rossz orvos* Kosztolányi készítette fordítását, amikor hozzálatott a munkához, illetve azt sem, hogy egyedül készítette-e ezt, vagy Gachot-val közösen. Az előbbi kérdést illetően mindössze annyi bizonyos, hogy a kézirat és a megjelent fordítás között elenyésző a hasonlóság, de ez az író saját műveiből készített francia fordításainak sikerületlenségéből és nyelvi problémáiból is fakadhat. Az utóbbit illetően pedig talán az a levélváltás lehet döntő, mely Rónai és Balogh között zajlott. Rónai 1940. október 2-án egyes szám első személyben

²¹ A *Nouvelle Revue de Hongrie*-beli közlés utolsó előtti, 394. oldalán az első teljes mondat a „Mindönkinek része lősz benne.”, amit a franciában csak az előző mondat utolsó két szava előz meg: „jamais eu. Tout le monde y prendra part.

²² E feltételezés alapja a korrektúrák kérő és visszaküldő levél, melyek valamilyen módon nyilván jeleztek volna, ha a fordítók Kosztolányi nyersfordítását vették volna alapul.

²³ Vagy, mindenesetre, ha készített is, a fordítók nem ismerhették azt.

fogalmazva jelenti Balognak: „A NRH részére készítendő fordításaim ügyében a helyzet most a következő: [...] Teljesen elkészült Kosztolányi, A rossz orvos c. kisregényének fordítása. Ezt is otthon másolják le az előbb említett cikk után. Terjedelme azonos lesz a Legenda a nyulapaprikáról terjedelmével.”²⁴

Kosztolányinak a fordítóhoz és a kiadóhoz fűződő viszonya, illetve fogadtatástörténete szempontjából érdemes megjegyezni, hogy Rónai ugyanebben a levélben javasolja, Balogh írasson Kosztolányinéval a regény elé „egy kis cikket [...] a prózaíró Kosztolányiról”. A szerkesztő azonban ezt elutasítja, mondván: „Az az érzésem, hogy Kosztolányit kissé elhasználtuk és már Kosztolányinétól is hoztunk valamit a férjéről. Nem hinném, hogy helyes lenne minduntalan visszatérni azonos szerkesztési klisékre. Különben is nemsokára jön Kosztolányi »Erős várunk a nyelv«-kötetének egy részlete.”²⁵

Német

A *rossz orvos* német fordításának megjelenése alkalmából a hazai sajtóban két híradás látott napvilágot. Az egyik szerint: „Örvendetes jelensége irodalmunknak, hogy az utóbbi időben nemcsak színműveink, hanem a magyar novella- és regényírók munkáit is kezdik fordításban kiadni a külföldi könyvkiadók. *Kosztolányi Dezső* e tekintetben a szerencsésebb magyar írók közé tartozik, mert már több műve jelent meg angol és német fordításban. Legutóbb »A véres költő« című regényével keltett feltűnést Angliában, most pedig német fordításban »Der schlechte Arzt« címmel jelent meg

²⁴ Rónai Pál levele Balogh Józsefnek (1940. október 2.) Lelőhely, jelzet: OSZK Fond 1/2755, fol. 24734.

²⁵ Balogh József Rónai Pálnak (1940. október 4.) Lelőhely, jelzet: OSZK Fond 1/2755, fol. 24734. Az említett kötetrészlet fordítása a lap januári számában valóban napvilágot lát.

érdekes kis regénye a baden-badeni Merlin-Verlag kiadásában, vázsonba kötve, szép kiállításban. Stefan J. Klein fordította németre.”²⁶

Kosztolányi a következő kéréssel fordult Turóczi-Trostler Józsefhez, aki akkoriban a *Pester Lloyd* munkatársa volt: „A rossz orvos, melynek magyar és német szövegét egyaránt ismered, megjelent Baden-Badenben, a Merlin Verlagnál. Hálás volnék neked, ha a P. L.-ben megemlítenéd.”²⁷ Turóczi-Trostler eleget is tett a kérésnek. Rövid írásában Kosztolányi munkásságát, külföldi sikereit ismertette. Idegen nyelvekre fordított műveinek említését egészítette ki az újdonsággal, *A rossz orvossal*. Tartalmát annyiban foglalta össze, hogy egy házaspár elidegenedése egymástól végzetes következményekkel jár: kisgyermekük meghal, és a szülők későbbi egymásra találásuk során a mitizált halálesetre emlékezve vádolják egymást. Végezetül egy mondatban méltatta a fordító teljesítményét: „Soeben kommt der kleine Roman »Der schlechte Arzt« (Merlin-Verlag, 1929) heraus, der schlicht-tief, unter Verzicht auf sentimental-psychologische Apparatur, mit schicksalhafter Konsequenz die Entfremdung eines Ehepaares angesichts seines toten Kindes und sein spätes Zurückfinden zueinander in der Erinnerung dieses mythisierten Todes zum Vorwurf hat. Die Übersetzung Stef. J. Kleins ist wie immer auf der Höhe.”²⁸

1936-ban Keresztury Dezső antológiát szerkesztett magyar szerzők németre fordított elbeszéléseiből *Ungarn – Ein Novellenbuch* címmel. Keresztury Kosztolányit is felkérte, hogy küldjön egy írást a gyűjteménybe. Kosztolányi így válaszolt a szerkesztőnek: „Igen tisztelt Uram, szíves-örömet beleegyezem abba, hogy a Fogfájás

²⁶ [Szerző nélkül], *Kosztolányi Dezső „A rossz orvos” című regénye németül*, *PESTER NAPLÓ*, 1929. 100. sz. (május 4.), 10. p.

²⁷ Kosztolányi Dezső levele Turóczi-Trostler Józsefnek (Budapest, 1929. március 7.). In: *KDLN*, 576–577. p.

²⁸ TURÓCZI-TROSTLER, Josef, *Ungarische Literatur vor dem Auslande*, *PESTER LLOYD*, 1929. 127. sz. (június 8.), 7. p.

című elbeszélésemet megjelentesse egy német kötetben. Élénken emlékszem a berlini egyetemen a magyarórára. Élményem volt.”²⁹

Olasz

Az olasz fordítóval a Vatikáni Rádió készített interjút: „Megkérdeztük a műfordítót, Roberto Ruspanti professzort, hogy miért esett választása Kosztolányi első regényére, amely egy házasság drámáját beszéli el. Az Udinei Egyetem magyar nyelv és irodalom tanszékének vezetője, valamint a közép-kelet-európai nyelvek és civilizációk tanszékének igazgatója elmondta, hogy fordítása hiányt pótol, amely érezhető volt az 1800-as és 1900-as évek magyar elbeszélő irodalmának olasz panorámájában. Másrészt választását az indokolta, hogy Kosztolányi regénye olyan rendkívül időszerű témákat dolgoz fel, mint a házasság válsága, a szülők gyermekeik iránti felelőssége, a lelkiismeretes orvosi szolgálat. Bár ez volt első regénye, de már magában hordozza a későbbi remekművek számos elemét. A Mittel-Europa-i kultúra jeles alkotása, amelyben az író alkalmazza a pszichoanalízis eszközeit is. Ne feledjük, hogy Kosztolányi Freud tanítványa volt. Az olasz olvasók megismerhetik, milyen volt a polgári élet az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követő években, a múlt század 20-as éveinek elején Budapesten. Ruspanti professzor egyben az Itáliában rendkívül népszerű Márai Sándor előfutárának tartja Kosztolányi Dezsőt, aki joggal megérdemli, hogy Olaszországban is megismerjék műveit. *A rossz orvos* – olaszul *A tehetetlen orvos* címmel – a Rubbettino kiadó gondozásában jelent meg.”³⁰

²⁹ Kosztolányi Dezső levele Keresztury Dezsőnek (Budapest, 1935. április 15.). In: KDLN, 728. p.

³⁰ *Megjelent Kosztolányi Dezső A rossz orvos című regényének olasz fordítása*, Vatikáni Rádió, 2009. december 23. [internetes hivatkozás a hu.radiovaticana.va oldalon]

TÁRGYI MAGYARÁZATOK

Tárgyi magyarázatainkkal nem kislexikont és értelmező kéziszótárt akarunk kapcsolni a művekhez. Nem kommentáljuk tehát azokat a kifejezéseket, fogalmakat, neveket, amelyekről tájékozódni lehet alapvető kézikönyvekből is, s melyekkel kapcsolatosan befogadást segítő új szempont nem merül fel. Célunk az értelmezés segítése, és az életművön belüli kontextusok érzékeltetése. Ha a szöveg olvasata alapján indokoltnak érezzük, magyarázatot kapnak az idegen nyelvű szövegrészek, az irodalmi idézetek és személyek, a korszakra jellemző fogalmak és kifejezések is.

Az idegen szavak magyarázatához idézzük a korabeli szótár szócikkeit is. Ezen idézetek külön jegyzetet nem kapnak, forrásuk: *Idegen szavak szótára : Egyúttal a nálunk használatos idegennyelvű szólás-módok és szállóigék magyarázata*, szerkesztette RADÓ Antal, Budapest, Lampel, [1903].¹

¹ Első kiadás. A szótárnak 1942-ig tíz kiadása jelent meg.

Béla, a buta

Ezüstbot

- 40–42. sor „harmincöt koronát veszett, huszonegyesen. A bot épen harmincöt koronát érhet.”: a korona 1892–1926 között volt törvényes fizetőeszköz Magyarországon. Az első világháborút követően azonban értéke gyorsan romlott, végül 1927 elején felváltotta a pengő. Ekkor az átváltási érték 1 pengő = 12 500 korona volt. A pénz értékének változása lehetett az oka annak, hogy Kosztolányi a novella későbbi szövegváltozataiból a kártyaveszteség összegére és a bot árára vonatkozó megjegyzést elhagyta.
- 46–48. sor „Homályosan emlékezett egy közmondásra: »talált holmi istenajándéka«. Ha nem magyar közmondás, akkor albán, vagy ilyesmi. Valahol okvetlenül olvasta.”: ilyen tartalmú közmondást a magyar gyűjtemények nem tartanak számon. A magyar közmondás a talált holmiról éppen fordítva szól: „Amit találtál, de vissza nem adtál, olyan mintha loptad volna.”² A fent idézett szólást Elek lelkiismerete minden bizonnyal erre az ószövetségi bekezdésre emlékezve alkotta: „És amely embernek adott Isten gazdagságot és kincseket, és akinek megengedte, hogy egyék abból, és az ő részét elvegye, és örvendezzen az ő munkájának: ez az Istennek ajándéka!”³ A hozzáfűzött albán eredetre vonatkozó megjegyzés pedig arra szolgál, hogy felhívja a figyelmet rá, a novella hőisének „felettes énje” mindennek tudatában lehetett.

² *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*, gyűjtötte és rendezte MARGALITS Ede, Budapest, Kókai Lajos kiadása, [1897], 702. p.

³ Károli Gáspár fordítása, *Prédikátor könyve* 5. rész 19. bekezdés.

A jó bíró

59. sor „balkörmű”: zsvány. A tájszó eredeti jelentése a lovak patájára vonatkozott.⁴
60. sor „a bűn sápadt hektikásai”: „hektika [=] sorvadás, tüdővész”. Ógörög eredetű szó. A tuberkulózis, más néven tbc vagy gümőkór ekkor még gyógyíthatatlan betegség volt, és a védőoltása (BCG) sem terjedt el, bár azt Albert Calmette és Camille Guérin 1906-ban már feltalálta. A 20. század első évtizedeiben a tbc a világ országai között leginkább Magyarországot sújtotta, ezért is nevezték a betegséget „Morbus Hungaricus”-nak.
62. sor „hagymázosok”: a hagymáz a tífusz régies elnevezése. Átvitt értelemben önkívületi állapotot, lázálmot is jelent.
- 107–109. sor „Éjfélután minden vendéglő és kávéház becsukott, csak a vasúti állomás mellett a kis bohémtyanya maradt nyitva, melyet főképp színészek látogattak”: a nyilvános helyek záróját törvények és helyi rendeletek szabályozták. Több jel is utal arra, hogy az elbeszélés egy vidéki kisvárosban játszódik, például az is, hogy az idézett mondatban nem pályaudvar, hanem állomás szerepel. A kisvárosokra jellemző volt, hogy a szórakozóhelyeknek legkésőbb éjfélig be kellett zárniuk. Az éjszakai nyitva tartást – megfelelő indoklással – engedélyeztetni lehetett, az engedély elnyerésére pedig a vasútállomás melletti helynek a vonatok éjszakai közlekedésének kiszolgálására hivatkozás lehetőséget adott.
113. sor „virzsinia”: a szó itt a cigaretta szinonimájaként szolgál. A Virginia a legelterjedtebb dohányfajták egyike, neve az amerikai egyesült államokbeli Virginia

⁴ ÜMTSZ 1. kötet, 1979, 326. p.

megye nevéből ered, ahol a legtöbb ilyen dohány-ültetvény volt.

- 159–161. sor „meg-megállt egy fordulónál, az igazság istennőjének szobra előtt, aki bekötött szemmel magasodott föl, kezében a karddal és mérleggel.”: Justitia szobrát a legtöbb bíróságon – a világon mindenütt – elhelyezik. Ábrázolásain a bekötött szem az elfogulatlan ítélkezésre utal, a kard a bűnös megbüntetésének, a mérleg a kiegyensúlyozott mérlegelésnek, az igazságos döntésnek a szimbóluma.

Fogfájás

6. sor „éneklőkanonok [...] lila övvel a hasán”: katolikus egyházi tisztség, a testületet vezető nagyprépost és az olvasókanonok után a káptalan rangban harmadik tagja. Eredetileg a székesegyházi és káptalani iskolában az ének és zene tanára volt, később kapott kanonoki tisztséget. A felszentelendő papok énekből előtte vizsgáznak. Öltözkékének része a rojtban végződő lila öv.

32. sor „aranyceruza, táncrend”: A táncrend a bálokon sorra kerülő táncok nevét és sorrendjét tartalmazó füzetke. Némelyiken a rendezők névsora is olvasható. A hölgyek általában a bálterem bejáratánál, tálcára rendezve vehették át. Esetenként az ünnepi vacsora menükártyája mellé tették, vagy már a bál megrendezése előtt elküldték a hölgyeknek. A férfiak aláírásukkal jó előre lefoglalhatták választottjuk egy-egy táncát. Ezért a díszes, notesz formájú programfüzethez kapcsolással rögzített ceruza is tartozott, hogy a táncok felsorolása mellé bejegyezhesse a nevét az a galváler, akinek a hölgy a táncot odaigérte. A táncrend része volt egy kis zsinóron függő akasztó is, mellyel a hölgy ruhájához vagy legyezőjéhez lehetett rögzíteni. A hölgyek általában megőrizték emlékként

táncrendjeiket, s hogy az ifjú férj sok aranyceruzát és táncrendet látott a lányszobában, azt jelzi, felesége gyakori bálozó volt.

45. sor „selyemgallérvédője”: sál, mely arra szolgált, hogy a drága keménygallért védje attól, hogy a fölötte hordott zakó vagy kabát kifényesítse és kirojtosítsa. Az ing és a felsőruházat között viselték. Sokféle szövetből készült gallérvédő sál, az elegáns urak selyemsálat hordtak.

109–110. sor „1849-ről beszélnek, arról, hogy áruló-e Görgey, vagy sem.”: az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc az elbeszélés keletkezésének idején nem történelem volt, hanem napi téma a közbeszédben és a politikában egyaránt. Kosztolányinak családi kötődése is volt mind a szabadságharchoz, mind Görgeyhez. Apai nagyapja⁵ honvéd százados volt, s a szabadkai Kosztolányiakat távoli rokonság fűzte a nemes Kosztolányi családhoz, melynek két híres szabadságharcos tagja volt: Kosztolányi Móric tábornok, a komáromi vár egyik védője, és Görgey Artúr, akinek édesanyja Kosztolányi lány volt.⁶ Görgey nem sokkal korábban, 1916-ban halt meg, Kosztolányi pedig leróta tiszteletét ravatalánál, és nekrológot is írt róla,⁷ melyben úgy fogalmazott, hogy „meghatottan áll e kihült, nagy élet előtt”, és azon gondolkodik, mit tehetne, hogy „méltóan láttassa a hadvezért, a maga komor magányosságában”, mert „parancsoló egyénisége szeretetében” nevelkedett már gyerekkora óta, és csak „a politikai időjárás” váltakozásával tudja magyarázni a tábornokot sújtó „tajtékzó gyűlölet”-et.⁸

⁵ Kosztolányi Ágoston

⁶ Kosztolányi Mária

⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső, *A tábornoknál*, VILÁG, 1916. 142. sz. (május 22.), 1–2. p.

⁸ Lásd még SÁRKÖZI Éva, *Adatok Kosztolányi Dezső családtörténetéhez egy eddig ismeretlen levél kapcsán*, IRODALOMTÖRTÉNET, 2013. 2. sz., 283–303. p.

F. F. rejtélyes gyógyulása

- 1. sor** „F. F., aki főfelügyelő volt egy állami vállalatnál”: a főfelügyelő hivatali rangot és nem beosztást jelentett a korban, mégpedig meglehetősen magas rangot, melynél csak a főtanácsos, illetve a tanácsos volt magasabb rang egy állami vállalatnál. A beosztás tekintetében gyakori volt, hogy egy leányvállalatot főfelügyelő igazgatott, vagy az igazgató helyettese volt főfelügyelő rangú. Az elbeszélésből nem derül ki F. F. pontos hivatali helyzete, de a szöveg utalásai – szolgálja és titkára volt (49–50. sor); „igazgató akart lenni” (61. sor) – alapján arra lehet következtetni, hogy legalább igazgatóhelyettesnek akarta ábrázolni elbeszélése címszereplőjét Kosztolányi.
- 69–70. sor** „bőrfarkasokat hordanak az arcukon”: a bőrfarkas, orvosi nevén lupus erythematodes, baktériumfertőzés eredményeképpen kialakuló bőrbetegség, gyakran a tuberkulózis egyik melléktünete. Hasonlóan a tbc-hez, nagyon gyakori megbetegedés volt a korabeli Magyarországon.
- 74. sor** „calium hypermangan”: oldata lila színű, fertőtlenítőszerként használatos.
- 80. sor** „hysteria olfactoria”: nem ismert ilyen orvosi diagnózis, feltehetően Kosztolányi alkotta két orvosi szakkifejezés keresztezésével; szaglási hisztériaként magyarázható. A hisztéria első pszichoanalitikus módszerű megközelítése Breuer és Freud közös tanulmánykötetében, a *Studien über Hysterie (Tanulmányok a hisztériáról)* című, 1895-ben megjelent műben olvasható. A fiatal tanár diagnózisa valószínűleg a hallucinatio olfactoria, azaz a szaglási érzékszalódás volt.
- 88–89. sor** „a szag Macbethje, aki az orrával kísérteteket szagol”: a Shakespeare-tragédiához párhuzama F. F. főfelügyelővel egyike az abszurd és komikus végkifejletet előre sejtető elemeknek. (Kosztolányi később

három Shakespeare-drámát is lefordított: *Romeo és Júlia*, *Téli rege*, *Lear király*).

- 103–115. sor „ideggyógyász, [...] a lélek boncolására alapította gyógymódját, [...] a beteg életkörülményeinek és multjának részletes ismerete [...] orvos kérdezősködéseire sokat beszélt, nyílt és titkos szenvedélyeiről, mindenekelőtt pedig a gyermekkoráról. [...]”: 1910 után Freud számos művét kiadták magyarul Ferencki Sándor fordításában, aki a lélekelemzés magyar iskoláját is megteremtette. A pszichoanalízisnek mint divatjelenségnek az árnyoldalára utal a szöveg, arra, hogy a betegek szervi eredetű bajaikkal is analitikushoz fordultak, illetve egyes orvosok minden betegség hátterében lélektani okokat kerestek.

Legenda

12. sor „szentjánoskenyeret”: a szentjánoskenyérfa fehérjékben és vitaminokban gazdag, magas cukortartalmú magvainak őrleményéből készített sütemény a 20. század első évtizedeiben népszerű csemege volt. A keresztény hagyomány szerint Keresztelő Szent János, amikor aszkétaként a sivatagba vonult vissza, ennek a vadon nőző fának a babhoz hasonlító termését ette, innen ered európai elnevezése. Ógörög eredetű neve Püthagorasz babja, arabul pedig karobnak hívják.
- 89–91. sor „*Circumdederunt me... [...] »Körülvettek engem a halál sóhajtásai és a pokol nyögései...«*”: részlet a katolikus temetési szertartás latin textusából és annak fordításából. Ezt a *Halottakért való imádságot* választotta Kosztolányi később az *Édes Anna* mottójául.⁹ Egy, a novella keletkezését megelőzően született versében is megidézi az imádságot: „Mentem tovább

⁹ Lásd *Édes Anna* 2010, 11. [szöveg], 684–686. p. [magyarázat].

- s a szürke utcán / temettek egy kedves halottat, / kövér papok, pohos apátok / *Circumdederunt*-ot daloltak.” – *Síppal, dobbal, nádi hegedűvel* (1912).
- 101–102. sor „az iskola előtt könyveket árulnak, melyeket előbb gondosan kigummiznak”: azaz kiradírozzák az aláhúzásokat és a jegyzeteket. A szövegből kiderül, hogy Vékony Pál jegyzeteit nem radírozták ki.
- 141–142. sor „kérdezte az orvosnövendék, aki aznap boncolt először és bölcselkedő kedvében volt.”: Kosztolányi unokaöccse Brenner József, írói nevén Csáth Géza, és édesöccse, ifj. Kosztolányi Árpád is orvosnak tanult, és diákkorukban egy időben közös albérletben laktak.
- Üvegszem*
11. sor „Üvegszemet kapott”: orvosi gyakorlat, hogy a szem műtéti eltávolítása után egy héten belül megkapja a beteg a szemprotézist, azaz a műszemet. Régebben kizárólag üvegből készült, ma már speciális műanyagból.
52. sor „teknősbéka-hajtúk”: elegáns és drága hajdíszek voltak ebben az időben az indiai-óceáni cserepes teknős páncéljából faragott hajtúk és fésűk. Kosztolányi *A bécsi asszony* című, kötetben¹⁰ 1911-ben megjelent novellájában például a címszereplő hajából „villogva pattant ki egy drága teknősbéka-fésű”.
47. jegyzet „villamfény”: a fényképezőgép vakuvillanása.
- 134–135. sor „a kalauz előbb indította el a kocsit”: minden tömegközlekedési járművön volt kalauz, akinek a feladatai közé tartozott, hogy jelezze a vezetőnek, ha a le- és felszállást befejezték az utasok, és elindulhatnak.
- 167–168. sor „úgy néztek rá szembogarukkal, melyet az atropin mérge tágított ki, mint a tébolyultak”: az atropin cseppek pupillatágító hatóanyagú szemcseppek, azért

¹⁰ *Bolondok* 1911, 30–37. p.

használták, mert a nagy sötét szembogarakat vonzó-
nak találták. Egy korábbi novellában is leírja Koszto-
lányi a csábítás e mesterséges trükkjét: „A szeméibe
atropint cseppentett, amitől tulvilágian sötétlettek
a pupillái, a haját, amit már elfakított a sok festék,
kalász-sárgára festette s idegenszerű csillám ragyo-
gott rajta.”¹¹

Béla, a buta

14. sor „**tiltott titkok felfedezéséről**,”¹² a tényállás neve va-
lójában „A titok tiltott felfedezése”. A törvény XXIV.
fejezete írja le: „328. § Azon közhivatalnok, ügyvéd,
orvos, sebész, gyógyszerész, szülésznő, a ki valamely
család vagy személy jó hírnevét veszélyeztető, és hi-
vatalánál, állásánál vagy foglalkozásánál fogva meg-
tudott, vagy reá bizott titkot, alapos ok nélkül másnak
felfedez: vétséget követ el, s a sértett fél indítványára,
három hónapig terjedhető fogházzal, és ezer forintig
terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Ezen intéz-
kedés kiterjed a fenn megjelölt személyek segédeire
is. 329. § Nem tartozik az előbbi szakasz rendelkezése
alá azon eset: ha a megjelölt személyek, a tudomá-
sukra jutott vagy reájuk bizott titokról, a hatóságot
kötelességükhöz képest értesítik, vagy ez által meg-
kérdéztetvén, vagy mint tanuk kihallgattatván, azt a
hatóság előtt felfedezik.”

14. sor „**a magánlaksértésről**,” a törvény ezt a tényállást
csak magánszemély által elkövetve bünteti, címe:

¹¹ *Hímek*. In: *Bolondok* 1911, 94–104. p.

¹² A büntetőjogi fogalmak magyarázatához abból az akkor hatályos büntetőtör-
vénykönyvből idézünk, melyből Béla tanult. A Btk-t másfél éves vita után 1878.
évi V. törvénycikként fogadta el az országgyűlés, és 1880-ban lépett életbe. Cí-
me: *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről*. Közkeletű ne-
ve Csemegi-kódex, mely kodifikátorának, Csemegi Károlynak (1826–1899) a
nevét őrzi.

„A magánlaknak megsértése magánszemélyek által”. Az erről rendelkező XXV. fejezet így fogalmaz: „330. § A ki másnak a lakásába, üzlethelyiségébe, – azokkal összeköttetésben levő, vagy azokhoz tartozó helyiségbe, vagy kerített helyre, az ott lakó, vagy a lakással rendelkező beleegyezése nélkül, jogtalanul, erőszakkal, fenyegetéssel vagy hamis kulcsok használása által behatol – a mennyiben súlyosabb büntetés alá eső cselekmény nem forogna fenn – a magánlak megsértésének büntetettét követi el, és két évig terjedhető börtönnel büntetendő. 331. § Három évig terjedhető börtönnel büntetendő a magánlak megsértése, ha: 1. közhivatalnoki minőség színlelése vagy hatósági rendelet ürügye alatt; 2. éjjel, vagy együttesen több személy által; 3. fegyveresen hajtattott végre. 332. § A ki másnak lakásába, üzlethelyiségébe, azokkal összeköttetésben levő vagy azokhoz tartozó valamely helyiségbe jogos indok nélkül, cselszövénynyel, – vagy az abban lakónak, vagy a lakással rendelkezőnek akarata ellenére bemegy, vagy abban akarata ellenére bennmarad, három hónapig terjedhető fogházzal, és száz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. A bűnvádi eljárás csak a sértett fél indítványára indítandó meg.”

14–15. sor

„a csalárd és vétkes bukásról.”: a bűncselekmény leírása a XXXV. fejezetben olvasható: „A csalárd és vétkes bukás 414. § A csalárd bukás büntetettét követi el a vagyonbukott, ki azon célból, hogy hitelezőit megkárosítsa: 1. vagyonához tartozó értéktárgyat elrejt, félretesz, értékén alul elidegenít, elajándékozik, vagy őt cselekvőleg illető követelést elenged, eltitkol vagy valótlan követelést kifizet; 2. oly adósságot vagy kötelezettséget valónak ismer el, mely egészben vagy részben valótlan; 3. egy vagy több hitelezőjét kielégíti, zálog vagy megtartási jognak engedélyezése vagy

vagyonra valamely részének átengedése által kedvezményben részesíti; 4. kereskedelmi könyveket, ha a törvény azok vezetésére kötelezte, nem vezetett; vagy azokat megsemmisítette, elrejtette, hamisan vezetett, vagy akkép változtatta meg, hogy azokból cselekvő és szenvedő állapota, vagy üzletének folyama ki nem deríthető. 415. § A csalárd bukás büntette, öt évig terjedhető fegyházzal, ha azonban az okozott kár kétezer forintot túl nem halad: három évig terjedhető börtönnel büntetendő. A szabadságvesztés-büntetésen felül a hivatalvesztés és politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése is megállapítandó. 416. § A vétkes bukás vétségét követi el, és két évig terjedhető fegyházzal, valamint hivatalvesztéssel büntetendő azon vagyonbukott, a ki: 1. fizetési képtelenségbe, pazarlásba, gondatlan üzletvezetése, tőzsdejáték vagy olyan merész üzletek által jutott, melyek rendes üzletköréhez nem tartoznak; 2. a 414. § 4. pontjában megjelölt valamelyik cselekményt nem azon célból követte el, hogy ez által hitelezőit megkárosítsa; 3. kereskedelmi könyvek vezetésére kötelezve, cselekvő és szenvedő vagyoni állapotáról évenként rendes mérleget nem készít; 4. miután fizetési képtelenséget tudta, vagy tudnia kellett, új adósságokat csinált, vagy a csődkérvény beadásának elmulasztása által alkalmat szolgáltatott arra, hogy vagyonára egy vagy több hitelezője zálog vagy megtartási jogot nyerjen. 417. § Ha valamely kereskedelmi társaság vagy egylet vagyonra ellen nyittatik csőd: a 414. §-ban meghatározott büntetett, vagy a 416. §-ban meghatározott vétség esetében; a bűnösség az üzlet vezetésével megbízott azon személyeket terheli, kik a büntetendő cselekményt elkövették.”

15–16. sor

„Azután börtön és államfogház, fegyház, mindig fegyház, tíz, húsz évi – ki tudja hány évi – fegyház.”:

A Btk. III. fejezete 20. §-a szerint „A büntetések nevei a következők: 1. halálbüntetés; 2. fegyház; 3. államfogház; 4. börtön; 5. fogház; 6. pénzbüntetés.” A büntetések időtartamáról pedig így rendelkezik: „22. § A fegyház vagy életfogytig tart, vagy határozott időtartamu. A határozott idejű fegyház leghosszabb tartama tizenöt év, legrövidebb pedig két év. 23. § Az államfogház leghosszabb tartama tizenöt év, legrövidebb pedig egy nap. 24. § A börtön leghosszabb tartama tiz év, legrövidebb tartama pedig hat hó. 25. § A fogház öt évig tarthat; a legrövidebb tartama egy nap.”

17. sor

„Ügyvédi vizsgára készül.”: 1913-at követően a leendő bírónak és ügyvédeknek ugyanazt a vizsgát kellett letenniük, erről határozott az 1913. évi LIII. törvénycikk, melynek címe „Az egységes bírói és ügyvédi vizsgáról”. A rendelkezés szerint: „1. § A gyakorlati bírói vizsgálat és az ügyvédi vizsga helybe a jelen törvényben szabályozott egységes bírói és ügyvédi vizsga lép. 2. § A vizsga tárgyai: a magánjog és a büntetőjog anyagi és alaki részének összes ágai, nevezetesen az általános polgári, az úrbéri és a telekkönyvi jog, a kereskedelmi-, a váltó-, a csőd- és a bányajog, a polgári peres és nem peres eljárás, a büntetőjog és a bűnvádi eljárás; úgyszintén a magyar közjog, valamint a közigazgatási és a pénzügyi jognak azok a szabályai, amelyeknek ismerete a bírói és az ügyvédi hivatalhoz szükséges. A vizsga írásbeli és szóbeli. A szóbeli vizsga nyilvános.” A törvény a vizsgára bocsátás feltételeként három év joggyakorlatot is megszabott, melynek egy részét bíróságnál, más részét ügyvéd mellett volt kötelező eltölteni.

23. sor

„perrendtartások”: a bírósági tárgyalások menetét szabályozzák.

24. sor „litografált jegyzetek”: könyvmatos sokszorosítási eljárással készült másolatok.
44. sor „fiskális”: ügyvéd.
76. sor „elkíséri a kúriáig”: itt a „kúria” szó a törvényszék szinonimájaként szolgál, ahol Béla vizsgázott. Valójában hivatalosan csak a legfelsőbb bíróságot nevezték Kúriának.
128. sor „Rendszeresen készül a vizsgára, egy egész éve van”: az időtartam Béla teljes sikertelenségéről tanúskodik, ugyanis a vizsga megismétléséről rendelkező paragrafus szerint csak annak kell egy egész évet várnia, aki teljesen felkészületlennek mutatkozik: „Ha a jelölt a vizsgán nem tanúsított megfelelő elméleti és gyakorlati készséget, a vizsgálóbizottság az eredményhez képest a jelölt vizsgáját a vizsga összes tárgyaiból vagy a vizsgatárgyaknak egy vagy két szakcsoportjából visszautasítja. Az egész vizsga ismételése a jelöltet csak további egy évi joggyakorlat után lehet bocsátani [...]. E joggyakorlat idejét a vizsgálóbizottság ismételt visszautasítás esetében két évnél nem hosszabb időre felemelheti. Ha a vizsgálóbizottság a jelöltet csupán a vizsgatárgyaknak egy vagy két szakcsoportjából utasította vissza, a jelölt hat havi joggyakorlat után pótvizsgát tehet és azt nem sikerülte esetében azokból a tárgyakból, amelyekből a pótvizsgán visszautasították, három hó múltán egyszer megismételheti. Ha a jelölt a pótvizsgára a visszautasítástól számított egy év alatt, a pótvizsga nem sikerülte esetében pedig hat hó alatt nem jelentkezett, vagy az ismételt pótvizsgán is visszautasított, csak az egész vizsga ismétlését lehet neki megengedni.”
163. sor „verkli”: kézi hajtású zenegép, a 18. századtól használták Európában. Kintornának is nevezik, bár a verkli és a kintorna működési elve más. Az előbbi forgó hengerre, az utóbbi lyukszalagra rögzített zeneművek

lejátszására alkalmas. Összefoglaló nevük sípláda, mert mindkettőben sírendszer szolgáltatja a hangot. Kosztolányi számos művében emlegeti mindkettőt. Például: „különös, kaszárnyszerű sárga ház volt, amely első pillanatra barátságtalanul hatott a szemlélőre. Málladozó falai, ódon, kopott kövei a multra intettek. De az udvar közepén a vörös márványkut, s néhol egy-egy színes üveglak elfeledtette a szegénységet, a dohos szobákat, s néha, különösen ködös délutánokon, mikor lenn verlik nyikorogtak, messzire ragadták a fantáziát, amely ismeretlen életek, meghalt emberek nyomait és regényeit kereste itt”.¹³ „Sajgó idegekkel, zúgó fejjel gyakran futunk a magányba. Izgatott, izzó délelőttökön, mikor egy nyomorult kintorna is untat, ingerel, búsít, szomorúan kapunk fel a gyorsvonatra, s bús örömmel megüünk a legelső faluba, a rengetegbe, a patakpartra s megfürdünk a magány csendes hullámaiban.”¹⁴

169–174. sor „Olyan nehéz a jog? [...] Kimondhatatlanul [...] a kereskedelmi jogból és a magánjogból”: a kereskedelmi jogot az 1875. évi XXXVII. törvény szabályozta, de a magánjog megtanulása valóban nehéz lehetett, ugyanis az elbeszélés keletkezése idején még nem volt Magyarországnak saját átfogó polgári törvénykönyve, számos külön törvény rendelkezett viszont a magánjog egyes részterületeiről, a bírósági gyakorlat számára pedig az osztrák és a német Ptk. is iránymutató volt. Az 1848. évi XV. törvény elrendelte ugyan „az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján polgári törvénykönyv” elkészítését, de a szabadságharc alatt a törvény nem született meg. A kiegyezésig nem volt magyar törvénykezés, de 1852

¹³ *Két öreg úr*. In: *Bolondok* 1911, 105–128. p.

¹⁴ *Heti levél*, BÁCSEAI HÍRLAP, 1905. 36. sz. (február 12.), 4–5. p.

novemberében Magyarországra is kiterjesztették az 1811-es osztrák polgári törvény hatályát. A kiegyezés után négy Ptk.-tervezetet is benyújtottak – melyek kodifikációs törekvéseire elsősorban a német magánjogi törvény hatott –, de az első világháború végéig ezeket az országgyűlés nem ratifikálta. A Ptk. előkészítési munkálatait 1922-ben kezdték újra, de nem lett belőle törvény, az első egységbe foglalt magyar magánjogi törvényt csak az 1950-es években fogadta el az országgyűlés.¹⁵ A polgári perrendtartásról szóló törvény viszont már elkészült (1911. évi I. törvény).

Hűség

- 73–74. sor „a kék zafírt és turmalint, a zöld smaragdot és be-
rillt, a sárga topázt és jácintkövet,”: az ékszerész drá-
gaköveknek és féldrágaköveknek látja a női szemeket.
Kosztolányi később egész tárcasorozatot szentelt az
ékköveknek, mely *Drágakövek beszéde* összefoglaló
cím alatt a *Zsivajgó természet* című 1930-as kötetben
jelent meg. A zafírról ezt írta: „Egy indiai isten kék
szeme. Ne lopj el. Isten szeme mindent lát.” A sma-
ragdot pedig versbe foglalta ugyanitt: „Mi illik a te
szép, vad kedvesedhez? / Mi hűti forró lázát? A sma-
ragd. / Tedd gyűrűjébe a zöld, lanyha békét, / s hogy
meg ne unja hűvös, tiszta ékét, / művész, kemény,
fényes lánggá faragd.”¹⁶
- 109–110. sor „Hiszen a haldoklóknak oly éles a hallásuk, azt vesz-
tik el utoljára, már hideg a testük és még mindig
hallanak.”: a modern orvostudomány álláspontja is
az, hogy bár a haldoklás alatt az érzékek progresszív

¹⁵ Lásd például: NIZSALOVSZKY Endre, *A polgári jog kodifikációja*. In: N. E., *Tanulmányok a jogról*, Budapest, Akadémiai, 1984, 103–116. p.

¹⁶ 97–101. p.

módon eltompulnak, a hallás marad meg legtovább, még komatózus állapotban is.¹⁷

Szemetes

Cím

Kosztolányi különböző mesterségeket bemutató *Alakok* című, 1929-ben megjelent tárcanovella-gyűjteményében van egy írás, melynek ugyanez a címe. A tárcák formája fiktív interjú, bevezetéssel és lezárással keretezve. A *Szemetest* így vezeti be: „A szemetessel már régóta kacérkodom. Elhatároztam, hogy őt is megszólaltatom. Gyakran látom, amint elkocog utcánk on talyigájával, szürke gebéjével. Ő maga is szürke. Haja is, ruhája is az, mint a szemét. De azt hallottam, hogy mogorva ember, rendkívül bizalmatlan. Harapófogóval se lehet kihúzni belőle a szót. Ennélfogva már hetekkel ezelőtt ismerkedtem vele. Hajnalként, mikor csilingelt a csengettyűjével, kiugrottam az ágyból hálóingben s az ablakból barátságosan integettem feléje. Sipkája ellenzőjéhez emelte mutatóujját, de nem szólt. Ma keltőórámmal felcsörömpöltettem magam, én adtam át neki a szemetet. Nem valami szívesen fogadott. Kinyitotta a szemétkocsi fedelét, hagyta, hogy beleöntsem. Zöldség hulladékok heverték ott, káposzta-torzsa, tökhéj, kalarábé, egy fél cirokseprő, csutka, drót, csirkebél, hajgubanc, lila rongy, sok cseresznyemag és por. Közelről nem is olyan undok a szemét, mint távolról. Mihelyt elemezzük, már elveszti csömörletes voltát. »Megérteni annyi, mint megbocsátani.« Ami megfordítva is igaz. Megbocsátani annyi, mint megérteni. Ha irgalmas szemmel tekintünk egy förtelmes emberre, vagy egy förtelmes tárgyra, akkor már majdnem meg is értjük.

¹⁷ Lásd például: HORVÁTH Zsolt, *Életvégi gondozás : A végső órák*, Debrecen, Debreceni Egyetem Onkológiai Tanszék, 2014. [A rezidens törzsképzési tanfolyam jegyzetei az akut és krónikus fájdalomcsillapítás, palliatív ellátás gyakorlatáról.]

A forró, reggeli napfény glóriába vonta a piszkot. Zöldarany legyek zsongtak körötte. Öreg barátom azonban csakhamar megelégtelt illetéktelen kandiságot, becsapta orrom előtt a kocsi födelét, mintha azt mondaná, nem minden való gyermeknek. Már noszogatta a lovát, hogy továbbálljon, minden köszönés nélkül.”

5–8. sor „Januárban, [...] öt éves, egyetlen kislány hirtelen lázat kapott, mellét apró piros pöttyök lepték el és meg sem érkezett az orvos a szomszédos faluból, pár óra múlva meghalt.”: Kosztolányi nem nevezte meg a betegséget, ami a kislány halálát okozta, de a körülmények és a tünetek leírása a skarlátra illik. A betegség 3–10 éves gyerekeknél jelentkezik, általában a hideg téli időszakban, heveny lefolyású, apró, pontszerű bőrkiütésekkel jár, s a 20. század elején, az antibiotikumok elterjedése előtt, gyakran halálos kimenetele volt.

63. sor „virzsinára”: lásd a *Jó bűr* 113. sorához fűzött jegyzetet.

134. sor „Atilla király kincsét.”: az 1799-ben, a Torontál megyei Nagyszentmiklóson fellelt aranyeletet nevezte el „Attila kincsé”-nek Hampel József régész 1886-ban, német nyelven megjelentetett tanulmányában.¹⁸ Néhány évvel később ugyan már ő maga is módosította a lelet kormeghatározását 6. század utánira,¹⁹ de az elnevezés addigra már elterjedt, és a népnyelv szállóigeként kezdte használni a földben talált kincsekre.

¹⁸ HAMPEL, Joseph, *Der Goldfund von Nagy-Szent-Miklós, sogenannter „Schatz des Attila” : beitrage zur Kunstgeschichte der Völkerwanderungsepoche*, Budapest, Kilian, 1885 [1886].

¹⁹ HAMPEL József, *Keresztény emlékek a régibb középkorból*, ARCHEOLÓGIAI ÉRTESÍTŐ, 1894. 1. sz., 23–53. p.

Apa

- 20–21. sor „mintha az égbolt üvegharangja alól egyszerre kiszivattyúzták volna az utolsó korty levegőt is”: az ég mint üvegharang hasonlatot Kosztolányi egy korai versében már felhasználta: „A föld szorít, s fölém végtelenül / tágul ki, mint egy kék üvegharang, / a végtelenbe nyúló kékes úr.” – *Egyedül* (1905).
30. sor „szalonkabátban”: a 20. század első évtizedeiben már csak konzervatív ízlésű vidéki úriemberek, különösen hivatalnokok hordták ezt a 19. században divatos, térdig érő, sötét színű, általában fekete zakót. Példák Kosztolányinál: „Pirospozsgás egészség, ötkor kelő flegma, ekeszarvat tartó energia, s te, rosszul szabott szalonkabátok suta eleganciája, csakhogy itt vagy.”²⁰ Az *Aranysárkány*ban Novák tanár úr ünneplőruhája volt a szalonkabát: „Harmadik rend ruháját, a fekete ünnepit, vasárnap a templomban s az iskolai ünnepélyeken mustrálgatták, a szalonkabátot, mely térdét verte, [...]”.
- 107–108. sor „dohánytőzsdében”: trafikban.
- 184–185. sor „Ezer koronát”: lásd az *Ezüstbot* 40–42. sorához fűzött tárgyi magyarázatot.

²⁰ *A jó vidék*, A HÉT, 1908. 963. sz. (augusztus 23.), 548–549. p.

A rossz orvos

A rossz orvos

- 4–6. sor „Lába elé, az oltár lépcsőjére, sötétvörös fényt szí-
tált az ablakból behulló alkonyat, úgy hogy pilla-
natig mintha görögtűzben állott volna a sovány,
nyolcvanéves aggastyán.”: Kosztolányi egy korábbi
novellában hasonló módon írja le egy papot játszó
színész nagyjelenetét: „A nézőtér dörgedelmes tap-
sokban zugott. Erős görögtűzben egy embert látott,
aki tárt karokkal szélesre tátott, kormos szájjal hirdet-
te az ígét, az egyetlenegyet, az igazit, s a földszinten,
a páholyban, a kakasülön összeremegtek a szívek.
A pap prédikált, a nagy pap, előtte pedig térdreborult
az operett-primadonna és sirt a kardalosleányok kó-
rusa.”²¹
- 11–14. sor „Szeressétek egymást [...] minthogy nem kedvelte a
cifraságot, hangja színezésével lelkesítette át azokat
az évszázados latin formákat, melyeket változtatás
nélkül vett át az egyházatyáktól és prédikátoroktól.”:
erre az újszövetségi ígére utal a szöveg: „Ez az én pa-
rancsolatom, hogy szeressétek egymást, amiképpen
én szerettelek titeket.”²²
- 15–17. sor „A szeretet az élet – kiáltotta – a szeretet az igaz-
ság, és a szeretet az út – mondta mégegyszer, olyan
egyszerűen, hogy az örömszülők könnyezni kezd-
tek.”: a Biblia vonatkozó szöveghelyei: „Tartsátok
meg magatokat Istennek szeretetében, várván a mi
Urunk Jézus Krisztusnak irgalmasságát az örök élet-
re.”²³ „Lelketeket az igazság iránt való engedelmes-
ségben képmutatás nélkül való atyafiúi szeretetre

²¹ *A pap*. In: *Páva* 1911, 3–9. p.

²² Károli Gáspár fordítása, János evangéliuma, 15. rész, 12. bekezdés.

²³ Károli Gáspár fordítása, Júdás levél, 1. rész, 21. bekezdés.

- tisztítván meg a Lélek által, egymást tiszta szívből buzgón szeressétek.”²⁴ „A kik bizonyosságot tettek a te szeretetedről a gyülekezet előtt; akiket jól teszed, ha Istenhez méltóan bocsátasz útjokra.”²⁵
- 19–20. sor „a leányos-házhoz, a »Szent Anna« gyógyszertár elé”: életrajzi adalék a szülők mintájához, hogy Kosztolányinak számos gyógyszerész rokona volt az anyai ágon.
- 238–239. sor „német lányt fogadtak a gyerek mellé”: a német, ritkábban francia nevelőnő fogadása kis gyerekek mellé bevett gyakorlat volt a korban, a nyelv és a kultúra könnyebb megtanulása miatt.
256. sor „Mein Katzerl”: Kis cicám.
- 289–292. sor „Úgy tervezték, hogy István egy barátjához meglakni és ekkor telik majd le az a félév, melyet a válótörvény megkíván, aztán mehetnek, ki jobbra, ki balra.”: az 1894. évi XXXI. törvény rendelkezett a házasság jogi szabályozásáról, melynek V. fejezetében ez áll a válás kimondásának törvényi feltételei között: „a bíró a kibékülés megkísérlése céljából a házasság felbontása előtt rendszerint a házasfelek ágytól és asztaltól való különélését rendeli el. [...] Az ágytól és asztaltól való különélést hat hónapnál rövidebb és egy évnél hosszabb időtartamra szabni vagy ismételni nem lehet. A felek egyező kérelmére azonban a különélés hosszabb időre is kiszabható.”
- 335–338. sor „Fél három. István a telefon fölé hajolt álmosan és kimerülten, vagy öt percig várt, a központ nem jelentkezett. Aztán a villára tette a kagylót.”: Magyarországon 1928-ban jelentek meg az automata telefonközpontok, addig a hívásokat a telefonközpontos hölgyek kapcsolták a hívott félhez. A hívást

²⁴ Károli Gáspár fordítása, I. Péter levél, 1. rész, 22. bekezdés.

²⁵ Károli Gáspár fordítása, III. János levél, 1. rész, 6. bekezdés.

- egy lámpa felgyulladása jelezte a központban. Valószínűleg a kora hajnali időpontban a központost elnyomta az álmom, ezért nem vette észre a jelzést.
392. sor „körorvuskodott”: a körorvos több kisebb település orvosi ellátását végző orvos volt.
401. sor „vadász- és versenylapot”: a *Vadász- és Verseny-Lap* a magyar lótenyésztő és lóversenyző szövetségek és egyesületek hivatalos közlönye, az első magyar nyelvű sportújság (1857–1919). A budapesti és a bécsi lóversenyek ideje alatt minden versenynap előestéjén megjelent, ezenkívül hetenként egyszer.
402. sor „virzsínia”: lásd a *Jó bíró* 113. sorához fűzött jegyzetet.
496. sor „Trink, na so trink a Tröpferl, mein Katzerl...”: Igylál, igylál csak egy cseppecskét, kis cicám...
- 590–595. sor „A tanár [...] a dajkával az ablakhoz vitette a kisfiút, kanállal megnézte torkát. Arca, mely előbb még közönyös volt, egyszerre elsötétült attól, amit látott mintha a kórkép lefotografálódott volna oda”: Kosztolányi nem közli Istvánka betegségének nevét, de a tünetek és annak alapján, hogyan diagnosztizálta a tanár, diftéria lehet következtetni. A betegség kórokozója fibrines gyulladást okoz a mandulákon és a gégeben. A gyulladás hatására egy hártya képződik, s ha ezt a beteg nem tudja felköhögni, elzárja a légutakat, és fulladásos halált okoz. Ezt a hárttyát látta meg a gyerek torkában a tanár, miután fulladozása miatti kétségbeesésükben a szülők elhívták. „Nem kap levegőt [...] Ez a gyerek fuldoklik” (573–574. sor)
635. sor „Schau her, mein Katzerl”: Nézz ide, kis cicám
717. sor a gyászév utolsó negyedében, vagy a gyászév után viselt félgyász szürke színű ruházatot takar.
1107. sor „Schumann – mondta Vilma – a »Kinderszenen«”: Schumann dalai Kosztolányi számára gyerekkorának

családi összejöveleteit idézték, mint ahogy egy fennmaradt levélben fogalmazott.²⁶ Bécsi egyetemi évéből küldött egyik levelében pedig azt írta, közvetlenül azután, hogy szabadkai gyermek- és ifjúkorának emlékeit idézte fel, hogy „Nem tudom, mire jó e kor. Hát-ha ép most nővök naggyá, hátha ép most fejlődöm. Lakótársam játssza a Träumereit: s én gondolkozom, de nem írok. Olyan finom az érzésem, hogy tollat, papírt nem bir elviselni, hanem kiszáll a kék égbe, mint a pára és – bizony így van! – szertefoszlik.”²⁷ (A *Träumerei*, azaz *Álmodozás*, Schumann *Kinderszenen*, magyarul *Gyermekjátékok* című ciklusának hetedik darabja.)

1125. sor „gummizta”: lásd a *Legenda* 101–102. sorához fűzött jegyzetet.

1240. sor „gyorsenyveshátasok”: gyorsfényképezészek. Zselatinos ezüst fényképezési technikával készült, olcsó fényképek közkeletű neve volt az enyveshátas, mert a pozitív másolat készítéséhez enyvet használtak, melynek maradéka a fotó hátoldalán megmaradt. Magyar találmány, 1908–1920 között volt használatban.²⁸

Égi jogász

11–12. sor „idegsokkot kapott egy gránáttól. Sokáig remegett ettől a *hideg csók*-tól,”: a tüzérségi lövedék becsapódásakor keletkező légnyomás és az ijedtség együttesen okoz ilyen tünetet, s gyakran maradandó idegi károsodást, mely akár évek lappangása után tör

²⁶ „Később zenét hallottam magam körül – Beethoven Sonate pathétique-ét és Schumann dalait –, akár gyermekkorom családi összejövelein.” – Kosztolányi Dezső levele Radákovich Máriának [Budapest], 1935. augusztus 5. In: KDLN, 1352. levél, 734. p.

²⁷ Kosztolányi Dezső levele Brenner Józsefnek [Bécs, 1904. október 31. és november 4. között]. In: KDL1, 54. sz. levél, 240. p.

²⁸ Lásd Kiss József, *A magyar fényképészet múltja*, MAGYAR FOTOGRAFIA, 1926. 7. sz. (július), 45. p.

- felszínre. Feltehetően Kaszás-Kis János személyiség-változásának egyik összetevőjeként – hasonlóan a vitézségi éremhez és a sebesülésekhez – szerepelteti jellemzésében a sérülést Kosztolányi.
28. sor „vitézségije is van”: a legénységi állományba tartozó katonák vitézi tetteinek jutalmazására szolgáló ki-tüntetésnek négy fokozata volt. 1789-ben II. József alapította arany és ezüst, 1848-ban V. Ferdinánd a kisezüst, 1915-ben Ferenc József bronz fokozatot.
32. sor „Közben a falu házaira vörös zászlót aggattak, rossz papírszövetből.”: a szöveg idegenek és katonák ér-kezéséről nem számol be, ami azt jelzi, hogy a falu előljárói és lakói önként csatlakoztak a Tanácsköz-társasághoz.
- 33–38. sor „Egy augusztusi délután, hogy künn hajladozott a földeken, porfelhőben lovasokat látott feltűnedezni, kik vassisakokat és hosszú, zászlós pikákat viseltek. [...] A románok”: az első világháborút lezáró pá-rizsi békekonferencián az ülésező győztes államok vezetői, attól tartva, hogy a forradalom továbbter-jed Magyarországról, katonai beavatkozást terveztek. A beavatkozás előtt Magyarországra küldték Smuts brit tábornokot, hogy tájékozódjon a helyzetről. A tá-bornok tárgyalta Kun Bélával, de mivel a tájékozódá-son kívül másra nem hatalmazták fel, nem jött létre megegyezés. A francia hadvezetés a cseh, a szerb és a román hadsereg bevonulását szorgalmazta, de csak a román hadsereg indult meg Erdélyből április kö-zepén, s két hét alatt az egész Tiszántúlt elfoglalta. A cseh haderő április végén indított támadást, majd francia és szerb egységek is átlépték a határt. De a legnagyobb létszámú offenzívát a román hadsereg indította, melynek túlerejével szemben a magyar Vö-rös Hadsereg nem bírta eredményesen felvenni a harcot. A román haderő július végén átkelt a Tiszán,

- és augusztus első napjaira már az egész Duna–Tisza közét és Budapestet is megszállta.
73. sor „szovjethuszonöt koronást”: a Károlyi-kormány és a Tanácsköztársaság alatt kibocsátott fizetőeszköznek is korona volt a neve. A Monarchia összes országának pénzét Bécsben nyomtatták. A Károlyi-kormány kérésére az Osztrák–Magyar Bank a budapesti pénznyomás céljára rendelkezésre bocsátotta a háború alatt gyártott, ideiglenes pénznek szánt bankjegyek nyomólemezeit. Az ezekkel készült bankjegyek a Tanácsköztársaság idején is forgalomban voltak, de piros körbélyegzővel felülbélyegezték őket. A 25 koronást 1919. április 25-én bocsátották ki, és csak 1920. november 11-én vonták vissza.
214. sor „csempe fogait”: a csempe tájszó, különböző tájegységekben is használatos, egyes helyeken csorba, törött szélű, máshol ferde, ferdén álló jelentésben.²⁹
302. sor „Még a szent Dávid is hegedűt a hódba.”: egyike a Holdon látható foltokat magyarázó népi hiedelmeknek. A népmondák szerint Dávid büntetésből hegedül a Holdon.³⁰
- 303–304. sor „Kaszás-Kis János ezentúl maga konfiskálja a szövény nép érdökét.”: a latin eredetű szó jelentése: „elkoboz, lefoglal”. Az égi jogászi szerepre készülő Kaszás-Kis János – igyekeztén megmutatni feleségének, hogy tud a jogászok nyelvén beszélni – természetesen nem ezt akarja mondani, hanem azt, hogy ő fogja képviselni a nép érdekeit.
309. sor „Az a kisfiu is milyen mazna.”: többféle értelemben is használatos tájszó, egyes helyeken elkényeztetett, nyafogó, síró; másutt sovány, gyenge, vagy lusta,

²⁹ ÜMETSZ 1. kötet, 1979, 782. p.

³⁰ Lásd például *Magyar néprajzi lexikon*, 1–5. kötet, főszerkesztő ORTUTAY Gyula, Budapest, Akadémiai, 1977–1982, 2. kötet, 1979, 568–569. p.

- haszontalan. Gyerekre érve az elsőként említett jelentésben ismeretes.³¹
- 332–333. sor „**az egész fölé pedig hatalmas piros-fehér-zöld Ászló-t remekelt.**”: az „ászló” régi magyar tájszó, jelentése: zászló. Széles elterjedésű szó, a nyelvterület nagy részén, Vas megyétől Csongrádig, a Felvidéktől Erdélyig használták.³²
- 338–339. sor „**Kaszás-Kis János Atilláról, Szent Istvánról, Mátyás királyról beszélt, de Wilsonról és Clemenceauról is tudott már mindent.**”: a magyar nép és Magyarország évezredes fennállását és kulturális nagyságát jelképező hun uralkodó és két magyar király együtt szerepeltetése az amerikai és a francia elnökkel a Monarchia szétdarabolásában és a trianoni határok megállapításában felelősnek tartott személyekre mutat rá.
- 367–368. sor „**Csak menekültek vásárolták akik – szegények – mindent megvettek, amitől jóhírt reméltek.**”: az első világháborúban elfoglalt és a trianoni békeszerződés eredményeképpen elcsatolt területekről érkezett magyarokra utal a szöveg. Az első menekülthullám már 1918-ban megindult a szlovák hadsereg által elfoglalt felvidéki városokból.
384. sor „**hirdetöm és perhorreszkálom a népek törvényét**”: a latin szavak következetes helytelen – sőt éppen ellenkező értelmű – használatát példázza ez a szövegrész is, hiszen a szó valódi jelentése: „rosszal, ellenez, átall, restell, irtózik, iszonyodik valamitől”.
396. sor „**mint menekült vagonban kapott szállást.**”: a *Népszava* korabeli cikke így számol be a menekültek helyzetéről és arról, hogyan kerültek a vagonokba: „A cseh, román és szerb megszállással kapcsolatban sok ezer magyar család vált földönfutóvá. Az ország területén

³¹ ÜMTSZ 3. kötet, 1992, 1023. p.

³² Lásd ÜMTSZ 5. kötet, 2010, 790. p.

alakult új államok a magyar állami alkalmazottaktól hűségesküt követeltek. Akik az esküt megtagadták, azokat földönfutóvá tették. A segítség nélkül álló állami alkalmazottak sok esetben hajlandók lettek volna a hűségesküt letenni, azonban az új államok kormányai megbízhatatlannak nyilvánították őket és úgy határoztak, hogy a magyar állami alkalmazottakat kiutasítják. Ezzel a rendelkezéssel kezdődik sok ezer magyar család kálváriája. Erdélyből, Horvátországból és a Tótföldről megindultak szegény családok boldogtalanságával, nyomorával és kínszenvedéseivel a fekete teherszállító vagonok a meg nem szállott területek felé. Egy esztendő óta tart a keserves vándorlás. Nincs az országnak egyetlen állomása, ahol ne vesztegelne egy-két ilyen vagon. A nagyobb állomásokon azután megtorlódnak, lakást keresnek, reménykednek, várnak. Ezrekre megy azoknak a családoknak a száma, akiket a sors vándorlásuk közben Budapestre vetett. Itt azután végkép megállapodnak: A keleti, nyugati, déli, rákosi és rákospalotai pályaudvarokon hosszú sorokban vesztegelnek azok a vagonok, amelyekben a menekültek a kilátástalan lakásvárásban »rendes« életre berendezkedtek. Az egyik pályaudvaron a füstölő vagon sorok között járva, benéztünk egy-két ilyen siralmas »lakásba«. Egy vasúti tisztviselő felesége érdeklődésünkre elpanaszolta, hogy már éppen egy esztendeje laknak a vagonban. [...] Egy Boszniából menekült család éppen szellőztetett, amikor meglátogattuk őket. A hidegtől elgémberedett aszszony panaszba kezdett. – Nyolc hónapja lakunk a vagonban... [...] Mezítlábas apró gyerekek szaladnak a jóléti konyhára. Néhány perc múlva kevés étellel, dideregve térnek vissza. Követjük a gyermekeket. A vagonban kilencen laknak. Egy kétségbeesett arcú anya, B. Pálné, felnőtt fia, 18 esztendőös leánya és

- hat gyermek. Zólyomból kerültek Budapestre. [...] A kétségbeesett panasz ott ül az összes vagonlakások fölött. Senki sem hallja meg.”³³
- 402–403. sor „hasonlított Hazafi Veray Jánoshoz”: Veray megjelenését így jellemzi egy korabeli újságcikk: „Kisebbségi termetű, már deresedő ember volt, zsinóros atillában, szűk nadrágban, sarkantyus csizmában, kezében fokossal. Fején kerek Kossuth-kalap árvalányhajjal.”³⁴ A leírás alapján a hasonlóság nem kétséges: „a kasznártól szerzett viseltes fekete nadrágot, mely magyaros is volt, meg uras is és kabátot, mely térdét verte”. (319–320. sor.) „Pörge kalapja mellé árvalányhaj bokrétát tűzött, kezében rövidszárú fokost szorongatott.” (361–362. sor.) Lásd még a novella keletkezéstörténetéről szóló jegyzetet.
411. sor „a tőzsdén *hausse* és *baisse* volt”: az árfolyamok tőzsdei emelkedése és csökkenése.

Öt évi fegyház

47. sor „betöréses lopás. Orvossága: ötévi fegyház”: az akkor hatályos büntetőtörvénykönyv XXVI. fejezetének megfogalmazása a lopás bűncselekményéről és büntetéséről: „333. § A ki idegen ingó dolgot másnak birtokából vagy birlalatából, annak beleegyezése nélkül, azon célból vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa, lopást követ el. 334. § Ha a lopott dolog értéke nem nagyobb ötven forintnál: a lopás vétséget, ellenkező esetben pedig büntettet képez. A lopott dolog értékének az veendő, melylyel az a lopás idején birt. 335. § Annak meghatározása végett, vajjon büntettet vagy vétséget képez-e a lopás, mindazon dolgok értéke

³³ b. b., *Vagonlakók a pályaudvarokon*, NÉPSZAVA, 1919. 236. sz. (november 23.), 6–7. p.

³⁴ [Szerző nélkül], *A főváros egyik utczaí alakja*, VASÁRNAPI ÚJSÁG, 1905. 30. sz. (július 23.), 485. p.

egybefoglalandó, melyeket ugyanazon tettes, bár több külön lopás alkalmával ellopott, vagy ellopni megkísérlett, vagy melyeknek ellopásában részes volt. 336. § Tekintet nélkül a lopott dolog értékére, büntettet képez a lopás, ha: [...] 3. épületben, bekerített helyen, vagy hajón követtetik el, hová a tolvaj betörés vagy bemászás által jutott, vagy ha a lopás céljából a zár, vagy a megőrzésre szolgáló egyéb készüllet feltörött; 4. a felnyitásra hamis vagy ellopott kulcs használtatik; 5. csata, tűzvész, vízáradás, vagy más közveszély színhelyén vagy közelében követtetik el; 6. elkövetésénél rabló vagy tolvajszövetségnek két vagy több tagja működött közre; [...] 339. § A lopás vétsége egy évig terjedhető fogházzal büntetetik. A kísérlet büntetendő. [...] 340. § A lopás büntette öt évig terjedhető börtönnel, a 336. § 3., 4., 5., 6. pontjaiban meghatározott esetekben azonban, [...] öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő.” (A törvény leírását lásd a *Béla, a buta* 14. sorához fűzött jegyzetben.)

164–168. sor „Átnézte a szakértői szemléről szóló jelentést s most meggyőződött, hogy a szekrényben, melyből az aranyóra eltűnt, bennmaradt a kulcs és valószínűen be se csukta a tulajdonos. [...] Semmiesetre se minősített betöréses lopásról van szó.”: a törvény VII. fejezete írja le a beszámítást kizáró vagy enyhítő okokat: „89. § A büntetések kiszabásánál figyelembe veendő a bűnösség fokára befolyással bíró súlyosító és enyhítő körülmények. 90. § Ha a súlyosító körülmények, – számuk vagy nyomatékuk tekintetében tulnyomóak: a büntetésnek az elkövetett cselekményekre megállapított legmagasabb mértéke megközelítendő vagy alkalmazandó. 91. § Ha pedig az enyhítő körülmények tulnyomóak: cselekményre a megállapított büntetésnek legkisebb mértéke megközelítendő vagy alkalmazandó.”

Örült

72. sor „A Külső-Rákóczi-uton”: a Rákóczi út abban az időben is megegyezett a maival, s hivatalosan nem volt Külső Rákóczi út elnevezésű része. Az Erzsébet körút és a Keleti pályaudvar közötti szakaszt azonban már külvárosinak tekintették.
78. sor „hadikávét”: a háború miatt a kávéimport akadozott, ezért vezették be a hadikávét. A *Közélelmezési Értesítő* 1917. augusztus 15-ei száma közölte a bevezetéséről szóló rendeletet, mely a kávéházakban felszolgált hadikávé összetételét is szabályozta: „100 egység hadikávéban lennie kell: 3.5 egység gyarmati kávénak, 45 egység caramelizált cukornak, 40 egység pörkölt zab és árpának és 11.5 egység víznek.” A kávé forgalmazására pedig Kávéközéppont néven hivatalt alapítottak, s csak e központ igazolásával lehetett bármilyen fajta kávé árúsítani. A rendelet hatályát 1920-ban oldották csak fel: „43865. Ké. M.sz. Mindennemű kávénak (pörkölt kávé, gyöngykávé, hadikávé) és maláta kávénak belföldi forgalomban szállítási igazolványkényszer alól való feloldása.”

A nagy család

- 26–27. sor „Jókai regényeit tulajdonképpen nagybátyja, Géza bácsi írja.”: Jókai Mór 1904. május 5-én halt meg, az elbeszélés tehát ennél korábbi időben játszódik.
- 28–30. sor „Édesanyám látta őt a milleniumkor és sokat beszélt magas alakjáról, kék szeméről, ősz parókájáról.”: Kosztolányi saját élménye is lehet a háttérben, mert szüleivel 1896 nyarán ő is felutazott Szabadkáról Budapestre a millenniumi ünnepségekre, és megnézték az „Ezredéves Országos Kiállítás”-t a Városligetben.³⁵

³⁵ Lásd Kosztolányiné 1938, 30. p.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE¹

A szövegkritikai lábjegyzetekben használt rövidítések

Napi- és hetilapok, folyóiratok²

AF	<i>Aradi Fáklya</i>
BMN	<i>Bácsmegyei Napló</i>
ÉÚ	<i>Érdekes Újság</i>
F	<i>A Fény</i>
Fr	<i>Front</i>
KK	<i>Képes Krónika</i>
KÚ	<i>Képes Újság</i>
Ny	<i>Nyugat</i>
P	<i>Páztortűz</i>
PH	<i>Pesti Hírlap</i>
PHV	<i>Pesti Hírlap Vasárnapja</i>
PN	<i>Pesti Napló</i>
ÚÍ	<i>Új Idők</i>

¹ A rövidítések betűrendjében.

² A rövidítések betűjelzése a szövegkritikai lábjegyzetekben kiegészül a megjelenési évvel. A periodikák leírását lásd *A szövegforrásokat közlő napi- és hetilapok, folyóiratok* című alfejezetben.

ÚMSz *Új Magyar Szemle*

ÚN *Új Nemzedék*

Ü *Ünnep*

*Antológiák, kötetkiadások*³

OVA 1919 *Ország-Világ almanach* (1919)

PHNN 1925 *Pesti Hírlap nagy naptára* (1925)

RO 1927 *A rossz orvos* (1927)

VMo1 1920 *Vérző Magyarország* (1921) [1920]

VMo2 1928 *Vérző Magyarország* (1928)

A Jegyzetekben használt rövidítések

Kosztolányi-művek

A vonat megáll 1912 *A vonat megáll : Elbeszélések*, Budapest, [Globus], [1912], (Mozgó könyvtár, XCII. sz. VI.).

BB *Béla, a buta* (1920)

Beteg lelkek 1913 *Beteg lelkek : Elbeszélések*, KARINTHY Frigyes Kosztolányi-rajzával, Budapest, Athenaeum, 1912, (Modern Könyvtár, 215–216).

Bolondok 1911 *Bolondok : Novellák*, Budapest, Athenaeum, 1911, (Modern Könyvtár, 95–97).

Boszorkányos esték 1908 *Boszorkányos esték : Elbeszélések*, Budapest, Jókai ny., 1908.

³ Leírásukat lásd a *Kiadástörténet* című fejezet a *Szöveggörősök bibliográfiája* című alfejezetében.

- Bűbájosok* 1916 *Bűbájosok : Novellák*, Budapest, Franklin, 1916.
- Esti Kornél* 2011 *Esti Kornél*, a kötetet szerkesztette TÓTH-CZIFRA Júlia és VERES András, a szövegeket sajtó alá rendezte és a jegyzeteket készítette TÓTH-CZIFRA Júlia, a befogadástörténeti fejezeteket írta VERES András, a bibliográfiákat készítette SÁRKÖZI Éva, a kéziratfejezetet sajtó alá rendezte JÓZAN Ildikó, a gyorsírást szövegeket gondozta LIPA Tímea, Pozsony, Kalligram, 2011, (Kosztolányi Dezső Összes Művei : Kritikai Kiadás).
- Káin* 1918 *Káin : KOSZTOLÁNYI Dezső novellái*, Budapest, Pallas ny., 1918.
- Mécs* 1913 *Mécs : Novellák*, Békéscsaba, Tevan, 1913, (Tevan Könyvtár, 34–35).
- Nero* 2011 *Nero, a véres költő*, sajtó alá rendezte, a kísérő tanulmányokat és a jegyzeteket írta TAKÁCS László, Pozsony, Kalligram, 2011, (Kosztolányi Dezső Összes Művei : Kritikai Kiadás).
- Öcsém* 1915 *Öcsém : 1914–1915*, Békéscsaba, Tevan, (Tevan Könyvtár, 68), 1915.
- Pacsirta* 2013 *Pacsirta*, sajtó alá rendezte, a kísérő tanulmányokat és a jegyzeteket írta BUCSICS Katalin, Pozsony, Kalligram, 2013, (Kosztolányi Dezső Összes Művei : Kritikai Kiadás).
- Páva* 1911 *Páva : Elbeszélések*, Budapest, Légrády, [1911].
- RO1 *A rossz orvos* (1921) [1920]
- Tinta* 1916 *Tinta*, Gyoma, Kner, 1916.

Szakirodalom

- Arany Zs 2010 „*most elmondom, mint veszttem el*” : Kosztolányi betegségének és halálának dokumentumai, sajtó alá rendezte ARANY Zsuzsanna, Pozsony, Kalligram, 2010, (Kosztolányi Dezső Összes Művei : Kritikai Kiadás).
- KDL1 Kosztolányi Dezső, *Levelezése : I. 1901–1907*, szerkesztette BUDA Attila; összeállította, a leveleket sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a kísérő tanulmányt írta BUDA Attila, JÓZAN Ildikó, SÁRKÖZI Éva, Pozsony, Kalligram, 2013, (Kosztolányi Dezső Összes Művei : Kritikai Kiadás).
- KDLN Kosztolányi Dezső, *Levelek – Naplók*, egybegyűjtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta RÉZ Pál, Budapest, Osiris, 1996, (Osiris Klaszszikusok).
- Kosztolányiné 1938 Kosztolányi Dezsőné, *Kosztolányi Dezső*, Budapest, Révai, 1938.
- ÚMTSZ *Új magyar tájszótár*, 1–5. kötet, főszerkesztő B. LŐRINCZY Éva, szerkesztő Hosszú Ferenc, Budapest, Akadémiai, 1979–2010.

NÉVMUTATÓ

A

Abody Béla 416
Ádám Péter 603, 609
Ady Endre 404, 484, 485, 512,
522, 534, 550, 557, 610
Agüero, Irma 428
Alföldy Jenő 418, 577–578,
580, 595, 605, 606, 607
Ambrus Attila József 420
Amcell, Henri 610
Andrássy Gyula 475, 557
Apponyi Albert 475
Arany János 559, 560
Arany Zsuzsanna 408, 607,
652
Arányi Mária 403
Arnold, Matthew 557
Attila (hun fejedelem) 93, 208,
352, 636, 644

B

Baán Ferenc 495, 599
Babits Mihály 404, 468, 475,
534, 543, 557, 558, 560, 610
Balázs Samu 422
Balácsi Gyula 421
Balogh József 468, 610–617
Balogh Lajos 604

Bán Magda 420
Bárány László 605
Bárány Péter 422
Baráth Ferenc 509–510, 563,
599
Barta János 512–513, 600
Bartók Flóra 381
Bartók István 380–381
Bazsányi Sándor 607
Beaufort, Maxime 609
Bedecs László 605
Beethoven, Ludwig van 641
Békés Rita 422
Bellamy, Gilles 423
Belohorszky Pál 537–538,
539–541, 602
Bencze Loránt 538–539, 602
Béranger, Pierre-Jean de 558
Bergson, Henri 537
Berkes Róbert 403
Berzsenyi Dániel 557
Bíró-Balogh Tamás 607
Bizay báró (Bizay Mihály) 484
Blaskovich Sándor 406
Bodrogi Gyula 422
Bónyi Adorján 402
Bori Imre 563–566, 603
Bradley, Andrew Cecil 386

Brenner József *lásd*

Csáth Géza

Breuer, Josef 625

Bródy Mihály 402

Bucsics Katalin 651

Buda Attila 652

Buday György 423

Buschmann, Jörg 427

C

Calmette, Albert 622

Carducci, Giosuè 475, 557

Carlyle, Thomas 558

Cavallier József 406

Cholnoky Jenő 475, 557

Clemenceau, Georges 208, 644

Coppée, François 557

Cs

Császár Angela 421

Csáth Géza 550, 554–556, 559,
589, 627, 641

Csehov, Anton Pavlovics 530,
552, 591

Csemegi Károly 628

Csernoch János 475, 557

Csernus Tibor 409

Cséve Anna 413, 606

Csíky Balázs 579–580, 606

Csillag Ilona 421

Csomós Mari 422

D

Dante Alighieri 475, 559, 562

Darvas Ferenc 422

Darvas Magda 422

Deák Ferenc 558

Dér Zoltán 554, 563

Déri Éva 422

Devecseri Gábor 513, 520–
521, 600

Dévényi Rita 422

Dóczy Jenő 493, 544, 598

Domokos László 494–495, 598

Domokos Mátyás 417

Dosztojevszkij, Fjodor Mihaj-
lovics 560

Dsida Jenő 404

Dunai Tamás 422

Dvorcsák Győző 557

E

Édes János 403

Elek Artúr 468

Engler József 420

Eötvös József 557

Erdélyi József 557

F

Fabók István 422

Falk Zsigmond 394

Fehér Anna 421

Fenyő Ervin 421

Fenyves Ferenc 402

Fenyves Lajos 402

Ferdinánd, V. (magyar király
és osztrák császár) 642

Ferenc József (magyar király
és osztrák császár) 642

Ferenczy Sándor 564, 626

Flaubert, Gustave 591
Földi Mihály 468, 498–503,
599

Franyó Zoltán 403

Fráter Zoltán 414, 603, 606

Freud, Sigmund 504, 537, 540,
546, 552, 555, 582, 583, 585,
619, 625, 626

Fuchs Anna 607

G

Gábor Emil 416

Gábor Miklós 422

Gachot, François 426, 610,
611–617

Gál György 403

Gárdonyi Géza 471, 472, 473,
475, 557

Gáspár Jenő 403

Gáspár Sándor 422

Gelléri Andor Endre 610

Gellért Oszkár 404, 544

Gömöri Jenő 446, 447, 448

Gönczy Gábor 517–518, 600

Görgey Artúr 624

Greguss Zoltán 421

Grimm, Hermann 558

Guérin, Camille 622

Gurvics, Cila Gdaljevna
(Гурвиц, Ци́ла Гда́льевна)
426

Guszev, Jurij
(Гусев, Ю́рий) 423, 424,
425

Gvadányi József 536

Gy

Györfy Livia 606

György Péter 592–594, 607

H

Hafner Zoltán 413

Halász Gábor 610, 612

Hampel József 636

Hanák Nándor 402

Harmat Pál 604

Harmos Ilona *lásd* Kosztolányi
Dezsőné

Hatvany Lajos 405

Hazafi Veray János 483, 484,
485, 486, 487, 561, 593, 614,
646

Hegedüs Gyula 470

Hegyvári Franciska 412

Heine, Heinrich 374, 557

Heller Ágnes 528–531, 601

Heltai Jenő 447

Herczeg Ferenc 406, 475, 557

Herczeg Gyula 603

Hérosztratosz 485

Hevesi Sándor 557

Hima Gabriella 572–574, 585,
604

Holczer József 402

Holl István 422

Hollós János 381

Horn András 424

Horthy Miklós 445, 471, 472,
473, 474, 557, 560

Horváth Zsolt 635

Hosszú Ferenc 652

Hradeczky Móni 381

Hugo, Victor 558

Hűvös Dávid 421

I

Ibsen, Henrik 447, 448, 557

Ignotus 404

Illés Endre 416, 417

Illyés Gyula 404, 610

István, I. Szent (magyar király)
208, 644

J

Jákó János 402

János, Keresztelő Szent 626

Jászai Mari 470, 557

Jeges Ernő 396, 417, 474

Jókai Mór 244, 648

Józan Ildikó 381, 383, 385,
651, 652

József Attila 534

József, II. (magyar király és
osztrák császár) 642

Judik Etel 453

Juhász Gyula 404, 448, 543,
562

Juhász Tamás 603

K

Kabdebó Lóránt 610

Kabos Ede 402, 544

Kádár Lehel 475

Kafka Margit 453

Kálid Artúr 420

Kálmán C. György 566–571,
603, 605

Kántor Lajos 409, 531–532, 601

Karátson Endre 603, 605

Kardos István 544

Kardos László 409, 522, 600

Kardos Sándor 422

Karinthy Frigyes 404, 453,
475, 557, 558, 593, 650

Károli Gáspár 621, 638, 639

Károlyi Mihály 643

Kassai György 423

Kelemen Péter 605

Kemény Zsigmond 405, 557

Kerecsényi Dezső 507–509,
599

Keresztury Dezső 423, 448,
506–507, 599, 618

Király György 496–497, 599

Király István 603

Kiss Bori 417

Kiss Ferenc 534–536, 546–
552, 563, 601, 602

Kiss József (fotótörténész) 641

Kiss Katalin 409, 531, 601

Klein, Stefan J. 425, 618

Kleintjes doktor (Leonhard L.
Kleintjes német orvos) 490

Kókai Lajos 620

Kolozsvári Grandpierre
Emil 404

Komáromi János 475, 557

Kossuth Lajos 557

Kosztolányi Ádám 546

Kosztolányi Ágoston 624

Kosztolányi Árpád, ifj. 627
 Kosztolányi Dezsőné 444,
 453, 470, 492, 550, 616–617,
 648, 652
 Kosztolányi Mária 624
 Kosztolányi Móric 624
 Kovács Erzsébet 609
 Kovács Ida 606
 Kovács Mátyás 403
 Kozma Andor 475
 Kőrössi P. József 417, 418
 Krúdy Gyula 404, 470, 475,
 557, 558, 560
 Krüger Aladár 406
 Kubik Anna 422
 Kulisiewicz, Tomasz 424, 425,
 427
 Kulka János 420
 Kun Béla 642
 Kürthy György 467
 Kürtös István 421

L

Laczkó Géza 468
 Lakatos István 610
 Landor, Walter Savage 558
 László Zsolt 422
 Lázár Miklós 403
 Légrády Ottó 405
 Lehoczky Orsolya 420
 Lendvai István 475
 Lengyel András 445, 586–589,
 590, 607
 Lengyel István 402
 Lengyel Menyhért 468

Lenkey Gusztáv 405
 Levendel Júlia 552–553, 603
 Leyret Henrik 452
 Lipa Tímea 651
 Lissauer Ernő 403
 Lits Antal 402
 Loisel, Thierry 426
 Losonczy József 403
 Lőrincz László 516–517, 600
 Lőrinczy Éva, B. 652
 Lukachich Géza 471, 475, 557
 Lukács György 528
 Lupu, Ioan 423
 Luther, Martin 475, 558
 Lyka Károly 475, 557

M

Magnaud, Paul 452
 Magyarlaki Józsefné 604
 Major Anna 421
 Mann, Thomas 291, 446
 Márai Sándor 619
 Margalits Ede 621
 Márványi Judit 411, 542–543,
 602
 Mashult, Robert 424
 Mátyás, I. (magyar király) 208,
 644
 Mécs Károly 421
 Megyery Ella 406
 Mensáros László 421
 Mester Zsolt 415
 Mész Lászlóné 603
 Michelet, Jules 558
 Milotay István 406

Milton, John 558
Mohácsi bácsi 484
Mohai V. Lajos 574–576, 604,
607
Molnár Eszter 415, 425, 427,
428
Molnár György 422
Moly Tamás 468
Montesquieu 558
Móricz Zsigmond 404, 544,
593, 595

N

Nagy Erzsi, D. 422
Nagy Lajos 468, 610
Nagy Sándor 402
Nagyatádi Szabó István 588
Napóleon Bonaparte 475
Német József 403
Németh László 493, 503–506,
540, 570, 585, 599
Németh Zoltán 421
Nietzsche, Friedrich 475, 558,
562
Nizsalovszky Endre 634

O

Oláh Gábor 445, 470, 557
Ortutay Gyula 643
Osztovits Szabolcs 413
Ottlik Géza 411

Ö

Ördög Ferenc 604
Örley István 518–519, 600

P

Paku Imre 382, 519–520, 600
Palotai Éva 422
Pándi Pál 524, 526–528, 601
Pártos Zoltán 422
Pásztor Árpád 544
Payr Hugo 403
Pázmány Péter 538–539
Pethő Sándor 406
Petőfi Sándor 486, 557, 560
Petrović, Veljko 448, 467
Petry Elek 475
Pintér László 606
Pomogáts Béla 417, 576–577,
579–580, 604
Porzsolts Kálmán 475, 557
Püthagorasz 626

R

Ráckevei Anna 420
Radákovich Mária 641
Radó Antal 620
Raffay Sándor 475
Rákosi Jenő 475, 557
Reclus, Élisée 558
Regnaut, Maurice 609
Reményi József Tamás 605
Reményik Sándor 404, 557
Reviczky Gábor 557
Réz Pál 409, 410, 411, 412, 413,
414, 415, 453, 571, 652
Rónai Pál 426, 610, 611–717
Rónay László 543–546,
553–554, 563, 566, 570, 583,
602, 603

- Rossová, Anna 424, 425, 426, 427
- Rosszijanov, Oleg
(Россиянов, Олег) 427
- Ruspanti, Roberto 425, 619
- S**
- Sándor Aladár 452
- Sándor Sándor 402
- Sárközi Éva 380–381, 624, 651, 652
- Schmittely József 393, 402
- Schöpflin Aladár 404, 468, 557
- Schramm Ede 406
- Schulze Éva 422
- Schumann, Robert 192, 334, 591, 640–641
- Schweinitz-Kulisiewicz,
Magdalena 424, 427
- Seneca, Lucius Annaeus 452, 562
- Seyfert Ottó 447
- Shakespeare, William
625–626
- Sidney, Sir Philipp 558
- Sík Sándor 510
- Simon Vilmos 402
- Simonyi Zsigmond 440
- Skells, Grace 386
- Skirecki, Hans 426
- Smuts, Jan Christian 642
- Soltész Katalin, J. 533–534, 601
- Solymos Ferenc 402
- Somló Dezső 406
- Sótér István 524–525, 532–533, 566, 601
- Spohr, Ludwig 423
- Stipić, Lazar 402
- Strausz Vilmos 402
- Sully Prudhomme, René
François Armand 75, 558
- Sulyok Mária 422
- Swedenborg, Emanuel 537
- Swinburne, Algernon
Charles 557
- Sz**
- Szabó Dezső 445, 544, 577
- Szabó Ede 523–524, 601
- Szabó László 406
- Szabó Lőrinc 470
- Szabó Mária, D. 417
- Szabó Zoltán 602
- Szalaiiné Király Júlia 472
- Szalay Gábor 514–515, 600
- Szállási Árpád 536–537, 601, 602
- Szauder József 556
- Széchenyi István 557, 561
- Szegedi Erika 421
- Szegedy-Maszák Mihály 445, 589–592, 603, 607
- Szeghalmi Elemér 410
- Szegzárdy-Csengery József 510–511, 563, 600
- Szekulesz Judit 422
- Szenvey József 405
- Szerb Antal 610
- Szereda, Vjacseszlav
(Середа, Вячеслав) 426

Szilassy Gyula 421
 Szili József 605
 Szini Gyula 468
 Szitár Katalin 578–579,
 605
 Szörényi László 554–563,
 571–572, 603, 604

T
 Tahi Tóth Máté 422
 Takács László 651
 Tallián Tibor 606
 Tersánszky Józsi Jenő 610
 Tervonen, Viljo 425
 Tevan Andor 465, 467
 Tolnai Vilmos 557
 Tompa Mihály 557
 Tordy Géza 421, 422
 Tóth Árpád 404, 475, 534,
 544, 557
 Tóth-Czifra Júlia 651
 Toulouse, Eva 609
 Török Tamás 421
 Turai Tamás 421
 Turián György 421
 Turóczi-Trostler József 467,
 618
 Tverdota György 381, 609

U
 Ujváry Viktória 422
 Urbán László 413, 414, 415

V
 Vajda Ernő 404, 447, 448
 Vajda Miklós 409
 Valaczka András 595, 607
 Váradi Antal 394
 Várady József 404
 Varga Katalin 410
 Vargha Gyula 470, 475, 557
 Vargha Kálmán 416
 Veres András 381, 445, 651
 Veres József 605
 Vergilius, Publius 610
 Vészi József 557
 Virág Benedek 466
 Vörösmarty Mihály 560
 Vukov Lukács 402

W
 Wilson, Woodrow 208, 644

Y
 Yoo Jin-Il 580–586, 606

Z
 Zadravec István 557
 Zigány Árpád 403
 Zilahy Lajos 557
 Zola, Émile 560
 Zolnai Béla 510

Zs
 Zsoldos Vera 411

TARTALOM

BÉLA, A BUTA

Ezüstbot	9
A jó bíró	15
Fogfájás	23
F. F. rejtélyes gyógyulása	30
Legenda	37
Üvegszem	47
Béla, a buta	57
Húség	69
Szemetes	82
Apa	98

A ROSSZ ORVOS

A rossz orvos	115
Égi jogász	195
Öt évi fegyház	213
Őrült	228
A nagy család	243

FÜGGELÉK

I. A <i>Fogfájás</i> című elbeszélés kézírata	261
II. A <i>rossz orvos</i> francia fordításának kézírata	267
III. A <i>rossz orvos</i> (1927)	289

JEGYZETEK

Előszó a jegyzetekhez	379
Kéziratok	382
A <i>Fogfájás</i> című novella kéziratáról	382

<i>A rossz orvos francia nyelvű kéziratáról</i> és Kosztolányi fordításáról	383
Kiadástörténet	391
Szövegforrások bibliográfiája	391
A szövegforrásokat közlő napi- és hetilapok, folyóiratok	402
Kosztolányi halála után megjelent magyar nyelvű kiadások bibliográfiája	407
Idegen nyelvű kiadások bibliográfiája	423
Szövegkritika	429
Az alapszöveg kiválasztása	430
A szövegváltozatok	431
A szövegközlés és a szövegkritikai jegyzetek	439
Keletkezéstörténet	444
<i>A Béla, a buta</i> keletkezéstörténete	445
<i>A rossz orvos</i> első kiadásának keletkezéstörténete	465
Recepciótörténeti szemelvénygyűjtemény	492
Keletkezés- és recepciótörténeti bibliográfia	596
I. Szerzői nyilatkozatok	596
II. A kötetek hirdetései	596
III. Összefoglaló recepciótörténeti bibliográfia	598
Idegen nyelvű kiadások keletkezés- és recepciótörténete	609
Francia	609
Német	617
Olasz	619
Tárgyi magyarázatok	620
<i>Béla, a buta</i>	621
<i>A rossz orvos</i>	638
Rövidítések jegyzéke	649
A szövegkritikai lábjegyzetekben használt rövidítések	649
A <i>Jegyzetekben</i> használt rövidítések	650
Névmutató	653

Vydal Kalligram, spol. s r. o. , Bratislava v spolupráci s Pesti Kalligram Kft., Budapest 2015. Prvé vydanie. Počet strán 664. Vydavateľ László Szigeti. Jazyková redaktorka Móni Hradeczky. Návrh obálky Tibor Hrapka. Grafická úprava a príprava do tlače János Hollós. Vytlačil OOK–Press Kft., Veszprém.

Megjelent a Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft., Pozsony, valamint a Pesti Kalligram Kft., Budapest közös kiadásában, 2015-ben. Első kiadás. Oldalszám 664. Felelős kiadó Szigeti László. Szerkesztő Hradeczky Móni. A borítót Hrapka Tibor tervezte. Nyomdai előkészítés Hollós János. Nyomta az OOK–Press Kft., Veszprém. Felelős vezető Szathmáry Attila.